T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANA BİLİM DALI

TÜRKİSTANLI CEDİTÇİ ABDULLAH AVLÂNÎ - HAYATI VE ŞİİRLERİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Elmurod KHOLMATOV

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ

Ankara - 2013

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANA BİLİM DALI

TÜRKİSTANLI CEDİTÇİ ABDULLAH AVLÂNÎ - HAYATI VE ŞİİRLERİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Elmurod KHOLMATOV

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ

Ankara – 2013

ONAY

Elmurod KHOLMATOV tarafından hazırlanan "**Türkistanlı Ceditçi Abdullah Avlânî-Hayatı ve Şiirleri**" başlıklı bu çalışma, 26.07.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda ***oybirliği*** / ~~***oyçokluğu***~~ ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim** dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)
Prof. Dr. Âbide DOĞAN

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Prof. Dr. Şuayip KAZAKAŞ

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Prof. Dr. Nadiye YILDIZ

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Prof. Dr. M. Fatih KİREÇCİOĞLU

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Prof. Dr. Fehâl YÜKSEL

ÖZET

Bu çalışma, Türkistanlı Ceditçi aydın eğitimci, gazeteci, mütercim, aktör, fikir adamı, şair ve yazar Abdullah Avlânî'nin hayatı, eseri ve faaliyetleri hakkındadır. Bu yazıda, başta 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Türkistan'da ortaya çıkan Ceditçilik hareketi ve bu hareket mensuplarının plân, program, gaye ve faaliyetleri hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın esas konusunu teşkil eden Abdullah Avlânî'nin sırayla eğitim, neşriyat, gazete ve tiyatro alanındaki faaliyetleri ve şairliği, birçok eserden mukayeseli bir şekilde öğrenilerek ortaya konulmuştur. Ayrıca Avlânî'nin Çarlık ve Bolşevik döneminde kamu kurum ve kuruluşlarında, yurt içi ve yurt dışında yaptığı görev ve yürüttüğü faaliyetler hakkında da bilgi verilmiştir.

Abdullah Avlânî, çağdaş eğitimden geri kalmış milletini modern Batı eğitim sistemine göre eğitmeyi kendine amaç edinmiştir. Bu amacını eğitim, gazete ve tiyatro alanındaki faaliyetlerinin yanı sıra şiir yazmak suretiyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Abdullah Avlânî, İsmail Bey Gaspıralı'nın kurduğu Usûl-i Cedit mekteplerini Türkistan'da açan ilk aydınlardan biridir. Avlânî, 1904 yılında Taşkent'in Mirâbâd ilçesinde, 1909 yılında ise Şeyhantâhur ilçesinin Degrez mahâllesinde Usûl-i Cedit mektepleri açmıştır. Bu sırada yeni ders kitaplarına ihtiyaç bulunduğunu hissetmiş, yeni ve çağdaş kitaplar hazırlamıştır. Onun "*Birinçi Muallim*", "*İkkinçi Muallim*", "*Türkî Gülistan yahut Ahlâk*", "*Mektep Gülistanı*" "*Üçinçi Muallim*", "*Mektep Coğrafiyası*", "*Hesap Meseleleri*" gibi kitaplarla; "*Edebiyat yahut Millî Şiirler*" mecmuası Usûl-i Cedit mekteplerinde ders kitabı olarak kullanılmıştır.

Abdullah Avlânî, 1909'da Taşkent'te "Cemiyet-i Hayriye" adıyla bir yardım derneği kurmuş, mahallî halkın çocuklarının eğitim almaları için para toplayıp, okullara dağıtmıştır. Ancak her türlü yeniliğe "Ruslaşma", "Batılılaşma" ve "Hırıstiyanlaşma" gözüyle bakan bazı din adamları ve onların takipçileri, Ceditçilerin eğitim alanındaki faaliyetlerine engel olmuşlardır. Dolayısıyla Avlânî'nin açtığı Usûl-i Cedit mektepleri, hem cahil halkın, hem de

Türkistan'ın ve Türkistanlıların gelişmesini istemeyen Çar Rusyasının baskıları sonucunda kapatılmıştır.

Avlânî, Türkistan Müslümanlarını yayın yolu ile Avrupa medeniyetine yönlendirmek ve aydınlatmak maksadıyla *Terakkî*, *Şühret* ve *Asya* adlı gazeteleri neşretmiştir. Yine yukarıda belirtilen amaçlara hizmet etmek üzere 1910'lu yıllarda "Neşriyat" (19 Eylül 1914) ve "Mektep" (18 Mart 1916) şirketlerinin kurulmasına da önayak olmuştur.

Abdullah Avlânî, 1917 Şubat olaylarından sonra "Yaşasın Halk Cumhuriyeti" ilkesinden yola çıkarak, *Turan* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bu gazetenin gayesi, "Müslümanlar arasında uzun yıllardan beri devam etmekte olan umumî zorluk, bid'at ve hurafeleri bitirmek, gelecekte kurulacak olan cumhuriyet yönetimine halkı hazırlamak", olarak açıklanmıştır. Avlânî, 1918'de *İştirakiyyun* adlı gazete ve *Kasabaçılık Hareketi* adlı dergide, 1920 yılında ise *Kızıl Bayrak* adlı gazetede yayın faaliyetini sürdürmüştür.

Abdullah Avlânî'nin başkanlığında 1913 yılında "Turan" adlı bir tiyatro topluluğu kurulmuştur. Türkistan'da tiyatroyu tanıtmak ve geliştirmek, halkın kültür ve eğitim seviyesini yükseltmek, bu topluluğun başlıca amaçlarını oluşturmuştur. Avlânî'nin "Turan" topluluğu 1914 yılında Behbûdî'nin *Pederküş* piyesini ilk defa Taşkent'te sahneye koymuş ve halktan büyük ilgi görmüştür. *Sadâ-yı Türkistan* gazetesi, "Turan" topluluğu hakkında bir makale yayımlayarak onu "Millî Tiyatro" olarak adlandırmıştır. Turan tiyatro topluluğu sırasıyla Taşkent, Semerkant, Hokand, Kettekorgan, Buhara, Andican ve Nemengan gibi Türkistan'ın büyük şehirlerine turneler düzenlemiştir. Bu turneler neticesinde o şehirlerde tiyatro toplulukları kurulmuştur.

Abdullah Avlânî, sahneye koymak için *Portugaliya İnkılâbı*, *Pinek*, *Biz ve Siz*, *Advokatlık Âsanmı?* ve *İkki Sevgi* adlı piyesleri yazmıştır. Ayrıca Azerbaycan Türkçesinden de piyesler aktararak Türkistan'da kardeş ülkelerde yazılan piyesleri tanıtmıştır. Bu aktarmaların dışında kardeş Azerbaycanlı ve Tatar yapımcılarla tiyatro alanında işbirliği yapmıştır.

Abdullah Avlânî'nin şiirleri, konusunu Avrupa, Rusya ve Türkistan'da sosyal, siyasî, ekonomik, medenî ve kültürel alanlarda meydana gelen değişikliklerden almaktadır. Avlânî'nin şiirleri sosyal muhtevaya sahiptir ve bu

şiirlerinde esas olarak Türkistan ve Türkistanlıların sıkıntılarını terennüm etmektedir. Bunlardan başlıcaları Türkistan'ın Çar Rusyası tarafından işgale uğraması ve sömürge hâline getirilmesi; Türkistanlıların bilgisizliği, fakirliği, tembelliği; halkın bazı gerici din adamlarının tesiryile çağdaş eğitime karşı çıkması, Türkistanlı aydınların ve zenginlerin millet evlâtlarının eğitimine kayıtsız kalması; Kadimci-Ceditçi mücadeleleri; zararlı ve yanlış âdetler; Türkistan'da ve dünyada meydana gelen sosyal, siyasî ve sanayi alanlardaki gelişmeler şeklinde sıralanabilir.

Avlânî, şiirlerinde vatanına "anne" olarak müracaat eder. Onun nazarında vatanı Türkistan, eskiden maarif ocağı, medeniyet beşiği ve bir cihan devletidir. Ancak Türkistanlıların ilimden ve bu sahadaki yeniliklerden bigane kalmaları Türkistan'ın yabancılar tarafından işgaline maruz kalmasına sebep olmuştur. Milletin vatanın bağımsızlığı için hiçbir şey yapmadan sadece seyirci kalması şairi çok üzer. Dolayısıyla o, milletini cehalet uykusundan uyandırmaya, çağdaş bilimleri öğrenmeye ve birleşmeye davet eder. Bu düşünceler çerçevesinde Avlânî, bazıları aynı şiir içinde olmak üzere doğrudan vatanla ilgili 33, milleti hakkında 52, ilimsizlik ve cehalet hakkında 57, ilim öğrenmek ve mektep hakkında 53 şiir yazmıştır. Avlânî bu şiirlerini, klâsik ve halk şiiri geleneğinde yazmıştır.

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinin dil özelliklerine bakıldığında ise onun yaşadığı dönemde Türkistan ve Türkistanlıların ahvâli göz önümüze gelir. Meselâ şair, vatanını sömüren işgalci Çar Rusya'ya olan nefretini ve öfkesini şiirlerinde üstü örtülü bir şekilde "*tikan*", "*zalim felek*", "*kara bulut*", "*soğuk kara kış*", "*yılan*", "*tülkî*", "*şeytan*" "*mekkâr*" "*küz*" "*zalim*", "*zulüm*", "*kara küç*"…gibi kavramlar kullanmak suretiyle dile getirmektedir. "*Millet", "ilimsizlik", "cehalet", "gaflet", "gaflet uykusu", "fayda ve zarar", "ibretsizlik", "tembellik", "kin", "nefret", "ittifaksızlık"…* gibi kavramların sık sık kullanmış olması, onun milletinin geleceğine karşı duyduğu endişeyi, milletinin eğitimsizliği ve tembelliğine gösterdiği tepkiyi işaret eder.

Avlânî'nin şiirlerinin en önemli özelliği, şiirlerinde Türkiye Türkçesine ait dil unsurlarına sıkça başvurmasıdır. Bu tavrın altında, âdeta onun Türk Dünyasının ortak iletişim dilini ortaya koyma gayreti görülür. Bu iki lehçeyi

kaynaştırırken az da olsa Azerbaycan Türkçesine has kelime ve ekler de kullanmıştır. Böylece kelime dünyasını zenginleştirerek Türk lehçelerine olan sevgisini göstermiştir.

Avlânî, bu durumu bazen isimlere getirdiği çekim ekleriyle, bazen de fiillerin çekiminde kullanılan zaman ve kip ekleriyle de yapmaya çalışmaktadır. Avlânî'nin ayrıca, Farsça, Arapça ve yalnızca Özbek Türkçesine has olan kelimelere Türkiye Türkçesindeki ekleri (şimdiki zaman eki –iyor, yönelme hâli eki –e, –a, geniş zaman eki –maz, gibi) ekleyerek kullandığı da görülmektedir. Bunların yanı sıra o, Türkiye Türkçesine has (bağlayıcı/yardımcı ünlü/ünsüz olarak –n ünsüzü gibi) bazı özellikleri Özbek Türkçesine taşımıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Abdullah Avlânî
2. Gazetecilik
3. Eğitim
4. Tiyatro
5. Çarlık ve Bolşevik dönemleri

ABSTRACT

This study is about Abdullah Avlânî's life, his works and his activities who was a Cedidist/innovator an intellectual educator, journalist, interpreter, actor, intellectual, poet and writer from Turkestan. At the beginning of this study, first, a general appraise has been made about Cedit movement which has first emerged in Turkestan towards the end of 19the Century and the beginning of 20th Century and the plan, program, aim and activities of its members. And later, in an order, Abdullah Avlânî's poetry, education, publishing, newspaper and theatre activities have been taken into consideration in a comparative way by using many different works. Additionally, some duties and assignments of Avlânî in times of Tsarist and Bolshevik Russia at public institutions at domestic and international levels.

Abdullah Avlânî has aimed to educate his nation which has been far away of contemporary education, according to the western education system. In order to reach this aim he has conducted activities in education, newspaper publishing and theater in addition to poetry. Abdullah Avlânî is one of the first intellectuals who has opened Cedit schools of İsmail Bey Gaspirali first in Turkestan. Avlânî has opened Cedit schools in 1904 in Mirâbâd province of Taşkent and in 1909 in Degrez neighborhood of Şeyhantâhur province. Meanwhile, he has realized that there is a need for new education books and prepared new and contemporary education books. Some of his books such as "*Birinçi Muallim*", "*İkkinçi Muallim*", "*Türkî Gülistan yahut Ahlâk*", "*Mektep Gülistanı*" "*Üçinçi Muallim*", "*Mektep Coğrafiyası*", "*Hesap Meseleleri*"; and the magazine named as "*Edebiyat yahut Millî Şiirler*" have been used as textbook in Cedit schools.

Abdullah Avlânî has founded a charity association in 1909 in Taşkent with the name of "Cemiyet-i Hayriye" and collected money and distributed amongst the schools in order to educate the children of local people. But, some of the members of the clergy and their followers who have criticized any kind of modernization as "Russianization", "Westernization" and "Christianization" have inhibited the educational activities of Cedits. Thus, the

Cedit schools opened by Avlânî have been closed with common activities of illiterate people and pressure of Tsarist Russia that never wanted Turkestan and Turkestan people to develop.

Avlânî has published the newspapers named *Terakkî*, *Şühret* and *Asya* in order to enlighten and direct the Turkestan Muslims to Western civilization by way of publication. Besides, in order to serve the aims stated above he has pioneered for the establishment of the enterprises in 1910s such as “Neşriyat” (19 September 1914) and “Mektep” (18 March 1916).

Abdullah Avlânî, after February 1917 happenings, has started to publish *Turan* newspaper under the principle of “Yaşasın Halk Cumhuriyeti/Long Live People’s Republic”. The aim of this newspaper has been declared as “To end the problems, hardships and the superstitions amongst the Muslims going on for years and to prepare the people for the oncoming republican administration”. Avlânî has continued his literary and publishing life in 1918 at the newspaper of *İştirakiyyun* and the magazine of *Kasabaçılık Hareketi*, and in 1920 at the newspaper of *Kızıl Bayrak*.

Under the leadership of Abdullah Avlânî, in 1913, a theater group has been established with the name of “Turan”. The number one aim of these theater groups was to develop and introduce theater to Turkestan people and to increase the cultural and educational level of the people. “Turan” group of Avlânî has first time brought the game of Pederküş of Behbûdî’ in Tashkent in 1914 and received high level of interest of the people. *Sadâ-yı Türkistan* newspaper has published an article about “Turan” group and named it as “National Theater”. Turan theater group has respectively has conducted tours in some big cities of Turkestan like Taşkent, Semerkant, Hokand, Kettekorgan, Buhara, Andican and Nemengan As a consequence of these tours, theater groups have been founded in these cities.

Abdullah Avlânî has written some plays and dramas to bring to the stage such as *Portugaliya İnkılâbı*, *Pinek*, *Biz ve Siz*, *Advokatlık Âsanmı?* and *İkki Sevgi*. Additionally, by translating some plays from Azerbaijani Turkish language he has introduced the works of friendly countries to

Turkestan people. In addition to these translations, he has cooperated with friendly Azeri and Tatar producers in theater works.

The poems of Abdullah Avlânî get their themes and subjects from the social, political, economic, civil and cultural changes and developments in Europe, Russia and Turkestan. Avlânî's poems possess a social content and in these poems he mentions about the problems of Turkestan and Turkestan people. Some of these can be summarized as; the invasion of Turkestan and internalize it as a colony by Tsarist Russia; the illiteracy, impoverishment and laziness of Turkestan people; the opposition of the people to modern education under the influence of some unprogressive clergy, the indifference of Turkestan intellectuals and wealthy towards the education of their own children; the struggle between Kadimci-Ceditçi groups; harmful and false traditions; developments in social, educational and industrial areas in Turkestan and abroad.

Avlânî addresses to his homeland in his poems as "mother". In his mind, his motherland Turkestan was a source of education, and the cradle of civilization and a universal state. But, Turkestani people's keeping away from positive science and innovations in this respect has resulted in the invasion of Turkestan by foreign powers. The poet is very much sorry for his people's quietness in front of their independence. So that, he tries to wake up his nation from the sleep of illiteracy and reunite and proceed in contemporary science. Under these thoughts, Avlânî has written 33 poems directly related to motherland, 52 poems about his nation, 57 poems about illiteracy and scientific poverty, 53 poems about school and education. Avlânî has written these poems in traditional classic and anonyms form.

When we look at the language character of Abdullah Avlânî's poems, we see the language of Turkestani people of his term. For example, the poet has expressed his hatred to colonial and invader Tsarist Russia in his poems by using some expressions in a covert way such as "tikan/thorn", "zalim felek/cruel fate", "kara bulut/black cloud", "soğuk kara kış/cold bitter winter", "yılan/snake", "tülki/fox", "şeytan/devil" "mekkâr/deceitful" "küz/autumn" "zalim/cruel", "zulüm/cruelty", "kara küç/devil power". His very often usage of

some other expressions such as "*Millet/nation", "ilimsizlik/lack of knowledge/", "cehalet/illiteracy", "gaflet/negligence", "gaflet uykusu/sleep of negligence", "fayda ve zarar/profit and loss", "ibretsizlik/lack of lessons learned", "tembellik/lazyness", "kin/hate", "nefret/hatred", "ittifaksızlık/lack of unity"…* point out his reaction to illiteracy and ignorance of his nation, and his apprehension to the future of his people.

The most important feature of Avlânî's poems is that he very often uses the linguistic elements of Turkey's Turkish. Under this attitude we see an aim to create a common communication language for Turkish World. When merging these two dialects, though less, he has also used some words and suffixes from Azerbaijani Turkish. Thus, by enriching his word repertory, he has proved his affection towards other Turkish dialects.

Avlânî has tried to realize this aim by using inflexional suffixes and time and mode suffixes used for the verbs. Avlânî has also adopted some of the suffixes in Turkish to some words used in Persian, Arabic and Uzbek Turkish such as present continuous tense suffix *-yor*, direction suffixes of *-e*, *-a* and present tense suffix *-maz*. Additionally, he has transferred some of the linguistic features of Turkey Turkish (connector vowels and consonants as *-n*) to Uzbek Turkish.

Key Words

1. Abdullah Avlânî
2. Education
3. Journalism
4. Theatre
5. Tsarism and Bolshevic periods

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amaçlarından biri, 20. yüzyıl Türkistan'da Cedit hareketinin önemli temsilcilerinden eğitimci, gazeteci, tiyatro yazarı, mütercim ve şair Abdullah Avlânî'nin şiirlerini muhteva ve üslûp yönünden incelemek ve onu Türkiye'de tanıtmaktır. Bunun yanı sıra genelde Türk dünyasında, özelde ise Türkistan'da Cedit döneminde meydana gelen yenilik, mücadele, bölünme ve ilerlemeleri tarihî bilgilerle ortaya koymaktır.

Türkistanlı Ceditçi şair ve yazarlar, bilhassa 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bütün Türk dünyasıyla sıkı ilişki içinde olmuşlardır. Bu ilişki, eğitim, matbuat ve eserler vasıtasıyla kurulmuştur. Türkistan'dan Türkiye'ye öğrenciler gelerek burada çeşitli sahalarada eğitim almışlardır. Türkiye, Kırım ve Azerbaycan'da neşredilen gazete ve dergiler sürekli Türkistan'a ulaştırılmış ve böylece ortak bir Türkçeye doğru önemli bir mesafe kat edilmiştir. Bu ilişkiler neticesinde Türkistanlı Ceditçi şair ve yazarlar, meydana getirdikleri eserlerinde Türkiye Türkçesi ile Türkistan Türkçesini veciz bir şekilde beraber kullanmışlardır. Ancak Rusların dil ve imlâ siyasetleri neticesinde, o dönemde vücûda getirilen ortak Türkçe yerini birbirinden farklılaştırılmış lehçelere bırakmıştır. Bugün Özbekistan'da bir Özbeğin Avlânî'nin, Çolpan'ın veya Fıtrat'ın şiirlerini tamamen anlaması biraz zordur; çünkü bu şairler, şiirlerinde Türkiye Türkçesine ait kelime ve ekleri kullanmışlardır. Dolayısıyla bu şairlerin şiirlerinin tam olarak anlaşılması için Türkiye Türkçesinin bilinmesi gerekir. Ayrıca günümüzde, o dönemin metinlerini anlayabilmek için Türk dünyasının tek yazı dilini meydana getiren eski yazının da iyice öğrenilmesi gerekmektedir.

Başta Abdullah Avlânî olmak üzere Türkistanlı Ceditçi yazar ve şairlerin Türkiye ve diğer Türk Cumhuriyetlerinde tanıtılmasının, gelecekteki ortak Türk yazı dilinin oluşturulmasına ve geliştirilmesine yardımcı olacağını düşünmekteyiz.

Çalışmamız sırasında Abdullah Avlânî'nin eserleri üzerine yapılan çalışmalarda bazı kelimelerin okunamadığını veya yanlış okunduğunu tespit ettik. Bu okuma yanlışlarına kimi zaman söz konusu kelimelerin Türkiye

Türkçesine ait olması, bazen de metinleri okuyan kişi(ler)in eski yazıya hâkimiyetindeki eksiklikler sebep olmuştur. Dolayısıyla çalışmamızın bir diğer ve en önemli amacı, o dönemde Türkistanlı Ceditçi Abdullah Avlânî'nin ortak Türkçe esasında yazdığı şiirlerindeki Türkiye Türkçesine ait dil özelliklerini tespit etmektir. Böylece o dönemde Türkistan ve Türkiye arasında erişilen/sağlanan ortak Türkçenin boyutunu ortaya koymaktır.

Bu çalışma için Özbekistan'dan 1910'lu yıllarda yani, Abdullah Avlânî'nin daha hayattayken bastırdığı taş basma eserlerinin nüshaları temin edilmiştir. Ancak Abdullah Avlânî'nin Ekim ihtilâlinden sonra kaleme aldığı şiirlerinin orijinal metinleri Özbekistan'daki kütüphanelerde bulunmadığı için Begali Kâsımov'un Kiril harfleriyle transkribe ettiği metinlerden faydalanılmıştır. "Arial" fontunda gerekli olan karakterlerin tamamı bulunmadığı için orijinal metinlerin transkripsiyonunda "oktay" fontu kullanılmıştır. Tezimizin incelemeye esas teşkil eden metinler için yararlandığımız eserler şunlardır:

1. Edebiyāt Yāẖud Millī Şi'rlerden, 1. Cüz, Litografiya Gulam Hasan Arifdjanova, Taşkent, 1912.

2. Edebiyāt Millī Şi'rlerden 2. cüz, Tipo-litografiya O. A. Portseva, Taşkent, 1915.

3. Edebiyāt Millī Şi'rlerden 3. cüz, Lt. G. H. Arifdjanova, Taşkent, 1916.

4. Edebiyāt Millī Şi'rlerden 4. cüz, Litografya G. H. Arifdjanova, Taşkent, 1915.

5. Mektep Gülistānı-Millī Şi'rlerden 5. cüz, Lit Yakovleva, Taşkent, 1915.

6. "Merdikārlar 'Aşulesi" Edebiyāt Mecmū'asıniñ 6. cüzi, Taşkent, 1917.

7. B. Kâsımov, "Abdullah Avlānī – Taşkent Tañı", Gafur Gulam adındaki Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent, 1979.

Çalışmamız "*Giriş*", "I. Bölüm", "II. Bölüm", "Sonuç", "Kaynakça", "Metin", "Aktarma" ve "Ekler"den oluşmaktadır.

Çalışmanın "Giriş" bölümünde Avlânî'nin eserlerine kaynaklık eden 19. yüzyılın sonu ve 20 yüzyılın başlarında Rusya'da ve Türkistan'da meydana

gelen sosyal ve siyasî olaylar kısaca değerlendirilmiştir. Bu olayların Türkistan'a, Türkistan halkına ve elbette bu coğrafyanın aydınlarına olan tesirleri; şair ve yazarların bu dönemde gösterdikleri faaliyetler (eğitim, basın, edebiyat ve istiklâl mücadeleleri), bu şair ve yazarların ortaya koydukları eserler; Türkistan'ın ve halkının genel durumu ele alınmıştır.

"I. Bölüm"de Abdullah Avlânî'nin hayatı, eğitim, tiyatro, matbuat, tercüme alanlarındaki faaliyetleri, eserleri, siyasî faaliyet ve görevleri hakkında bilgi verilmiştir. Avlânî'nin eserleri "Şiir Kitapları", "Piyesleri", "Ders Kitapları" ve "Tercümeleri" başlıkları altında ele alınmıştır. Ancak, temin edilme noktasında karşılaşılan problemler aşılamadığı için Avlânî'nin makaleleri ve mensur eserleri bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

Abdullah Avlânî'nin manzum eserleriyle piyesleri tamamen sosyal muhtevaya sahiptir. Şair Avlânî'nin, şiirlerinde doğrudan veya dolaylı en çok terennüm ettiği temalar vatan, millet, hürriyet, ilim, eğitim, uyanış, cehalet, taassup, zulüm gibi temalardır.

Abdullah Avlânî'nin eserlerinin -özellikle manzum eserleri- tamamı, kaynağını/muhtevasını şairin yaşadığı dönemdeki durum ve olaylardan almaktadır. Dolayısıyla Avlânî'nin şiirleri muhteva, dil ve üslûp bakımından incelenerek 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyıl başlarında Türkistan'da cereyan eden siyasî, medenî ve toplumsal gelişmelerin Abdullah Avlânî'nin fikir dünyasında ve hayalinde nasıl bir yeri olduğu, şairin kullandığı dil ve bununla ilgili sanat unsurları vasıtasıyla ortaya konulmuştur.

Avlânî'nin piyesleri de cehalet, ilimsizlik, taassup, batıl inanç, yanlış âdetler, siyâset, inkılâp, diktatörlüğe karşı mücadele, hürriyet gibi konuları içerir.

"II. Bölüm"de Abdullah Avlânî'nin incelemeye esas teşkil eden metinler olarak yukarıda zikredilen eserlerinde yer alan 189 şiir muhteva, dil ve üslûp yönünden incelenmiştir.

"III. Bölüm"de, yine yukarıda belirtilen eserlerdeki şiirlerin transkripsiyonu yer almaktadır. Bu şiirler çalışma sistemi açısından numaralandırılmıştır. Başlıksız şiirler ise " *** " işaretiyle gösterilmiştir.

“IV. Bölüm”de ise aynı metinlerin Türkiye Türkçesine aktarmaları bulunmaktadır.

“Ekler bölümünde ise Abdullah Avlânî’nin hayatı ve faaliyetleri sırasında çektirdiği fotoğraf ve belgelere yer verilmiştir.

Bu çalışma, birçok kişinin maddî ve manevî yardımlarıyla ortaya çıkmıştır. Öncelikle Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bilim dalının önemi ve gerekliliğini idrak etmemde yol gösteren, bu sahada doktora yapmamı teşvik eden, bana eski yazılı metinleri okumayı öğreten ve tezimi nezaret eden danışman hocam Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ’a, bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki yardım, yönlendirme ve katkılarından dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Eski yazılı metinleri okurken tereddüt ettiğim kelimelerde bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr Ferhat TAMİR’e, inceleme kısmında beni teorik ve pratik bilgilerle aydınlatan Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZBAY’a, teknik konularda yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Veli Savaş YELOK’a, Türkiye Türkçesi ve diğer Türk Lehçeleri ve edebiyatlarını öğrenmemde bana yardımda bulunan hocalarım Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN, Prof. Dr. Naciye YILDIZ’a ve bölümümüzün diğer öğretim üyelerine teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **v**
ÖNSÖZ ..... **ix**
İÇİNDEKİLER ..... **xiii**
KISALTMALAR ..... **xvii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
ABDULLAH AVLÂNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. ABDULLAH AVLÂNÎ'NİN HAYATI 10
1.2. ABDULLAH AVLÂNÎ'NİN ESERLERİ 51
1.2.1. Şiirleri 51
1.2.2. Tiyatro Eserleri 60
1.2.3. Mensur Eserleri 65
1.2.4. Makaleleri 67
1.2.5. Tercümeleri 68

İKİNCİ BÖLÜM
İNCELEME

2.1. ŞEKİL 70
2.1.1. Nazım Birimleri 70
2.1.1.1. Klâsik Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler 70
2.1.1.1.1. Beyitler Hâlinde Yazılmış Şiirler 70
2.1.1.1.2. Üçlüklerle Yazılmış Şiirler 72
2.1.1.1.3. Dörtlüklerle Yazılmış Şiirler 73
2.1.1.1.4. Beşliklerle Yazılmış Şiirler 73
2.1.1.1.5. Altılıklarla Yazılmış Şiirler 74
2.1.1.1.6. Sekizliklerle Yazılmış Şiirler 75
2.1.1.1.7. Onluklarla Yazılmış Şiirler 75
2.1.1.2. Klâsik Nazım Birimlerinin Dışında Kalan Şiirler 75
2.2. VEZİN 76

2.2.1. Aruz Vezniyle Yazılmış Şiirler....77
2.2.1.1. Bahr-i Remel Kalıplarıyla Yazılmış Şiirler....77
2.2.1.2. Bahr-i Hezec Kalıplarıyla Yazılmış Şiirler....78
2.2.1.3. Bahr-i Hafif Kalıplarıyla Yazılmış Şiirler....79
2.2.1.4. Bahr-i Muzâri' Kalıplarıyla Yazılmış Şiirler....79
2.2.1.5. Bahr-i Müctes Kalıplarıyla Yazılmış Şiirler....80
2.2.1.6. Bahr-i Rezec Kalıbıyla Yazılmış Şiirler....80
2.2.1.7. Bahr-i Mütekârib Kalıbıyla Yazılmış Şiirler....80
2.2.2. Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler....80
2.2.3. Serbest Vezinle Yazılmış Şiirler....84
2.3. ABDULLAH AVLÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNDE MUHTEVA....85
2.3.1. Vatan....85
2.3.2. Millet....99
2.3.3. Cehalet ve Sonuçları, Zararlı Alışkanlıklar, Yanlış İnanç ve Âdetler....123
2.3.4. İlim Öğrenmek, Yeni Okullar Açmak ve Gayret Etmek....146
2.3.5. Türkistan'ın Ahvâli....168
2.3.6. Nefret ve Şikâyet....176
2.3.7. Zenginlik ve Zenginler Hakkında....184
2.3.8. Allah, Hz. Muhammed ve İbadetler....192
2.3.9. Zulüm ve Kötülük....200
2.3.10. Ak Padişah ve Askerleri....206
2.3.11. Âlimler ve Aydınlar....209
2.3.12. Kız Çocuklarının Okutulması....213
2.3.13. İnsanoğlu....215
2.3.14. Tembellik ve Vurdumduymazlık....224
2.3.15. İşçiler, Emekçiler ve Çalışma....227
2.3.16. Ferdî Yalnızlık, Ümitsizlik ve Karamsarlık....233
2.3.17. Geleceğe Umutla Bakmak....235
2.3.18. İttifak ve İttifaksızlık....237
2.3.19. Tarihî Şahsiyetler....238
2.3.20. Bolşevik İhtilâli....241

2.3.21. Kızıl Ordu ve Askerleri 244
2.3.22. Kızıl Bayrak.....246
2.3.23. Kızıl Basın 247
2.3.24. Dostluk.....248
2.3.25. Anne ve Kadın 250
2.3.26. Anadolu Türklüğü.....251
2.3.27 Rusça Öğrenmek.....251
2.3.28. Muhtelif Temalarda Yazılan Şiirler.....253
2.4. DİL VE ÜSLÛP.....256
2.4.1. Leksikoloji 260
2.4.2. Kelime Frekansları ve Mahiyetleri.....261
2.4.2.1. İsimler.....262
2.4.2.1.1. Adlar 262
2.4.2.1.1.1. Türkçe Kökenli Adlar.....262
2.4.2.1.1.2. Farsça Kökenli Adlar.....263
2.4.2.1.1.3. Arapça Kökenli Adlar.....264
2.4.2.1.1.4. Şahıs İsimleri 266
2.4.2.1.1.5. Ülke, Yer ve Müessese İsimleri..267
2.4.2.1.1.6. Milliyet İsimleri 269
2.4.2.1.1.7. Türkiye Türkçesine Ait Unsurlar ve Kullanım Şekilleri ...270
2.4.2.1.1.8. İsim Tamlamaları.....288
2.4.2.1.1.9. Arapça, Farsça, Arapça-Farsça ve Farsça-Arapça İsim Tamlamaları 289
2.4.2.1.1.10. Belirtili İsim Tamlamaları 290
2.4.2.1.1.11. Belirtisiz İsim Tamlamaları.....292
2.4.2.1.2. Sıfatlar 294
2.4.2.1.2.1. Niteleme Sıfatları 295
2.4.2.1.2.2. Belirtme Sıfatları 297
2.4.2.1.2.3. İşaret Sıfatları 300
2.4.2.1.2.4. Sayı Sıfatları 302

2.4.2.1.2.5. Soru Sıfatları.....302
2.4.2.1.2.6. Sıfat Tamlamaları.....304
2.4.2.1.2.7. Arapça ve Farsça Sıfat Tamlamaları.....306
2.4.2.1.2.8. Mecazî ve Subjektif Unsurlarla Yapılan Sıfat Tamlamaları.....308
2.4.2.1.3. Zamirler.....310
2.4.2.1.4. Zarflar.....312
2.4.2.1.4.1. Türkçe Zarflar.....312
2.4.2.1.4.2. Arapça Zarflar.....313
2.4.2.1.4.3. Farsça Zarflar.....314
2.4.2.1.4.4. Zaman Zarfları.....315
2.4.2.1.4.5. Soru Zarfları.....316
2.4.2.2. Fiiller.....317
2.4.2.3. Edatlar.....322
2.4.2.3.1. Türkçe Edatlar.....322
2.4.2.3.2. Farsça Edatlar.....323
2.4.2.3.3. Arapça Edatlar.....324
2.4.2.4. Deyimler.....324
2.4.2.5. Atasözleri.....327
2.4.3. Tekrarlar ve Taklidî Kelimeler.....328

SONUÇ.....330

KAYNAKÇA.....338

ABDULLAH AVLÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNİN TRANSKRİPSİYONLU METNİ.....345

ABDULLAH AVLÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMASI.....563
EKLER.....735

KISALTMALAR

Age.	**:**	Adı geçen eser
Bk.	**:**	Bakınız
NARKOMPROS	**:**	Narodnıy Kommissariat Prosveşenie (Halk Maarif Komiserliği)
RSFSR	**:**	Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
SAGU	**:**	Sredne Azyatskiy Gosudarstvenniy Universitet (Orta Asya Devlet Üniversitesi)
SAKU	**:**	Sredne Aziyatskiy Kommunistiçeskiy Universitet (Orta Asya Komünist Üniversitesi)
TDK	**:**	Türk Dil Kurumu
Turkbyuro	**:**	Komünist Partisinin Türkistan Bürosu

GİRİŞ

Büyük bir ülke olan Türkistan, 19. yüzyılın ortalarında Çar Rusyası tarafından işgal edildikten sonra, Türkistan Türklüğü için felâketlerle dolu bir dönem yaşanmış, aynı zamanda yine bu coğrafyada, modernleşme anlamında bazı gelişmeler de meydana gelmiştir. Emir Timur ve torunu Uluğbey döneminde Türkistan muazzam coğrafyası ve kültürüyle büyük bir devlet iken onların vefatından sonra iç çekişmeler sonucunda devlet üç ayrı hanlığa bölünmüştür. O dönemden itibaren Türkistan'da gerileyen kültürel hayat, 19. yüzyılda neredeyse iflâs etmiştir. Ruslar, Türk topraklarını tek tek işgal ederek Türkistan'a doğru ilerlerken, Türkistan'daki üç hanlık birbirleriyle çekişme hâlindeydiler. Bu durumu fırsat bilen Ruslar, hanlıkları kışkırtarak birbirlerine düşürmek ve zayıflatmak suretiyle Türkistan'ı kolayca işgal etmiştir. Ayrıca hanlıkların eski usûl savaş taktikleri ve eski silâhlarıyla modern ve düzenli Rus ordusuna üstün gelmesi zaten imkânsızdı. Böylece Türkistan tamamen Çar Rusyasının sömürgesi hâline getirilmiştir. Sömürge uzun vadeli düşünüldüğü için Türkistan toplumunu da sömürge siyasetine uygun hâle getirmek için Çar Rusyası Türkistanlıları Ruslaştırma politikası başlatmıştır. Bu politikanın gereği olarak Türkistan'da birçok Rus-tüzem okulları açılmış, yerli halkın çocuklarına Rusçayı öğretmek ve onları Rus kültürüne alıştırmak için de Rusya'dan birçok öğretmen getirilmiştir.

Türkistanlıların Rus eğitimiyle tanışması, ilk defa Kazak bozkırlarına gelerek yerleşen Rus göçmenleri ve bunların çocukları için açılan Rus okullarına yerli Kazakların çocuklarının alınmasıyla başlamıştır.[1] Taşkent'te 1884 yılında ilk Rus okulu açılmıştır. 1896 yılına gelindiğinde Türkistan'da onlarca Rus okulu faaliyet göstermekteydi.[2]

Rusların bu politikasının Türkleri kendi vatanında eriterek yok etmek anlamına geldiğini zamanında anlayan İsmail Bey Gaspıralı, modern ve yeni usûlde eğitim veren okul açmak suretiyle Rusların tuzağına karşı temelini

---

[1] Bekir Tümen Somuncuoğlu, **Türkistan'da Eğitim (1865-1917) ve Çarlık Rusya'sının Sosyo-Politik Açıdan Eğitime Yaklaşımı**, Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 75.

[2] Bekir Tümen Somuncuoğlu, **A.g.e.**, s. 131-132.

çağdaş Batı eğitim sisteminden almakla birlikte millî ve dinî değerleri koruyan eğitim sistemini geliştirerek 1884 yılında kendi okulunu açmış ve yine çıkardığı "Tercüman" gazetesi vasıtasıyla da bu okulların Türkistan coğrafyasında yayılmasını sağlamıştır. Türkistanlı Ceditçi aydınlar Rus yerli okullarına alternatif olarak Gaspıralı'nın Usûl-i Cedit mekteplerini Türkistan'da açmaya girişmişlerdir. Eğitimle başlayan "*millî uyanış*", daha sonra edebiyat, tiyatro, matbuat, neşriyat ve kültür alanında, 20. yüzyılın başlarında ise siyasî alanda büyüyüp gelişmeye ve genişlemeye devam etmiştir.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüz yılın başı Türkistan'da "Ceditçilik" veya "Millî Uyganış" devri olarak adlandırılmıştır. Türkistan'ın büyük şehirleri olan Taşkent, Buhara, Hokand ve Semerkant'taki yenilik taraftarı olan aydın, şair ve yazarlar Avrupa medeniyetine yönelmişler, geri kalmış olan Türkistan halkının gelişmesi için reform yoluna gitmişlerdir. Bu reformların ilk aşaması doğal olarak eğitim ve edebiyatla başlayıp, daha sonra medenî, sosyal ve siyasî alanlara yayılacaktır. Bu sebeple de bir an önce yeni usûlde eğitim veren Cedit mekteplerini açmak ve halkı bilgilendirmek amacıyla gazeteler çıkarılmaya başlanmıştır. Bu dönemde halkın dilinde "Cedit", "Usûl-i Cedit", "terakki", "vatan", "hürriyet", "milliyet" gibi millî ve sosyal muhtevaya sahip yeni kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramları, halka benimsetmek için Özbek şair ve yazarları bin yıllık divan edebiyatından yüz çevirip, Özbek edebiyatını Avrupaî edebiyat türleriyle tanıştırmışlardır. Roman, hikâye ve piyes türlerinde eserler meydana gelmeye başlamış, neşriyat işleri yoğunlaşmış, gazeteler çıkmaya başlamıştır. İşte bu gelişmelerin gerçekleştirilmesini gaye edinen harekete "Cedit Hareketi", gerçekleştiren aydınlara ise "Ceditçiler" denilmiştir. Türkistan Ceditçilerinin ıslahat programı, Türkiye Türklüğündeki Millî Edebiyatı dönemi edebiyatçı ve aydınlarının programıyla aynıdır. Cedit döneminin özekliklerini en çok araştıran Özbek bilim adamı Begali Kâsımov, Ceditçilerin yol haritasından yola çıkarak şu sonuca varmıştır: "Türkistan'ı eğitimli ve marifetli, tok ve müreffeh, hür ve âbâd bir vatana dönüştürmek, ilk aşamada bağımsızlığa eriştirmek,

müstemlekecilik işkencesinden kurtarmak, Ceditçilik hareketinin esas maksat ve vazifesini oluşturuyordu".[3]

İsmail Bey Gaspıralı'nın Türkistan'a yaptığı ziyaret sırasında onun Behbûdî , Şekûrî , Münevver Kâri, Tevellâ, Avlânî gibi gençlerle görüştüğü ve yakın bir ilişki içinde olduğu malûmdur.[4] Özbekistan'ın bağımsızlığını ilân etmesinden sonra çıkarılan *Özbegim* adlı dergide Münevver Kâri hakkında yayımlanan bir makalede, "Türkistanlı Ceditçilerin mücadele merkezinde feodalizmi yıkmak ve eski hayat esaslarını yok etmek, millî burjuva devleti kurmak esastı. Bu hareketin herkesçe malûm meşhur rehberleri Münevver Kâri, Murat Hoca Dâmulla, İmam Hacı Halilî, Hasan Kârî, Selimhan, Abdullah Avlânî, Şâresul Zünnun, Şehit Esen, Mir Geydi, Abdulvahab Murâdî ve Mecid Kâdirî gibi aydınlar olmuştur", denilmektedir.[5] Yine aynı dergide Ceditçiler arasında bölünme meydana geldiği de haber verilmektedir. Yazar, "Sovyet hâkimiyetinin ikinci veya üçüncü senesinde Ceditçiler arasında bölünme meydana geldi. Münevver Kâri, Murat Hoca Dâmulla, Şâresul Zünnun ve Esen Efendi'nin başını çektiği bir kısım Ceditçiler, eski zihniyette kalmışlardı. Eşan Hoca Hânî, Hasan Kârî, Selimhan, Mir Geydi ve Vahap Muradî önderliğindeki diğer Ceditçiler ise, kendi gaye ve maksatlarını Sovyet hükûmetinden faydalanarak gerçekleştirme yolunu seçtiler. Ancak bunlar, kendi görüşlerinin yanlış olduğunu kısa zamanda anlayıp, öncekilere geri katıldılar. Üçüncü gruptakiler ise, kendilerinin yanlış yolda olduklarını anlamışsa da tamamen Sovyet hâkimiyeti tarafına geçtiler. (Meselâ, Abdullah Avlânî)", diye görüşünü dile getirmektedir.[6]

Amerikalı yazar Edward ALLWORTH'ın "Uzbek Literary Politics" (Özbek Edebî Siyasetleri) adlı kitabında da yukarıda bahsedilen üçüncü gruptakiler yani yanlış yolu seçip, Sovyet tarafına geçenlerin bu yolu seçmelerinin sebebi şöyle açıklanmaktadır: "Malûm ki, Stalin'in gizli siyaseti, Özbek millî edebiyatı ve kültürünü ve bunların en kudretli, en yetişkin ve en

---

[3] Şühret Rızayev, **Cedid Draması**, Taşkent, 1997, s. 5.
[4] İsmail Tölek Andicânî, **20. Asır Özbek Edebiyatı**, 1993, s. 27.
[5] Nurullah Muhammed Raufhan, "Münevver Kâri ve Başkaları", **"Özbegim" Dergisi** "Vatan" serisi, Taşkent, 1992, s. 170.
[6] Nurullah Muhammed Raufhan, **A.g.e.**, s. 170–171.

aktif insanlarını boğmuştur. Eğer daha önce Altay, Batu, Râmiz, Gulam Zaferî, Abdullah Avlânî ve Münevver Kârî'lerin tasfiye edildiğini hesaba katarsak, onların bazıları komünist, bazıları ise proleter olmuşlardır".[7] Yine aynı kaynakta, Avlânî ve diğer Ceditçilerin, onların eser ve çalışmalarının, Sovyet yetkilileri tarafından olumsuz karşılandığına dair bilgiler bulunmaktadır: "Aybek'in 'Özbek Şiiriyeti Ontolojisi' adlı kitabı 1950'de Rusya'da neşredilmiştir. Bu eser, Fazlî, Nâdire, Kâmî, Avlânî ve Miskin gibi şairler dâhil olmak üzere 'feodal geçmişi idealleştirmekle' suçlanıp, sansür edilmiş ve daha sonra bunların hepsi yetkililerce reddedilmiştir".[8]

Ceditçiler tarafından *Temür*, *Turan*, *İzci*, *Türk Gücü*, *Çağatay Guruñı* gibi tiyatro, spor ve edebî tûdeler (birlikler) kurulmuştur.[9] Fakat bu tûdeler, 1920-1921 yılları sırasında mahallî halka *milliyetçi*, *Pantürkist* ve *Panİslâmist* gayeleri aşıladığı suçlamalarıyla Ruslar tarafından dağıtılmıştır.

Ceditçiler bir an evvel Türkistan'ı bağımsızlığına yeniden kavuşturmaya çalışmışlardır. Onlara göre sosyal adalet ancak bağımsız bir devletin kurulması ve Türkistan halklarının birleşmesiyle mümkündü. Ancak Ceditçiler, bu plânlarını gerçekleştirmek için kendi aralarında farklı görüşlere sahiptiler. Bu görüşler şunlardan ibaretti:

1. Rusya'dan güç kullanarak kurtulmak, istiklâli mücadeleyle alma taraftarları (Dükçi İşan İsyanı, 1916 olayları, "Basmacılık").
2. Antlaşma yolu taraftarları: Rusların yardımıyla marifete ulaşmak, marifet meselelerinde hak ve hukuk elde etmek, millî hususiyetleri yeniden kurmak (İsmail Bey Gaspıralı, Mahmudhoca Behbûdî).
3. İşbirliği yolu taraftarları: Çar memurları, daha sonra Sovyet hükûmeti ile birlikte onların programlarına katılmak ve imkân doğunca istiklâle kavuşmak, bunun için gerekli hazırlıkları yapmak. (Münevverkârî, Hamza ve Avlânî)[10]

---

[7] Edward ALLWORTH, **Uzbek Literary Politics**. Mouton & Co, London, The Hague, Paris. 1964, s. 78.
[8] Edward ALLWORTH, **A.g.e.**, s. 95.
[9] Zeki Velidî Togan, **Bugünkü Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, I. Cilt, İstanbul, 1942-1947, s. 520.
[10] Begali Kasımov. **Milli Uyğanış "Maneviyat" Neşriyatı**, Taşkent–2002, sayfa: 232-233.

Türkistan'da Ceditçi aydın, yazar ve şairlerin rahat bir şekilde faaliyet göstermeleri, 1904 yılında Rusya'nın Japonya'ya yenilmesi, ülkedeki ekonomik kriz ve isyanlar sonucunda Çar II. Nikola tarafından 1905 yılında ilân edilen meşrutiyet sayesinde ortaya çıkmıştır. Bu tarihten itibaren Ceditçi aydınlar vakit geçirmeden Usûl-i Cedit mektepleri açmaya, gazete ve dergi çıkarmaya başlamış, dikkatlerini asırlar boyunca devam edegelen klişeleşmiş divan edebiyatından millî-halk edebiyatına çevirmişlerdir.

Millî muhitte yetişen Münevver Kârî, Abdullah Avlânî, Behbûdî, Seyit Ahmet Vaslî, Behrambek Devletşah, Hacı Mu'in Şükrullah, Aşur Ali Zahirî ve diğerleri, Yeni Özbek edebiyatını Ostroumov muhiti sultasından kurtarmaya çalışmışlardır.[11] Nitekim Edward Allworth *Uzbek Literary Politics* adlı kitabında "Taşkent, Batı Türkistan'da sadece hükûmet ve askerî iş açısıdan değil, hatta eğitim ve edebî işler açısından da Rus etkisinin merkeziydi. Ostroumov, Sart dili ve edebiyatını kendi editörlük siyasetleriyle şekillendirmeye teşebbüs etmiştir. O, Sart kelime hazinesinde bulunan kelimelerin kullanılmasını önlemeye çalışmış, bu kelimeleri Kazak, Kazan Türkçesi veya Türkmence olarak saymıştır. Hokand ve Hive gibi daha uzak şehirlerdeki yazarlar, Ostroumov'un etkisine Taşkent'teki diğer yazarlar kadar hassas olmamışlardır" [12] diyerek Ceditçilerin Ostroumov'un Türkistanlı halkların dil ve edebiyatını birbirinden farklılaştırarak bölme hareketine karşı koyduklarını ifade etmektedir.

İlk olarak Mahmudhoca Behbûdî, Münevverkârî Abdüreşithanov ve Abdullah Avlânî gibi Ceditçi aydınlar Türkistan'ın büyük şehirlerinde Usûl-i Cedit mektepleri açmışlardır. Abdullah Avlânî, 1904 ve 1909 yıllarında Taşkent'te Usûl-i Cedit mektepleri açmış, hatta kendi elleriyle bu mektepler için yazı tahtaları, masa ve sandalyeler yapmıştır. Çocukları yeni eğitim sistemine göre eğitmek için yine kendisi ders kitapları hazırlamıştır. Eski usûl sisteminde olduğu gibi öğrencilerle tek tek zaman ayırarak değil, onlara sınıf içerisinde ve topluca dersler vermiştir. Bu uygulama neticesinde öğrencilere en kısa zamanda okuma ve yazma öğretmiştir. Bunun dışında, matematik,

[11] Zeki Velidî Togan, **A.g.e.**, 1942-1947, s. 503.
[12] Edward ALLWORTH, **A.g.e.**, s. 25-26.

coğrafya, fizik ve geometri gibi fen bilimlerini bir yenilik olarak ders müfredatına sokmuştur. Ayrıca 1909'da Taşkent'te "Cemiyet-i Hayriyye" adıyla bir yardım derneği kurarak fakir ailelerin çocuklarının eğitimi için para toplayıp, okullara dağıtmıştır.[13]

Ceditçi şair, yazar ve diğer aydınlar o dönemde sadece eğitimle sınırlı kalmamış, aynı zamanda gazete ve tiyatro işleriyle de meşgul olmuşlardır. 1905 yılından önce bütün Rusya İmparatorluğunda toplam 11 Türkçe gazete çıkmış, fakat 1905-1918 yılları arasında sadece Türkistan'da 33 gazete ve 19 dergi yayımlanmıştır.[14] O dönemde çıkan başlıca gazete ve dergiler şunlardır: *Semerkand*, *Ayna*, *Hurşid*, *Terakkî*, *Asya*, *Tüccar*, *Şühret*, *Turan*, *Uluğ Türkistan*, *Sadâ-yı Türkistan*, *Sadâ-yı Fergana*, *Buhara-yı Şerîf*, *Hürriyet*, *Muştum*, *İştirakiyyun*, *Mehnetkeşler Tâvuşı*, *Kembağallar Tâvuşı*, *Zerefşan* gibi gazete ve dergiler yayımlanmıştır. Bu zikredilen gazetelerden *Şühret*, *Asya* ve *Turan* adlı gazeteler bizzat Abdullah Avlânî tarafından neşredilmiştir.[15]

Bu dergilerde, ağırlıklı olarak Türkistanlıların hak ve hukukları, tarih, dil ve edebiyat konusunda yazılar ve dünyada meydana gelmekte olan ilginç olaylar hakkında haberler yayınlanmıştır. Böylece Ceditçiler, çıkardıkları gazete ve dergileriyle halka kendi fikir ve programlarını anlatmaya, onları aydınlatmaya ve böylece Türkistan halkının menfaatlerini savunmaya çalışmışlardır.

Ekim İhtilâlinden sonra *Turan* (1917) ve *Uluğ Türkistan* gibi gazetelerin çıkarılmasında önayak olan Avlânî, 1919 yılında *İştirakiyyun* gazetesini kurmuştur.[16] Avlânî, Afganistan'daki görevinden döndükten sonraki yıllarda *Kasabacılık Hareketi* adlı dergi, *Kasabaçılık İşi* ve *Kızıl Bayrak* (1920) adlı gazetenin yazı heyetinde çalışmıştır.[17]

---

[13] **Özbek Sovyet Ansiklopedisi.**, Taşkent, 1971, 1.cilt, s. 15.
[14] Bekir Tümen Somuncuoğlu, **A.g.e.**, s. 261-262.
[15] B. Sarımsakov, T. Hâlilov, B Kurbanbayev, **Özbek Edebiyatı Derslik-Mecmua**, "Okıtuvçı" Neşriyatı, Taşkent, 1993, s. 101. Bkz: Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, Taşkent, 1998, s. 16.
[16] G. K. Kerimov, **Özbek Edebiyatı Tarihi**, "Okıtuvçı" Neşriyatı, Taşkent, 1987, s. 301.
[17] Begali Kâsımov, **Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı**, Taşkent, 1979, s. 9.

Türkistan'da eğitim ve neşriyatı geliştirmek ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek için birçok dernek ve şirketler kurulur. Bu derneklerden biri, Abdullah Avlânî'nin 1909 yılında Taşkent'te kurduğu "Cemiyet-i Hayriyye" adlı dernektir. Avlânî, 1910'lu yıllarda Türkistan Müslümanları arasında gazete, dergi ve kitap gibi eserler neşrederek halkı Avrupa medeniyetine yönlendirmek ve aydınlatmak maksadıyla kurulmuş olan "Neşriyat" (19 Eylül 1914) ve "Mektep" (18 Mart 1916) şirketlerinin kurulmasında da aktif görev almıştır.[18]

Ceditçilerin yoğun olarak meşgul oldukları bir diğer alan tiyatro çalışmalarıdır. Ceditçiler, tiyatroyu kendi gayelerini halka tanıtmak, benimsetmek ve bu çalışmalarından sonuç almak için en etkili araçlardan biri olarak görmüşlerdir. Tiyatroyu milleti cehalet uykusundan uyandıran ve irşat eden bir eğitim müessesesi olarak tarif etmişlerdir.

İlk Özbek tiyatro topluluğu olan "Turan" tiyatro topluluğu 1913 yılında Abdullah Avlânî'nin teşebbüsüyle kurulmuştur.[19]

27 Şubat 1914'te Taşkent'in "Kolizey" tiyatro binasında Mahmudhoca Behbûdî'nin *Pederküş* piyesi Avlânî tarafından ilk defa sahneye konulmuştur.

Abdullah Avlânî, 1914 yılında "Turan" trupu topluluğuyla Fergana vadisi boyunca seyahate çıkar. Hokand, Nemengan ve Oş gibi büyük şehirlerde tiyatro gösterileri düzenler. "Turan" tiyatro topluluğu gösterilerinden elde edilen gelirleri Usûl-i Cedit mekteplerine yardım olarak bağışlar.

Türkistan'da tiyatronun tanıtılması ve geliştirilmesinde Azerbaycan ve Tataristan gibi kardeş ülkelerden gelen tiyatro uzmanlarının da katkıları büyüktür.[20]

Ceditçilerin kendileri de, sahneye koymak için piyesler yazmış, diğer Türk Lehçelerinden piyesler aktarmışlardır. 1910'lu yıllarda Özbekistan'da Özbek tiyatrosunun babası sayılan Mahmudhoca Behbûdî'nin meşhur *Pederküş* piyesinden sonra Abdurrauf Samedov (Şehidî) *Mahremler*, Hacı Muin – Nusretullah Kudretullah *Toy*, Hacı Muin *Bay ile Hizmetkâr, Köknarı*,

---

[18] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 15.
[19] G. K. Kerimov, **A.g.e.**, s. 299.
[20] Şühret Rızayev, **Cedid Draması**, Taşkent, 1997, s. 67–68.

Mazlûme Hatın, *Cüvanbazlık Kurbanı*, *Eski Mekteb – Yengi Mekteb ve Kâzı ile Muallim*, Nusretullah Kudretullah *Kengeş Meclisi* Abdullah Bedrî *Cüvanmerg ve Ahmak*, Hamza Hekimzâde Niyazî *Zeherli Hayat*, *İlm Hidayeti* ve Mulla Narmuhammed Damullanın *Küfr Hatası*, Abdullah Kâdirî *Bahtsız Küyav*, Abdullah Avlânî *Advokatlık Âsanmı?*, *Pinek*, *Biz ve Siz,* Gulam Zaferî *Bahtsız Şâgird*, Abdülhamid Süleyman Çolpan *Bay*, Abdurrauf Fıtrat *Begican*, *Mevlid-i Şerif* ve *Ebâ Müslim*, Hurşid *Bezârı*, *Ârif* ile *Ma'rûf* ve *Kara Hatın* piyeslerini yazmışlardır.[21] Abdullah Avlânî, yukarıda adı geçen üç piyesinin dışında *Portugaliya İnkılâbı* ve *İkki Sevgi*[22] adlı piyesleri kaleme almıştır. Azerbaycan, Tatar ve Osmanlı Türkçelerinden birçok piyes aktarmıştır Özbek Türkçesine. Bu piyesler hakkında çalışmamızın birinci bölümünde detaylı bilgi verilecektir.

Şair Avlânî'nin şiirlerinde dilin kullanımında meydana getirdiği en önemli özellik, Türk halkları arasında İsmail Bey Gaspıralı'nın başlattığı "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" gayesinden yola çıkarak Türkiye Türkçesine ait dil özelliklerine sık sık başvurmasıdır. Dolayısıyla Abdullah Avlânî, Çolpan, Fıtrat ve dönemin diğer Ceditçileri gibi Türkiye Türkçesine büyük önem vermiş, Türkiye Türkçesini Özbek Türkçesiyle kaynaştırarak âdeta ortak bir Türkçe ortaya koymuştur. Özbek Ceditçilerinin ortak Türkçe meydana getirme çabalarını, şart ve imkânlarını Edward ALLWORTH *Uzbek Literary Politics* adlı eserinde şöyle dile getirmektedir: "Edebî dilin gelişmesinde bazı Özbekler birçok Türk toplulukları arasında karşılıklı anlaşılabilir, esnek, Batı Türkistan'daki sıradan insanların kolaylıkla anlayacağı modern ve orta bir dil için mücadele vermişlerdir. Bu çaba kapsamında yerli yazarlar tarafından kendi Türk komşularından veya Türkiye Türkçesinden farklı olarak 'Özbek' edebî dilinin normlarının tesisinde/belirlenmesinde hiç zaman kaybedilmemiştir. '*Tercüman'* ve '*Ayna'* Ceditçi Kırım Türklerine ve Özbeklere hitap eden yayınlar olup, sırasıyla bütün Türkler için bir tür birleşik, uluslararası yazı dili olan tek bir dil kabul etmeye davet etmiştir. Bu heves, Arap yazısının müşterek olarak kullanılmasıyla ilerletilmiştir/desteklenmiştir

[21] **A.g.e.**, s. 129.
[22] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 14.

ki, bu yazı (Arap yazısı) çeşitli edebî lehçelerdeki farklılıkları örtmüştür/gizlemiştir. Çünkü bu yazı bütün ünlü sesleri yazmamış veya farklılaştırmamıştır”[23].

Kısaca Türkistanlı Ceditçiler, eğitim, matbuat, neşir, tiyatro, edebiyat ve siyaset alanlarında meydana getirdikleri yazı, eser ve çalışmalarıyla Türkistanlıları cehaletten kurtarmak, Türkistan Türklüğünün millî birliğini sağlamak, Türkistan’ı bağımsızlaştırmak, Türkistan’daki eski eğitim sistemini millî ve dinî değerleri korumakla birlikte çağdaş Batı eğitim sistemiyle değiştirerek geliştirmeyi kendilerine gaye eninmişdirler. Nitekim Edward ALLWORTH, Ceditçilerin bu gayelerini: “İhtilâl sonrası Özbek edebî tartışmalarında Klâsik Çağatay edebiyatının geçmiş deneyim olarak kullanılması güçlü bir konuydu. Bu konu, bu yıllarda daha da tartışmalı olarak gelişmiştir. İhtilâl döneminin başlarında yerli vatanperverler, ortak Türkistan kültürü üzerinde düşünmeye devam etmişler ve Çarlık döneminde sahip oldukları gibi Türkistan adını kullanmak istemişlerdir. Onlar (Ceditçiler), müşterek Türk birliği ve Doğu boyunca İslâmî bağlar kurmayı da düşünmüşlerdir.”[24], diye kaydetmiştir.

[23] Edward Allworth, **A.g.e.**, s. 38.
[24] Edward Allworth, **A.g.e.**, s. 45.

BİRİNCİ BÖLÜM
ABDULLAH AVLÂNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. ABDULLAH AVLÂNÎ'NİN HAYATI

Eğitimci, gazeteci, mütercim, aktör, fikir adamı, şair ve yazar Abdullah Avlânî, 12 Temmuz 1878'de Taşkent'tin Mergança mahallesinde bir zanaatkâr ailesinde doğmuştur. Dedesi Mirnimetbay, Hokandlı bir ok-yay ustasıdır. Babası Miravlan Bey, Taşkent'teki "Yarmarka" pazarında kumaş ticaretiyle uğraşan bir küçük esnaftır. Avlânî, kendi biyografisinde annesinin adını, "Fatima" diye kaydetmiştir.[25] İlk eğitimini yedi yaşından itibaren Okçu'daki eski mektepte, Ekremhan hocanın nezaretinde görmüştür. Avlânî, 1890 yılında mahallesindeki medresede, daha sonra Şayhantahur'daki "Abdulmelikbay" medresesinde Molla Ömer Ahund'un elinde okumuştur. Ancak ailesinin maddî sıkıntılarından dolayı eğitimini yarıda bırakıp, çalışmak mecburiyetinde kalmıştır. Çocukluğundan itibaren kerpiç imâli, sıvacılık, sobacılık, inşaat gibi ağır işlerde çalışıp, bu meslekleri öğrenmiştir. Nitekim kendisi de "1891 yılından itibaren sadece kış mevsiminde okuyup, diğer mevsimlerde ise amelelik yaptım" diye yazmaktadır.[26]

Avlânî, bu yıllarda edebiyata âşina olmaya başlamıştır. On beş yaşından itibaren gazetede şiirleri yayımlanmaya başlanmıştır. Ali Şîr Nevâî ve Fuzûlî'nin gazelleriyle büyülenmiş, Sâdî ve Hâfız'dan çok etkilenmiştir. Bundan dolayı da Fars dilini çok iyi bir şekilde öğrenmiştir. Bu büyük şairlerin eserleri, Avlânî'ye tesir etmiş, kendisi de bu tesir sebebiyle, "Şiir yazmaya başladım" diyerek 1894 yılını işaret etmiştir. M. Cumabayev'in *Balalar Edebiyatı* adlı kitabında, Avlânî'nin on dört yaşında iken şiir yazmaya başladığı belirtilmiştir.[27] Bütün bu bilgiler, G. K. Kerimov'un *Özbek Edebiyatı*

---

[25] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, Tanlangan Eserler, C. I, Taşkent, 1998, s. 5.
[26] **A.g.e.**, s. 5.
[27] M. Cumabayev, **Balalar Edebiyatı**, "Okıtuvçı" Neşriyatı, Taşkent, 1994, s. 64.

Tarihi adlı kitabında da aynen geçmektedir.[28] Avlânî'nin ilk şiirleri maalesef bugüne ulaşamamıştır. Eserleri üzerinde en çok çalışma yapan Begali Kâsımov'a göre, Avlânî 1905 yılından sonra şiir yazmaya başlamıştır.[29]

Abdullah Avlânî, 1900 yılında Taşkentli tüccar bir ailenin Selâmethan adlı kızıyla evlenmiştir. Aynı sene babası vefat etmiştir.

Abdullah Avlânî'nin eğitim, neşriyat, gazete ve tiyatro alanındaki faaliyetleri, yukarıda zikredilen reformlarla birlikte başlamıştır. Avlânî, 1904 yılında Mirâbâd'da[30] Usûl-i Cedit mektebi açmıştır. Bu mektep hakkında Taşkent Devlet Üniversitesinde uzun yıllar öğretim üyeliği yapmış ünlü Özbek eğitimcisi Yusuf Tâhirî hatıralarında izlenimlerini şöyle dile getirmiştir: "Şehrin karşı tarafında, demiryolu işçilerinin ikamet ettiği Mirâbâd'da yeni usûlde bir mektep açıldığını duyduk. Kısa zamanda bu okulun özellikleri ve hocası Avlânî'nin ünü hakkında şehre haberler yayıldı. Herkesin dilinde, 'Mirâbâd'daki okulda altı ayda okuma-yazma öğretiliyormuş, coğrafya, hesap, tabiat dersleri okutuluyormuş' gibi söylentiler dolaşıyordu. Bizim için yeni sayılan bu okulu ve bilgin hocasını görmek için acele ediyorduk. Bir gün üç-dört arkadaşla oraya gittik. Okul, alçak tavanlı, yarı karanlık olup, mescidin bulunduğu sokaktaydı. Sınıfın tepesinde ışık için bırakılmış delikten içeriye kışın kar, baharda yağmur yağardı. Ancak sınıfta normal öğrencilerle birlikte zaman zaman dinleyici olarak dersleri takip eden ileri yaştaki meraklıların da sayısı çoktu. Hocanın esrarlı bir yanının olduğunu düşünüyorduk. Bizi kuvvetli, küçük cüsseli, esmer, sıcakkanlı, top sakallı birisi karşıladı. Bu, ünü her tarafa yayılmış olan muallim Avlânî idi. Okula kabul olunduk. Çok geçmeden önümüzde yeni bir dünyanın açıldığına tam olarak inandık. Onların (oradaki öğrencilerin) okuması-yazması, hesap çözmeleri, tabiat olaylarından haberdar olmaları, birçok şiir ve hikâyeleri ezberden bilmeleri, hepimizi şaşırttı. Böylece bizim kadim okulumuz boşaldı, Abdullah Avlânî'nin

[28] G. K. Kerimov, **Özbek Edebiyatı Tarihi**, "Okıtuvçı" Neşriyatı, Taşkent, 1987, s. 298–299.
[29] Begali Kâsımov, **A.g.e.**, s.5.
[30] Taşkent şehrindeki bir semt adı.

Mirâbâd'daki okulu bizden gelen öğrencilerle dolup taştı. Bu suretle okulun şöhreti yayılmaya devat etti."[31]

1904 yılında meydana gelen savaşta Japonya'ya yenilen Rusya'da isyan çıkmış, bunun sonunda çar bir manifesto ile meşrutiyeti ilân etmek zorunda kalmıştır. İlân edilen manifestoya göre, ferdî dokunulmazlık, vicdan, ifade ve toplantı özgürlüğünün temini konusunda söz verilmiştir. İşte bu manifesto, Türkistan'da millî gazeteciliğin başlamasına imkân vermiştir. Böylece Türkistan'ın bütün şehirlerinde gazeteler çıkarılmaya başlanmıştır. Meselâ, ilk olarak İsmail Âbidî'nin çıkardığı *Terakkî* (1906-1907) gazetesi ortaya çıkmıştır. Bunu *Hurşid* (1906-1907, Taşkent, muharriri Münevver Kâri), *Tüccar* ve *Asiya* (1908, Taşkent, muharriri Ahmetcan Bektemirov) gazeteleri takip etmiştir. İşte bu gazetelerin ortaya çıkmasına Abdullah Avlânî'nin bizzat yardımı olmuştur. Ortaokullar için yayımlanan *Özbek Edebiyatı* adlı kitapta, Abdullah Avlânî'nin *Şühret* ve *Asiya* adlı gazeteleri çıkardığı belirtilmektedir.[32]

Abdullah Avlânî, 1907'de kendi evinde *Şühret* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. A. Zeki Velidî Togan da *Bugünkü Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihî (I)* adlı eserinde, "*Şühret* gazetesi (1907–1908, Taşkent, muharriri Abdullah Evlânî)", diye kaydetmektedir.[33] G. K. Kerimov da *Özbek Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında bu konuda şu bilgiyi vermektedir: "Mektep ve maarif alanında büyük başarı gösteren Abdullah Avlânî, 1907 yılından itibaren gazetecilik işlerine karıştı. 4 Aralık 1907'de '*Şühret'* gazetesinin birinci sayısını çıkarmaya muvaffak oldu. Lâkin gazete fazla yaşayamadı. Gazete, onuncu sayısı çıkar çıkmaz Çar memurları tarafından kapatıldı".[34]

Şühret gazetesi, Türkistan halkının menfaatlerini savunmayı teşvik etmiştir. Nitekim Abdullah Avlânî *Şühret* gazetesinin birinci sayısında: "Matbuat her insana kendi hâlini gösteren, ahvâl ve âlemden haber veren, karanlık günleri aydınlatan, halk arasında fikir yayan, ilim, ittifak, himmet

---

[31] Begali Kâsımov, **A.g.e.**, 1. cilt, s. 6–7.
[32] B. Sarımsakov, T. Hâlilov, B Kurbanbayev, **Özbek Edebiyatı Derslik-Mecmua**, "Okıtuvçı" Neşriyatı, Taşkent, 1993, s. 101.
[33] A. Zeki Velidî Togan, **Bugunkü Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihî**, 1. cilt, İstanbul, 1942–1947, s. 505.
[34] G. K. Kerimov, **A.g.e.**, s. 299.

gayelerini yayandır", diye yazmaktadır.[35] Gazete, programını bu şiirle açıklamaktadır:

"Kelâm-ı hoş-tekellüm tûtî-i zîbâ-sıfat sözler,
Makâm-ı hürriyette bülbül-i şeydâ-sıfat sözler,
Zamâne gülşenide kumri-i tenhâ-sıfat sözler,
Gülistânlarda daim seyreder seyyâredur 'Şühret'.

Koyup serlevhasına ilim ister müddeâsını,
Yine dîbâçesinde şerh eder millet pahâsını,
Kanı hoşfehm bilse gevher-i kıymet pahâsını,
Zamâne ma'denide bir zümürrüdpâredur 'Şühret'.

Harâbâthânede yatsan, bizim çün kim kılur ta'mir,
Bozulsun, kadri gitsin deb kılar hemsâyemiz tedbir,
El ile tutmazsan, kılmas kalem özidin özi tahrir,
Kılıp izhâr-ı hasret herkese yalbaradur 'Şühret'."[36]

Türkiye Türkçesi

"Hoş sözler söyleyen güzel sıfatlı sözlerin papağanı
Hürriyet makamında dîvâne bülbülün sıfat sözleri
Zamanın gülşeninde tenha kumrunun sıfat sözleri
Gülistanlarda daima seyreden seyyaredir 'Şühret'

Başlığına ilmi koyup ister müddeasını
Yine ön sözünde şerh eder milletin değerini
Keşke güzel anlayışlı birisi bilse gevherin kıymetini
Zamanın madeninde bir zümrüd parçasıdır 'Şühret'

Harap olmuş hanede yatarsan, bunu bize kim tamir eder?
Harap olsun, değeri kaybolsun diye komşumuz tedbir eyler
Elle tutmazsan, kalem kendi kendine yazmaz
Herkese hasret göstererek yalvarır 'Şühret'."

Begali Kâsımov, bu şiirin son bendine dikkat çekerek; "Harâbâthâne yani harap olan haneyi ve insanoğlunun yaşayamayacağı bir ortama dönüşen hayatı bizim için kim tamir edecek? Komşu mu? O, (komşu, yani Rusya) harap haneyi daha da bozmak ve aşağılamak için tedbir arar" diyerek, Türkistan'ın 1916–1917 yılları arasında askerî valisi olan General N.

[35] M. Cumabayev, **Balalar Edebiyatı**, s. 64.
[36] Begali Kâsımov, **a.g.e.**, s. 7–8.

A. Kuropatkin'in, "Biz, mahallî halkı elli yıl boyunca gelişmeden, mektep ve Rus hayatından ayrı tuttuk", itirafını hatırlatmaktadır.[37]

Ancak, bu gazetenin gayesi belli olunca düşmanları çoğalmış, neticede onuncu sayısı çıktıktan sonra kapatılmıştır. Gazetenin son sayısında "Koğucular nâmına" adlı bir yazı yayımlanmış olup, yazıda şu ifadelere yer verilmiştir: "Alınan bilgilere göre, kendi Müslümanlarımızdan bazı koğucular peyda olup, gazetemiz hakkında '*naçalstvoğa'* (başkanlığa) koğmak (birisi hakkında laf götürmek) için anlaşmışlar… Gazetemizin mesleği millî, tarafsız ve siyasî olup, tam bir terakkiperver ve siyasî bir gazetedir. Yazdığımız makalelerimiz de bu mesleğimiz olan itidal ve gerçekçilik çerçevesinde olup, nâzır ve sansürcüler tarafından âdil bir şekilde tercüme edilip, ilgili mahkemelerde gözden geçirilmektedir. Bundan dolayı başkanlığın sizin koğuculuğunuza ihtiyacı yoktur"[38].

Abdullah Avlânî, kendi özgeçmişinde *Şühret* gazetesinin kapatılmasını, gizli örgütlere ve "Refik Sâbirov" adlı bir şahsın ihanetine bağlar. Neşriyatın makine ve âletlerine, kâğıt ve malzemelerine el konulmuştur. Abdullah Avlânî'nin "*Evvelki Özbek Vakitli Matbuatı*" adlı makalesinde, diğer gazetelerin kapatıldığı gibi *Şühret* gazetesinin de kapatılmasına, kendisinin Taşkent demiryolu inkılâpçılarıyla olan ilişkisi ve sürekli Çar hükûmetini eleştiren makalelerinin sebep olduğunu kaydetmektedir.[39] Begali Kâsımov'un Sovyet devrinde çıkan bir başka eserinde, H. Vâhidov adlı şahsın kitabına atıfta bulunularak *Şühret* gazetesinin Bolşeviklerle yakın alâkada olduğu bildirilmektedir.[40] Bu konu, *Selâm, Kelecek-Tarih Sabakları* adlı eserdeki Abdullah Avlânî'nin hâl tercümesinden şöyle nakledilmektedir: "1906 yılında '*Terakkî'*, '*Hurşid'* adlı gazeteler, eski hükûmet tarafından durdurulduktan sonra 1907'de, kendi muharrirliğimde ve demiryolu işçilerinin 'Sosyal-Demokrat' fırkasının ilgisi ve yardımıyla Sapyornıy caddesinde '*Şühret'* adında bir gazete çıkardım. Demiryolu işçilerinin komiteleri tarafından Refik Sâbirov adlı Kazanlı Tatar arkadaşımız benim gazeteme gelip, yazı işlerinde

[37] Begali Kâsımov, **a.g.e.**, s. 8.
[38] Begali Kâsımov, **A.g.e.**, s. 8-9.
[39] İsmail Tölek Andicânî, **A.g.e.**, s. 78.
[40] Begali Kâsımov, **İzley-İzley Tapgenim**, Taşkent, 1983, s. 18.

yardım ederdi. O günlerde, Orenburg'da çıkmakta olan papirüs kâğıdına basılan Rusça '*Soldat'* adlı gizli gazeteyi ve bundan başka Rusça yazılmış siyasî broşürleri Refik Sâbirov ile ikimiz başkalarının da yardımıyla dağıtıyorduk. Bu Rusça broşürlerle kanaat etmeyip, Müslümanca tipografiyle gizli bir tarzda siyasî broşür basıp, şehir ve köylere de dağıtmaya başladık. Bu broşürlerin yazarı Öteb Kâtib idi. Eski şehirde Eşanhoca, Yeni şehirde ben, köylerde ise Umarkul Anarkuloğlu dağıtıyorduk. Bizim hareketimizi eski hükûmetin fark ettiği öğrenildi. Benim evimde sahte pasaportla yaşayan Sâbirov'u kaçırdık. O, Orenburg'a gittiğinde yakalandı… '*Şühret*' gazetesine ait her şeyle birlikte idaredeki tüm mektup ve kâğıtlara el konulup, 'fevkalâde korumaların' gücüyle gazeteyi çıkarmama konusunda benden imza alıp, durdurdular. 'Yenilen güreşe doymaz' misâli 1908 yılında, yazarlarımızdan Ahmetcan Bektemirov adına '*Asiya'* adlı gazete için izin alıp, idareyi kendi evime taşıyıp, yine gazete çıkarmaya başladım. Altıncı sayıda… buna da el koyup, kapattılar".[41]

G. K. Kerimov da kendi kitabında Abdullah Avlânî'nin inkılâpçılarla, yani Bolşevik yandaşlarıyla olan bağından bahsetmiştir: "Tarihî deliller ve gazete belgelerinden malûm olduğuna göre, Avlânî'nin editörlük ettiği mezkûr gazete terakkiperver bir ruha sahip olup, inkılâp güçleriyle ilişki kurmuştur. Nitekim Orenburg'da gizli olarak yayımlanan '*Soldat'* adlı Rusça gazeteyle bağ kurup, onu mahâllî halk arasında dağıtmıştır".[42]

A. Zeki Velidî Togan'ın *Bugunkü Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi* adlı eserinde de yukarıda adı geçen ve hükûmet tarafından kapatılan gazeteler hakkında bilgi verilmektedir: "*Terakkî*', '*Hurşîd*', '*Şühret*', '*Asiya*' gazeteleri, hükûmet tarafından kapatıldılar".[43]

Özbek Sovyet Ansiklopedisi'nde ise Avlânî'nin çıkardığı gazeteler hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "1907 yılında Abdullah Avlânî kendi evinde (Taşkent'te) *Şühret* adlı basma bir gazete çıkardı. Bu gazete, demiryolu işçilerinin inkılâp komitesiyle ilişki kurup, halkı ilim öğrenmeye,

---

[41] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **Selâm Kelecek, Tarih Sabakları**, Taşkent, 1986, s. 34–35.
[42] G. K. Kerimov, **A.g.e.**, s. 299.
[43] A. Zeki Velidî Togan, **A.g.e.**, s. 505.

özellikle Rus dilini öğrenmeye teşvik etti. Aradan çok geçmeden Çar hükûmeti matbaayı kapattı. Abdullah Avlânî yasaklamalara rağmen, 1908 yılında yine *Asya* adında yeni bir gazete çıkardı. Altıncı sayısından sonra hükûmet bu gazeteyi de yasakladı…".[44]

Abdullah Avlânî, 1914–1915 yıllarında avukat Ubeydullah Hocayev[45] ile *Sadâ-yı Türkistan* gazetesini birlikte çıkarmıştır. Avlânî'nin "Hıfz-ı Lisân", "Cehalet" ve "Medeniyet Tolkınları" adlı makaleleri bu gazetede yayımlanmıştır. *Sadâ-yı Türkistan* gazetesinde yayımlanan şiirlerin de çoğu Avlânî'ye aittir. Bu gazetenin ömrü de uzun sürmemiş, maddî sıkıntılardan dolayı ancak 66. sayısına kadar yayımlanabilmiştir.

Abdullah Avlânî, 1917 Şubat olaylarından sonra "Yaşasın Halk Cumhuriyeti" ilkesinden yola çıkarak, *Turan* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bu gazetenin gayesi, "Müslümanlar arasında uzun yıllardan beri devam etmekte olan umumî zorluk, bid'at ve hurafeleri bitirmek, gelecekte kurulacak olan cumhuriyet yönetimine halkı hazırlamak", olarak açıklanmıştır.[46] Gazetenin 2. sayısı çıkar çıkmaz ortalık karışır, yazı işleri müdürü uzaklaştırılır. Kadimciler matbaa sahiplerine elçi gönderip, Avlânî'nin gazetesini yayımlayanların "cenazesi kılınmayacak", diyerek *Turan* gazetesini boykot ettirirler. Bu karşılıklara rağmen Avlânî Tiflis'ten "Molla Nasreddin" matbaasından harf ve makine getirtip işlerini yürütmeye çalışır. Fakat kendisine düşman olanlar buna da müsaade etmezler. Sonunda Abdullah Avlânî, gazeteden ayrılır. Bu çatışmanın sebebi ise Avlânî ile birlikte *Turan* gazetesinde yazı yazan Mirmuhsin Şermuhammedov adlı aydının "Tarihî İkki Vak'a" adlı makalesidir. Bu makalenin amacı ve muhtevası, Buhara'daki cehalet ve taassubu ifşa etmekti. Abdullah Avlânî, Mirmuhsin Şermuhammedov ve yazı işleri müdürü, ulema cemiyeti tarafından Buhara-yı Şerîf'e karşı saygısızlık ve gayrı şer'î işler için kâfir ilân edilip, recme hükmedilirler. Mirmuhsin Şermuhammedov kaçar, fakat yakalanarak hapsedilir. Abdullah Avlânî'yi ise, tövbe etmeye ve işini bırakmaya mecbur

---

[44] **Özbek Sovyet Ansiklopedisi**, Taşkent, 1971, 1.cilt, s. 14.

[45] U. E. Hocayev (1880–1938), 1917 yılında Türkistan Muhtariyeti'nin savunma bakanı olan meşhur hukukçu terakkiperverlerdendir.

[46] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 16.

ederler[47]. G. K. Kerimov'un *Özbek Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde de Abdullah Avlânî'nin *Turan* gazetesi, bu gazetedeki faaliyeti ve başına gelenlerle ilgili bu bilgiler aynen tekrar edilmiştir.[48]

Turan gazetesi ve bununla ilgili olaylar hakkında *Özbek Sovyet Ansiklopedisi*'nde de malûmat bulunmaktadır: "Abdullah Avlânî, 1917 yılında '*Turan*' gazetesini neşretti. Bu gazetede siyasî ve sosyal olaylar hakkında yazılar yayımlandı. Mirmuhsin Şermuhammedov'un bu gazetede basılan "Tarihî İkki Vak'a" adlı makalesi, Buhara ve Hive Hanlıklarına büyük bir darbe oldu. Lâkin Abdullah Avlânî'nin o döneme kadar yazdığı eserlerinde, cemiyet muhitinin (cehalet, gerici Müslüman din adamlarının ortaya çıkardığı itikat) etkisi (Meselâ, dinî motifler) hissedilir".[49]

Kadim-Cedit tartışması, 1917 Ekim İhtilâline kadar devam etmiş, Ceditçiler "Şûrâ-yı İslâm", Kadimciler ise "Ulema" cemiyetlerini kurarak Ruslara karşı değil, kendi aralarında birbirleriyle mücadele etmişlerdir.

Begali Kâsımov'un *Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı* (1979) adlı eserinde, devrin siyasî şartlarından dolayı yukarıda adı geçen Mirmuhsin Şermuhammedov, "revolüsyoner", yani inkılâpçı yazar olarak tarif edilmektedir. Bu kitapta, Mirmuhsin Şermuhammedov, Komünist-Sovyet taraftarı bir yazar olarak gösterilmektedir.[50]

Turan gazetesinin boykot edilme haberi her yere yayılmış, o dönemde faaliyette olan *Uluğ Türkistan* gazetesinde Andican Tatar Müslümanlarının "Cemiyet-i Hayriye"si adına Hâfız Yamğulatov ve "Özbek (Türk) gençleri" adına Abdülhamid Suleymânî'nin (Çolpan) imzalarını taşıyan "Türkistan Protopopovları" (Aleksandr Dmitriyeviç Protopopov, 1917 yılında Rusya İçişleri Bakanı) adlı sert bir protesto yazısı yayımlanmıştır.[51] Orenburg ve Ufa şehirlerinde yayımlanmakta olan gazete ve dergiler de bu parçalanma ve iç mücadeleye detaylı olarak yer vermiştir.

---

[47] **A.g.e.**, 1. cilt, s. 16.
[48] G. K. Kerimov, **A.g.e.**, s. 300.
[49] **Özbek Sovyet Ansiklopedisi**, Taşkent, 1971, 1.cilt, s. 15
[50] Begali Kâsımov, *"***Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı***"*, Taşkent, 1979, s. 9.
[51] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 16.

Abdullah Avlânî'nin *Turan* gazetesinden kovulmasından sonra, yazı işleri müdürlüğüne Molla Hüseyin, daha sonra Azerbaycan'dan gelen Efendizâde adlı bir şahıs getirilmiştir. Avlânî de onlara yardım etmeye devam etmiştir. Gazete, adını *Türk Sözi* olarak değiştirdikten sonra Abdullah Avlânî de gazeteden tamamen ayrılmıştır. 1918 yılından itibaren Avlânî tekrar gazeteciliğe dönmüş, bu defa *İştirakiyyun* gazetesi ile *Kasabaçılık Hareketi* adlı dergide birçok şiir, masal ve makalele neşretmiştir. 1920 yılında *Kızıl Bayrak* gazetesinde yayın faaliyetine devam etmiştir.[52] Begali Kâsımov'un *Abdullah Avlânî, Taşkent Tañı* adlı kitabında ise, Avlânî'nin yukarıda zikredilen gazete ve dergilerden başka *Kasabaçılık İşi* adlı gazetenin de baş muharriri olarak çalıştığı bildirilmektedir.[53]

Abdullah Avlânî, 1904–1905 yıllarında hem edebî, hem de eğitim ve gazetecilik faaliyetleriyle ciddi bir şekilde meşgul olmuştur. Şiirlerini "Hicrân" mahlasıyla; makalelerini ise "Molla Abdullah", "Abdullah Avlânî" ve "İndemes" imzalarıyla yayımlamıştır.

Abdullah Avlânî, 1909'da Taşkent'te "Cemiyet-i Hayriye" adıyla bir yardım derneği kurmuş, mahallî halkın çocuklarının eğitim almaları için para toplayıp, okullara dağıtmıştır. Hatta bu olay, Orenburg'da çıkan *Vremya* (*Vakit*) gazetesi tarafından da haber olarak değerlendirilmiştir. M. Cumabayev'in *Balalar Edebiyatı* adlı kitabında, Abdullah Avlânî'nin yeni usûlde eğitim veren bir mektep açması ve Cemiyet-i Hayriye yardım derneğini kurmasıyla ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: "Abdullah Avlânî, çocukları her yönden kendine çekmeye gayret etti. O, ustalık işlerinden de anlardı. Bu yüzden yazı tahtası ve masalar yapıp, tüm mektep malzemelerini değiştirdi. Burada okuyan çocukların çoğunun ailesi fakir olduğu için muallim, zengin dostlarının yardımıyla 'Cemiyet-i Hayriye' kurdu. Böylece çocuklara kıyafet, erzak, defter ve kalemleri ücretsiz olarak temin ederdi".[54] Bu konuda *Özbek Sovyet Ansiklopedisi*'nde de şu bilgi bulunmaktadır: "O (Avlânî), 1909

[52] İsmail Tölek Andicânî, **A.g.e.**, s. 79.
[53] Begali Kâsımov, **"Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı"**, Taşkent, 1979, s. 9.
[54] M. Cumabayev, **A.g.e.**, s. 64.

yılında yetim ve öksüz çocuklar için yardım vakfı teşkil etmiştir. O, (Avlânî), bu vakıfta altı ay reislik yapmıştır".[55]

Abdullah Avlânî'nin gayretiyle 1913 yılında "Turan" cemiyeti kurulmuş olup, kurucuları şunlardı:

1. Ubeydullah Esedullayeviç Hocayev
2. Taşpolatbek Narbotabekov
3. Münevverkârî Abdürreşithanov
4. Kâmilbek Narbekov
5. Molla Abdullah Avlânî
6. Muhammedcan Padşâhocayev
7. Kettehoca Babahocayev
8. Başirullahan Esedillâhocayev
9. Nizâmiddin Esâmiddinhocayev
10. Kerimbek Narbekov[56]

"Turan" cemiyetinin 73 maddelik Rusça tüzüğünde cemiyetin maksat ve vazifeleri şöyle belirtilmiştir:

a. Halk arasında sahne işlerine, iyiliğe ve sevgiye ciddi bir ilgi uyandırmak,

b. Halk için tiyatro oyunları sahneye koymak, böylece halka sağlıklı bir dinlenme imkânı sağlamak,

c. Halkın maddî ve manevî durumunu iyileştirmek, Türkistan'daki muhtaç Müslümanlara yardım etmek.

Tüzüğün ikinci bendinde ise "Turan" cemiyetinin faaliyetleri hakkında şu hususlar zikredilmiştir: Konserler, tiyatro oyunları ve buna benzer toplu eğlence ve gösteriler organize etmek, "Turan" cemiyeti adına klüp, müzik kursları, kütüphane ve kıraathane açmak, "Turan" cemiyeti adına ilköğretim okulları açmak ve açılmasını temin etmek, ihtiyaç sahiplerine, özellikle öğrencilere maddî destekte bulunmak, onların orta ve yüksek öğrenimlerini

[55] **Özbek Sovyet Ansiklopedisi**, Taşkent, 1971, 1.cilt, s. 15.
[56] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 10.

sürdürebilmeleri için burs vermek, aynı zamanda eğitim kuruluşlarını, resmî, hususî, içtimaî hangi türden olursa olsun, maddî açıdan desteklemek[57].

"Turan" cemiyetinin kuruluşuna Taşkent şehri terakkiperverlerinin bütün önde gelenleri iştirak etmiştir. Cemiyetin bünyesinde bir de tiyatro topluluğu kurulmuştur. G. K. Kerimov, *Özbek Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde, Abdullah Avlânî'nin 1913 yılında kurduğu "Turan" topluluğunun adını "Türkistan" topluluğu olarak kaydetmektedir: "1913 yılından itibaren Abdullah Avlânî tiyatro alanındaki faaliyetlerine başlar. İlk Özbek tiyatro topluluğu olan 'Türkistan' işte bu yıllarda Abdullah Avlânî'nin teşebbüsüyle kurulmuştu".[58]

Abdullah Avlânî kendi özgeçmişinde, "1913 yıldan itibaren halkın gözünü açmak, medeniyete yaklaştırmak için tiyatroya girişip, tiyatro işlerini organize edenlerin başkanı olup, Türkistan'ın birkaç şehrine gidip, Özbekler arasında tiyatroya yol açtım. … 'Turan' adında teatralni blagotvoritelniy (hayriye tiyatrosu) cemiyeti meydana getirdim", diye yazmaktadır.[59]

"Turan" topluluğuna kısa bir zaman için dönemin önde gelen Ceditçilerinden biri olan Buharalı Abdurrauf Fıtrat da katılmıştır. Ancak "Turan" topluluğunun yöneticisi Abdullah Avlânî ile aralarında çıkan görüş ayrılıklarından dolayı Fıtrat "Turan"dan ayrılmış ve Türkistan'da pek meşhur, Sovyetlerin korkusuna sebep olan "Çağatay Guruñi" adlı cemiyeti kurmuştur. Bu konuda, Edward ALLWORTH *Uzbek Literary Politics* adlı kitabında şunları kaydetmektedir: "Abdurrauf Fıtrat, 1917 yılında Buhara'da Ceditçilere yapılan zulüm ve baskılardan sonra Taşkent'e gitmiştir. Bu mezalimde onlarca Ceditçi halk tarafından öldüresiye dövülmüştür. Abdurrauf Fıtrat, Taşkent'te Abdullah Avlânî'nin yönettiği Turan topluluğuna katılmıştır. Bu topluluk, eğitim ve aydınlanma meselelerine, özellikle yerli tiyatronun gelişmesine dikkat etmekteydi. Turan, tam olarak edebî bir topluluk olmasa da dram alanındaki faaliyetleri, ona yarı edebî bir özellik vermişti. Olağanüstü bir yeteneğe sahip olan yazar ve hareketli bir lider olan Abdurrauf Fıtrat için bu yeterli değildi. Ayrıca o sırada, Abdullah Avlânî açıkça Sovyet yandaşı olup, Fıtrat'ın

[57] Begali Kâsımov, **A.g.e.**, s. 10–11.
[58] G. K. Kerimov, **A.g.e.**, s. 299.
[59] Şühret Rızayev, **A.g.e.**, s. 60.

gayesine tamamen uymuyordu. Bu yüzden Fıtrat, 1918'de, Taşkent'te 'Çağatay Guruñi' adında ayrı bir edebî topluluk kurdu".[60]

Abdullah Avlânî, Sovyet hükûmetinde çalıştığı için eserlerinde millî duygularını açık olarak ifade edememiş olabilir. Bu yüzden de Fıtrat gibi aydınlar yollarını Abdullah Avlânî'den ayırmışlardır. Ancak Abdullah Avlânî'yi tamamen Sovyetperest bir insan olarak görmemek gerekir. O, Abdurrauf Fıtrat gibi diğer Ceditçileri en azından gönülden desteklemiştir. Nitekim Edward ALLWORTH Sovyet taraftarı Ceditçilerle milliyetçi Ceditçiler hakkında, "Yaşça büyük/eski komünist taraftarları Abdurrahman Sâdî, Abdullah Avlânî, Sadriddin Aynî ve diğerleri, milliyetçi Ceditçiler olan Fıtrat ve Çolpan'ın eserlerini millî çevrelerin dışında sessizce alkışlamaktaydılar", demektedir.[61]

27 Şubat 1914'te Taşkent'teki "Kolizey" tiyatro binasında Mahmudhoca Behbûdî'nin *Pederküş* piyesi Avlânî tarafından ilk defa sahneye konulmuştur. Bu tiyatro gösterisinden gelecek meblâğın "Müslüman Cemiyet-i İmdâdiyesi" faydasına bağışlanması düşünülmüştür. Yine Abdullah Avlânî müzesinde muhafaza edilmekte olan afişteki bilgilere göre, bu tiyatro gecesi üç bölümden oluşmaktaydı: 1. "Pederküş" piyesinin oynanması, 2. Azerbaycanlı oyuncular Aliaskar Askarov, Gülüzarhanım ve M. Şahbalov'un oynadığı bir perdelik Azerbaycan Türkçesinde yazılmış *Hor-Hor* komedisinin oynanması, 3. "Millî okuş ve corlar". Bu bölümde, sekiz numaralı konserin sunumu ve bu konserde türkücü Molla Toyçı, ünlü rakkase Kurbanhan ve Molla Ahmetcan Töre'lerin iştirak etmesi, daha sonra Abdullah Avlânî'nin "Türkistan Feryâdı" ve "Toy" adlı manzumelerinin beraber okunacağı, konser gecesinden de Abdullah Hocaoğlu'nun sorumlu, Aliasker Askarov'un ise yapımcı oldukları belirtilmiştir.[62]

Tiyatro öncesi Munevver Kârî Abdureşithân halka tiyatronun ne olduğu, neyi gaye edindiği, tiyatronun hafife alınmaması ve tiyatronun halka

---

[60] Edward ALLWORTH, **A.g.e.**, s. 109–110.
[61] Edward ALLWORTH, **A.g.e**., s. 59.
[62] Şühret Rızayev, **A.g.e**., s. 63-64.

olan faydaları hakkında bir konuşma yapmış ve halkı bu büyük medenî gelişmeyle kutlamıştır.[63]

"Turan" topluluğu tarafından oynanan *Pederküş* piyesi büyük bir ilgi görmüş, Türkistan'da yayımlanmakta olan bütün gazete ve dergilerde haber olarak yer almıştır. Nitekim *Türkistan Vilâyeti'nin Gazeti* bu temsille ilgili olarak şu haberi vermektedir: "Türkistan, Rusya hükûmetine yaklaşık yarım asırdan beri bağlıdır. Tiyatro, Sartlar için yeni bir şeydir. Buna rağmen tiyatroda o kadar güzel oynadılar ki, başta tiyatro uzmanları olmak üzere bütün seyirciler bunların (tiyatro oyuncuları) tiyatroyu daha yeni öğrendiklerine inanmayıp, onların Avrupa'da birkaç yıl eğitim aldıkları düşüncesine kapıldılar… Onların bu başarısı, Rusya'ya üç yüz yıldan beri bağlı olan Tatarlarınkinden kat kat üstün dersek, yanlış olmaz. Tiyatro gösterisinde Sartlar ve Tatarlar o kadar çoktu ki, geç gelenlere bilet kalmayıp, tiyatro binasının içinde ve dışında büyük bir kalabalık ayakta izlemek zorunda kaldı. Tiyatroda Ruslar da vardı. Tiyatroda Sartların sayıca çok olması, onların tiyatro ve yeniliğe adım atmakta olduklarının bir göstergesidir. Tiyatrodan elde edilen meblâğ 'Taşkent Cemiyet-i İmdâdiyesine' bağışlanacaktır."[64]

1916 yılında Taşkent'e gelen ünlü Rus Türkolog A. Samoyloviç, Abdullah Avlânî'nin Azerbaycan Türkçesinden aktardığı (Celil Memmedkulizade'ye ait) *Ölüler* adlı piyesini Kolizey tiyatrosunda sahneye koyduğuna dair bilgi vermektedir.

Abdullah Avlânî'nin Azerbaycan'ın başkenti Bakû'da okuduğu bilinmektedir.[65] Abdullah Avlânî'nin Azerbaycan'da okumuş olmasının, onun Azerbaycan ve Osmanlı Türkçelerini öğrenmesinde önemli bir etkisi olmuştur.

"Turan" tiyatro topluluğunun faaliyete başlamasıyla birlikte sırasıyla Taşkent, Semerkant, Hokand, Kettekorgan, Buhara, Andican ve Nemengan şehirlerinde de tiyatro toplulukları kurulmuştur. Tiyatro ve tiyatro eserleri, Ceditçilerin halkla kaynaşmasını, onların halkın manevî ve sosyal hayatında

---

[63] Şühret Rızayev, **A.g.e.**, s. 64.
[64] Şühret Rızayev, **A.g.e.**, s. 64.
[65] İsmail Tölek Andicânî, **A.g.e.**, s. 17.

derin izler bırakmasını sağlamıştır. Tiyatro, Ceditçilerin kendi gayelerinin halk arasında yayılmasında, benimsenmesinde ve sonuç alınmasında en etkili araç vazifesi görmüştür. Ayrıca, tiyatro gösterilerinden sağlanan gelir, Usûl-i Cedit mekteplerini maddî yönden desteklemek için harcanmıştır. Topluluğa kardeş halklardan da iştirakçiler olmuştur. İlk başta Tatar yönetmeni/yapımcısı Muhammedyârov ve Azerbaycanlı Aliaskar Askarov'la işe başlayan Turan topluluğu, daha sonra meşhur Tatar tiyatro yönetmeni/yapımcısı Zeki Bayazitski ve Mustafa Mansurov, ünlü Azerbaycanlı sanatkâr Sıdkî Ruhullah ile çalışmıştır. Hatta Sıdkî Ruhullah bir süre Avlânî'nin evinde ikamet etmiştir. *Leylî ve Mecnun* dramasını sahneye birlikte hazırlamışlardır. Librettoyu Avlânî'nin bizzat kendisi Azerbaycan Türkçesinden Türkistan Türkçesine aktarmıştır. Piyesi ise, Sıdkî Ruhullah sahneye koymuştur. Baş rolleri Sıdkî Ruhullah (Mecnun), Dürriye Hanım (Leylî), A. Avlânî (Malu'), A. Muharremov (Nevfel), N. Hocayev, Ferit Tâhirî, Yusuf Aliyev gibi sanatçılar icrâ etmişlerdir.[66] G. K. Kerimov da eserinde, "Türkistan" tiyatro topluluğu sahne sanatını yaygınlaştırmak için komşu halkların ve aynı zamanda kardeş Azerbaycan ve Tatar halklarının ünlü tiyatro sanatkârlarıyla ilişki kurup, işbirliği yaptı. Tatar yapımcısı Zeki Bayazitski ve Azerbaycan oyuncusu Sıdkî Ruhullah'ın Özbek tiyatrosunda faaliyet göstermeleri, bu çabaların sonucuydu", demektedir.[67]

Abdullah Avlânî'nin Tatar ve Azerbaycanlı Türk kardeşleriyle birlikte çalışması, birbirlerinden faydalanmaları, o dönemde Türk dünyasının birbirlerine ne kadar yakın olduğunun da bir göstergesidir. Hatta *Turan* gazetesi boykot edilip, kapatıldığı sırada Avlânî'nin Bakû'ye gidip, 25 pud (bir pud 16 kg) harf ve iki kayıt âleti getirip başlattığı işini devam ettirdiği de malûmdur.[68]

Abdullah Avlânî'nin Zeki Bayazitski ile olan dostluğu hakkında B. Kâsımov ve Ekrem Kettebekov'un *Selâm, Kelecek-Tarih Sabakları* adlı kitabında da bilgi verilmektedir: "Onların arasındaki (Zeki Bayazitski ile

[66] Şühret Rızayev, **A.g.e.**, s. 67–68.
[67] G. K. Kerimov, **A.g.e.**, s. 299–300.
[68] Begali Kâsımov, **İzley-İzley Tapgenim**, s. 78.

Abdullah Avlânî) samimi dostluk, ülkedeki ilk tiyatro topluluğu olan 'Türkistan'ın meydana gelmesiyle başlamıştı. Meselâ, onların işbirliğinin sonucu olarak, tiyatro topluluğunun, 1914 yılında Kudretullah ibn Nusretullah'ın '*Toy*' dramını sahneye koyduğu malûmdur. Dramın rejisörlüğünü Zeki Bayazitski yapmıştır. Avlânî ise dramdaki başrolü, yani Âlimbay rolünü oynamıştır".[69]

Avlânî, "Turan" topluluğunun ideolojik ve edebî rehberi olmuştur. Aynı zamanda *Pederküş* piyesindeki zengin rolünü de bizzat kendisi oynamıştır. *Sadâ-yı Türkistan* gazetesi, "Turan" topluluğu hakkında bir makale neşrederek, ona "Millî Tiyatro" adını vermiştir. Makalede *Toy* adlı piyesin muhtevası kısaca hikâye edilir. Daha sonra sahneye konulması, oyuncuların icrası hakkında fikir bildirilirken A. Ziyâbayev, B. A'lamov, Ş. Şahinayatov, M. Mirazimov, K. İsmetullayev ve özellikle Abdullah Avlânî'nin oynadığı Âlimbay rolünün dikkat çekici olduğu kaydedilir: "Âlimbay rolü, sahnedeki rollerin en zor ve mânâlısıdır. Bu rolü millî şairimiz Abdullah Avlânî Efendi oynadı ve Âlimbay Efendi rolünü, kendisinden daha güzel canlandırdı. Abdullah Efendi'nin sahnede gösterdiği maharet ve başarıya teşekkür etmeden geçmeyi vicdanım kabul etmez".[70]

Abdullah Avlânî aynı zamanda tiyatro rejisörlüğü de yapmıştır. Osmanlı Türkçesinden Türkistan Türkçesine aktarılan *Bedbaht Gelin*[71] piyesinin altına "Rejisörü Abdullah Avlânî"dir diye yazıldığı, onun "Turan" topluluğuyla birlikte Hocent'te gerçekleştirdiği gösterilerin afişinden malûmdur.[72]

Özbek Edebiyatı adlı kitapta, "Avlânî, Turan topluluğunun kuruluşunda fedakârlık gösterdi; sahne eserleri tercüme etti, sahneye koymak ve icra etmek gibi görevleri yerine getirdi, kendisi de dramlar yazdı", denilmektedir.[73]

Turan topluluğu ve kurucusu Abdullah Avlânî hakkında Edward ALLWORTH: "Tiyatro ve eğitime özel ilgi gösteren 'Turan' adlı topluluk,

---

[69] B. Kâsımov, E. Kettebekov, **A.g.e.**, s. 36–37.
[70] Şühret Rızayev, **A.g.e.**, s. 66.
[71] Bu piyesin yazarının kim olduğu bulunamamıştır.
[72] Şühret Rızayev, **A.g.e.**, s. 66-67.
[73] B. Sarımsakov, T. Hâlilov, B Kurbanbayev, **A.g.e.**, s. 102.

Abdullah Avlânî (doğum tarihi 1878) tarafından 1913 yılında Taşkent'te kurulmuştur. Bu topluluk, Batı Türkistan'ın büyük merkezlerinde sahnede oynamıştır. Avlânî, dört piyes ve şiirler de dahil olmak üzere başka birçok eserler yazmıştır".[74]

"Turan" topluluğu, 26 Aralık 1914 tarihinde "Türkistan" adıyla Fergana vadisi boyunca turneye çıkmış, birkaç şehir ve kasabada (Hokand, Nemengan, Oş) tiyatro gösterileri düzenlemiştir. Avlânî, yaptıkları bu turnenin izlenimlerini ve alınan sonuçları, Fergana vadisinden döndükten sonra yazdığı "Seyahat Semeresi" adlı şiirinde memnuniyetle dile getirmektedir. Buna göre, Andican, Margılan, Oş, Nemengan ve Hokand gençleri birbirleriyle sırdaş olup, millî teşebbüslerde bulunmaktadırlar; artık gaflet sona ermiş, uyanış devri başlamış ve gençler birbirleriyle öz kardeş gibi birleşmişlerdir:[75]

"SEYĀḤAT ŞEMERESİ"

(Özbek Türkçesi)

Ḥamdlar olsun ḫüdāga ḳayda körseñ yāşlar
Millī̄ işlerge teşebbüşler ḳılur kingāşler
Andicān u Merġilān u Oş u Nemengān ve Ḫoḳand
Yaşları birbirleri birlen bolıb sırdāşlar

Kitdi ġaflet keldi ülfet tuġdı devr-i intibāh
Ḳayda körseñ yaşları bir tuġmadik ḳardaşlar
Bu zamāndan niçe yıl evvel ḳayān irdi bu ḥāl
Yaş bolsun hah ḳarı göyā idi kündāşlar[76]

(Türkiye Türkçesi)

Hamdlar olsun Huda'ya nerede görsen gençler
Millî işlere teşebbüs kılarlar meclisler
Andican ve Mergilân ve Oş ve Nemengan ve Hokand
Gençleri birbirleriyle olmuş sırdaşlar

Gitti gaflet geldi ülfet doğdu uyanış devri

[74] Edward Allworth, **A.g.e**., s. 36.
[75] Begali Kâsımov, **Millî Uyğanış**, "Manevîyat" Neşriyatı, Taşkent, 2002, s. 248.
[76] Abdullah Avlânî, **Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden**, 3. cüz, Rt. G. H. Arifdjanov, Taşkent, 1916 s. 8-9.

Nerede görsen gençleri öz kardeşler gibi
Bu zamandan nice yıl evvel nerdeydi bu hâl
İster genç olsun ister yaşlı güya kuma gibiydiler

Abdullah Avlânî'nin başkanlık ettiği tiyatro topluluğu, 1915 yılının Eylül ayında Hamza Hekimzâde Niyâzî'nin *Zeherli Hayat* adlı piyesini sahneye koyar.

Begali Kâsımov, Hamza ile Abdullah Avlânî arasındaki ilişkinin sadece tanışıklık derecesinde olmadığını, bilâkis meslek, itikat, görüş ve işbirliği temelinde peyda olduğunu, onların dönemin en önemli meselelerini düşünüp değerlendirme ve halletmede birbirlerine yardım ettiklerini, hemfikir ve dost olduklarını kaydedip, Hamza'nın eserlerinin *Sadâ-yı Türkistan*'da yayınlanmasında Avlânî'nin de yardımının bulunduğunu belirtmektedir.[77] Bundan başka aynı konuda olmak üzere Çelyabinsk şehrinde Tatar dilinde çıkmakta olan *Akmolla* adlı hiciv dergisinin muhabiri Mahmud Budaylı da şunları söylemektedir: "*Sadâ-yı Türkistan*' gazetesinin redaksiyonunda Abdullah Avlânî, Abdullah Kâdirî, Mirmuhsin Şermuhameddov, Hamza Hekimzâde ile tanıştım. Bu gazete idaresine hemen hemen her gün giderdim. '*Sadâ-yı Türkistan*' mahallî halk tarafından okunan ve epey bir nüfuza sahip bulunan bir gazeteydi…

O zamanlarda bende derin bir tesir bırakan kişilerden bir başkası Abdullah Avlânî oldu. O, Özbeklerin tanınmış aydını, edibi, gayet yumuşak, zeki bir insandı. Konuşurken karşısındakinin yüzüne dik bakmaz, bazen yeni şiirlerini yumuşak bir âhenkte okur, dinlediğiniz için tekrar tekrar teşekkür ederdi. Şakacı olan Hamza, ona 'Huda'nın en bîgünah bendesi', diye şaka yapardı".[78]

B. Kâsımov, yine Abdullah Avlânî ile Hamza arasındaki yakınlıktan söz ederken şunları da belirtmektedir: "Hamzaşünas âlimler Hamza'nın 1909–1910 yıllarında Taşkent'te yaşadığını kaydederler. Bu sıralarda Avlânî terakkiperver ve eğitimci olarak tanınmıştı. Hamza hakkında gazetelerde makaleler yayımlamış, 1909 yılında 'millî hasret ve nedâmetlerden ibaret'

[77] B. Kâsımov, E. Kettebekov, **A.g.e.**, s. 68.
[78] **A.g.e.**, s. 67–68.

şiirlerini mektep öğrencilerine uyarlayarak, mecmua hâlinde neşrettirmiştir. Nihayet onun '*Şühret*' gazetesindeki redaktörlüğünün Hamza'nın dikkatini çekmemiş olması ihtimalden uzaktır. Onların ilk defa işte bu (1901–1910) yıllarda tanıştıklarına dair deliller bulunmaktadır."[79]

Ceditçiler, kendi faaliyetlerini sürdürebilmek için hem Çar hükûmetiyle, hem de Kadimcilerle mücadele etmek zorundaydılar. Kadimciler Ceditçileri kâfirlikle itham ederken, Çar hükûmeti de Ceditçilerin faaliyetlerini her türlü baskı ve sınırlamalarla engellemeye çalışmıştır. Meselâ *Pederküş* piyesinin sahneye konulması için Mahmudhoca Behbûdî, Türkistan sansür idaresi yerine, Tiflis sansür idaresinden izin almak mecburiyetinde kalmıştır. Mahmudhoca Behbûdî'nin *Pederküş* piyesinin ilk sayfasına "Borodino sahrasında cereyan eden Rus-Fransız savaşının Rusların zaferiyle sonuçlanmasının 100. yıldönümüne ithaf edilir" ibaresini koyması, piyesin neşredilebilmesi için başvurduğu bir hiledir. Bu durum, bütün aydınların eserlerine ve faaliyetlerine uygulanmıştır. Oynanacak piyes hakkında yapılan haberlerde "Hükûmetten izin alıp", "Üst dereceli Fergana valisinden izin alıp" gibi ifadeler mutlaka yazılmıştır. "Turan" tiyatro topluluğu tarafından oynanan ve Fransız hayatından alınan *Kâtil-i Kerîme*[80] melodramının afişindeki ilk cümle de "Hâkimlerin icazeti ile" diye başlamaktadır.[81] Abdullah Avlânî de *Sadâ-yı Türkistan* gazetesinin 2. sayısında (1914) "Tiyatroda oynayacak kişiler, cenap gubernatordan (vali hazretlerinden) icazet alıp, baş hâkimlerin buyruklarıyla söyleyecekleri sözleri ilânnâmeye yazıp, herkese malûm ve âşikâr edip söylemişlerdir", diye yazmaktadır.[82] Bir başka kaynakta da Avlânî'nin, "Tiyatro oyuncularının cenap gubernatordan icâzet alıp, baş hâkimlerin fermanları ile söyleyeceği sözlerini ilânnameye yazıp, herkese malûm ve âşikâr söylemeye mecburdur", diye kaygılandığı bilinmektedir.[83]

Çar hükûmeti hem maddî, hem de manevî yönlerden Ceditçileri zarara uğratmıştır. Yazılan piyeslerin neşredilmesini erteleyip, çeşitli sebeplerle

---

[79] **A.g.e.**, s. 65–66.
[80] Ahmet Fahri Mustafa, **Kâtil-i Kerime, yahuz, Bir pederinin gayıp olan evladını katletmiş dehşetli facia**, İstanbul, Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1885.
[81] Şühret Rızayev, **A.g.e.**, s. 91.
[82] **A.g.e.**, s. 91–92.
[83] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **A.g.e.**, s. 75.

incelemelere tâbi tuttukları gibi, piyeslerin sahneye konulabilmesi için memurlar da rüşvet almışlardır. Bu tazyikleri yetmezmiş gibi avam halk ve mollalarla Ceditçileri karşı karşıya getirmişlerdir. Hatta mahallî halk, tiyatro işleriyle uğraşanları "pederküşler" (baba katilleri) diye adlandırmıştır. Nemengan'da tiyatrocu gençlere bakkalların ekmek satmamaları, berberlerin onları tıraş etmemeleri, dükkân sahiplerinin onlara mal vermemelerine dair karar alınmıştır. Ceditçilere "maskaracılar", "pederküşler" diye lâkaplar takılmıştır. Nitekim Abdullah Avlânî de "maskaracı oldu" denilerek kendi okulundan kovulmuştur.[84]

20. asrın başı, dil meselesini de beraberinde getirmiştir. Dil meselesi, bütün aydınlarda olduğu gibi Ceditçi şair ve yazarların da gündemindeydi. Bu mesele, Abdullah Avlânî'nin de dikkat merkezinde olup, eserlerine yansımıştır. Meselâ onun 1909 yılında çıkan *Edebiyat yahut Millî Şiirler* adlı derlemesinin 1. cüzündeki giriş kısmı ("İfâde-i Mahsûsa"), dil meselesiyle ilgilidir. Burada, Türkistan'daki okullarda okutulan kitapların Farsça olması ve bu yüzden de çocukların anlayabilmesi kendi deyimiyle "imkân haricindedir", diye kaydedilmektedir. Meselâ, *Türkî Gülistan yahut Ahlâk* eserinde, "Hıfz-ı Lisân" konulu bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm, Abdullah Avlânî'nin ana diline veya kendi ifadesiyle "Türkistan Şivesine"[85] verdiği önemi göstermektedir: "Hıfz-ı Lisân", her milletin kendi ana dili ve edebiyatını korumasına denilir. Her milletin dünyada var olduğunu gösteren âyine-i hayâtı dili ve edebiyatıdır. Millî dili kaybetmek, milletin ruhunu kaybetmektir. Heyhât! Biz Türkistanlılar bırakın millî dili korumayı, günden güne unutarak kaybetmekteyiz. Dilimizin yarısına Arabî ve Farisî karıştığı yetmezmiş gibi bir kenarından Rusçayı da yapıştırmaktayız. Doğru, bizlere hükûmetimiz olan Rusların lisânını bilmek hayat ve saâdetimiz için aş ve ekmek gibi gerekli şeydir. Lâkin yerinde kullanmak ve söylemek lâzımdır. Herşeyi birbirine katıp, çorba gibi karıştırmak dilin ruhunu bozar.

Yahu! Bizlere ne oldu? Atalarımızın yolundan ayrıldık. 'İyi birisine komşu oluncaya kadar başın derttedir' demişler. Atalarımızdan gelen

[84] Şühret Rızayev, **A.g.e.**, s. 94.
[85] **A.g.e.**, s. 103.

mukaddes dil ve edebiyatımız, azımsanacak kadar küçük değildir. Kendimize dönersek, kaybolan güzelliklerimizi de buluruz. ‘Kaybolursa kaybolsun, zaten başıma dardı’ diye Avrupa şapkasını giyip, komik duruma düşmek, çok ayıp ve utanç vericidir. Peygamberimiz, ‘Erlerdeki cemâl, lisân ve dildir’, demişlerdir.

(Özbek Türkçesi)

Ey ana til! ‘azīz ḳadrdānım
İltifāt-ı Raḥīm-i Raḥmānım
Tuġdıġım künden eyledin ülfet
Ölgünçe ayılma ey canım
Minge ‘ilm u edeb sen örgetdiñ
Çin edīb mu’allim-i şānım
Milletiñ rūḥini kötergüçisen
İñ muḳaddes keremli sulṭānım

(Türkiye Türkçesi)

Ey ana dil! Aziz sevgilim
Rahîm olan Rahman’ımın iltifatı
Doğduğum günden eyledin ülfet
Ölene dek ayılma ey canım
Bana ilim ve edebi sen öğrettin
Hakiki edip şanımın muallimisin
Milletin ruhunu yükselten sensin
En mukaddes keremli sultanım

Umumî millî dili korumakla beraber husûsî ağzı da korumak lâzımdır. Çünkü söz, insanın derece ve kemâlini, ilim ve fazlını ölçen terazidir. Akıl sahibi insanların gönlündeki fikir ve niyetini, ilim ve kuvvetini, değer ve kıymetini, söylediği sözünden anlarlar. ‘Boş söz kulağa hoş gelmez’, demişlerdir.

Eğer söz akıl ve hikmete muvafık değilse, kendine veya dinleyiciye bir fayda sağlayamazsa, bal arıları arasında vızıldayarak gezen eşek arısı gibi boşa vızıldamak, baş ağrısından başka bir şey değildir. Başımıza gelecek külfetlerin çoğu yumuşacık dilimizden gelir. Bunun için: ‘Çok düşün, az konuş’, demişlerdir.

Dillerin en iyisi, söze usta olan dildir. Sözlerin en iyisi ise anlayarak ve sonunu düşünerek söylenen sözdür".[86]

(Özbek Türkçesi)

Gözellik yüzde irmes, ey birāder,
Sözi şirin kişi her kimge yaḳar.
Söziñ az bolsınu ma'nālı bolsun,
İşitkanlar ḳulaġı dürge tolsun.

Söziñ bolsa kümüş cim turmak altun,
Misi çıḳġay söziñ köb bolsa bir kün.
Köpaygan sözni bolgay toġrısı az,
Şekerniñ köpiden azı bolur saz.[87]

(Türkiye Türkçesi)

Güzellik yüzde değil, ey birader,
Sözü şirin kişiyi herkes beğenir.
Sözün az olsun, ama mânâlı olsun,
İşitenlerin kulağı inciyle dolsun.

Sözün eğer gümüşse, susmak da altındır,
Bakırı çıkar sözün çok olursa bir gün .
Çoğalan sözün olur doğrusu az,
Şekerin çoğundan azı olur öz.

Mektep ve halkın eğitilmesi yolundaki çalışmalar, Avlânî'nin 1917 yılına kadar olan faaliyetlerini kapsamaktadır. Abdullah Avlânî, durmadan çalışmış, Taşkent'in Mirâbâd mahallesinde açtığı yeni mektep pek meşhur olup, seviyeli ve çağdaş eğitimi esas almıştır. Çar hükûmeti mektepleri sıkı denetim altında tuttuğu gibi muhafazakâr çevreler de Avlânî'yi kâfirlikle itham etmişlerdir. Sonunda Avlânî'nin Mirâbâd'daki mektebi kapatılmıştır. Avlânî bu konuda şu bilgiyi vermektedir: "Mektebimde yer, gök, insanlar, dağlar ve taşlar, nehirler hakkında bilgi verdiğimi Mirâbâd'daki cahil insanlar işitip, beni kâfir olmakla itham ederek mektebimi kapattılar…".[88]

---

[86] Abdullah Avlânî, **Türkî Gülistan Yahut Ahlâk**, Taşkent, 1917, s. 45–46-47.
[87] **A.g.e.**, s. 47.
[88] Begali Kâsımov, **Milli Uyğanış**, s. 250.

Abdullah Avlân'î, 1909'da Degrez mahâllesinde yine yeni bir mektep açmıştır. Bu, sırada yeni ders kitaplarına ihtiyaç bulunduğunu hissetmiş, yeni ve çağdaş kitaplar hazırlamaya çalışmıştır. Abdullah Avlânî o günkü mevcut kitapları değerlendirirken, "Bizim Türkistan mekâtib-i İslâmiyesinde eskiden bugüne kadar talim olunacak kitapların '*Çâr Kitap*', '*Sebâtü'l-Âcizîn*', '*Fuzûlî*', '*Nevâî*', '*Hoca Hâfız*', '*Bîdil*', '*Meslekü'l-Muttakîn*' gibi şiir kitapları olduğu herkese malûm. Bu kitapların bazıları itikat ve İslâm uygulamalarıyla ilgili ağır meselelerden ibaret olduğundan ve aynı zamanda bu kitapların çoğu Farsça olarak yazıldığından dolayı küçük çocukların bunlardan istifade etmeleri, bunlardan bir şeyler anlamaları imkân hâricindedir" demektedir.[89]

Özbek Sovyet Ansiklopedisi'nde, Avlânî'nin Mirâbâd ve Degrez'de açtığı mektepler hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "Abdullah Avlânî, yüksek gayelerini şimdi mektep yoluyla halka yaymak için işe başladı. Taşkent şehrinin Mirâbâd mahallesinde mahallî halk çocukları için yeni usûlde mektep açıp (1908), kendisi ana dili ve edebiyatından ders verdi. Bu mektepte, dünyevî dersler okutuldu. Bundan dolayı Çar hükûmeti mektebi kapattırdı. … Daha sonra Abdullah Avlânî, Taşkent'in Degrez mahallesinde iki sınıflı bir mektep açtı. Bu mektepler, çağdaş eğitim vermesiyle eski usûl mekteplerden farklıydı".[90]

N. G. Kerimov, *Özbek Edebiyatı Tarihi*, adlı eserinde, "Abdullah Avlânî'nin Mirâbâd'daki mektebi muhafazakâr çevrelerden dolayı kapatıldıktan sonra, 1909 yılında, Şeyhantâhur'daki Degrez mahallesinde yine bir mektep açar. Yeni tipteki bu tür mektepler için ders kitapları hazırlamanın zarurî olduğunu fark eden Abdullah Avlânî, o dönemde mektep için birçok kitap hazırlar. 1909 yılından sonra onun onlarca kitabı neşredilmiştir.

Türkistan şehirlerinde açılan Usûl-i Cedit mektepleri, toplumun her alanda gelişmesine ve modernleşmesine hizmet etmekteydi. Rusların ve cahil insanların bilip bilmeyerek çeşitli sebeplerle yeniliğe ve gelişmeye karşı koymaları, Türkistan'ın gelişmesini yıllarca, belki de on yıllarca ertelemiştir.

---

[89] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 19.
[90] **Özbek Sovyet Ansiklopedisi**, Taşkent, 1971, 1.cilt, s. 14–15.

Zaten Ceditçilik hareketinin atası olarak görülen Kırımlı İsmail Bey Gaspıralı "Usûl-i Cedit" kavramını, "…ata ve babalarımızın günlerinden kalma millî mektepleri ıslah etmek, Usûl-i Cedit demektir, başka bir eğitim, başka bir mektep demek değildir", diye tarif etmektedir.[91]

Sadriddin Aynî'nin "Eski Mektep" ve M. Muhammedcanov'un "Turmuş Urınışları" (Hayat Mücadelesi) adlı hikâyeleri,[92] otobiyografik bilgilerden yararlanılarak yazılmış olup, Hamza, Abdullah Avlânî ve Cihan Âbidova hakkında biyografik malûmatlar verir. Aynî, kendi hikâyesinde eski usûle dayalı dinî mekteplerin iç yüzünü detaylı olarak ifşa etmeye çalışmış ve bu yolla eski usûl mekteplere olan tepkisini dile getirmiştir. M. Muhammedcanov ise, "Turmuş Urınışları" hikâyesinde Mümincan adlı birinin eğitim için Buhara ve Ufa'ya yaptığı seyahati anlatır. Mümincan daha sonra Türkistan'ın her köşesinde yeni usûlde eğitim veren mektepler açıp, basit emekçi halkın çocuklarını aydınlatmaya çalışır.

Avlânî, 1917 Şubat olaylarından sonra siyasî ve sosyal meselelere ilgi göstermiştir. Türkistan'ın birçok şehrinde İşçi Birleşmeleri teşkilâtları kurulmaya başlanmıştır. Avlânî de, özgeçmişinde "1917 yılında Taşkent'te yerli halklar arasında başkan olarak, 'Okıtuvçılar Soyuzu' (Öğretmenler Klübü)'nü ve başka birkaç 'Raboçiy Soyuzlar' (İşçi klübü) kurdum", diye yazmaktadır.[93] Avlânî'nin yukarıda zikredilen faaliyetleri, Sovyet devrinde yayımlanan *Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı* adlı kitabın yazarı Begali Kâsımov tarafından "Avlânî, 1917 Şubat İnkılâbından sonra 'revolyutsion', yani inkılâp işlerine girişmiştir"[94] şeklinde değerlendirilmiş olup, Sovyet sonrasındaki yorumundan tamamen farklıdır. G. K. Kerimov da Abdullah Avlânî'nin kurduğu işçi klübünden şöyle söz etmektedir: "Yeni kurulan işçi-emekçi hükûmeti, iç savaşın şiddetli yıllarında iç işlere karışan dış güçlere ve içteki inkılâp karşıtlarına karşı ölüm kalım savaşı vermekteydi. O devirde halkın öz evlâtları, kendi kaderlerini yeni zaman, yani Sovyet zamanına bağlayıp, halkın barışı ve ülkenin istikbâli için mücadele ettiler. Eski dünya ile doğmakta

[91] Şühret Rızayev, **A.g.e.**, s. 4–5.
[92] B. Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **A.g.e.**, s. 185.
[93] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 17.
[94] Begali Kâsımov, **Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı**, s. 8.

olan yeni dünya arasındaki bu mücadelede Abdullah Avlânî muhkem bir mevkide durup, Hamza, Mirmuhsin Şermuhammedov gibi inkılâpçı güçlerin safındaydı. Türkistan'da Sovyet devletini kurmak ve sağlamlaştırmak için mücadele etti".[95] Elbette burada G. K. Kerimov, *Özbek Edebiyatı Tarihi* adlı kitabını Sovyet döneminde yayımladığı için büyük ihtimalle rejimin ideolojisine uygun bir fikir bildirmek zorunda kalmıştır.

Avlânî, 1910'lu yıllarda "Neşriyat" ve "Mektep" şirketlerinin kurulmasına da önayak olmuştur. Neşriyat, 19 Eylül 1914 tarihinde Türkistan Müslümanları arasında gazete, dergi ve kitap gibi eserler neşrederek halkı Avrupa medeniyetine yönlendirmek ve aydınlatmak maksadıyla kurulmuştur. Aynı maksada hizmet eden Mekteb ise 18 Mart 1916 tarihinde kurulmuştur.[96] *Özbek Edebiyatı Tarihi* adlı eserde yazar G. K. Kerimov tarafından Abdullah Avlânî'nin "Neşriyat" şirketi hakkında şu malûmat verilmiştir: "Abdullah Avlânî, terakkiperver gençlerin iştirakiyle 'Neşriyat şirketi' açtı. Bu şirketin Taşkent'te (Hadra'da)[97] açtığı kitap dükkânı, halk nazarında ziya meskeni oldu. Orada Merkezî Rusya, Kafkasya, Orenburg, Ufa ve Bakû'da basılan kitapların bolluğu, aynı zamanda Rus ve dünya edebiyatının ünlü örneklerinin satılması, ahâlinin medenî hayatında büyük bir bayrama dönüştü".[98]

Avlânî, Batı dünyasında meydana gelmekte olan sanayileşme ve gelişmeyi dikkatlice takip etmiştir. İşte bu tür gelişmelerle Türkistan halkının refaha ve hürriyete kavuşacağına inanmış, bununla ilgili örnekler verip, İslâm dinini ve millî kültürü korumak şartıyla, halkı çağdaş uygarlığı yakalamaya davet etmiştir. Bunun için çağdaş eğitimli, sadık vatan evlâtları yetiştirmenin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Abdullah Avlânî, "Amerikalılar bir tane buğday ekip, yirmi kadak (409,5 gr) alırlar. Avrupalılar, bizden beş kuruşa aldığı pamuğu bize tekrar yirmi beş kuruşa satarlar" demektedir.[99] Avlânî başka bir yerde de Türkistan'ın içinde bulunduğu ticarî hayatı ve refah seviyesini, "Biz Asyalılar, özellikle Türkistanlılar kuyruk satıp, sinir çiğneriz.

---

[95] G. K. Kerimov, **A.g.e.**, s. 301.
[96] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 15.
[97] Taşkent'teki en büyük meydanın adı.
[98] G. K. Kerimov, **A.g.e.**, s. 300.
[99] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 57–58.

Kaymak verip, süt içeriz, ekmek yerine sert çamur çiğneriz" diye tarif etmekte ve üzüntüsünü dile getirmektedir.[100]

Abdullah Avlânî, eserlerini yazarken fırsat buldukça hadislere çokça başvurmuş, mukaddes *Kur'ân-ı Kerîm*'den yararlanmıştır. Özellikle İskender, Sokrat, Aristo, Eflâtun, İbn Sînâ, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Şeyh Sâdî gibi tarihî şahsiyetlerle ilgili nakil, rivayet ve hikâyelere eserlerinde yer vermiştir.

Avlânî hakkındaki bu bilgiler, Begali Kâsımov'un *İstiklâl Kahramanları-Abdullah Avlânî (I)* adlı eserinde geçmektedir. Ancak yine Kâsımov'un 1979 yılında Avlânî hakkında yayımladığı *Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı* adlı kitabında, onun *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadislerden çalışmalarında yararlandığı hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Doğal olarak Begali Kâsımov, Sovyetler Birliği döneminde faaliyet gösterdiği için, herhangi bir felâkete uğramamak ve komünist yönetiminden ürktüğü için mukaddes *Kur'ân-ı Kerîm* ve Hz. Peygamberin hadislerinden söz etmeye cesaret edememiştir.

Cedit edebiyatının ünlü şair ve yazarları olan Çolpan, Fıtrat, Hamza, Münevver Kârî, Mirmuhsin Şermuhammedov, Sıddıkî Aczî gibi Abdullah Avlânî de 20. asır Özbek edebiyatının büyük temsilcilerinden biridir. Begali Kâsımov, *İzley-İzley Tapgenim* adlı eserinde Abdullah Avlânî'yi Ceditçi şairlerden Hamza ile birlikte övünçle tarif etmektedir: "Ülkede yeni başlamakta olan inkılâbî hareketlilik, yavaş-yavaş medenî ve edebî muhite de sıçradı. Hürriyet ve azatlık yolunu takip eden şairlerimizin ileri gelenleri doğal olarak dönemin üstün inkılâbî gayelerine yaklaştılar. Abdullah Avlânî ve Hamza bu yolda birincilerden oldular. Lâkin bu cereyan, kolay geçmedi…".[101] *Halk, Tarih, Edebiyat* adlı eserde de buna benzer bir görüş mevcuttur: "1905 yılından sonra edebiyatta inkılâbî keyfiyetlerin belirli bir derecede güçlenmesi, (Hamza, Aynî ve Abdullah Avlânî gibilerin Ekim'den önceki faaliyetleri) sosyal hayatta meydana gelmekte olan mühim tarihî olayların, şüphesiz edebî hayattaki aks-i sedası sayılırdı".[102] Yine, aynı kaynakta: "Bu devirde, emekçi halk kitleleri ortasında geniş bir tarzda yayılan hürriyet yolundaki mücadele

[100] Begali Kâsımov, **"Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı"**, s. 13.
[101] Begali Kâsımov, **İzley-İzley Tapgenim**, s. 67.
[102] Gulam Kerimov, **Halk, Tarih, Edebiyat**, G. Gulam adındaki Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent, 1977, s. 29.

ve istekler, edebiyat sahasında Hamza Hekimzâde Niyâzî, Sadriddin Aynî, Abdullah Avlânî gibi çalışkan yazar ve şairleri yetiştirdi", denilmektedir.[103]

* * *

Ruslar Türkistan'ı işgal ettikten sonra ülkenin bütün maddî kaynaklarını sömürmeye başlamışlardır. Maddî kaynakları sömürmenin dışında halktan ağır vergiler ve çeşitli sebeplerle para, hayvan, tahıl vs. toplamışlardır. *Özbekistanniñ Yeñi Tarihi-Türkistan Çar Rassiyası Müstemlekeçiligi Devride* adlı eserde, Rusların Birinci Dünya Savaşı yıllarına ait iktisadî vurgunları şöyle gösterilmektedir: "1914 yılında Türkistan'da toprak vergisi 6.859.021 ruble iken, iki sene sonra yani 1916'da bu rakam 14.311.771 ruble olmuştur. 1915 yılında pamuk işçilerinden her pud (1 pud=16 kg) pamuk için 2 ruble 50 kopek özel harp vergisi alınmıştır. İşte bu senelerdeki vergilerin toplam miktarı 38.329.000 ruble olmuştur. Çar hükûmeti, pazar ekonomisinin kurallarına zıt olarak her pud pamuk için sabit fiyat (24 ruble) belirlemiş olup, bunun neticesinde pamuk üreticileri bir yılda 60 milyon ruble zarar görmüşler. Günlük ihtiyaç maddelerinin fiyatları %500 kadar artmıştır. En zarurî gıda olan ekmeğin fiyatı 6 kat artmıştır. Toplumda dolandırıcılık ve tefecilik yaygınlaşmıştır. Rus kolonistleri I. Dünya Harbi yıllarında Türkistan'dan 944.000 ton pamuk, 8.5 milyon ton pamuk yağı, 15.200 ton ipek, 46.8 ton deri, 4.800 ton et, 3.664 ton sabun, 7.584 ton balık toplayıp götürmüşlerdir. Aynı şekilde cephe için de halktan 70 bin at, 12 bin deve, 38 bin metre kare halı, 2.400.000 ruble nakit para toplayıp, Rusya'ya götürmüşlerdir. İşte bu sıralarda pirinç, et, şeker, ayakkabı ve kumaş fiyatları birkaç kat artarak, köylü ve işçilerin hayatını berbat etmiştir".[104]

Türkistan'da yukarıda zikredilen ekonomik ve siyasî gerginlik sırasında, Çar II. Nikola 25 Haziran 1916 tarihinde yerli halkı cephe gerisinde çalıştırmak üzere bir seferberlik fermanı ilân eder. Buna göre, "İmparatorluktaki Rus olmayan erkekleri savaş bölgelerinde savunma

---

[103] Gulam Kerimov, **A.g.e.**, s. 201.

[104] **Özbekistanniñ Yeñi Tarihi-Türkistan Çar Rassiyası Müstemlekeçiligi Devride**, "Şark" Neşriyatı, Taşkent, 2000, s. 414-415.

inşaatları ve askerî irtibat yolları inşa işlerine ve aynı zamanda devlet savunması için zarurî sayılan her türlü işlere celp etmek gerekmektedir".[105]

Bu fermana göre, 19-43 yaşları arasında 250 bin Türkistanlının cephe gerisinde çalıştırılmak üzere toplanması gerekiyordu. Bunun gereği olarak Türkistan askerî valiliğinin en kısa zamanda Sırderya vilâyetinden 87 bin, Semerkant vilâyetinden 88 bin, Fergana vilâyetinden ise 50 bin "merdikâr", yani amele toplaması ve cephe gerisine göndermesi talep ediliyordu. Bu fermanı fırsat bilen yerli memurlar, halka, evlâtlarının cepheye alınmayacağı, bunun karşılığında da ordunun desteklenmesi için kendilerine at, sığır, koyun, keçi ve diğer gerekli malzemeleri temin etmeleri gerektiğini söyleyerek onları kandırırlar. Bu yalan vaatler sonucunda Türkistan halkı neredeyse her şeyini devlete teslim eder. 15 Temmuz 1916'da Fergana askerî vâlisi generel A. İ. Gippus *Fergane Vilâyet Vedomosti* adlı gazetede, Çarın fermanıyla birlikte kendi tebliğini de halka ilân eder. Bu tebliğde, "İşçilerin devlet tarafından bakılacağı, cephe gerisine gitmek istemeyenlerin kendi yerine başkasını kiralayıp gönderebileceği" bilgileri yer almaktaydı. A. Gippus, bu arada Taşkent'e de şu talimatı gönderir: "1. Demir yollarını korumak için bin asker, her ihtimale karşı Rus yerleşim yerlerini savunmak için bir drujina (gönüllüler birliği) gönderilmesi. 2. Cephe pristavları (mahallî polis âmirleri) emrine 600 Kazağın verilmesi. 3. Vilâyette olağanüstü hâl ilân edilmesi. 4. Askerî valiye baş kumandanlık rütbesinin verilmesi".[106]

10 Temmuz 1916 tarihinden itibaren Türkistan'ın en kalabalık şehirleri olan Margılan, Hokand, Nemengan, Andican, Çüst ve başka yerlerde çok büyük ayaklanmalar olur. Halk, "Amele vermeyeceğiz" sloganıyla seferberliğe karşı açıkça isyan etmeye başlar. Ruslar, öfkeli kalabalığı yatıştırmak için çeşitli yollara başvurur. Bu yollardan en ilginci ise Fergana askerî valisi general A. İ. Gippus'a aittir. Gippus başında sarık, sırtında kaftan, elinde ise *Kurâ'n-ı Kerîm*'le halkın önüne çıkıp, sûreler okumaya başlar.[107] Bu çabalardan sonuç alamayan General Gippus, zaman kazanmak amacıyla 27

[105] **A.g.e.**, s. 415-416
[106] **A.g.e.**, s. 417-418.
[107] **A.g.e.**, s. 418.

Temmuzda Çarın seferberlik fermanının geçici olarak durdurulması talimatını verir. Bu talimat, "Fergana'daki halkın isyan etmemesi, çeşitli gruplara katılmaması ve dağlara çıkmaması için zaman kazanmak amacıyla verilmiştir" diye açıklanır. Ancak hükûmet onun bu açıklamalarını reddederek, kendisini Çarın fermanına aykırı hareket etmek ve Müslümanları desteklemekle suçlayıp, görevden alır.[108] General Gippus'un yerine atanan albay P. İvanov ise isyan eden halkı hızla cezalandırmaya girişir.

İlk isyan, 4 Temmuz 1916'da Hocend şehrinde başlar. Yedi bin kişilik bir kalabalık polis müdürlüğünü basar. Ruslarla çıkan çatışmada iki kişi hayatını kaybeder, bir kişi yaralanır. Hocend'deki isyanla aynı zamanda Semerkant, Cizzah ve Kettekurgan'da da ayaklanmalar başlar. Özbek aydınlarından Usman Abdurasulov'un yönettiği isyancılar, yerli ve Rus memurlarının evlerini basıp onları döverler. Üzerlerine gelen Rus askerleriyle açıkça çarpışırlar. Usman Abdurasulov otuz kadar arkadaşıyla esir düşer. Kaynar ilçesinin Afgan köyünde halk, amele listesini yazanları döver. İsyancılardan on kişi hapsedilir. 8 Temmuzda ise esasen kadınlardan oluşan bir topluluk Naymança'da Albay Kitayev'i taşlayarak tepki gösterir. 9 Temmuzda ise Aravan bölgesinde bir binbaşının, kâtibi ve korumasının öldürüldüğü, Andican şehrinde medrese talebelerinin askerlerle çatışıp on kişinin yaralandığı haber alınır. Naymança'daki isyanda da bir binbaşı öldürülür ve 316 kişi gözaltına alınır. Hokand ilçe başkanı albay K. Medinskiy, Gencirevan köyünde amele listesini ve bir aksakalın evini yakan 139 kişiyi Hokand hapishanesinde hapsettirir. Hokand medresesinin talebeleri polislerle çarpışıp, 22 kişi yaralanır. 11 Temmuz tarihinde ise Çapargüzar mahallesinde halkın polisle çatışması sonucunda 130 kişi gözaltına alınır. 12-15 Temmuz tarihlerinde sırasıyla Feyzâbâd, Riştan, Yaypan ve Baçkir köylerinde isyanlar meydana gelir. Rus müstemlekecilerinin verdiği bilgilere göre Fergana vilâyetinin 17 yerinde halk askerlerle çarpışmıştır.[109]

9 Temmuz 1916'da Andican'da da halk ayaklanır. İsyanda üç kişi ölür, 12 kişi yaralanır. İsyanın teşkilâtçıları olarak düşünülen otuz iki kişi ise

[108] **A.g.e.**, s. 418.
[109] **A.g.e.**, s. 420.

hapsedilir. Bu ayaklanmalar, Andican'ın hemen hemen her yerinde meydana gelir.

10 Temmuz günü Margılan şehrinde halk sokağa dökülür. Sayısı yirmi beş bini geçen ahali yerel memurları kuşatıp, onları döverek öldürür. İsyanı bastırmak için gönderilen 6. Orenburg birliği, protestoculardan 63 kişiyi öldürür, yüzlerce kişiyi gözaltına alır.

Nemengan'da da ciddi bir isyan hareketi başlar. 11 Temmuz sabahı Labbeytağa mahallesinin Küreşhane meydanında 1.500 den fazla insan toplanır. Çıkan çatışmada halktan 56 kayıp, 109 gözaltı olur. Araştırmacılara göre, Fergana vadisinde yerli yöneticilerden toplam 34 kişi isyancılar tarafından öldürülür.

Millî mücadele isyanları, merkez Taşkent'e de sıçrar, 11 Temuz tarihinde halk ayaklanır. 13 Temmuz günü Albay Afanyasev'in bölüğü köyleri ateşe verip, isyancıları sorgusuz sualsiz kurşuna dizer. 17 Temmuz tarihinde Çar II. Nikola Türkistan Askerî Valiliği'nde olağanüstü hâl ilân eder.

İsyanların en büyüğü Cızzah'ta meydana gelir. Bu isyan, Türkistan tarihinin en büyük isyanı olarak tarihe geçmiştir. Nazirhoca Eşan başkanlığındaki kalabalık tarafından ilçe başkanı Albay Rukin, baş aksakal Yoldaşev, polis âmiri ve tercümanları öldürülür. Halk, Rus askerlerinin modern silâhları karşısında verdikleri kayıplara rağmen, hücuma devam ederek demir yolu istasyonlarında bulunan petrol depolarını ateşe verir, telgraf kablolarını keser. Birkaç istasyon ve demir yolu köprüsü tahrip edilir. Kalabalığın önüne çıkan binbaşı, aksakal ve polisler öldürülür, amele listesi yakılır. Albay Afanyasev'in birliği ilçedeki isyanı bastıramaz. Türkistan Askerî Valiliği Cızzah'taki ayaklanmayı bastırmak için, 19 tabur, 6 topçu bataryası ve 2.500 asker gönderir. Ülke genelinde savaş tecrübesine sahip olan 15 bölük, 42 top ve 69 otomatik ağır silâhlı toplam 32 taburdan oluşan bir ordu isyancılara karşı savaşa girişir. Eski Cızzah top ateşiyle yok edilir. Halk tarafından Rus askerlerinin öldürülmesi sebebiyle halka ait 1.810 desyatina (bir desyatina=1.09 hektar) verimli araziye el konulur. Binden fazla kişi hapsedilir. Mahpusların çoğu katledilir ve sürgüne gönderilir. Gaddar P. İvanov ise gösterdiği zalimliğe karşılık Fergana Askerî Valiliğine getirilir.

Askerî Vali P. İvanov'un Çara gönderdiği çok gizli raporunda, Rusların kayıpları hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "Rus askerlerinden 97 ölü, 86 yaralı, 76 asker kayıp. 7 Rus yöneticisi ve Rus halkından 2.326 ölü, 1.384 kişi ise kayıp".[110]

"Merdikârlar Kozğalanı" (Ameleler İsyanı) olarak tarihe geçen bu millî mücadele hareketinde çok büyük kayıplar olmuştur. Bir milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. Türkistan halkından 673 bin kişi katledilmiş, 300 binden fazla insan yurtdışına çıkmak zorunda kalmış, 1 milyondan fazla kişinin mal ve mülkü gasp edilmiştir. Halkın sahip olduğu atların %50'si, sığırların %39'u, develerin %55'i, koyun ve keçilerin % 50'si telef olmuş veya müsadere edilmiştir.[111]

Hükûmet, halkı Türkistan'daki tahıl alanlarını daraltıp, yerine pamuk ekmeye zorlamıştır. Tahıl ürünlerinin de Rusya vilâyetlerinden temin edileceği sözü verilmiştir. Ancak Türkistan Askerî/Genel Valiliği ülkedeki iktisadî problemleri görmezlikten gelir, Rusya'dan getirilmesi âcilen lâzım olan erzak ve tahıl için hiçbir çaba gösterilmez. Halkın yoksul durumu dikkate alınmaz. Ayaklanan halkın ekonomik düzeyini artırmak yerine, takip ve tazyik yolu tercih edilir. Nitekim Askerî Vali A. N. Kuropatkin başta olmak üzere Rus yöneticiler, Şubat 1917'de dahi Türklere karşı yok etme hareketlerini sürdürmüş Özbek, Kazak, Kırgız ve Türkmenlerden oluşan 347 kişinin asılarak idam edilmesine karar vermiş ve yüzlercesini de esir kamplarına göndermişlerdir.[112]

Ceditçi aydınlar, bu isyanların başlatılması ve yönetilmesinde önemli rol oynamışlardır. Onlar, uzun yıllardan beri psikolojik olarak Çar Rusyasının zulmüne karşı koymak için şiir, makale, kitap vs. yazarak, halkı ideolojik yönden yetiştirmişlerdir. Önde gelen Ceditçi aydınlardan Münevver Kârî Abdureşithanov, Ubeydullahhoca Esedullahocayev, Yaş Buharalıların lideri Osmanhoca Polathocaoğlu, Yaş Hivelilerin reisi Pehlivan Niyazhacı, Türkistan Ceditçilerinin önderi Mahmudhoca Behbûdî, Cızzahlı Kârî Kâmil,

---

[110] **A.g.e.**, s. 424.
[111] **A.g.e.**, s. 425.
[112] **A.g.e.**, s. 442.

Hokandlı Âbidcan Mahmut ve diğerleri gerek yaptıkları konuşmalarda, gerekse değişik yerlerde düzenledikleri toplantılarda, halkı topyekûn seferberlik fermanına karşı isyana davet etmişlerdir. Bu önderler, Türkistan'dan amele toplama seferberliğinin resmî bir hâl almasına karşı plânlar yaparak, Rus sömürgecilerinin gerçek yüzünü ifşa etmeye çalışmışlardır. Meselâ, Temmuz 1916'da Andican halkı tarafından Petrograd'a temsilci olarak gönderilen Rus demokratı Vadim Çaykin ve Ubeydullahhoca Esedullahocayev, IV. Devlet Dumasında Türkistan'da meydana gelen her şeyi anlatırlar. Devlet Duması üyelerinden Rayevskiy, Vinogradov ve Tevekkelov, 21 Temmuz tarihinde başkumandanlık karargâhına savaş bakanı adına bir telgraf çekerek, yerli halktan amele almanın siyasî ve iktisadî açıdan tehlikeli olduğunu anlatırlar.[113] İşte bu uyarıdan sonra Çar II. Nikola seferberliği 1916 yılının 15 Eylülüne kadar ertelemek zorunda kalır. İsyanları bastırırken acımasızca hareket eden bazı yöneticiler de makamlarından uzaklaştırılır.

Bütün bu gayretlere rağmen cephe gerisine amele toplama faaliyeti, 18 Eylül 1916 tarihinden Çar'ın tahttan indirilmesine kadar zulüm yoluyla devam ettirilmiştir. 200.470 kişi yerine ancak 123 bin kadar amele gönderilebilmiştir. Türkistanlı ameleler, askerî işlerde ve sanayi tesislerinde, maden ocaklarında, demir yolları inşaatlarında, orman işlerinde ve bazı kapitalistlerin çiftliklerinde sıkı kontrol altında çalıştırılmıştır. Ameleler açlıktan, çeşitli sıkıntılardan, soğuktan, değişik hastalıklardan dolayı ağır eziyet çekmiştir. Birçok amele şiddetli soğuk ve çeşitli hastalıklar sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Kalanlarının birçoğu da sakat kalmıştır.

Bu seferberlikte Kafkasya cephesinde Rus-Osmanlı savaşı sırasında Ruslara esir düşen Osmanlı Türk askerleri de Sibirya'da zorla çalıştırılmıştır. Türkistan'dan gelen işçiler, Anadolu Türk askerleriyle cephe gerisinde tanışırlar. Rus Çarı tahttan indirildikten sonra Ruslara esir düşen Osmanlı subaylarının bir kısmı, Türkistanlı amelelerle birlikte Türkistan'a dönerler ve bu defa işgalci Bolşeviklere karşı mücadeleye girişirler. Osmanlı subayları

[113] **A.g.e.**, s. 427.

Türkistan'da Ceditçilerle birleşip, Taşkent, Fergana, Andican, Semerkant, Hive, Buhara ve başka şehirlerdeki mektep ve medreselerde dersler vererek, halkı eğitim, kültür, hukuk ve siyaset konularında bilinçlendirmişler, hatta Türkistan'ın bağımsızlığı uğruna canlarını feda etmişlerdir.[114]

Türkistanlıların amele olarak cephe gerisine gönderilmesi konusunda Özbek edebiyatında on kadar şiir mecmuası meydana gelmiştir. Avlânî'nin *Merdikârlar Aşûlesi (Ameleler Türküsü)* adlı eseri, işte bu olaya ithaf edilmiştir. Halk türküleri şeklinde yazılmış olan bu şiirler, gayet dertli ve hüzün doludur. Bu şiirlerde, asûde hayatı karıştırıp, halkın hayatını alt üst eden, kan dökülmesine sebep olan savaşa ve destekçilerine duyulan öfke dile getirilmiştir. Amelelerin gönderildiği 18 Eylül 1916 günü Abdullah Avlânî "Turan" tiyatro topluluğuyla birlikte orada hazır bulunmuştur.[115] Çar hükûmeti Türkistanlıları cephe gerisine gönderirken sanki dünyanın en güzel yerlerine eğlenmeye gönderiyormuş gibi bayram havası estirerek kutlamalar yaptırmıştır. Bu olay, Türkistan halkına felâket getirmiştir. Ülkede yoksulluk hâkimken, ailelerini geçindirmek zorunda olan erkekler zorla toplanmaya başlanmıştır. Hatta 16 yaşındaki genç çocukları bile zorla celbetmişlerdir. Hükûmet dul kadın ve yetimleri bile kendi yerlerine amele yollamak zorunda bırakmış, hatta buna karşı çıkanların ev ve hayvanlarını müsadere ederek paralarına el koymuştur. Bu konuda, o dönemde faaliyet gösteren *Vakit* gazetesi, "Bu durumu tasdik eden dilekçeler bizim elimizdedir", diye haber neşretmiştir.[116]

1917 Şubat ihtilâlinden sonra durum değişmeye başlamış, cephe gerisine gönderilen ameleler çalışmayı aksatmaya ve hatta işe gelmemeye başlamışlardır. Ameleler arasında vatana, yani Türkistan'a kaçma olayları sık sık yaşanmaya başlanmıştır. Çar hükûmetinin ameleleri bir arada tutma ve kaçmamaları için uyguladığı bütün çabalar boşa gitmiş, 1917 yılının Nisan'ında amelelerin vatanlarına geri dönüşü başlamıştır. Onları karşılamak için Türkistan Bolşevikleri, yerli işçi ve ileri gelen aydınlar tarafından bayram

---

[114] Detaylı bilgi için bkz: Ali Bademci, **1917-1934 Türkistan Millî İstiklâl Hareketi Korbaşılar ve Enver Paşa (I),** İstanbul, Ötüken Yayınevi, 2008, s. 43-51.
[115] Begali Kâsımov, **İzley-İzley Tapgenim**, s. 184.
[116] **A.g.e.**, s. 188.

ve kutlama törenleri tertip edilmiştir.[117] Taşkent İşçi Soldat (asker) Milletvekilleri Sovyet'i, şehir Müslüman emekçilerinin Kasaba soyuzları (birlikleri) ve Sovyetleri bu şenliklere aktif olarak iştirak etmiştir. Hatta 1917 Şubat ihtilâlinden sonra "Turan" cemiyetinden "Sovet Soldatski Raboçi Deputat'ına" (İşçi Asker Milletvekilleri Sovet'i) vekil seçilip, şûrâda çalışan, 30 Eylül–10 Ekim 1917 tarihinde Taşkent'te toplanan İşçi ve Soldat Milletvekilleri Soveti'nin 2. ülke kurultayında vekil olan Abdullah Avlânî'nin de hizmeti büyük olmuştur. Abdullah Avlânî, ameleleri karşılama törenine faal olarak katılmıştır. Vatana geri dönen ameleleri "Yerli Müslüman Emekçileri" sovyetine katılmaları için yoğun çaba göstermiştir. Hatta onların özel birliği olan "Tılovoy Raboçiler" (Cephe Gerisi İşçileri) birleşmesine üye olarak hizmet etmiştir.[118] Bununla ilgili başka bir bilgi de Begali Kâsımov ve Ekrem Kettebekov'un *Selâm Kelecek-Tarih Sabakları* adlı kitabında geçmektedir.[119]

Begali Kâsımov'un Özbekistan'ın bağımsızlığından sonra (1998) yayımladığı *İstiklâl Kahramanları-Abdullah Avlânî (I.cilt)* adlı eserinde yazdığına göre, Avlânî bir yandan Ekim inkılâbına ümitle bakmış, bütün gücüyle ona hizmet etmiştir. Ama diğer taraftan inkılâbî değişimlerden tatmin olmamıştır. Ülkenin ekonomik sömürüye uğraması, yerli halka hiçbir hak ve hukukun tanınmaması, asırlardan beri devam eden örf ve âdetlerin aşağılanması, din ve diyanetin ayaklar altına alınması karşısında ıstırap çekmiştir.[120]

Şubat ihtilâlinden sonra bütün Rusya'da olduğu gibi Türkistan'da da siyasî durum alt üst olmuştur. Rus Sosyalistleri durumu kontrol altına almak için Sovyet idaresini kurmaya başlamışlardır. 31 Mart–3 Nisan (1917) tarihinde, Taşkent'te, Sovyetlerin Birinci Ülke Kurultayı toplanmıştır. Bu kurultayın sonucu olarak Ülke İşçi ve Asker Milletvekilleri Sovyeti kurulmuştur. Aynı dönemde Türkistan Müslümanları da boş durmamış, 4–8 Nisan tarihinde Ülke Müslümanlarının Birinci Kurultayını toplamışlardır. Bu olaylara şahit olan

---

[117] **A.g.e**., s. 201.
[118] **A.g.e**., s. 202.
[119] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **A.g.e.**, s. 75–76.
[120] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 73.

A. Z. Velidî Togan, Müslümanlar Kurultayının bölgesel muhtariyet fikrini ortaya attıklarını bildirir.[121]

Müslümanlar Kurultayında A. Z. Velidî Togan da bir konuşma yapar. Togan, Türkistan'ın yönetim şekli hakkında federal özerklik fikrini savunur. Görüş, çoğunluk tarafından üzüntüyle karşılanır. M. Çokayev, İ. Şahiahmedov, K. Bekir, ve S. Maksudî gibi önderler bu fikre karşı çıkarlar. Münevver Kârî tarafsız kalır. Behbûdî ise Zeki Velidî'nin federal özerklik fikrine destek verir. Behbûdî'nin heyecanlı konuşması, kurultayın federal özerklik konusundaki kararının kabul edilmesine sebep olur. 1–11 Mayısta Moskova'da yapılan bütün Rusya Müslümanları Kurultayında da aynı mesele gündeme getirilir. Kurultayda Türkistan'dan Ubeydullah Hocayev federal özerklik fikrini savunur. Moskova kurultayı da bu fikri kabul eder.[122]

Ülke Müslümanlarının Eylül ayının başlarında yapılan III. Kurultayı, yönetimin Sovyetlere verilmesine karşı çıkar. Sovyetlerin 18–30 Eylül tarihlerinde gerçekleştirilen II. Toplantısında (Syezd), ülke yönetiminin Sovyetlere verilmesi talep edilir.

Abdullah Avlânî'nin "Turan" cemiyeti de bu durumdan etkilenmiştir. Cemiyetin önde gelen üyelerinden olan Nizâmiddin Hocayev, sosyal demokratlara yakınlık göstermiştir. Daha sonra Azerbaycanlı Mehmed Emin Efendizâde'nin de katılmasıyla cemiyet "Türk Federalist Fırkası"na dönüşmüştür. Avlânî'nin Sovyetlere ve bunlar vasıtasıyla da Bolşeviklere yaklaşması, 1917 yılının Haziran ayına denk gelmektedir. Nitekim 6 Haziran 1917'de Taşkent İşçi ve Asker Milletvekilleri kararına göre Abdullah Avlânî, "Eski şehir gıda komisyonu üyesi", Kasımın yirmisinden itibaren ise, "Sırderya vilâyetinden Rusya'nın diğer vilâyet ve eyaletlerine gönderilecek en zarurî gıda ve erzakın denetimi ve Eski şehir gıda komitesinde nezaretçi" olarak seçilir.[123] Abdullah Avlânî, Ekim ihtilâlinin halka özgürlük getireceği düşüncesiyle Hamza Hekimzâde Niyazî ve Mirmuhsin Şermuhammedov gibi şahıslarla Sovyet hükûmetini savunmaya kalkışmışlar, hatta Sovyet

[121] A. Zeki Velidî Togan, **A.g.e.**, s. 356–357.
[122] **A.g.e**., s. 357–358.
[123] **A.g.e**., s. 67.

ordusunda askerlik bile yapmışlardır. Abdullah Avlânî'nin, 1919 yılında Amuderya ve Karatepe'de Sovyet askerî olarak düşman sayılan Korbaşılara karşı mücadele ettiği, İsmail Tölek Andicânî'nin *20. Asır Özbek Edebiyatı* adlı kitabında zikredilmektedir.[124]

1917 yılında gerçekleşen Ekim devrimi akabinde 27 Kasım 1917 tarihinde kurulan Türkistan Muhtariyeti, Türkistanlı aydınları ve halkı sevindirdiği gibi Avlânî'yi de mutlu eder. Ancak Türkistan Muhtariyeti'nin kuruluşunun Bolşevikler tarafından Ekim ihtilâline karşı bir ihanet olarak görülüp kanlı bir şekilde dağıtılması Avlânî'yi hayal kırıklığına uğratır. Avlânî, bu sırada, bu kanlı baskını gerçekleştiren Taşkent Sovyetinde resmî görevli olarak çalışmaktaydı. Belki de bundan dolayı Avlânî bu konuda hiçbir tenkidî fikir beyan etmemiştir.

Abdullah Avlânî, 1917 yılından itibaren öğretmenlik yapmış, mahallî muallimler arasında siyasî işleri yürüten Okıtuvçılar Soyuzı (Öğretmenler Birliği)'nı kurmuş, 1918 yılında Komünist Partisine üye olmuş, Taşkent parti teşkilâtında, şehir icrâ komitesinde mesul yetkili olarak çalışmıştır. 17–29 Aralık 1918'de yapılan Türkistan Komünist Partisinin II. Kongresinde de parti merkez komitesine seçilmiştir.[125] Begali Kâsımov, *Abdullah Avlânî, Taşkent Tañı* (1979) adlı eserinde, Abdullah Avlânî'nin Komünist Partisinin Merkez Komitesine seçilmesinden önce Komünist Partisi manifestosunu ilk olarak Özbekçeye tercüme ettiğini bildirmektedir.[126] G. K. Kerimov da *Özbek Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında, "Karl Marks ve Friedrich Engels'in *Komünistik Parti Manifestosu* eserini Özbek diline ilk defa 1918 yılında tercüme eden kişi de Abdullah Avlânî oldu", demektedir.[127]

Avlânî, parti merkez komitesine seçildikten sonra 1919 yılında *İştirakiyyun* gazetesini kurmuştur. G. K. Kerimov, onun *İştirakiyyun* gazetesinin kuruluşunda oynadığı rolü şöyle değerlendirmektedir: "Türkistan'da Bolşevik matbuatının meydana gelmesi, malûm derecede Abdullah Avlânî'nin adına bağlıdır. O, 1918 yılında Türkistan Komünist

[124] İsmail Tölek Andicânî, **a.g.e.**, s. 66.
[125] Begali Kâsımov, **Milliy Uyğanış**, s. 284.
[126] Begali Kâsımov, **"Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı"**, s. 9.
[127] G. K. Kerimov, **a.g.e.**, s. 301.

Partisini ve hükûmetin yayın organı olan '*İştirakiyyun*' gazetesinin kurulmasına aktif olarak iştirak etti ve belli bir müddet bu gazetede muharrir olarak çalıştı".[128]

Abdullah Avlânî, 28 Eylül 1919'da RSFSR (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti) hükûmetinin görevlendirmesiyle Afganistan'a konsolos olarak gönderilmiş, Herat'ta 20 Temmuz 1920 tarihine kadar başkonsolos olarak çalışmıştır.[129] Bu konuda G. K. Kerimov da şu bilgiyi vermektedir: "1919 yılının ortalarında, Sovyet hükûmetinin görevlendirmesiyle Abdullah Avlânî Afganistan elçiliğinde elçi yardımcısı, daha sonra başkonsolosluk görevine tayin edildi".[130]

Begali Kâsımov, Avlânî'nin Afganistan yolculuğu hakkında, "15 Haziran 1919'da, içinde Abdullah Avlânî'nin de bulunduğu diplomatik heyet, Taşkent'ten Afganistan'a doğru yola koyulur. Yolculuk sırasında Türkistanlı ve Buharalı inkılâp karşıtlarıyla bazen mücadele ederek, bazen de çekinerek, tam 68 günde Kâbil'e girerler. Ulaştıklarında da birçok yapılacak iş vardır. Sovyetler Rusyasının şan ve şerefini, menfaat ve gayretlerini yabancı ülkelerde savunmak gibi zor ve mesuliyetli bir görev onları bekliyordu …",[131] diyerek onun "Afgan Seyahati" adlı günlüğü hakkında bilgi verir: "Afgan Seyahati" günlüğü, siyah ciltli kalın bir deftere kırmızı mürekkeple müellifin kendi eliyle yazılmıştır. Hacmi 79 sayfa olup, müsvedde hâlindedir".[132]

Avlânî'nin "Afgan Seyahati" günlüğü, Türkistanlı temsilcilerin 15 Haziran 1919'da yola çıkmalarından onların Kâbil'e ulaşması, Avlânî'nin Kâbil'den Herat'a geçip, başkonsolos olarak işe başlamasıyla biter. Sovyet diplomat heyetinin ilk planı, demir yoluyla Çârcöy'e varmak, sonra da vapurla Amuderya nehrinden Termiz'e ulaşmak ve oradan da Afganistan'a geçmektir. Ancak o dönemin askerî ve siyasî durumu buna müsait değildir. Heyet, Çârcöy'e ulaşır, fakat nehirdeyken ağır bir saldırıya uğrar. Direğinde beyaz bayrak asılı ve içinde Sovyet diplomatların bulunduğu vapur, 23 Haziran günü

---

[128] **A.g.e.**, s. 301.
[129] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **a.g.e.**, s. 79.
[130] G. K. Kerimov, **a.g.e.**, s. 301.
[131] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **a.g.e.**, s. 87.
[132] **A.g.e.**, s. 87.

Burdalık ve Karki arasında saldırıya uğrar. Buhara Emiri, Sovyet hükûmeti vekillerinin güvenliğini kendi hudutları içerisinde temin edeceği sözünü tutmaz. Gemideki askerler, Türkistanlı ve Afganistanlı heyet üyeleriyle durumu tartışırlar ve düşman saldırısını yarıp geçmeye karar verilir. Gemide fevkalâde bir hazırlık yapılır. Avlânî, bu durumu şöyle tasvir eder:

"Vapur içinde bütün askerler mükemmel bir tarzda silâhlandılar. Bizim bu iki vapurumuzda bir adet top, otomatik silâh, bir bomba atar, yüz kişi, beynelmilel Avusturya-Macaristan askerlerinden başka bizimle birlikte Afganistan'a gitmekte olan 11 kişi, fırka alayı ve birkaç vapur elemanları olmak üzere yaklaşık yüz kırk kişinin hepsi iyice silâhlandılar. Top ve otomatik silâhların etrafı istif edilmiş pamuk balyalarıyla sarıldı. Bütün askerler de kendilerini istif edilmiş pamuk balyalarıyla ihata ettiler. Ondan sonra vapurumuz düdüğünü çalarak, 'olan oldu' diyerek yola çıktık".

Ancak düşman, nehrin her iki sahilinden hücum eder. Sonunda gemi nehrin en dar yerine geldiğinde amansız bir çatışma başlar. Avlânî, "Birdenbire hem sağ, hem de sol taraftan ateş açtılar. Bahta karşı bir kurşun gemimizin buhar kazanını deliverdi. Kurşun bir taraftan dolu yağıyormuş gibi vapurun makine dairesine doğru, diğer taraftan kamaralara doğru vızır vızır gelmekteydi. Vapurun buhar kazanının delinmesi, bizim için bir felâket oldu. Gemideki bütün herkesin kulaklarını az kalsın sağır edecekti. Kulaklarımıza pamuk tıkasak da dayanmak imkân haricindeydi", diyerek durumu anlatmaktadır.[133]

Çatışmada Türkistan vekilleri heyetinin başkanı İvanov başta olmak üzere 24 kişi ağır yaralanır, 3 kişi de ölür. Geri çekilmeye karar verilir. Avlânî'nin kaydettiğine göre, çatışma sonrasında gemide binden fazla kurşun deliği oluşmuştur.[134] Gemi 24 Haziranda Çârcöy'e döndükten sonra vekiller yaralıları hastaneye yerleştirip, trenle dört gün boyunca yol alıp, Kuşka'ya ulaşırlar. Afganistan sınırında, Herat valisinin adamları, 1 Temmuz günü Türkistanlıları büyük bir hazırlık yaparak karşılarlar ve Kâbil'e götürürler. Begali Kâsımov ile Ekrem Kettebekov'un kitabında, Avlânî'nin Afganistan

[133] **A.g.e.**, s. 88.
[134] **A.g.e**., s. 89.

seyahati ve görevi hakkında olumlu bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Yazar kendi görüşünü şöyle dile getirmektedir: “Günlükte, Sovyet Türkistanının şehirlerindeki inkılâp savaşçılarıyla heyecanlı buluşmalar ve birçok yerde yapılan çeşitli toplantılar detaylı verilmiştir. Afganistan seferi izlenimleri, şairin komşu ülkenin tabiatı, insanları, oradaki şehirler, tarihî âbideler hakkındaki düşünceleri, devlet adamlarıyla yaptığı mülâkatları, hele hele Emir Emanullah Han’la yaptığı sohbetleri geniş bir şekilde tasvir edilmiştir”.[135]

Abdullah Avlânî, Afganistan’dayken Bolşeviklerin zararlı olduklarının farkına varmış, onların Çar generallerinden daha zalim ve merhametsiz olduklarına inanmaya başlamıştır. Kendilerini âdil olarak tanımlayan Rus Bolşeviklerinin, eski Çar generallerinden hiçbir farkının bulunmadığını anlamıştır. “Afgan Seyahati” hatıralarında “Ah, ne insaniyet, ne beraberlik, ne sosyalistlik, ne millet tefrik etmeyen beynelmilelciler acaba bulunur mu?”, diye sormaktadır.[136] Avlânî, Bolşevikleri tasvire devam ederek şöyle der: “Belki vardır, bulunur, lâkin varlığı ankanın yumurtası gibi nâdirdir. Afganistan’a gittiğimde heyetin içinde tek Müslüman ben olduğum için bütün zor işler, bütün külfet ve eziyetler bana yüklendi… yoldaş N. Z. Brovin (RSFSR’in Afganistan’a gönderdiği heyetin başkanı) Afgan topraklarına geçtikten sonra kendisini Çar generali ilân etmişti”.[137]

Abdullah Avlânî, Afganistan’dayken halkın hayatını tanımaya çalışır. Herat-Devletyar yolu civarında ürünlerini satamayan çiftçilerin hâline üzülür. Devletyar-Kâbil yolu üzerindeki dağlarda yaşayan Hazaraların sıkıntıları ile Türkistan’daki Kırgızların inkılâba kadarki sıkıntıları arasında benzerlikler görür.[138]

Avlânî, Kâbil’de bulunduğu süre içerisinde Türkistan’da cereyan eden olayları dikkatle takip etmeye çalışmıştır. Nitekim kendisi, “İşte bugüne kadar Rusya ahvâlinden ve Türkistan’daki sekizinci kurultayın sonuçlarından hiçbir haberimiz yoktu. Taşkent’te Rusça olarak çıkmakta olan ‘*Komünist*’ gazetesinin 121. sayısını görebildik. Gazetenin bu sayısında, Şûrâlar

[135] **A.g.e.**, s. 89.
[136] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 68.
[137] **A.g.e.**, s. 68.
[138] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **a.g.e.**, s. 90.

Türkistanının seçim sonuçları mükemmel bir tarzda yazılıp, Türkistan'daki ikili oynayanların ekseriyetinin ihanetleri zâhir olup, bazıları fırkadan ihraç edilip, hükûmetin başında 'merkezciler' yani 'Merkez Moskova'nın talimatını kâmil bir tarzda Türkistan'da icra etmek gerek', diye düşünen insanların bulundukları açıkça yazılmıştı." demektedir.[139]

Avlânî, sağlığı bozulduğu için Afganistan'dan geri çağrılmış, Türkbüro (Komünist Partisinin Türkistan Bürosu) Kültür Şubesine başkan olarak atanmıştır.

Şair Abdullah Avlânî'nin Afganistan seferiyle ilgili evrak, Emir Amanullah Han'ın hediye ettiği gümüş cep saati ve "Afgan Seyahati" adlı günlüğü, onun özel arşivinde muhafaza edilmiştir.[140]

Avlânî, Afganistan'daki görevinden döndükten sonraki yıllarda *Kasabacılık Hareketi* adlı dergi ile *Kızıl Bayrak* adlı gazetenin yazı heyetinde çalışmıştır.[141]

1921 yılından itibaren tekrar eğitime yönelmiş, Taşkent'te Ülke Özbek Bilim Yurdunda, 1923'de Taşkent Hatın-Kızlar Bilim Yurdunda müdür, 1924'de ise V. İ. Lenin adlı askerî mektepte eğitmen olarak çalışmıştır. 1925–1930 yılları arasında SAKU (Sredne Aziyatskiy Kommunistiçeski Universitet-Orta Asya Komünist Üniversitesi)'da, Orta Asya Tarım ve Köy İşleri Okulunda, SAGU (Sredne Azyatski Gosudarstvennıy Universitet-Orta Asya Devlet Üniversitesi)'da ders vermiştir. Pedagoji Fakültesinin Dil ve Edebiyat Bölümünde profesör, daha sonra başkan olarak çalışmıştır. Dönemin komünist aydınları onu "Kızıl Profesör", yani Sovyet hâkimiyetinin fedakâr hizmetçisi olarak adlandırmışlardır.[142] Abdullah Avlânî'nin Afganistan'dan döndükten sonra çalıştığı yerler hakkında *Özbek Edebiyatı Tarihi* adlı eserde de malûmat mevcut olup, bunlar Begali Kâsımov'un eserlerindeki bilgilerle aynıdır: "1920 yılında Avlânî Afganistan'dan geri çağrıldı ve Türk Büro bünyesinde mesul görevlerde çalıştı. Kültür ihtilâli devrinde Abdullah Avlânî cengâver cephe sayılan eğitim cephesine geçti".

---

[139] **A.g.e.**, s. 91.
[140] **A.g.e.**, s. 86.
[141] Begali Kâsımov, **Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı**, Taşkent, 1979, s. 9.
[142] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **a.g.e.**, s. 91.

V. İ. Lenin'i ziyaret eden Türkistanlı delegeler, ondan Türkistan'da bir üniversite açılmasını talep ederler. Kısa bir zamanda Türkistan Devlet Üniversitesi'nin kuruluş komitesi kurulur. Üniversite işini Lenin'in bizzat kendisi takip eder. Moskova ve Petersburg'daki ilmî müesseselerden öğretim elemanları seçilir, oluşturulacak kütüphane için kitaplar, laboratuar ve diğer eğitim malzeme ve âletleri toplanır. Üniversite için lâzım olan malzeme, bilim adamları ve uzmanları taşıyan "Lenin Treni" adı verilen özel tren, 19 Şubat 1920 tarihinde Moskova'dan yola çıkıp, 10 Nisanda, yani 52 günde Taşkent'e ulaşmıştır.[143]

V. Romanovski, iktisatçı G. Çerdantsev, biyolog L. Oşanin, şarkiyatçı V. V. Barthold, Y. E. Bertels, A. K. Borovkov gibi tanınmış Rus bilim adamları, üniversitenin büyük bir ilmî merkeze dönüşmesine ve şöhret kazanmasına büyük katkıda bulunurlar. Avlânî, işte bu bilim adamlarıyla beraber çalışan ilk yerli profesörlerden biri olarak tanınır.[144]

Abdullah Avlânî, Ekim İnkılâbından sonra 17 yıl daha yaşamış ise de bu dönemde inkılâp öncesindeki gibi ciddi bir edebî faaliyeti olmamıştır. Bu dönemde onun hiçbir edebî eseri yayımlanmamıştır. Belki Avlânî komünist rejiminden uzak durmaya çalışmış ve bu ideolojiyi övmek zorunda kalmamak için kendini edebî faaliyetten çekmiştir.

Abdullah Avlânî, inkılâptan sonra 20'li yıllarda, genç şair ve yazarların yetişmesine, hizmet etmiştir. O dönemde edebiyat âlemine adım atan genç Özbek şairi Mirtemir, *Yaş Leninçi* gazetesinde, Taşkent genç proleter yazarları seminerinden bahsederken, Abdullah Avlânî'nin de çalışmalara iştirak ettiğini bildirmektedir.[145]

1906 yılında Mirâbâd'da Usûl-i Cedit mektebi açarak eğitim alanındaki hizmetlerine başlayan Abdullah Avlânî, hayatının son günlerine kadar birçok eğitim kurumunda çalışıp, birçok öğrenci yetiştirmiştir. 6 Kasım 1927'de Ekim ihtilâlinin onuncu yıldönümü münasebetiyle eğitim alanındaki değerli

[143] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **a.g.e.**, s. 92.
[144] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **a.g.e.**, s. 92.
[145] **A.g.e.**, s. 76–77.

hizmetleri için Abdullah Avlânî ile birlikte Özbekistan aydınlarından altı kişiye "Mehnet Kahramanı" ünvanı verilir.

1929 yılında SAKU (Sredne Aziyatskiy Kommunistiçeski Universitet-Orta Asya Komünist Üniversitesi)'daki fakültelerde çalışmakta olan öğretim üyeleri arasına profesör olarak Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen gibi yerli halklardan yedi kişi katılır. Özbek Dili ve Edebiyatı bölümüne davet edilen Abdullah Avlânî, 11 Aralık 1930'da SAGU'da (Sredne Azyatski Gosudarstvennıy Universitet-Orta Asya Devlet Üniversitesi) Pedagoji Fakültesinin Özbek Dili ve Edebiyatı bölümüne profesör olarak atanır.

Abdullah Avlânî, Sovyet döneminde bazı ilmî heyetlerde de görev almıştır. Alfabe ve imlâ komisyonlarında çalışmış, NARKOMPROS (Halk Maarif Komiserliği) bünyesindeki Dil ve Terminoloji Devlet Komitesin'de üye olarak bulunmuştur. 15 Mayıs 1929'da toplanan Özbek Dil-İmlâ konferansında Prof. Bekir Çobanzade, Prof. L. V. Şçerbak, Prof. Gâzi Âlim Yunusoğlu, Ârif Eyyüb, A. Hocayev gibi bilim adamlarıyla birlikte Abdullah Avlânî de bir konuşma yapar. Konuşmasında, "Özbek edebî dilinin gelişmesine, köy ve şehir dillerini birbirine yakınlaştırmak problemlerine" konferans katılımcılarının dikkatini çeker. 1934 yılının Ocak ayında toplanan Özbek dilinin imlâsıyla ilgili ilmî konferansta Özbekistan SSR'in Merkez İcra Komitesi tarafından müzakereci olarak görevlendirilir.[146]

Abdullah Avlânî, Cumhuriyet Halk Maarifi Komiserliği bünyesindeki ders kitapları yazma komisyonunda da çalışmıştır.[147]

1930'da "Özbekistan Halk Maarifi Zarbdâri" (Üstadı) ilân edilir. 25 Ağustos 1934 tarihinde vefat eder. Bir başka kaynakta ise Avlânî'nin vefat ettiği gün, 24 Ağustos olarak belirtilmektedir.[148] Abdullah Avlânî, Rusça, Azerbaycan Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen bir aydın olarak tanınmıştır.

Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti devrinde neşredilen en kapsamlı ansiklopedide, Abdullah Avlânî'nin Bolşevik ihtilâli sonrasında, 1921

[146] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **a.g.e**., s. 94.
[147] B. Sarımsakov, T. Hâlilov, B Kurbanbayev, **a.g.e.**, s. 102.
[148] B. Sarımsakov, T. Hâlilov, B Kurbanbayev, **a.g.e**., s. 102.

yılından itibaren, yoğun olarak Sovyet okulları açmak, halka okuma-yazma öğretmek, Özbek kadınlarını okutmak, öğretmen ve aydın bir kadro yetiştirmek işleriyle uğraştığı bildirilmektedir.[149]

1.2. ABDULLAH AVLÂNÎ'NİN ESERLERİ

Abdullah Avlânî'nin eserleri şiirler, tiyatro eserleri, mensur eserler, tercüme ve makaleler adı altında değerlendirilmiştir. Avlânî'nin Rusçadan tercüme ettiği birkaç şiiri "Mektep Gülistânı-Millî Şiirlerden 5. cüz" adlı şiir kitabına dâhil edilmiştir. Abdullah Avlânî'nin ilk olarak Rusçadan Özbekçeye tercüme ettiği Komünist Partisi Manifestosu ve Türk lehçelerinden Özbek Türkçesine aktardığı tiyatro eserlerinin adları zikredilmiş olup, tercüme metinleri bulunamamıştır.

1.2.1. Şiirleri

Abdullah Avlânî'nin şiirleri, kendisi hayattayken kitap hâline getirilerek neşredilmiştir. Avlânî'nin bugün bilinen ve beş kitaptan oluşan "*Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden*" ve "*Merdikārlar 'Aşulesı*" adlı şiir külliyatı bulunmaktadır. Bu eserlerin hepsi 1910'lu yıllarda Arap alfabesiyle neşredilmiştir. Ancak Avlânî'nin 1917 Ekim ihtilâlinden sonra yazdığı şiirlerinin orijinali bulunamamıştır. Dolayısıyla Prof. Dr. Begali Kâsımov'un "*Abdullah Avlânî, Taşkent Tañı*" (1979) adlı eserinde Kiril alfabesiyle transkribe ettiği şiirlerinden faydalanılmıştır. Avlânî'nin şiir kitapları şunlardır:

Abdullah Avlânî, Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden 1. cüz, Gulam Hasan Arifdjanov litografisi, Taşkent, 1912 **– (21 şiir)**

Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden 2. cüz, Tipo-litografiya O. A. Portseva, Taşkent, 1915**– (32 şiir)**

[149] **Özbek Sovyet Ansiklopedisi**, Taşkent, 1971, 1. cilt, s. 15.

Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden 3. cüz, Rt. G. H. Arifdjanov, St Taşkent, 1916 **– (39 şiir)**

Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden 4. cüz, Litografya G. H. Ârifdjanova, Taşkent, 1915 – (29 şiir)

Mekteb Gülistānı - Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden 5. cüz, Litografya Yakovleva, Taşkent, 1915 **(29 şiir)**

Merdikārlar ‘Aşulesi, Edebiyāt Mecmū‘asıniñ 6. cüzi, 1. ṭabı, Rt. G. H. Arifdjanov, St Taşkent, 1917 - **(8 şiir)**

Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı, Gafur Gulam Nomidagi Adabiyot va San‘at Nashriyoti, Taşkent, 1979 **(31 şiir)**

Avlânî’nin yukarıda zikredilen eserlerindeki toplam şiir sayısı 189’dur.

Şair Abdullah Avlânî, şiirde yeni bir gaye ve semboller için yeni şekil ve ifadeler aramıştır. Veznin değiştirilmesi, nazım türleriyle karakterlerinin yenilenmesi, işte bu arayış sonucunda ortaya çıkan yeniliklerdendir. O dönemde edebiyat, halk hayatına daha da yakınlaştırılmıştır. Yazar ve şairler, yeni tür ve şekillerde eserler yazmaya koyulmuşlardır. Abdullah Avlânî’nin “Aile Münazarası” ve “Şair ile Tûti” adlı şiirleri, münazara karakterinde yazılmıştır. Klâsik edebiyatta bin yıldan beri işlene gelen gül, bülbül, yâr, ağyar, çarh (dünya) gibi mazmunlar, 20. asrın başındaki Özbek edebiyatında bambaşka âhenk ve mazmuna dönüşmüştür. Bu, Abdullah Avlânî’nin edebî faaliyetinde de aksetmiştir:

“Ta‘rīf-i Gül”

(Özbek Türkçesi)

Ḫār elinden baġrı ḳan olmış, boyanmış ḳana gül
Gunça bağrın çāk itüb, efġān ḳılur efsāne gül

Yüzdegi ḫālı imes, ẓālim tikenniñ yārasi
Kiçe kündüz zaḫm-ı gam birlen bütün örtane gül

Subh-ı demde yüzlerinden mevc uran şebnem imes
Ḫār ẓulminden töker köz yāşını dürdāne gül

Ger sabā tebretse gülni ḫuş isi niçün çıḳar
Baġrıga batgan tikanlardan ḳılur efgāne gül

Neylesün biçāre gül batmış vücūdige tikan
Zaḫmige merhem üçün yafraġige çulgāne gül

Dildegi ḳayġularnı körgenmüsiz çün za'ferān
Çāk etib gurbet yaḳasın körsetür insāna gül[150]

(Türkiye Türkçesi)

Diken elinden bağrı kan olmuş, boyanmış kana gül
Gonca bağrını yırtıp, efgân eder efsane gül

Yüzündeki ben değil, zalim dikenin yarası
Gece gündüz gam derdi ile azap çeker gül

Sabah vakti yüzlerinde dalgalanan şebnem değil
Diken zulmünden döker göz yaşını sevgili gül

Eğer saba sallarsa gülü, hoş kokusu niçin çıkar
Baàrına batan dikenlerden eder efgâne gül

Neylesin biçare gül batmış vücûduna diken,
Yarasına merhem için yaprağına bürünür gül

Gönüldeki kaygılarını gördünüz mü, çünkü safran
Yırtıp gurbet yakasın gösterir insana gül

Begali Kâsımov, Avlânî'nin "Ta'rīf-i Gül" adlı şiirinin muhtevasından yola çıkarak bunun aşka dair değil, bilâkis sosyal muhtevaya sahip bir şiir olduğunu düşünür: "Buradaki gül, ananevî maşuka değildir. Sabah vaktinde yüzüne konan şebnem kat kat elvan yapraklar (bağrın kan olması) âşıkın ıstıraplarını ifade etmez. Buradaki konu, aşk değildir. Gül, gurbet ve meşakkatten safrana dönen kalbini yırtıp insana gösterir… İster istemez hâr (diken) müstemlekeci istibdadını, bağrı kan olan gül ise cefakeş Türkistan'ı hatırlatır. Şairin şiirleri arasında 'Sadâ-yı Bülbül', 'Hicrân-ı Bülbül', 'Figân-ı Bülbül' gibi şiirler de vardır. Bunlar, ekseriyetle, gül (maşuka) aşkından

[150] Abdullah Avlânî, **Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden** 4. cüz, G. H. Ârifdjanov Litografisi, Taşkent, 1915, s. 25.

yanmakta olan âşık değildir. O, daha çok mazlum Türkistan'a 'Uyan!' diye haykırmakta olan lirik kahramanı, yani şairin karakterini ifade eder".[151]

"Figân-ı Bülbül" şiirinden iktibas edilen beytler de bunu teyit etmektedir:

"Figān-ı Bülbül"

(Özbek Türkçesi)

Cihān bāġını gülzārında feryād itdi bir bülbül
Oturdı naġmezārında gülin yād itdi bir bülbül

Körüb gül yafrāġını hicriden dād itdi bir bülbül
Visāl-i yār üçün yüz nevha inşād itdi bir bülbül[152]

(Türkiye Türkçesi)

Cihan bağının gülzârında feryâd etti bir bülbül
Oturdu âhenk âleminde gülünü yâd etti bir bülbül

Görüp gül yaprağını ayrılıktan eyvah dedi bir bülbül
Yâre kavuşmak için yüz ağıt söyledi bir bülbül

B. Kâsımov bu beyitleri şöyle değerlendirmektedir: "Bülbül, yani şair, gülden, yani milletten ayrılınca gece gündüz feryâd eder. Bütün ömrünü ona bağışlar. Lâkin bülbül gülzârda bahçıvanın eline düşer ve kafese konulur. O, şimdi kafeste 'Gül!' diye feryad etmektedir. Zalim 'kafes', ona eziyet etmektedir. Fakat onun 'feryadını' kimse dinlemiyor, kimse ona acımıyor. 'Gül' den ayrılıkta ona sadece 'gam' arkadaş olur".[153]

Sonraki parçada gül mazmunu da işlenmiştir. Burada bülbül gülü hatırlamakta, onun için ıstırap çekmektedir. Kafes, zamanı sembolize etmektedir. Milletin şaire olan "sağırlığı", yani hiç kimsenin ona ilgi göstermemesi ise milliyet duygusunun sönmesi demektir:

---

[151] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 61.
[152] Abdullah Avlânî, **Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden** 2. cüz, Tipo-litografiya O. A. Portseva, Taşkent, 1915, s. 26.
[153] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avl***ânî,* 1. cilt, s. 62.

“Hicrān-ı Bülbül”

(Özbek Türkçesi)

Kiçe kündüz ḳafesde āh gül dib eyleyor feryād
Amān bermes angā ẓālim ḳafes āzār olur bülbül

Ta‘accub raḥm ḳılmas yetmeyor feryādına heç kim
Bu “hicran”lıġda dāim gam bilen gamḫor olur bülbül[154]

(Türkiye Türkçesi)

Gece gündüz kafeste âh gül diye eyliyor feryâd
Aman vermez ona zalim kafes incinir bülbül

Taaccüp şefkat eylemez yetmiyor feryâdına hiç kimse
Bu “ayrılık”ta daima gam ile kederli olur bülbül

Şair A. Avlânî’nin eserleri, klâsik usûle göre “tevhid” ve “naat” la başlar; ancak bu şiirler, sonunda millî dert ve sıkıntılara bağlanır. Şair, Allah’a iltica ederken, milletin tenezzülünden “nifak, buğz, hurafe”lerden dolayı ah çeker. Resulü Ekrem’in mukaddes ruhundan ümmetinin “hasta ve garip hâli”ne medet diler.[155]

Avlânî’nin “Ḳutuldık” ve “Yatma” isimli iki şiiri, 1917 Şubat ihtilâli hakkındadır. Şair, bu şiirlerinde Çar hükûmetinin, “Romanov” ve “dalkavuk Rasputin”nin zulmünden kurtulmalarını alkışlamıştır.[156] Avlânî, bir an önce bağımsız Türkistan’ı kurma ve hâkimiyeti gerçek sahiplerine iade etme düşüncesinin takipçisi olmuştur. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için halkı gayret etmeye, hürriyet ve istiklâl idealinin peşinden giderek zulümden kurtulmaya çağırmıştır. Şubat ihtilâlini alkışlayarak, Rusya’daki bütün milletleri müstebit Çar hükûmetinin zulmünden kurtulması sebebiyle kutlar:

(Özbek Türkçesi)

Ḳutuldı barça millet zālim-i hunhār zulminden,
Romanov hāneveyrān boldı, bedkirdār zulminden,

---

[154] Abdullah Avlânî, **Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden**, **4. cüz**, s. 26.
[155] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 63.
[156] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 59.

Esir oldı, haḳīr oldı hem öldi hār zulminden,
Ḳutuldı ḳança canlar Rasputin dumdār zulminden.
Bu ibreṯḫānede zālimler etsun ār zulminden.[157]

(Türkiye Türkçesi)

Kurtuldu bütün millet hunhar zalimin zulmünden,
Romanov yerle bir oldu, iğrenç zulmünden,
Esir oldu, hakir oldu, zulmünden dolayı har oldu,
Kurtuldu birçok insan dalkavuk Rasputin zulmünden.
Bu ibrethânede zalimler utansınlar zulümlerinden

(Özbek Türkçesi)

Gülistān oldı ālem, her tarafda sayradı bülbül,
Esāretden ḳutuldı barça millet, isteyür hür yol,
Hazandan saḳla, ya Rab! isteyür millet tikānsiz gül,
Yetüşmāḳ müddeāga ilmsiz heyhāt, erür müşkül,
Ne mehnetlerni kördük, her ḳayu aġyār zulminden. [158]

(Türkiye Türkçesi)

Gülistan oldu âlem, her tarafta öttü bülbül,
Esaretten kurtuldu bütün millet, istiyor hür yol,
Hazandan koru, ya Rab! istiyor millet dikensiz gül,
Müddeaya erişmek ilimsiz heyhât, müşküldür,
Ne mihnetler gördük ki, hepsi yabancılar zulmünden.

(Özbek Türkçesi)

Saādetge yetüşdik, lek bizde istiḳāmet yoḳ,
Semersiz iş, emelsiz boldımız rāh-ı selāmet yoḳ,
İlm yoḳ, ġāye yoḳ, maḳsadġa yetmakka alāmet yoḳ,
Adāvet ortamızda hükümfermā, yaḫşı ādet yoḳ.
Ḳayān barsun bu millet dād etarġa yār zulminden.[159]

(Türkiye Türkçesi)

Saâdete eriştik, lâkin bizde istikâmet yok,
Semeresiz iş, emelsiz olduk biz, selâmet yolu yok,
İlim yok, gâye yok, maksada ulaşmaya alâmet yok,
Adavet ortamızda hüküm sürmekte, iyi bir âdet yok.
Nereye varsın bu millet feryat etmeye yâr zulmünden.

---

[157] Begali Kâsımov, **Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı**, s. 160.
[158] **A.g.e**., s. 160.
[159] **A.g.e**., s. 160.

(Özbek Türkçesi)

Hayātiñden ümîdiñ bolsa, meyli, ilme raġbet ḳıl,
Siyāsetdin, sınāatdin, hünerdin iste, ġayret ḳıl,
Oḳuvdan aḳçanı ḳızġanma, taşla tonnı ġayret ḳıl,
Uyan hicrān bu hābıñdın, yoḳ et aşkiñni, ġayret ḳıl,
Ki şāyed ḳutulursan bu çiyān u mār zulminden.[160]

(Türkiye Türkçesi)

Hayatından ümidin olsa, tamam ilme rağbet et,
Siyasetten, zanaat, hünerden iste, gayret et,
Okumaktan akçeni kıskanma, at hırkayı gayret et,
Uyan hicran bu uykundan, yok et aşkını, gayret et,
Ki şayet kurtulursun bu çıyan ve yılan zulmünden.

Şair Abdullah Avlânî, bu şiirinin devamında Çar hükûmetinin tazyikinin bittiğini, artık her milletin hür olarak kendi ülkesinin refahı için harekete geçmesini ve dikensiz bir vatan istemektedir:

Abdullah Avlânî, şiirinin devamında hürriyetin tumturaklı sözlerle elde edilemeyeceğini, söz yerine amel gerektiğini dile getirir:

Avlânî'nin "Ḳutuldık" adlı şiirinin sonu, şairin inkılâptan ümitsizliğinin bir göstergesi olup, halkını tam bağımsızlığa kavuşabilmesi için ilme davet eder:

Abdullah Avlânî, "Yatma" adlı şiirinde ise milletine hitap ederek, hürriyete erişildiğini, eski zamanların geçtiğini ve artık uyanma zamanının geldiğini; padişah, bey, molla, yüzbaşı ve efendilerin döneminin bittiğini, artık onlardan korkmadan bütün ilimleri öğrenmeye, yılmadan hareket etmeye ve böylece çalışarak bahta kavuşmaya davet eder. Aksi takdirde gam ve sıkıntıya mahkûm kalacaklarını vurgulamaktadır:

(Özbek Türkçesi)

Ey millet-i necīb, çıḳ emdi niḳābdın,
Uyġan, tur emdi, bir ḫaber al aftābdın.
Yatmaḳ zamanı keçdi, bu dem iş zamānıdur,
Çıḳdı, ḳuyaşnı kör, ḳara zulmet sehābdın!
Ālem tolubdu nūr ile sen behaber henüz,
Yatmaḳda senki, lezzet alubsan bu hesābdın.

[160] **A.g.e**., s. 161.

Ey millet, senge bu kesālet revā emes,
Ḳorḳma, bu demde mulla yu, eşānu, cenābdın.
Evvelgi zamānda ḳorḳar ediñ ḫānu bekdin,
Yoḳdur bu künde senge oşal iḳtisabdın.
Soḳır başiñġe kelmiş edi müstebidler,
Külfet eterdi yüzbaşı, mirşeb, mirābdın.
Ketdi alar, yoḳ oldı, bu kün hürriyet bolub,
Huzr et, emdi öz hayatiñde yutma ḫunabdın.
Cehd ile ḳıl, cedel, oḳı her ḳaysı ilimdin,
Alġıl sabāḳı hisseni her bir kitābdın.
Hāsılı tereddüd ile yügür, yel, zaman üçün,
Āḫirde bolma pürġamu çeşmü pürābdın.
Hicrān, zār yatma deb, ey, milleti necīb,
Ḳalḳıñ! Ḳanıb içiñ hürriyet şarābdın![161]

(Türkiye Türkçesi)
Ey asil millet, çık şimdi peçeden,
Uyan, kalk şimdi, bir haber al güneşten.
Yatmak zamanı geçti, bu dem iş zamanıdır,
Çıktı, güneşi gör, kara zulmet bulutundan!
Âlem dolmuş nur ile sen habersizsin henüz,
Yatmakta sen ki, lezzet alıyorsun bu hesaptan.
Ey millet, sana bu hastalık revâ değil,
Korkma, artık molla, hoca ve efendiden.
Önceleri korkardın han ve beyden,
Yoktur bugün sana o iktisaptan.
Biricik başına gelmişti müstebitler,
Külfet ederdi yüzbaşı, polis, sucular.
Gitti onlar, yok oldu, bugün hürriyet günü,
Rahat ol, artık hayatında dökme göz yaşı.
Gayret et, çabala, oku bütün ilimlerden,
Al ibret ve hisseyi her bir kitaptan.
HÀsılı tereddütle koş, uç, zaman için,
Sonunda olma gamlı ve gözü yaşlı.
Hicran, inleyerek yatma diye, ey, asil millet,
Kalkın! Kana kana için hürriyet şarabından!

Avlânî'nin eserlerini "Hicrân", "Molla Abdullah", "Abdullah Avlânî" ve "Abdullah" gibi farklı mahlaslarla yazdığı bilinmektedir.[162] Bunlardan başka o, "Nebil", "İndemes", "Şühret", "Tañrıkulı", "Süreyya", "Şapalak", "Çal", "Ab",

[161] **A.g.e**., s.162.
[162] İsmail Tölek Andicânî, **A.g.e**., s. 79.

"Çegebay", "Abdülhak" gibi imzalarla gazete ve dergilerde, özellikle *Muştum* dergisinde birçok hicvî şiirler ve satirik hikâyeler yayımlamıştır.[163] Avlânî, düşmanlarından korunmak için eserlerini böyle değişik mahlaslarla yazmıştır. Begali Kâsımov'a göre bu şiirlerinde kapalı ifadelere çokça yer verilmiştir. B. Kâsımov, şair'in *Muştum* dergisinin 15. sayısında (1923) basılan "Bir münafık dilinden" adlı şiirine dikkatimizi çekmektedir:

(Özbek Türkçesi)

Men bir şunday kişidurkim, heç kimse
Sen yamān deb heç şikâyet ḳılmaġan.
Men bir şunday usta kişidurmenkim,
Kimse meniñ ḳılar işim bilmeġen.
Halk kaşıda dindār bolub din lāfın
Urub, tinmey, "Din, Din!" diye sözleymen.
Eger birār cedid aftlik uçrasa,
Maarifden sözleb unı aldaymen.
Çünki meni heç bir kimse bilmeydür,
Men kimdirmen – sıra-sıra sezmeydür.
Ayaġimge mest-kavuş kiygenmen,
Üstimge-de keñ bir çapan ilgenmen.
Yālġızgine içden kiygen kemzülim,
Kelte etib, mıyıḳnı de ḳırganmen.
Ha-ha-ha-ha! Ḳanday aldab yüremen,
Özim kimmen? Unı özim bilemen.
Menge ḳalsa birdir yāşu ḳarısı,
Yaḫşı-yamān ālemdegi barısı.
Yalġuz menge kerek erür şu ḳarnım.
Budur meniñ keçe-kündüz tilegim.
Şu ḳarnım-çün her işni-de işlermen,
İster esem, hālḳımnı-da sātarmen.[164]

(Türkiye Türkçesi)

Ben öyle birisiyim ki, hiç kimse
Sen kötüsün diye hiç şikâyet etmemiştir.
Ben öyle bir usta kişiyim ki,
Kimse benim yaptığım işi bilmemiştir.
Halkın nazarında dindar olup, din hakkında

[163] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, *1. cilt*, s. 75.
[164] **A.g.e.**, *s. 75–76.*

Durmadan, "Din, Din!" diye konuşurum.
Eğer Cedit suratlı birisi rastlayacak olursa,,
Eğitimden bahsedip, onu aldatırım.
Çünkü beni kimse bilmez.
Ben kimim-asla asla hissetmez.
Ayağıma mest-lâstik giyerim,
Sırtıma da geniş bir çapan iliştiririm.
Sadece içten bir ceket giyerim,
Bıyığı da kısaca keserim.
Ha-ha-ha-ha! Nasıl da aldatırım,
Ben kimim?Onu ben bilirim.
Bana kalsa birdir genci yaşlısı,
İyi kötü âlemdeki bütün herkes.
Bana sadece gereklidir şu midem.
Budur benim gece-gündüz dileğim.
Şu midem için her şeyi de yaparım,
İstersem, halkımı da satarım.

Begali Kâsımov, bu şiiri, şöyle değerlendirmektedir: "Kim o? Basit bir münafık mı, yoksa inkılâp iradesini büküp, çabalarının önünü kesip, kendi menfaatine doğru çevirip, sürükleyip götürmekte olan Özbek aydınlarının tövbesi ve özrü mü? Bizce, buradaki iki yüzlülük o kadar net değil. Bunu öylesine 'sadece insan huyunun bir kusuru', diye geçiştirmek olmaz. Bu, kasıtlı oluşturulmuş bir kusurdur. Şair, sadece bir kişiyi değil, bütün önde gelen aydınları bukalemuna dönüştüren inkılâbı ve Sovyet hükûmetini kastetmiyor mu acaba? Avlânî'nin inkılâp sonrasındaki faaliyetsizliğinin bu tür derin sebeplerinin olması gerektiğini düşünüyoruz".[165]

1.2.2.Tiyatro Eserleri

Abdullah Avlânî'nin yazdığı tiyatro eserlerinin sayısı hakkında çeşitli kaynaklarda farklı bilgilere rastlanmaktadır. Onun kaleminden çıkan tiyatro eserlerinin sayısı, kaynaklarda genellikle üç ile dört arasında değişmektedir. Abdullah Avlânî'nin birbirinden farklı yedi tane özgeçmiş yazdığı bilinmekte olup, bu özgeçmişlerde de onun Ekim inkılâbına kadar yazdığı piyeslerinin

[165] **A.g.e.,** s. 76.

sayısı hakkında iki farklı bilgi bulunmaktadır. Abdullah Avlânî'nin 26 Kasım 1932'de yazdığı özgeçmişinde, "Ona yakın Azerbaycan piyesini Özbekçeye aktarıp, sahneye koydum. Üç tane piyes yazdım", şeklinde bir ifade kullandığı nakledilmektedir.[166] 1933 yılında kendi derlediği *Edebiyat Hrestomatiyası* adlı eserindeki özgeçmişinde ise, dört piyes yazdığını bildirmektedir.[167] Aynı bilgi Begali Kâsımov ve Ekrem Kettebekov'un ortak eserlerinde de yer almaktadır.[168] M. Cumabayev, *Balalar Edebiyatı* adlı kitabında, Abdullah Avlânî'nin *Portugaliya İnkılâbı*, *Pinek*, *Biz ve Siz* adlı tiyatro eserlerini zikretmektedir.[169] Edward ALLWORTH'ın *Uzbek Literary Politics* adlı kitabında ise, Abdullah Avlânî tarafından yazılan piyeslerin sayısı üç olarak belirtilmiştir: "Niyâzî gibi komünist ve çağdaş Özbek edebiyatının daha eski kuşak üyelerinden biri olan Abdullah Avlânî, mahallî siyasî bir çevreye sahipti. O, Özbek tiyatrosu için '*Advokatlık Âsanmı?*', '*Pinek*' (*Afyon İçen*) ve '*Portugaliya İnkılâpçıları*' gibi eserler yazmıştır".[170] Dikkat edilirse, Edward ALLWORTH şimdiye kadar yararlandığımız bütün kaynaklardan farklı olarak kitabında Avlânî'nin piyeslerinden *Portugaliya İnkılâbı* adlı piyesi, *Portugaliya İnkılâpçıları* olarak kaydetmektedir. G. K. Kerimov ise, Avlânî'nin tiyatro eserleri hakkıda: "*Advokatlık Âsânmı?*', '*Pinek*', '*İkki Sevgi*', '*Portugaliya İnkılâbı*' gibi eserler Abdullah Avlânî'nin kalemine aittir", cümlesini kaydetmektedir.[171]

Özbek Sovyet Ansiklopedisi'nde Abdullah Avlânî'nin tiyatro alanındaki çalışmaları ve yazdığı piyeslerinin adları hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "Abdullah Avlânî, halkı şuurlandırmak için tiyatro sanatından da faydalandı. O, 1913 yılında 'Turan' adında bir tiyatro topluluğunun oluşturulmasında ve bu topluluğun çalışmalarında aktif olarak yer aldı. 1910–1916 yıllarında birçok tiyatro eserini tercüme etti ve kendisi sahneye koydu. A. Avlânî'nin '*Advokatlık Âsanmı?*' (1914), '*Pinek*' (1915), '*İkki Aşk*', '*Toy*' (1916), '*Portugaliya İnkılâbı*' (1921), '*Siz*' (1923) ve diğer tiyatro eserleri Taşkent,

[166] Şühret Rızayev, **A.g.e**., s. 117.
[167] Şühret Rızayev, **A.g.e**., s. 117.
[168] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **A.g.e**., s. 78.
[169] M. Cumabayev, **A.g.e**., s. 66.
[170] Edward ALLWORTH, **A.g.e.**, s. 218–219.
[171] G. K. Kerimov, **A.g.e**., s. 300.

Fergana, Andican, Hokand, Hocend gibi şehirlerde sahneye konulmuştur. Bu eserlerde zenginler ve yabancı unsurlar sert bir şekilde hicvedilmiştir. Abdullah Avlânî'nin tiyatro topluluğunda tiyatrocu Mennan Uygur da yetişmiştir. (Avlânî) Aynı zamanda Hamza Hekimzâde Niyâzi ve Azerbaycan tiyatrocuları Üzeyir Hacıbekov ve S. Ruhullah ve diğerleriyle işbirliği içerisinde bulundu".[172]

Begali Kâsımov ise Abdullah Avlânî'nin tiyatro alanındaki eserleri hakkında şu bilgileri vermektedir: "Abdullah Avlânî, '*Advokatlık Âsânmı?*', '*Pinek*', '*Biz ve Siz*', '*İkki Sevgi*', '*Portugaliya İnkılâbı*' piyeslerini kendisi yazmıştır. '*İkki Sevgi*' adlı piyesi eksik olup, bitirilememiştir. Bunlardan başka Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış '*Aile Terbiyesinin Bir Şekli*' (Necef Bey Vezirov), '*Hor-Hor*' (Sultan Mecid Ganizâde), '*İhanetçinin Ailesi*', '*Bedbaht Gelin*', '*Cehalet*', '*Ölüler*' (Celil Memetkuluzâde) gibi sahne eserlerini Tatar ve Azerbaycan Türkçelerinden Özbek Türkçesine aktarmıştır. Onun bu aktarmaları, ciddi bir edebî özelliğe sahip değildir. Daha çok müsveddeye benzer. Öyle anlaşılıyor ki yazar, eserleri alelacele ayaküstü veya bir oturuşta yazmıştır. Bu eserler, o dönemde, büyük bir ehemmiyete sahip olmuştur. Ancak, bu aktarmaların hiçbiri, kendi devrinde basılmamıştır. Bazıları 1979 yılında yayımlanmıştır".[173] Begali Kâsımov'un yukarıda verdiği bilgi, genel bir bilgi olup, net olarak anlaşılmamaktadır. Yani, Avlânî'nin Azerbaycan ve Tatar Türkçelerinden aktardığı piyeslerin yazarları hakkında ve bu piyeslerin hangilerinin 1979 yılında yayımlandığına dair kesin ve tam olarak bir bilgi bulunmamaktadır.

Tiyatro araştırmacısı M. Rahmanov, Abdullah Avlânî'nin yukarıda zikredilenlerden başka Sovyet dömeninde yazdığı *Çukboran* adlı bir piyesinden daha bahsetmektedir.[174] Bir başka kaynakta ise Abdullah Avlânî'nin yazma hâlindeki eserleri arasında *Cay İcerege Algan Kişi* (*Yer Kiralayan Kişi*), *Men Ölmüşem*, *Hemşeheri Menzili* ve *Leylî ve Mecnun*

[172] **Özbek Sovyet Ansiklopedisi**, Taşkent, 1971, 1.cilt, s. 15.
[173] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 14.
[174] Şühret Rızayev, **A.g.e.**, s. 121.

(Üzeyir Hacıbekov) adlı eserlerin tercümesinin bulunduğu bildirilmektedir.[175] Ancak bu piyesler hakkında ne Avlânî'nin özgeçmişinde ve arşivinde, ne de başka bir yerde bilgi vardır. Abdullah Avlânî'nin *İkki Sevgi* adlı piyesi, Namık Kemâl'in *Vatan yahut Silistre* adlı piyesiyle muhteva bakımından aynıdır. Begali Kâsımov'a göre, Abdullah Avlânî, Namık Kemâl'in *Vatan yahut Silistre* adlı piyesinin konusunu 1908 yılındaki inkılâp vakalarına çekmiş ve Namık Kemâl'i takip ettiği net olarak anlaşılmıştır.[176]

Begali Kâsımov, *İzley İzley Tapgenim* adlı eserinde, Abdullah Avlânî'nin *Edebiyat Hrestomatiyası* (1933) adlı kitabını kaynak göstererek, onun Ekim ihtilâline kadar onlarca şiir ve dört tiyatro eseri yazdığını bildirmektedir. Ayrıca bu eserlerin el yazısı hâlindeki nüshalarına ait bazı kopya ve müsveddelerin muhafaza edidiğini kaydederek, *Advokatlık Âsanmı?*, *Pinek*, *Biz ve Siz* ve daha sonra *Portugaliya İnkılâbı* adlı tiyatro eserlerinin adlarını zikretmektedir.[177]

Abdullah Avlânî'nin *Biz ve Siz* adlı piyesinin başkahramanı Kemâl, Avrupa'da on yıl tahsil görür ve iyi niyetlerle ülkesine döner. O, toplumun çürümüş hayat tarzını değiştirmek istemekte ve bu yolda çaba göstermektedir. Kemâl, Meryem isimli bir kızı sever. Ancak mutaassıp çevreler onlara üstün gelir, Kemâl ve Meryem helâk olurlar.

Abdullah Avlânî'nin bir başka piyesi *Portugaliya İnkılâbı*'dır (*Portekiz İnkılâbı*). Beş perde ve on bölümden oluşan bu piyes, bir trajedidir. Yazma hâlindeki nüshanın cildine "23 Ocak 1921 tarihinde yazıldı" diye not düşülmüştür.[178] Eser, konusunu 5 Ekim 1910 tarihinde Portekiz'de meydana gelen isyandan alır. İngiltere'nin ve monarşinin zulmünden perişan olan halk, Portekiz'de isyan çıkarır. Lizbon şehrinin bütün ahâlisi sokaklara dökülür. Halkı, ordu destekler. Kral Manuel kaçar, krallık sona erer, Portekiz'de cumhuriyet ilân edilir.

Avlânî'nin "*İkki Sevgi*" adlı piyesi, 1908 yılında Osmanlı devletinde ilân edilen Meşrutiyet inkılâbına atfen yazılmıştır. 1916 veya 1917 yılında

---

[175] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **A.g.e**., s. 85.
[176] Begali Kâsımov, **İzley-İzley Tapgenim**, s. 81.
[177] **A.g.e.**, s. 244–245.
[178] **A.g.e.**, s. 245.

yazıldığı tahmin edilen bu piyes, facia içerikli bir eserdir. Eserin ana konusu, hürriyet ve aşktır. Eserin kahramanları Nâzım Bey ile karısı Hâlide Hanım, "İttihat ve Terakki" cemiyetinin üyeleridir. Nâzım Bey'e bir mektup ulaşır. Mektupta ertesi gün olacak isyanın haberi bulunmaktadır. Nâzım Bey, bu haberi, karısı Hâlide Hanımdan gizlese de karısını durduramayacağından emin olunca, ona mektubu gösterir. Karı-koca çocukları hakkında uzun uzun tartışırlar, fakat sonunda vatandaşlık duyguları ağır basar ve ikisi de inkılâba iştirak ederler. Piyes, Nâzım Bey'in savaşta yaralanması ve karısı Hâlide'nin ölüm haberiyle sona erer.

Cedit dönemi araştırmacısı olan Begali Kâsımov, Abdullah Avlânî'nin *İkki Sevgi* adlı piyesini şöyle yorumlamaktadır: "Türk edebiyatından iyice haberdar olan Abdullah Avlânî'nin '*İkki Sevgi*' adlı piyesini yazmasında 'Genç Türkler' inkılâbı esas sebep değildir. Belki de Avlânî 'Genç Türkler' inkılâbına hayran olmuştur. Ancak Avlânî için en önemlisi piyesin inkılâp konusunda olmasıdır. Kitleyi sosyal ve siyasî açıdan uyandırmak, inkılâp havası oluşturmak, meslek ve bu yoldaki fedakârlık esas rol oynamıştır. İkinci olarak dil, örf ve âdet, itikat ve hayat tarzlarındaki yakınlık da konunun büyük kitleye ulaşmasını kolaylaştırır".[179]

Abdullah Avlânî'nin *Advokatlık Âsanmı?* adlı piyesi, muhteva olarak eğitimsiz, cahil, hak ve hukukunu bilmeyen Türkistan halkının durumunu hikâye eder. Eser kahramanı Devran Bey adlı bir delikanlı, Rusya'da yedi yıl boyunca hukuk okuyup, vatanına döner ve toplumda hiçbir değişim göremez. Halk hâlâ eğitimsiz, vatandaşlık hakları, devlet kanunları ve hukukî tertiplerden habersiz ve mutsuzdur. Avukat Devran, halka yardım etmeye çalışır. Meselâ, Hudayberdi Dede maddî durumunun ağırlığından dolayı babasından kalma 2 tanab (bir tanab yarım hektar) arazinin yarısını bir zengine satmak zorunda kalır. Lâkin paranın yarısını alıp, tarladan yararlanmaya devam ederken, bilgisizliği ve alış-veriş kanun ve kaidelerinden habersizliğinden dolayı zengin tarafından dolandırılır. Malûm bir müddet içinde geri vereceğim diye taahhütname verip aldığı parayı zamanında geri

[179] **A.g.e.**, s. 251.

veremez. Bu durumdan yararlanmak isteyen zengin bütün araziyi sahiplenmeye çalışır.

1.2.3. Mensur Eserleri

Abdullah Avlânî, 1909–1917 yılları arasında açtığı mektepler için ondan fazla kitap hazırlamıştır. Bunlardan *Birinçi Muallim*, *İkkinçi Muallim*, *Türkî Gülistan yahut Ahlâk*, *Mektep Gülistanı* gibi kitaplarla; *Edebiyat yahut Millî Şiirler* mecmuası ders kitabı olarak kullanılmıştır. M. Cumabayev, "O dönem halk pedagojisinde Abdullah Avlânî'nin '*Birinçi Muallim*'-'*Alfabe*' ve '*İkinçi Muallim*'-'*Okuma*' kitapları büyük rol oynadı. Bu kitaplarda Avlânî geçmiş edebiyatımızın en iyi geleneklerini devam ettirdi. İlim ve marifetin ehemmiyetini yeni usûlde telkin etti. '*Birinçi Muallim*'-'*Alfabe*', '*İkkinçi Muallim*'-'*Okuma Kitabı*' vazifesini gördü", diyerek Avlânî'nin ders kitaplarının önemini vurgulamaktadır.[180]

N. G. Kerimov, *Özbek Edebiyatı Tarihi*, adlı eserinde, "Abdullah Avlânî'nin Mirâbâd'daki mektebi muhafazakâr çevrelerden dolayı kapatıldıktan sonra, 1909 yılında, Şeyhantâhur'daki Degrez mahallesinde yine bir mektep açar. Yeni tipteki bu tür mektepler için ders kitapları hazırlamanın zarurî olduğunu fark eden Abdullah Avlânî, o dönemde mektep için birçok kitap hazırlar. 1909 yılından sonra onun onlarca kitabı neşredildi: '*Birinçi Muallim*', '*İkkinçi Muallim*', '*Türkî Gülistan yahut Ahlâk*', '*Mektep Gülistanı,*' mektep çocukları için yeni metoda göre yazılan dersliklerdir. Bu kitaplarda, Abdullah Avlânî meşhur eğitimci ve marifetçi Saidresul Saidazizov'un asrın başında yazdığı '*Üstâd-ı Evvel*' kitabının metodundan ilham alıp, 'usûl-i savtiye' yönteminde faaliyet gösterdi ve mekteplerde ilim öğrenmeyi, okur-yazar olmayı kolaylaştırıp, hızlandırdı. Bundan başka, Abdullah Avlânî '*Üçinçi Muallim*', '*Mektep Coğrafiyası*', '*Hesap Meseleleri*' gibi

[180] M. Cumabayev, **A.g.e.**, s. 65.

ders kitaplarını hazırlamışsa da bunlar basılamamıştır", diye kaydetmektedir.[181]

Özbek Sovyet Ansiklopedisi'nde, Abdullah Avlânî'nin açtığı mektepler için hazırladığı şu ders kitapları zikredilmektedir: "Abdullah Avlânî, yeni mektepler için derslik ve okuma kitapları yazarak, Taşkent'te neşrettirdi. (Meselâ, '*Muallim-i Evvel*' 1911; '*Muallim-i Sânî*' 1912; '*Türkî Gülistan yahut Ahlâk*' 1913; 4 cüzlü (kısımlı) '*Edebiyat*' *toplamı* 1909–15; '*Mektep Gülistanı*' 1915 vb.). Onun '*Türkî Gülistan yahut Ahlâk*' adlı eseri, pedagoji alanında ilk ahlâk ve eğitim kitabı olmasına mukabil, 'Edebiyat' derlemesindeki şiirleri ilimli ve marifetli olmaya, Rus ve Avrupa teknolojisini yakalamaya ve mutaasıp çevrelerin mağlûp olacağına inanmaya davet eder".[182]

M. Cumabayev, Abdullah Avlânî'nin yazdığı eserlere büyük değer vererek onun *Türkî Gülistan yahut Ahlâk* adlı eserini şöyle değerlendirmektedir, "Avlânî, onlarca şiir, '*Mektep Gülistanı*', '*Türkî Gülistan yahut Ahlâk*' gibi ders kitaplarıyla dönemimizin Özbek çocuk edebiyatının temelini atmıştır. Uzun yıllar boyunca tekrar tekrar neşredilen '*Türkî Gülistan yahut Ahlâk*' adlı eseri, Yusuf Has Hacip'in '*Kutadgu Bilig*', Nâsır Hüsrevin '*Saâdetnâme*', Sa'dî'nin '*Gülistan*' ve '*Bostan*', Câmî'nin '*Bahâristan*', Nevâî'nin '*Mahbûbü'l-Kulûb*', Dâniş'in '*Evlâtlara Nasihat*' eserleri gibi kendine özgü bir eserdir".[183] Abdullah Avlânî, kendisinin *Türkî Gülistan yahut Ahlâk* eseri hakkında, "Ben bu eserimi mekteplerimizin yukarı sınıflarına talim vermekle beraber büyük edebiyat muhipleri-ahlâk sevenlerinin itibarına takdim ettim", demektedir.[184]

Avlânî, *Birinçi Muallim* adlı ders kitabında alfabeyi ve harflerin yazılışını öğretir. *İkkinçi Muallim* kitabı ise, çocukların ahlâk, edep, dürüstlük ve temizliğe dair çeşitli şiir, hikâye ve masallardan oluşan okuma kitabıdır.[185]

Avlânî'nin basılamamış *Üçinçi Muallim*, *Mektep Coğrafiyas* ve *Hesap Meseleleri* adlı eserleri de vardır. M. Cumabayev'in *Balalar Edebiyatı* adlı

---

[181] G. K. Kerimov, **A.g.e.**, s. 300–301.
[182] **Özbek Sovyet Ansiklopedisi**, Taşkent, 1971, 1.cilt, s. 15.
[183] M. Cumabayev, **A.g.e.**, s. 65.
[184] **A.g.e.**, s. 66.
[185] **A.g.e.**, s. 65.

kitabında verdiği bilgiye göre, “Abdullah Avlânî, kendi açtığı mektepte çocukların dikkatini esas bilimlere celp edip, kısa bir zamanda onların okur-yazar olarak hazırlayıp, fen bilgilerinden haberdar olmalarına gayret etmiştir. Çocuklara coğrafya, tarih, edebiyat, dil, matematik, geometri, fizik gibi ilimlerden malûmat vermiştir”.[186] Avlânî’nin bu eserleri, Ekim inkılâbına kadar olan dönemde Özbek pedagojisi için mühim kaynak olmuştur. Avlânî, yeni mektepler için hazırladığı kitaplarında, “Muallim efendiler ve edebiyat muhipleri, benim bu eser-i nâçizanelerimi iltifatsız bırakmadılar. Türkistan’ın en ünlü muallimleri ders cetveline dâhil edip, talim meydanına koydular”, diyerek memnuniyetini dile getirmektedir.[187]

Abdullah Avlânî’nin *Muḫtaṣar Tāriḫ-ı Enbiyā* adlı küçük hacimdeki bir kitabı da bulunmaktadır. Bu eser, V. M. İl’in tipo-litografi yayınevinde 1913 yılında basılmıştır. Bu eserin dili çok sade olduğu için ve peygamberlerin hayatlarını kısaca anlattığından çocuklar için yazıldığı anlaşılmaktadır.[188]

1.2.4. Makaleleri

Abdullah Avlânî’nin “Medeniyet Tolkınları”, “Tiyatro Hususıda Münazara”, “Kim Nimeni Yahşi Körer?” (Kim Neyi Sever?), “Öz Şehrimde Seyahat”, “Keyfim Uçdı”, “Zekat”, “Sanâ-yı Nefîse”, “Afgan Seyahati” adlı makaleleri ve bir “Tercüme-i Hâlim” adlı özgeçmişi bulunmaktadır. Avlânî, söz konusu makalelerinde Türkistan’daki sosyal hayatı ve Türkistanlıları tasvir ve tenkit eder. Batı’da meydana gelen, Türkistan’da gerçekleşmesini ve ilerletilmesini arzu ettiği medenî, teknolojik, sosyal ve siyasî yenilikleri milletine anlatır, bu yenilikleri kabul etmesini ister. Milletine kurtuluşun çağdaş bilimle elde edileceğini dile getirir. Milletini modern bilimleri öğrenmeye davet eder.

---

[186] **A.g.e.**, s. 64.
[187] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, s. 19.
[188] Abdullah Avlânî, **Muḫtaṣar Tāriḫ-ı Enbiyā, V. M. İlyin Tipo-Litografisi**, *Taşkent, 1913.*

Avlânî, “Tercüme-i Hâlim” adlı özgeçmişinde kendi hayatını, yurt içi ve yurt dışında gerçekleştirdiği görev ve faaliyetlerini kısa ama ayrıntılı bir şekilde kaydetmiştir.[189]

1.2.5. Tercümeleri

Begali Kâsımov, *Abdullah Avlânî, Taşkent Tañı* (1979) adlı eserinde, Abdullah Avlânî'nin Komünist Partisinin Merkez Komitesine seçilmesinden önce *Komünist Partisi manifestosunu* ilk olarak Özbekçeye tercüme ettiğini bildirmektedir.[190] G. K. Kerimov da *Özbek Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında, “Karl Marks ve Friedrich Engels'in *Komünistik Parti Manifestosu* eserini Özbek diline ilk defa 1918 yılında tercüme eden kişi de Abdullah Avlânî oldu”, demektedir.[191]

“Özbek Edebiyatı” adlı kitapta, “Avlânî, Turan topluluğunun kuruluşunda fedakârlık gösterdi; sahne eserleri tercüme etti, sahneye koymak ve icra etmek gibi görevleri yerine getirdi, kendisi de dramlar yazdı”, denilmektedir.[192]

Bir başka kaynakta ise Abdullah Avlânî'nin yazma hâlindeki eserleri arasında *Cay İcerege Algan Kişi (Yer Kiralayan Kişi)*, *Men Ölmüşem*, *Hemşeheri Menzili* ve *Leylî ve Mecnun* (Üzeyir Hacıbekov) adlı eserlerin tercümesinin bulunduğu bildirilmektedir.[193] Avlânî'nin *Mekteb Gülistānı Millī Şi'rlerden 5. cüz* adlı eserinde Rus çocuk şairi Krilov'un “Ġayr-ı Cins İttifāḳ” ve “İt ile Yolavçı” adlı şiirlerinin tercümeleri de yer almaktadır.

Ayrıca *Özbek Sovyet Antsiklopedisi*nde Avlânî'nin Lev Nikolayeviç Tolstoy, Konstantin Dimitriyeviç Uşinski gibi bazı Rus yazarların eserlerini Özbekçeye tercüme ettiği kaydedilmiştir.[194] Ancak Avlânî'nin yukarıda

---

[189] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 2. cilt, s. 216-287.
[190] Begali Kâsımov, **Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı**, s. 9.
[191] G. K. Kerimov, **A.g.e.**, s. 301.
[192] B. Sarımsakov, T. Hâlilov, B Kurbanbayev, **A.g.e.**, s. 102.
[193] Begali Kâsımov, Ekrem Kettebekov, **A.g.e.**, s. 85.
[194] **Özbek Sovyet Ansiklopedisi**, Taşkent, 1971, 1.cilt, s. 14.

zikredilen Rus yazarlarının hangi eserlerini tercüme ettiği hakkında bilgi bulunmamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
İNCELEME

2.1. ŞEKİL

Bu bölümde Abdullah Avlânî'ye ait 189 şiir nazım birimi ve vezin bakımından incelenmiştir. Söz konusu şiirlerde birbirinden farklı nazım birimleri tercih edilmiştir. Avlânî'ye ait şiirler, bentlerinin farklılıklarına göre 1. Bentleri Eşit Olan Şiirler, 2. Bentleri Eşit Olmayan Şiirler, 3. Tek Bentten Oluşan Şiirler ve 4. Beyitlerle Yazılmış Şiirler adı altında dört grup hâlinde incelenmiştir.

2.1.1. Nazım Birimleri

2.1.1.1. Klâsik Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler

2.1.1.1.1. Beyitler Hâlinde Yazılmış Şiirler

Abdullah Avlânî, beyitler hâlinde toplam 100 şiir yazılmıştır. Bu rakam, onun toplam şiirinin yarısından fazlasını teşkil etmektedir. Bu husus, şairin yaşadığı Çarlık ve Bolşevik dönemlerinde Özbek edebiyatında klâsik tarzın hâlâ yaygın olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Ceditçi şairler her ne kadar klâsik edebiyat tarzından halk edebiyatına dolayısıyla aruz vezninden hece veznine yönelmişler de, şiirlerinin epey bir kısmını yine eski gelenek çerçevesinde meydana getirmişlerdir. Bundan dolayıdır ki Abdullah Avlânî, beyit esasında yazmış olduğu şiirlerinin büyük bir kısmında geleneksel beyit şeklini tercih etmiştir. Ancak *Müstezād* (109) ve *Oġlınıñ Anasıga Aytgan Sözi* (157) adlı şiirlerini mısraları kırmak suretiyle oluşturmuş olsa da bunların

beyit esasında oluşturulduğu, daha sonra da bu mısraların kırıldığı görülmektedir.

Abdullah Avlânî'nin beyitler hâlinde yazdığı şiirlerin beyit sayısına göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

1 beyitten ibaret olan şiirler: *** (185), *** (186), *** (187), *** (188), *** (189).

2 beyitten ibaret olan şiirler: *** (51).

6 beyitten ibaret olan şiirler: *Na't-ı Şerîf* (3), *Mezârım Levḥinden* (64).

6 beyite karşılık gelen kırık mısralardan oluşan şiir: *Nevbet Senge Yetdi* (163).

7 beyitten ibaret olan şiirler: *Tevḥîd* (2), *Münâcât* (119), *Gülistândan Bir Manẓara* (146).

8 beyitten ibaret olan şiirler: *Edebiyât* (12), *İkki Ṣadâ* (71), *Şâ'ir ile Ṭûṭî* (73), *Ṭûṭî* (74), *Ḳımâr-bâznı Ḳımâr-bâzge Naṣîḥati* (97), *Ḥaḳîḳat Olsun Bu Ḥayâl* (100).

8 beyite karşılık gelen kırık mısralardan oluşan şiirler: *Müstezâd* (109), *Oġlınıñ Anasıga Aytgan Sözi* (157).

9 beyitten ibaret olan şiirler: *Bismi'llâhir-raḥmâni'r-raḥîm* (1), *Bahâr* (85), *Kerekmi? Yâ Kerekmezmi?* (107), *Felek Bizni Neler Ḳıldı* (110), *Namâz* (125), *Kimden Gine Ḳılamız?* (168).

10 beyitten ibaret olan şiirler: *Biz Millet* (5), *İstemes* (9), *Seyâḥat Ṣemeresi* (61), *Köknârı Ve Ḳımâr-bâz* (67), *Ḥamd* (93), *Ciger-sûz* (118), *Ḥacc* (128), *Yatma* (160).

11 beyitten ibaret olan şiirler: *Edebiyât* (11), *Söz* (21), *Dünyâ Kitâbından* (31), *Ta'accublik Ḥâller* (34), *Felekden Bir Şikâyet* (53), *Köbden Unutmaḳ Kerek İdi* (63), *Biz Nime Ḥâldemiz* (81), *Mûsîḳî* (82), *Rü'yâ* (96), *Ta'rîf-i gül* (111), *Hicrân-ı Bülbül* (112), *Câhil Ne Bilür* (113), *Güftâr-ı Ġam* (117), *Zekât* (127), *Ḳış* (132), *Peçâre Çâl* (136), *Ḳamış İle Ḳavaġ* (143), *Ḫâtuniga Aytgen Sözi* (158).

12 beyitten ibaret olan şiirler: *Ārzū-yı Viṣāl* (45), *Millet Ḥālinden Bir Ciger Sūz* (57), *Ramażān-ı Şerīf* (58), *Meyḫāneler Yapıluv Münāsebetīle* (60), *Öz Ma'īşetimizden* (86), *Sefāhat 'Ayn-i Felāket* (91), *Nime Kiminki* (92), *Arzımas* (99), *Ḳuş İle İlan* (144), *Zülük İle İlan* (148), *Bir Merdikārnıñ Atası Oġlıga Aytgan Sözi* (155).

13 beyitten ibaret olan şiirler: *Ma'īşetden Bir Manẓara* (26), *Ḥasretlik Ḥāllerimiz* (29), *Efsūslik Ḥāller* (32), *Millet Ḥālinden Bir Yās* (35), Bizlerde Nimeler Bar (56), *Mektebge Targ̈īb* (65), *Ṣadā-yı Bülbül* (77), *Muḫāṭabım Ḳalem* (78), *Millet Heykelige Ḫiṭāb* (84), *Hicrān Sözi* (124).

14 beyitten ibaret olan şiirler: *Toy Ḥaḳḳında* (68), Mekteb Balası (122), *Bala İle Ġül* (137), *Yalġançı Çopan* (150).

15 beyitten ibaret olan şiirler: *Perīşān Ḥāller* (48), *Ḥarābelerge Ḫiṭāb* (59), *Ġalaṭ* (79), *Diḳḳatmen* (80), *Ḫarābelerge Ḳarab* (83), *Vaṭan* (123), *Rūze* (126).

16 beyitten ibaret olan şiirler: *Taḫmīd* (17), *Ma'ārif Nedür* (46), *** (76), *Öz Ma'īşetimizden* (90), *Anasınıñ Oġlıga Aytgan Sözi* (156).

17 beyitten ibaret olan şiirler: *Girdāb-ı Ġamdan Bir Furtuna* (47), *Cehālet Ḳurbānı* (88), *Maymūn İle Közaynak* (141).

18 beyitten ibaret olan şiirler: *Edebiyāt* (18), Tülki İle Sirke (140), *Ḳarġa İle Zaġıżġān* (142).

20 beyitten ibaret olan şiirler: *Biz Neler Ḳılamız?* (70).

21 beyitten ibaret olan şiirler: İkkinçi Bölim (89).

31 beyitten ibaret olan şiirler: *Ḥamd* (54).

33 beyitten ibaret olan şiirler: *Ḥamd* (22).

39 beyitten ibaret olan şiirler: *Tülki İle Ḳarġa* (149).

2.1.1.1.2. Üçlüklerle Yazılmış Şiirler

Milletga Ḫiṭāb (102), *Sa'ādet Şundadur* (114).

2.1.1.1.3. Dörtlüklerle Yazılmış Şiirler

Şair, dörtlük nazım birimiyle 28 şiir kaleme almıştır. Bunlardan 4'ü tek, 1'i 4, 3'ü 5, 8'i 6, 5'i 7, 3'ü 8, 1'i 9, 2'si 10, 1'i 15 dörtlükten oluşmaktadır:

Tek dörtlükten ibaret olanlar: *** (49), *** (50), *** (52), *** (184).

4 dörtlük ve bir beyitten ibaret olan: *Allahü Te'ālāniñ Ḳudreti* (133).

5 dörtlükten ibaret olanlar: *Millete Selām* (104), *Yaz* (130), *Mekteb* (134).

6 dörtlükten ibaret olanlar: *Dünyā Fāci'asından* (28), *Mevlūd-i Nebeviyye* (105)[195], *Cehlden Nefret* (116), *Evvel Bahār* (129), *Küz* (131), *Tağlardan Bir Manẓara* (135), *Yalḳav* (139), *Ḳızıl Ḳoşın Şarḳısı Atlan!* (177).

7 dörtlükten ibaret olanlar: *Fiġān-ı Bülbül* (40), *Cehālet* (115), *Bülbül* (138), *Ḳızıl Bayrāḳ* (161), *İşçiler Ḳulaġıge* (167).

8 dörtlükten ibaret olanlar: *'İffetli İnsānlar* (75), *Na't-ı Ḥażret-i Resūl-i Ekrem* (94), *Aḳma Köz Yaşım* (106).

9 dörtlükten ibaret olanlar: *'İlme Terġīb* (101).

10 dörtlükten ibaret olanlar: *Hüner Zamānı* (164), *Hürriyet Marşı* (165).

15 dörtlükten ibaret olanlar: *'Āile Münāẓarası* (62).

2.1.1.1.4. Beşliklerle Yazılmış Şiirler

Şair Avlânî, beşlik nazım birimiyle 15 şiir yazmıştır. Bunlardan 1'i 3, 1'i 3 beşlik+1 altılık, 2'si 5, 1'i 6, 3'ü 7, 2'si 8, 2'si 9, 2'si 10 ve 1'i 14 beşlikten ibarettir.

---

[195] Bu şiir, 6 dörtlük ve bir beşlikten ibarettir.

3 beşlikten ibaret olan: *Edebiyāt* (20).

3 tane beşlik+1 tane altılıktan ibaret olan: *Yaş Sevdāger Tilinden* (169).

5 beşlikten ibaret olanlar: *Yā Rabb* (6), *Ḳutuldik* (159).

6 beşlikten ibaret olan: *İstiḳbālimiz Üçün Bir Ciġer-Sūz* (37).

7 beşlikten ibaret olanlar: *Ḳabristāna Bir Naẓar* (27), *Zamān Aḥvālinden* (36), *Paḫta, Paḫtanı Maḳta* (174).

8 beşlikten ibaret olanlar: *Na't-ı Server-i 'Ālem* (55), *İstiḳbālden Arzularım* (66).

9 beşlikten ibaret olanlar: *Uşbu Edebiyyāta Türkistān Ehlinden Cevāb* (10), *Efsūs* (13).

10 beşlikten ibaret olanlar: *Muḫammes* (8), *'İlm Aḥvālinden Bir Manẓara* (30).

14 beşlikten ibaret olanlar: *Muḥammed Ḫudāyārḫān Tiliden* (14).

2.1.1.1.5. Altılıklarla Yazılmış Şiirler

Avlânî'nin altılık nazım birimiyle kaleme aldığı şiir sayısı 17'dir, bunlardan 1'i 4, 1'i 5, 4'ü 6, 2'si 7, 2'si 1 beyit+7, 3'ü 8, 3'ü 9 ve 1'i 13 altılıktan meydana gelmiştir:

4 altılıktan ibaret olan: *Na't-ı Ḥażret-i Peyġamberi* (16).

5 altılıktan ibaret olan: *Bizler Ne Ḥāldemiz* (15).

6 altılıktan ibaret olanlar: *Mekteb Ḥaḳḳında* (7), *'İlm* (24), *Āh Baġr-Ḳanım* (108), *Ḳarş Felāket-zedeleriniñ Ḥāli* (120).

7 altılıktan ibaret olanlar: *Türkistān Tufrāġına Ḫiṭāb* (44), *Öz Aḥvālimizden* (121).

1 beyit+ 7 altılıktan ibaret olanlar: *Türkistān Tufrāġından Bir Ṣadā* (43), *Cem'iyyetlerge Aralaşmagan Dengese Tilinden* (166).

8 altılıktan ibaret olanlar: *Cenāb-ı Ḥaḳdan Bir Ricā* (33), *Ma'īşetimizden Bir Manẓara* (87), *İsmā'īl Bik Rūḥına* (95).

9 altılıktan ibaret olanlar: *Maḥbūblerime Bir Ḫiṭāb* (25), *Öz Milletimden Ricā-yı 'Ācizānem* (38), *Cerīde Muḥibblerine* (72).

13 altılıktan ibaret olan: *Ma'ārif-Perver Ġanīler Ḳulaġına* (42).

2.1.1.1.6. Sekizliklerle Yazılmış Şiirler

8 sekizlikten ibaret olanlar: *Na't-ı Resūl-i Ekrem* (23), *Aḥvāl-i 'Ālemden Bir Nümūne* (41).

2.1.1.1.7. Onluklarla Yazılmış Şiirler

1 onluktan ibaret olan: *Ögit* (172).

7 onluktan ibaret olan: *Terkīb-i Bend* (19).

2.1.1.2. Klâsik Nazım Birimlerinin Dışında Kalan Şiirler

Abdullah Avlânî'nin bazı şiirleri düzensiz ve çeşitli sayıdaki mısralar esasındadır. Söz konusu şiirlerin sayısı 19'dur. Bu şiirlerin yapılarına göre mısra sayıları ve dağılımı şöyledir:

Sekiz tane 12'li betten oluşan: *Tercī'-i Bend* (39).

2+6+2+4+4+4+4+4+4+2 mısra düzeninde olan: *Muḥārabe Münāsebetīle Pādşāh-ı 'Aẓam Vaṭan Ve 'Askerler Ḥaḳida Du'ā* (69).

14+26+2 mısra düzeninde olan: *Toy Ḥaḳḳında* (98).

3+6+6+6+6+3 mısra düzeninde olan: *Millī Naġme* (103).

12 mısradan ibaret olan: *Ḳızıl Ḳoşınġa* (181).

16 mısradan ibaret olan: *Oktyabr' Bayramı* (170).

18 mısradan ibaret olan: *Velīniñ Cum'a Bayramı* (145), *Ḳızıl Matbuat* (173).

22 mısradan ibaret olan: *Oktyabr'* (176).

24 mısradan ibaret olan: *Ṣıfāt-ı Bārī-Te'ālā* (4), *Bahār Kildi* (147).

31 mısradan ibaret olan: *Tāvuş* (175).

32 mısradan ibaret olan: *Partiya Drujinaçılarige* (162), *Vaḳtsız Ketdiñ* (171).

36 mısradan ibaret olan: *Körik* (180).

40 mısradan ibaret olan: *Ḳızıl Saḳçılar* (178).

4+4+4+2+4+2+4+4+2+4+4+2+4+4+2+4+2+4+2+4 mısradan ibaret olan: *Ḫānedān-ı İmpiratorımızga Bizden Du'ā* (151).

4+5+5+5+3 düzenindeki bentlerden ibaret olan: *Pādşāh-ı A'ẓam İmpiratorumuzge Bizden Du'ā* (152).

2+1+6+9+7+9+8+8 mısradan ibaret olan: *Ḳurultay* (179).

11+8+10+8+8+6+10+6+11+15+12 mısradan ibaret olan: *Yer Tarīḫi* (182).

6+4+5+4+5+5+9+5+7+5 mısradan ibaret olan: *Bahār Keldi* (183).

2.2. VEZİN

Abdullah Avlânî, şiirlerini ağırlıklı olarak aruz vezninin yanı sıra hece ve serbest vezinlerle yazmıştır. İncelenen 189 şiirinden 137'si aruz vezniyle, 38'i hece vezniyle, 14'ü de serbest yazılmıştır. Hece vezniyle yazılan şiirlerin bazılarında klâsik kalıplar uygulanmıştır. Avlânî'nin aruz vezniyle kaleme aldığı şiirleri genel olarak bir düzen içinde olmasına karşın hece vezniyle yazdığı bazı şiirlerinde hece sayısı ve duraklar bakımından değişiklikler bulunmaktadır. Ayrıca şair, hece vezniyle kaleme aldığı bazı şiirlerinde birbirinden farklı iki ayrı vezin de kullanmıştır. Yine özellikle hece vezinli şiirler

başta olmak üzere aruz vezniyle yazdığı bazı şiirlerinde vezin bozukluğu mevcuttur. Bunlar şiirlerin transkripsiyon metninde dipnot verilerek gösterilmiştir.

2.2.1. Aruz Vezniyle Yazılmış Şiirler

Abdullah Avlânî, şiirlerinden 137 tanesini aruz vezninin değişik bahirleriyle yazmıştır. Avlânî, o dönem edebiyatında hem Türkistan'da hem de Türkiye'de yaygın ve müşterek olarak kullanılmış *Bahr-i Remel, Bahr-i Hezec, Bahr-i Hafif, Bahr-i Müzari', Bahr-i Müctes, Bahr-i Rezec ve Bahr-i Mütekârib* bahirlerini tercih etmiştir. Abdullah Avlânî'nin aruz vezniyle yazdığı söz konusu şiirlerin bahirlere göre tasnifi şöyledir:

2.2.1.1. Bahr-i Remel Kalıplarıyla Yazılmış Şiirler

Avlânî'nin aruz vezniyle yazılan 137 şiirinden 46 tanesinde Bahr-i Remel kalıpları kullanılmıştır. Bu, şairin en çok tercih ettiği bahirdir. Bu bahrin kullanıldığı şiirler ve kalıpları şunlardır: 36'sı Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün, 5'i Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün, 5'i Feilâtün/ Feilâtün/ Feilâtün/ Feilün kalıbıyla yazılmıştır.

Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün kalıbıyla yazılmış şiirler: *Muḫammes* (8), *İstemes* (9), *Edebiyāt* (12), *Na't-ı Ḥażret-i Peyġamberi* (16), *Edebiyāt* (20), *Maḥbūblerime Bir Ḫiṭāb* (25), *Ḳabristāna Bir Naẓar* (27), *Ḥasretlik Ḥāllerimiz* (29), *Zamān Aḥvālinden* (36), *Ārzū-yı Viṣāl* (45), *Girdāb-ı Ġamdan Bir Furtuna* (47), *Ḥamd* (54), *Bizlerde Nimeler Bar* (56), *Millet Ḥālinden Bir Ciger Sūz* (57), *Meyḫāneler Yapıluv Münāsebetīle* (60), *Seyāḥat Ṣemeresi* (61), *Köbden Unutmaḳ Kerek İdi* (63), *Mezārım Levḥinden* (64), *İstiḳbālden Arzularım* (66), *'İffetli İnsānlar* (75), *Ġalaṭ* (79), *Biz Nime Ḥāldemiz* (81), *Mūsīḳī* (82), *Ḳımār-Bāznı*

Ḳımār-bāzge Naṣīḥati (97), Ta‘rīf-i Gül (111), Cāhil Ne Bilür (113), Cehlden Nefret *(116), Güftār-ı Ġam (117), Ciger-Sūz (118), Ḳarş Felāket-Zedeleriniñ Ḥāli (120), Ḳış (132), Bir Merdikārnıñ Atası Oġlıga Aytgan Sözi* (155), *Anasınıñ Oġlıga Aytgan Sözi* (156), *Oġlınıñ Anasıga Aytgan Sözi* (157), *Ḫātuniga Aytgen Sözi (158), *** (186)*.

Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün kalıbıyla yazılmış şiirler: **** (51), Nime Kiminki (92), Namāz (125), Yaz (130), Cem‘iyyetlerge Aralaşmagan Dengese Tilinden (166)*.

Feilâtün/ Feilâtün/ Feilâtün/ Feilün kalıbıyla yazılmış şiirler: *‘İlm (24), Efsūslik Ḥāller (32), Ramażān-ı Şerīf (58), Kimden Gine Ḳılamız? (168), *** (189)*.

2.2.1.2. Bahr-i Hezec Kalıplarıyla Yazılmış Şiirler

Abdullah Avlânî şiirlerinde Bahr-i Remel kalıbından sonra en çok Bahr-i Hezec kalıplarıyla şiirler yazmıştır. Bunların sayısı 44'tür. Mefâîlün/ Mefâîlün/ Mefâîlün/ Mefâîlün kalıbıyla 31, Mef'ûlü/ Mefâîlü/ Mefâîlü/ Feûlün kalıbıyla 7, Mefâîlün/ Mefâîlün/ Feûlün kalıbıyla 5, Mef'ûlü/ Mefâîlün/ Mef'ûlü/ Mefâîlün kalıbıyla 1, Mef'ûlü/ Mefâîlün/ Feûlün kalıbıyla 1 şiir yazılmıştır.

Mefâîlün/ Mefâîlün/ Mefâîlün/ Mefâîlün kalıbıyla yazılmış şiirler: *Biz Millet (5), Yā Rabb (6), Mekteb Ḥaḳḳında (7), Uşbu Edebiyyāta Türkistān Ehlinden Cevāb (10), Edebiyāt (11), Muḥammed Ḫudāyārḫān Tiliden (14), Maī'şetden Bir Manẓara (26), ‘İlm Aḥvālinden Bir Manẓara (30), Ta‘accublik Ḥāller (34), Öz Milletimden Ricā-yı ‘Ācizānem (38), Fiġān-ı Bülbül (40), Aḥvāl-i ‘Ālemden Bir Nümūne (41), Ma‘ārif-Perver Ġanīler Ḳulaġına (42), Türkistān Tufrġāından Bir ṣadā (43), Ma‘ārif Nedür (46), Perīşān Ḥāller (48), Na‘t-ı Server-i ‘Ālem* (55), *Şā‘ir ile Ṭūṭī (73), Ṭūṭī (74), *** (76), Ṣadā-yı Bülbül (77), Muḫāṭabım Ḳalem (78), Dikḳatmen (80),* Arzımas *(99), Ḥaḳīḳat Olsun Bu Ḥayāl (100), Kerekmi? Yā*

Kerekmezmi? (107), *Felek Bizni Neler Ḳıldı* (110), *Hicrān-ı Bülbül* (112), *Ḥacc* (128), *Ḳutuldik* (159), *Yaş Sevdāger Tilinden* (169).

Mef'ûlü/ Mefâîlü/ Mefâîlü/ Feûlün kalıbıyla yazılmış şiirler: *Efsūs* (13), *Edebiyāt* (18), Söz (21), *Dünyā Kitābından* (31), *Na't-ı Ḥażret-i Resūl-i Ekrem* (94), *Müstezād* (109), Nevbet Senge Yetdi (163).

Mefâîlün/ Mefâîlün/ Feûlün kalıbıyla yazılmış şiirler: *Bismi'llāhir-Raḥmāni'r-Raḥīm* (1), *Taḥmīd* (17), *Sefāhat 'Ayn-i Felāket* (91), *Öz Aḥvālimizden* (121), *Zekāt* (127).

Mef'ûlü/ Mefâîlün/ Mef'ûlü/ Mefâîlün kalıbıyla yazılmış şiirler: *Dünyā Fāci'asından* (28).

Mef'ûlü/ Mefâîlün/ Feûlün kalıbıyla yazılmış şiirler: *Rūze* (126).

2.2.1.3. Bahri Hafif Kalıplarıyla Yazılmış Şiirler

Avlânî'nin, Bahr-i Hafif vezniyle yazdığı şiirlerinin hepsi Feilâtün/ Mefâilün/ Feilün kalıbıyla yazılmış olup bunların toplam sayısı 22'dir:

Tevḥīd (2), *Ṣıfāt-ı Bārī-Te'ālā* (4), *** (52), *Ḥarābelerge Ḫiṭāb* (59), *'Āile Münāẓarası* (62), *İkki Ṣadā* (71), *Cerīde Muḥibblerine* (72), *Ḫarābelerge Ḳarab*(83), *Öz Ma'īşetimizden* (90), Küz (131), *Peçāre Çāl* (136), Bala ile Gül (137), Tülki ile Sirke (140), *Maymūn ile Közaynak* (141), *Ḳarġa ile Zaġıżġān* (142), *Ḳamış ile Ḳavaġ* (143), *Ḳuş ile İlan* (144), Zülük ile İlan (148), *Tülki ile Ḳarġa* (149), *Yalġançı Çopan* (150), *Hüner Zamānı* (164), *Paḫta, Paḫtanı Maḳta* (174).

2.2.1.4. Bahr-i Muzâri' Kalıplarıyla Yazılmış Şiirler

Şair, bu bahrinden sadece Mef'ûlü/ Fâilâtü/ Mefâîlü/ Fâilün kalıbını kullanmak suretiyle 12 şiir yazmıştır. Bu şiirler *Terkīb-i Bend (19), Na't-ı Resūl-i Ekrem (23), Cenāb-ı Ḥaḳdan Bir Ricā (33), Millet Ḥālinden Bir Yās (35), Tercī'-i Bend (39), Türkistān Tufrāġına Ḫiṭāb (44), Bahār (85), Ḥamd (93), İsmā'īl Bik Rūḥına(95), Āh Baġr-Ḳanım (108), Münācāt (119), Yatma (160)*'dir.

2.2.1.5. Bahr-i Müctes Kalıplarıyla Yazılmış Şiirler

Bu bahirde de sadece Mefâilün/ Feilâtün/ Mefâilün/ Feilün kalıbı kullanılmıştır. Bu şiirlerin sayısı 9'dur: *Bizler Ne Ḥāldemiz (15), Ḥamd (22), İstiḳbālimiz Üçün Bir Ciġer-sūz (37), Biz Neler Ḳılamız? (70), Rü'yā (96), Millī Naġme (103), Gülistāndan Bir Manẓara (146), Pādşāh-ı A'ẓam İmpiratorumuzge Bizden Du'ā (152), Partiya Drujinaçılarige (162)*.

2.2.1.6. Bahr-i Rezec kalıbıyla yazılmış şiirler

Bu bahirde yer alan Müstef'ilâtün/ Müstef'ilâtün kalıbıyla *Na't-ı Şerīf (3)* şiiri yazılmıştır.

2.2.1.7. Bahr-i Mütekârib kalıbıyla yazılmış şiirler

Bu bahirde de Feûlün/ Feûlün/ Feûlün/ Feûl kalıbıyla *Felekden Bir Şikāyet (53)* adlı şiir yazılmıştır.

2.2.2. Hece Vezniyle Yazılmış Şiirler

Avlânî, hece vezniyle 38 şiir yazmıştır. Bu şiirlerinde 5'li hece kalıbından 16'lı hece kalıbına kadar birçok hece kalıbını kullanmıştır. Bu şiirlerinden 5'li hece vezniyle 3, 7'li hece vezniyle 3, 8'li hece vezniyle 5, 10'lu hece vezniyle 3, 11'li hece vezniyle 7, 12'li hece vezniyle 1, 13'lü hece vezniyle 5, 14'lü hece vezniyle 5, 15'li hece vezniyle 4 ve 16'lı hece vezniyle 2 şiir yazmıştır.

5'li hece vezniyle yazılmış şiirler: Abdullah Avlânî 5'li hece vezniyle *Ḳızıl Ḳoşın Şarḳıysı Atlan! (177), Ḳurultay (179)* ve *Yer Tariḫi (182)* şiirlerini yazmıştır. Bu şiirlerin durakları 3+2/ 2+3 şeklinde değişkenlik göstermektedir. Bazı mısralarında durak hatası veya hece eksikliği söz konusudur. Ancak bu tür hatalar çok azdır. Ayrıca *Ḳızıl Ḳoşın Şarḳıysı Atlan! (177)* şiirinin her kıtasının sonunda ilk mısrası 7 ve ikinci mısrası 9 heceden ibaret olan bir beyit bulunmaktadır. Bu beyit, kıta sonlarında nakarat olarak kullanılmıştır.

7'li hece vezniyle yazılmış şiirler: Abdullah Avlânî 7'li hece vezniyle yazdığı *İşçiler Ḳulaġıge (167), Velīniñ Cum'a Bayramı (145)* ve *Muḥārabe Münāsebetīle Pādşāh-ı 'Aẓam Vaṭan ve 'Askerler Ḥaḳida Du'ā (69)* adlı şiirlerinde 7'li hece vezninin bütün duraklarını kullanmayı tercih etmiştir. Bu duraklar aşağıdaki gibidir.

a) *İşçiler Ḳulaġıge (167)* 4+3/ 3+4/ 5+2=7'li hece vezni şeklindedir. Bu şiirin her kıtasının sonunda 15 heceli tek mısra yer almakta olup nakarat olarak kullanılmıştır.

b) *Velīniñ Cum'a Bayramı (145)* 4+3/ 5+2/ 2+5=7'li hece veznindedir.

c) *Muḥārabe Münāsebetīle Pādşāh-ı 'Aẓam Vaṭan ve 'Askerler Ḥaḳida Du'ā (69)* adlı şiirlerinin durakları 4+3/ 3+4/ 5+2/ 2+5 şeklinde değişkenlik göstermektedir.

Söz konusu şiirlerin bazı mısralarında zaman zaman hece eksikliğinden kaynaklanan hatalar bulunmaktadır.

8'li hece vezniyle yazılmış şiirler: Avlânî'nin *Hicrān Sözi (124), Sa'ādet Şundadur (114), Bülbül (138), Bahār Kildi (147), Yalḳav (139)* adlı şiirleri 8'li hece vezninde yazılmıştır. Bu şiirlerin durakları aşağıdaki şekildedir:

a) *Hicrān Sözi (124)*, 4+4/ 5+3=8.

b) *Sa'ādet Şundadur (114)*, 4+4/ 5+3/ 3+5=8. Bu şiirin her bendinde 3. mısralar bazen 9 bazen 10'lu hece veznindedir. Ayrıca şiirin son iki bendinin durakları 3+4/ 4+3/ 5+2 şeklinde değişiklik göstermektedir.

c) *Bülbül (138)* adlı şiir 3+5/ 5+3/ 4+4/ 2+6/ 6+2 durak esasında yazılmıştır.

ç) *Bahār Kildi (147)*, 4+4/ 5+3 durak yapısındadır.

d) *Yalḳav (139)*, 5+3, 3+5, 4+4, 2+6 duraklarına göre yazılmıştır. Ancak birkaç mısrada hece eksikliği mevcuttur.

10'lu hece vezniyle yazılmış şiirler: Abdullah Avlânî'nin 10'lu hece vezniyle yazdığı *Ḳızıl Bayrāḳ (161)*, *Mekteb Balası (122)*, *Hürriyet Marşı (165)* şiirlerinin durakları 5+5/ 4+6/ 6+4/ 3+7 şeklinde değişkenlik göstermektedir. Bu şiirlerin durak düzeni aşağıdaki gibidir:

a) *Ḳızıl Bayrāḳ (161)*: 5+5/ 4+6/ 6+4.

b) *Mekteb Balası (122)*: 5+5/ 4+6/ 6+4/ 3+7.

c) *Hürriyet Marşı (165)*: 5+5.

Bu üç şiirin bazı mısralarında vezin bozuklukları mevcuttur. Özellikle *Mekteb Balası (122)* adlı şiirde, 10'lu hece vezni ağırlıklı kullanılmış olsa da, bu şiirde 11'li ve 12'li hece vezinlerine de rastlanılmaktadır.

11'li hece vezniyle yazılmış şiirler: Avlânî'nin 11'li hece vezniyle yazdığı şiirler 7 tanedir. Söz konusu şiirlerde karışık duraklar mevcuttur. Bunlar *Vaḳtsız Ketdiñ (171)*, *Ḳızıl Matbuat (173)*, *Ma'īşetimizden Bir Manẓara (87)*, **** (184)*, *Cehālet (115)*, *Evvel Bahār (129)*, *Tağlardan Bir Manẓara (135)*.

a) *Vaḳtsız Ketdiñ (171)*, 4+4+3/ 6+5.

b) *Ḳızıl Matbuat (173)*, 4+4+3/ 4+7.

c) *Ma'īşetimizden Bir Manẓara (87)*, 6+5/ 5+6.

ç) **** (184)*, 5+6/ 6+5/ 4+7.

d) *Cehālet (115)*, 6+5/ 7+4.

e) *Evvel bahār (129)*, 4+4+3/ 4+7.

f) *Tağlardan bir Manẓara (135)*, 4+7/ 7+4/ 4+4+3/ 6+5.

Daha önce belirtildiği gibi Avlânî'nin şiirlerinin bazı mısralarında genel anlamda vezin hataları mevcuttur. Bu hataların çoğu hece eksikliği ve fazlalığından kaynaklanan hatalardır. Ancak buna rağmen *Cehālet (115)* ve *Evvel Bahār (129)* adlı şiirlerde 12'li ve 13'lü hece vezni kullanılmıştır.

12'li hece vezniyle yazılmış şiirler: Şair Avlânî'nin 4+4+4=12'li hece vezniyle yazdığı tek şiir *Vaṭan (123)* adlı şiiridir.

13'lü hece vezniyle yazılmış şiirler: Abdullah Avlânî bu vezinle 4 şiir yazmıştır. Bunlar *Köknārı ve Ḳımār-bāz (67), Aḳma Köz Yaşım (106), Allahü Te'ālāniñ Ḳudreti (133), Feryād-ı Vaṭan (153)* adlı şiirlerdir.

a) *Köknārı ve Ḳımār-bāz (67)*. Bu şiirin duraklarında farklılıklar görülmektedir. Şiirin genelinde mısralar 13'lü hecede olmasına karşın duraklar 9+4/ 4+4+5/ 7+6 şeklinde değişkenlik göstermektedir.

b) *Aḳma Köz Yaşım (106)*, 4+4+5/ 8+5=13'lü hece vezninde yazılmıştır. Ancak zaman zaman vezin bozulmaktadır.

c) *Allahü Te'ālāniñ Ḳudreti (133)*: Bu şiirin durak düzeni 4+4+5 şeklindedir.

d) *Feryād-ı Vaṭan (153)*: Bu şiirin durak düzeni 4+4+5 şeklindedir.

14'lü hece vezniyle yazılmış şiirler: *Oktyabr' Bayramı (170), Mevlūd-ı Nebeviyye (105), Millet Heykelige Ḫiṭāb (84), Mekteb (134), *** (49), Milletga Ḫiṭāb (102)*.

a) *Oktyabr' Bayramı (170)*: Bu şiirin durak düzeni 7+7 şeklindedir.

b) *Mevlūd-ı Nebeviyye (105)*: Bu şiirin durak düzeni 7+7 şeklindedir. Ancak bu şiirin nakarat kısmını oluşturan beyit 15'li hece vezniyle yazılmıştır.

c) *Millet Heykelige Ḫiṭāb (84)*, 7+7=14. Bu şiirin de ilk iki beyti 12'li ve 13'li hece vezninde yazılmıştır. Bundan dolayı hâkim vezinden farklılık göstermektedir.

d) *Mekteb (134)*: Bu şiirin durak düzeni 7+7 şeklindedir.

e) **** (49)*: Bu şiirin durak düzeni 7+7/ 5+2+5+2 şeklindedir. Ancak bu kıtanın üçüncü mısrasında belirli bir durak düzeni yoktur.

f) *Milletga Ḫiṭāb (102)*, 4+4+3=14. Bu şiir 14'lü hece vezniyle yazılmaya çalışılmıştır. Ancak buna rağmen 14'lü hece vezninde olan mısralarda da durak farklılıklarının yanı sıra hece eksikliği veya fazlalığı mevcuttur. Şair, bu şiiri, diğer bazı şiirlerinde olduğu gibi şarkı olarak kaleme aldığından nakarat kısmında vezin değişikliği ortaya çıkmıştır.

15'li hece vezniyle yazılmış şiirler: Abdullah Avlânî bu hece vezniyle **** (188)*, *Ögit (172), Ḳızıl Ḳoşınġa (181), Merdikārlar Āşulesi (154)* adlı şiirlerini meydana getirmiştir.

a) **** (188)*, 8+7=15.

b) *Ögit (172)*, 4+4+4+3=15.

c) *Ḳızıl Ḳoşınġa (181)*, 4+4+4+3=15.

ç) *Merdikārlar Āşulesi (154)*, 8+7/ 7+8=15. Bu şiirin de iki yerde hece fazlalığı ve eksikliği tespit edilmiştir.

16'lı hece vezniyle yazılmış şiirler: Bu vezinle yazılmış şiirlerin sayısı ikidir. Bu şiirlerin durak yapısı şöyledir:

a) *Cehālet Ḳurbānı I (88)*, 8+8=16. Bu şiirin de bazı mısralarında hece sayısının fazlalığı ve eksikliğinden kaynaklanan vezin bozukluğu mevcuttur. Ancak genel olarak 16'lı hece vezni hâkimdir.

b) *Cehālet Ḳurbānı II (89)*, 8+8=16. Bu şiir, önceki şiirin devamı olup 8+8=16 hece veznindedir. Birinci kısımda mevcut olan hatalar bu şiir için de geçerlidir.

2.2.3. Serbest Vezinle Yazılmış Şiirler:

Abdullah Avlânî'nin aruz ve hece vezinlerinden başka serbest vezinlerde yazılmış şiirleri de mevcuttur. Bu şiirlerin sayısı 14 olarak tespit edilmiştir: *Toy Ḥaḳḳında (98), 'İlme Terġīb (101), Millete Selām (104), *** (50), Mektebge Tarġīb (65), Öz Ma'īşetimizden (86), Tāvuş (175), Oktyabr' (176), Ḳızıl Saḳçılar (178), Körik (180), Bahār Keldi (183), *** (185), *** (187), Ḫānedān-ı*

İmpiratorımızga Bizden Du'ā (151). Avlânî'nin serbest vezniyle yazdığı şiirlerin bazıları değişik vezinli ölçülerden oluşan düzenli şiirlerdir. Meselâ *Ḫānedān-ı İmpiratorımızga Bizden Du'ā (151)* adlı şiir (5+5/ 4+5/ 5+4/ 7+7) hece kalıplarından oluşmaktadır. Görüldüğü gibi bu son şiirin vezni serbest de olsa, birden fazla düzenli vezin kalıpları içermektedir.

2.3. ABDULLAH AVLÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNDE MUHTEVA

Abdullah Avlânî, yaşadığı dönemin siyasî, sosyal ve kültürel şartlarının gereği olarak şiirlerinde Türkistan ve Türkistanlıları ilgilendiren temaları işlemiştir. Özetlemek gerekirse, bu hususta şunları sayabiliriz: Vatan, Millet, Cehalet ve Sonuçları, Zararlı Alışkanlıklar, Yanlış İnanç ve Âdetler, İlim Öğrenmek, Yeni Okullar Açmak, Gayret Etmek, Türkistan'ın Ahvâli, Gizli Nefret ve Şikâyet, Zenginlik ve Zenginler, Allah ve Peygamberi Hz. Muhammed, İbadetler, Zulüm ve Kötülük, Ak Padişah (Çar) ve Askerleri, Âlimler ve Aydınlar, Kız Çocuklarının Okutulması, Tembellik ve Vurdumduymazlık; İşçiler, Emekçiler ve Çalışma, Geleceğe Umutla Bakış, Mevsimler ve Tabiat; Ferdî Yalnızlık, Ümitsizlik ve Karamsarlık, İttifak ve İttifaksızlık, Tarihî Şahsiyetler, Bolşevik İhtilâli, Kızıl Ordu ve Askerleri, Kızıl Bayrak, Kızıl Basın, Dost, Anne ve Kadın, Anadolu Türklüğü ve Rusça Öğrenmek. Bu temalar, aşağıda ayrı bölümler hâlinde ele alınıp değerlendirilecektir.

2.3.1. Vatan

Şair Abdullah Avlânî'nin şiirlerinin çoğunda vatan kavramı uzun uzun işlenmiştir. Ancak Avlânî, vatanı Türkistan'a olan sevgisini, vatan sevgisi zayıf olan vatandaşlarına olan kızgınlığını ve küskünlüğünü değişik ifadelerle dile getirmiştir. Meselâ, *"Vatan"* adlı şiirinde şair vatanın her bir millet için

mukaddes olduğunu, vatanın önemini anlamayanların akılsız birer yaratık olduğuna dikkat çeker. Gönüllerde sevdâ olan vatan sevgisinin başka bütün dertlerden önemli olduğunu bildirir:

Seniñ ismiñ bu dünyāda muḳaddesdür
Her kim sini ḳadriñ bilmes 'aḳlı pesdür

Seniñ ṭuyġuñ yüreklerge sevdā salur
Seniñ derdiñ başḳa derdni tartıb alur[196]

Abdullah Avlânî, *"Öz Aḥvālimizden"* adlı şiirinde ise vatanının güzelliklerini tarif ederek Türkistan'ın coğrafî konumunu (kır, dere; ekin için verimli topraklar) ve Türklerin çağlar boyunca uğraştığı hayvancılık mesleğini ve hayvanlardan elde edilen et ve süt ürünlerini veciz bir şekilde terennüm eder:

Bu Türkistānde zībā ḳır u sāy köb
Ösümlik tufraġı kiñ yaḫşı cāy köb
Sigir ḳoy at u tīve birle tāy köb
Ḳımız, ḳaymaḳ, ḳatıḳ u it ü māy köb[197]

Şair, *"Hicrān Sözi"* adlı bir başka şiirinde de, doğup büyüdüğü eşsiz vatanının verimli topraklarından, dağlarından ve bu dağlardaki maden türlerinden, bağ-bahçelerinden, orada yetişen çeşitli meyvelerden, tatlı su kaynaklarından, kısacası Türkistan'ın güzel şehirlerinden olan Taşkent'in manzaralarını tarif ederken bu şehri, "Taşkent" değil "Taşḳand", yani "Şeker Taşı", keseklerinin kelle şekeri olduğuna vurgu yapmaktadır:

Tuġub ösdim bu vaṭanda
Vaṭanım miṣli yoḳ cihānda

Tufraḳları ösümlükdür

[196] Abdullah Avlânî, **Mekteb Gülistânı**, **Millî Şiirlerden 5. cüz**, Litografya Yakovleva, Taşkent, 1915 s. 3 – 4.
[197] Millî Şiirlerden 4. cüz,s. 35 – 36.

Manẓarası körümlükdür

Bir ṭarafda taġları bar
Mīvesi möl baġları bar

Taġlarıdan kānlar çıḳar
Yerleriden dānlar çıḳar

Suvlarıdur temeli tatlı
Mīvesi ḳand u nābātlı

Baġlarıdur şīrīn şerbet
Ancir üzüm anār nāşvat

Dıraḫtları öser firāş
Felek üzre köterüb baş

Hevāsı orta yaḳımlik
Çölleri bar taşlik ḳumlik

Taşkend imes Taşḳand irür
Kisekleri kelle-ḳand irür[198]

Abdullah Avlânî'nin vatan hakkında yazdığı şiirlerini iki gruba ayırabiliriz. Birincisi yukarıdaki şiirlerde görüldüğü gibi vatanın güzelliklerinin terennüm edilmesidir. Vatan temasını işleyen ikinci gruptaki şiirler ise üzüntü, şikâyet ve karamsarlıktan ibarettir. Bu şiirlerde vatanın yabancıların işgaline uğraması, Türkistan Türklerinin cehalet batağına saplanmış olması, buna karşın vatan evlâtlarının hiçbir şey yapamamaları konusu işlenir. Avlânî, "*Türkistān Tufraġına Ḫiṭāb*" adlı şiirinde Türkistan'ı bir adavet kaynağı, kin meydanı ve mezarlığa benzetir. Üstünde yaşayan Türkistan halkını ise adavet ve kin dolu vatanda düşmanlarıyla değil, kendi aralarında mücadele eden yarı canlı cenazeye benzetir. Şair Abdullah Avlânî, vatanının yabancılara, yani Rus, Ermeni ve Yahudilere "yâr" olmasına, onlar tarafından işgale uğramasına, vatanın asıl sahipleri olan Türklere ise "bigâne" olmasına,

[198] Mekteb Gülistânı, Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 4.

cehalet uykusuna yatan Türkistanlıların pervasız bir şekilde bu duruma seyirci kalmasına dikkat çekerek, vatan üzerinden öz halkına olan öfkesini dile getirmektedir. Yoksa vatana karşı herhangi bir suçlama söz konusu değildir. Buradaki anlam mecazîdir. Asıl suç Türkistan Türklüğü'nündür:

Ey menba'-ı 'adāvet meydān-ı kīne-zār
Evlādiñ olsa cānsız ve sen bir büyük mezār
Cānlik cenāze birle tolub ṣaḥniñ ey diyār
Ḥāmem senga şu sözleri köz yaş ile yazār
Ey bād-ı cehle tāẕe giriftār olan vaṭan
Bar mı cihānde sen kebi bīmār olan vaṭān

Yeter ḳażāya bizleri ḳıldiñ nişānesin
Bizġa mezār özgelere ders-ḫānesin
Aġyāre yār olubsenü bizden bī-gānesin
Baḳmaz sin ıḳtıżā-yi çerḫe ne hükm-i zamānesin[199]
Bizden bezüb böleklere dil-dār olan vaṭan
'İlm ehline vesī' bize tar olan vaṭan

Aynı şiirin son kıtasında ise şair, vatanına "*māder*", yani anne diye hitap eder. Ona "çocuklarının", yani üstünde yaşayan vatandaşların ne kadar da pis ve nursuz bir hâle geldiğini, Türkistanlılar için toprağın üstünün altından daha dar ve karanlık bir hâl aldığını söyler. Vatana vatandaşlarının kanını akıtan aslan şefkatli ve sitemkâr diye haykırır. Şairin bu nidası vatana değildir. Çarlığın, Türkistan'daki yerli yöneticilerin ve zengin kesimin o dönemde Türkistan'da halka uyguladığı sistematik zulmü ve basit halkın cehalete müptelâ olduğunu aksettirmektedir. İnsanların pis ve nursuz olarak tanımlanması ise toplumun cahilliğine işarettir. Türkistan ahâlisinin neredeyse tamamı okuma yazma bilmemekte, bunun sonucu olarak cehalet ve çeşitli bid'atler had safhaya ulaşmıştır. Kin, adavet, zulüm ve özellikle de eğitimsizlik toplumu mezar karanlığına çevirmiştir. İşte bu sebeplerden dolayı şair, toplumun çöküşüne karşı yine vatan üzerinden cehalet uykusundan uyanmayan öz milletini eleştirmektedir:

[199] Millî Şiirlerden 2. cüz,s. 37 – 38.

Ey māderim çocuḳlariñ iflās-ı bī-żiyā
Astiñden üstiñ oldı bize tar ḳāfḳara
Senden ümīdi şülmidi cāndan ‘azīz ana
Künden kün eylediñ bizi “Hicrān” mübtelā
Ey şīr-i şefḳat bize ḫūn-bār olan vaṭan
Bar mı cihānde sençe sitemkār olan vaṭan[200]

“*Türkistān Tufraġından bir Ṣadā*” adlı şiirde ise Türkistanlıların yanlış âdetleri sonucunda israfa meylederek sünnet ve evlilik törenlerinde ve çeşitli eğlencelerde kendi aralarında yarışa tutuşarak toprak, bostan, bağ ve bahçelerini satmaları tenkit edilmektedir. Şair Abdullah Avlânî, bu şiirinde, Türkistan’ı anaya benzetir ve “insan kucağında büyüdüğü anasını akçaya satar mı?” sorusunu halkına sorar. Milletinin yanlış ve zararlı âdetleri uğruna toprak sata sata vatansız kalmalarına, yabancı ülkelerin geliştiğine bunun aksine cehalet sonucu Türkistan’ın “âbât” olmadığına üzülür:

Tüşüb sevdāyı sāt sāt başımızġe bī-vaṭan ḳalduk
Satub bāġ u ikin yerler pulini keseġe salduk
Ġanīmet akça dib toyu temāşalar ḳılub alduk
Tīn ornıġa ṣomlar ṣarf itüb naḳḳāralar çalduk
Ḳılur bizlerden ey ehli vaṭan feryād Türkistān
Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān

Ḳuçaġina alub bizlerni ḳıldı terbiyyet çendān
Anadik baġrıda bizlerni baḳdı boldımız ülkan
Yaşab rāḥat bile köksinde boldı ismimiz insān
Ḥaḳīḳi māderin insān satur mı akçaġa arzān
Ḳılur bizlerden ey ehli vaṭan feryād Türkistān
Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān [201]

Abdullah Avlânî, “*Fiġān-ı Bülbül*” adlı şiirinde Türkistan’ı dünya bahçelerinin ortasında yer alan bir gül bahçesine benzetir. Şiirdeki bülbül karakteri ise şair Avlânî’nin kendisidir. Bülbül, vatanının yabancıların eline

[200] Millî Şiirlerden 2, cüz, s. 37 – 38.
[201] Millî Şiirlerden 2, cüz, s. 35 – 36.

geçmiş olmasından ve ayrılıktan dolayı feryat eder. Vatanının hürriyetine kavuşması için yüzlerce defa ağıt söyler. Şiirin "*Dili bizler kebi mecrūḥ vaṣl-ı yārden maḥrūm*" diye başlayan ikinci kıtasında ise Türkistan halkının kalpleri, gözü yaşlı, dünyadaki gelişmelerden habersiz, sevimli ve kendisi için kederlenen özgür bir vatana kavuşmaktan mahrum bülbülün gönlüne benzetilir. Burada vatan güldür. "Gülün yabancılarla dost olması", Türkistan'ın Çar Rusyası tarafından işgal edilmiş olmasıdır. "Bülbülün gözü yaşlı ve devirden habersiz olması" ise Türklerin cehalet girdabına gark olmasına ve işgalciler tarafından uğradıkları her türlü zulme işaret etmektir. Şair, bütün bu dertlerini bülbül karakterinde ifade etmiştir:

Cihān bāġını gül-zārında feryād itdi bir bülbül
Oturdı naġme-zārında gülin yād itdi bir bülbül
Körüb gül yafrāġını hicrden dād itdi bir bülbül
Viṣāl-i yār üçün yüz nevḥa inşād itdi bir bülbül

Dili bizler kebi mecrūḥ vaṣlı yārden maḥrūm
Közi yaşlu zamāndan bī-ḫaber dil-dārden maḥrūm
Güli aġyāre ülfet mūnis ü ġam-ḫārden maḥrūm
Mehīn āvāz ile dillerni nā-şād itdi bir bülbül[202]

Karakteri bülbül olan bir başka şiirde de, bülbülün güle olan aşkını yâd eder. Sabah ve akşam onun için öter. Burada bülbül yine şairin kendisidir. Gül ise şairin vatanı olan Türkistan'dır. Şair Abdullah Avlânî, vatanına olan sevgisini şu şekilde dile getirir:

Tüşmiş dimāġ-ı bülbüle gülniñ maḥabbeti
Şām u seḥer gül 'aşḳıda bülbül ḳılur ṣadā[203]

Avlânî'nin "*Bahār Kıldı*" adlı şiiri, vatan şiirlerinden bir başkası olup, şairin vatanına olan aşkını terennüm etmektedir. Şiirin kahramanı olan bülbül "şair", gülünü yani "vatanını" terennüm eder. Ancak cansız bir gül olan

[202] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 28 – 29.
[203] Millî Şiirlerden 4. Cüz, s. 2.

“vatanı” bundan habersizdir. Çünkü gülü olan “vatanı” işgale uğramaktan ve üzerinde olup biten zulüm, haksızlık ve elbette halkın cehalet ve geri kalmışlığından dolayı ölmüştür. Buna rağmen bülbül “şair” gülünün “vatanının” kokusunu koklar, onun cemâline doya doya bakar ve ona olan sevdâsından dolayı gözleri hiçbir şeyi görmez:

Gül ‘aşḳıda sayrar bülbül
Lekin munı bilmeydür gül
Kiçe kündüz eyler fiġān
Gül fiġānin bilmes pecān
Bülbül gülniñ isin süyar
Cemāgīle her kün toyar
Hīç nersega yoḳ pervāsı
Başıda gülniñ sevdāsı[204]

Avlânî “*Taġlardan Bir Manẓara*” adlı şiirinde, Türkistan’ın sayısız gizli doğal zenginliklerle, özellikle altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerle dolu olduğuna dikkat çeker. Ancak Türkistan halkının bilgisizlikten dolayı dağlardaki çeşitli madenleri taş zannederek dikkat etmemelerini eleştirir. Böylece halkının bu zenginliklere sahip olabilmelerinin tek yolunun üstü kapalı olarak bilgi olduğunu vurgular:

Türkistān taġları tola kān imiş
İçi taşı bütün āş u nān imiş
Nā-dānlikden bizler anı taş dirdük
Kümüş alṭun içinde pinhān imiş[205]

Abdullah Avlânî’nin “*Muḥārebe Münāsebetīle Pādşāḫ-ı A‘ẓam Vaṭan ve ‘Askerler Ḥaḳıda Du‘ā*” adlı şiiri, vatan hakkındaki en ilginç şiiridir. Bu şiir, Rus Çarına ve askerlere vatanı düşmanlardan savunmak için yapılan bir çağrıdır. Buradaki savaş ise, Birinci Dünya Harbi olup, Çar II. Nikola’nın ordusunun saflarında İttifak devletlerine karşı savaşmak ve yardım etmek için genç-yaşlı,

[204] Mekteb Gülistânı, Millî Şiirlerden 5. Cüz, s. 25 – 26.
[205] Mekteb Gülistânı, Millî Şiirlerden 5. Cüz, s. 13 – 14.

kadın-erkek, zengin-fakir fark etmeksizin bütün Türkistanlılara yapılan bir çağrı niteliğindedir. Burada vatan savunmasından kasıt, Türkistan'ı değil, ekonomik, askerî ve siyasî açıdan çökmekte olan Çar Rusya'sını kurtarmaktır. Bilindiği üzere önce Rus-Japon Savaşı (1904-1905) neticesinde yenilgiye uğrayan Çar imparatorluğu, I. Dünya Harbi sırasında (1914-1918) çökmenin eşiğine gelmiştir. Nitekim kısa bir zaman sonra Lenin önderliğindeki işçi halk sınıfı Rusya'da Bolşevik devrimini başlatarak Çarlığa son vermiştir.

Uyġansun ḥissi vaṭan
Lāzımdur ḥıfẓı vaṭan
Düşmenni ḳırar üçün
Şaylansun ehli vaṭan

Bu vaṭan ḳadrin bilmek
Lāzımdur yardem ḳılmak
Bolsun bāyu beçāre
Ḫātūn bolsun ḫāh irkek[206]

19. asrın sonuna doğru Ruslar tarafından yerli ahaliyi Ruslaştırmak maksadıyla Türkistan'da açılmaya başlanan Russko Tuzemnaya Şkola (Rus Yerli Okul)larından biri olan Taşkent Rus Yerli Okulu'nun 1892 yılında (19 Aralık 1884 açılmıştır) öğrencilerine yaptığı sınavda şu soru sorulmuştur: "*Koro hâlinde 'Tanrım, Çarı Koru' (Rusça) ve çar için yerli dilinde duaların okunması*. (Başlangıçta Tatarca okutulan bu dualar daha sonra Özbekçe olarak okutulmaya başlanmıştır). Bu dualar öğretim yılı esnasında da mektep ve medreselerde mecburi olarak okunuyordu. Rusya'nın hâkimiyetinin tescili gibi bir mânâ taşıyordu. Bu şekilde çocuklar Çarın tebaası olduklarını ve ülkelerinin Rusya'ya bağlı olduğunu her gün yeniden hissediyorlardı".[207] Bu bilgiden anlaşıldığı gibi Çar'ı Türkistanlılara özellikle çocuklara sevdirmek amacıyla yerli şair ve yazarlardan manzum ve nesir eserler verilmesi

[206] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 20 – 22.
[207] Bekir Tümen Somuncuoğlu, **Türkistan'da Eğitim (1865-1917) Ve Çarlık Rusya'sının Sosyo-Politik Açıdan Eğitime Yaklaşımı,** Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 138 – 139.

istenmiştir. Avlânî'nin yukarıda zikredilen şiiri de, dönemin siyaseti gereği Çara atfen yazdığı birkaç şiirinden birisidir.

"*Perīşān Ḥāller*" adlı şiirde, şair vatanını ilmin beşiğine, vatanındaki gül bahçesini fen bilgilerinin rana gülüne benzetmektedir. Hayatının bir toza dönüp savrulması, yani ölmesi, şairin umurunda değildir. Çünkü onun için mezar ve kefen, garip vatanının ve milletinin tozudur. Abdullah Avlânî'nin bu şiiri, onun vatanına ve milletine olan sevgisini tasvir etmektedir:

Ma'ārif üyini bālāsidür üyü vaṭanım
Fünūn bāġını ra'nāsıdur gülü çemenim
Ġubāre dönse ġamım yoḳ vücūd-ı ẕī-rūḥim
Ġarīb milletimiñ ḫākidür gūr u kefenim[208]

Şair Avlânî, "*Ḫarābelerge Ḫiṭāb*" adlı şiirinde, vatanı Türkistan'ın gündüz vakitlerinde bir kefen örtüsü, geceleyin ise büyük bir mezar olduğunu, göğünde ruhların olduğunu, zemininin ise mezarlıktan ibaret olduğunu söylemektedir. Yer kürenin naaşla dolduğunu dile getirmek suretiyle harabeye dönen Türkistan'ın panoramasını çizmektedir:

Kündüziñ iski bir ridā-yı kefen
Kiçeñiz tar bir büyük medfen

Āsmān rūḥ yir mezār olmış
Kürre-i arż na'ş ilen tolmış[209]

Avlânî, "*Ḳabristāna Bir Naẓar*" adlı şiirinde, mezarlığı ve içinde yatan cansız insanların durumunu tasvir etmektedir. Şair, bu vatanda hükümdar ile dilencinin, iyi ile kötünün derece bakımından aynı olduğunu, bu vatan için her gün birçok kişinin kurban olduğunu, bu vatanın rahatlık veya elemin kaynağı olduğunu, bu vatanın her bir vücûdun gizli başlangıcı olduğunu ve kefensiz yatan güzel insanların durumunu tasvir etmektedir. Avlânî'nin bu tasvirinden

[208] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 42 – 44.
[209] Millî Şiirlerden 3. Cüz, s. 8 – 9.

vatanı Türkistan'ın ve yaşayan Türkistanlıların durumunu da anlamak mümkündür:

Bu vaṭan: şāh u gedā yaḫşı yaman yek-sānidür
Bu vaṭan: hicrinde her kün neçe cān ḳurbānidür
Bu vaṭan: yā rāḥat u yāḫud elemniñ kānidür

Bu vaṭan: her bir vücūdiñ mebde'-yi pinhānidür
Bir kefen şeydāsı bolgan bu ḳalem ḳaşlarnı kör[210]

Abdullah Avlânî, "*Türkistān Tufraġından Bir Ṣadā*" adlı şiirinde, bütün ülkelerin şenlendiğini, ancak Türkistan'ın hiç mamur bir hâle gelemediğini ve bu yüzden Türkistanlılardan feryat etmekte olduğunu ifade etmektedir. Türkistanlıların ziraatten habersiz oldukları için Türkistan ülkesinin berbat bir hâle geldiğini bildirmektedir. Bu sebepten dolayı şair, "ananın", yani Türkistan'ın kendi halkından feryat etmesini onun doğal hakkı olarak görür. Şair Avlânî, Türkistan evlâtlarını öz vatanının kıymetini bilmeyen ve "analarının sütünü ememeyen", yani cahillikleri sebebiyle Türkistan'ın bütün zenginliklerinden istifade edemeyen beceriksiz bir halk olarak tarif etmektedir:

Zirā'atden ḫabersiz bizler ü berbād Türkistān
Anamızdur ḥaḳḳı var bizden itse dād Türkistān
Vaṭan ḳadrini bilmes boldı ḫūb evlād-ı Türkistān
İmalmaydur sütin evlādin nā-şād Türkistān
Ḳılur bizlerden ey ehli vaṭan feryād Türkistān
Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān[211]

"*Aḥvāl-i 'Ālemden Bir Nümūne*" adlı şiirde, Abdullah Avlânî, marifet nurunun ümmetin ihyası için saâdet bahşeden bir kaynak olduğunu, milletin varlığının fen ve ilimle ayakta tutulabilecekken, İslâm milletinden cennet bahçesi ve gülünün yani güzel Türkistan'ın elden gittiğini kaydetmektedir. Avlânî, dünya gülistanında, yani dünya ülkeleri arasında Türkistan kadar düzensiz bir bahçenin olmadığını, milletini şahsî menfaat kavgalarının

[210] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 11 – 12.
[211] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 35 – 36.

yıktığını, bu kavgalar ve cehalet sebebiyle dünyada sahipsiz milletin önderlerinin solduğunu "*hezār efsūs*", yani bin defa eseflenerek dile getirmektedir. Bilindiği gibi Rusya Türkistan ülkesinde iktidarda olan Hive, Hokant ve Buhara hanlıklarını birer birer ortadan kaldırmıştır. Türkistan hanlarının ve bu hanlara bağlı halkların aralarında asırlarca devam eden iç çekişmeler ülkeyi ve halkları her açıdan yıpratmıştır. Modern bilgilere, eğitime ve gelişmelere kapalı kalan Türkistan, önce Çar Rusyasının işgaline uğrar ve akabinde Bolşevik ihtilâliyle Sovyet Rusyasının egemenliği altına girer. Bağımsızlık mücadelesi veren halk önderleri ya şehit edilir, ya da muhacerete zorlanır. Bu hususlar, şair Avlânî'nin milletine vermek istediği mesajlardır:

Sa'ādet-baḫş nūr-ı ma'rifet ümmetni iḥyāsı
Fünūn 'ilm ile berpā ikan milletni eşyāsı
Ketib İslām elinden bāġ-ı cennet serv-i ra'nāsı
Gül-istān-ı cihānniñ bar mı bizdik bī-ser ü pāsı
Hezār efsūs bizni yıḳdı şaḫṣī nefs ġavġāsı
Cihān bāġında soldı kimsesiz milletni lālāsı[212]

Çar II. Nikola 25 Haziran 1916 tarihînde yerli halklardan cephe gerisinde çalıştırmak üzere bir seferberlik fermanı ilân eder. Buna göre, "İmparatorluktaki Rus olmayan erkeklerin savaş bölgelerinde savunma inşaatları ve askerî irtibat yolları inşa işlerine ve aynı zamanda devlet savunması için zarurî sayilân her türlü işlere celp etmek gerekmektedir".[213]

Bu ferman doğrultusunda 19-43 yaşları arasında 250 bin Türkistanlının cephe gerisinde çalıştırılmak üzere toplanması plânlanmıştı. Bunun için Türkistan askerî valiliğinin en kısa zamanda Sırderya vilâyetinden 87 bin, Semerkant vilâyetinden 88 bin, Fergana vilâyetinden ise 50 bin "merdikâr", yani amele toplaması ve cephe gerisine göndermesi gerekiyordu. Bu fermanı fırsat bilen yerli memurlar, halka, evlâtlarının cepheye alınmayacağı, bunun karşılığında da ordunun desteklenmesi için kendilerine at, sığır, koyun, keçi ve diğer gerekli malzemeleri temin etmeleri gerektiğini söyleyerek onları

[212] **A.g.e.**, s. 29 – 32.
[213] **Özbekistanniñ Yeñi Tarihî-Türkistan Çar Rassiyası Müstemlekeçiligi Devride**, "Şark" Neşriyatı, Taşkent, 2000, s. 415-416.

kandırırlar. Bu yalan vaatler sonucunda Türkistan halkı neredeyse her şeyini devlete teslim eder. 15 Temmuz 1916'da Fergana'nın askerî vâlisi Generel A. İ. Gippus "Fergane Vilâyet Vedomosti" adlı gazetede Çarın fermanıyla birlikte kendi tebliğini de halka ilân eder. Bu tebliğde, "İşçilerin devlet tarafından bakılacağı, cephe gerisine gitmek istemeyenlerin kendi yerine başkasını kiralayabileceği" bilgisi yer almaktaydı. Çar yöneticileri kendi gayelerini daha kolay gerçekleştirebilmek maksadıyla Türkistanlı yazar ve şairleri bu konuda şiir, türkü ve eserler vermeye mecbur etmişlerdir. Avlânî'nin, "*Feryād-ı Vaṭan*" adlı şiiri işte bu çerçevede kaleme alınmış şiirlerdendir. Şair Avlânî, bu şiirinde milletine Padişah'ın, yani Çar II. Nikola'nın kendilerini işe çağırdığını, vatanlarının etrafında düşmanların bağırmakta olduğunu söylemekte, Müslümanlara "*şanlı arslanlar*" diyerek moral vermekte ve hizmette gayret göstermeye davet etmektedir.

Pādşāh bizni yardem üçün işge çaḳırdı
Vaṭanımız etrafıda düşmen baḳırur

Ġayret birlen, ġayret birlen ey Müsülmānlar
Ḫidmet eyleñ, ḫidmet eyleñ şanlı arslanlar[214]

Şair Avlânî, vatanın etrafında düşmanların nara atmakta olduğunu bildirmektedir Türkistanlılara. Ancak hangi vatanı kastetmektedir? Şairin doğup büyüdüğü Türkistan mı, yoksa Rusya mı? Burada vatandan kasıt, elbette Rusya'dır. Yani bütün bu seferberlik, Rusya'nın I. Dünya Harbindeki kaybını önlemek içindi. Ancak buna rağmen Çarlık inkırazdan kendisini kurtaramamıştır. Savaşın ağır yenlgiyle sonuçlanması, ülkenin zayıf ekonomik durumu ve iç krizler neticesinde Lenin başkanlığındaki işçilerin ayaklanması, Çarlığın sonunu getirmiştir. Avlânî'nin Çarlığın çökmesinden sonra kaleme aldığı "*Hürriyet Marşı*" adlı şiirinde Padişahların (Rus Çarı ve Türkistan Hanlarının) mahvolacağı, tahtlarının da yok olacağı dile getirilmekte, şanlı hürriyetin Türkistan'ın olduğu, şanlı Türkistan'ın ise

[214] Abdullah Avlânî, **Merdikârlar Âşulesi**, G. H. Arifdjanov, Taşkent, 1917, s. 7 – 9.

çalışanların olduğu terennüm edilmektedir. Burada "*şanlı hürriyet*" ifadesi, Bolşevik ihtilâlı neticesinde Çarlıktan kurtuluştur. "*Şanlı Türkistan'ın çalışanların olduğu*" ifadesi ise, Lenin önderliğindeki işçilerin olduğu demektir:

Pādişāh degen mahv olur biter,
Taḫt-tācı hem yoḳ bolıb keter.
Şānlı hürriyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki![215]

Abdullah Avlânî, "*Aḥvāl-i 'Ālemden Bir Nümūne*" adlı şiirinde, bir gün adavetin ortadan kalkacağını ve yerine ülfetin geleceğini, kara günlerin yerine aydınlığın geçeceğini, adalet bahçesinde terbiye güllerinin, yani Türkistan'da eğitimli insanların yetişeceğini, goncalarının, yani eğitimli genç nesillerin ağızlarını açıp şadlık izhar edeceğini söylemektedir. Şair Avlânî, bir gün dünyanın, yani Türkistan'ın gülistana dönüşeceğini ve külfetlerin, yani Çar'ın ve yerel yöneticilerin zulmünün biteceğini, hürriyet çiçeğinin açacağını ve musaffa kokusunu her yere saçacağını, yani işgalci Rusya'dan bağımsızlığa kavuşacaklarını ve bu bağımsızlık hareketinin bütün dünyaya yayılacağını terennüm etmektedir. Şair, bu mısralarıyla sanki Bolşevik ihtilâlinin haberini vermektedir:

Kilür ülfet 'adāvet ortadın ḳalḳur ketar bir kün
Ḳara künler kitüb ornıġa rūşenlik yetar bir kün
'Adālet bāġıda gülhā-yı terbiyyet bitar bir kün
Açıb ġunçe dehānin şādlıġ iẓhār itar bir kün
Olur 'ālem gül-istān ḳayġu külfetler yetar bir kün
Gülleb ḥürriyet 'ıtr-ı muṣaffāsın atar bir kün[216]

Şair Avlânî, "*Ḥamd*" adlı şiirde, dünyanın, yani Türkistan'ın bazen güneş nuruyla aydınlandığını, bazen de, bulutların, yani yerli ve yabancı zalimlerin peyda olmasıyla karanlığa dönüştüğünü söylemekte ve vatanının geleceğinden karamsarlığa kapılmaktadır:

---

[215] B. Kâsımov, "**Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**", Gafur Gulam adındaki Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent, 1979, s. 170 – 171.
[216] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 29 – 32.

Bir zamān bolġay küneş nūrı ile rūşen cihān
Bir zamān çıḳġay buluṭ rūşen cihān bolġay ḳara[217]

Bu karamsarlık, "*Hicrān-ı Bülbül*" ve "*Türli Şe'rler*" adlı şiirlerde esaret teması olarak işlenmiştir. Birinci şiirde, şair, kafese konulmuş bir bülbülün "âh gül" diyerek feryat ettiğini, ancak zalim kafesin ona acımadığını ve bu esaretten bülbülün kırıldığını dile getirmektedir. Belki de bu tablo, şair Avlânî'nin Çar Rusyasının işgali altında kalan vatanı Türkistan'ın hürriyetine olan özleminin bir yansımasıdır. Bu durumda, bülbül şairi, kafes ise işgalci Rusları canlandırmaktadır:

Kiçe kündüz ḳafesde āh gül dib eyleyor feryād
Āmān bermas anga ẓālim ḳafes āzār olur bülbül

Ta'accub raḥm ḳılmas yetmayor feryādına ḥīç kim
Bu "Hicrān"lıġda dāim ġam bilen ġam-ḫār olur bülbül[218]

İkinci şiirde ise, fırsat olunca baykuşların hükümdar ve aynı zamanda Süleyman Peygamber'in evinde yaşayacağı, örümceklerin Efrasiyab'ın köşkünde yuvalanacağı dile getirilmek suretiyle, Türkistan'ın Çar Rusyası tarafından işgal edildiği ve Türkistanlıların esir edildiği bildirilmektedir. Şiirdeki baykuş ve örümcekler işgalci Ruslardır. Süleyman Peygamber'in evi ile Efrasiyab'ın köşkü ise esir Türkistandır:

Yetse nevbet olturur bayḳuş Süleymān tāmıga,
Ürmegüçler in ḳoyar Afrāsiyāb eyvānige.[219]

[217] Millî Şiirlerden 3. Cüz, s. 2 – 4.
[218] Millî Şiirlerden 4. Cüz, s. 25 – 26.
[219] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 203.

2.3.2. Millet

Millet teması, Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde terennüm ettiği en geniş temalardan biridir. Şair Avlânî'nin millet hakkındaki şiirleri 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarındaki Türkistan Türklüğünün gerçek hayat panoramasını çizer. Ayrıca Türkistan'ın ekonomik, sosyal ve siyasî ortamını yansıtmaya çalışır. Meselâ "*Ma'işetden Bir Manẓara*" adlı şiirde şair kendi milletinin hayat tarzının eskiye dayalı tembellikten ibaret olduğunu, halkın hâlsiz ve kuvvetsiz olduğunu söyler. Toplumda modern okulların, öğrencilerin ve eğitimin olmaması sonucunda millet evlâtları vahşî ve akılsız büyümektedir. Bu yüzden de istikbâl temin etmenin mümkün olmadığını terennüm eder. Şair "*ḳanı*" yani "nerde?" diyerek milletinden hesap sormaktadır:

Ḳanı ḥāl ü ḳanı ḳuvvet ḳanı te'mīn-i istiḳbāl
Heme eṭvārımız māżī kesāletden 'ibāretdür

Ḳanı mekteb ḳanı ṭālib ḳanı ta'līm-i istikmāl
Bütün evlādımız vaḥşī sefāhatden 'ibāretdür[220]

Bolşevik inkılâbıyla Çarlığın sona ermesinden sonra Türkistan halkları arasında kurtuluş ve kendi millî devletini kurmak için bir umut ortaya çıkmıştır. Türkistanlı şair ve yazarlar bu konuda eserler vermişlerdir. Abdullah Avlânî "*Ḳutuldik*" adlı şiirinde, Çarlıktan kurtulduklarını ancak millî bir yol, yani stratejisinin olmadığını, millî stratejiyi oluşturacak ve gerçekleştirecek bilgi, gaye ve hedefin bulunmadığını, bunun tersine milletin içinde adavet ve bid'atlerin eskiden olduğu gibi devam ettiğini ve toplumda yürürlükte olan herhangi bir iyi âdetin olmadığını kaydetmektedir. Böylece bu sıkıntılı durumdan nasıl çıkılacağı sorusunu sorarak milletin önde gelen önderlerine şikâyetini dile getirmektedir:

Saādetge yetüşdik, lek bizde istiḳāmet yoḳ,

[220] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 10 – 11.

Semeresiz iş, emelsiz boldımız rāh-ı selāmet yoḳ,
İlm yoḳ, ġāye yoḳ, maḳṣadġa yetmakka alāmet yoḳ,
Adāvet ortamızda ḥükm-fermā, yaḫşi ādet yoḳ,
Ḳayān barsun bu millet dād etarġa yār zulminden.[221]

"*Edebiyāt*" adlı şiirde de, eskiden kalma yanlış inanç ve âdetleri devam ettiren milletin cahil durumu anlatılmaktadır. Şiirde, çeşitli ot ve bitkilerden ilâç hazırlayarak hastaları tedavi eden tabiplerin modern tıptan habersiz ve aynı zamanda bunun için bilgisinin de olmadığı bildirilmektedir. Ticaret yaparak ve çalışarak kazanmak yerine tamah yoluyla halktan mal ve para toplayan sahte milyoner seyitler; bıçaklarla insan vücûdundan cin çıkaran okuyucular ve tramvaydan inemeyip takla atan vatandaşların cehaleti neticesinde ortaya çıkan komik durum tasvir edilmektedir:

Ṭabābet bābıda bizden muḳaddem hīç millet yoḳ
'Ulüflerden devā ḳılġuçı biñ Luḳmānımız bardır

Ticāret eylemekde pesde ḳalduk dib yeme endūh
Ṭama'den aḳça toplar milyaner işānımız bardır

Ḥekīmlik bizdedir ancaḳ bunı aġyār pilmes āh
Çabḳılar birle cīn ḳuvlar ḳaṣīde-ḫānımız bardır

Bizim hem 'ilm-i fennden bī-ḫaber dib eyleme taḥḳīr
Tramvaydan tüşalmay dumbalaḳ atḳanımız bardır[222]

"*İstemes*" adlı şiirde ise "*Hz. Muhammed'e ümmetim*" diyen herkesin kendi milletinin kaygısıyla kaygilânması gerektiği vurgulanmaktadır:

Ümmet irse her kişi milletni endūhın çekür
Kimki "Hicrān" bolmasa millet keẕānı istemes[223]

[221] B. Kâsımov, **Abdulla Avlânî-Taşkent Tañı**, s, 160 – 161.
[222] Abdullah Avlânî, **Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden 1. cüz,** Gulam Hasan Arifdjanov litografisi, Taşkent, 1912, s. 15.
[223] **A.g.e.**, s. 10 – 11.

Şair Abdullah Avlânî, sadece Türkistanlı Müslüman Türkleri değil, dünya genelindeki Müslümanların hâlini de şiirlerinde terennüm etmiştir. Meselâ "*Ma'ārif-perver Ġanīler Ḳulaġına*" adlı şiirinde, İslâm ehlinin gaflet uykusunda yatmakta olduğunu ve bu sebepten dolayı ümmetin sonunun hayırlı olmayacağını ve mukaddes İslâm dininin sadece adının kaldığını üzüntüyle dile getirir. Şair, İslâm milletinin bu durumundan Cenâb-ı Allah'ın arşının ve kaleminin sarsıldığı ifadesini kullanarak vaziyetin ne kadar vahim olduğuna dikkatimizi çekmektedir:

Nedür bu ḫāb-ı ġaflet ḳaflamas evlād-ı İslāmı
Şerāret şiddetiden tebrenür 'arş u ḳalem tāmı
Şuniñ çün hīç yerge yetmiyor ümmetniñ encāmı
Muḳaddes dīnimizniñ bu zamān ḳalmış fakaṭ nāmı[224]

Avlânî'nin Bolşevik ihtilâlinden sonra Türk-İslâm dünyasının sıkıntılarını terennüm ettiği şiirleri bulunmamaktadır. Zaten onun edebî faaliyeti ihtilâl öncesine göre neredeyse yok denecek kadar azdır. Bunun sebebi, millî ve dinî konularda konuşan, yazan ve tefekkür eden Türkistanlı aydınların Sovyet yönetimi tarafından topyekûn "Pantürkist-Panislâmist, vatan haini, halk düşmanı ve yabancı ülkelere çalışan casus" gibi suçlamalarla tasfiye edilişidir. Nitekim 1917-1938 yıllarında on binlerce Türkistanlı aydın idam edilmiştir. Yine yüz binlercesi hapislere atılmış ve Sibirya'ya sürgüne gönderilmiştir.

"*Biz Millet*" adlı şiirde de, yabancıların tefekkür sayesinde çağdaş bilgi, hüner ve yeni araçlar icat ederlerken, Türkistan halkının cüppelerini sallayarak riyakârlıktan başka bir şey yapmadan boş boş durmalarından yakınır. Yabancıların mey ve içkiyi bırakıp yeni icatlarlarla kemâle erdikleri bir dönemde, Türk milletinin cehalet kadehinden içip çöpçü, yamacı, dilenci olup muhtaç hâle düştüğünü tasvir eder:

Heme 'ilm ü hüner esbābını almaḳnı isterse
Çafān çalma riyā satmaḳḳa ḫob tüccār biz millet

[224] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 32 – 35.

Tefekkür sāyeside özgeler şehd ü şeker yerse
Tururmız baḳrayıb her köşede bī-kār biz millet

Mey ü mīnāsını terk eylese aġyār bizler āh
İçib cām-ı cehāletden hemīşe ẕār biz millet

Heme kesb ü kemālat itse ḥāsıl ʻilm fen birle
Şufurguçı yamaḳçı ḫayrçı köb ḫār biz millet[225]

Milletin maddî ve manevî yönden cehalete kurban olduğu, "*Öz Milletimden Ricā-yı ʻĀcizānem*" adlı şiirde de özet bir şekilde anlatılmaktadır. Bu şiirde şair milletinin bir taraftan hasta, öbür taraftan hakir yaşantısından üzüntüye kapılır. Milletini vücûdundan kan aldıran yarı canlı hastaya, dilsiz, sağır ve cansız bir duvara benzetir. Milletini kötü niyet ve ahlâksızlıkla suçlar. Bu zillet durumundan kurtulmak için milletin artık gafletten usanması gerektiğini ve böylelikle gelecek nesilleriyle birlikte kurtuluşa erişeceğini vurgular:

Marīżiñ bir ṭarafdan bir ṭarafdan ḫārsen millet
Bedenden dāyimā ḳan aldurar bīmārsen millet
Tiliñ yoḳ ger ḳulāġiñ ṣūreti dīvārsen millet
Buzuġdur niyüzyıletiñ aḫlāḳsız bī-ʻārsen millet
Köziñ aç yatma ġafletden usān millet usān millet
Tapar sen birle evlādiñ amān millet amān millet[226]

19. asrın sonu 20. asrın başlarında İslâm dünyasının genelinde meydana gelen ekonomik, sosyal ve siyasî kargaşa, Avlânî'nin "*Tercī-i Bend*" adlı şiirinin temasını oluşturur.

Bu ne zamānki ġam ile tolmış bukün cihān
ʻĀlem ot alsa yānġuçı her yerde Müsülmān[227]

[225] Millî Şiirlerden 1. Cüz, s. 5 – 6.
[226] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 23 – 25.
[227] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 25 – 28.

Bu beyitte, şair Abdullah Avlânî, Müslümanların eğitim yönünden geri kaldıklarını, bu yüzden de doğal zenginliklerin kendileri tarafından işlenemediğini, böylece sanayisi gelişmiş ülkelerin istilâsına maruz kaldığını, ezildiğini, bütün külfet ve felâketlere duçar olduğunu terennüm etmektedir. Onun bu tespiti, âdeta bütün İslâm ülkelerinin kaderinin aynı olduğunu ispatıdır. Çünkü cihan devleti olan Osmanlı devletinin Batılı ülkeler tarafından değişik fitnelerle parçalanması neticesinde İslâm âleminde bölünmeler meydana gelmiştir.

Şair, "*Öz Milletimden Ricā-yı ʻĀcizānem*" adlı şiirinde, yabancıların her alanda ilerlemiş olmalarını, geçmişteki Türk bilginlerini ve onların meydana getirdikleri eserleri işlemelerine bağlar. Buna karşılık Türklerin ise aslını ve atalarının yaptığı büyük araştırma ve eserlerini unutup, cehalet denizinde gark olup gittiğini dile getirmektedir:

Alıb taʻlīm sendin özgeler ilgāri kitdiler
Fünūn tārīḫleriñni şerḥ itib aṣliñe yetdiler
Felātun bū-ʻAlī Sīnāleriñden işlab ötdiler
Sen ve evlādiñ āṣārı ḳadīmlārın unutdilar[228]

Yine bu şiirde, şair, gafletin kucağında yatan milletini uyandırmaya çalışır. Diğer milletlerin ilim ve çalışma yoluyla gelişmelere doğru ilerlediğine dikkat çeker, vakit geçmeden şımarıklık ve gaflet uykusundan milletin ve evlâtlarının usanma vaktinin geldiğini, kurtuluşun sadece bu yolla mümkün olabileceğini söyler:

Yatursen tā-be-key ġaflet ḳuçaġından uyān millet
Cehālet cāmesin üstiñden irġıt tur zamān millet
Ketib hem-rāhlar sen yolda ḳalmakdan utān millet
Tur ötmay vaḳt nāz uyḳusıdan köbdür ziyān millet[229]

[228] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 23 – 25.
[229] **A.g.e.,** s. 23 – 25.

Avlânî, "*İstiḳbālimiz Üçün Bir Ciġer-sūz*" adlı şiirinde, eskiden mutlu olan milletinin karanlıklarda ve yokluk evinde hastalıklarla can çekişen durumundan kederlenir. Millet evlâtlarını cehalet nedeniyle milletine zararlı unsurlar olarak tasvir eder. Hz. Peygamberin yolunun böyle olmadığını, milletinin kendi perişan hâli için ağlaması gerektiğini belirtir:

Ḳarangulikde ḳalubdur sa'īd olan millet
Fenā üyinde yatur cānını sıḳub 'illet
Salur başine yene öz oġılları külfet
Budur mı! Rāh-ı peyġamber budurmidür ümmet
Bu ḥālimizġe kirek yıġlab āh zār itmak[230]

Türk milletinin rahatının eskisi gibi olmadığı, milletin heykele benzeyen cansız şemailinin kedere boğulduğu, kimselerin milletin hâlini sormadığı, milletin şevketli kâmetinin herkesin önünde eğildiği, millet evlâtlarının dünyada ilimsiz ve hünersiz kaldığı, sağlıklı bir milletin cehalete kurban olduğu, toy ve ziyafetlerin dışında kimsenin milletin dertleriyle ilgilenmediği şair tarafından "*Millet Ḥālinden Bir Yās*" adlı şiirde terennüm edilmektedir:

Ey millet-i necīb ḳalmay evvelki rāḥatiñ
Ġam birle toldı heykel-şekil ḳıyāfetiñ

Yoḳ bizde bir kişi seni ḥāliñi bilgüçi
Ḥem boldı kimsesiz seni şevketli ḳāmetiñ

Evlādiñ oldı dehrde bī-'ilm bī-hüner
Ḳurbān olub cehālete cism-i selāmetiñ

Bizden ümmīd eyleme ḥāliñni sormaġı
Biz ḥāżırız eġer bosa toyu żiyāfetiñ[231]

"*Zamān Aḥvālinden*" adlı şiirinde şair, bilgi sayesinde dünyanın zapt edildiğini, Türk milletinin başına gelen gaflete rağmen dünyadaki gelişmelerden ve icatlardan hâlâ ibret almadığını, göklerde balon ve uçaklarla

[230] **A.g.e.,** s. 22 – 23.
[231] **A.g.e.,** s. 20.

seyahat etmenin bilgi sayesinde ortaya çıktığını, ancak milletin hâlâ bilgiye itibar etmediğini terennüm etmiştir:

‘İlm ile ‘ālem muṣaḫḫir boldı biz cāhil henüz
Ḫāb-ı ġaflet başımızġa yetse hem ġāfil henüz
Açmayın ‘ibret közin biz uyḳuge māyil henüz
‘İlm-i ḥikmetlerge bizler bolmaduk ḳāyil henüz
Başımızda çarḫ urar balon seyāḥatler çıḳıb[232]

“*Ta‘accublik Ḥāller*” adlı şiirde, milletin gönlünün karardığı, cehaletin açtığı yaradan dolayı kalplerin lâle bahçesinin rengi gibi kırmızıya dönüştüğü, yani kanadığı tasvir edilmektedir. Şair Abdullah Avlânî, gafil bülbüle yani kendisi ve diğer şairlere dünyanın gül bahçesine ibretle bakmalarını, dünyada İslâm gülü gibi hakir olan bir gülün olup olmadığını sormakta ve milletin bu durumunu terennüm etmelerini istemektedir. Gafil milletine seslenerek cehalet uykusunun bir gün onun başını yiyeceğini belirtir. Milletin gözünün bu kadar çok uykuya niçin ihtiyaç duyduğuna şaşırır, bütün vatan evlâdının kötü bir hâlde olduğundan ve anasından daha yeni doğmuş kuş yavruları gibi yeniliğe ve ilim öğrenmeye isteksiz olduğundan yakınmaktadır:

‘Aceb ḥasretli ‘ālemdür köñiller dāġ-dār olmış
Cehālet ẕaḫmiden diller köñil lāle-zār olmış

Cihān gülzārine ‘ibret bile baḳ bülbül-i ġāfil
Gül-i İslāmdik dünyā yüzinde bar mı ḫār olmış

Ayıl ey millet-i ġāfil yetar başiñe bu ḫābiñ
Neçün bilmem açılmas közleriñ uyḳuga zār olmış

Fenā bir ḥāle ḳalmış barça evlād-ı vaṭan yā-hū
Anasından ayılgan ḳuş kebi bī-iḫtiyār olmış[233]

[232] **A.g.e.**, s. 20 – 22.
[233] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 19 – 20.

1905 inkılâbından sonra Rusya'da meydana gelen serbestlik ve bunun Türkistan'a yansıması, diğer Ceditçi aydınlarda olduğu gibi Abdullah Avlânî'yi de yeni usûlde okul açmaya ve millet evlâtlarını modern eğitim çerçevesinde eğitmeye sevketmiştir. Abdullah Avlânî, 1917 yılına kadar eğitim alanında aktif bir şekilde faaliyet göstermiştir. Ceditçiler, yumuşama döneminde vakit kaybetmeden birçok yeni usûlde eğitim veren mektepler açmışlardır. Abdullah Avlânî'nin kendisi de Taşkent'in Mirâbâd mahallesinde seviyeli ve çağdaş eğitimi esas alan yeni usûlde bir mektep açar. Çar hükûmeti, Ceditçilerin çocuklara Türkçülük ve İslâmcılık gayelerini aşılayacağı korkusuyla mektepleri sıkı denetim altında tutmaya çalışır. Bu sebepten dolayı eski usûlde eğitim veren medrese mollarını ve mutaassıp çevreleri kendilerine müttefik saymışlardır. Onları her zaman Ceditçilerin üstüne salmıştır. Mutaassıp çevrelere göre Rusça ve fen bilgilerini öğrenmek günahtı ve bunların eğitimini ve öğretilmesini teşvik edenler kâfir ilân ediliyordu. Bekir Tümen Somuncuoğlu'nun "Türkistan'da Eğitim (1865-1917) Ve Çarlık Rusya'sının Sosyo-Politik Açıdan Eğitime Yaklaşımı" adlı doktora tezinde, mutaassıp Kadimciler tarafından Ceditçilerin açtığı yeni usûl mekteplere karşı yöneltilen eleştiriler maddeler hâlinde şöyle özetlenmektedir:

1. "EUM'lar (Eski Usûl Mektepler) yerlerini hemen YUM'lara (Yeni Usûl Mektepler) bırakmadılar, aralarında bir mücadele başladı. Birçok bölgede başta din adamları, bu okulları açanları kâfir ve Rus (Orus) olarak adlandırıyor, bu okulun günah ocağı olduğunu söylüyorlardı. Kadimciler dediğimiz grubun mensupları YUM sistemini dinsizlik ile suçluyorlardı. Kadimciler YUM'a karşı yürüttükleri mücadelede Çarlık idaresinin desteğini almaktan çekinmiyorlardı. Aslında bu durum bir çelişki oluşturuyordu. Kendilerinin değer sistemini bozup Ruslaştırmaya açık hâle getireceğini düşündükleri sistemi yine Rusların yardımı ile bertaraf etmeye çalışıyorlardı. Bu durum, YUM sistemine karşı çıkanların en azından bir kısmının sadece toplum içindeki pozisyonlarını korumaya çalışan insanlar olduğunu düşündürmektedir.

2. Kadimcilere göre mevcut durumun bozulması, toplum değerlerinden uzaklaşma mânâsına geliyordu. Kadimcilerin YUM'lara muhalif olmalarının

başlıca sebebi eskinin korunması ihtiyacı idi. Yüzyıllardır Müslüman dünyasının her yerinde eğitim aynı şekilde veriliyordu. Bunun bozulmasının hem Müslümanlığa, hem de toplumun dengelerine zarar vereceği düşünülüyordu. Bu korunma duygusunun şuurlu bir yanı olduğu gibi, sadece mevcudu muhafaza etme gibi şuursuz bir yönü de mevcuttu. Okulun toplumun ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığı gibi sorular Kadimcilerin gündeminde değildi. Ceditçilerin bunu gündeme sokma girişimleri ise bu muhafazakâr çevrelerin tepkisini çekiyordu.

3. Kadimciler YUM'da Rus okullarındaki gibi sıraların kullanılmasını Ruslaşma olarak değerlendiriyorlardı.

4. Kadimciler YUM'da okutulan coğrafya ve tarih derslerinin bid'at ve günah fikri olduğunu yayıyorlardı.

5. Kadimciler Cedit mekteplerini siyasî okullar olarak görüyorlardı."[234]

İşte bu çekişmelerden dolayı, Avlânî de, kâfirlikle suçlanır ve Mirâbâd'daki mektebi kapatılır. Şair Avlânî, Kadim-Cedit tartışmalarını "*Cenāb-ı Ḥaḳdan Bir Ricā*" adlı şiirinde, işlemiştir. O, Allah'tan Kadimcilerin cahil görüşlerinden ve Çar hükûmetinin hilelerinden milletini uyanık tutmasını, ona insaf ve hidayeti yâr etmesini, ilim ve amelde herkesi kararlı kılmasını, din ve şeriat üzere milletine kuvvet vermesini diler. İslâm milleti için değer nasip etmesini, aralarında bulunan cehalet ve nifak derdine bir çare göstermesini, gönüllerdeki adaveti yok edip, yerine dostluğu âdet edinmelerini sağlamasını diler. Milletin ve kendisinin Allah'ın lütuf ve keremine ihtiyacı olduğunu, yoksa cehalet ateşinde hâllerinin harap olacağını terennüm etmektedir:

Yā Rabb bizimle milletimiz huşyār ḳıl
İnṣāf ile hidāyeti bizlerġe yār ḳıl
'İlm u 'amelde cümlemizi ber-ḳarār ḳıl
Dīn u şerī'at üzre bizi üstüvar ḳıl
Yā Rabb teraḥḥum eylemeseñ ḥālimiz ḫarāb
Yanduk cehālet āteşine baġrımız kebāb

Yā Rabb ber imdi millet-i İslām üçün revac

[234] Bekir Tümen Somuncuoğlu, **A.g.e.**, s. 201 – 202.

Cehl ü nifāḳ derdine ḳılġıl özin ‘ilāc
Dilden ‘adāveti köter ülfetni ḳıl mizāc
Lüṭf u keremġe biz kebi “Hicrān”lar iḥtiyāc
Yā Rabb teraḥḥum eylemesen ḥālimiz ḫarāb
Yanduk cehālet āteşine baġrımız kebāb[235]

Yine bu şiirde, Abdullah Avlânî, millet toy yaptığında, yani güzel eğlenceli günlerinde herkesin buna katıldığını, ancak milletin harabelerde derbeder gezer hâle geldiğinde, kimsenin ona sahip çıkmadığını, milletin dertleri söz konusu olduğunda herkesin kulağının sağır oluverdiğini eleştirir. Toplumun her tabakasındaki önderleri kınama yoluyla onları Türkistan halkının sıkıntılarıyla ilgilenmeye dâvet eder:

Millet ḫarābe ‘ālemide yürdi der-beder
Millet yüzine ḳılmadı hīç kimse bir naẓar
Millet digande barçani boldı ḳulaġı ker
Millet çaḳırsa bargay idük toy ḳılıb eġer[236]

“*Edebiyat yâhut Millî Şiirler*”in birinci cüzünün ilk şiirinde, Abdullah Avlânî’nin Allah’a olan ilticası yer almaktadır. Şair, Allah’a hâlleri yani milletinin hâlini perişan etmemesini, bugün kendi hayâlinin levhası bir nakşın göstermekte olduğunu yani geleceğe yönelik bir umudun peyda olduğunu, Habîb’inin hürmeti için bekâya ulaştırmasını diler. Gece gündüz milletinin kederiyle kederlenen kulunu, yani şairin kedisini bir gedanın değerli bir şey için mücadele verdiği gibi nefes teli ve can kurtuluşuyla milletinin sesine ses katmasını, yani onun dertlerinin çözülmesine katkı sağlaması için bir fırsat nasip etmesini diler:

İlāhī ḳılmaġıl ḫāṭır-perīşān
Tutundum men bugün bir ibtidāġa

Ḫayālim levḥi körsetmekde bir nakş
Ḥabībniñ ḥürmeti yetkür beḳāġa

[235] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 17 – 19.
[236] **A.g.e.,** s. 17 – 19.

Nefes tārı bilen cān restesiden
Ḳoşay āvāz bir millet ṣadāġa

Kiçe kündüz ġam-ı milletde Hicrān
Gedā çün ceng urur ḳımmetbahāġa[237]

Türkistan Türklüğünün içine düştüğü cehaleti anlatmak için yazılan şiirlerden biri de "*Millet Heykelige Ḫiṭāb*" adlı şiirdir. Şair, milletin cehalet uykusundan uyanmasını, uzun zamandır birbirinden habersiz kalan halkın artık hasret gidermek, cehalet yerine ilim evine girme konusunu konuşmanın vakti geldiğini dile getirmekte, artık uyumanın değil, millî meselelerde hep birlikte harekete geçilmesi gerektiğini terennüm etmektedir:

Tur ey millet uyḳudan ḥasretlaşayluk
'İlm üyige kirmaḳġa, ṣuḥbatlaşayluk

Yatma millet uḫlama, bīdārlaşayluk
Millī işler işlerge, tur bil baġlaşayluk[238]

Abdullah Avlânî'nin milletin cehaletten kurtulması için iltica mahiyetinde yazdığı şiirlerinden biri de bütün cüzlerin başında yer alan "*Hamd*"lardan biridir. Meselâ dördüncü cüzdeki "*Ḥamd*" adlı şiirde, şair Avlânî, Allah'a sevgili peygamberi Hz. Muhammed'in hürmeti için onun ümmetini tembellik uykusundan uyandırmasını ve uyanık hâle getirmesi için duaya el açmaktadır:

Dostıñ ḥabīb seyüzyılid-i muḫtār ḥürmeti
Ümmetlerini ḫāb-ı kesāletden it cüdā

Yā Rabb ġarīb milleti huşyār eyle dib
"Hicrān" ḳuliñ köterdi ḳolın eyleb iltiçā[239]

[237] Millî Şiirlerden 1. Cüz, s. 2.
[238] Millî Şiirlerden 3. Cüz, s. 35 – 36.
[239] Millî Şiirlerden 4. Cüz, s. 2.

Bütün Müslüman milletlerin istikbâllerinin kapandığını, yani gelecekle ilgili bir plânlarının olmadığını tasvir eden şiirlerden biri de "*Ṭūṭī*" adlı şiirdir. Ziraat ve sanayi alanındaki gelişmelerden habersiz İran, Arap, Türk, Tatar ve Hint Müslümanlarının kandırma, aldatma ve tembelliği meslek edindiği tasvir edilir. Bu Müslüman halklarının, hüner, ilim ve fennî gelişmelerden yoksun olduğu, keselerinde esen yelden başka servetlerinin olmadığı, yani fakir oldukları ifade edilmiştir. Şairin, "*ḫorus her yerde birdik ḳıçḳırıbdur alġıl 'ibret*" ifadesi, gelişmiş Batı'da yaşayan insanlardan Doğu'da yaşayan insanların bir farkı olmadığını, farkın ve üstünlüğün sadece bilgide olduğunu, her millet azmederse üstesinden gelinmeyecek bir işin olmadığını hatırlatır, Batılıların icatlarından ibret almaya çağırır:

Heme İslām iliniñ ṣaḥne-i ümmīdi baġlangan
Pirīb ü aldamaḳnı kesb ḳılmışlar kesāletni

Zirā'atden ṣınā'atden ḫabersiz Fās u Īrānlar
Esīr-i 'aṣr boldı taşlamas buġż u 'adāvetni

'Arabdur, Türkdür, Tatar, Hindīdür, Müsülmāndur
Ḫorus her yirde birdik ḳıçḳırubdur alġıl 'ibretni

Hüner yoḳ, 'ilm yoḳ, fen yoḳ teraḳḳīden nişān yoḳdur
Müsülmān kesesiden yıl isedür işte ṣervetni[240]

"*'İlm Aḥvālinden Bir Manẓara*" adlı şiirde ise şair, Rabbinden milletinin içinde var olan kin, adavet ve terbiyesizlikleri yok etmesini, milletine terbiye ve adalet nasip etmesini, esaretten, yani Rus istibdadından kurtulması ve hürriyete kavuşması için yardım etmesini diler. Milletinden ne zamana kadar zulmetten kendilerini çekmeyeceklerini sormaktadır:

Ḳaçan bizlerdeki kīn u 'adāvet maḥv olur yā Rabb
Bahār-ı terbiyüzyıletde feyż alıb gülşen külür yā Rabb
'Adālet bāġıga gülhāy-i ḥürriyet tolur yā Rabb

[240] Millî Şiirlerden 3. Cüz, s. 26 – 27.

Çıḳıb bülbül ḳafesiden yār dildārın körür yā Rabb
Yaşarmız tā-be-key "Hicrān" çekilmasmızmı ẓulmetden[241]

Yine aynı şiirde, milletin göz nurunun ve dermanının tükendiği, devletin yabancılar tarafından ele geçirildiği, kendisinin ise cehalete kurban gittiği, ilimsizlerin figanının hiçbir zaman yerini bulmayacağı, Kur'ân emirlerinin terk edilmesi neticesinde ilim ışığının söndüğü ve şeriattan uzaklaştıkça bedbahtlığa yaklaşıldığı dile getirilmiştir:

Köziden kitdi nūrı ḳalmadı milletni dermānı
Ḳolıdan kitdi devlet boldı ümmet cehl ḳurbānı
Yetermü! hīç yirine 'ilmsiz bī-çāre efgānı
Çerāġ-ı 'ilm söndi terk olub aḥkām-ı Ḳur'ānı
Yaḳın olduk şeḳāvetge yirāḳ olduk şerī'a'tden[242]

"*Köknārı ve Ḳımār-bāz*" adlı şiirde ise Avlânî yine milletin zayıflığını, işlerinin fayda değil hep zarar olduğunu, hayat tarzının ise hep illetten ibaret olduğunu ifade eder, milletin bu kadar aşağilânan hâline gözyaşı döker:

Bar mu bizdik dünyāda nā-tüvān hīç millet
Ḳılmuşı kānı żarar turmuşı heb 'illet

Millet ḥālin körgande közlerimdür giryān
Munça pestleb kitdi dib boladur men hicrān[243]

Abdullah Avlânî, Türkistan halkının hayat tarzını ve âdetlerini "*Ma'īşetden Bir Manẓara*" adlı şiirinde örneklerle tasvir etmiştir. İnsanlar arasındaki kardeşliğin şahsî rahattan ve bütün ümitlerin de şahsî adavetten ibaret olduğunu kaydetmiştir. Şair, milletinde gayret ve yeni bir hâlin olmadığına, hâllerinin tamamen boş lâf ve tembellikten ibaret olduğuna üzülür. Milletinin mülk, servet ve şirketten yoksun olduğunu, evlerin tamamının eskiden kalma harabelere benzediğini, insanlar arasında ülfet,

[241] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 14 – 15.
[242] **A.g.e.,** s. 14 – 15.
[243] Millî Şiirlerden 3. Cüz, s. 18 – 19.

şöhret ve ikbâlden bir eser kalmadığını, bütün fertlerin sanki mezarlıktan ibaret olduğunu terennüm etmektedir:

Bizim yirlerde uḫuvvet şaḫṣī rāḥatden ʻibāretdir
Heme āmālimiz şaḫṣī ʻadāvetden ʻibāretdür

Ḳanı himmet ḳanı ġayret ḳanı bizlerde yeñi ḥāl
Bütün evżāʻımız lāf ü ʻaṭāletden ʻibāretdür

Ḳanı şirket ḳanı ṣervet ḳanı bizlerde mülk ü māl
Heme iʼmārımız eski ʻimāretden ʻibāretdür

Ḳanı ülfet ḳanı şöhret ḳanı bizlerdeki iḳbāl
Bütün efrādımız sanki mezāretden ʻibāretdür[244]

"*Millet Ḥālinden Bir Ciġer-sūz*" adlı şiirde, şair, milletin başına gelen gam ve külfetten hâlsiz düştüğünü, bu yüzden kıpırdamaya dahi gücünün kalmadığını söyler. Cehalet ve hakirliğin Türkistanlıların yakasına yapıştığını ve bu durumdan kurtuluşun imkânsız olduğunu belirtmektedir. Şiirin devamında da halkın hiç gün görmediğini, aksine günden güne mihnetinin arttığını ve bu rezaletten kurtuluş ihtimalinin bulunmadığını tahmin etmektedir. Aynı şekilde Türkistanlıların bu ümitsiz hâlini soracak kimsesinin de bulunmadığını, evlâtlarının tamamının bilimsiz, sağır ve dilsiz olduğunu terennüm etmektedir:

Bunça külfet bunça ġam toplandı millet başıge
Öyle biʾ-ḥāl oldıkim ḳozġalmaga yoḳtur mecāl

Bir ṭarafdan ʻilmsizlik bir ṭarafdan ḫārlik
Tutdı milletniñ yaḳasından ḳutulmaġı muḥāl

Rūşenālıġ körmeyor künden kün artur miḫneti
Bu reẕāletden ḫalāṣ olmaḳġa yoḳtur iḥtimāl

Şulḳadar meʾyūs ḥālin sorġalı yoḳ kimsesi

[244] Millî Şiirlerden 2. Cüz, s. 10 – 11.

Barça evlādı bilimsiz ker ḳulaġı güñ lāl[245]

"*Na't-ı Server-i 'Ālem*" adlı şiirde, Avlânî, bütün İslâm milletine seslenerek iki dünya saâdetini kazanmak için ümmetin kendi gevherinin yani Hz. Peygamberin kıymetini bilmesini, kıyamete kadar Hz. Peygamberin yolundan çıkmamasını tavsiye eder. Allah'ın peygamber hürmeti için ümmetinin duasını kabul edeceğini, ümmetin de peygamberini Allah'a şefaatçi göstererek tövbe etmesini istemektedir. Buradaki tevbeden maksat, ümmetin içine düştüğü maddî ve manevî cehalettir:

Ḳanı ümmet ki bilse gevheri ḳıymet bahāsını
Yolıdan çıkmasa ölgünçe sindik reh-nümāsını
'Aceb irmaski tapsa ikki dünyā müdde'āsını
Ṭüfeyliñdin ḳabūl itse ḫudā şāyed du'āsini
Şefī' eyleb sini ḳılsa tażarru' Rabb, Allāhge[246]

Şiirin devamında, şair, rahmeti sonsuz Rahman ve Rahîm olan Allah'a Habibinin hürmeti için haddini aşarak azgınlık yapan ve küskünlük batağına saplandığı için kıpırdamaya dermanı kalmayan milletini hor bırakmaması için yalvarır. Ondan kederli, asi kullarını dergâhına, yani sonsuz kurtuluşa ulaştırmasını diler:

İlāhī sin Raḥīmsin raḥmetiñ bī-ḥadd bī-pāyān
Ḥabībiñ ḥurmetiden milleti ḫār itme ey Raḥmān
Bu ümmetler bu künde ḳıldılar kim ḥaddiden ṭuġyān
Gine lāyige batdı ḳalmadı ḳozġalmaḳḳa dermān
Öziñ yetkür bu Hicrān-ı 'āṣīlerni Ka'be-t-ullāhge[247]

"*Ḥamd*" adlı şiirde ise şair acı çekmekte olan milletinin zulmet içinde kaldığını bildirmekte ve Allah'tan onu bu durumdan kurtarmasını dilemekte, bu uğurda gerekirse canını feda edeceğini belirtmektedir:

Munça ẓulmet içre yā Rabb ḳaldı Hicrān milletim

[245] Millî Şiirlerden 3. Cüz, s. 6 – 7.
[246] **A.g.e.**, s. 4 – 5.
[247] **A.g.e.**, s. 4 – 5.

Milletim, milletim hicride bolsun cān fedā[248]

"*Öz Aḥvālimizden*" adlı şiirde, Türkistan halkı kavak ağacının sürekli titreyen yapraklarına benzetilerek yeni haberlerden koyun gibi kaçan, ilimsiz, terbiyesiz ve cahil olduğu dile getirilmekte, halkın yüreksizliği sebebiyle acı çekmekte olduğu terennüm edilmektedir:

Tirek yafraġidik titrer bizi ḫalḳ
Ḳaçar ḳoydik ḥavādiṯden bizi ḫalḳ
'İlmsiz terbiyyetsiz fuk[249] *bizi ḫalḳ*
Yüreksizlik bilen "Hicrān" bizi ḫalḳ[250]

Türkistan halkının feci durumu, "*Cehālet*" adlı şiirde tasvir edilmiştir. Bu şiirde, milletin işinin cehalet ve tembellik sebebiyle kötüye gittiği, hâllerin perişan, bağırların kanla dolduğu, millet bağrının içindeki güllerin yani eğitim ve yeni gelişmelere olan isteğin solduğu ve gül gibi güzel bilgin kılavuzlarının kalmadığı büyük bir üzüntüyle dile getirilmektedir:

Bizlerniñ işimiz köb yaman oldı
Ḫāṭırlar periṯān bāġr ḳan oldı
Milletniñ bāġıniñ gülleri soldı
Ḳalmadı dānāsı gül-i ra'nāsı
Āh munça cehālet olmaz olmaz olmaz
Mundaḳça kesālet olmaz olmaz olmaz[251]

"*Milletga Ḫiṭāb*" adlı şiirde, şair, uzun zamandır gafil yatan milletine gözünü açması için haykırmakta, onun ömrünü yatmakla geçirerek tamamen kaygıya battığını, şan ve şerefini kaybettiğini ve mezar taşı gibi donduğunu hatırlatmaktadır:

---

[248] **A.g.e.,** s. 2 – 4.
[249] Fuk- cahil, kibirli.
[250] **A.g.e.,** s. 35 – 36.
[251] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 28 – 30.

Közleriñ aç ey millet, köb zamān ġāfil yatdıñ
‘Umriñ ötdi yatmaḳda, ḳayġuge tāze batdıñ
Kitdi şān u şerefiñ, māzār taşıdik ḳatdıñ[252]

Avlânî, “*Öz Ma‘īşetimizden*” şiirinde, halkın nezdinde âlimlerin hiçbir değerinin kalmadığından, zamanın su gibi akıp gitmesine rağmen milletinin zerre kadar yükselemediğinden, her ferdin kendi hayatından başka bir şey görmediğinden ve milletin sıkıntısına ortak olacak kimseciklerin bulunmadığından yakınmaktadır:

Ḫalḳa bir pulça ḳıymeti yoḳdur
Her kimseniñ bolsa ‘ilm dānāsı

Tañ atur kün batur öter devrān
Yoḳtu milletni ẕerre bālāsı

Her kişi öz ma‘īşetin ister
Kimge lāzım milelni ġavġāsı[253]

Türkistan halkının söz verip sözünde durmayan bir halka dönüştüğü “*Perīşān Ḥāller*” adlı şiirde terennüm edilmektedir. Şair, halkına “*Tanrının, ‘söz verdiğinde sözünde dur’ emrine rağmen, biz, sözümüzden günde bin defa dönen milletiz*”, diyerek halkının bu kötü âdetine karşı tepki göstermektedir:

Eger ‘ahd eylasañ ḳılġıl vefā dir Teñri bizlerġa
Ki her kün va’desin biñ merte buzgan bī-vefā bizler[254]

“*Ma‘īşetimizden Bir Manẓara*” adlı şiirde, Türkistan’da kaliteli eğitim veren okulların olmadığı, halkta ilme yönelik ciddi bir talebin bulunmadığı, babaların ilim yolunda değil, ziyafet ve eğlenceler için para harcadığı eleştirilmektedir. Bundan başka toylar için büyük paralar harcayan milletin uyumaması, aksine ilim alması, ilim alan milletlerin lâmbasının yandığı yani

[252] **A.g.e.**, s. 14 – 16.
[253] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 41 – 42.
[254] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 42 – 44.

geleceğinin aydınlık olduğu vurgulanmaktadır. Şair, böylece Cedit okullarının, yani yeni usûlde eğitim veren müesseselerin kurulmasına Türkistanlı babalardan, yani milletinden destek beklemektedir:

Az bizde yaḫşı terbiyyetlik mektebler
Yoḳ bizlerde ‘ilme ciddī ṭalebler
Atalar ‘ilme pul bermas yir gepler
Toylarge aḳçalar niçe miñ ṣarflar
Ey millet uḫlama ‘ilm alur çāġı
Her millet ‘ilm aldı yandı çırāġı[255]

“*Üsküdar’a Gider İken*” adlı türkünün müziğine uyarlanarak yazılan “*Akma Köz Yaşım*” adlı şiirde, şair, kâdir olan Allah’tan milletinin hâlinin ne zamandan beri haddinden fazla kötüye gittiği sorusunu sorarak milleti için bu felâketten bir çıkış yolu göstermesini dilemektedir. Şiirde, evlâtları cahil olan milletlerin gün yüzü ve mutluluk görmediği vurgulanmakta, gayretle okullar açmakta olan diğer milletlerden ibret almadığı için bilgisiz Türk milletinin kötü durumuna acımaktadır. Burada şair Avlânî’nin kendi milletinden yüz çevirmesi söz konusu değildir. Şair, bu şiiriyle milletinin vurdumduymazlığına olan öfkesini dile getirmektedir:

Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ne zamāndur
‘İlmsiz milletniñ ḥāli bī-ḥadd yamāndur
Cāhil bolsa her bir millet oġlı evlādı
Ol millet körmeydür dünyāda şādı

Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ne zamāndur
‘İlmsiz milletniñ ḥāli bī-ḥadd yamāndur
Yıġlama közim senga cānım aġrıb açıyor
Özge millet ġayret ḳılub mekteb açıyor[256]

“‘*İlme Terġīb*” adlı şiirde de, ilimsiz, âciz, gafil ve nâdan Türkistan halkının her iş ve durumunun gam ve sıkıntıya dönüştüğünü, cehaletin büyük

[255] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 37 – 39.
[256] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 20 – 21.

bir bela olduğunu, cahil kişilerin her zaman derde müptelâ olduğunu haykırmakta ve böylece milletin gözünü açmaya çalışmaktadır:

Ey ʻilmsiz aḥvāli zebūn ġāfil ü nā-dān millet
Efsūs ki her bir işiñ oldı ġam endūh

Āh cehl, cehl, cehl, belādur, belādur[257]
Cāhil kişiler derde mübtelādur[258]

"*Naʻt-ı Rasūl-i Ekrem*" adlı manzumede, Hz. Peygamber'in insanlığı cehaletin karanlığından aydınlığa çıkarmak yolunda çektiği eziyetleri sayıldıktan sonra bugün ümmetin sevap işlemek yerine hata yapmaya giriştiği, milletin ve vatanın hâlinin harap, şerefli şeriatın elem verici bir hâle geldiği ve Müslümanlar için artık işlemediği dile getirilmektedir. Bülbülün yerini kargaların işgal ettiği, yani Türkistan'ı asıl sahipleri olan Türklerin vatanının Ruslar tarafından işgal edildiği, ümmetin ilim ve amel etmek yerine şarap içmeyi âdet edindiği ve bu yüzden kalplerinin param parça olduğu terennüm edilmektedir. Şair, Hz. Peygamber'den ümmetinin hasta ve garip hâline bakmasını ve kendisinden merhamet bekleyen İslâm'a merhamette bulunmasını dilemektedir:

Ümmet ḫaṭāġa ḳıldı cedel ḳılmıyor ṣevāb
Millet ḫarāb u ḥāl-i ḫarāb u vaṭan ḫarāb
Şerʻ-i şerīf işlemiyor ḥāl-i iżtırāb
Bülbül yirine ḳıldı vaṭan bu zamān ġurāb
ʻİlm u ʻamelni ornıġa ümmet içer şarāb
Diller kebāb ü bağır kebāb ü yürek kebāb
Sizden teraḥḥum istiyor İslām yā ḥabīb
Baḳ! ümmetiñni ḥāline bīmār hem ġarīb[259]

Yine aynı eserde yer alan "*Ḥamd*" adlı şiirde, Abdullah Avlânî, dönemindeki İslâm'ın ve Müslümanların durumunu saâdet asrındaki

[257] Bu bir beyt Keşkükde yazılmış muaʻllim: Āṣıf Efendiniñ şiʻrinden alındı. (Orijinal metindeki dipnot)
[258] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 13 – 14.
[259] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 4 – 6.

durumuyla karşılaştırarak bugünün Müslümanlarının tenezzüle uğramasının sebeplerini gözler önüne sermektedir. Avlânî, Müslümanların "*aziz ikan nige ḫār oldı Ḥaḳḳ özi bigay*", diyerek meselenin aslını sadece Allah'ın bileceğini, ancak "***bizimçe***" yani "***biz kullarına***" göre buna ilimsizlik ve ulemalar sebep olmuştur derken, Ceditçiler tarafından okutulması teşvik edilen modern fen bilimlerinin ulemalar tarafından bid'at ve Ruslaşma olarak görülüp karşı çıkıldığını kastetmektedir. Şair, saâdet asrında İslâm dininin yükseldikçe yükseldiğini, saâdet asrından uzaklaşıltıkça da kötülük asrına yaklaşıldığını; İslâm'ın nifak, kin ve hurafelere maruz kaldığını, âlimlerin amel edilmeyen bilgisinin esir hâline geldiğini, garip milletin gittikçe tenezzüle uğradığını, memurların çoğunun nefis belası için çalıştıklarını, garip milletin sıkıntıları hakkında kimsenin kafa yormadığını esefle kaydetmektedir. Bütün gizli sırların bilgini olan Allah'tan bu feci duruma karşı merhamette bulunmasını dilemektedir:

'Azīz ikan nige ḫār oldı Ḥaḳḳ özi bilgay
Bizimçe bunga sebeb boldı 'ilm u 'ulemā

Sa'ādet 'aṣrıda ḳıldı teraḳḳī dīn-i mübīn
Uzaḳladıḳça sa'ādetden oldı 'aṣr 'aṣr-ı fenā

Nifāḳ, buġż, ḫurāfāte uçradı İslām
Tüşüb 'amelden esīr oldı ḥikmet-i ḥukemā

Tenzzül eyledi bardıḳça millet oldı ġarīp
Belā-yı nefse çalışdılar ekṣeri ḫulefā

Ġarīb millet üçün hīçkim olmadı "Hicrān"
Teraḥḥum eyle özin ey! 'Alīm-i sırr-ı ḫafā[260]

Avlânî'nin "*Maḥbūblerime Bir Ḫiṭāb*" adlı şiiri de, millet ve ümmet hakkında olup, şair, yaşadığı yüzyılı terakki asrı olarak adlandırmaktadır. Ancak, bu terakkinin Müslümanlar arasında sadece bir hayalden ibaret

[260] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 2 – 4.

olduğunu, ittifaksızlık ve ilimsizliğin halkı zayıf düşürdüğünü, gafil milleti uyandırmanın imkânsız hâle geldiğini kaydetmekte ve milletinin gam sebebiyle gözlerinin kan ağlamasını istemektedir. Avlânî'nin "*Ağlasun ḳan közlerim millet ġamında bī-melāl*" ifadesi, Türkistan Türklüğünün önderlerine ve aydınlarına yapılan gizli bir uyarıdır. Şair, ittifak ve ilimden "*kendilerini yani Türk milletini ne zamana kadar terk ederek çiğneyeceği*" sorusunu sorarak ondan İslâm ehline cemalini göstermesi için yalvarmaktadır:

'Aṣrımız 'aṣr-ı teraḳḳī bizde ma'ẕūr-ı ḫayāl
İttifāḳ u 'ilmsizlik bizni ḳıldı bī-mecāl
Āh ġāfil milletiñ uyḳudan uyġatmak muḥāl
Ağlasun ḳan közlerim millet ġamında bī-melāl
İttifāḳ u 'ilm İslām ehline göster cemāl
Tā-be-key hicriñde bizlerni ḳılursen pāy-māl[261]

"*Şā'ir ile Ṭūṭī*" adlı şiir, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındaki bütün Türk-İslâm dünyasının maddî ve manevî durumunu sorgulayan bir muhtevaya sahiptir. Şair Avlânî, Mekke, Medine, Mısır, İstanbul, İran, Fas, Yemen, Afganistan, Hindistan, Cezayir, Kırım, Kafkasya, Kazan, Ufa ve Orenburg şehirlerini gezip gören, orada yaşayan halkların hâlinden haberdar olan "ùÿùi"den yani papağandan bu şehir ve ülkelerde yaşayan Müslümanların hâlini sormaktadır. Bu ülkelerde yaşayan halkların mal ve servetinden yani maddî durumundan; hırka, cüppe, tespih, ibâdet ve güzel âdetlerinden yani manevî durumundan bahsetmesini istemektedir. Şair, şiirin devamında, papağandan Avrupa'daki marifet, fen ilimlerini ve hükûmet dairelerini anlatmasını ister. Avrupalılarla karşılaştırıldığında Arap, Fars, Türk, Tatar ve Hint Müslümanlarının da ilimden, fenden, marifetten, ziraatten, sanattan, hünerden kısacası genel ilimlerden haberdar olup olmadıklarını ve terakki edip etmediklerini sorar. Burada papağan sembolik bir karakterdir. Dönemin Türk-İslâm ülkelerinin sosyal, ekonomik ve siyasî durumundan

[261] **A.g.e.,** s. 8 – 10.

haberdar olan Avlânî, şiirinde papağan karakteri vasıtasıyla kendi tespitlerini ortaya koymuştur:

Kil ey ṭūṭī ikavlan sözleşeylük hāl-i milletden
İşitdim kim imiş sen bā-ḫaber aḥvāl-i milletden

Körüb Mekke Medīne Mıṣır İstanbul ve İrānı
Neler kördiñ işitdiñ söyle cānım māl ṣervetden

Kizüb Fās u Yemen Afġān u Hindistān Cezāirni
Ridāden ḫırḳadan tesbīḥden söyle ʻibādetden

Ḳırım Ḳafḳaz Ḳazan Ufa Orenburlarnı kezmişsen
Müsülmānlar arasıda ne kördiñ yaḫşı ʻādetden

Körüb sen Yavrupanı ḥālini bir bir beyān eyle
Maʻārifden fünūnden ʻilmden bāb-ı ḥükūmetden

ʻArablar, Fārsīler, Türkler, Tatar Hindīler
Teraḳḳī ḳıldılarmı? yoḳmı? Söyle kār-ı ümmetden

Bular hem ʻilm fenden maʻrifetden bā-ḫaberler mi?
Zirāʻatden ṣınāʻatden hünerden ʻilm-i ḥikmetden

Kilüb sen bizni Türkistān ārā ey murġ-ı cān-perver
Bu sözlerniñ cevāpını menge birgil mürüvvetden[262]

Abdullah Avlânî, "*Efsūs*" adlı şiirinde, milletin fertleri arasında haset gütmenin gece gündüz bir alışkanlık hâline geldiğini, bu haset belasının bilgin birisini anlamak yolunda milletin çabasını baltalamakta olduğunu bildirmektedir. Bu sebeple millet ağacının ne dalı, ne de kökünün kaldığını, yani milletin artık çürümüş, içi boş bir kavağa dönüştüğü ve böylece ezilerek ağlamaya mahkûm olduğunu terennüm etmektedir:

Ḫādimlik olubdır keçe kündüz bize pīşe
Ḥasedlik olub birbirimiz birle hemīşe

[262] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 26.

Dānende-yi fehminde urur millete tīşe
Millet şecerinde ne ḳalub şāh ne rīşe
Bī-ḥāṣıl olub ḥāṣıl-ḫār aġladuk aġleb[263]

Şair Abdullah Avlânî, "*Millī Naġme*" adlı şiirinde, milletine saâdete ulaşmanın ve hayata devam etmenin ancak ilimle mümkün olduğunu söylemekte ve milletini buna "*ẕekāvetiñ*", yani "*yeterli zeyrekliğin*" vardır, diyerek cesaretlendirmektedir. Millet bahçesindeki gül elden gitmişken ve vatanın viran olduğu bir vakitte, milletinin çayhane ve meyhanelerde zaman öldürüp gün geçirmesini, her türlü kötü alışkanlıklarını ve tembelliğini eleştirmektedir:

Yaşa, yaşa, yaşa millet ẕekāvetiñ vardur
Sa'ādetiñ sini 'ilm iledür keçürme zamān
Yaşamaḳıñ sini 'ilm iledür bolursen āmān
Kitdi gülniñ çemeniñ, vīrāndür vaṭaniñ
Çay-ḫānede yaşamaḳdan sin olmuşsen balaçı
Mey-ḫānede yaşamaḳdan sin olmışsen mādāçı[264]

Avlânî'nin millet hakkındaki şiirleri, genel itibariyle bir menfilik içermektedir. Şair, sosyal, ekonomik ve siyasî açıdan milletin eksikliklerini terennüm etmiştir. Ancak birkaç şiirinde, son zamanlarda milletin gözünün açılmakta olduğunu terennüm eden şiirleri de yok değildir. "*Seyāḥat Ṣemeresi*" adlı şiir, işte bu şiirlerden biri olup, Abdullah Avlânî'nin Türkistan'ın kalabalık nüfusa sahip olan Andican, Mergilân, Oş, Nemengan ve Hokand gibi şehirlerine yaptığı seyahati anlatmaktadır. Şair Avlânî, seyahati boyunca uğradığı şehirlerdeki gençlerin her yerde millî meseleler hakkında toplantı ve istişareler yapmakta ve birbirleriyle sırdaş olduklarına şahit olmakta, gafletin yerini dostluk alarak uyanma devrinin ve Türk gençlerinin sanki bir anadan doğmuş kardeşler hâline geldiğine sevinmekte ve bu sevgiyi nasip eden Allah'a hamd etmektedir:

---

[263] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 16 – 17.
[264] **A.g.e.,** s. 16 – 17.

Ḥamdlar olsun ḫudāge ḳayda körseñ yāşlar
Millī işlerge teşebbüṣler ḳılur kingāşler

Andicān u Merġinan u Oş u Nemengan u Ḫoḳand
Yāşları birbirleri birlen bolıb sır-dāşlar

Kitdi ġaflet kildi ülfet tuġdı devr-i intibāh
Ḳayda körseñ yāşları bir tuġmadik ḳardāşlar[265]

Şiirin devamında şair Avlânî, Türkistan gençlerinin millet menfaatleri konusunda birlikte hareket edip çaba göstermekte, birlikte çalışmakta, birlikte gelişmekte ve birlikte aş yemekte olduğunu büyük bir sevinçle dile getirmektedir. Avlânî, milletin büyüklerinden aralarındaki benlik davasını bırakmalarını, gençleri peşlerine takıp onlara kılavuz olmalarını, yıllar boyunca devam eden ayrılık devrini bitirmelerini ve hep birlikte ileriye doğru atılmalarını istemektedir:

Yeñi millī işlere her yerde bar sa'y u cedel
Birge iş birge terāḳḳī birge yirler āşlar

Ketteler sizden ümmīd şul taşlañiz sen-menliġi
Sizge bizler irgaşaylük bizge siz yolbaşlar

Besdür imdi şunça Hicrānlıġda ötdi ay yıl
İlgerige ḥatlaşaylük bir bolub yoldāşlar[266]

Bolşevik ihtilâlinden ilham alan Abdullah Avlânî, milletine hitaben "*Yatma*" adlı bir şiir yazmıştır. Şiirde, Avlânî, soylu milletini arkasına gizlendiği nikaptan çıkmasını, uyanmasını, doğan güneşten haberdar olmasını, yatma zamanının geçtiğini ve artık çalışma zamanının geldiğini hatırlatmakta, artık zulmetten ibaret olan Çar devrinin kara bulutlarının yok olduğunu, yerine Bolşevizm güneşinin doğduğunu terennüm etmektedir:

Ey millet-i necīb, çıḳ emdi niḳābdın,

[265] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 9 – 10.
[266] **A.g.e.,** s. 9 – 10.

Uyġān, tur emdi, bir ḫaber al āftābdın.

Yatmaḳ zamānı keçdi, bu dem iş zamānıdur,
Çıḳdı, ḳuyāşnı kör, ḳara zulmet sehābdın![267]

Abdullah Avlânî, "*Hacc*" adlı şiirinde, ümmetin garip, milletin fakir, vatan evlâdının gurbette olduğunu, özlüğünü kaybettiğini, hünersizliği sebebiyle dert ve mihnete mahkûm olduğunu büyük bir üzüntüyle dile getirmektedir:

Ġarīb ümmet, faḳīr millet, vaṭan evlādı ġurbetde
Yoḳaldı māyemiz yoḳ kesbimiz biz derd-i miḥnetde[268]

2.3.3. Cehalet ve Sonuçları, Zararlı Alışkanlıklar, Yanlış İnanç ve Âdetler

Abdullah Avlânî'nin cehalet temasını işlediği şiirleri, hacim ve muhteva olarak en büyük grubu teşkil etmektedir. Şiirlerindeki esas varlık kendi milletidir. Şiirlerinde "*millet, ilimsizlik, cehalet, gaflet, gaflet uykusu, fayda ve zarar, ibretsizlik, tembellik, kin, nefret, ittifaksızlık…*" gibi kavramları oldukça çok kullanmıştır. Meselâ, "*Cenāb-ı Ḥaḳdan Bir Rica*" adlı şiirinde, milletinin geçmiş zamanlara ibret gözüyle bakmadığını, fayda ve zararı idrak etmediğini, tarihten ders almadığı için kan ağladığını ve ecelden önce gafletin canlara kast ettiğini üzüntülü bir şekilde dile getirmektedir:

'İbret közīle baḳmaduk ötgen zamānlara
İdrākimiz yetüşmedi sūd u ẕiyānlara
Tārīḫe baḳmayın közimiz toldı ḳanlara
Ġaflet ecelden ilgari ḳaṣd itdi cānlara[269]

[267] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı**, s. 162.
[268] Mekteb Gülistanı, Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 6 – 7.
[269] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 17 – 19.

"*Nime Kiminki*" adlı şiirde ise, Türkistanlıların gözlerini gaflet perdesinin örttüğü, huzur ve rahatın gözleri açık olanların olduğu, bilgisizlerin pazarının hep kesat olduğu, kârın sağlam ve bilgili insanlara ait olduğu terennüm edilmektedir:

Çeşmimizni basdı ġaflet perdesi
Tinç ü rāḥat közleri bünyāniki

Sādelik bāzārı boldı heb kesād
Sud ḳılmaḳ muḥkem ü dānāniki[270]

Şair, "*Efsūslik Ḥāller*" adlı şiirinde, Türkistanlıların hayatının hasretli, âdetlerinin ahlâksızlık ve günahtan ibaret olduğunu söylemektedir. Milletinin şeriattan yüz çevirip insanla kederlenir bir duruma düştüğünü, hakkı batıla satarak kahırla alış veriş yaptığını ve şefkat pazarında zulmü satın aldığını, yani zulüm yolunu seçtiğini söylemektedir. Yine Türkistanlıların âşık bülbülü gül bahçesinden, yani Türkistan'dan kovarak yerine baykuşu kondurup hep avlandığını, yani tarihte atalarının kurduğu medeniyetleri, yaptıkları ilmi araştırmaları, yazdıkları eserleri ve gerçek vatanperver aydınları bir kenara atarak, cehaleti seçtiğini ve bu sebeple baykuş tarafından yani işgalci Çar Rusya'sı tarafından maddî ve manevî yönden mahvedildiğini bildirmektedir. Şair, ömürlerin cehaletle, gönüllerin gamla geçtiğini, dünyada fayda ve zararı anlamayan edepsiz hâle gelindiğini acınarak ifade etmektedir:

Bu ne ḥasretli ḥayāt 'ādetimiz fisḳ u fucūr
Şer'den yüz ögürüb beşer bile ġam-ḫār olduk

Ḥaḳnı bāṭılge satub ḳahr ile ḳılduk sevdā
Mehr bāzārıda biz ẓulme ḫarīdār olduk

Ḳuvlābān bülbül-i şūrīdeni gülzār-ı vaṭan
Ḳondurub ornıga bayḳuşnı her-şikār olduk

[270] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 43 – 44.

‘Umrimiz cehl ile kiçdi dilimiz ġam birle
Dünyāda sūd ẕiyān bilmegan eşrār olduk[271]

Abdullah Avlânî, “*‘İlm Aḥvālinden Bir Manẓara*” adlı şiirinde de, nefis arzusunun Türkistanlıları istikametten, yani doğru yoldan döndürdüğünü, var olan canlı ilim hayatının hastalandığını, âlimlerin ve vatan ehlinin kendi aralarındaki adavet sebebiyle ilmin ve sözün düzelmesi için çalışmadıklarını haykırmakta ve garip milletin hâlini umursamayan aydınların kıyamette nasıl hesap vereceklerini sormaktadır:

Hevā-yı nefsimiz döndürdi bizni istiḳāmetden
Ḥayāt-ı ‘ilm düşdi ḫastalıḳġa ḥāl-i ṣıḥḥatden
Devāsına çalışmay turdı ‘ālimler ‘adāvetden
‘İlācın ḳılmadı hīç kimse tüşdi lāf ḳuvvetden
Ġarībi sormıyorlar! ḳorḳmıyorlarmı! ḳıyāmetden[272]

“*Ḥasretlik Ḥāllerimiz*” adlı şiirde ise, yaz-kış işsiz gezen milletinin dünyadaki yeni ilimlerden haberdar olmadığını, yabancı milletlerin ilim sayesinde dünyaya sahip olduklarını terennüm etmekte ve “*Barmu ‘ālemde biziñ dik cehl bāġında yatan*” yani “*dünyada bizim gibi cehalet bağında yatan bir millet var mıdır?*”, diyerek milletinin gözünü açmaya çalışmaktadır:

Bir baḳub dünyā kitābinden ḫaberdār olmaduk
‘İlm oḳub ‘ālemge ṣāḥib boldılar aġyārımız

Barmu ‘ālemde biziñ dik cehl bāġında yatan
Ḫāb-ı ġaflet birle yaz u ḳışda biz bī-kārmız[273]

Yine aynı şiirde, gaflet şarabını içen milletlerin mahvolacağının kaçınılmaz olduğunu söyleyen şair Avlânî, milletini meyhaneye meyilli sersem gözlüler olarak tarif etmektedir. İttifaksızlık ve ilimsizliğin Türkistanlılara acı

[271] **A.g.e.,** s. 16 – 17.
[272] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 14 – 15.
[273] **A.g.e.,** s. 13 – 14.

çektirdiğini ve bilgisizlik neticesinde her şeylerini kaybettiğini terennüm etmektedir:

Maḥv olur her ḳaysı millet içse ġaflet bādesin
Māyil-i meyḫāne bolmış közleri ḫumārmız

İttifāḳ u ʻilmsizlik bizni hicrān eyleyor
Maʻrifetsiz kitdi ḳoldan her ne yoḳu bārımız

Abdullah Avlânî, "*Öz Maʻīşetimizden Bir Manẓara*" adlı şiirinde, millî birliğin, ilim öğrenmenin, gayretin ve iktisadın gayrilerde olduğunu, Türkistanlılarda ise ihanet, cehalet ve sefahatten başka bir şey bulunmadığını büyük bir üzüntüyle dile getirmektedir. İlim alan milletlerin geleceğinin aydınlık olacağını bildirerek, milletini uyumamaya davet etmektedir:

Özgeler ittifāḳ bizde ḫıyānet
Özgede ʻilm almak bizde cehālet
Özgelerde ġayret bizde ʻaṭālet
Özgede iḳtiṣād bizde sefāhat

Ey millet uḫlama ʻilm alur çāġı
Her millet ʻilm aldı yandı çırāġı[274]

Şiirin sonraki kıtasında, Türkistan'da ticaretin Yahudilerin eline geçtiği, Türkistanlıların ise yok yere ev ve bahçelerini satmaları tenkit edilmektedir. Şair Avlânî, cahilce yapılan her işin sonunun kötü olacağını söyleyerek hicran olan milletinin gözünü açması gerektiğini haykırmaktadır. Uyuyan milletine zamanın ilim alma zamanı olduğunu, ilim alan milletlerin mumunun yandığını, yani geliştiğini hatırlatmaktadır:

Her yerde köçdi Cuhūdlerge sevdā
Bizlerde ḫavlı sat baġını satılā
ʻİlmsiz her bir iş āḫiri veylā
Aç közni ey "Hicrān" ʻilme bil baylā

[274] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 37 – 39.

Ey millet uḫlama ‘ilm alur çāġı
Her millet ‘ilm aldı yandı çırāġı

Bekir Tümen Somuncuoğlu’nun “Türkistan’da Eğitim (1865-1917) Ve Çarlık Rusya’sının Sosyo-Politik Açıdan Eğitime Yaklaşımı” adlı doktora tezinde Çar yönetimi tarafından 31 Mart 1872 yılında Türkistan’daki şehir ve halk ilkokullarında akşam kursları adı altında bir eğitim kursu başlatıldığı ve bu kursların açılmasının başlıca sebepleri şöyle bildirilmektedir:

1. Rus Yerli okullarının yerli halka tanıtılması ve müfredatlarının zararlı olmadığını göstermek.

2. Bu kurslarda Rusça öğrenecek Türkistanlıların güvenini kazanıp onları çocuklarını Rus okullarına vermelerini sağlamak.

3. Yerli halka Rusça öğretmek suretiyle Rus dilinin Türkistan’da yayılmasını sağlamak.

Bu kurslar, 1884-1885 yıllarında Türkistan’ın tüm büyük şehirlerinde açılmıştır. Türkistan’da yaşayan Yahudiler Rus Yerli okullarında açılan bu kurslara Müslümanlara nazaran çok daha fazla katılmıştır. Bu da onların Türkistan’ın geleceğinin Rusya ve Rusçaya bağlı olduğunu önceden görebilmesi ve gelecekte Rusların yardımıyla kendi lobilerini oluşturarak etken pozisyonlar elde etmek için gösterdikleri çabalarından bir kısmıdır. Nitekim yukarıdaki kıtada belirtildiği gibi, Abdullah Avlânî, milletine Yahudilerin uyanık bir millet olduğunu hatırlatmakta ve ilim öğrenerek onlara karşı uyanık ve üstün olmalarını istemektedir.[275]

“*Bahār*” adlı şiirde, Abdullah Avlânî, yabancıların gülün en kırmızılarını seçerek aldığını, yani Türkistan’daki bütün önemli stratejik mevki ve makamları ele geçirdiğini, gül bahçesinin, yani Türkistan gibi güzel bir diyarın hazana döndüğünü, milletinin yâre yani kurtuluşa meyilli olmadığını bildirerek, artık bu eskimiş zevkten yani âdetlerden elini çekmesini haykırmaktadır. Avlânî, önceleri Türkistanlılarda ilim ve fenlere özel bir sevgi ve saygının olduğunu, şimdi ise eski bir mezarlığa dönüştüğünü üzülerek ifade etmektedir. Milletini daha fazla uyumadan yârin cemaline, yani yukarıda

[275] Bekir Tümen Somuncuoğlu, ***A.g.e.***, s. 162, 164.

belirtildiği gibi azat bir Türkistan'a kavuşmayı arzu etmesini dilemekte ve aksi takdirde baharın sonunda ayrılığa duçar olacağı, yani yabancı milletlerin esareti altında kalacağı uyarısında bulunmaktadır:

Aġyāriñ aldı gülni gülābin tirip tirip
Gülşen ḫazāne döndi tüşüb i'tibārden

Ne sende yāre meyl ne vaṣl üçün heves
Çek elleriñni imdi bu zevḳ-i iḫtiyārden

Evvelde sende bar idi 'ilm ü fünūnġe 'aşḳ
Şimdi 'ibāret oldıñ o eski mezārden

Köb yatma ḳatma iste viṣāl-i cemāl-i yār
Bolma bahār ṣoñıda "Hicrān" zārden[276]

Şair Avlânî, "*Ṣadā-yı Bülbül*" adlı şiirinde, ülkeleri gezip gören seyyah bülbülün diliyle milletinin cahil durumunu terennüm etmektedir. Bülbül, yani şair, şimdiye kadar gafil bir şekilde yattıkları için ıstırap çeken insanlardan kalkmalarını, uyanmalarını, gençlik çağı geçmeden ilim almalarını telkin etmekte, yoksa cehalet devrinde kurban olacaklarını haykırmaktadır:

Ḳonub gül şāḫige bülbül dir ey insānlar insānlar
Ḳılursiz tā-be-key ġāfil yatıb efġānlar insānlar

Turiñ uyḳunı taşlañ 'ilm aliñ yaşlik ġanīmetdir
Yoḳ irse bolġuñiz devr-i cehl üçün ḳurbānlar insānlar[277]

"*Münācāt*" adlı şiirde de, milletinin bilgisizlik âkıbetinde hastalanarak gam belasına müptelâ olduğundan bahsetmekte ve bu bulaşıcı hastalığın millet evlâtlarına geçebileceği korkusuyla Allah'tan millete lütufta bulunmasını dilemekte, kendisinden başka bir koruyucunun bulunmadığını terennüm etmektedir:

---

[276] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 36.
[277] **A.g.e.,** s. 29 – 30.

Yā Rabb teraḥḥum it bize ḳılġıl ʻināyeti
Bir senden özge milleti yoḳtur ḥimāyeti

Tüşdük belā-yı ġamge bilimsiz kesel bolub
Evlādımizge derdimiziñ vār sirāyeti[278]

"*Cehālet*" adlı şiirde, şair, milletinden ilim evine girmemesinin sebebini ve niçin ilmin kıymetini bilmez hâle geldiğini sormaktadır. Bazı okuyanların da yarım yamalak okuyarak eğitimlerini tamamlamadıklarını tenkit etmekte ve "*ḳanı ʻālī taḥṣīl körgen millet dānāsı*" yani "*Nerde milletin yüksek tahsil görmüş bilgini?*" diyerek milletinden hesap sormaktadır:

Sebeb nidür ʻilm üyige bizler kirmesmiz
Bizge noldı ʻilmiñ ḳadrin yaḫşı bilmesmiz
Oḳusakda çala çulfe tamām ḳılmasmız
Ḳanı ʻālī taḥṣīl körgen millet dānāsı[279]

Abdullah Avlânî, "*Cehlden Nefret*" adlı şiirinde ise ilmin her zaman geçim kazancının baltası yani âleti olduğunu, ilmin olduğu yerde gaflet ve cehalet köklerinin kuruyacağını ve ilimsizlerin hiçbir zaman millet endişesi taşımayacağını dile getirerek cehalet külfetine karşı Allah'tan aman dilemektedir:

El-amān yā Rabb cehālet külfetiden el-amān
ʻİlmdür her bir zamān kesb ü maʻīşet tīşesi
ʻİlm olan yerde ḳurur ġaflet cehālet rīşesi
ʻİlmsizlerde bolar mı? milletiñ endīşesi[280]

Şair Avlânî, milletine ilimsizliğin nelere yol açacağını anlatmak ve insan gibi yaşamanın ilme bağlı olduğunu bildirmek için "*ʻİlm*" adlı bir şiir yazmıştır. Şiirde, ilimsiz insanlar için geniş dünyanın ve zamanın dar olduğunu, bütün dert ve elemlerin onlara musallat olduğunu ve geçimlerinin

[278] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 33.
[279] **A.g.e.,** s. 28 – 30.
[280] **A.g.e.,** s. 30 – 32.

sağlamalarının zor olduğunu dile getirmektedir. Şair, milletinden yaşamak gerekiyorsa ilme doğru gitmesini, aksi takdirde ilim sahibi milletlerin esaretine hedef olacaklarını haykırmaktadır:

‘İlmsizlerge cihānniñ kiñ üyi tār oldı
‘İlmsizlerge zamān bir yeki āzād oldı
‘İlmsizlerge heme derd ü elem yār oldı
‘İlmsizlerge ma‘īşet yolı düşvār oldı
Yaşamak ister isek ‘ilme revān olmalıyuz
‘İlmsiz ḳalsak esāretge nişān olmalıyuz[281]

“*Sefāhāt ‘Ayn-i Felāket*” adlı şiirde, şair, sefahati milletinin benimsediği yeni bir âdet olduğunu belirtmekte ve sefahati namusun düşmanı olarak tanımlamaktadır. Sefahati, milletin canlı ruhu için çok büyük âfet, kabahat, sefâlet ve acı bir felâket olduğunu büyük bir üzüntüyle dile getirmektedir:

Sefāhat düşmeni nāmūs şe’niñ
Büyük bir āfeti rūḥ-ı revāniñ

Ḳabāḥatdur, sefāletdür, sefāhat
Ne “Hicrān”lıġ felāketdür sefāhat[282]

Abdullah Avlânî, “*Cehālet Ḳurbānı*” adlı şiiriyle, cehalet sebebiyle hayatı mahvolan bir karakter üzerinden milletinin gözünü açmaya çalışmaktadır. Bu karakter, okumadığı için cahil kalmış, bu sebeple herkes onu terk etmiştir. Şair, ilimsizliğin kişiyi harap edeceğini, doğru yoldan sapanların ayrılığa mahkûm olduğunu, bu yüzden de insanların bundan ibret almalarını istemekte ve cehalette kemâlin olmadığını dile getirmektedir:

Oḳumadım boldım nā-dān, ḥaẕer ḳılur menden insān
Sizler menden ‘ibret aliñ cehāletge boldım ḳurbān

‘İbret bolsun sizge bu ḥāl, cehāletde yoḳtur kemāl

[281] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 6 – 8.
[282] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 43.

‘İlmsizlik ḳılgay ḫarāb, “Hicrān” bolur ehli ḍalāl[283]

“*Öz Aḥvālimizden*” adlı şiir, eğitim ve ilim öğrenmek için para harcamanın Türkistanlılara özgü bir âdet olmadığını, onların bu cahil hayatının gülünç bir durum olduğunu ve bilgililerin bilgisizleri köle edeceğini terennüm etmektedir:

Közi ḳıymās ma‘ārif yolıġa pul
Bu Türkistān iliniñ ‘ādeti şul
Bu turmış bu yaşavnı başıġa kül
Bilüçi bilmeganını eylegey ḳul[284]

Avlânî, “*Köknārı ve Ḳımar-baz*” adlı şiirinde, afyon ve kumara alışan milletini bu kötü alışkanlıkları, fesat işleri, eski âdetleri ve bid’atleri bırakmalarını ve uyumamalarını istemekte, onlara bütün milletlerin geliştiklerini hatırlatmaktadır:

Barça ḳıldı teraḳḳī bizler uḫlaşmayluk
İski ‘ādet bid‘atnı muḥkem uşlaşmayluk

İçme köknārı içme taşla fest işlerni
Oynama ḳımār ḳımār-bāz taşla muşlaşlarnı[285]

Şiirin devamında, şair, milletinde ilme rağbet olmadığını, sarhoşluk keyfiyle karınlarının hep tok olduğunu, cahil ve bilimsiz Türkistan evlâtlarının da ilim ve hüner öğrenmelerini arzu ettiğini, bütün işlerin ilmin sayesinde olacağını, yabancıların ilimle muvaffakiyetlere eriştiğini, Türkistanlıların ise hâlâ gaflette olduğunu terennüm etmektedir:

Sebeb nidür bizlerde ‘ilme raġbet yoḳdur
Ser-ḫoşlık keyfī birlan ḳarnımız ḫöb toḳdur

---

[283] **A.g.e.,** s. 39 – 41.
[284] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 35 – 36.
[285] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 18 – 19.

‘İlm ü hüner örgensün bizni hem evlādlar
Bolġusıdur ‘ilm ile her bir iş bünyādlar

Özgeler kirdi yolga bizler ġāfillermiz
Evlādımız bilimsiz barça cāhillermiz

Abdullah Avlânî, “*Biz Ne Ḥāldemiz*” adlı şiirinde, bütün herkesin ahlâkını düzelttiği bir zamanda Türkistanlıların hâlâ kirli kaftanlarla, gömleklerinin göğüs kısmı açık ve yırtık olarak gezdiklerini, başkalarının cehalet şarabını içmeyi bırakıp gamdan halâs olduğu bir zamanda, Türklerin cehalet sarhoşu ve afyon tiryakisi olduklarını ifade etmektedir:

Cismin aḫlāḳın tüzatdı nāslar tenāsüller
Kir çapān kökrek açuḳ yaḫtek yaḳası çākmiz

Ġayrlar taşlab cehālet bādesin ġamdan ḫalāṣ
Biz ise mest-i cehālet köknārı tiryākmiz[286]

“‘*İffetli İnsanlar*” adlı şiirde, şair Avlânî, milletinden insafa gelerek kin ve adavetten söz etmemesini, mescitlerin yanında gıybet ve şikâyet etmemelerini, cimrinin yanında hayır ve cömertlikten bahsedilmemesini istemektedir. Bunların yerine cömertliği âdet hâline getirmesini, şefkatli ve mürüvvetli olmasını dilemektedir. Şair, milletinin içinde bulunduğu gaflet, zillet ve cehalete karşı “*yeter*” diye haykırmakta, halkından gaflet uykusunu hatırlamamasını, bunun aksine gözlerini açıp dünyadaki gelişmelerden ibret almasını istemektedir. Ayrıca Türkistanlıları israfa yol açan yas merasimleri, toy ve ziyafetlerden söz etmek yerine başka milletler gibi ticarete ve çeşitli sanat alanlarına atılmaya davet etmektedir:

Kiliñ inṣāf itiñ buġżu ‘adāvetden gepürmeñler
Mesācid aldıda ġıybet şikāyetden gepürmeñler

Saḫīlikni ḳılıñ ‘ādet bolıñ şefḳat mürüvvetlik

[286] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 33.

Bāḫīlniñ ḳaşıda ḫayr u saḫāvetden gepürmeñler

Yitar ġaflet yitar zillet yitar bī-'ilmlik cānān
Açıñ 'ibret közini ḫāb-ı ġafletden gepürmeñler

Ticāretge ṣınā'atge kiraylük başḳa milletdik
Yoḳ olsun ma'reke, toy u ẕiyāfetden gepürmeñler[287]

Yine bu şiirde, şair Avlânî, Türkistanlılarda yaygın olan ve cehalete sürükleyen uyuşturucu ve afyon gibi kötü alışkanlıkları, şer ve ahlâksız işleri tasvir etmekle birlikte halkından bu zararlı şeyleri bırakmasını istemektedir:

Neşe afyon u köknār içkülikniñ nāmını aytmañ
Şularga oḫşagan fisḳ u şerāretden gepürmeñler

"*Biz Neler Ḳılamız*" adlı şiirde, Türkistanlılarda modern ilme rağbet olmadığı, eğitim almak yerine keyif ve eğlenceye daldıkları, yabancı halklar bilgi sayesinde kimyagerlik yaparlarken, Türklerin "*kördüğüm*" bağlayıp ve bakır eritip, bunlarla hasta tedavi etmeye çalıştıkları mukayeseli ve mizahî bir şekilde eleştirilmektedir:

Zamānege yaraşur 'ilme bizde raġbet yoḳ
Fünūn ornıġa biz keyf ile ṣafā ḳılamız

Ḳılursa başḳala ḥikmetle kimyāgerlik
Biz irse "kördüġim" örüb misni kimyā ḳılamız[288]

Avlânî, "*Öz Ma'īşetimizden*" adlı şiirinde, Türkistanlıları toy için dünya kadar para harcayan, akıllarında okul yapmak gibi bir fikri bulunmayan ve ilim için paralarına kıyamayan bir halk olarak tasvir etmekte ve bu durumun kendileri için faydasız olduğunu terennüm etmektedir:

Ṣarf itar toyge pulnı miñ miñleb

[287] **A.g.e.,** s. 27 – 29.
[288] **A.g.e.,** s. 22 – 23.

Yoḳ ḫayālinde mekteb inşāsı

‘İlm üçün pulnı közleri ḳıymas
Kim bilür barmu yoḳmu paydası[289]

Abdullah Avlânî, “*Biz Neler Ḳılamız*” adlı şiirinde, yabancıların sevgilerini ilme vererek ve çocuklarını okutarak kemâle erdirdiği bir vakitte Türkistanlı gençlerin ve yaşlıların hâlâ eğlenceli bezmler tertip etmekte olduklarını, çocuklarını okutmayarak kendi başlarına bela ettiklerini söylemektedir. Şair, milletinden geç de olsa ilim evine girmelerini, bugünün kendileri için bir başlangıç olmasını istemektedir. Avlânî, Müslümanlara şimdiye kadar çektikleri acıya son vermek için ilmi kendilerine kılavuz seçmeye davet etmektedir:

Maḥabbetini bölekler ‘ulūme bend itse
Müdām yaş u ḳarı bezm-i dil-rübā ḳılamız

Oḳub yetüşse kemālāta ġayrılar balası
Oḳutmayın başımızga bezer belā ḳılamız

Kiç olsa da kiliñ imdi kiraylük ‘ilm üyine
Oḳub oḳutmaġa bu künden ibtidā ḳılamız

Yetar bu demġeçe “Hicrān”lıġ ey Müsülmānlar
Kiliñ ḫayātımıza ‘ilmi reh-nümā ḳılamız[290]

“*Köbden Unutmaḳ Kerek İdi*” adlı şiirde, şair, şerefli milletine gaflet bâdesinden içmemesini, ateşli sarhoşluğa ve uygunsuz işlere son vermesini, gereğinden fazla toy ve eğlenceler düzenleyerek yeterince eğlendiğini ve bundan böyle gayret etme zamanının geldiğini haykırmaktadır:

İçme ġaflet bādesin ey milleti ‘ālī-cenāb
Bes niyār-ı ser-ḫūşliġiñ bu kār-ı bī-cānı unut

---

[289] **A.g.e.,** s. 41 – 42.
[290] **A.g.e.,** s. 22 – 23.

Şunçe kim ḳıldıñ oyun toyu temāşālar yetar
İmdi ġayret vaḳtidür artuḳ teḳāżānı unut[291]

Abdullah Avlânî, "*Ḥamd*" adlı şiirinde ise, halk arasında yaygın olan bid'at ve hurafeleri tasvir etmektedir. Bazı Türkistanlıların insanları birbirlerine düşürmek için efsun okuyup büyü yaptığını bazılarının para kazanmak için düğüm düğümleyip dua ettiğini, bazılarının bir şeyhe "*pirim*" diye bağlanarak onların ayağının tozunu gözlerine sürdüklerini terennüm etmektedir:

Birkesi efsūn oḳur ortage tefrīḳ salgalı
Birtesi teshīr üçün baylar tügün yazgay du'ā

Ba'żılar bir şeyḫni uşlab pīrim dip ḳol birip
Ḫāk-i pāyını ḳılurlar közlerige tūtiyā[292]

Abdullah Avlânî, "*Peçāre Çāl*" adlı şiirinde, çaresiz bir ihtiyarın dilinden milletinin gözünü açmaya çalışmaktadır. İhtiyar: "Âlimleri her zaman rahat bir hayat içinde gördüğünü, kendisinin ise cahil kaldığı için muhtaç bir hâle düştüğünü ve mihnete mahkûm olduğunu, eğer çocukken babası tarafından okutulmuş olsaydı kendisinin de âlim olacağını ve kalbi nurla dolacağını" büyük bir üzüntüyle dile getirmektedir. Avlânî, milletini cahillerin âkıbetinin böyle olacağını hatırlatarak ilme yönelmeye çağırmaktadır:

'Ālimlerni görem dāim rāḥatda
Cāhil ḳalıb men bī-nevā miḥnetde

Yaşligimde atam oḳutkan bolsa
'Ālim bolub ḳalbim nūr ilen tolsa[293]

"*Cāhil Ne Bilür*" adlı şiirde, cahil bir insanın tarifi verilmektedir. Bu tarife göre, cahil kişi düzenin ne olduğunu bilmeyen ve bu sebeple her işte zarar gören, ticaretten anlamayan, ilimsiz büyüdüğü için ilmin kıymetini bilmeyen,

[291] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 13.
[292] **A.g.e.,** s. 2 – 4.
[293] Mekteb Gülistânı, Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 14 – 15.

hat, yazı ve imlânın ne olduğunu bilmeyendir. Cahillerin her zaman başkalarına köle olmaya, mihnet ve gam şulesine gece gündüz pervane olmaya mahkûm olduğu, külfetinin günden güne artacağı ve hiç rahat yüzü görmeyeceği, kaygı ve hasret aşı için yanıp kül olacağı terennüm edilmektedir:

Bilmegay tertīb nedür her iş ḳılur ḳılgay ziyān
Almaḳ ve satmaḳ ticāret bilmiyor sevdā nedür

'İlmsiz ösganlıġından 'ilm ḳadrin bilmegay
Ḫaṭ nedür yazmaḳ nedür bilmaḳ nedür imlā nedür

Ḫār zār olgay hemīşe başḳalarge ḳul bolub
Miḥnet ü ġam şu'lesige rūz şeb pervānedür

Külfeti kün künden artar hīç bulınmaz rāḥatı
Ḳaygu ḥasret aşıġa yanadur örtenedür[294]

Şairin çizdiği bu tablodan Türkistan Türklüğünün eğitim seviyesinin gayet net anlaşılması için istatistiklere başvurmada fayda olduğunu düşünüyoruz.

19. asrın sonunda Türkistanlıların okuryazarlığı seviyesi konusunda Bekir Tümen Somuncuoğlu'nun "Türkistan'da Eğitim (1865-1917) Ve Çarlık Rusya'sının Sosyo-Politik Açıdan Eğitime Yaklaşımı" adlı doktora tezinde şu bilgilere rastlamaktayız: "Safarov, anadilde okuma yazma bilenlerin yüzdesini 2 olarak veriyordu. Wheeler de buna yakın bir rakam vermektedir. Ona göre 1880'li yıllarda Kazak bozkırları ve hanlıklar hariç Türkistan'da, yani TGAV'de okuryazarlık %1'den fazla değildi. Bu oran devrim arifesinde ise %3'den fazla değildi. D'Ecausse'ye göre 1897 yılında okuryazarlık oranı Semerkand'da 3,2, Sır Derya'da 4, Fergana'da 2,9 idi. Zenkovski'ye göre o yıl okuma yazma erkekler arasında %7,8, kadınlarda ise %2 idi."[295]

[294] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 26 – 27.
[295] Bekir Tümen Somuncuoğlu, **A.g.e.,** s. 10-11.

Şair Avlânî, "*Ḥaḳīḳat Olsun Bu Ḥayāl*" adlı şiirinde, milletini keyif ve eğlenceyi bırakmaya, vefasız dünyada şefkat ve vefa sahibi olmaya, dünyanın fani olduğunu ve gönüldeki arzuların yerine gelmeyeceğini bildirerek ve kısacık bir ömürde çalışmaya davet etmektedir. Şair, halkının işçilere değer vermediğinden yakınmakta, işçilere insaf gözüyle bakılmasını ve alkışlanmasını, Türkistan evlâtlarının da ilim ve irfan öğrenmesini istemektedir. Avlânî, "*Yetar ġaflet, yetar ẕillet binānı hoşlamaymız mu*", diye haykırarak yeniliklerden habersiz milletinin gözünü açmaya çalışmaktadır:

Kiliñ ey dostlar keyf ü ṣafānı taşlamaymız mu
Vefāsız dünyāda mihr ü vefānı başlamaymız mu

Öter dünyā, kiter dünyā, ḳalur köñildeki ārmān
Ġanīmetdür 'azīzim 'umrımız iş işlemeymiz mü

Aramızda bizim işçi kişiniñ ḳıymeti yoḳtur
Baḳıb inṣāf ile işlavçını alḳışlamaymız mu

Bizim evlādımız hem 'ilm u 'irfān bilsün örgensün
Yetar ġaflet, yetar ẕillet binānı ḫoşlamaymız mu[296]

Yine aynı şiirde, Avlânî, dünyada Türkistanlıların bir kıymetinin kalmadığını büyük bir üzüntüyle dile getirmektedir. Milleti cehaletten vazgeçmeye ve ilim evini kucaklamaya davet etmekte, artık âh ve figana, sonsuz uykuya dur demenin, ayılmanın ve gafletin başını ezme zamanının geldiğini haykırmaktadır:

Cihān bāzārıda efsūs tüşdük ḳadru ḳıymetden
Cehāletden keçüb 'ilm üyini āğūşlamaymız mu

Yetar āhu fiġān "Hicrān" yetar bu ḫāb-ı be-pāyān
Ayılmaḳ vaḳtidür ġaflet başıga muşlamaymız mu

[296] **A.g.e.,** s. 12 – 13.

"*Toy Ḥaḳḳında-Lāṭīfe Küyige*" adlı şiirde, Türkistan'da yaygın israf kaynağı olan toyların tasviri çizilmektedir. Avlânî, düğünlerde ziyafetten sonra zenginlere pahalı kaftanlar hediye etmenin rüşvet olduğunu, düğün öncesi gece gündüz uyumadan hizmet için koşturmanın zillet olduğunu, düğünden sonra paralar bitip, borçlanarak iflâs etmenin bahtsızlık olduğunu, düğün sahibinin bid'at işler için binlerce som[297] israf etmesinin cinnet olduğunu dile getirmektedir:

Bāylar kilgande, āş yib bolgande
Kem-ḫāb çāpān aṭlas kiymek rüşvet imasmı?
Toy künleride, kiçeleride
Uḫlamasdan ḫidmet ḳılmak ẕillet imasmı?
Toy ötkande, pul kitgande
Ḳarż-dār bolub sınub ḳalmak nekbet imasmı?
Toyçı kişige, bid'at işige
Miñ miñ ṣomlar isrāf ḳılmak cinnet imasmı?[298]

Şair, "*Ḳamış İle Ḳavaġ*" adlı şiirde, kamışla kavak ağacının arasında geçen bir diyaloğu anlatmak yoluyla cahil insanı tasvir etmeye çalışmaktadır. Şiirde kamış, kavak ağacına boyunun uzun olduğunu, ancak içinin boş olduğunu, odun olarak sessizce yakılmaya mahkûm olduğunu, kametinin düz fakat meyve vermediği için yakılma korkusuyla gönlünde kaygısının çok olduğunu söylemektedir:

Savletiñ şeyḫdik içiñdür boş
Yaḳılursen otun bolıb ḫāmūş

Ḳāmetiñ toġrılik mīveñ yoḳ
Anıñ üçün diliñde ḳayġuñ çoḳ[299]

"*Maymūn İle Közaynak*" adlı şiirde, bir maymunun berrak bir şekilde görebilmek için gözlük satın aldığı, ancak gözlüğü nasıl kullanacağını

[297] Türkistan'da para birimi.
[298] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 10 – 11.
[299] Mekteb Gülistânı, Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 22 – 23.

bilmediği için gâh kuyruğuna gâh gözüne koyamaya çalıştığını ve beceremediğini ve bu sebeple gözlüğün kendisine fayda sağlamadığı için boşuna zahmete girdiği konu edilmektedir. Avlânî, cahil insanların işte bu maymun gibi hep zahmetli bir hayat yaşayacağını bildirmektedir:

Pul yıġıb közgüni satub aldı
Özini ḳayta zaḫmete saldı
Geh tutardı dümige geh közige
Fāyda bermesdi āynagi özige[300]

Abdullah Avlânî, "*Taġlardan Bir Manẓara*" adlı şiirinde, kendi halkıyla Avrupa halklarını mukayese etmiştir. Avrupalıları ilim sayesinde mutlu bir hayat yaşayan, Türkistanlıları ise modern bilgilerin gerekli olmadığını söyleyerek ahiretlerini satan ve bundan dolayı gece gündüz dert ve mihnette yaşayan bir halk olarak tasvir etmektedir. Avlânî, Türkistanlıların ekmeğine kadar yabancıların katkısının bulunduğunu, nadan olan kendi halkının ise basit işlerde bile cahil kaldığını, gayretli Avrupalıların da, kendilerinin de insan olduğunu ve üstünlüğün ancak bilgide olduğunu kaydetmektedir. O, bir milletin gelişmesini ve geleceğini ilme bağlamakta, okumayan ve bilmeyen milletlerin şimdiki zamanda acı çekmeye mahkûm olduğunu dile getirmektedir:

Bizge dünyā 'ilmi kirek irmas dib
Āḫiret dünyānı biz satkan imiş
Kiçe kündüz bizler derd ü miḥnetde
'İlm ile Yavrupalik ḫandān imiş

Nānımızını tive ḳılub birürler
Bizler ḫūb bī-firāset nā-dān imiş
Anlar faḳaṭ 'ilme ġayret ḳılurlar
Anlar insān bizler hem insān imiş

Her milletniñ teraḳḳīsi 'ilm ile
Nā-dān ḫalḳıñ köz yaşı mercān imiş

[300] **A.g.e.,** s. 19 – 20.

Oḳumasa bilmas her bir millet
Ḥāżırgi zamānede "Ḥicrān" imiş[301]

Avlânî, "*Biz Ne Ḥāldemiz*" adlı şiirinde, hep içki içen cahil halkına Hz. Peygamberin "*içki kötülüklerin anasıdır*" hadisini hatırlatarak onları bu kötü alışkanlıktan vazgeçirmeye çalışmaktadır:

İçkülik ümm-ül-ḫabāiṯ didiler peyġamberim
Kiçe kündüz ḫūb içarmız cāhil-i nā-pākmız[302]

Avlânî'nin "*Uşbu Edebiyyāta Türkistān Ehlinden Cevāb*" adlı şiiri, Türkistanlıların dilinden kendilerine nasihatte bulunan bir aydına, yani Avlânî'nin kendisine söylenen bir monologdur. Bu monologda, Türkistanlılar, kendilerine ıstırapla nasihatte bulunan aydının bu haykırmasının kendi üzerlerinde bir etkisinin olmadığını bildirir. Kendilerinin kör olduklarını, açacak gözlerinin olmadığını ve körlerin bundan utanmadığını, gül bahçesinin hazana dönerek öz gülünü istemez olduğunu, yani Türkistanlıların cehalete kapılıp öz vatanı Türkistan'ı istemez hâle gelmesini, kendisi gibi daha bin aydın feryatla nasihat etse bile yine de kendilerini etkileyemeyeceğini dile getirmektedir. Şair Avlânî, milletinden gayret ve himmeti kendisine niçin yâr etmediğini sorarak isyan etmektedir:

Efendim bu siziñ efġāniñiz bizlerġa kār etmez
Açarġa köz ḳanı bizde 'amālar aṣl-ı 'ār itmez
Ḥazān bolgan gülistāndır gülini iḫtiyār itmez
Sizniñdik biñ muḫāṭab dād feryādı medār itmez
Neçük çıḳsun bu millet ġayret ü himmetni yār itmez[303]

Yine bu şiirde, Türkistanlıların cehaletten kurtulabilmesi, ahlâklı, bilgili ve marifetli olabilmeleri için birkaç yüzyılın gerekeceğini söyleyen şair, modern eğitim ve gelişmelerin çok daha gerisinde kalan milletinin cehaletin

[301] Mekteb Gülistânı, Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 13 – 14.
[302] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 33.
[303] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 13 – 14.

bataklığının derinliğine ne kadar çok saplandığını, ancak buna rağmen, halkına bin yıl nasihat edilse bile faydasız olduğunu dile getirmektedir:

Bize lāzım irür aḫlāḳ ta'līmiġa bir on yıl
Cehālet cāmı bizden terk olur ger keçse biş on yıl
'Ulūm u ma'rifetden tā ḫaber tabmakla on on yıl
Çerāġ-ı 'ilm üçün "Hicrān" bolub yatmaġa on yüz yıl
Eġer biñ yıl naṣīḥat yāġġānīle sebze-zār etmez

Abdullah Avlânî, "*Perīşān Ḥāller*" adlı şiirinde, tenha eğlencelerde ahlâksızlık yapan Türkistanlıların yaptıklarından şeytanın dahi kaçacağını, yine de bu insanların halk arasında hep muttaki ve sofu gözükmeye çalıştıklarını şiddetle kınamaktadır:

Bezm-i ḫalvetde körse ḳılmışımızdan ḳaçar şeyṭān
Ḫalāyıḳ aldıda ḫob mütteḳī ṣūfī-nümā bizler[304]

"*Türkistān Tufraġından Bir Ṣadā*" adlı şiirde, şair, Türkistanlıların hayatını sele dönüştüren şeyin gaflet olduğunu, cehalete kurban olmanın cennet gibi bir vatanın, yani Türkistan'ın mahvolmasına sebep olduğunu, milletin başını büküp aşağılayan şeyin ise vahşet mizanının olduğunu ve yine Türkistan halkını gurbet acılarına salan şeyin de ayrılık ve adavet olduğunu belirtmektedir. Türkistan'ın Türkistanlıların bu durumundan feryat etmekte olduğunu ve bütün ülkelerin âbâd olmasına rağmen Türkistan'ın âbâd olmadığına üzülmektedir:

Ḥayātiñ bāġını seylāb iden bārān-ı gafletdür
Behişt-āsā vaṭan vīrān ḳurbān-ı cehāletdür
Büküb millet başını pest iden mīzān-ı vaḥşetdür
Bizim ālām-ı ġurbetga salan "Hicrān" 'adāvetdür
Ḳılur bizlerden ey ehl-i vaṭan feryād Türkistān
Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān[305]

[304] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 42 – 44.
[305] **A.g.e.,** s. 35 – 36.

Abdullah Avlânî, "*Aḥvāl-i ʻĀlemden Bir Nümūne*" adlı şiirinde, milletini eğitimsiz, marifetsiz ve cahil olarak tarif etmektedir. O, uygarlaşma peşinde olan milletler tarafından Türkistanlılara vahşi adı verildiğini ve hukukun ne olduğunu bilmeyen cansız gövdelerden ibaret olduklarını üzüntüyle dile getirmektedir. Yine Türkistanlıların isimlerinin insan, ancak amelsiz ve ilimsiz kaldıkları için cansız heykele benzediklerini söylemektedir. Şair, milletinin önceleri değerliyken şimdilerde itibarını kaybettiğini, gönüllerde yaraların kat kat arttığını ve hep ağladıklarını bildirmektedir:

Edebsiz terbiyyetsiz maʻrifetsiz barçamiz nā-dān
Temeddün-pīşeler bizlerni vaḥşī dib atar her ān
Huḳūḳiñ n'oldıġın idrāk ḳılmas cismimiz becān
ʻAmel yoḳ ʻilm yoḳ heykel kebidür ismimiz insān
İdük ḳımmet-bahā evvelde imdi ḳadrımız arzān
Köñilde dāġlar ḳat ḳat bolur köz yaşımız mercān[306]

"*Bizler Ne Ḥāldemiz*", adlı şiirde, Avlânî, yine milletinin sosyal durumunu anlatmaktadır. Şair, yaşamak konusunda Türkistanlılar kadar harap bir milletin olmadığını, cehalet yemekleriyle karınlarının tok ve vücûdu şarapla dolmuş insanların çok olduğunu tasvir etmekte ve bütün bu dertlere deva bulabilecek bir doktorun olup olmadığını merak etmektedir:

Maʻīşet içre bizimdik ḫarāb olan yoḳtur
Cehālet ʻayş ṭaʻāmīle ḳarnımız toḳtur
Şarābu şürb ile cismi pür-āb olan çoḳtur
Bu derdlerni devāsıġa barmukin doḳtur[307]

Avlânî, "*Yā Rab*" adlı şiirinde, Türkistanlı zenginlerin himmetlerinin düğün ve eğlencelere harcandığı, zamanın bostanı ve gül mevsiminin yel gibi çabuk geçtiğini, çaresiz fakirlerin bülbül gibi vatan gamında acı içinde kıvrandığını, basiret ehlinden ayrılığın ve acının gonca kalbini nasıl yırttığına bir bakmalarını ve milletinin vücûduna cehalet dikenlerinin yerleştiğini terennüm etmektedir:

---

[306] **A.g.e.**, s. 29 – 32.
[307] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 22 – 23.

Ġanīler himmeti toy u temāşāġa kiter "Hicrān"
Zamāne būstānı faṣl-ı gül yeldik öter hicrān
Faḳīr-i peçāre bülbüldik vaṭan-ı ġamde yatar hicrān
Baḳın ehli başīret ġunçe-i dilni çāk iter hicrān
Cehālet cismimizġa ḫār ornaşdırdımu yā Rab[308]

Abdullah Avlânî, "*Efsūs*" adlı şiirinde, yaşadığı toplumda cehaletin daha da derin kök salmasına sebep olan zararlı alışkanlıklardan ve halkın sosyal durumundan bahsetmektedir. Türkistanlı gençlerin mey ve şaraplara bulaştığına, seferden dönenlerin bavullarını kanyaklarla doldurarak eve döndüğüne, sohbet etmek için mekân olarak hep restoran ve otelleri seçtiklerine, yabancılardan alkol bağımlılarının olmadığını göremeyen kör halkının durumuna, milletinin sarhoş olup gönüllerinde yaralar oluştuğuna ve hep ağladıklarına dikkat çekmektedir:

Şürb-i meye ālūdedür bizlerde cevānlar
Kanyakla tolur vaḳt-i seferde cemadānlar
Soḥbet yirimiz boldı nomer ristorānlar
Kör közlere āh uçramıyor ġayrı piyānlar
Ser-germ olubān dilde ġubār aġladuk aġleb[309]

Şair Abdullah Avlânî, Çar II. Nikola tarafından alkolün yasaklanmasını "*Meyḫāneler Yapıluv Münāsebetīle*" adlı şiirinde terennüm etmektedir. Şair, Çar II. Nikola'nın şarabı yasakladığı, halkının bu pisliği içmeyerek rahat nefes aldığı için ve meyhaneleri kapattırdığı için Allah'a şükretmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in "*içki bütün kötülüklerin anasıdır*" hadisini hatırlatarak içkiyi günahların anası ve bütün kavgaların kaynağı olduğunu belirterek yok olmasını dilemektedir:

Şükürler olsun Ḫudāge men' olub ṣahbā şarāb
Ḫalḳ içmay tinçlendi ḳalmadı rüsvā şarāb

---

[308] **A.g.e.**, s. 6 – 7.
[309] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 16 – 17.

Pādşāh ḥażretleri baġlatdı mı, meyḫāneni
Ḳalmadı hīç bir şehrde sāḳī ve mīnā şarāb

İçkülik ümm-ül-ḫabāiṣ didiler peyġamberim
Bu günehler anası ḳursun bütün ġavġā şarāb[310]

"*Yalġançı Çopan*" adlı şiirde ise, halkını "*koyunları kurtlar bastı*" diyerek kandıran çobanın bir başka gün aynı şakası sebebiyle halkının kendisine güvenmediği için yardıma gelmedikleri ve bu defa gerçekten de koyunları kurtların yediği, çobanın ise söylediği yalan yüzünden sürüsünü kaybettiği terennüm edilmektedir. Avlânî, bu masalımsı şiiriyle Türkistanlı çocuklara ve aynı zamanda büyüklere yalan söylemenin nelere mal olacağını bildirmektedir:

Aldanub ḳayıtdılar alar ol ān
İrtesige yene çaḳırdı çopan

Böri kildi dibān fiġān itdi
Böriler ḳoylara kilüb yetdi

İşidenler bunga inanmadılar
Dād feryādıga işanmadılar

Yidiler böriler heme ḳoyı
Mene: cānım yalançılık oyını[311]

Abdullah Avlânî, gaflet uykusunda yatan milletinin uyanıp gözünü açarak dünyadaki gelişmelere bakmasını istemektedir. İlim ve fenin meydana getirdiği sanayinin kulakları sağır edecek kadar sesler çıkarmasına rağmen, Türkistanlıların hâlâ gaflette, uykuda, zevk ve eğlencelerde eğlendiğini, ahşap ustasına "*Frenk*", yani olağanüstü usta diyecek kadar cahil olduklarını "*Kimden Gine Ḳılamız*" adlı şiirinde dile getirmektedir:

---

[310] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 9.
[311] Mekteb Gülistânı, Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 29 – 30.

Oylañ ortaḳlar açub közni, bir etrāfa ḳarañ,
İlm ü urfān eyleyür bizni ḳulaḳlarını gereñ.

Biz hemān uyḳuda – ġafletde oyun-külgi bilen,
Bir yaġaç ustasını ismin ḳoyadırmız fereñ.[312]

"*Toy Ḥaḳḳında*" adlı şiirde, yabancı milletlerin günden güne geliştiği bir zamanda Türkistanlıların uyumakta olduğu terennüm edilmektedir. Şair Avlânî, "*Bilmem ḳaçan biz bolamız uyḳudan bīdār*", diyerek milletinin gözünü açmaya çalışmaktadır:

Künden künge teraḳḳīde başḳa milletlerü
Bilmem ḳaçan biz bolamız uyḳudan bīdār[313]

Abdullah Avlânî, "*Biz Millet*" adlı şiirinde, bütün milletleri ilim sayesinde kemâle ermiş olarak, Türkistanlıları ise cahillikleri sebebiyle yamacı, dilenci ve hakir olarak tasvir etmektedir:

Heme kesb ü kemālat itse ḥāsıl 'ilm fen birle
Şufurguçı yamaḳçı ḫayrçı köb ḫār biz millet[314]

Bu şiirin muhtevasına benzeyen şiirlerden biri de, "*Perīşān Ḥāller*" adlı şiirdir. Bu şiirde, Avlânî, "*eski ḥammām eski tās*" atasözünü kullanmak suretiyle milletinden artık eskiliği bırakmasını istemekte, dünyadaki milletlerin ve komşu halkların ilim ve fenler sayesinde gelişmeye yönelerek muratlarına erdiklerini, Türkistanlıların ise cehalete kapılarak hantal, garip ve muhtaç hâle düştüğünü dile getirmektedir:

Bize lāzım kilür mi eski ḥammām eski ṭās olmaḳ
Teraḳḳī yolına yüzlendi 'ālem rodefā bizler

Fünūn u 'ilm alub hem-sāyeler yetdi murādına

[312] B. Kâsımov**, Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 176.
[313] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 19 – 20.
[314] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 5 – 6.

Cehāletga bolub hem-dem ġarīb ü bī-nevā bizler[315]

2.3.4. İlim Öğrenmek, Yeni Okullar Açmak ve Gayret Etmek

İsmail Gaspıralı'nın 1885 yılında başlattığı Usûl-i Cedit Mektepleri, eski tarzda eğitim veren mektep ve medreselerden farklı olarak İslâmî bilgilerin yanı sıra modern bilimleri ve Rus dilinin öğrenilmesini teşvik etmiştir. Hedef, Türk dünyasında eğitim müesseselerini ıslah etmekten ibaretti. Gaspıralı'nın Cedit Mektepleri, sadece Türk dünyasında değil, Çin, İran ve Hindistan'a kadar ulaşmış, 1914 yılına gelindiğinde ise 5000 kadar okul onun meydana getirdiği sistemi kullanmaya başlamıştır.[316] Abdullah Avlânî de, şiirlerinin çoğunda, milletini ilim öğrenmeye, mektep açmaya ve yeni gelişmelere açık olmaya; cehaleti, bid'atı, tembelliği ve gaflet içinde uyumayı bırakmaya davet eder. Eski mektep sisteminde değişikliğe, yani bir reforma gidilmesini ister. Şair, halkını özellikle halkın zengin kesimini düğünlere, zevk ve eğlencelere, gösterişli ziyafetlere para harcamamaya, bunun aksine çocukların eğitimine ve okullar açmaya harcamalarını ister. Böyle bir durumda Allah'ın, peygamberin ve ümmetin kendilerinden razı olacağını dile getirir. Yabancı halkların ilim sayesinde duyulmamış gelişmelere imza atmakta olduklarını, Türkistan halkının o yabancı halklardan eksik yönünün bulunmadığını belirtir. Milletini eğitim ve ilim öğrenmek suretiyle onlar gibi güzel ve modern hayata kavuşmaya çağırır. Türkistan'ın ve Türkistanlıların kurtuluşunun sadece eğitim, ilim ve yeni usûlde eğitim veren okullar açmaya bağlı olduğunu terennüm eder. İşte bu temada yazılan şiirlerden biri "*İstiḳbālimiz Üçün Bir Ciġer-sūz*" adlı şiirdir. Bu şiirde, şair Abdullah Avlânî, halkını ilme dikkat etmeye, eğitim müesseselerine girmeye, yani ilim istemeye ve böylece mutluluğa kavuşmaya davet etmektedir. Milletini bugüne kadar gaflet sebebiyle ilmi hor görmekle eleştirmekte, şan ve şerefin ancak hüner ve ilimle elde edileceğini dile getirmektedir:

---

[315] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 42 – 44.
[316] Bekir Tümen Somuncuoğlu, **A.g.e.**, s. 173 – 174.

Kerek bukünde bize ‘ilme ‘itibār itmak
Fünūn üyine atılmaknı iḫtiyār itmak
‘Ulum ḥāṣıl idüb özni baḫtiyār itmak
Yetar bukünġeçe ġafletde ‘ilmi ḫār itmak
Fünūn ‘ilm ile mümkündür iftiḫār itmak[317]

Yine bu şiirde, Avlânî, başkaların ilim öğrenmeye gayret ederek geliştiklerini, cehaletten fen ve servetle kurtulduklarını, muratlarına birlik ve dostlukla eriştiklerini, ancak kendi milletinin hayat ve milletle hiçbir işinin olmadığını üzülerek dile getirmekte, kurtuluşun bunları yâr etmekle olacağını belirtmektedir:

Terakḳḳī eyledi aġyār ‘ilm-i ġayret ile
Ḳutuldı cehl dīniden fünūn-ı ṣervet ile
Yetüşdi makṣudine ittifāḳ-ı ülfet ile

Bizim neçün işimiz yoḳ ḥayāt u millet ile
Bize necāt yolıdur bularnı yār itmak

“*Zamān Aḥvālinden*” adlı şiirde, şair, 19. yüzyıl Batı’sında yeni zanaatlar, düzenlemeler, kanunlar, devletler, yollar, zaman, saatler, ustalar, işler, bilgiler ve maharet sahiplerinin meydana geldiğini ve eski evleri veya cehaleti yıktıklarını milletine haber vermekte ve çağdaş hayata davet etmektedir:

Toldı ‘ālem nūr ile yeñi ṣınā‘atler çıḳıb
Yeñi tertīb ü niẓām yeñi devletler çıḳıb
Yeñi yol yeñi zamān u yeñi sā‘atler çıḳıb
Yeñi usta yeñi kār ü yeñi ḥikmetler çıḳıb
İski üyni buzdılar yeñi mahāretler çıḳıb[318]

Abdullah Avlânî, ayrıca bu şiirinde, din ve milletin bekâsının ilim ve ihsana bağlı olduğunu, ancak kendilerinin nefis, işret ve dünyayla mağrur

[317] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 22 – 23.
[318] **A.g.e.,** s. 20 – 22.

olduklarını, ilimsizlik ve eğitimsizlik sebebiyle kalplerin parçalandığını; terbiyesiz, ruhsuz ve cansız heykel gibi veya canlı suretler gibi hep temâşâ göstermekle meşgul olduklarını büyük bir üzüntüyle dile getirmektedir:

Dīn ü milletniñ beḳāsı ʻilm ile iḥsān ile
Biz ise maġrūr nefs ü ʻişret ü devrān ile
ʻİlmsiz taʻlīmsiz tolmış yürekler ḳān ile
Terbiyyetsiz rūḥsız bu heykel-i bī-cān ile
Ḫūb temāşā körsetürmiz cānlı ṣūretler çıḳıb

Avlânî, "*ʻİlm Aḥvālinden Bir Manẓara*" adlı şiirinde, mazinin Müslümanlar için ibret verici olduğunu, Nu'mân Ebû Yûsuf (İmâm-ı A'zam) gibi babası gibi allame ve kadıların ilmin gelişmesi için zindanlara girmeye bile razı olduklarını, onların bugün Türkistanlıların bu hâlini görürlerse kendilerine küseceklerini ifade etmektedir. Şair, milletinde ilim öğrenme konusunda zerre kadar gayret bulunmadığından hayret etmektedir:

ʻAceb ʻibret-nümā āyīnedür bizlerġa māżīler
Bāḳıñ Nu'mān ebū Yūsuf kebi ʻallāme ḳāżılar
Revāc-ı ʻilm üçün bolmış idi zindāngа rāżılar
Bizim bu ḥālimizni körseler bizden ʻarāżılar
Taʻaccub! ʻilm üçün bizlerde yoḳ bir ẕerre ġayretden[319]

Şiirin devamında, Avlânî, Hz. Peygamber tarafından söylenmiş "*Çin'den dahi olsa ilim öğrenin*" hadisini zikretmekte, Allah'ın Hz. Peygamber vasıtasıyla gönderdiği farzlarının ilim yoluyla öğrenildiğini ve şahin peygamberin ümmetinin tarlada çalışmaya mahkûm olduğunu dile getirmektedir. Rabbinden Hz. Peygamber'in dininin mat olmamasını ve ümmetini dertli mihnet belasından kurtarmasını dilemektedir:

Buyurdı "uṭlubu'l-ʻilm velev bā-sīn" peyġamber
Soruldı ʻilm ile her yān o dem farżin peyġamber
Ḳalıb kişt ortasında bu zamān şāhīn peyġamber

[319] **A.g.e.,** s. 14 – 15.

Amān yā Rabb bu kün māt olmasun bu dīn-i peyġamber
Ḳutulġay irdi yā Rabb bu belāyı derd miḥnetden

Yine bu şiirde, şair tarafından yabancıların terakki ettiği, İslâm ehlinin ise gaflet ve gam kucağında rahat ve hareketsiz yattığı ve zamanın Müslümanları mihnet ocağında yakıp kavurduğu bildirilmektedir. Avlânî, İslâm milletini vakit geçmeden ilim evine atılmaya çağırmakta ve artık gafletten usanmalarını istemektedir:

Terakḳḳī eyleyor aġyār biz ġaflet ḳuçaġında
Tereddüd ḳılmayın rāḥat yaturmız ġam ḳuçaġında
Zamān bizlerni büryān eyleyor miḥnet oçaġında
Ġanīmetdür atılmak 'ilm bāġına bu çaġında
Usanmazmı! 'azīzim millet-i İslām ġafletden

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında Cedit okullar maddî ve siyasî sebeplerden dolayı kolayca açılamamış, açilânları da kısa bir süre içinde çeşitli bahanelerle kapatılmıştır. Bunca sıkıntı yetmiyormuş gibi Türkistanlı velilerin çocuklarını Kadimci ulemaların sözlerine girerek yeni Cedit okullarına vermemeleri, toplumu tam bir cehalet bataklığına itmiştir. Bu durum, şair Abdullah Avlânî tarafından "*Ma'īşetden Bir Manẓara*" adlı şiirinde tasvir edilmektedir. O, Türkistan'da kaliteli okulların, öğrenciliğin ve eğitimin olmadığını, millet evlâtlarının hayatının vahşi sefahattan ibaret olduğunu, acıma ve şefkat duygusunun ve çocuk terbiyesinin kalmadığını esefle bildirmektedir. Türkistanlıların bütün amellerinin boş âdetlerden ibaret olduğunu tasvir etmektedir:

Ḳanı mekteb ḳanı ṭālib ḳanı ta'līm-i istikmāl
Bütün evlādımız vaḥşī sefāhatden 'ibāretdür

Ḳanı mehr ḳanı şefḳat ḳanı terbiyyet-i eṭfāl
Heme ef'ālimiz bī-hūde 'ādetden 'ibāretdür[320]

[320] Millî Şiirlerden 2.cüz, s. 10 – 11.

Abdullah Avlânî, "*İlm*" adlı şiirinde, ilmin veciz ifadelerle tarifini yapmaktadır. Ona göre ilim, eşsiz, yok olmayan ve tükenmeyen bir gevher taşı, cilâsı kaybolmayan nurlu bir ziya, insanları muhtaç duruma düşürmeyen ilâhî bir nur ve milleti mahvolmaktan koruyan bir kuvvettir. İşte bu sebeple Avlânî, milletine yaşamak için ilme yönelmesi gerektiğini söylemekte, aksi takdirde esarete hedef olacağı konusunda uyarmaktadır:

'İlm bir gevher-i nāyāb yoḳ olmas bitmes
'İlm bir nūrlı żiyādur ki cilāsı ketmes
'İlm bir nūr-ı ilāhī kişini ḫār itmes
'İlm bir ḳuvvet irür milletini maḥv itmes
Yaşamak ister isek 'ilme revān olmalıyuz
'İlmsiz ḳalsak esāretge nişān olmalıyuz[321]

"*Ṣadā-yı Bülbül*" adlı şiirde, şair, dünya milletlerinin ilim sayesinde terakki ettiğini, Müslümanların aşağıda ve geride kaldığını üzüntüyle dile getirmekte ve iki dünyada eziyet çeken bir millet hâline gelmemek için Müslümanları bütün kuvvet ve güçleriyle ömürlerini ilme bağışlamaları gerektiğini haykırmaktadır:

Terāḳḳī eyledi dünyāda her millet 'ilm birle
Neçün siz ḳaldiñiz pestlab Müsülmānānlar insānlar

Küçiñizniñ bariçe 'umriñizni 'ilme ṣarf eyleñ
Bilmem sizler ikki 'ālemdedür "Hicrānlar" insānlar[322]

Abdullah Avlânî, "*Maḥbūblerime Bir Ḫiṭāb*" adlı şiirinde, ilmin uzun zamandır Avrupalıların eline geçtiğini, Türkistanlılara ise günah işlemenin musallat olduğunu söylemekte ve Asya'nın zulmet içinde kaldığını bildirmektedir. Amerika vahşilerinin dahi ilmin nurundan bir ziya aldığını, ancak Türkistanlıların okyanus ötesinde yaşayan vahşi Amerikalılardan daha kötü bir hâle düştüğüne üzülmektedir. Şair, yabancı halkların ilim sayesinde

[321] **A.g.e.,** s. 6 – 8.
[322] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 29 – 30.

dünyayı zapt ettiğini; Yaratanın insanlar için kılavuz olarak lütfettiği ilim sayesinde insanların denizlerde ve göklerde seyahat etmek için yollar keşfettiğini kaydetmektedir. Avlânî, ilimden bundan böyle kendilerini terk ederek ezmemesini ve ilim öğrenme sırasının artık kendilerine gelmesini istemektedir. İttifaktan ve ilimden Türkistanlılara kendi yüzünü göstermesini istirham etmektedir:

Köb zamāndur Yāvrupālularġa boldiñ āşnā
Cermīnī boldı bizim ẓulmetde ḳaldı Āsyā
Amriḳā vaḫşīleri nūrıñdan aldılar żiyā
Ḳaldımız biz Amriḳā aḳyanisyalardan fenā
İttifāḳ u ʻilm İslām ehline göster cemāl
Tā-be-key hicriñde bizlerni ḳılursen pāy-māl

Özgeler sen birle ʻālemni musaḫḫir ḳıldı āh
Reh-nümā eyleb seni kesb eyledi ṣunʻ-i İlāh
Diñiz ü yir āsmānlarda beraber tapdı rāh
İmdi nevbet bizlere yetdimü ḳıl bir yol nigāh[323]

"*Millet Heykelige Ḫiṭāb*" adlı şiirde ise, şair, milletini dünyaya dikkatle bakmasını, gaflet ve hasret içinde yatmamasını, âlemde ilim sayesinde meydana gelmekte olan sanatlara ve göz kamaştıran fırsatlara bakmasını ve bundan ibret almasını istemektedir. Şair Avlânî, eski zamanların geride kaldığını ve yeni bir çağın başladığını, nadan milletlerin mahvolmaya mahkûm olduğunu, okumuş ve bilgili milletlerin ise kurtuluşa ereceğini söyleyerek milletini ilim öğrenmeye davet etmektedir:

Dünyāge baḳ diḳḳatle, yatma ġaflet ḥasretde
ʻĀlemdeki ṣanʻatge, köz ḳamaşgan furṣatda

Kiçdi ol ötgan zamān, ḥāżırda yengi zamān
Nā-dān millet maḥv olgan, oḳugan bilgan amān[324]

[323] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 8 – 10.
[324] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 35 – 36.

20. yüzyılda, Batı ülkeleri ve Rusya'da sanayi alanında birçok icatlar yapılmıştır. Doğu halkları ise kendilerini geliştirememişlerdir. Abdullah Avlânî, birçok şiirinde, Doğu ve Batı halklarının hayat tarzlarını, sosyal ve ekonomik durumlarını karşılaştırarak ortaya çıkan gerçeklerden Türkistanlıların ibret almaya ve gözlerini açmaya çalışmıştır. Meselâ, "*Dikḳatmen*" adlı şiirinde, yabancı milletlerin ilim incilerini can bağlarına dizdiği bir sırada Türkistan halkının çöp topladığına, yabancı milletlerin tarım alanında yeni ve pratik âlet ve makineler kullanarak daha kolay bir şekilde çalışırlarken, Türkistanlıların eski tarz saban ve boyunduruk kullanarak yer sürdüklerine ve yine yabancıların havadar güzel evlerde yaşadığı bir zamanda kendi milletinin rutubetli evlerde çürüdüğüne üzülmektedir:

Bölekler 'ilm dürrin rişte-yi cānige tizgande
Bizimki 'ilmsiz çüviçek tirişkanige dikḳatmen

Heme dihḳānçilikni yengi esbāblar bilen ḳılsa
Amāç boyınturuḳle yer sürüşkanige dikḳatmen

Hevāsı yaḫşı üylerni yasab rāḥat yaşar aġyār
Bizimkiler zaḫ üylerde cürişkanige dikḳatmen[325]

Abdullah Avlânî, "*İstiḳbālden Arzularım*" adlı şiirinde, milletinin ahvâlinden meyus ve kederli, istikbâlin temininden kesin bir ümit etmese de, genç ve yaşlı Türkistanlıları ilme rağbet göstermeye çağırmaktadır. İlim sahibi olmanın kadın ve kızlar için takılarından daha değerli bir ziynet olduğunu belirtmekte ve milletinin ilim öğrenmek suretiyle gaflet pençesinden kurtulacağını ümit etmektedir:

Gerçi men me'yūs ü pür ġam milletim aḥvāliden
Ḳaṭ'-i ümmīd eylemem te'mīn-i istiḳbālden
'İlme raġbet isterim milletni yaş u çāliden
'İlm-i dāniş yaḫşı zīnet ḳız ḫātūnge māliden
'İlm alub şāyed ḳutulsa ġafletiñ çengeliden[326]

[325] **A.g.e.,** s. 32.
[326] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 16 – 18.

Bilindiği üzere 1884 yılında İsmail Bey Gaspıralı kendi çıkardığı "Tercüman" adlı gazetesinde, çocuklara kırk gün içinde okuma yazma öğretecek bir okul açacağını duyurur. Başlangıçta birkaç kişi olan öğrenciler yeni usûl metoduyla kısa bir zaman içinde okuryazar olurlar. İsmail Gaspıralı'nın açtığı bu yeni okul, vaktiyle Türkistan'a yayılır. Türkistan'da açılmaya başlanan yeni usûl okullarına klâsik tarzda eğitim veren medrese ve mekteplerin ulemaları bid'at gözüyle bakarlar ve her fırsatta buna karşı çıkarlar. Ancak Ceditçiler, Kadimcilere ve halka yeni usûl okullarının esasının bid'at değil, İslâm'ın esaslarından ibaret olduğunu ispat etmeye çalışırlar. Ceditçilerin Kadimcilere karşı ileri sürdükleri gerekçeleri başlıca şunlardan ibaret olmuştur:

1. Ceditçiler kendi eğitim sistemlerini savunurken bunu İslâmî referanslara dayandırıyorlardı. Ceditçiler, YUM (yeni usûl mekteplerinin) sisteminin İslâmî eğitim geleneğini bozduğunu savunan Kadimci iddiasına da yine İslâm'dan aldıkları referanslar ile cevap veriyorlardı. Onlara göre YUM daha iyi Müslüman yetiştirmeye hizmet edecekti. Onlar ideal insan tipi olarak dinini iyi bilen insandan vazgeçmiş değillerdi. Ceditçiler EUM'un (eski usûl mektepleri) bunu veremediği ve YUM'un vereceği görüşünde idiler.

2. Ceditçiler ses sistemini savunmak için, bu sistemin başka İslâm ülkelerinde, özellikle Osmanlı Devleti'nde uygulanmasını örnek veriyorlardı.

3. Ceditçiler okullarda öğrencilerin sıralarda oturmasını da aklî gerekçelerle, çocukları yerin nemi vb. zararlarından kurtarmak gayesi ile açıklıyorlardı.

4. Ceditçi aydınlar EUM sisteminde değer verilmeyen tarih ve coğrafya derslerini müfredata sokuyorlardı. Kadimcilerin iddia ettiği gibi bu derslerin bid'at ve günah olmadığını, Kur'ân ve Hadislerden getirdikleri örneklerle ispatlamaya çalışarak, bu dersleri meşrulaştırmaya gayret ediyorlardı. Tarih okumanın en büyük faydasının İslâm tarihinin ve peygamberler tarihinin öğrencilere öğretilmesi olduğunu söylüyorlardı.

5. EUM ve medresenin kötü yanlarının gösterilmesinin, YUM sisteminin uygulanması için halkın ikna edilmesinde önemli bir yol oynuyordu. Ceditçiler EUM'un çocuklara okuma yazmayı düzgün olarak öğretemediğini

özellikle vurguluyorlardı. YUM sisteminin iyi ve hızlı okuma yazma öğretmesinin yanında EUM'ların içinde bulunduğu durumun vurgulanması da yeni sistemin itibarının halk nezdinde artırılması için önemliydi. Ayna'dan çıkan bir yazıda EUM'da okuyan her on çocuktan ancak üçünün okuma yazma öğrenerek okuldan mezun olabildiği vurgulanıyordu. Mekteplerin okuma yazma öğretmedeki başarısızlıkları, medreselerde de mevcuttu. Fıtrat, Buhara medreselerinde 20 yıl okuyup, üstüne 20 yıl müderrsilik yapan ulemaların dahi doğru düzgün Arapça okuyamadıklarını söylüyordu.[327]

Abdullah Avlânî, yukarıda kaydedilen Yeni Usûl okullarının ve sisteminin faydalarını "*Mektebge Targ̈īb*" adlı şiirinde tarif etmektedir. Ona göre mektep, edep ve ahlâk evi, okuma ve yazma öğretilen bir mekân, milletin evlâtlarını üniversiteye hazırlayan bir müessesedir:

Mektebde ādāb, mektebde aḫlāḳ
Ḫaṭṭ u savād çıḳarub turgan mekteb imamsı

Dārü'l-'ulūme dārü'l-fünūne
Evlādını yubarub turgan mekteb imasmı[328]

"*Köbden Unutmaḳ Kerek İdi*" adlı şiirde, şair tarafından, ilim ve sanat sayesinde dünya köşkünün aynayla kaplandığı bir zamanda Türkistanlıların gamsız ve zindan gibi kara evlerde yaşadığı tasvir edilmekte ve bu tür zindan hayatının artık unutulması gerektiği vurgulanmaktadır. Hüner ve sanat pazarında malını satamayan garip Türkistanlıların eski ayakkabı, eski çarık ve eski dükkânları unutarak, yeni ilim ve hünerlere atılması gerektiği dile getirilmektedir:

'İlm ṣan'atla cihān eyvānidür āyine-yi bend
Sen yatar bī-ġam ḳara üyde bu zindānı unut

Ma'rifet bāzārıda māliñ satalmay sen ġarīb
İski çarıḳ iski çerḫ u iski dükānı unut[329]

[327] Bekir Tümen Somuncuoğlu, **A.g.e.**, s. 204 - 205.
[328] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 15 – 16.

Avlânî, "*Cehālet*" adlı şiirinde, milletinin kalbine kin ve adavetin yerleştiğini, ilim öğrenmek için kimsede gayret etmek gibi bir isteğin bulunmadığını, biçare Türkistanlıların hor ve muhtaç hâle düştüğünü üzülerek ifade etmekte, milletinin allâmesiz ve rehbersiz olduğunu bir başka ifadeyle sahipsiz olduğunu söylemektedir:

Dillerge ornaşmış buġż u ʻadāvet
ʻİlme yoḳtur bizde saʻy ile ġayret
Ḫār olmış zār olmış peçāre millet
Ḳanı ʻallāmesi yoḳ reh-nümāsı[330]

Yine bu şiirde, Türkistanlı ebeveynlerin canlarından fazla sevdikleri çocuklarını okutmadıkları eleştirilmektedir:

Her kimniñ bar cānıdan ʻazīz balası
Süyüklüsi köziniñ aḳ u ḳarası
Ciger-pāre şīrīn ḳıymet bahāsı
Ferzendin oḳutmas ata anası

Avlânî'nin "*Saʻādet Şundadur*" adlı şiiri, çocuklara verilen bir öğüt niteliğindedir. Şair, çocukları ilim öğrenmek için gayret etmeye davet ederek, saâdetin buna bağlı olduğunu bildirmektedir. Okuyanların bahtlı olacağını, okumayan cahillerin işinin zor olacağını söylemektedir. Şimdiki zamanda bilgili olunması gerektiğini vurgulamaktadır:

ʻİlme saʻy ġayret ḳıl alṭunum saʻādet şundadur
Oḳugan ḫoş-baḫt olura
Cāhil işi saḫt olura
Oḳumak bilmek kerek ḫāżırda[331]

---

[329] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 13.
[330] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 28 – 30.
[331] **A.g.e.,** s. 27 – 28.

Şair, "*Kerekmi? Yā Kerekmezmi*?" adlı şiirinde de, milletine ilim ve bilgi edinmenin, cehalet illetine karşı mücadele için çaba ve dermanın lâzım olduğunu vurgulamaktadır. Avlânî, halkına oğul ve kızları okutmayarak bu dünyadan geçince, kara mezarda kendisine çocukları tarafından dua ve Kur'an okunmasını "*istemiyor musun?*" diye soru sormakta ve çocuklarını eğitim almalarını sağlamalarını istemektedir:

Seña millet bukünde 'ilm ile 'irfān kerekmezmi?
Cehālet 'illetiġa sa'y ile dermān kerekmezmi?

Oġul ḳızını oḳutmasdan kitersen dünyādan ġāfil
Ḳara gūrde du'ā-yi ḫayr ile Ḳur'ān kerekmezmi?[332]

Yine bu şiirde, ziraata hevesli olmayan Türkistanlılara bu dünyanın ziyneti için bağ ve bostanların lâzım olduğu, dünyada Türkistan halkı kadar ilimsiz ve cahil kalan bir milletin olmadığı ve milletin bu perişan hâli için feryat ederek ağlaması gerektiği dile getirilmektedir:

Zirā'at işlerige nige bizlerde heves yoḳdur?
Bu dünyā zīnātiçün bāġ ile būstān kerekmezmi ?

Cihānda barmı bizdik 'ilmsiz cāhil ḳalan millet?
Perīşān ḥālimizge āh ile efġān kerekmezmi?

Abdullah Avlânî, "'*İlme Terġib*" adlı şiirinde, mektebi nur ve ziya kaynağı, cehalet derdinin devası olduğunu, milletin mekteplerde ilim öğrenerek o nurla aydınlanacağını terennüm etmektedir:

Mektebde irür nūr żiyā ḥāṣıl-ı 'irfān millet
Mekteb diganiñ cehl belāsını devāsı[333]

[332] **A.g.e.,** s. 21 – 22.
[333] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 13 – 14.

Bu şiirin devamında şair Avlânî, Kur'ân ayetlerinin ilim öğrenmenin farz olduğunu bildirdiğini, ama maalesef Türkistanlılarda bu emre uygun amel edenin olmadığını üzüntüyle dile getirmektedir:

'İlm almaḳı farż itdi bize āyet-i Ḳur'ān millet
Ṣad ḥayf ki bizlerde 'amel ḳılġuçıdur az

Yine Türkistanlıların yabancı milletlerin önünde sefil ve perişan bir millet olduğunu söyleyen Avlânî, halkının Avrupalıların ilim sayesinde dünyada gerçekleştirdikleri icatlara bakmasını ve bundan ibret almasını istemektedir:

Aġyārlar aldında bütün bī-ser ü sāmān millet
Yavrupanı kör neyledi 'ilmile cihānnı

"*Taġlardan Bir Manẓara*" adlı şiirde ise şair, Avrupalıların madenleri koklayarak yani kimyevî yöntemler kullanarak bulduklarını söylemektedir. Ancak Türk milletinin fen ilimlerini bir kenara atarak, dünyevî ilimlerin kendilerine lâzım olmadığını söyleyerek kendi ahiretlerini sattıklarının farkında olmadıklarını hatırlatmaktadır. Avlânî, Türkistanlıları bilgisizliği sebebiyle gece gündüz dert ve mihnet içinde çalışan bir halk olduğunu, Avrupalıların yüzlerinin bilgi sayesinde güldüğünü, yani bahtlı olduklarını dile getirmekte ve milletini ilim öğrenmeye çağırmaktadır:

Yavrupa ma'denlerni iskab tapur
Efsūs biz fen 'ilmini atkan imiş
……..
……..

Bizge dünyā 'ilmi kirek irmas dib
Āḫiret dünyānı biz satkan imiş
Kiçe kündüz bizler derd ü miḥnetde
'İlm ile Yavrupalik ḫandān imiş[334]

[334] Mekteb Gülistanı, Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 13 – 14.

Abdullah Avlânî, "*Millete Selām*" adlı şiirinde, şimdiki zamanda ilimsizlerin zelil olmaya mahkûm olduğunu bildirmektedir. Babalardan çocuklarını okutmak için cimri olmamalarını ve cehalet belasından sakınmalarını istemektedir. Şair, halkına ilimlilerin hedeflerine ulaşacağını söylemekte, komşuların ilim sayesinde uçaklar icat ederek göklere uçmakta olduğunu ve bunlardan ibret alınması gerektiğini dile getirmektedir:

Bu zamānda, 'ilmsiz ẕelīl
'İlm yolıda atalar bolmañiz baḫīl
Cehldür belā, eyleñiz ḥaẕer
'İlmlik yeter 'azīzim müdde'ālara

Baḳ żiyālara, hem-sāyelere
'İlm ile uçar 'azīzim baḳ hevālara[335]

"*Milletga Ḫiṭāb*" adlı şiirde ise şair Avlânî, milletin şimdiye kadar okumaktan hep kaçtığını söylemektedir. Gençleri okumaktan kaçmayı bırakıp millî mektep açmaya, ilim öğrenmeye girişmeye ve çaba göstermeye davet etmektedir. İlimsiz ticaretin, güzel ibadetin ve huzurun olamayacağını dile getirmektedir:

Ey ….. tākiġeçe biz oḳuvdan ḳaçamız
Kiliñ yāşlar millī mekteb açamız
Bizge bukün 'ilme kirişmek kerek
Bizge bukün 'ilme tirişmek kerek
'İlm olmasa ey cānān, sevdā ticāret olmaz

'İlm olmasa ey yārān, yaḫşı 'ibādet olmaz
'İlm olmasa hīç bir ān, ḥużur u ḥalāvet olmaz[336]

Şair,"*Bülbül*" adlı şiirinde, yaz gelmezse gülün, çimenin ve bülbülün olmayacağını, okuyanın cahil kalmayacağını belirtmektedir. Bu sebeple ıstırap çeken bülbülün okuması gerektiğini söylemektedir. Burada yaz, gül, çimen ve bülbül birbirine bağlı karakterler olup, yaz-yeni bir değişim, gül-

[335] Millî Şiirlerden 4. cüz**,** s. 17 – 18.
[336] **A.g.e.,** s. 14 – 16.

eğitim almış bir insan, çimen-aydınlanmış bir toplumdur. Istırap çeken bülbülden kasıt ise ezilen ve cahil kalmış Türkistanlılardır:

Yaz olmazsa gül olmazdı
Çemen hem bülbül olmazdı
Oḳugan cāhil olmazdı
Oḳu ey ḫoş fiġān bülbül[337]

Abdullah Avlânî, "*Mekteb*" adlı şiirinde, mektebi veciz sözlerle tarif etmektedir. Avlânî, mektebi Firdevs Cennetine, nadanlara can veren bir müesseseye, kıymetini bilene bir sığınma yeri, gönüllerin ışığı, ruhun fişeği, yani aydınlatıcısı, ilim ve edep öğreten, bilgilendirici bir mekân olarak tarif etmektedir:

Firdevs-i cinān mekteb, nā-dānlara cān mekteb
Bilgen kişige ḳadrin, bir dār-ül-āmān mekteb
Köñil ışıġı mekteb, rūḥiñ fişeġi mekteb
'İlm u edeb örgatgay, dānende-kār-ān mekteb[338]

"*Türli Şiirler*" adı altında yazılan şiirlerden birinde şair Avlânî, şevketli insanı ilimli ve edepli, mal ve soya itibar etmeyen bir insan olarak tarif etmektedir:

Şevketi insān erür ilmü edeb,
E'tibār etmes aña mālu neseb.[339]

"*Mekteb Balası*" adlı şiirde, şair, söylemek istediği fikrini iki çocuk arasında geçen bir diyalog şeklinde vermeye çalışmıştır. Çocuklardan biri diğerini oynamaya çağırır. Ancak öbür çocuk arkadaşına mektebe gitmesi gerektiğini, okumazsa onun gibi cahil kalacağını söyler ve oyuna çağıran arkadaşını kendisiyle birlikte okula gelmesini ve gevezeliği bırakmasını ister. Avlânî'nin bu şiiri, çocuklara yönelik olup, çocuklara ilmi ve okulu sevdirmek amacıyla yazılmıştır:

Mektebge barub sabaḳ aluram
Oḳmasam sen kebi çofan ḳaluram

---

[337] Mekteb Gülistanı, Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 16 – 17.
[338] ***A.g.e.,*** s. 12 – 13.
[339] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 204.

Cür senem bar benimle mektebġa
Köb heves-kār bolmaġıl gebġa[340]

"*Hürriyet Marşı*" adlı şiirde ise, Türkistan evlâdının kendi marifetini kurması ve ilim anasından hür olarak doğması istenilmektedir:

Ma'rifetiñ ḳur, tezrāḳ ey, oġıl,
İlm anasıdan hür bolıb tuġıl.[341]

Abdullah Avlânî, diğer Ceditçiler gibi eğitim alanında da faaliyet yürütmüştür. 1908 yılında Taşkent'in Mirâbâd mahallsesinde, 1909 yılında ise Degrez mahallesinde yeni usûl mektep açar. Bu okullardaki öğrencilere sosyal bilimlerin yanında fen bilimlerinden (matematik ve coğrafya) dersleri de verir. Ancak Çar hükûmeti ve mutaassıp insanların karşı çıkması sebebiyle bu okullar kapatılır. Avlânî, okullarının kapatılmasıyla ilgili: "Mektebimde yer, gök, insanlar, dağlar ve taşlar, nehirler hakkında bilgi verdiğimi Mirâbâd'daki cahil insanlar işitip, beni kâfir olmakla itham ederek mektebimi kapattılar…", demektedir.[342]

Şair Avlânî, bunca sıkıntılara rağmen pes etmez, öğrenciler için birçok kitap da meydana getirir. Bunlardan "Birinçi Muallim", "İkkinçi Muallim", "Türkî Gülistan yahut Ahlâk", "Mektep Gülistanı" gibi kitaplarla; "Edebiyat yahut Millî Şiirler" mecmuası ders kitabı olarak kullanılmıştır. M. Cumabayev, "O dönem halk pedagojisinde Abdullah Avlânî'nin 'Birinçi Muallim'-'Alfabe' ve 'İkinçi Muallim'-'Okuma' kitapları büyük rol oynadı. Bu kitaplarda Avlânî geçmiş edebiyatımızın en iyi geleneklerini devam ettirdi. İlim ve marifetin ehemmiyetini yeni usûlde telkin etti. 'Birinçi Muallim'-'Alfabe", "İkkinçi Muallim'-'Okuma Kitabı' vazifesini gördü", diyerek Avlânî'nin ders kitaplarının önemini vurgulamaktadır.[343] Abdullah Avlânî, meydana getirdiği ders kitaplarının yanı sıra çocukları ve onların velilerinin gözlerini açmak ve

[340] Mekteb Gülistanı, Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 2 – 3.
[341] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 170 – 171.
[342] Begali Kâsımov, **Milli Uyğanış**, s. 250.
[343] G. K. Kerimov, **Özbek Edebiyatı Tarihî**, "Okıtuvçı" Neşriyatı, Taşkent, 1987, s. 298–299.

çağdaş eğitim almaya davet eden birçok şiirler de kaleme almıştır. Bunlardan "*Mekteb Ḥaḳḳında*" adlı şiirde, çocuklara mektebin doğru yol olduğu ve kendilerini gamdan, yokluktan, hayatta öne çıkan eziyet ve elemlerden, hayat ve ruhun düşmanı olan cehalet zehrinden kurtaran bir müessese olduğunu anlatmaktadır:

Biliñ oġlanlarım sizlerni ġamdan ḳutḳarur mekteb
Ṣırāt-ı müstaḳim rāh-ı 'ademden ḳutḳarur mekteb
Ma'īşet bābide renc ü elemden ḳutḳarur mekteb
Ḥayāt u rūḥa düşmen cehl semmiden ḳutḳarur mekteb[344]

Şair, "*Bahār Kildi*" adlı şiirinde de, Türkistanlı çocuklara hazan mevsimi gelip çatmadan önce yani yaşlılık gelmeden önce ömürlerinin baharında okumaları ve vakit geçmeden ilim almaya girişmeleri nasihatinde bulunmaktadır. Son pişmanlığın cana düşman olduğunu ve gayret edilmediği takdirde eziyet çekileceğini dile getirmektedir:

Siz hem oḳıñ yaş çaġında
'Umriñizniñ bahārında
Cedel ḳılıñ vaḳt ötmesün
Ḥazānniñ vaḳti yetmesün
Ṣoñġı puşmān cāngа düşman
Ġayret ḳılıñ bolmañ "Hicrān"[345]

Abdullah Avlânî, Müslüman çocukların eğitimine yardım etmek amacıyla 1909 yılında Taşkent'te "Cemiyet-i Hayriye" adında bir yardım vakfı kurmuş ve toplanan paraları da okullara dağıtmıştır. M. Cumabayev, Abdullah Avlânî'nin yeni usûlde eğitim veren mektep açtığı ve yardım derneği kurmasıyla ilgili "Balalar Edebiyatı" adlı eserinde şu bilgileri vermektedir: "Abdullah Avlânî, çocukları her yönden kendine çekmeye gayret etti. O, ustalık işlerinden de anlardı. Bu yüzden yazı tahtası ve masalar yapıp, tüm mektep malzemelerini değiştirdi. Burada okuyan çocukların çoğunun ailesi

[344] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 7 – 8.
[345] Mekteb Gülistanı, Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 25 – 26.

fakir olduğu için muallim ve zengin dostlarının yardımıyla ‘Cemiyet-i Hayriye’ kurdu. Böylece çocuklara kıyâfet, erzak, defter ve kalemleri ücretsiz olarak temin ederdi”.[346] Avlânî, bu hayırlı işlerinde şairliği de çok iyi kullanabilen şairlerdendir. O, Türkistan’ın geleceği olan Türk balalarının eğitimini maddî ve manevî açıdan destekleme konusunda zenginlere hitaben şiirler de yazmıştır. Meselâ, “*Ma‘ārif-Perver Ġanīler Ḳulaġına*” adlı şiirinde, cehalet derdine eğitimden başka dermanın olmadığını, ihsan olmadan maarif bahçesinin çiftçisi yani eğitim müesseselerinin öğretmenlerinin olamayacağını, ilerlemeden terakki etmenin imkânsız olduğunu ve uygarlaşmanın keseye bağlı olduğunu dile getirmekte, Türkistanlı zenginlerden çocukların eğitimi ve okullar açmak için maddî destekte bulunmalarını istemektedir:

Cehālet derdiniñ dermānı yoḳ ‘irfāndan başḳa
Ma‘ārif bāġıniñ dehḳānı yoḳ iḥsāndan başḳa
Teraḳḳī yolıniñ imkāni yoḳ ‘umrāndan başḳa
Temeddün çarḫıniñ devrānı yoḳ hemyāndan başḳa[347]

Bekir Tümen Somuncuoğlu tarafından yapılan “Türkistan’da Eğitim (1865-1917) ve Çarlık Rusya’sının Sosyo-Politik Açıdan Eğitime Yaklaşımı” adlı doktora tezindeki bilgiler, şair Abdullah Avlânî’nin kaleme aldığı yukarıdaki kıtayı bize açıklamaktadır: “YUM’ların (Yeni Usûl Okullarının) en büyük problemi, öğretim sistemleri gereği ihtiyaçları olan malzemelerin temini ve EUM’a göre daha yüksek olan muallim ücretlerinin karşılanması idi. Muallim ücretleri, öğrencilerin verdiği aylık ücretler ile karşılanıyordu. Eğer bu toplanan paralardan bir miktar artırılabilirse, bu para okul ihtiyaçları için harcanıyordu. Ancak genelde yakacak, tamirat, okul malzemeleri vb. gibi okul ihtiyaçları için gereken ihtiyaç, hayırsever kişilerin yardımları ile karşılanıyordu. Birçok bölgede Tatarların kurduğu okullara Tatar zengin ve tüccarları yardım ediyorlardı. Fakat pek çok YUM, devlet baskısı ve ailelerin yeterince ilgi göstermemesi yüzünden içine girdikleri malî sıkıntı yüzünden kapanabiliyordu. Bazı YUM’ların bu iki gelir kalemi dışında da gelir kaynakları

[346] M. Cumabayev, **Balalar Edebiyatı**, “Okıtuvçı” Neşriyatı, Taşkent, 1994, s. 64.
[347] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 32 – 35.

vardı. Taşkent'te 'İmdadiye' isimli bir hayır kurumu, bu tip okullara ayda elli rublelik yardım yapıyordu. Bu tip hayır dernekleri ve tüccarların bağışları ile YUM sistemi ayakta kalabiliyordu".[348]

Yine aynı çalışmada, Yeni Usûl okullarında çalışan öğretmenlerin maaşları hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "İstisnalar olsa da, belirlenen okul ücretini her aile aynı şekilde ödüyordu. Bu miktar öğretmene, bölgelere ve okullara göre değişmekle birlikte aileler aylık olarak standart bir ücret ödüyordu. Bazı bölgelere aylık olarak 1-3 ruble arası ücret ödenirken, Andican'da bu rakam 5 rubleye kadar çıkabiliyordu. Kayıtlara geçen en yüksek rakam yaklaşık 10 ruble idi, ancak bu bir istisna idi. YUM (yeni usûl mektepleri) öğretmenlerinin bir yıllık geliri, aşağı yukarı 500 ruble kadardı. Bu rakamdan daha fazla kazanan YUM muallimleri de vardı. Muallimin kazancı öğrenci sayısına ve bölgedeki okul ücretlerine göre değişiyordu".[349] Bu bilgiler, Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde ifade ettiği birçok malûmatla tamı tamına örtüşmekte olup, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Türkistan'daki Cedit Okullarının gelişimini mukayese etmek bakımından önemlidir.

Şair Avlânî, vatanının Türkistanlılara "*ilim öğrenin!*" diye kendilerini uyararak gaflete, zillete ve sonsuz uykuya son vermelerini, ilkbahar mevsiminin yatma zamanı olmadığını ve gaflet köşesinde oturmak yerine ilim öğrenmeye davet etmekte olduğunu "*Türkistān Tufrāġından Bir Ṣadā*" adlı şiirinde terennüm etmektedir:

Vaṭan bizlerġe dir taḥṣīl eyleñ 'ilm ile 'ırfān
Yeter ġaflet yeter ẕillet yeter bu ḫāb-ı bī-pāyān
İmes yatmaḳ zamānı nev-bahār eyyāmidür el'ān
Oturma köşe-i ġafletde eylemek 'ilmini örgān[350]

Yine bu şiirde, dünyada açılan yeni okulların nur saçmakta olduğu, Türkistanlıların ise sarhoş ve gururlu oldukları, ilim sayesinde Mazenderan[351]

[348] Bekir Tümen Somuncuoğlu, **A.g.e.**, s. 188 - 189.
[349] **A.g.e.**, s. 189 - 190.
[350] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 35 – 36.
[351] İran'ın Hazar denizi kıyısında yer alan bir vilâyeti.

ormanlarının dahi mamur hâle geldiği, dünya fen bilgileriyle gelişirken Türkistan halkının hâlâ sıkıntılı bir durumda yaşadığı ifade edilmektedir:

Baḳılsa çeşm-i ʻibretle cihāndur ʻilm ile pür-nūr
Mekātibler açıldı nūr saçdı mest biz maġrūr
Maʻārif birle boldı çengeli Māzenderān maʻmūr
Fünūn birle teraḳḳī ḳıldı ʻālem biz hemān rencūr

Abdullah Avlânî, "*Maʻārif Nedür*" adlı şiirinde, bilgiyi en güzel sözlerle tarif etmeye çalışmıştır. Ona göre bilgi, kat kat hakikat nuruyla dolu bir güneş, rahmet feyzinin hasılatı olan bir cilve, gülleri istikbâl zemininin çimeni, milletini muhtaç hâlde bırakmayan bir tür güzel cennet olduğunu dile getirmektedir:

Maʻārif āf-tāb-ı pür tū-yı nūr-ı ḥaḳīḳatdur
Maʻārif cilve-ger kim ḥāṣılāt-ı feyż-i raḥmetdür

Maʻārif bir çemendür gülleri teʼmīn-i istiḳbāl
Maʻārif milletini ḫār ḳılmās serv-i cennetdür[352]

Avlânî, "*Tercī-i Bend*" adlı şiirinde, Türkistanlı önderlere Allah yolunda, Allah için, İslâm ve Hz. Peygamber'in şeriatının hürmeti için kendi milletlerini hatırlamaya ve okullar açarak çocukları terbiye etmeye çağırmaktadır. Dünyada Türkistanlılar kadar fakir bir halkın olmadığını bildirmektedir. Zevk ve eğlencelerde akçelerini israf edenlerin, okul açmak söz konusu olduğunda kulaklarının sağır kesildiği, düğün yapmak için ev ve bahçelerin övünmek maksadıyla satılmakta olduğu, farz ve vacip yerine bid'at işlendiği, milletin büyüklerinin iddia için kendi aralarında yarışmakta olmaları kınanmaktadır:

Ey milletiñ uluġları rāh-ı Hudā üçün
Milletni yādiñizġa alıñız Ḫudā üçün
Mekteb salıb çocuḳları terbiyyet eylengiz
İslām hem şerīʻa't-ı ḥaḳḳ-ı Muṣṭafā üçün
İnṣāf idiñ cihānde bizimdik faḳīr yoḳ
İṣrāf idürmiz aḳçanı keyf ü ṣafā üçün

[352] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 40 – 41.

Mekteb digande barçani bolġay ḳulaġı ker
Toy ḳılsa bāġ ḥavlı satilgay hevā üçün
Farż vücūb işlemeyor işlenür bida'(t)
Millet uluġları yarışur müdde'ā üçün[353]

"*Terkib-i Bend*" adlı şiirde ise, yine okul tarifi yapılmaktadır. Avlânî, okulların ümmet evlâtlarına feyiz bahşeden bir yer, ilk fikirlerin kıblesi, her cemaatin yükselmesi için bir beşik ve millet mülkünün şevketli sarayı olduğunu terennüm etmektedir:

Mekteb ki feyż baḫşider ebnā-yı ümmetiñ
Mekteb ki ḳıble-gāhıdır ebkār-ı fikretiñ
Mekteb ki mehd-i rif'atidir her cemā'atiñ
Mekteb ki ḳaṣr-ı şevketidir mülkü milletiñ[354]

Şair Avlânî, Hanefî mezhebinin bütün ilimlere kendilerini teşvik ettiğini, ancak çocukların okuması ve ilim öğrenmesi için Türkistanlılarda okulların olmadığı ve bu meselenin halledilmediğini kaydetmektedir. Şair, kederlenerek cimrilerle muhatap olunmaması gerektiğini, ne yazık ki cehaletin Türkistanlılara musallat olduğunu ve bunun için hep ağladıklarını "*Efsūs*" adlı şiirinde, dile getirmektedir:

Her yerdeki 'ilme bizi terġīb ite meẕheb
Taḥṣīl-i 'ulūm itmeġe bizde ḳanı mekteb
Millet balası tā oḳusun ḥall u maṭlab
Nākeslere "Hicrān" olubān olma muḫāṭab
Heyhāt cehālet bize yār aġladuk aġleb[355]

Avlânî'nin okul açma ve ilim öğrenme konusunda milletinden duyduğu rahatsızlığını tasvir eden şiirlerinden biri, "*Uşbu Edebiyyāta Türkistān Ehlinden Cevāb*" adlı şiiridir. Şiirde, Türkistanlılar çöl bedevilerine benzetilmekte ve dağlarda mektep kuramaz bir millet oldukları, köylüler gibi hüner ve ilim

[353] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 25 – 28.
[354] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 35 – 37.
[355] **A.g.e.**, s. 16 – 17.

öğrenemeyecekleri, eskiden beri tiryaki olduklarından muallim yetiştiremeyecekleri, medreselerin boş insanlar tarafından ıslah edilemeyeceği ve kimsenin garip, kimsesiz ve çaresizleri adam yerine koymayacağı üzüntüyle dile getirilmektedir:

Bu kūhistānġa mektebni salur ṣaḥrāyīler mü āh
Hüner birle fünūn taḥṣīl iter ḳışlaḳılar mu āh
Mu'allim yetkürür kim bu ḳadīm tiryākiler mu āh
Medārislerni kim ıṣlāḥ iter şellāḳılar mu āh
Ġarīb ü bīkes ü peçāreni ādem ḳatār etmez[356]

Avlânî, Bolşevik devriminden sonra yazdığı "*Hüner Zamānī*" adlı şiirinde de, milletinden artık kendi hukukunu bilmesini istemekte, halkın aç veya tok olup olmadığından, yani hâlinden kimselerin haberdar olmadığına veya acımadığına dikkat çekmektedir. Şair, milletini çocuklarını okutmak ve öğretmek için her şeyini sarf etmeye davet etmektedir:

Yeter emdi, biliñ huḳūḳiñizi ,
Kimse bilmeydi aç-toḳıñizni,
Oḳutıñ, örgetiñ cocuḳıñizni,
Sarf etiñ ilme bar-yoḳıñizni.[357]

Yine Avlânî'nin o dönemde yazdığı "*Yatma*" adlı şiirinde, şair, kendi milletini çabalamaya, bütün ilimleri öğrenmeye, her kitaptan ders almaya, zaman geçmeden koşturmaya çağırmakta, aksi takdirde sonunda gama batarak ağlamaya mahkûm olacağını söylemektedir:

Cehd ile ḳıl cedel, oḳı her ḳaysı ilmdin,
Alġıl sabaḳı hisseni her bir kitābdın.

Hāsılı tereddüd ile yügür, yel, zamān üçün,
Āḫirde bolma pür-ġamu çeşmü pür-ābdın.[358]

---

[356] ***A.g.e.,*** s. 13 – 14.
[357] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı**, s. 168 – 169.
[358] B. Kâsımov, **A.g.e.,** s. 162.

"*Nevbet Senge Yetdi*" adlı şiirde ise, şairin kendi deyimiyle "*sevimli ve gönüllerin isteği*" olan ilimden mihnet ve gamzedelere, yani Türkistanlılara yüzünü göstermesini istemekte, mihnet ehlinin ilmin dîdârına teşne olduğunu terennüm etmektedir:

Ġaraz eyle visāliñni şu mehnet-zedelerge,
Bu ġam-zedelerge.

Mehnet eli ḫop teşne-i diydāriñ erdi,
Ey, mūnis-i dil-ḫāh!

Abdullah Avlânî, "*Söz*" adlı şiirinde, sözü, şimşek parıltısına, vicdanların parlayışına, kalplerin parlamasına ve hayallerin nuruna benzetmekte, insanların terbiyecisi olduğu için ona edebiyatın anası denilebileceğini dile getirmektedir:

Ey bāriḳa-i fikr āyā lem'a-yi vicdān
Ey şa'şa'a-yi ḳalb āyā nūr-ı ḥayālāt

Nev'-i beşere terbiyye-baḫş oldıġıñ içün
Ger dinse sezādır sāña ümmü'l-edebiyāt[359]

Şair Avlânî, "*Ma'īşetimizden Bir Manẓara*" adlı şiirinde, Türkistanlılara âlim atalarının (İbn-i Sînâ, Birunî, Harezmî, Semerkandî, Tirmizî, Buharî, Şah-ı Nakşıbendî, Ferganî, Maturidî ve Uluğbey…) süratle ilim öğrendiklerini, birçok hesap-kitap, yani fen eserleri meydana getirdiklerini; mektep, medrese ve mihrap kurduklarını hatırlatmaktadır. Buna karşın kendilerinin okumak yerine uyuduklarını üzülerek dile getirmektedir. Şair, milletine uyumanın değil, ilim öğrenmenin zamanı olduğunu, ilim öğrenen milletlerin aydınlandığını söylemektedir. Avlânî, yukarıda adları zikredilen Türk biginlerinin adlarını anarak milletini atalarına lâyık evlât olmaya çağırmaktadır.

[359] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 44.

Babalar ḳılmışlar ‘ilme şitāb
Yazmışlar ḳança ḥesāb kitāb
Salmışlar mekteb medrese miḥrāb
Bizler yatarmız oḳumayın uḫlab
Ey millet uḫlama ‘ilm alur çāġı
Her millet ‘ilm aldı yandı çırāġı[360]

2.3.5. Türkistan’ın Ahvâli

Abdullah Avlânî’nin şiirleri arasında Türkistan’ın ahvâlini tasvir ve terennüm eden şiirler de yer almaktadır. Şair Avlânî, bu temayı işleyen şiirlerinde, Türkistanlıların hayatında cereyan etmiş sosyal, siyasî ve ekonomik olayları ele almıştır. Meselâ “*Uşbu Edebiyyāta Türkistān Ehlinden Cevāb*” adlı şiir, buna örnektir:

Yahūdīler kilib sevdānı andek ḳısmını aldı
Şüpürgüçi yamāḳçı ḫayrçilik bizġa hem ḳaldı
Yahūdīler körüb Türk/terk ittifāḳın ‘aḳldan tāldı
Yasab şirket ġanīler yıġdı pul amā sebil ḳaldı
Tenezzül iftirāḳ itmekde bizler şerm ü ‘ār itmez[361]

Abdullah Avlânî, bu şiirinde, Türkistan’da ticaretin büyük bir kısmını Yahudilerin ele geçirdiğini, Türkistanlıların ise cehalet ve ayrılık yüzünden çöpçü, yamacı ve dilenci durumuna düştüğünü kaydetmektedir. Yine Yahudilerin Türkistanlıların ittifaksızlıklarını görüp akıllarını kaçırdıklarını, zengin Türkistanlıların şirket kurup para topladıklarını ancak sahipsiz kaldığını, Türkistanlıların alçalmak ve dağılmaktan utanmadıklarını üzüntüyle dile getirmektedir. Bu konuda, A. Zeki Velidî Togan, “Bugünkü Türkili (Türkistan) ve yakın Tarihî” adlı eserinde, Türkistan’ın başta Ruslar olmak üzere Yahudi ve Ermeni zenginleri tarafından nasıl yağmalandığını şöyle açıklamaktadır: “Moskova ve Lodza fabrikacıları pamuğu başlangıçta yerli

[360] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 37 – 39.
[361] Millî Şiirlerden, 1. cüz, s. 13 -14.

Türk komisyoncuları vasıtasıyla alıyorlardı. Fakat az sonra pamuk toplamak için pamuk bölgelerine, kendilerinin mümessillerini göndermeğe başladılar. 1911 yılında bu komisyoncular hep Rus, Ermeni ve Yahudilerden ibaretti. Eski mahallî komisyoncular artık ikinci derecede bir rol oynuyorlardı. Memlekette köylünün mukadderatı artık çar hükûmetinin 'uyezd' (tümen), 'uçastok' (sancak)ları idare eden zabitlerinin elinden bilfiil bu fabrika mümessillerinin eline geçmeğe başladı".[362]

"*Perīşān Ḥāller*" adlı şiirde, şair Avlânî, yabancıların sanayi sayesinde şevket kazanmaktayken, Türkistanlıların saâdetten uzak, fena insanlar olduğunu, sefalet ve rezalet içinde bin türlü cefaya mahkûm olduğunu, hünersiz, eğitimsiz, sanayisiz, ticaretsiz ve ziraatsız bir toplum olması sebebiyle dünyada tembellik uykusunda yatan tek halk olduğunu bidirmektedir:

Ḥaḳīḳatden sa'ādetden yırāḳ ehl-i fenā bizler
Sefāletde reẕāletde çekārmız biñ cefā bizler

Ṣanāyi' sāyeside kesb-i şevket eylese aġyār
Ġarīb millet başıge bī-hüner bitgan belā bizler

Ma'ārifsiz ṣanā'atsiz ticāretsiz zirā'atsız
Yatıb ḫāb-ı kesāletde cihānda mā-sivā bizler[363]

"*Tercī'-i Bend*" adlı şiirde, Avlânî, kendi dönemini anlatırken Türkistanlıların itibarlarını kaybettiğini, genç ve yaşlılarda gayret, namus ve arın kalmadığını esefle ifade etmektedir. Bütün insanların ahlâksız ve günahkâr olduğunu, ilim ve amel konusunda sebat ve vakarlarının olmadığını belirtmektedir. İnsanların şaraphane denildiğinde zevkle gittiğini, ancak ilim ve eğitim denildiği zaman isteklerinin olmadığını, herkesin kendi nefsine müptelâ olduğunu, garip milletin kimsesiz ve dert ortağının kalmadığını terennüm etmektedir:

---

[362] A. Zeki Velidî Togan, **A.g.e.,** s. 280.
[363] Millî Şiirlerden, 2. cüz, s. 42 -44

Efsūs bu zamānde bizim i'tibār yoḳ
Yāş u ḳaride ġayret-i nāmus 'ār yoḳ
Fısḳ fücūr birle giriftār barça cān
'İlm u 'amelde bizde sebāt vaḳār yoḳ
Her kim şarāb ḫāne diseñ ẕevḳ ile barur
'İlm ve fünūnġa bizde niçün iḫtiyār yoḳ
Herkes belā-yı nefs üçün boldı mübtelā
Millet ġarīb kimsesiz ve ġam-güsār yoḳ[364]

"*'İlm Aḥvālinden Bir Manẓara*" adlı şiirde, şair Avlânî, Türkistan'ındaki ahvâli genel olarak tasvir etmeye çalışmaktadır. Şair, Türkistanlı bilim adamlarını her işte sadece kendi nefsinin kölesi olarak Türkistanlıların evdeyken hasta gibi yatan, uyanıkken nefsini doyurmak için düğünlere giden açgözlüler olarak tasvir etmektedir. Şair yine bunların bıyık kıllarının her telinde şeytanların barındığını, bütün halkların reform yoluyla aydınlığa eriştiği bir zamanda Türkistan halkının hâlâ kara çadırlarda yaşamakta olduğunu, "karınlarının" yani nefislerinin milletin derdinden daha üstün olduğunu nefretle kınamaktadır:

Heme 'ilm ehli öz nef'i üçün her fi'l her küyde
Yatıb bīmārmız üyde yürürmiz nefs üçün toyde
Asılmış neçe şeyṭānlar bizim her tāle-yi müyde
Heme ıṣlāḥ ile tapdı żiyā bizler ḳara üyde
Bize artıḳ körindi ḳarnımız aḥvāl-i milletden[365]

Yine bu şiirin devamında, şair, dönemin gül bahçesinde, yani sanayi devrinde, İslâm'ın kâmetinin solduğunu, âdetinin tenezzüle uğradığını, marifetten ayrılarak İslâm rahatının gama döndüğünü, ilimsizlik belasının sonunda İslâm'ın âfeti olduğunu ve İslâm halklarının şerre esir olup cömertlikten uzaklaştıklarını belirtmektedir:

Ẕamāne gülşeninde soldı tenhā ḳāmeti İslām

[364] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 25 – 28.
[365] **A.g.e.,** s. 14 – 15.

Tenezzül bāġına yüzlenmek oldı ‘ādeti İslām
Ma‘ārifden ayıldı ġamge döndi rāḥatı İslām
‘İlmsizlik belāsı boldı āḫir āfeti İslām
Esīr olduk şerāretge ba‘īd olduk saḫāvetden[366]

“*Ma‘īşetimizden Bir Manẓara*” adlı şiirde, şair, Tanrı’nın insanlara okumayı farz kıldığını, başkalarının bilgi sayesinde dilsizleri ve körleri eğittiklerini bildirmekte, ancak Türkistanlıların çoğunun okuma yazma bilmediklerini, okumak yerine uyumayı sevdiklerini söylemektedir. Avlânî milletini uyumamaya, ilim öğrenme vaktinin geldiğini bildirmekte, ilimli milletlerin aydınlandıklarını hatırlatmakta ve milletini okumaya ve eğitim almaya davet etmektedir:

Teñrimiz farż ḳılmış bizge oḳurnı
Köbimiz bilmasmız oḳur yazurnı
Biz yaḫşı köremiz uḫlab yaturnı
Başḳalar oḳutur güñ ü soḳurnı
Ey millet uḫlama ‘ilm alur çāġı
Her millet ‘ilm aldı yandı çırāġı[367]

Abdullah Avlânî, Türkistan toplumunu ve insanlarının hayat tarzını “*Öz Ma‘īşetimizden*” adlı şiirinde detaylı bir şekilde ele alarak millet evlâtlarının tamamının arabacı ve hamal olduğunu, yüzlerinin kirli, giyimlerinin eski ve yırtık olduğunu, kullandıkları arabaların tekerleklerinin eski ve dayanıksız olduğunu ve altı batman[368] yüküyle zar zor sağa sola kayarak hareket ettiğini, tasvir etmektedir:

Arabamız ġıldıragi üç gez ü ġıldır ġıldır
Altı batman yüki birlen ḳıladur pıldr pıldr

Millet evlādı heme arabakeş ü ḥammāllar
Aft engārı ḳara kiyganı cüldür cüldür[369]

[366] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 14 – 15.
[367] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 37 – 39.
[368] Bir batman 128 kg.
[369] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 37.

Şiirin devamında şair, Türkistanlıların zamanının çoğunu "*semaverde*" yani çay evlerinde bol bol çay içerek geçirdiklerini kaydetmektedir. Onların çay içerken de kendi aralarında atlarını ve eşeklerini "*yorga*" veya "*düldül*" olduğunu söyleyerek uzun uzun övdüklerini, evde ailesi açken erkeklerin ziyafetler tertip ederek yiyip-içmelerini, ziyafette oyuncu oynatmak amacıyla yaptıkları israfa, iskambil kâğıdı ve kumar oynayarak her şeyini kaybetme sonucunda hırsızlık ve katillik gibi ağır cinayetleri işlediklerine dikkat çekmektedir:

Semavārge çıḳuşub yaş ḳarı çüldüraşür
İrteden keçġeçe çaynı içadur şuldur şuldur

Olturub maḳtaşadur atını işeklerini
Biri dir yorġa biri dir miniki düldür düldür

Üyde aç olturadur ḫātūnı ir tökme yiyar
Kiltürüb beçe bezmlerge kiter puldur puldur

Oynabān ḳarta ḳımar pullarnı bay biribān
Tām tişüb boġça oġurlab ādem öldür öldür[370]

Avlânî'nin "*Nime Kiminki*" yani "*Ne Kimin?*" adlı şiirinde, Türkistan toplumunda hocaların hor görülüp sözün cahillere geçtiği, akçe ve paraların asker ve güç sahiplerinin olduğu, kısacası dünyanın alçakların eline geçtiği bildirilmektedir. Şair, kendi kendine "*Niçin suskunsun ey akıl*", diye soru sorarak toplumunun bu durumuna olan şaşkınlığını dile getirmektedir:

Ḫāce ḫār u söz heme bendāniki
Aḳça pullar ṣāḥib-i cündāniki

Nige ḫāmūş oldıñ ey 'aḳl-ı ḫıred
Boldı dünyā kār-i şermendāniki[371]

[370] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 37.
[371] **A.g.e.,** s. 43 – 44.

Avlânî, "*Bizler Ne Ḥāldemiz*" adlı şiirinde, tefekkürle bakıldığında garip bir devirde olduklarını, feleğin yani yerli bazı zenginlerin, yöneticilerin ve esasen işgalci "*Rusların*" verdiği cefalara hep nişan olduklarını, yabancıların her zaman geliştiğini, ancak Türkistanlıların hep kapıda olduğunu söylemektedir. Şair, herkes hareket ve çaba hâlindeyken Türklerin şaraphaneden çıkmadığını dile getirerek bütün milletlerden arkada kalmalarının, dünyadaki yeni bilgi, edep ve fenlerden yüz çevirmelerinin sebebinin ne olduğunu kendi milletinden sormaktadır:

Tefekkür ile köz açsak 'aceb zamānedemiz
Felekni tīr-i cefāsıġa ḫūb nişānedemiz
Hemīşe ġayr-i teraḳḳī biz āstānedemiz
Taḥarrük üzre heme biz şarāb-ḫānedemiz
Sebeb nedir heme milletden inḳırāżdemiz
Cihānde 'ilm u edeb fenden i'tirāżdemiz[372]

"*Diḳḳatmen*" adlı şiirde, şair, sofu tarafından mescide ibadet için çağrıldıklarında gitmeyen, ancak hayrat için bir yerde aş verildiğinde saf saf olarak gelenlere, ilim ve eğitim için çalışma başlatana karşı çıkan cahil halkının yaptıklarından sıkıldığını dile getirmektedir. Burada ilim ve eğitim çalışmaları için bir çalışma içerisinde bulunan ve bunun için cahil insanların kışkırtmasıyla basit halkın gazabına uğrayanlar Ceditçi aydınlar olup, Abdullah Avlânî'nin kendisi de, bu aydınlardan biridir. Nitekim şair ve aynı zamanda eğitimci olan Abdullah Avlânî kendisi hakkında: "Mektebimde yer, gök, insanlar, dağlar ve taşlar, nehirler hakkında dersler verdiğimi Mirâbâd'daki cahil insanlar işitip, beni kâfir olmakla itham ederek mektebimi kapattılar…",[373] demektedir.

Eger ṣūfī çaḳırsa mescide kirmas 'ibādetge
Ḫudāyī iş diseñ ṣaf ṣaf kirişganige diḳḳatmen

Eger 'ilm ü ma'ārifġa tereddüd ḳılsa bir insān

[372] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 22 – 23.
[373] Begali Kâsımov, **Milli Uyğanış**, "Manevîyat" Neşriyatı, Taşkent, 2002, s. 250.

Anga ḳarşu turub ḫalḳniñ ḳızışkanige diḳḳatmen[374]

"*Toy Ḥaḳḳında*" adlı şiirde, şair Avlânî, halkının düğün için bol bol para harcarken çocuklarını okutulması için cimri ve uyanık olduğunu, düğünlerde fakirlerin "git buradan" diyerek, azarlanarak kovulduğunu, bunun aksine zenginlerin evin baş köşesine alınarak yağlı pilâvlar ikram edildiğini, mektep açmak için yardım istenildiği zaman "*paramız yok*" diyenlerin bid'at için altın ve dinarlarını harp vurup harman savurmalarının akıl almaz bir âdet olduğunu söylemektedir. Şair, Türkistan'da yerleşmiş "*toy*" yani düğün ibâresini israfa benzetmektedir:

Oġlıñizni oḳutmaḳġa bolasız 'ayyār u
Toy ḳılsangiz aş bermaḳġa aḳçañiz bisyār

Kembaġal kilüb toyga kirsa kit narı bar, baru
Baylar kilse törge alıb āş ton ṭayyār

Bid'at üçün ṣarf oladur altunu dīnāru
Mekteb dise pul yoḳ dirsiz bu neçük gīrdār

Türkistānge ornab ḳalmış toy digan isrāfu
Baylar yerler yaġlıḳ āşnı kembaġal āzār[375]

"*Bizlerde Nimeler Bar*" adlı şiirde de, Türkistan toplumundaki olumsuzluklar tasvir edilmektedir. Şair, hangi milletin Türkistan halkınınki gibi güzel konuşan vaizi, beş kadına sahip karnı tok, yani zengin seyyidi ve gözü ağrıyanlara sürmek için merhem hazırlayan Lokman gibi tabibi olduğunu kinayeli bir şekilde dile getirerek toplumdaki tabakaları eleştirmektedir. Yine yabancıların ilim için varını yoğunu harcarken, Türkistanlıların eğlence ve düğün için ihsan sahipliği yaptıklarını, başkalarında acıma ve şefkat hissi varken Türkistanlılarda sadece kin ve inattan başka bir şey olmadığını ve ümmet içinde Türkistanlılar kadar sefil ve perişan bir ümmetin olmadığını kaydetmektedir:

---

[374] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 32.
[375] **A.g.e.,** s. 19 – 20.

Ḳaysı milletniñ bizimdik vā'iẓi ḫūş ḫānı bar
Kimni bişte ḫatun algan ḳarnı toḳ īşānı bar

Közi aġrıḳ bir kişi barsa ṭabip sürgi berür
Kördiñiz mi? Kimni mundaġ żü-fünūn Luḳmānı bar

'İlm üçün ṣarf eyleyor bar u yoḳın aġyārlar
Bezm ü toyge kimni bizdik ṣāḥib-i iḥsānı bar

Mehr ü şefḳat özgede bizlerdedir kīn ü niḳār
Ḳaysı ümmetniñ bizimtek bī-ser ü sāmānı bar[376]

Abdullah Avlânî, "*Edebiyāt*" adlı şiirinde, vatandaşlarının kendi aralarında zulüm icat etmekte olduğunu, ölmüş çocukların feryat ve nâlelerinin arşa çıktığını, Müslümanların bu durumunu görenlerin hâlinin berbat olduğunu, insaf ehlinin kıymetini bilen bir insaf ehlinin olmadığını, her temennide bulunulduğunda hiçbir zatın yardıma gelmediğini üzüntüyle ifade etmektedir:

Birbirine ẓulmīn īcād eyleyor ehl-i vaṭan
Çıḫdı 'arşa nāle-yi feryād u ṭıfl-ı mürd-zen
Yandı aḥvāli Müslümāne bu aḥvāli kören
Yoḫdı insāf ehl-i inṣāf ehliniñ ḳadrin bilen
Her temennā eyledik āḫirde bir zād olmadı[377]

Şair Avlânî'nin "*Tercī'-i Bend*" adlı şiirinde, Türkistan toplumunun sosyal manzarası özetlenmektedir. Bu şiirde, kız ve erkek çocuklarının ebeveynlerinin sözünü dinlemez oldukları, koca-karı arasında sürekli yaşanan kavga ve anlaşmazlıklar, kardeşlerin miras kavgaları, yaşlıların sözünün hep gıybet ve şikâyete döndüğü, gençlerin tamamının ise edep ve ilimden uzak oldukları tasvir edilmektedir:

[376] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 5 – 6.
[377] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 43 – 44.

Ḳızlar ananı sözlerini ḳılmıyor ḳabūl
Oġlı atasıniñ sözine salmıyor ḳulaḳ
İr ẖātunı bilen ḳıladur irte kiç uruş
Ḫātun iriġa ḳılġuçı her künde miñ firāḳ
Ḳalsa mirāṯ iki birāder ḳılur talaş
Ḥāṣıl zamāne ehlide yoḳ ẕerre ittifāḳ
Ġıybet şikāyet oldı ḳarilar sözi müdām
Yaşlarnı barçası edeb ü 'ilmden yirāḳ[378]

Abdullah Avlânî'nin Bolşevik ihtilâlından sonraki yıllarda yazdığı "*Cemiyetlerge Aralaşmagan Dengese Tilinden*" adlı şiirinde de Türkistan'ın umumî manzarasını çizmektedir. Şair Avlânî, yaşadığı toplumda kimsede dürüst bir niyeti, bazı mollalarda vaaz ve nasihati, zenginlerde acıma duygusunu ve ailelerde doğruluk görmediğini, Turan'da mutlu bir hayatın ve bir mert erkeğin olmadığını teessürle dile getirmektedir:

Heç kişide toġrı niyet körmedim,
Mullāda va'zı nasihat körmedim,
Baylariñde mehr ü şefḳat körmedim,
Āilede istiḳāmet körmedim.
Yoḳ, ayş Tūrānda bir dür-dāneden,
Bir kişi yoḳ merdüm-i merdāneden.[379]

2.3.6. Nefret ve Şikâyet

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde işlediği temalardan biri de gizli nefret ve şikâyettir. Şair Avlânî, Türkistanlıların cehaletine, Türkistanlılar arasında boy gösteren yalancılık, ahlâksızlık, içki düşkünlüğü ve fitnecilik gibi illetlere, Çar Rusyası tarafından Türklere uygulanan istibdada, Türkistanlı zenginlerin toplumsal vicdanî görevlerini yerine getirmek konusunda sergiledikleri vurdumduymazlıklar ve cimriliklere olan nefretini dile getirmekte ve şikâyetçi olmaktadır. Şair, bu temayı işlediği şiirlerinde yukarıda zikredilen illetleri

[378] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 25 – 28.
[379] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 172 – 173.

sosyal ve siyasî sebeplerden dolayı bazen açıkça, bazen de üstü kapalı bir şekilde dile getirmiştir.

Meselâ "*Cemiyetlerge Aralaşmagan Dengese Tilinden*" adlı şiirinde, kendi milleti arasında dünyada olup biten işlerden haberdar birisin olmadığından, halkının kendi hukukunu bilmediği gibi doğru sözü de dinlemediğinden, Türkistanlı zenginlerin günden güne zenginleşerek, her zaman restoran ve meyhanelerde, matmazel ve maşukalarla eğlendiklerinden nefret etmektedir:

Mençe yoḳ ālem(ni) işidin añlaġan,
Kimni körseñ öz huḳūḳın bilmeġan.
Bir kişi yoḳ haḳ söziñni tiñlegan,
Baylar olsa aḳçanı miñ-miñlegan.
Çıḳmayorlar – resturan mey-ḫāneden
Köñlin üzmes madmazel', cānāneden.[380]

Abdullah Avlânî, "*Edebiyāt*" adlı şiirinde, şefkatsiz çarkın elinden gönüllerin şâd olmadığını, Müslümanların mihnet ve gamdan bir an olsun azat olamadığını, İslâm milletinde Hakk'ı yâd edenlerin olmadığı ve İslâm'ın emirlerinin hiçbirini yerine getirmedikleri için ikbal evlerinin maalesef âbât olmadığını dile getirmek suretiyle İslâm halklarının "*şefkatsiz çarka*", yani toplumlarında meydan gelen cehalete veya işgalci yabancı milletlere ve onların zulmüne karşı mücadele etmediklerinden şikâyetçi olmaktadır:

Çarḫ-ı bī-raḥmniñ elinden köñlümiz şād olmadı
Miḥnet-i endūhden bir laḥẓa āzād olmadı
Millet-i İslāmda ḥaḳını iden yād olmadı
Her bir emri eyledik bünyād bünyād olmadı
Ḫāne-yi İ̄kbālimiz efsūs ābād olmadı[381]

Avlânî, "*Efsūs*" adlı şiirinde, Türkistan'da matbaa, neşriyat, mektep, ilim, talim, okuma ve mürettiplerin olmadığını ve bunun neticesinde katmerli

[380] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 172 – 173.
[381] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 43 – 44.

bir cehalet mezarlığının milleti kuşattığını büyük bir üzüntüyle ifade etmektedir. Türkistanlıların böylece serseri, itaatsiz ve ağlayan bir halk hâline geldiğini dile getirmek suretiyle onlardan şikâyetçi olmaktadır:

Efsūs bizim daġladı yandırdı bu maṭlab
Ne ṭāb'ı ne maṭba'amız var ne mekteb
Ne 'ilm ne ta'līm ḳırā'at ne mürettib
Heyhāt bizim ḳapladı gūr-ı cehl mürekkeb
Āvāre-yi serkeşte-yi zār aġladuk aġleb[382]

Yine bu şiirde, şair, milletinin peygamber emirlerine göre amel etmediğini bildirmektedir. Halkının farz, vacip ve sünnete yer vermediğini, millet meselelerinin çözümünde çaba ve gayret göstermediğini, kanunlara sahip bir millet değil, bilâkis bedeviler gibi yaşadığından nefret etmektedir. Türkistanlıların büyük suçlar işlediğini ve bunun neticesinde hep ağladıklarını dile getirmektedir:

Fermāyiş-i peyġambere bizlerde 'amel yoḳ
Farż u vücūb u, sünnete bizlerde maḥall yoḳ
Millet işini işlemeġe cehd ü cedel yoḳ
Olduk bedevī bizde ḳavānīn-i milel yoḳ
Ḥāṣıl işimiz cürm-i kibār aġladuk aġleb

Abdullah Avlânî, dünyada yalan ve ihanetten, şefkat yerine şahsî adavetten başka bir şey görmediğini, ikizi ve arkadaşlardan rahat yüzü görmediğini ve gönlünün kalp cerahatinden dolayı pare pare olduğunu bildirmektedir. Avlânî, böylece beraber yaşadığı insanlara olan şikâyetini ve nefretini "*Edebiyāt*" adlı şiirinde terennüm etmektedir:

'Ālem içre körmedim kiẕb u ḫıyānetden bölek
Mehr şefḳat ornıġa şaḫṣī 'adāvetden bölek

Hem-şikemler hem-nefeslerden ferāġat körmedim

[382] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 16 – 17.

Āh köñlüm pāre pāre dil-cerāḥatden bölek[383]

Avlânî, "*Yā Rabb*" adlı şiirinde ise Allah'a milletini şikâyet etmektedir. O, topal feleğin, yani cehaletin veya Rusların milletini gaflete düşürdüğünü, kan kahrıyla ağlatarak halkını sakatladığını, güneş nurunun gözlerini kamaştırdığını, Türkistanlıların ikbal yıldızının gama dönüştüğünü ve cehalet bulutunun kendilerini gizlediğini, milletin ise buna karşı hiçbir şey yapmayarak seyirci kaldığından şikâyetçi olmaktadır:

Felek kecrev bizi iġfāle aylandirdimu yā Rabb
Veyā ḫurşīd nūrı közleri tindirdimü yā Rabb
Ḳamer ḳān aġlatıb bizlerġa nuḳṣān virdimü yā Rabb
Ta'accub yulduzı iḳbālimiz ġam irdimü yā Rabb
Tutub ebr-i cehālet bizni pinhān ḳıldımu yā Rabb[384]

"*Ma'ārif-perver Ġanīler Ḳulaġına*" adlı şiirde ise bahtı kara Türkistanlıların ümitlerinin mumunun yanmadığına, feleğin, verdiği sıkıntı ve cefadan dolayı utanmadığına, eğitim bahçesinin haykırmasına rağmen ümmetin gaflet ve cehalet uykusundan uyanmadığına ve ilim sabahının doğduğu bir zamanda milletin uyumaktan utanmadığına dikkat çekmekte ve bu duruma olan nefretini dile getirmektedir:

Bizim baḫtı ḳara ümīdimiziñ şem'i yanmaz mı
Felek kecrev bize cebr u cefāsından utanmaz mı
Ma'ārif bāngini ḳıçḳırsa hem ümmet uyanmaz mı
Açıldı 'ilm ṣubḥı ḫābden millet usanmaz mı[385]

Abdullah Avlânî, "*Felek Bizni Neler Ḳıldi*" adlı şiirinde, Türkistanlıların hakir ve cahil kalmasını iki sebebe bağlar. Bunlardan birincisi Türkistan'ı sömürge hâline getiren Rusya'dır. Diğeri ise toplumun önde gelen mutaassıp insanlarıdır. Şair, feleğin, yani Rusların yaslı Türkistanlıların göz yaşlarını

[383] **A.g.e.,** s. 15 – 16.
[384] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 6 – 7.
[385] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 32 – 35.

kana çevirdiğini, mürüvvetsizliğiyle bağırları kebap gibi yaktığını, yabancılara, yani Ermeni ve Yahudilere geçim konusunda kolaylık sağladığını, ancak Türkistan'ı Türkistanlılar için bir gam evine çevirdiğini bildirmektedir. Zalim ve mutaassıp Türkistanlıların ise fen ve ilim öğrenmek konusunda her zaman engel olduklarını, kısacası Türkistan halkının ömrünü sefil ve perişanlığa çevirdiğini ifade ederek şikâyetçi olmaktadır:

Felek mātem-serā köz yaşımızını ḳana döndürdi
Mürüvvetsizliġİle baġrımız büryāne döndürdi

Bize ġam-ḫāne ḳıldı bu vaṭan tufrāġını ḥālā
Böleklerge ma'işet yolların āsāne döndürdi

Fünūn u 'ilmden ẓālim felek bizlerni dūr eyleb
Bütün evḳātımızını ḫayr ile iḥsāne döndürdi

Şikāyet eylesem cāyiz bu kec-rev gerdişinden kim
Ḥayāt 'umrımizni bī-ser ü sāmāne döndürdi[386]

Nitekim A. Zeki Velidî Togan: "Pamuk ziraati Türkistan'da spekülâsyonu fevkalâde ilerletti. Buraya gelen Avrupalılar, Ruslar, Yahudiler ve başkaları kendilerini vaktiyle ilk defa Amerika'ya varan İspanyalı gibi sayıyorlardı. Paranın, kredinin kıymeti, iç Rusya ile kıyas kabul etmez derecede büyüktü. Burada herkes ancak rubleye ruble kazanmak isterdi. Bunu da bin yalan dolan ile kazanıyordu. Burada parası olanın hepsi murabahacı idi"[387] diyerek, şair Avlânî'nin şiirlerinde tasvir etmeye çalıştığı Türkistan'ın zenginliklerinin sömürülmesini ifşa etmektedir.

1916 yılında Çar II. Nikola'nın fermanıyla cephe gerisinde çalıştırılmak üzere 250 bin Türkistanlı zorla toplanır. Bu toplama işi, zaten fakir ve yoksul bir hayat yaşayan Türkistanlıların hayatını faciyaya dönüştürür. Erkekler ailelerini bırakıp Çara hizmet etmek için zorlanırlar. Zengin insanlar ise çocuklarını göndermemek için onların yerine işçi kiralayarak bu durumdan kurtulurlar. Bu durum, Türkistan'da rüşvetperestlik, yetkiyi kötüye kullanma ve

[386] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 24 – 25.
[387] A. Zeki Velidî Togan, **A.g.e.**, s. 282.

saldırganlık gibi feci sonuçlar doğurur. Bu olayla ilgili o dönemde Özbek edebiyatında birçok şiir ve şiiri mecmuaları meydana getirilir. Abdullah Avlânî'nin "*Merdikārlar 'Aşulesı*" adlı şiiri mecmuası da işte bu olay hakkında olup, bir ailenin dilinden Türkistanlıların bu olaya olan tepkisini yansıtmaktadır. Avlânî, bu şiiri mecmuasında "felek, zalim felek, ayrılık, göz yaşı, cüdalık, ateş, vatan…" gibi kavramları kullanarak Türkistan'daki olumsuz havayı anlatmaya çalışmaktadır. Meselâ, "*Merdikārlar 'Aşulesı*" kısmında bir amele, feleğin, yani Çar II. Nikola'nın kendisini "vatanı" düşmanlardan kurtarmak için ailesinden ve vatanından ayırdığını dile getirmektedir. Dikkat edildiğinde bu mısralarda iki vatandan söz edilmektedir. Amele, "vatanını düşmandan kurtarmak için" vatanından ayrıldığını söylemektedir. Bu iki vatandan birincisi, yani amelenin terk ettiği vatan Türkistan'dır. İkinci vatan ise amelenin gidip kurtaracağı Rusya'dır. Şair Avlânî, rejim kurbanı olmamak, yani Ruslar tarafından hain ilân edilerek cezaya çarptırılmamak için Çar Rusyasına olan nefretini üstü kapalı bir şekilde vermeye çalışmıştır:

Felek bizniñ cüdā ḳıldı sizlerden ve hem vaṭandan
Vaṭanımız ḳutḳaramız bizler barıb düşmenden[388]

Yine bu şiirde, Çarlığın Türkistanlıların isteklerine kavuşmasına engel olduğu ve birbirlerinden ayırdığını nefretle dile getirmektedir.

Maḳṣūdiñizge yeterge bu felek yol bermedi
Bir biriden kimleri ẓālim felek ayırmadı

Bu beyitten başka anlam da çıkarılabilir. Meselâ Türkistan'ın eğitim, sanayi ve ziraî açıdan ilerlemesini hiçbir zaman istemeyen, Türkistanlıları maksadına ulaşmamasını ve her zaman cahil kalmasını ve böylece köle olarak kalmasını isteyen Ruslar'ın gerçek niyetini de anlamak mümkündür bu beyitten. Nitekim Çar Rusya'sı devrinde Rus yöneticileri Türkistanlıların

[388] Merdikârlar Aşulesi, s. 9 – 14.

aydınlanmalarını istemedikleri için eğitim alanında görmezden gelme politikası uygulamışlardır. Bu polikanın başlıca sebepleri şunlardı:

1. Ruslara'a göre Müslüman kültürü gelişemeyen, ilerleyemeyen ve ölmekte olan bir kültürdü. Bu sebeple Hıristyanlığı ön plana çıkarmak amacıyla Müslüman eğitim sisteminin aynen devam etmesine karar verilmiştir.

2. Müslümanlar kendi hâllerine bırakılıp, kurumları da devlet yardımından tecrit edilirse, iyice gerileyip çökeceği düşünülmüştür. Ayrıca görmezden gelme politikası ile toplum üzerinde görünürde baskı kurulmamış oluyor ve bununla beraber karşı reaksiyon ihtimali de azaltılmış oluyordu. Bu görüşe göre söz konusu çöküş sürecinde Müslümanlara "gâvurlardan" bir baskı gelirse düşmana karşı birlik ruhu canlanabilirdi.

3. Rus Ortodoks misyoneri olan Nikolay İvanoviç İlminskiy'ye göre (1822-1891, Rusya egemenliğinde yaşayan halkları Ruslaştırmak için uğraş veren kişi.) Avrupa bilimi İslâm uygarlığıyla birleşirse, Ruslaşma değil, Rus menfaatlerine ters güçlü bir yapı ortaya çıkabilirdi görüşünün etkisi.[389]

A. Zeki Velidî Togan, Rusların Türkistanlıların sanayi ve ziraat alanında kendilerini geliştirme konusuna niçin olumlu bakmadıklarını şu çarpıcı sebeplere bağlamaktadır: "Asrî mânası ile medenî seviyesi yerlilerden pek az yüksek olan, ekim ve sulama işlerinde ise yerlilerden çok aşağı bulunan Ruslar, burada kendi hâkimiyetlerini medenî otoriteden ziyade, kabalıkla ve zorbalıkla temin etmekte oldukları kanaatindedirler. Bu cihetten, meselâ İngiliz ve Fransızların hilâfına olarak, müstemlekelerinde en ehemmiyetsiz, hattâ en pis işleri de kendileri yaparlar. İngilizler, müstemlekelerinde aşağı teknik hizmetlerde ve askerlikte yerlileri kullanarak, kendileri ancak devlet makinelerinin başında, demiryollarının büyük memuriyetlerinde, ordu kumandanlıklarında bulunurlar. Ruslar ise, bilâkis kendileri kondüktör, kendileri çöpçü ve süprüntücü, kendileri ve ancak kendileri asker, kendileri polis, kâtip ve kapıcıdır. Korktuğu şey, yerlilerin demiryolu memurluğunu, askerliği ve telgraf işlerini öğrenmesidir. Sanayi işlerinde yerlileri ancak

[389] Bekir Tümen Somuncuoğlu, **A.g.e.**, s. 97, 101.

fabrikalarda kara işçi olarak kullanırlar. Fabrikaların da çoğu, pamuk temizliyen ve yağ çıkaran fabrikalardan ibarettir. Bunların ustabaşıları, makinistleri de hep Ruslardandır".[390]

Mecmuanın "*Bir Merdikārnıñ Atası Oğlıga Aytgan Sözi*" adlı kısmında, bir babanın oğlundan ayrılırken onu yanında alıkoymak için hiçbir şey yapamadığından, kendisine bakacak kimsesinin kalmadığından, işlerinde her zaman yardımcısı ve bileğinin kuvveti olan oğlunu kaybetmekte olduğundan göz yaşı dökmektedir:

Destyārım, hemdemim ārām-ı cānım sen idiñ
Bileġimniñ ḳuvveti ārām-ı cānım sen idiñ

Neyleyin kitdiñ ḳaşımdan ḳaldım imdi ayrılıb
Sen kitersen men ġaribge kim baḳadur ḳayrılıb[391]

"*Anasınıñ Oğlıga Aytgan Sözi*" kısmında, amelenin annesi zalim Çar Rusyasının hâline acımadığını, onun devrinde herkesin başına ayrılık belası geldiğini söylemektedir. Anne, oğluna ayrılık ateşinin canını yaktığını ve kendisine kimin bakacağını sorarak Çarlığa olan derin nefretini ve öfkesini dile getirir:

Neyleyin ẓālim felek aḥvālime raḥm itmedi
Bu felekniñ devride kimġa cüdālıġ yetmedi

Ey balam neyley cüdālıġ otı cānım yaḳadur
Mehribānım sen kitür boldıñ meni kim baḳadur[392]

Oğul, annesine feleğin başlarına cüdalık saldığını söyler. Annesini kendisini koruyarak büyüten, sıkıntılı durumlarında kendisine sevinç ve moral kaynağı olduğunu belirtir. Kendisi giderken annesinin peşinden hep

[390] A. Zeki Velidî Togan, **A.g.e.,** s. 285 – 286.
[391] Merdikârlar Aşulesi, s. 20 – 21.
[392] Merdikârlar Aşulesi, s. 21.

ağlayacağını "*Oġlınıñ Anasıga Aytgan Sözi*" kısmında büyük bir üzüntüyle ifade etmektedir:

Bu felek saldı cüdālıġ başımızga ey ana
Ḳayġulik vaḳtimda keyf-i şādmānım sen idiñ

Men kiter boldım ḳalursen közleriñden yaş aḳıb
Men ġaribni kette ḳılgan pāsbānım sen idiñ[393]

Şiirin "*Ḫātunige Aytgan Sözi*" bölümünde, amele, zülfü sümbül ve gözleri humar olan karısına kötülük devrinin kendilerini birbirlerinden ayırdığını, yaşadıkları şirin hayat bahçelerine gökten şimşek düştüğünü, yani Çar Rusyası'nın zulmünün düştüğünü ve yandığını söyleyerek nefretini içine atmaktadır. Amele, karısına "*dikensiz gül*" olarak hitap etmekte ve bu ayrıktan dolayı özür dileyerek onunla vedalaşmaktadır:

Neyleyin saldı cüdālıġ başımızġa kec medār
Zülfü sünbül közleri ḫumār körsem körmesem

'Ayşımız gülzārige ot tüşdi berḳ-i çarḥdan
Ma'ẕūrım men ey gül-i bī-ḫār körsem körmesem[394]

2.3.7. Zenginlik ve Zenginler Hakkında

Abdullah Avlânî, toplumun bel kemiği sayilân zenginler hakkında da şiirler yazmıştır. O, şiirlerinde zenginleri ikiye ayırır. Zenginleri genellikle millî menfaatler konusunda cimri olarak görür. Okul açmaya katkıda bulunan, öğrencilere ve halkına maddî yardımda bulunan zenginleri över. Ona göre zenginlik, birçok cimri zenginlerin düşündüğü gibi ilimden üstün değildir. Türkistan halkının neredeyse tamamı yoksulluk içinde yaşarken, birçok Türkistanlı zengin şatafatlı evlerde yaşamakta, israfa kaçan ihtişamlı düğünler yapmakta, restoran ve bezmlerde, zevk ve eğlencelerde

[393] **A.g.e.,** s. 21.
[394] Merdikârlar Aşulesi, s. 22.

eğlenmektedir. Kendi şahsî çıkarlarını millî menfaatten üstün görmektedir. İşte bu toplumsal tablo, Avlânî'nin şiirlerinin ana temasını oluşturmaktadır. Meselâ, şair Avlânî, "*Tercī'-i Bend*" adlı şiirinde, zenginlerin fakirlere zerre kadar mürüvvet göstermediğini, düşüncelerinin servet ve sermaye elde etmekten öteye geçmediğini, kendi varisleri için mal ve pul biriktirirken, millet yolunda tek kuruşunu dahi feda edecek kadar insan olmadıklarını belirterek zenginlerin cimriliğine olan nefretini terennüm etmektedir:

Baylarını yoḳ mürüvveti aṣlā faḳīrgā
Fikr ḫayāl ṣervet sermāyeġinā
Toplar hemīşe vāriṣ üçün māl aḳçanı
Millet yolında ḳılġusı yoḳ bir pulın fedā[395]

"*Dünyā Fācī'asından*" adlı şiirde ise, biçare ve âcizlerin zenginlerin cimriliğinden feryat ettikleri, çaresiz yetimlerin de sığınacağı kapıları olmadığı için zenginlerin ağır işlerinde çalışmaktan kurtulamadıkları büyük bir üzüntüyle dile getirilmektedir:

Bī-çāreyü 'ācizler destinden iter feryād
Üftāde yetīmler hem cebrinden imes āzād[396]

Türkistan'da fakirlerin hâlinin sorulmadığı, merhametin sadece altın ve para sahiplerine gösterildiği, eski kaftanlıların muhtaçlığa mahkûm olduğu, izzet ve hürmetin ise kaftanı parlayanlara ait olduğu, zenginlerin zenginliği ilimden üstün gördüğü, sohbet ve meclislerin ince sarıklıların, yani zenginlerin olduğu, ilim yolunda tek kuruşuna kıyamayan zenginlerin restoranlardaki eğlencelerde paralarını boşa akıttığı "*Nime Kiminki*" adlı şiirde tasvir edilmektedir:

Ger faḳīr olsañ dimes ḫāliñ nedür
Mehribānlıġ altun u dinganiki

[395] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 25 – 28.
[396] **A.g.e.,** s. 12 – 13.

İski ton bolsañ bolursen ḫār u zār
‘İzzet ü ḥurmet tonı yanganniki

‘İlmden baylik yuḳarıda turar
Ṣuḥbet ü meclis sīllıḳ sellāniki

‘İlm üçün bir pulnı ḳıymas közleri
Ristorande tengeler yallāniki[397]

Avlânî, “*Öz Ma‘īşetimizden*” adlı şiirinde, fakirler açlıktan ölse dahi zenginlerin pervası olmadığından, düğün yapıldığında aşın zenginlere verilip fakirlerin ise kovulduğundan, kaftanlar zengin ve imamlara verilirken fakirlere bir parça ekmeğin reva görülmediğinden dert yanmaktadır:

Ger faḳīr ölse açlıkdan kim
Bolmaġay baynı ẕerre pervāsı

Toy ḳılub āş berür ġanīlerge
Kembaġal kirse heyde heydası

Ton birür aġniyā imāmlarge
Kembaġal parça nānnı şeydāsı[398]

Avlânî, “*Ḳış*” adlı şiirinde ise, soğuk kış mevsiminde herkesin miyarı kadar erzaka sahip olduğunu, varlıklıların durumunun iyi, yokluk içinde yaşayanların ise yiyeceklerinin dahi olmadığını, zenginler rahat içinde yağlı pilâv yerken birçok fakirlerin aç ve çıplak olduğunu bildirmekte ve bu feci duruma kayıtsız kalan zenginleri kınamaktadır:

Kilse ḳış bolsa savuḳ her kimġa me‘yārinçe var
Yoḳġa yoḫça barlara barınça var

Baylar yaġlıḳ pilavni tinçde ġamsız yemes

[397] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 43 – 44.
[398] **A.g.e.**, s. 41 – 42.

Kembaġallar aç yalanġaç çekġan āzār neçe var[399]

"*Ṣadā-yı Bülbül*" adlı şiirde ise şair, insanları garip ve muhtaçlara mürüvvet göstermeye, onları üzmemeye, cömertlik bostanına gönül kuşunu râm etmeye çağırmakta, böyle yaparlarsa cennette huriler ve rıdvanların kendilerini öveceğini vurgulamaktadır:

Mürüvvetlik bolıñiz bir kişiniñ cānın aġrıtmāñ
Ġarīb ü bī-nevālarge ḳılıñiz iḥsānlar insānlar

Saḫāvet būstānige köñil murġini rām eyleñ
Ṣenā-ḫān olġusıdur ḥūrler, rıḍvānlar insānlar[400]

"*Toy Ḥaḳḳında*" adlı şiirde, Türkistanlı zenginleri düğün için bolca para harcarlarken mektep açmak konusunda cimrileştikleri için eleştirmektedir:

İsiz toyga ṣarf oladur aḳçalar Hicrān
'İlm üyiden ḳızġanadur pulların baylar[401]

Abdullah Avlânî, "*Ḥamd*" adlı münacatında zenginlerin zavallılara zulmettiklerinden, fakirlerin sabır ve kanaatlerinin tükendiğinden, hiç kimsede gayret, namus ve hayânın kalmadığından, eskiden az da olsa şefkat varken şimdilerde hayır yapmak ve cömertlik gibi âdetlerin kalmadığından söz etmekte ve üzülmektedir. Bazı insanlar baht için gayret ederlerken bazılarının da mal ve mülke müptelâ olduğunu belirterek zenginleri Allah'a şikâyet etmektedir:

Aġniyālar nā-tüvānlarge ḳılur ẓulm u sitem
Faḳr ehli boldılar ṣabr u ḳanā'atden cüdā

Ġayret ü nāmus ile şerm ü hayā yoḳ kimsede
Raḥm şefḳatlar az idi ḳalmadı ḫayr u saḫā

[399] Mekteb Gülistânı, 5. cüz, s. 10 – 11.
[400] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 29 – 30.
[401] **A.g.e.,** s. 19 – 20.

Māye-yi iḳbāl üçün ba'żı ḳılur cehd ü cidāl
Şerveti sermāye-yi devletge ba'ẓı mübtelā[402]

Avlânî, "*Öz Aḥvālimizden*" adlı şiirinde, doğup büyüdüğü Taşkent şehrinin sosyal panoramasını çizmektedir. O, Taşkent'te çok para olduğunu, paralarının hesabını bilmeyen birçok ahlâksız zenginlerin var olduğunu, onların çocuklarının eğitimi için para vermezlerken düğün ve cenaze törenlerine boşa para akıttıklarını kaydetmekte, bu devasız dertlilerin dertlerine bir devanın olup olmadığını sorgulamaktadır:

Pulın ṣarf eyleyor toyu 'azāga
Yoḳ u barı kiter bād-i hevāga
Oḳurmen dise pul bermas balaga
Devā bar mı? bu derd-i bī-devāga
Bizim Taşkend ilide ança lāy köb
Ḥesābın bilmegan bī-ma'ni bay köb[403]

"*Kerekmi? Yā Kerekmezmi?*" adlı şiirde, şair, Allah'ın emirlerini bırakıp çeşitli isyanlar içinde olan, bu fani dünyanın heves ve güzelliklerini arayan zenginlere "cennet, Kevser, Allah'ın cemalini görmek ve rıdvanların lâzım olup olmadığını sormakta, âhiret yurdunun güzelliklerine erişmenin fakir ve muhtaçlara hayır yapmak ve ihsanda bulunmak suretiyle mümkün olacağını bildirerek zenginleri uyarmaktadır:

Ḫudā emrin ḳoyub heb işleyorsen ṭurfe 'iṣyānlar
Behişt ü kevṣer ü dīdār ile rıḍvān kerekmezmi
Ḥayātıñda hevesin birle hüsn yolını izlersen
Faḳīr ü bī-nevāge ḫayr ile iḥsān kerekmezmi?[404]

Abdullah Avlânî, "*Zekāt*" adlı şiirinde, çeşitli hileyle zekâtını muhtaçlara vermeyen zenginlere Allah'ı kandıramayacaklarını söylemekte, birikmiş

[402] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 2 – 4.
[403] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 35 – 36.
[404] **A.g.e.**, s. 21 – 22.

paralarının yok olmaktan korumak için zekâtlarını vermeleri için nasihatta bulunmaktadır. Aksi takdirde mahşer gününde muhtaçların kendilerinin yakalarına yapışarak haklarını talep edeceğini, fakirlerin hakkını yemekten sakınmalarını ve Karun kıssasından ibret almalarını hatırlatmaktadır:

Zekātını biriñ bi-çārelerġa
Ġarīb ü bi-nevā āvārelerġa

Bu işni ḥīle yolga yürmañ aṣlā
Ḫudānı aldamaḳġa yürmañ aṣlā

Yıġılgan māliñiz çirikden ḳılıñ pāḳ
Yaḳañiz rūz-ı maḥşer bolmasun çāk

Ḥazer eyleñ faḳīrlar ḥiṣṣesiden
Bolıñ āgāh Ḳārūn ḳıṣṣasıdan[405]

"*Yaş Sevdāger Tilinden*" adlı şiirde ise, Türkistanlı cimri bir tüccarın fikirleri tasvir edilmektedir. Tüccar, kendisine ticaret ahlâkı ve ihsanda bulunmak konusunda öğüt verenlere kendisine öğüt vermemelerini, öğüdü babasından yeteri kadar aldığını, ömrünü para kazanmaya adadığını, paralarını çoğaltmak için çırpındığını, anasının akçe, dayısının altın ve babasının da cebindeki çervan[406] olduğunu söylemektedir:

Orınsızdur, ögit bermañ, özim ḫop işni bilġanmen.
Atam ḳılġan nasihatnı ḳulaḳġa yahşi ilġanmen.
Bütün tasdiḳi iḳrārımnı tenhā pulġa ḳılġanmen.
Köpeytırmaḳġa pulnı hecride baġrımnı tilġanmen.
Anam – aḳça, toġam – altun, atam – çöntekde çervanım.[407]

Yine "*Efsūs*" adlı şiirinde, Avlânî, Türkistanlı zenginlere olan öfkesini ve nefretini dile getirmektedir. Şair, vurdumduymaz servet sahiplerinin ticaretten kazandıkları paralarını bankaya koyarak faizden gelir elde ettiklerini, fakirlerin

[405] Mekteb Gülistânı, 5. cüz, s. 6.
[406] 1910'lu yıllarda kullanılan Rus para birimi.
[407] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı**, s. 177.

ise yoksulluktan dolayı yalancılık ve hıyaneti âdet edindiklerini, İslâm'ın sadece adının kaldığını, Türkistan'da ne okul ne de sanattan bir iz kaldığını, zenginlerin hep para kazandıklarını ancak kazandıklarının kendilerine fayda vermediğini ve sonunda cehennemde ağladıklarını bildirmektedir. Şiirin devamında zenginlerde cömertlikten zerre kadar bir eser kalmadığını, okul yaptırmak için harcadıkları paraların minnet olduğunu, milletin dinine harcamayı sevmediklerini, masum çocukların ilim öğrenemeden çöpten atlara binip oynadıkları ve bundan dolayı toplumun kan ağladığını büyük bir üzüntüyle dile getirmektedir:

Ḳoy baylariñ öz ḫāline itsünler ticāret
Pullarını ḳoyub banka yene tabsunlar icāret
Faḳr ehli idüb birbirine kiẕb u ḫıyānet
İsmi olan İslāma ne mekteb ne ṣınā'at
Pul pul ḳazanub āḫiri nār aġladuk aġleb

Yoḫ ẕerreçe ey vāy ġanī saḫāvatı
Mekteb sāsa bolsunmu anı ḫarc-ı menātı
Körsetme alarġa dīn-i millet ḫaracātı
Ma'ṣūm çocuḳ oynaya bersün ḫaşebātı
Çöb ata minüb āḫiri mār aġladuk aġleb[408]

Avlânî, "*Uşbu Edebiyyāta Türkistān Ehlinden Cevāb*" adlı şiirinde, Türkistan'daki bazı zenginlerin himmetlerinin, fakirlerin vücûdunu ısırmaya, yani onları azarlamaya dişlerinin, husumet beslemekte ise kalplerindeki kin ve öfkenin keskin olduğunu bildirmekte, yilân zehrinin bile gariplerin vücûduna bu kadar acı vermeyeceğini söyleyerek zengin insanları caniye benzetmektedir:

Ġanīler ortamızda bar himmet nişleri burrān
Faḳīrler cismini tişlab alurġa tişleri burrān
Ḫuṣūmet eylemekde dildeki ġill ġeşleri burrān
Cemā'at ḫayrını buzmak üçün ḳırḳışları burrān
Ġarībler cismiġa bunday elemni zehr-i mār etmez[409]

[408] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 16 – 17.

Abdullah Avlânî'nin "*Ma'ārif-perver Ġanīler Ḳulaġına*" adlı şiirinin ana teması, millî eğitim konusunda maddî yardımda bulunan zenginleri övmektir. Şair, bu şiirinde, yardım sever zenginlerin hakikat denizine dalan dalgıçların, yani öğrencilerin yüzlerine merhem olduklarını, eğitim bahçelerinin bahçıvanları ve nura ulaştırmada yardımcı olduklarını, okullar açmak için sanki İbrahim Ethem gibi cömert olduklarını, cömert ve yüksek himmet sahibi olduklarından dolayı cehennemden azat olduklarını söylemektedir. Yine onlara insan ve meleklerin hürmet ettiğini, cennetten meleklerin, hurilerin ve rıdvanların kendilerine selâm söylediğini ifade etmektedir:

Ḥaḳīḳat baḥrige ġavvāṣ dīdārige maḥremsiz
Ma'ārif bāġıniñ siz bāġ-bānı nūra hem-demsiz
Mekātib yolına iḥsān ḳılurga miṣl-i edhemsiz
Saḫīsiz 'ālī-himmetdürsiz āzād-ı cehennemsiz

Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler[410]

Şair Avlânî, şiirin devamında, zenginleri daha fazla yardım etmeye çağırmakta, millet evlâtlarının kendilerini yâd edeceğini, okuyanların münevver bir düşünceyle kendilerini öveceğini ve ihlâslarını artıracağını, bu dünyadan göçtüklerinde kendilerine iyi bir nam vereceklerini ve dua ederek ruhlarını şâd edeceklerini dile getirmektedir:

Daha yardem ḳılıñ evlād-ı millet sizni yād eyler
Münevver fikr birlen maḳtar iḫlāsın ziyād eyler
Ḳalıb sizden keyin 'ālemde sizġe yaḫşı ād eyler
Duā' eyler baġışlar rūḥıñiz ölganda şād eyler

[409] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 13 – 14.
[410] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 32 – 35.

2.3.8. Allah, Hz. Muhammed ve İbadetler

Abdullah Avlânî'nin bütün manzum eserleri Allah'a hamd ile başlar. Bu şiirlerinde Allah'ın sıfatlarını, isimlerini ve kudretini terennüm eder. Bu husus, naatlarda da aynıdır. Naat ve Hamdlarda diğer peygamberler hakkında da bilgilere yer verilmiştir. İbadetler hakkındaki şiirlerin teması ise İslâm'ın farzları ve Hz. Muhammed'in sünnetlerinden oluşmaktadır.

Abdullah Avlânî, "*Taḥmīd*" adlı şiirinde, Allah'ın kudretini terennüm etmektedir. O, Allah'ın padişahlar padişahı olduğunu, ilahî yaratmasının hayret verici olduğunu, yedi kat göğün, yerin, güneşin ve ayın yaratılması ve aydınlatılmasının O'nun kudretinin delillerinden olduğunu, hava boşluğunu, yani vakumu var edip yüz binlerce dünyanın bakılacak yeri hâline getirdiğini terennüm etmektedir:

İlāhī pādşalar pādşāhı
Ne ḥayretbaḫşdır ṣun'uñ ilāhī

Ne ḳudretdir iden īcād u īḳād
Semāvāt u zemīn u mehr u māhī

Ne ḳudretdir iden cevv-i hevāyı
Niçe yüz biñ cihānniñ cilvegāhı[411]

"*Allahü Te'ālāniñ Ḳudreti*" adlı şiirde, her şeye muktedir olan Allah'ın dağları, ayı, koyunları, deve ve sığır gibi hayvanları; binek hayvanlarından at, tay ve eşeği yarattığını dile getirmektedir. Bütün bu hayvanların beslenmesi için de yaylaları ve fırtınalardan korunması için de dereleri yarattığını, karların erimesiyle coşup akan suları ve şelâlesi manzaralı güzel yerleri yarattığını terennüm edilmektedir:

Ḳādir Allah ḳādir Allah taġnı yaratdı
Taġniñ içi ḳarangu dib aynı yaratdı

[411] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 24 – 25.

Yaylalarda otlar çārva ḥayvānlar
Boranlardan ṣaḳlansun dib sāynı yaratdı[412]

"*Ḥamd*" adlı şiirde, insanı kara topraktan yaratan Allah'a sonsuz hamd edilmektedir. Göklerde meleklerin, yerde ise insanların Allah'a ibadet etmekte olduğu terennüm edilmektedir:

Ḥamd olsun ey Ḫudāy senga bī-'aded ṣenā
Ādemni eylediñ ḳara tufraġdan binā

Kökde melekler 'arż-ı 'ubūdiyyetiñ ḳılur
Yirde ḳılur 'ibādetin insānlariñ edā[413]

Üçüncü cüzde yer alan "*Ḥamd*" adlı şiirde de, Allah'ın iki harf ile yani "*ol*" emriyle dünyayı yarattığı, her şeyin O'na kolay olduğu, istediğinde yapan istemediği zamanda yok eden olarak tarif edilmekte ve O'na hamd edilmektedir:

Ey Ḫudāvend-i cihān lāyıḳ seña ḥamd u ṣenā
İkki ḥarf ile ikki 'ālemni sen ḳıldıñ binā

Her nime kim bar, yoḳ ḳılmaḳ senga āsān irür
İsteseñ bolġusı berpā isteseñ bolġay fenā[414]

İkinci cüzdeki "*Ḥamd*" adlı şiirde ise, Allah'ın ezelî kudretiyle iki cihanı, yani bu dünya ile âhiret yurdunu "*ol*" emriyle yarattığı, bu dünyanın bir yaratıcısının olduğu ve bu yaratıcının da her şeye kâdir ve bilgin olan Allah olduğu dile getirilmektedir:

Ḳadīm ḳudretini 'āleme ḳılub inşā
İkki cihānġa ikki ḥarf eyledi imlā

Bu kār-ḫāne bir üstāddan imes ḫālī

[412] Mekteb Gülistânı 5. cüz, s. 12.
[413] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 2.
[414] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 2 – 4.

Kirek bu ḳudrete elbette ḳādir ü dānā[415]

Birinci cüzün ilk şiiri adlandırılmamış olup, teması Allah, peygamberi Hz. Muhammed ve dört büyük halife hakkındadır. Bu şiirde, şair, Allah'a sonsuz ve sayısız hamd etmekte ve O'nu övmektedir. Bundan sonra Hz. Muhammed'e sayısız selâm yollamakta ve her zaman Allah'ın rahmetinin O'nun üzerinde olmasını dilemektedir. Daha sonra Hz. Muhammed'in sevenleri olan dört büyük halife Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin adları zikredilmektedir:

Ṣenā vü ḥamd-i bī-ḥadd Rabbenāġa
Dürūd-ı bī-'aded Ḥaḳḳ-ı Muṣṭafāġa

Ḫüdānıñ raḥmeti bolsun dem-ā-dem
Suyar yāri anıñ tört reh-nümāġa

Ebū-Bekr ü 'Umar 'Uṯmān, Ḥaydar
Ḥasan birle Ḥüseyni Kerbelāġa[416]

Avlânî, "*Tevḥīd*" adlı şiirinde, Allah'ın herhangi bir şerikinin ve noksanının olmadığını ifade etmektedir. Allah'ın zatının ezelî ve ebedî olduğunu, gösterişten ve kirlerden pâk olduğunu ve her zaman daim olduğunu terennüm etmektedir:

Şerīki naḳṣı yoḳ zamānı yoḳ
Ol ḳadīmdür zevāl yoḳtu ebed

'Arż u cevher ü ḥadeṯlerden
Berīdür pākdur, hemīşe Ṣamed[417]

"*Temcīd*" adlı münacatta, Allah'ın büyüklüğü, gizli şeylerden tamamıyla haberdar olduğu, kötülükleri gizleyen ve aynı zamanda meydana çıkaran, her

[415] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 2 – 4.
[416] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 2.
[417] **A.g.e.,** s. 3.

şeyi âşikâr bir şekilde bilen ve gönüllerde kararlaştırılân şeyleri dahi ortaya çıkaran olarak tarif edilmektedir:

Ḫüdāvend-i Ekber ki Allahdur
Ser-ā-ser serāirden āgāhdur

Mesāvī yanında ḥafā vü ẓuhūr
Celīdür ʻalīmün biẕāti'ṣ-ṣudūr[418]

Şair Avlânî, "*Ṣıfāt-ı Bārī-Teʻālā*" adlı şiirinde, Allah'ın sıfatlarını terennüm etmektedir. O, kudretin Allah'ın sıfatlarından biri olduğunu ve kudret sayesinde iki cihanın mamur olduğunu, yine Allah'ın bir başka sıfatının ise "*Hayat*", yani insanlara ve bütün mevcudata hayat verdiğini terennüm etmektedir:

Ṣıfatınıñ birisidir "ḳudret"
Ḳudretiden ikki cihān maʻmūr

Bir ṣıfātı "ḥayāt" ey cānān
İns ü cānnıñ ḥayātı andandır[419]

Abdullah Avlânî, "*Naʻt-ı Ḥażret-i Resūl-i Ekrem*" adlı natında, Hz. Muhammed'i iki dünyanın yaratılmasının sebebi ve Tâ-hâ'nın efendisi olduğunu, Mekke ve Medine'nin kendisiyle şereflendiğini terennüm etmektedir:

Sen ikki cihān bā'iṣi sen ḫāce-yi Ṭā-Hā
Sen birle ʻaceb taptı şeref Yeṣrib Baṭḥā[420]

"*Mevlūd-ı Nebeviyye*" adlı şiirde ise, şair, Kur'ân ehline bugün mevlit günü yani Hz. Peygamberin doğum günü olduğunu, bundan dolayı dünyanın nurla dolduğunu ve İslâm dininin başlangıcı olduğunu hatırlatmaktadır. Şiirin

[418] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 3 – 4.
[419] **A.g.e.**, s. 4 – 5.
[420] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 3 – 5.

nakarat kısmında ise Müslümanlara bu şâdlık ve şanlı günde şâd olmaları ve bu günü hakkıyla ihyâ etmeleri istenilmektedir. Peygamber nuru doğduğunda dünyanın da nurla dolduğunu, meleklerin gökten şuurla yere indiğini terennüm etmektedir:

Ey ehl-i Ḳur'ān bukün, peyġamber tuġulgan kün
Nūrlar tolgan dünyāge, dīnimiz başlangan kün
Şād olıñiz, şād olıñiz, şādlık künimiz bukün
Yād eyleñiz yād eyleñiz şānlı künimizdür bul

Tuġdı nūr-ı nübüvvet, toldı 'ālem nūr ile
Yerge indi melekler, āsmānda şu'ūr ile[421]

"*Na't-ı Server-i 'Ālem*" adlı naatta ise, Hz. Muhammed'in yüzünün nurunu gören meleklerin secdeye kapandığı, en büyük meleklerden Cebrail'in Peygamber'in gözünün şehlâsına bende olduğu, yer ve gök halkı, yani insan ve cinlerin ona başını eğdiği, Peygamber'in cemalini gören vahşi hayvanlarla kuşların onu gülümseyerek tebrik ettiği ve yine Hz. Muhammed'in yay şeklindeki kaşlarının tarifinin Anka kuşunun kulağına ulaştığı terennüm edilmektedir:

Yüziñ nūrını körgende melekler secde eylerdi
Köziñ şehlāsige Cibrīl özini bende eylerdi
Yir ü kök ḫalḳı ins ü cin başın efgende eylerdi
Cemāliñġa vuḫūş u ṭayr tebrik-i ḫande eylerdi
Muḳḳavves ḳaşlarıñ ta'rīfi yetdi gūş-ı 'anḳāge[422]

Avlânî, "*Na't-ı Resūl-i Ekrem*" adlı natında, Hz. Muhammed'in doğumundan önce İslâm âleminin edepsiz olduğunu, insanların küfür karanlığında gönül aldatanlar olduğunu kaydetmektedir. Arap müşriklerinin Lat ve Uzza gibi putlarının harap edileceği zamanın yakın olduğu ve İslâm için yol gösterici bir hatibin lâzım olduğu sıralarda Allah'ın Hz. Muhammed'i

[421] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 18 – 20.
[422] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 4 – 5.

dünyaya nasip ettiğini ifade etmektedir. Şair, Allah'ın Hz. Peygamberin doğumuyla dünyayı süslediğini terennüm etmektedir:

Olgünki irdi 'ālem-i İslām bī-edīb
İnsānlar idi küfr-i ẓalām içre dil-firīp
Lāt u 'uzzānı vaḳt-i ḫarābī idi ḳarīb
İslām üçün kerek idi bir reh-nümā-ḫaṭīb
Dünyā ḳuçaġına sizi ḳıldı ḫudā nasīp
Mevlūdiñizle birdi iki 'ālemiġa zīb[423]

Birinci cüzdeki "*Na't-ı Şerīf*" adlı naatta ise, insanların yüzlerinin Hz. Peygamber'in hüsnüyle süslendiği, ahlâkıyla ahlâklandığı, onun sıfatının yanında akılların âciz kaldığı, onun ilmiyle cahillerin gönüllerinin aydınlandığı, dünyanın yaratıcısının aynasının yüzü olduğu ve Hz. Âdem'in ailesinin fazilet mecmuası olarak yaratıldığı terennüm edilmektedir:

Ḥüsniñle müzeyyen ehl-i ṣūret
Ḫulḳıñla müşerref ehl-i ma'nā

Vaṣfıñda 'uḳūl-ı ḫalḳ 'āciz
'İlmiñde cehūl ḳalb-i dānā

Āyīne-i vech-i Rabb-i 'ālem
Mecmū'a-i faẓl-ı āl-i ādem[424]

Yine bu cüzde yer alan "*Na't-ı Ḥażret-i Peygamberī*" adlı naatta, şair Avlânî, Hz. Muhammed'e imanın nuru olduğunu, kutsal bir nesepten geldiğini, Kur'ân'ı insanlığa ikram ettiğini, zarâfetinin herkesi acze düşürdüğünü, Rahman'ın rahmeti olduğunu, sıddık dudaklı, yani doğru söz söyleyen olduğunu, helâllik dileyen iyiliklerinin karşısında sıfatlarla rütbelerin itibar kazandığını terennüm etmektedir:

Neyyir-i īmānsıñ ey peyġamber-i ḳudsī-neseb

[423] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 4 – 6.
[424] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 4.

Mükrim-i Ḳur'ānsıñ ey peyġamber-i mu'ciz-edeb
Raḥmet-i Raḥmānsıñ ey peyġamber ṣıddīḳ-leb
Müsteḥill efḍāliñe ta'ayyün evṣāf u rüteb[425]

Abdullah Avlânî'nin "*Girdāb-ı Ġamdan Bir Furtuna*" adlı şiiri, geçmiş peygamberler hakkındadır. Şair, şiirinde peygamberlerin kendi kavimleriyle yaptığı tevhit mücadelesini anlatmaktadır. Meselâ, Hz. Nuh kavminin kendisini dinlemediği, bütün peygamberlerin kendi halkından zulüm gördüğü, Hz. Yusuf'un öz kardeşleri tarafından zulme uğradığı ve babasının, yani Hz. Yakup'un oğlunu kaybederek ayrılık ateşinde yandığı, Hz. Musa'nın Firavun'un elem verici eziyetine maruz kaldığı, Hz. İlyas'ın getirdiği dinden kavminin yüz çevirdiği, Hz. İşiyâ'nın kendi kavmi tarafından şehit edildiği ve Hz. Zekeriya'nın kavmi tarafından başının testereyle kesildiği terennüm edilmektedir:

Ḳavmige miñ yıl naṣīḥat ḳıldı Nūḥ kār itmedi
Ḳaysı peyġamber ḫalāyıḳdan dil-āẕār olmadı

Körsatiñ bir Yūsufı ḳardaşları ẓulm itmegan
Ḳaysı bir Ya'ḳub dāġ-ı hicr-dīdār olmadı

Ḳaysı Mūsā çekmedi renc ü elem fir'avnden
Bar mı bir İlyās ḳavmi dinge bīzar olmadı

İş'ıyā ḳılsa naṣīḥat ḳavmigā ḳıldı şehīd
Ḳaysı Ẕekeriyyā başıda arra ṭayyār olmadı[426]

Abdullah Avlânî'nin ibadetlerden bahseden şiirleri de vardır. Şiirlerinde oruç, zekât, namaz, hac ve kurban gibi İslâm'ın temel ve farz olan ibadet rükünlerini işler. Meselâ "*Namaz*" adlı şiirinde, namaz kılmanın Müslümanlara Allah'ın bir emri, dinin direği ve ister erkek ister kadın olsun beş vakit namazın herkese farz olduğunu dile getirmektedir:

[425] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 23 – 24.
[426] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 41 – 42.

Teñrini fermānıdur bizġa namāz
Dīnimiz erkānıdur bizġa namāz

İrkekü ḳızġa berāber ḳılmaġı
Her küni peş vaḳt farż bizġa namāz[427]

"*Rūze*" adlı şiir ise, orucun mübarek bir nur olduğu, Allah tarafından Müslümanlara farz edildiği, orucun gelmesinin insanlığa şeref verdiği ve insanları şâd ettiği terennüm edilmektedir:

İmsāh münevver-i mübārek
Farż itdi sini bize Tebārek

İnsānge şeref virer ḳudūmiñ
Şād itküçi sen irür 'umūmiñ[428]

"*Ramażān-ı Şerīf*" adlı şiirde, Ramazan ayının hususiyetleri anlatılmaktadır. Meselâ Ramazan, saflık ve neşe veren bir ay, fakir ve muhtaçlara hayır ve cömertliklerin yapıldığı bir ay, gecesinde Kur'ân hatmiyle teravih namazının kılındığı bir ay olarak tarif edilmekte, gündüzünde oruç tutulan bu ayın değerli bir inci olduğu dile getirilmektedir:

Kildi bizlerge bukün māh-ı ṣafādır ramażān
Miskīn ü zārlere ḫayr saḫadur ramażān

Kiçesi ḫatm terāvīḥ künidür rūze ile
İçi taşı tola nūr dürr-i bahādur ramażān[429]

"*Zekāt*" adlı şiirde ise, şair, zenginlerden Allah'ın zekât emrini yerine getirmelerini istemektedir. Nasihati sadece alçakların dinlemediğini bildirmektedir. Avlânî, Rahman'ın kendilerine mal verdiğini ve bu maldan

[427] Mekteb Gülistânı 5. cüz, s. 4 – 5.
[428] **A.g.e.,** s. 5 – 6.
[429] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 7 – 8.

imkân kadar ihsan etmeleri gerektiğini söyleyerek cimri zenginleri uyarmaktadır:

Ḫudā emrin tutiñiz ey ġanīler
Ḳulaḳ salmas naṣīḥatge denīler

Biribdür māl-ı dünyā sizġa Raḥmān
Ḳolıñızdan kilençe eyleñ iḥsān[430]

Hac gününde Kâbe'nin Müslümanlarla süslendiği, şereflendiği, saygı kazandığı, kutsallaştığı ve muazzamlaştığı belirtilmektedir. Bu günün bütün dünya Müslümanlarının kurban bayramı olduğu ve yine dünya Müslümanlarının şûrâ günü olduğu "*Hacc*" adlı şiirde dile getirilmektedir:

Bukün beyt-i Ḫudā icmā'-yı ümmetle müzeyyendür
Mua'zzezdür, mükerremdür, muḳaddes iñ mua'ẓẓamdur
Bütün dünyā Müsülmānlarniñ 'īyd-i aḍḥāları bolġay
Bütün İslām ilin anda bukün şūrāları bolġay[431]

2.3.9. Zulüm ve Kötülük

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde zulüm ve kötülük de tema olarak yer almaktadır. Şair, şiirlerinde çeşitli karakter ve olaylardan yararlanarak ülkesinde ve dünyada meydana gelen sosyal ve siyasî zulümleri söz konusu eder. Bunu, "*Ḥasretlik Ḥāllerimiz*" adlı şiirin misâlinde görebiliriz. Bu şiirde, Türkistanlılarda şefkat ve merhametten bir eser kalmadığı, tam tersine zulüm, yalan ve hıyanet gibi olumsuz davranışlara hep hazır olunduğu dile getirilmektedir:

Raḥm şefḳat merḥametden yoḳ irür bizde nişān
Ẓulm ile kiẕb u ḥıyānetga 'aceb ṭayyārmız[432]

[430] Mekteb Gülistânı 5. cüz, s. 6.
[431] **A.g.e.,** s. 6 – 7.

"*Ḥamd*" adlı şiirde ise, zalimlerin Allah'tan korkmadan mazlumlara zulmettiği ve son zamanlarda insanoğlunda vefanın kalmadığı ifade edilmektedir:

Ẓulm ider maẓlūma ẓālim eylemes senden hirās
Ḳalmadı uşbu zamānde ādem oġlıda vefā[433]

Bolşeviklerin yalan vaatlarına kanan Türkistanlı aydınlar, Çar döneminde uğradıkları zulmün daha da beterine uğrayacaklarının farkında olamamışlardır. Abdullah Avlânî de, diğer aydınlar gibi Ekim İhtilâline ve Bolşeviklerin bütün milletlerin hürriyetinin temin edileceği doğrultusundaki vaatlerine inanmıştır. Nitekim 27 Kasım 1917'de Türkistan Muhtariyetinin kurulması Abdullah Avlânî'yi çok sevindirmiştir. O, Çarlık zulmünden bütün halkların kurtulduğuna da ayrıca mutlu olmuştur. Avlânî, Ekim ihtilâlinden sonra kaleme aldığı "*Oktyabr' Bayramı*" adlı şiirinde, ihtilâl sayesinde ezilmekten kurtulan halkını kendilerini ezenleri ezmeye ve mazlumları zalimlerin elinden kurtarmaya davet etmektedir:

Ezilmaḳdan ḳutuldiñ, ezersen ezgenlerni,
Ḳutḳarmaḳdur vaẕīfeñ zālimden mazlūmlarnı.[434]

Ancak Avlânî'nin bağımsız Türkistan sevinci, fazla sürmemiş kısa bir süre sonra Bolşevikler tarafından Ekim ihtilâline karşı ihanet olarak kabul edilen Türkistan Muhtariyeti feci bir şekilde yıkılmıştır. Avlânî, bu sırada Taşkent Sovyetinde memur olarak çalışmaktadır. Bundan sonra da birçok resmî görevlerde bulunarak Sovyetlere hizmet etmiştir. Hatta 1919-1920 yıllarında RSFSR (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti) hükûmetinin görevlendirmesiyle Afganistan'da başkonsolosluk yapmıştır. İşte bu görevi sırasında Bolşeviklerin Çarlıktan daha da cani olduğunu anlamıştır.

---

[432] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 13 – 14.
[433] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 2 – 4.
[434] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 178.

Nitekim kendisi "Afgan Seyahati" adlı hatıralarında "Ah, ne insaniyet, ne beraberlik, ne sosyalistlik, ne millet tefrik etmeyen beynelmilelciler acaba bulunur mu?", diye soru sormakta ve ardından da cevabını yine kendisi vermektedir: "Belki vardır, bulunur, lâkin varlığı ankanın yumurtası gibi nadirdir. Afganistan'a gittiğimde heyetin içinde tek Müslüman ben olduğum için bütün zor işler, bütün külfet ve eziyetler bana yüklendi… yoldaş N. Z. Brovin (RSFSR'in Afganistan'a gönderilen heyetin başkanı) Afgan topraklarına geçtikten sonra kendisini Çar Generali ilân etmişti".[435]

"*Ḳuş ile İlan*" adlı şiirde, can alıcı Azrail'e benzetilen yılânın bir kuş yavrusunu yuttuğu, yavru kuşun babasının üzüntüsünden yasa kapıldığı, annesinin ise feryat ettiği ve hep birlikte zalimlerin zulmünden feryat ettikleri tasvir edilmektedir. Bu tablo, Avlânî'nin "*Merdikārlar 'Aşulesi*" adlı manzumesinin konusu olan ve zorla cephe gerisinde çalıştırılmak üzere götürülen 250 bin Türkistanlının ailesinden ayrılırken anne ve babalarının evlâtlarını kaybetme acısının yaşandığı manzarasıyla örtüşmektedir. Şair, yılan karakteriyle Rus Çarı II. Nikola'yı, yılan tarafından yutulan yavru kuşun ise bir Türkistan evlâdı olduğunu ve feryat eden ebeveynlerin de evlâdını kaybeden Türkistanlı bir anne ve baba olduğunu tasvir etmektedir:

'Azrāil? ḳuş balaların yutdı
Atası nāle-yi mātemin tutdı

Anası kildi eyledi feryād
Dād ẓālimleriñ elinden dād[436]

Avlânî, "*Zülük ile İlan*" adlı şiirinde, soktuğunda yılanın neşterinin insanlara acı verdiğini ve bu yüzden insanların her zaman zulümden kaçtığını belirtir. Şair, yilân karakteriyle Türkistanlılara maddî ve manevî yönden zulmeden yerli zenginleri, kadıları, yöneticileri ve elbette işgalci Rusları eleştirmektedir:

---

[435] Begali Kâsımov, **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, *1*. cilt, s. 68.
[436] Mekteb Gülistânı 5. cüz, s. 15 – 16.

Ẓulmden dāimā ḳaçar insān
Nişteriñ cānları ḳılar "Hicrān"[437]

"*Bala ile Gül*" adlı şiirde, şair, bir çocuğu gülle konuşturur. Bu monologda, çocuk, gülü eline batan dikeninden dolayı eleştirir. Güle kalbindeki dikeni çıkarmasını, kan döküp canlara acı vermemesini, zulmün sonunun pişmanlık ve acı verici bir yara olacağını söyler. Şair, dikenli gül karakteriyle zalimleri, çocuk karakteriyle de mazlumları tasvir eder. Zalimlerin er ya da geç, yaptıkları zulümlerinden dolayı bu dünyada ve âhirette hesap vereceğini dile getirir:

At çıḳar dildeki tikanlarnı
Bolma ḫūn-rīz sıḳma cānlarnı

Bu işiñdür bütün püşeymānlıġ
Ẓulmniñ ṣoñı dāġ-ı "Hicrān"lıġ[438]

Avlânî, "*Türli Şe'rler*" adlı şiirinde, kedinin iki kanadı olsaydı dünyada tek bir serçe bırakmayacağını ve eşek de boğa gibi iki boynuzlu olsaydı başka hayvanlara rahat vermeyeceğini dile getirmektedir. Şair, hayvanlar karakteriyle zulüm ve kötülük yapmaya müsait olan insanları tasvir etmeye çalışmaktadır:

Müşükni bolsa ger ikki ḳanatı,
Ḳalurmı dünyāda çumçuḳnı zātı.
Eşek bolsa hökizdek ikki şaḫlik,
Berürmi başḳa hayvānlarga şādlik.[439]

Şair Avlânî, Bolşevik ihtilâlinden sonra yazdığı "*Ḳutuldik*" adlı şiirinde, Türkistanlıların hem Çar hükûmeti tarafından, hem de Hanların yönetimleri tarafından ezildiğini, yolların hayâsız ve kötü tabiatlı insanlar tarafından kesildiğini, terakki yolunun haysiyetsiz kişilerce tıkandığını, hakikat yerine

[437] **A.g.e.**, s. 26 – 27.
[438] Mekteb Gülistânı 5. cüz, s. 15 – 16.
[439] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 203.

bid'atlerin işlediğini ve birkaç kötü işlilerin zulmünden milletin çok eziyet çektiğini dile getirmektedir:

Sıḳardı her ṭarafdan bizni ul zālim hükūmetler,
Yolımızını keserdi behayā fāsid tabiatlar,
Teraḳḳī yolıga sed baġlayurdı behamiyetler,
Haḳiḳat işlemesdi, işleyordı bizde bid'atler,
Ne külfetler çekerdik, bir neçe bedkār zulminden.[440]

"*Dünyā Kitābından*" adlı şiirde ise şair, Hz. Yusuf'un da öz kardeşleri tarafından zulme uğradığı kıssayı örnek gösterirken, Ziya Paşa'nın Terkîb-i Bend'inden iktibas ettiği beyti de delil olarak zikretmek suretiyle zalimlerin sonunda mutlak zulme uğrayacağını, ocak yakanların evlerinin de viran olacağını belirtmektedir. Avlânî, insanları sabretmeye davet etmekte ve en sonunda rahata kavuşacaklarını dile getirmektedir:

Ẓālimniñ özi ẓulme giriftār olur āḫir
Elbette bolur üy buzaniñ ḫānesi vīrān
Ṣabr it siteme bolġusıdur āḫiri rāḥat
Yūsufġa neçük ẓulm ḳılur irdiler iḫvān[441]

"*Dünyā Fāci'āsından*" adlı şiirin teması, dünya genelinde meydana gelen savaşlar ve zayiatlar hakkındadır. Şair, dünyanın her yerinde insanların hayvan gibi öldürüldüğünü, son zamanlarda insanların Firavun'u taklit etmekte olduğunu, bunların yaptığı fena işlerden şeytanın dahi utandığını, verilen sıkıntı ve sitemlerin sebebini bir hiç için olduğunu dile getirmektedir:

Ḥayvān kebi her yerde insān ḳılınur ḳurbān
Fir'avne bukünlerde taḳlīd idiyor insān
Bu kār-i fenālerden ḥattā utanur şeyṭān
Bu cebr sitemlerniñ ma'nāsı nedür bilmem[442]

---

[440] **A.g.e**., s. 160 – 161.
[441] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 15 – 16.
[442] **A.g.e.**, s. 12 – 13.

Sonraki kıtada ise Avlânî, dikkatle bakıldığında haklıların arkada kaldığını, haksızların ise parayla, daha doğrusu rüşvetle güç edindiğini belirtmektedir. Servet sahibi olmayanların hâlinin perişan olacağını dile getirmekte ve halkın içine daldığı bu dünyanın öneminin ne olduğunu hayretten anlayamadığını ifade etmektedir:

Dikḳatle baḳur bolsañ ʻaḳlıñı basur ḥayret
Ḥaḳḳ pesde ḳalub nā-ḥaḳḳ pul birle tapur ḳuvvet
Bolġusı zebūn ḥāliñ yoḳ sende eġer ṣervet
Ḫalḳıñ bu ḳızıḳdurgan dünyāsı nedür bilmem

Bilindiği üzere Ruslar, Türkistan'ı işgal ederken dünya kamuoyuna kendilerini Batı medeniyetinin ihracatçısı ve propagandacısı olarak tanıtmıya çalışmışlardır. İlk olarak eğitim alanında mektep ve medreseleri modern fen bilgileriyle değil, sadece Rusça öğretmek ve böylece Türkleri Ruslaştırarak idarelerini sağlama almak amacıyla bir takım (yeni okul binaları yapmak, Rusça dersleri vermek, sınıflarda yerde değil sıralarda oturmak…) basit reformlar gerçekleştirmişlerdir. Rusların işgalini meşrulaştırmak amacıyla gerçekleştirilen bu yapmacık reformlar, Abdullah Avlânî'nin "*Rü'yā*" adlı şiirinde eleştirilmektedir. Şair, Çar Rusyası'nın medeniyet getirmek bahanesiyle Türkistan'ı işgal ederek sömürge hâline getirdiğini, on binlerce insanın ocağını mahvettiğini, bu dünyada insaniyetin rüyadan başka bir şey olmadığını ve topal feleğin, yani Çar imparatorluğunun Türkistanlılara uyguladığı zulmünden utanmadığını dile getirmektedir:

Bu ẓulmet içre cüdā neçe ḫān [u] mānından
Bu çarḫ-ı kec-rev utanmazmı ? imtihānından

Şu ʻaṣr imiş medeniyyet, şudur imiş gūyā
Cihān içindeki insāniyyet imiş rü'yā[443]

[443] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 9.

2.3.10. Ak Padişah ve Askerleri

Abdullah Avlânî, Rus Çar'ı II. Nikola ve askerleri hakkında da şiirler yazmıştır. Şair Avlânî, bu konudaki şiirlerini Çarlık döneminde yazmış olup, Çar ve askerleri hakkında olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Bununla birlikte bazı şiirlerinde Çar'ı ve yönetimini eleştiren şiirler de yazmıştır. Ancak bu şiirler, dönemin baskılarından dolayı mecazî bir şekilde kaleme alınmıştır. Meselâ, "*Fiġān-ı Bülbül*" adlı şiirinde, bülbül felekten feryat etmektedir. Bülbülün feryâdını duyan insan aklını kaybetmektedir. Bülbül, uçtuğu yerlerde bir an bile mutlu değildir. Hazanın zulmünden bin kere şikâyetini dile getirmekte, ıstırapla inleyerek feryat etmektedir. Burada bülbül şairin kendisidir. Uçup dolaştığı yer ise vatanı Türkistan'dır. Hazanın zulmü ise Çar yönetiminin Türkistanlılara uyguladığı maddî ve manevî şiddet ve baskıdır. Şair, Çar ve yönetimine olan nefretini ve şikâyetini kapalı bir dille terennüm etmektedir:

Olur bī-hūş insān ger felekden eylese feryād
İmes cevlān-gehinde bir zamān tā bir nefes dil-şād
Ḥazānniñ dest-i ẓulminden ḳılub biñ şekve ta'dād
Fiġān u nāle birle dād-ı bī-dād itdi bir bülbül[444]

Abdullah Avlânî, yaşadığı dönemlerdeki rejimlerin ölümcül baskılarından dolayı o rejimleri öven şiirler de yazmak zorunda kalmıştır. O, "*Zamān Aḥvālinden*" adlı şiirinde, milletini ilim öğrenmeye çağırmakta, buna şeriatın karşı olmadığını, üniversiteye girdiklerinde kendilerini kimsenin kovmayacağını, üstelik Çar'ın bu konuda serbestlik verdiğini memnuniyetle ifade etmektedir. Türkistanlıların da diğer milletler kadar ilim öğrenmeye haklarının olduğunu, millet ve devlete lâyık olan hizmetlerin çıktığını dile getirerek Çar yönetimini övmektedir. Hâlbuki Çar Rusyası, Türkistanlıları cahil bir toplum olarak kontrol altında tutmak ve dünyadaki gelişmelerden

[444] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 28 – 29.

alıkoymak için eğitim alanında sürekli görmezden gelme politikası uygulamıştır.

İstesak ʻilm ü fünūn ne şerʻimizden menʻ var
Kirsemiz dār-ül-fünūnlerge bizi kimler ḳuvar
Pādşāh ḥażretleri her kimge birgan iḫtiyār
Bizleri hem ḥaḳḳımız var başḳa milletler ḳatār
Millet-i devletge lāyıḳ ehl-i ḫidmetler çıḳıb[445]

Avlânî, Çar Rusyası'nı sadece eğitim alanında değil, I. Dünya Harbi sırasında içinde sıkıştığı kötü durumlarda da Çar'ı öven propaganda şiirleri kaleme almıştır. Meselâ "*Muḥārabe Münāsebetīle Pādşāh-ı ʻAẓam Vatan ve ʻAskerler Ḥaḳıda Duʻā*" adlı şiirde, Çar Rusyasının I. Dünya Harbi'ndeki savaşı desteklenmekte ve Çar II. Nikola adaletli bir padişah olarak gösterilmektedir:

Düşmen kiması batar
Ẓālim ecrini tartar
Ḳança tursa dünyāda
ʻĀdilniñ ʻadli artar[446]

Yine bu şiirde Rusya, Rus askerleri ve Ak Padişah, yani Çar II. Nikola alkışlanmaktadır:

Yaşasun rasī, yaşasun ʻasker
Yaşasun aḳ pādşāhım, yaşasun vaṭan

"*Pādşāh-ı ʻAẓam İmpiratorumuzge Bizden Duʻā*" adlı şiirde, şair, Çar'ı adaletli bir imparator, Türkistanlıların şahı ve Türkistanlıların da onun fukaraları, yani vatandaşları olduğunu, adaletinden fukaralarının şâd olduğunu dile getirerek methetmektedir:

Yaşa yaşa impirator ʻadāletiñ vardur
Yaşa yaşa impirator ʻadāletiñ vardur

[445] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 20 – 22.
[446] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 20 – 22.

Sensen bizim şāhımız, bizler seniñ fuḳarā
‘Adāletiñ sebebiden şād oldılar fuḳarā
‘Adāletiñ sebebiden şād oldılar fuḳarā[447]

Avlânî, “*Ḫānedān-ı ‘Aẓam İmpiratorımızga Bizden Du‘ā*” adlı şiirinde de âdaletli ve şefkatli Çar II. Nikola’ya ve ailesine esenlik ve uzun ömürler dilemektedir. Çar’ın Türkistanlılara şefkat gösterdiğini, bu sebeple devamlı ve mutlu bir hayat yaşamasını dilemektedir:

Yaşa aḳ pādşām, bir zamān yaşa
Ḫānedān ile, bol amān yaşa
Köb zamān yaşa, bol amān yaşa
‘Ādil ol şehim, mehribān yaşa

Bizlere bu kün şefḳat eylediñ
Şād yaşa müdām, mehribān yaşa[448]

Bu şiirin devamında, Çar’ın Türkistanlılara çalışmayı emrettiği, Türkistanlıların ise işe gitmek istediği, gidip düşmanı püskürtmek ve gamdan azat olmak istediği dile getirilmektedir. Bu iş, halkın isyanına sebep olan ve on binlerce Türk’ün canına kıyan, Çar II. Nikola’nın cephe gerisinde çalıştırılmak üzere 250 bin Türkistanlının zorla işe celp etme olayıdır. Çarlık döneminde şairler halkı Çar’a itaat etmeye ve hizmet vermeye davet eden eserler vermeye zorlanmışlardır. Abdullah Avlânî de, baskılar neticesinde bu konuda şiir yazmaya mecbur olan şairlerdendir. Bu zorlama siyaseti Sovyet devrinde şiddetini daha da artırarak devam etmiştir.

Pādşāh fermān ḳıldı bizler baramız işge
Pādşāh fermān ḳıldı bizler baramız işge
Düşmenni ḳaçıramız ġamdan bolamız āzād
Ġamdan bolamız āzād, ġamdan bolamız āzād

[447] Merdikârlar Âşulesi, s. 6 – 7.
[448] **A.g.e.,** s. 3 – 5.

Ey- pādşāmıza ḫidmet ḳılamız

Ey- pādşāmıza ḫidmet ḳılamız

Yine bu şiirde, şair, yiğit Türkistanlıları gayretle çalışmaya davet etmekte, bundan padişahın, yani Çar'ın şâd olacağını söyleyerek onlara nasihatte bulunmaktadır:

Ey- yiġit vatandaşlar sizge bir naṣīḥat var

Ey- yiġit vatandaşlar sizge bir naṣīḥat var

Ġayret birle işleñiz pādşāmız boladı şād

Pādşāmız boladı şād, pādşāmız boladı şād

2.3.11. Âlimler ve Aydınlar

Abdullah Avlânî, şiirlerinde Türkistanlı âlimler ve aydınlardan da bahseder. O, Türkistan halkının cahil kalmasında, ülkenin gelişememesinde, çocukların eğitilmemesinde, zararlı âdet ve alışkanlıkların toplumda boy göstermesinde Türkistanlı aydınları suçlu bulur. Ayrıca aydınların kötü huy ve âdetlerini kınar, onları insafa çağırır. Meselâ "*Efsūs*" adlı şiirde, bazı Türkistanlı hacılar riyakâr, âlimler tamahkâr ve tefeci, cahiller yalancı ve ihanetçi, âcizler ise hakir ve belaya giriftar olmuş olarak tasvir edilmekte ve bahar bulutu altında Türkistanlıların hep ağladığı dile getirilmektedir:

Ḥacıları kör işleri her yerde riyādır
'Ālimleri kör dāim ṭama'kār ribādır
Cāhilleri kör kiẕb u ḫıyānetde cilādır

'Ācizleri kör zār u giriftār-ı belādır
Ālūde olub ebrū-bahārda aġladuk aġleb[449]

[449] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 16 – 17.

Avlânî, "*Muḫammes*" adlı şiirinde, Türkistan'da aydınların ve cahillerin, mürit ve mürşitlerin, pir ve şakirtlerin bazılarının kötü nefislerine tamamıyla esir olduklarını, hakkı batıla çevirdiklerini ve bunun neticesinde büyük günahların işlendiğini, şeyhlerin avcıya dönüştüğünü, yani halkı soyup soğana çevirdiklerini, ibadet edenlerin somurtkan ve sert olduğunu kaydederek Hakk'a lâyık bir şekilde ibadet edeni görmediğini bildirmektedir:

'Ālim u cāhil mürīd ü mürşid ü şākird u pīr
Nefs-i emmāre alnıda ser-ā-ser olmış esīr
Ḥaḳḳı bāṭıl eylemişler işlenür cürm-i kebīr
Şeyḫler ṣayyād 'ābidler 'abūsen ḳamtarīr
Hīçkesde Ḥaḳḳa lāyıḳ bir 'ibādet körmedim[450]

Bilindiği üzere eski usûlde ders veren medrese ve mektep muallimleri Cedit Okullarının kurucuları olan Ceditçi aydınlara karşı "Rus yanlısı", "kâfir" ve "casus" gibi suçlamalarda bulunmuşlar ve onların getirdikleri eğitim sistemine şüpheyle yaklaşmışlardır. Dolayısıyla toplumda bölünme meydana gelmiştir. Bu bölünme, tarih sayfalarında Kadim-Cedit mücadelesi olarak yer almıştır. Kadimcilerin ve Çar yönetiminin görmezden gelme politikası neticesinde Türkistanlı çocuklar ve gençler cehalete mahkûm edilmiştir. Ceditçiler ve onların ortaya koyduğu çağdaş eğitim sistemi baskı altında kalmıştır. Şair Avlânî, işte bu durumdan duyduğu rahatsızlığı "*Yā Rabb*" adlı şiirinde dile getirmiştir. O, bilginlerin birbirlerine karşı kin beslemekte olduğunu, muallimlerin Cedit usûlü etrafında sarhoş pervaneler gibi döndüğünü, çocukların ilimden uzak ve terbiyesiz kaldığını, avam insanların efsane uyduran ve gıybetçi, seyit ve sofuların ise açgözlü olduklarını büyük bir üzüntüyle dile getirmektedir:

[450] **A.g.e.,** s. 8 – 10.

‘Ulūm ehli bolub birbirġa żıd nefsāne-i ser-ḫūş
Mu’allimler uṣūl eṭrafıda pervāne-i ser-ḫūş
Çocuġlar terbiyyetsiz ‘ilmden bī̇gāne-i ser-ḫūş
‘Avāmü’n-nās ġıybet ḥāṣıl-ı efsāne-i ser-ḫūş
İ̇şān ṣūfī̇ ṭama‘ cāmiġa ḫūlandırdımu yā Rabb[451]

Şair, “*Öz Milletimden Ricā-yı ‘Ācizānem*” adlı şiirde, milletin hâlini sormayan bilim adamlarını ve yoksulluk içinde kıvranan halkın hâlini görmezlikten gelen zenginleri kınamaktadır. Halk tenezzüle uğrarken halkın yanında bulunmadıkları ve terakkiye baş olmadıkları için onları suçlamaktadır:

Zamān ‘ālimleri ḥasretli ḥāliñ sormadılar mu
Ġanī̇ler bul seni hāli ḫarābiñ körmediler mi
Tenezzül bābide yaniñde bir olturmediler mi
Teraḳḳī̇ bāġına yol başlasañ sen yürmediler mi[452]

Abdullah Avlânî, “*Aḥvāl-i ‘Ālemden Bir Nümūne*” adlı şiirde, acıya ve gaflet uykusuna son vermenin zamanının geldiğini, hidayet nurunu aramaya koyulmak gerektiğini, millet evlâdına zamanın tufanından kurtarmanın, çocukluklara münevver fikirlerle güzel âdetleri göstererek onların aziz ömürlerini boşa geçirmelerini engellemenin, ümmetin ruhunu, fikrini ve hayalini düzeltmek lâzım geldiğini hasretle terennüm etmektedir:

Yetar hicrānlıġ imdi terk lāzım ḫāb-ı ġafletni
Ḳadem ḳoymak kirişmek aḫtārıb nūr-ı hidāyetni
Zamān ṭūfānından ḳutḳarmalı evlād-ı milletni
‘Abeş ötkarmayin ‘umr-ı ‘azī̇zini ṣabāvetni
Münevver fikr aytıb körsatmelidür yaḫşi ‘ādetni
Tüzetmak ‘ilm ile fikr ü ḥayāl ü rūḥ-ı ümmetni[453]

[451] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 6 – 7.
[452] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 23 – 25.
[453] **A.g.e.,** s. 29 – 32.

"*Öz Ma'işetimizden*" adlı şiirde, Türkistanlı aydınların milletin tüm menfaatlerinden faydalandığı, yani cemiyet meclislerinde yağlı pilâvla nişalla[454] yiyip içtiği, milletin derdi söz konusu olduğunda ise onu terk ettiği büyük bir üzüntüyle ifade edilmektedir:

Kördimü barça menfa'at-i millet
Ey; zamānniñ edīb-i a'lāsı

Cem'iyyet meclīsine barmasalar
Yoḳtu yaġlu palav nişallāsı[455]

Abdullah Avlânî, "*Muḫāṭabım Ḳalem*" adlı şiirinde, aydınları vatan bahçesinde feryat etmeye, eski âdetleri yok etmeye, maarif ve fen tahsiline kılavuz olmaya ve karanlıklar içinde kalan milleti ilim nuruna çağırmaya davet etmektedir:

Ayā ey ṣāḥib-i 'irfān, vaṭan bāġında feryād it
Atıb taşla aradan eski 'ādetlerni berbād it

Ma'ārifle fünūn taḥṣīline ḳıl reh-nümālıġ sen
Ḳaranġude ḳalan milletni nūr-ı 'ilme irşād it[456]

Şair Avlânî, "'*İffetli İnsānlar*" adlı şiirinde, Türkistanlı şairlere bunca acıya "*yeter artık*" deme zamanının geldiğini söylemekte, içki kadehinden değil, milletin sıkıntılarından bahsetmeye çağırmaktadır:

Kiliñ imdi yazayluk sözleşayluk kemçiliklerden
Yitar hicrānlıġ imdi cām-ı 'işretden gepürmeñler[457]

---

[454] Nişalla, Türkistan'da bir tatlı türü.
[455] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 41 – 42.
[456] **A.g.e.,** s. 30 – 31.
[457] **A.g.e.,** s. 27 – 29.

2.3.12. Kız Çocuklarının Okutulması

Abdullah Avlânî, şiirleriyle Türkistanlı anne ve babaları çocuklarını, özellikle kız çocuklarını okutmaya davet eder. O, okuyanların vefasız olacağı düşüncesi ve cimrilikten dolayı kız çocuklarını okutmayan ebeveynlerin bu cahil düşüncelerini eleştirir. İslâm dininin okumayı herkese farz kıldığını, cahil insanların uydurduğu gibi şeriatın buna engel olmadığını belirtir. İlim öğrenmenin kızlar için gerçek süs olduğunu dile getirir ve eski âdetleri terk etmeye çağırır. Meselâ, "*Köbden Unutmaḳ Kerek İdi*" adlı şiirde, şair, ilim öğrenmenin kadın ve kızlar için en güzel ziynet olduğunu bildirmekte, ilim evine adım atmalarını istemekte, muska ve mercan gibi boncukları unutmaya davet etmektedir:

'İlm-i dāniş yaḫşı zīnetdür ḫātūn ḳız ehline
Ḳoy ḳadem 'ilm üyine ṭumār mercānı unut[458]

Avlânî, "*Kimden Gine Ḳılamız*" adlı şiirinde, birkaç tengeyi[459] kendi canlarından daha tatlı olan çocuklarının eğitimi için canından daha değerliymiş gibi titreyerek veren cimri ebeveynler kınamaktadır:

Cāndın artıḳ balamızġa oḳumak bolsa eger,
Cāndan üzgendek berermiz bir yarım tenge arañ.[460]

"*'İffetli İnsānlar*" adlı şiirde ise, anne ve babalar çocuklarını güzel bir terbiyeyle yetiştirmeye, gazapla ve sinirlenerek yumruk siyaseti yapmayı bırakmaya çağrılmaktadır. Ebeveynlere çocuklarını okutmalarının farz olduğu bildirilmekte, aksi hâlde sonunda pişman olacakları dile getirilmektedir:

Oġul ḳızlarnı yaḫşı terbiyyet birle ḳılıñ ülkan
Ġażab aççıġ ile de muṣt-i siyāsetden gepürmeñler

---

[458] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 13.
[459] Türkistan'da bozuk para birimi.
[460] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 176.

Balasını oḳutmak farżdur her bir atalarge
Oḳutmasdan iş ötgan ṣoñ nedāmetden gepürmeñler[461]

Yine "*Perīşān Ḥāller*" adlı şiirde, şair, Türkistanlı babaların oğullarını okutmadığını, annelerin ise kızlarını terbiye etmediğini, çocukların ilimsiz, eğitimsiz ve hayâsız olarak büyüdüğünü büyük bir üzüntüyle dile getirmektedir. Şair, İslâm şeriatının her oğul ve kıza okumayı farz kıldığını bildirmektedir. Ancak Türkistanlı ailelerin kızlarını okutmayarak şeriatı kaybettiklerini de dile getirmektedir:

Ata oġlin okutmas ḳızını ḳılmas terbiyyet māder
Ösüb bī-'ilm bī-ta'līm bī-şerm ü ḥayā bizler

Okuvnı farż dir bizni şerī'at her oġıl ḳızġa
Oḳutmay ḳızlarımızını şerī'atden cüdā bizler[462]

Abdullah Avlânî, ilim öğrenmenin kadınlara ve kızlara zenginlikten daha değerli bir ziynet olduğunu "*İstiḳbālden Arzularım*" adlı şiirinde söyler ve bu değerli ziynet sayesinde gaflet pençesinden kurtulacaklarını belirtir:

'İlm-i dāniş yaḫşı zīnet ḳız ḫātūnge māliden
'İlm alub şāyed ḳutulsa ġafletiñ çengaliden[463]

Avlânî, "'*Āile Münāẓarası*" adlı şiirinde, Türkistanlı bir ailenin dilinden Türkistan toplumunun genel durumunu tasvir etmektedir. Şair, bir karı-kocayı karşılıklı konuşturur. Kocası karısına oğul ve kızlarını gençlik vakitleri geçmeden okutmak için danışır. Çocuklarını okuttukları takdirde onların aydınlanıp öğretmen olacağını söyler. İlimsizlerin kara günlerde yaşamaya mahkûm olduğunu dile getirir. Karısı ise oğlunun okuyarak seyit olmayacağını, kızlarının da okumakla ev işlerinden soğuyacağını söyler.

[461] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 27 – 29.
[462] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 42 – 44.
[463] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 16 – 18.

Okuyanların geveze olacağını ve kendilerini dinlemeyeceğini söyleyerek çocuklarının okutulmasına karşı çıkar:

(ATA)
Oġlımizni oḳutsamızçi ḫātūn
Ḳızımız hem oḳusa bolġay ātūn
'İlmsizler körer ḳara künlar
Yāşlik vaḳtidür kümüş āltun

(ANA)
Oġlımız oḳuban īşān bolmas
Ḳız oḳusa üy işlerin bilmas
Oḳuganlar boladı mehmedāne
Siz ü bizni naẓar-fesāñ ḳılmas[464]

Şair Avlânî, "*İstiḳbālimiz Üçün Bir Ciġer-sūz*" adlı şiirinde ise milletinden oğul ve kızlarının neden ilimsiz ve işsiz olduğunu sorarak hesap sormaktadır. Milletinin kendi geleceğini düşünmeyen acemi ve gelişmelerden habersiz olduğunu söyler. İlim sayesinde mutluluğa ulaşılacağını bildirir. Artık bu acı durumu terk etme vaktinin geldiğini dile getirir:

Bukün ne boldı bize 'ilmsiz oġıl ḳızlar
Bolubdı milletiñ evlādı barça işsizler
Kilürni oylamagan ḫām bi-ḫāber bizler
Budur sa'ādetimiz 'ilm ile hüner azlar
Yetar bu demġeçe "Hicrān"de intiẓār itmak[465]

2.3.13. İnsanoğlu

Abdullah Avlânî, insanların sosyal, psikolojik ve felsefî hâl ve hareketlerini şiirlerinde işlemiştir. İnsanların elem, bela, fakirlik ve kötülük gibi olumsuz olguları istemedikleri; kötü, cimri ve alçak kişilerin utanmadıkları;

[464] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 10 – 13.
[465] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 22 – 23.

bazı insanların sadakatsiz, imansız, diyanetsiz, yalancı ve iftiracı oldukları Avlânî'nin şiirlerinin esas noktasını oluşturur. Şair, zenginlerle fakirlerin sosyal hayatını karşılaştırır şiirlerinde. Ona göre nefsinin kölesi olmayan ve dimdik duruş sergileyen kişi, şerefli bir insandır. Avlânî, dünyanın geçici menfaatleri için savaşlar yapan insanların amacını sorgular, geçmişte cihangir olanların mezarda toprağa dönüştüğünü, yani bu dünyanın kimseye kalmayacağını dile getirir. Meselâ, "*Muḫammes*" adlı şiirde, şair, insanlarda dürüst bir hâl görmediğini, gördükleri her şeyin uygunsuz olduğunu, arkadaşlıkta sadakat görmediğini, insanlarda tasdik, ikrar, iman ve diyanet görmediğini, ihtiyaç duyduğunda vefasızlardan kesinlikle yardım görmediğini ifade etmektedir:

Men cihān mülkünde muṭlaḳ doġrı ḥālet körmedim
Her ne kördim eġri kördim özga bābet körmedim
Āşnālar iḫtilāṭında ṣadāḳat körmedim
Bī'at u iḳrār u īmān u diyānet körmedim
Bī-vefādan lā-cerem taḥṣīl-i ḥācet körmedim[466]

"*İstemes*" konulu şiirde, insanın hayatta fakirlik ve kötü şeyleri istemediği, hiçbir canın zahmet ve belayı istemediği, alçak insanlara yapılan nasihatlerin nâfile olduğu, çünkü kabiliyetsiz oldukları için hayâyı istemedikleri terennüm edilmektedir:

Hīç insān dünyāda faḳr u fenānı istemes
Hīç ten öz cānıġa renc ü belānı istemes

Eyleme pend ü naṣīḥat nākese bī-hūde kim
Ḳābiliyyet bolmasa şerm u ḥayānı istemes[467]

Avlânî, "'*İffetli İnsānlar*" adlı şiirinde, Hakk'ı bilen birisinin nefsi için kimseye boyun eğmeyeceğini, yüce kalpli insanların kendi nefisleri için mallarını israf etmeyeceğini, gerçek bir Müslümanın kendi yolunu ve

[466] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 8 – 10.
[467] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 10 – 11.

maksadını nefsi için satmayacağını ve bilginlerin de kendi nefsi için iffet perdesini yırtmayacağını dile getirmektedir:

Boynını igmas kişige Ḥaḳnı bilgan nefs üçün
Mālın isrāf eylemes ‘ālī cenān bā-nefs üçün
Meslek ü maḳṣadnı satmas çin Müsülmān nefs üçün
Yırtmas ‘iffet perdesin erbāb-ı ‘irfān nefs üçün[468]

“*Ārzū-yı Viṣāl*” adlı şiirde ise, şair Avlânî, her insanda bir garazın ve her gönülde bir hayalin olduğunu, insanların öz ümitlerinin kurbanları olduğunu, hayatın bunlardan ibaret olduğunu ve böyle devam edeceğini bildirerek kendini teselli etmektedir:

Her kişide bir ġarażdur her köñülde bir ḫayāl
Her kim öz ümīdiniñ ḳurbānı “Hicrān” çekme ġam[469]

Abdullah Avlânî, “*Dünyā Kitābından*” adlı şiirinde, bu dünyaya gelenlerin ağlayacağını ve perişan olacağını, gurbet ve meşakket içinde yaşayacağını, hamalın yükü ağır olursa mihnetinin de artacağını ve büyüklerin, yani zenginlerin işlerinin kolay olduğunu terennüm etmektedir:

Her kim kilür ‘ālemġe bolur zār perīşān
Ġurbetle meşaḳḳatle yaşar dünyāda insān

Ḥammāliñ aġır bolsa yüki miḥneti artur
Her kimki uluġ bolsa bolur külfeti āsān[470]

“*Dünyā Fāci‘asından*” adlı şiirde ise, dünyadaki kavgaların, insanoğlunun davasının, birbirlerini saptırmasının ve uğraştıkları boş işlerinin faydasının olmadığını dile getirmektedir:

---

[468] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 27 – 29.
[469] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 38 – 39.
[470] **A.g.e.,** s. 15 – 16.

‘Ālemni örab alġan ġavġāsı nedür bilmem
Bu ādem oġulların da‘vāsı nedür bilmem
Birbirlerige ḳılgan iġvāsı nedür bilmem
İnsānları bu kār-i bī-cāsı nedür bilmem[471]

Şair, “*Ḳabristāna Bir Naẓar*” adlı şiirde, gece gündüz kendi nefsi için dünyayı sanki arslanlar gibi pençeleyen, yani mal ve servet elde etmek için uğraşıp perişan olanların mezardaki hâline dikkat çeker. Mezarda yatanların bazılarının milletinin derdiyle bağırlarının yüz kere parçaladıklarını söylemek suretiyle iyi ve kötü, zengin ve fakir, milletperver veya bencil kişilerin çabalarının ve kazandıklarının mezarda fayda vermeyeceğini dile getirir. Milletine iyilik yapanların geriye iyi bir nam bırakacağını vurgular. İnsan kalbini hasret yarasının yaralayacağını söyler. Dünyalık uğrunda gayret sarf eden insanların toprağa karışmış aziz başlarından ibret alınması gerektiğini belirtir:

Dünyānı arslan kebi ṭırnaḳlamış beçāreler
Kiçe gündüz nefs üçün sersān olub āvāreler
Ba‘żısın millet ġamında baġrıdur ṣad pāreler
Ḥāṣılı insān dilini dāġ-ı ḥasret yaralar
Ġayreti tufraġa dönmüş bu ‘azīz başlarını kör[472]

Avlânî, “*Āh Baġr-Ḳanım*” adlı şiirinde, dünyada temiz kalpli insan görmediğini ve insan kadar kendi ehline yırtıcı olan bir varlık görmediğini söylemektedir. İnsanların bilgin, dilsiz, cahil, utanmayan ve dik başlı olduğunu, ancak maalesef âdil ve aynı zamanda bilgin bir insan görmediğini üzülerek dile getirmektedir:

Ḥāṣıl cihānda ḳöñli açuḳ bende körmedim
İnsān kebi öz ehline derende körmedim
Dānende lāl ü cāhil ü şermende ser-firāz
Efsūs toġrı ‘ādil ü dānende körmedim[473]

---

[471] **A.g.e.,** s. 12 – 13.
[472] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 11 – 12.
[473] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 22 – 23.

Şair Avlânî, "*Ḳarġa ile Zaġızġān*" adlı şiirinde, avcılardan saklanan bir karga ile saksağan arasında geçen diyaloğu terennüm eder. Karga saksağana kan dökmenin, yani öldürmenin insan işi olduğunu, insanların karşısına çıkan herkesi vurup öldüreceğini, hatta yeri geldiğinde hiç çekinmeden birbirlerini dahi vuracağını, ok ve mızrak vurmanın insanoğlunun hüneri olduğunu söyler. Şair, bu diyaloğu dile getirmek suretiyle insanoğlunun en acımasız varlık olduğunu dile getirir:

İşleridür alarnı ḳan tökmek
Toġri kilganini urmak u yıḳmak

Toġrı kilse urar birini biri
Oḳ u neyze urış alar hüneri[474]

Şair, "*Ṣadā-yı Bülbül*" adlı şiirde ise, bir bülbülün diliyle insanlara nasihatte bulunmaktadır. Avlânî, bu dünyada çok kısa bir zaman için misafir olduklarını söyleyerek, insanları adaveti bırakmaya ve birbirleriyle kardeş olmaya davet eder:

'Adāvetni taşañ ülfet bolıñiz bir tuġuşgandik
Bu 'ālemge irürsiz niçe kün mehmānlar insānlar[475]

Abdullah Avlânî, kendi çağdaşı olan Türkistanlı din adamları hakkında da şiirler yazmıştır. O, Türkistan halkını kullanan, fakir halkın değil zenginlerin sözünü tutan, hırslı ve nefsine düşkün, zekâtı çeşitli hilelerle fakirlere vermeyen, her söz ve işine bir sebep uyduran, Ramazanda fakirlerin yerine zenginlere iftar veren, hac ve ibadetleri göstermelik yapan, gizli sevgililer edinen, mey içen ve yeni bilimlerle uğraşan yenilik taraftarını kâfirlikle suçlayan mollaları tenkit eder. Meselâ, "*Edebiyāt*" adlı şiirinde, bazı şeyhlerin "*avcı*" olup avlandıklarını, yani müritlerinden mal topladıklarını, takva yerine

[474] Mekteb Gülistânı 5. cüz, s. 21 – 22.
[475] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 29 – 30.

seyahat etmekten, yani gezip mal toplamaktan başka işlerinin olmadığını, ilim öğrendiklerini ancak amel etmediklerini, kendilerine adak ve cömertlik yapılmasından başka bir şey istemediklerini bildirmektedir:

Şeyḫler ṣayyād olub ṣaydı mürīd oldı dirīġ
Ẕühd ü taḳvānı ne ḳılsunlar seyāḥatdan bölek

‘İlim isterler ‘ameldin ẕerreçe yoḳtur nişān
İstemesler bir şey’i neẕr u saḫāvetden bölek[476]

Bir başka “*Edebiyāt*” adlı şiirde ise, safa süren sofularla ibadetini göstermelik yapanlar riyakâr şeytana benzetilerek tenkit edilmektedir:

Ṣafānı ṣūfīde ‘ābidni miḥrābıda kör dāyim
‘İbādetni riyā eyler bizim şeyṭānımız bardır[477]

Avlânî, “*Tercī‘-i Bend*” adlı şiirinde, bazı ibadet edenlerin halk önünde uzundan uzun ibadet ettiğini, hırsına esir düştüğünü ve kendini riya vasıtasıyla düşkün gösterdiğini dile getirmektedir:

‘Ābid ḳılur ‘ibādetin il ḳaşıda dırāz
Bolmış esīr-i ḥırṣ ile üftāde-i riyā[478]

Büyük sarıklı bazı ilimsiz mollalarla seyitlerin hep zenginlerin sözünü ve tarafını tutmaları “*Öz Ma‘işetimizden*” adlı şiirde eleştirilmektedir:

Cümlesi baynı sözini aytur
Ḫāh işān ü ḫāh mullāsı

‘İlmden istesañ nişān yoḳtur
Başıda bar ḳazança sallası[479]

---

[476] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 15 – 16.
[477] **A.g.e.,** s. 15.
[478] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 25 – 28.
[479] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 41 – 42.

"*Ġalaṭ*" adlı şiirde ise, Allah'ın emri olan zekâtı tastamam vermeyen, hile yoluyla fakirlerin hakkını inkâr eden, hacı desinler diye Kâbe'yi ziyâret eden, akraba ve evlâtlarına eziyet veren, halk önünde uzunca ibadet eden ancak tenhadayken ibadet etmeye üşenen, fakir yerine zenginleri iftara çağıran, hâlis bir şekilde iyilik yapmayan ve iftar vermeyen kişiler nefretle kınanmaktadır:

Ḥaḳnı emir itgan zekātını mükemmel birmayin
Ḥīle eyleb kembaġal ḥaḳḳıga inkāriñ ġalaṭ

Ḥācı disün ḫalḳ dib ḳıldıñ ziyāret Ka'beni
Aḳrabā evlādiñe ḳılgan cefā-kāriñ ġalaṭ

Ḫalḳ aldıda 'ibādetni ḳılub dūr ü dırāz
Maḥfīde ḳulluḳ edāsı bolsa düşvāriñ ġalaṭ

Kembaġallarnı ḳoyub baynıñ çaḳırdıñ rūzede
Ḫālişāne ḳılmaġan ḫayrāt ifṭāriñ ġalaṭ[480]

Abdullah Avlânî, "*Köbden Unutmaḳ Kerek İdi*" adlı şiirinde, şeyh ve sofuların mal ve dünyanın pis olduğunu söyleyerek halkı kandırdıklarını söylemekte, böylece halka onlara uyarak dünyadan vazgeçmeyi ve bir köşeye çekilmeyi unutmalarını tavsiye etmektedir:

Şeyḫ ṣūfīler senga dünyā necis dib körsetür
Maḳṣadıdur aldamaḳ sen terk-i dünyānı unuṭ[481]

Şair, "*Ḥamd*" adlı şiirde, bazı sofu gözüken kişilerin kendi nefsleri için ibadet ettiklerini, hırsından dolayı riya söyleyen biçareye dönüştüklerini, bazılarının ise dildârlar tarafından ele geçirildiğini ve onlara gönül verdiklerini söylemektedir. Bazı ibadet edenlerin, takva sahiplerinin, müritlerin, mürşitlerin, pirlerin ve öğrencilerin kendi kötü nefisleri için ömürlerini heba etmekte olduğunu ifade etmektedir:

[480] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 31 – 32.
[481] **A.g.e.,** s. 13.

Ba'żı bir ṣūfī-nümālar nefs üçün ṭā'at ḳılur
Ḫırṣ ile bolmış biri üftāde-yi gūy-i riyā

Ba'żılar bolmış musaḫḫar bir güzel dil-dārge
Bağlamış mehr maḥabbet zülf-i yār-i dil-rübā

'Ābid ü zāhid mürīd ü mürşid ü şākird pīr
Nefs-i emmāre elinde 'umrını eyler hebā[482]

"*Münācāt*" adlı şiirde ise, bazı allâme ve mollaların her işte bir problem çıkardıklarına ve Müslümanların işlediği küfürlere rivayet, yani çıkış yolu uydurduklarına dikkat çekilmektedir:

Ḳıldan ḳıyıḳ tapub bizçe 'allāme mullalar
Müslimni küfrine tapadurlar rivāyeti[483]

Abdullah Avlânî, "*Ciġer-sūz*" adlı şiirinde, kendisini kâfirlikte suçlayan "*takva sahiplerine*" kendileri gibi cennet isteyerek tespih çekmediğini, Rahman'ı kalp diliyle zikrettiğini, kendisinden kederlendiğine dair delil isteyenlere kalp sayfalarında yazılan bir yığın ispatı olduğunu bildirmektedir:

Zāhida tesbīḥ ögürmem sen kebi isteb behişt
Dildedür dīdārı tilden ẕikr-i Raḥmānım çıḳar

İstese "Hicrān"lıġımge her kişi menden delīl
Ṣafḥa-yi dilge yazılmış ṭūde-yi bürhānım çıḳar[484]

Avlânî, "*Müstezād*" adlı şiirinde, Türkistan'da büyük bir nüfuza sahip bulunan molla ve sofuların toplum üzerindeki tesirlerini ilginç tespitleriyle tasvir etmeye çalışmıştır. O, bazı âlimlerin şeytan gibi düzenbaz olduğunu, sahte sofuların insaf ve vicdandan uzak kötü kalpli kişiler olduğunu

[482] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 2 – 4.
[483] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 33.
[484] **A.g.e.**, s. 32 – 33.

bildirmektedir. Ayrıca insanları kâfir ilân etmek için her zaman yanlarında bulundurdukları mühürlerini tespih sandıklarını, kendi nefsi için başkalarını kurban etmekten çekinmediklerini ve Kur'ân'ın "*kardeşlik*" sözüne uymadıklarını, dinden habersiz olmasına rağmen kendini dindar, müminleri ise cinli insanlar sandıklarını sert bir dille eleştirmektedir:

Yalġan 'ulemālardan olubmen cüde bīzār
şeyṭān kebi mekkār

İnṣāf ile vicdāndan uzaġ köñli ḳaralar
ol ṣūfī-nümālar

Kāfir ḳıymaġa mühri anı yanıda ṭayyār
tesbīḥ sanar 'ayyār

Öz nefsi üçün özgeleri ḳılmada ḳurbān
ḳanı uḫuvvet sözi Ḳur'ān[485]

Dīnden ḫaberi yoḳ sanur ol özini dīn-dār
ol mü'min cin-dār[486]

"*Efsūs*" adlı şiirde, "*zahitlerin*" bir köşede ibâdet etmelerini, kendi nefsi için evler yapmasını, belki mahşer günü bunların karşılığını bulacağını, çöllere himmet düşerse, yani yağmur yağarsa bunun sahte zahitlerin kerâmetinden olmadığını mizahi bir şekilde dile getiren şair, Türkistanlıların kendi şahsî çıkarlarını gözettikleri için hep ağladıklarını belirtmektedir:

Ḳoy zāhid ehlin köşede ḳılsunlar 'ibādet
Öz nefsine arayış olub salsun 'imāretler
Belki 'ivāżını tapar maḥşer küni cennet
Yoḫ anları daḫli tüşe ger çöllere himmet
Şaḫṣīlik ile ekṣer kār aġladuk aġleb[487]

[485] Bu ve bir sonraki mısrada hece sayısı fazladır.
[486] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 23 – 24.
[487] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 16 – 17.

Şair Avlânî, "*Āh Baġr-Ḳanım*" adlı şiirinde, bazı kişilerin takva libası giymelerine rağmen takvasını sattığını, halkın önünde ibâdet etmek için can attığını, yalnız kaldığında ise sevgilileriyle eğlenerek keyiflendiklerini dile getirmektedir:

Taḳvā libāsı ignide ẕāhidliġin satur
İl aldıda 'ibādet içün cānını atur
Ḫalvetde ḫūb-rūlar ile bezm-i dil-keş
Finhānde körseñ 'ayş ferāġet bilen yatur[488]

Şair Abdullah Avlânî, "*Ārzū-yı Viṣāl*" adlı şiirinde hafızları övmektedir. O, fakirlik evinde, yalnızlık ve karanlıkta yatan hafızları halka Kur'ân dersi ve dua incileri öğretmeye devam ettikleri müddetçe iki dünyada da gam çekmeyeceklerini dile getirerek onların kutsal vazifelerinin önemine dikkat çekmekte ve alkışlamaktadır:

Ḥāfiẓā faḳr üyide tenhā ḳarangude yatıb
Tāki virdiñ dürr-i du'ā vü ders-i Kur'ān çekme ġam[489]

2.3.14. Tembellik ve Vurdumduymazlık

Abdullah Avlânî şiirlerinde cahil ve öz hukukunu bilmeyen Türkistanlıların tembelliğini tenkit eder, milletini dünyada meydana gelmekte olan yeniliklerden ibret almaya çağırır. Yabancıların ilim sayesinde geliştiğini belirtir. Halkından yabancılar gibi ilim öğrenmip terakki etmesini ister. Türkistanlılarda gayret, himmet, ticaret, hüner, sanat, ziraat, fen ve servetin olmadığını söyleyerek başka milletlerin dilencisi durumuna düştüğünü üzüntüyle dile getirir. Bütün bu sıkıntıların tembellik neticesinde meydana geldiğini vurgular. Çalışmadan bir şey beklemenin abes olduğunu söyler, milletini uyanmaya, üstündeki tembellik yorganını atmaya davet eder. "*Millet*

[488] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 22 – 23.
[489] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 38 – 39.

Heykelige Ḫiṭāb" adlı şiirde şair Avlânî, uzun zamandan beri uyumakta olan milletini gayret etmeye, tembelliği terk etmeye, fen bilgilerini iyi bir şekilde öğrenmeye, yatmak değil, kılavuz olmaya ve üstündeki yorganı atmaya davet etmekte ve terakki devrinde yatmanın ayıp olduğunu söylemektedir:

Uḫladiñ bir neçe yıl, imdi 'ilme ġayret ḳıl
Yalḳavlikni terk eyle, fen 'ilminiñ yaḫşı bil!

Tur bizlerge yol körset, körpeñni üstiñden at
Bul teraḳḳī devrinde, yatmaġlik senga uyat[490]

Avlânî, "*Bizler Ne Ḥāldemiz*" adlı şiirinde, devirlerin geçmesine rağmen milletini tefekkür etmek yerine uyuduğunu, özgelerin kendilerini her yerde geçtiğini, Müslümanların öz hukukunu bilmek istemediğini ve tembelliğin Türkistanlıları ağlattığını dile getirmektedir:

Tefekkür eylemesek biz yatur ötar devrān
Bizi mekānlar ārā eyler özgeler cevlān
Ḥuḳūḳ bizġa kerekmesmü ey Müsülmānān
Müdām dengeselik bizni eyledi giryān[491]

Şair Avlânî, "*Cemiyetlerge Aralaşmagan Dengese Tilinden*" adlı şiirinde, bir tembelin dilinden Türkstanlıların tembel durumunu anlatmaktadır. Tembel, dünyayı sel alsa, halkı tufan içinde kalsa ve yabancılar dünyayı ele geçirerek kendi başlarına boyunduruk giydirse umrunda olmadığını söyler:

Dünyānı sel alsa alsun, meñe ne?
Ḫalḳıñiz tofānda ḳalsun, meñe ne?
Özgeler ālemni alsun, meñe ne?
Başımızga nuḫta salsun, meñe ne?[492]

---

[490] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 35 – 36.
[491] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 22 – 23.
[492] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 172 – 173.

"*İstiḳbālden Arzularım*" adlı şiirde, işlenmemiş bağ ve bahçelerden verim beklemenin ve gül bahçesinde gül yetiştirmeden gül beklemenin abes olduğu dile getirilmektedir:

Terbiyyetsiz bāġ u būstāndan ṣemer kütmek 'abeṣ
İşlemey gül-zārde bī-kār gül kütmek 'abeṣ[493]

Avlânî, "*Cehālet*" adlı şiirinde, milletinin gayret, himmet, ticaret, hüner, sanat, ziraat, fen bilgileri ve zenginlikten yoksun olduğunu ve başka milletlerin dilencisi durumuna düştüğünü büyük bir üzüntüyle ifade etmektedir:

Bizde yoḳ ġayretden yoḳdur himmetden
Sevdā ticāretden hüner ṣan'atdan
Zirā'atdan maḥrūm fünūn ṣervetden
Barça milletlerniñ bolduk gedāsı[494]

Şair, "'*İlme Terġīb*" adlı şiirde, milletinden dünyada kendileri kadar acı çeken bir milletin olup olmadığını bir düşünmesini istemekte, Türkistanlıları yıkmakta olan tembellikten feryat etmektedir:

Oylab köriñ 'ālemde mi bar biz kebi "Hicrān" millet
Āh dengaseliḳ dengaseliḳ bizni yıḳadur[495]

Avlânî, "*Yalḳav*" adlı şiirinde ise, bir tembelden kibirlenmeyi bırakmasını, nasihat dinlemesini, gençliğini boşa geçirmemesini ve kendine "*tembel*" dedirtmemesini istemek suretiyle öğüt vermektedir:

Taşa kette dumaġıñnı
Dırāz itme ḳulaġıñnı
Kiçürme yaş çaġıñnı

[493] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 16 – 18.
[494] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 28 – 30.
[495] **A.g.e.,** s. 13 – 14.

Didürme özinge yalḳav[496]

Abdullah Avlânî, "*Küz*" adlı şiirinde, kışın acımasız kılıcıyla çalışmayan tembellerin başına vuracağı, tembellerin kalkanının ise pamuk cüppeden ibaret olduğunu bildirmektedir. Çalışanların önünde aş ve ekmek olduğunu, tembellerin ise yazın çalışıp tahıl toplamadıkları için kuru ot ve samandan başka bir şeyleri olmadığını ve böylece başkalarının ağzına bakmaya mahkûm olduğunu terennüm etmektedir:

Ḳış kilür başıña ḳılıç köterüb
Ḳalḳaniñ faḫtalik çāpān körinür
Yaz işlemediñ sen işyaḳmas
Yıġmadiñ dān, faḫal ü saman körinür
Közleriñ cavdırar yigange baḳıb
İşçi aldında āş u nān körinür[497]

2.3.15. İşçiler, Emekçiler ve Çalışma

Avlânî'nin bazı şiirleri işçiler hakkındadır. Şair, çiftçilerin ve işçilerin zor ama şerefli emeğini metheder, tembelleri kınayarak emekçilerden ibret almalarını ister. Çiftçilerin çalışarak her türlü ekin ektiğini ve kışın emeklerinin karşılığını raht bir şekilde gördüğünü, tembellerin ise yazın çalışmadıkları için kış soğuğunda her şeylerini sattığını, ekin ekenlerin hasılını kaldıracağını, ekmeyenlerin ise ekenlere muhtaç olacağını terennüm eder. Avlânî, doğal âfetlerden zarar gören çiftçilerin durumuna üzülür. Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle birlikte kurulan devlet çiftliklerinde (kolhoz ve sovhozlarda) çiftçilere daha çok çalışmaları için moral verir. Şair, şiirlerinde pamuk ve pamuk çiftçilerine ayrı yer verir. Ekim ihtilâlini gerçekleştiren işçilere de moral verir. Onları birleşmeye davet eder. Meselâ "*Oktyabr' Bayramı*" adlı şiirde, şair, işçilere bugünün Oktyabr, yani "*Büyük Ekim*" günü olduğunu bildirmekte,

[496] Mekteb Gülistânı 5. cüz, s. 17.
[497] **A.g.e.,** s. 9 – 10.

onları geride kalmadan ileriye yürümeye çağırır. Yoksulları artık yatmamaya, Ekim sabahının geldiğini, omuzlarına binenlerin yerin dibine battığını dile getirerek onlara moral vermektedir:

Ey işçiler, Oktyabr uluġ bayram küniñiz,
Ḳalmañ arḳada işlerde, ilgerige yüriñiz!
Yoḳsullar yatmañ endi, Oktyabr' tañı atdı,
Yelkengizge mingenler yerniñ astige batdı.[498]

"*Bahār Keldi Ḳoşıġı*" adlı şiirde, bahar mevsiminin ve çapaları sallama zamanının geldiği, çiftçilerin damarlarında akan kanın kaynaması gerektiği, çiftçilerin çalışarak çiftliklerde düğün düzenlemeleri ve herkesin yapılan işlerden sevinmesi gerektiği istenilmektedir. Bütün bunlaradan gözlerin kıvanacağı ve kuşların öteceği dile getirilmektedir:

Bahār keldi, ketmān oynasun,
Dehḳān tamırın ḳanı ḳaynasun,
Kollektivġa toy yasasun,
Cemāa üze ötüb yayrasun,
Köz ḳuvānıb, ḳuşlar sayrasun![499]

Tarihî kayıtlara göre Çar Rusyası Amerikan pamuğuna olan ihtiyacını tam anlamaıyla ortadan kaldırmak için Türkistan topraklarını hızlı bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Türkistan pamuğunu Rusya'ya taşımak için demiryolları kurulmuştur. A. Zeki Velidî Togan, bu konuda şu bilgileri vermektedir: "Cenubî Türkistan'da 1910 yılına kadar döşenen iki demiryol hattının birincisi, yani 'Ortaasya hattı' 2368 kilometre olup, Rus hükûmetine 79.000.000 rubleye (her kilometresi 46.000 rubleye) mal olmuş ve piyasayı gayet çabuk kendi eline almış; yalnız 1909 yılında 3.000.000 yolcu, 163.000 pud[500] yük taşımış, 16.000.000 umumî vâridat, 1.100.000 ruble sâfi kazanç temin etmiştir. 1899 yılından sonra hiçbir açık (defisit) olmayıp, her yıl

[498] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 178.
[499] B. Kâsımov, **A.g.e.,** s. 201 – 202.
[500] Bir pud, 16, 380 kilogramdır.

Rusya'ya artan vâridat getirmiştir. İkinci yol (Taşkent yolu) ise aynı senede 19.500.000 rublelik yolcu ve mal taşımış, iki milyona yakın vâridat almıştır. Cem'an her iki yol, her yıl Rusya hazinesine üç milyon ruble vâridat vermiştir. 1909 yılında Taşkent hattının vâridatı her kilometre başına 900 ruble kadar olup, sonraki yıllarda bunun iki misli olmuştur. Bununla Rusya, bu yıllara kadar Türkistan'da da demiryolları inşaatına sarfettiği paralarını tamamiyle geri almış bulunuyordu"[501]. Bundan anlaşılıyor ki, bu sömürgeler, Ekim ihtilâlinden sonra da kat kat artmaya devam etmiştir. Ucuz iş gücü olarak yine yerli halk kullanılmıştır. Rus teknisiyen, mekanist ve mühendisler yerlilere ve Rusya'daki meslektaşlarına göre yüksek maaşla çalıştırılmıştır. Bunun sebebi de bu alanlarda uzman işçileri Türkistan'a çekmekti. Yine Togan: "Son yıllarda Türkistan pamuğu, iç Rusya ve Lehistan dokuma fabrikalarının ihtiyacını temin edip, Amerika'dan pamuk getirmek zaruretini ortadan kaldırmağa başlamıştı. 1870'te Rusya'ya dışarıdan 2.605.828 pud Amerika pamuğu gelir, kendisinde yalnız 194.597 pud pamuk elde edilirdi. 1908'de ise Türkistan'dan 10.500.000, 1912'de 14.000.000 pud, 1916'da 24.000.000 pud pamuk elde edilebildi", diyerek Rusya'ya götürülen ham maddelerin istatistik rakamlarını bildirmektedir.[502]

Abdullah Avlânî, siyasetin gereği olarak yazdığı "*Paḫta, Paḫtanı Maḳta*" adlı şiirinde, yeni tarzda çalışan çiftçileri alkışlamak gerektiğini söylemektedir. Bu çiftçilerin "*ḫlopkomga*", yani pamuk fabrikalarına pamuk yetiştirdiklerini, emeğinin karşılığında akçaları cebine koyduğunu, pamuk ekmeyenlerin bu duruma şaşırdıklarını, aş ve yoğurdu ayranın takip ettiğini, yani bolluk olduğunu terennüm etmekte, Türkistanlıları pamuk yetiştirmeye davet etmektedir.

Āferin deñ yeñiçe dehḳānnı,
Paḫtanı berdi ul ḫlopkomga.
Aḳçanı tügdi, saldı karmānga,
Ekmegenler ḳalışdı hayrāṅġa,

[501] A. Zeki Velidî Togan, **A.g.e.**, s. 278.
[502] **A.g.e.**, s. 278

Aş ḳatıġı ulandı ayranġa,[503]

Yine bu şiirde, yetiştirilen pamuğun fabrikada kaldığı, çiftçilerin tok ve akçalarının çok olduğu, kaygılarının olmadığı, herkesin dinlendiği, evlerde şenlik ve türkülü ziyafetlerin yapıldığı, meclis ve mekteplerde herkesin aydınlandığı terennüm edilmekte, bütün bunlara el gücüyle erişildiği belirtilmektedir:

Paḫta ḳaldı zavodda dehḳān toḳ,
Aḳça köp, ḳayġu yoḳ, çıḳıb harduḳ,
Üyde ma'mūrçılıġu tökme, ḳoşıḳ,
Meclis ü mektebde örgenür yoruḳ,
Ḳol küçi elitdi uşbu devrāniġa.

Ancak A. Zeki Velidî Togan, Avlânî'nin bu şiirinde bahsedilen hususlara aykırı olarak şu bilgileri bildirmektedir: "1908-1910 yıllarında gündelik iş ücreti on yedi yaşından büyük olanlara 80 kopek, gençlere 60, kadınlara 70 kopek olup, umumiyetle işçinin yıllığı 137-177 ruble idi. Halbuki İç Rusya'da o zamanki en az ücret yılda 206-224 ruble idi. Bu malûmatı nakleden Georgi Safarov, Türkistan fabrikalarında yüksek maaşla çalışan Rus işçisini (bunlar bütün işçinin %22,8 idir) 'Rus aristokrasi işçisi', yerli Türk işçisini ise (bunlar %77,2 dir) 'esirler' diye adlandırıyor".

"*Türli Şe'rler*" adlı şiirde, çiftçilerin başına gelen doğal felâket tasvir edilmektedir. Şair, sel felâketinin çiftçileri uyurlarken yakaladığı ve ekin alanlarını mahvettiğini büyük bir üzüntüyle dile getirmektedir:

Efsūski, ekinzārnı sel alıbdur,
Dehḳānnı felāket basub, uyḳuda ḳalıbdur.[504]

Gayretli insanların işlerini zamanında bitireceği, çabuk geçen zamanda ter döküp çalışacağı, tembellerin yazın boş gezdip, kış geldiğinde birilerinin eline bakacağı "*Yaz*" adlı şiirde dile getirilmektedir:

---

[503] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 183 – 184.
[504] B. Kâsımov, **A.g.e.,** s. 203.

Ġayretliler ġamını yer vaḳtinde
Ter tişüb işlaydur ġanīmet künde
İş yaḳmaslar yazda yürar güldürab
Ḳış kilgande ḳalgay közi möldüreb[505]

Şair Avlânî, "*Bahār Kıldı*" adlı şiirinde, insanlara baharın geldiğini, gaflete düşmeden ekin ekmelerini söylemektedir. Bahçıvanların gül bahçelerine gül dikeceğini, yetişen gül dallarına bülbüllerin konacağını terennüm etmektedir:

Ġāfil ḳalma kildı bahār
İkinlerni ikiñ ösar
Bāġ-bān iker gül bāġıga
Bülbül ḳonar gül şāḫiga[506]

Yukarıdaki şiire benzer "*Evvel Bahār*" adlı şiirde ise, çiftçilerin topraklarını sürerek çeşitli tahıl tohumlarını ektikleri, tembellerin ise bu zorlu günün geçeceğini sandıkları, ancak kış geldğinde ise geçinmek için at ve kaftanlarını sattıkları tasvir edilmektedir:

İkinçiler her ḫīl āşlıḳ ikarlar
Tuḫumların yerni haydab tikarlar
Dengeseler bular kiter dib yatur
Ḳış künide at ve tonını satur[507]

Abdullah Avlânî, Bolşevik ihtilâlinden sonra yazdığı "*İşçiler Ḳulaġıġe*" adlı şiirinde, hürriyet güneşinin doğduğunu, Türkistanlıların esaret ve hakaretten kurtulduğunu, artık işe girme zamanının geldiğini bildirmekte, işçileri uyanmaya ve ileriye doğru ilerlemeye çağırmaktadır:

Tuġdı hürlik ḳuyaşı,
Boşaldiñ esāretden.

[505] Mekteb Gülistânı 5. cüz, s. 9.
[506] **A.g.e**., s. 25 – 26.
[507] **A.g.e**., s. 8.

İşke kir emdi, işçi,
Ḳutuldiñ haḳāretden.

Uyġan, işçi, ilgeri bas, ilgeri bas, ilgeri![508]

Yine bu dönemde yazılan "*Hürriyet Marşı*" adlı şiirde, şair, bütün işçileri hızlı bir şekilde birleşmeye ve el ele vererek birlikte çalışmaya davet etmektedir. Avlânî, şanlı hürriyetin Türkistan'ın olduğunu, şanlı Türkistan'ın ise çalışanların olduğunu dile getirmektedir:

Barça işçiler, tezde birleşiñ,
Ḳolga-ḳol berib, birge işleşiñ,
Şānlı hürriyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki![509]

"*Hüner Zamāni*" adlı şiirde, herkesin kendi mesleğinden kazanması, birilerinin sırtından geçinmemesi ve hayatta herkesin kendi gücüyle yaşaması gerektiği bildirilmektedir. İşçilerin dünyada hor olmayacağı, başkalarından bir şey beklemeyeceği, kimsenin ekmeğine muhtaç olmayacağı ve yokluğa duçar olmayacağı terennüm edilmektedir:

Her kim öz kesbidin maāş aşasun,
Özgedin fāydalanmaġnı taşasun.
Yaşamaḳ dünyāda kerek bolsa,
Her kişi öz küçi ile yaşasun.

Mehnet ehli cahānda ḫār olmas,
Özgege heç intizār olmas.
Başḳalarniñ nānige zār olmas,
Emdi yoḳlıḳġa dūçār olmas.[510]

Şair Avlânî, "*Hicrān Sözi*" adlı şiirinde, Taşkent'in ziraat açısından büyük öneme sahip olduğunu terennüm etmekte ve Taşkentlileri çalışmaya

[508] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 174 – 175.
[509] **A.g.e.**, s. 170 – 171.
[510] **A.g.e.,** s. 168 – 169.

davet etmektedir. O, Taşkent'i "*Taşkent değil, Taşḳand*" yani taşlarının parça şeker, çalışanlar için hazine, tembellere ise sadece bir gölgelik yeri olduğunu bildirmektedir:

Taşkend imes Taşḳand irür
Kisekleri kelle-ḳand irür

İşlaganġa ḥazīnedür
Dengesege cerīnedir[511]

Son olarak da "*Ḳutuldik*" adlı şiirde, şair, milletini hayattan ümidi varsa ilim, siyaset, sanat ve çeşitli hünerler öğrenmeye davet etmektedir. Halkından ilim öğrenmek için akçalarını esirgememeye, sırtlarındaki kaftanları bırakmaya, uykudan uyanmaya ve gözyaşlarını silmek için çaba göstermeye davet etmektedir. Böylece akrep ve yilânların (Çar yönetimi, yerel yönetimler ve zenginler) zulmünden kurtulaşa ereceğini ummaktadır:

Ḥayātiñden ümidiñ bolsa mayli, ilme raġbet ḳıl,
Siyāsetdin, ṣınāatdın, hünerdin iste, ġayret ḳıl,
Oḳuvdan aḳçanı ḳızġānma, taşla tonnı, ġayret ḳıl,
Uyan Hicrān bu ḫābiñden, yoḳat eşkiñni, ġayret ḳıl,
Ki şāyed ḳutulursan bu çiyānu mār zulminden.[512]

2.3.16. Ferdî Yalnızlık, Ümitsizlik ve Karamsarlık

Abdullah Avlânî, ümitsizliğe, karamsarlığa ve ferdî yalnızlığa kapıldığında bu durumu anlatan şiirler kaleme almıştır. Bu şiirlerde, ülkesinde cereyan eden maddî ve manevî olumsuzluklardan karamsarlığa kapılır şair. Dünyanın geçici olduğunu ve kimseleri mutlu etmediğini ifade eder. Kara bulutların aydın dünyayı gölgesi altına almasından dolayı ümidini yitirir. Her

[511] **A.g.e.,** s. 4.
[512] **A.g.e**., s. 160 – 161.

mutluluk ve aydınlığı üzüntü ve karanlığın takip etmesinden, hayatın bazen bal gibi tatlı, bazen de zehir gibi acı olmasından dolayı karamsarlığa kapılır. Şair, gamın kendi yakasını bırakmadığını, gamla dolu hayatın devamında gamla arkadaş olduğunu dile getirir ve kendini yalnız hisseder.

Meselâ şair, "*Güftār-ı Ġam*" adlı şiirinde, gamın başkalarına yabancı, kendisine ise sevgili olduğunu, her zaman ve her yerde gizli arkadaşı olduğunu dile getirerek, kendini yalnız hissetmektedir:

Her kime aġyār bolsa menga ḫūb dil-dār-ġam
Kiçe kündüz hem-demim her yerde hem esrār-ı ġam[513]

Avlânî, "*Ciġer-Sūz*" adlı şiirinde, ediplerden yazdığı şiirlerini dikkatle incelemelerini ister. Satırlardan mürekkep değil, göz yaşlarının çıkacağını, sayfalardan kendi tasvirinin ve her perişan cümleden kendi perişan hâlinin çıkacağını belirtir:

Ey edībā yaḫşı tedḳīḳ eyleñiz yazmışlarım
Saṭrlarda ḳara irmes dīde giryānim çıḳar

Ṣafḥalarda saṭr olınmış ḫaṭṭ-ı ḫālimdür yazıḳ
Her perīşān cümleden ḥāl-i perīşānım çıḳar[514]

"*Mezārım Levḥinden*" adlı şiirde ise şair, kendi cisminin cefa ve yermelerden bir an bile kurtulamadığını, buna hâlinin misâl olduğunu belirtmekte ve kendini yalnız hissetmektedir:

Ḥālī irmes bir zamān cismim cefāyı ta'neden
Ḥāl-i aḥvālim size rūḥ-ı revānım 'arż ider[515]

Avlânî, "*Ḫarābelerge Ḳarab*" adlı şiirinde, bu fena âlemde şaşırmış olan "*Hicrān*"a, yani kendisine bu dünyadan ümidini kesmesini istemektedir:

---

[513] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 32.
[514] **A.g.e.**, s. 32 – 33.
[515] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 14.

Kis ümmīdiñni dünyādan "Hicrān"
Şul fenā 'āleminde sen ḫayrān[516]

2.3.17. Geleceğe Umutla Bakmak

Geleceğe umutla bakmak, şair Avlânî'nin şiirlerindeki temalardan biridir. Avlânî, düşkün hâlde bulunan milletini gelecekten ümidini kesmemeye çağırır; bir gün hür olacaklarını, rahatlık ve mutluluğun ülkelerine tekrar döneceğini bildirir. Ancak bütün bunların olması için Türkistan evlâtlarının ilim öğrenmesi, çalışması ve gayret etmesi gerektiğini vurgular.

Avlânî, "*Millet Heykelige Ḫiṭāb*" adlı şiirinde, milletinin üzülmemesini, ümidini yitirmemesini istemektedir. Yabancıların bilgi sahibi ve canlı olduğunu, kendilerinin ise cahil ve cansız olduğunu, yine dünyanın onlar için bostan, kendileri için ise zindan olduğunu belirterek, Türkistanlıları kendi evlâtlarını ilme sevketmelerini ve gayret etmelerini ifade etmekte ki, bu sâyede gurbet çekmeyeceklerini dile getirmektedir:

Me'yūs olma ey millet, bolma nevmīd hem dikḳat
Sevḳ it 'ilme evlādiñ, ġayret ḳıl çekme ġurbet

Aġyār 'ālim biz nā-dān, barça rūḥlik biz bī-cān
Özgege dünyā būstān, bizlerge zindān "Hicrān"[517]

"*Dünyā Kitābından*" adlı şiirde şair, kendi şahsında milletine hitap etmektedir. O, gözü yaşlı halkını mihnet ve cefaya sabretmeye çağırmaktadır. Bir gün, zaman dönüp, harap olan âlemin, yani Türkistan'ın âbâd olacağını, güllerin açılıp bülbüllerin yine uçacağını söyleyerek milletine moral vermektedir. Söylediklerinin gerçekleşmesi için boş vakit geçirerek ilimsiz ve amelsiz kalınmaması gerektiğini dile getirmektedir:

---

[516] **A.g.e.**, s. 34 – 35.
[517] **A.g.e**., s. 35 – 36.

Ṣabreyle közüm yıġlama miḥnetle cefāge
Bir dāirede duraḳımız gerdiş-i devrān

Bir kün bu ḫarāb ‘ālemi ābād ḳoyub yüz
Güller açılub ḳılġusı bülbülleri cevlān

Bī-‘ilm ü ‘amel eyleme evḳātiñi nā-būd
Fikr ile neçük işlediler ‘ilm ile Nu’mān[518]

Şair, “*Ārzū-yı Viṣāl*” adlı şiirde de, milletine bahar geldiğinde bülbülün de geleceğini, güllerin ve çemenlerin bülbül diyarına dönüşeceğini bidirerek kaygilânmamasını istemektedir. O, Türkistanlıları hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmamaya davet etmekte, gayipten habersiz olduğunu ve perde arkasında gizli sırların bulunduğunu, yani Allah'ın takdirinin nasıl olduğunu bilmediklerini söyleyerek geleceğe umutla bakmalarını istemektedir:

Yetse ‘umriñni bahārı kilgüsidür bülbüliñ
Bolġusı güller çemenler bülbül-istān çekme ġam

Bolmaġıl nevmīd hergiz bī-ḫabersin ‘aybden
Perde içre bolġusı köb sırr-ı pinhān çekme ġam[519]

“*Bir Merdikārnıñ Atası Oġlıga Aytgan Sözı*” adlı şiirde ise bir baba oğluna her gamın ve elemin bir sonunun olduğunu, her figanın er veya geç şadlığa döneceğini belirtir. Oğluna kederlenmemesini söyler. Baba, oğluna kara günlerin ve kara bulutların yerini aydınlık günlerin alacağını bildirmek suretiyle geleceğe umutla bakmasını ister:

Her ġamnıñ pāyānı bardur, her elemniñ āḫiri
Şadlıḳġa aylanadır, her fiġānniñ āḫiri

Ġam yime oġlım ḳara künler kitüb aḳ kün çıḳar
Yirge ġam ḳorḳınç buluṭlar def‘ olub aydın çıḳar[520]

[518] Millî Şiirlerden, 2. cüz, s. 15 – 16.
[519] **A.g.e.,** s. 38 – 39.
[520] Merdikârlar Âşulesi, s. 17.

2.3.18. İttifak ve İttifaksızlık

Abdullah Avlânî'nin şiirlerindeki temalardan birini insanlar arasındaki ittifak ve ittifaksızlık oluşturmaktadır. Avlânî, yabancıların ittifak içinde yaşdığı bir zamanda kendi milletinde ittifakın, kardeşliğin ve sevginin olmadığını belirtmektedir. Meselâ, "*Maḥbūblerime Bir Ḫiṭāb*" adlı şiirde, ittifaksızlık neticesinde Türkistanlıların zenginliğini kaybettiği, İslâm âleminin bölündüğü, yabancıların döven, Türkistanlılar ise dövülen hâle geldiği ve Türkistan'ın paylaşıldığı büyük bir üzüntüyle dile getirilmektedir:

Cem'-i māl ü mülk berbād oldı sendin ayrılıp
Boldı tefrīḳ 'ālem-i İslām sendin ayrılıp
Ġayrlar ḍārib bizler maẓrūb sendin ayrılıp
Boldımız ḫūb-ı ḳābil taḳsīm sendin ayrılıp[521]

Abdullah Avlânî, bu şiirinde, Timur devrinde tek bir ülke hâlinde yönetilen Türkistan'ın, onun ölümünden sonra üç ayrı hanlığa (Hive Hanlığı, Hokand Hanlığı ve Buhara Emirliği) bölünerek felâkete uğradığını dolaylı olarak tasvir etmektedir. Türkistan hanlıkları asırlar boyunca kendi aralarında çekişmişler, toprak ve hudut savaşları yapmışlardır. Bekir Tümen Somuncuoğlu doktora tezinde: "Türkistan'daki üç devlet devamlı surette birbirleri ile mücadele içindeydi. Özellikle Jizzah, Uratepe, Taşkent, Çüst şehirlerinin hâkimiyeti için Hokand Hanlığı ile Buhara Emirliği, Merv ve Çarcov şehirlerinin hâkimiyeti için ise Hive Hanlığı ile Buhara Emirliği kıyasıya mücadele ediyorlardı. Şehrisebz ise Buhara'dan ayrılmak için mücadele içindeydi"[522], diye hanlıklar arası ilişkileri özetlemektedir. Maalesef Türk ittifaksızlığını fırsat bilen Çar Rusya'sı 19. asrın ortalarından itibaren hanlıkları tek tek yenerek kendi hâkimiyeti altına alır.

---

[521] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 8 – 10.
[522] Bekir Tümen Somuncuoğlu, **A.g.e.**, s. 5.

Avlânî, "*Ḥasretlik Ḥāllerimiz*" adlı şiirinde, yabancıların ittifak içinde, Türkistanlıların ise ayrılık içinde yaşadığını bildirmekte, milletini kardeşlik, feyiz ve sevgiden kaçan arsızlar olarak nitelendirmektedir:

İttifāḳ ile yaşar aġyār bizde iftirāḳ
Uḫuvvet u feyż u maḥabbetden ḳaçar bī-'ārmız[523]

"*Bizler Ne Ḥāldemiz*" adlı şiirde ise, bilim adamları arasında ittifakın hiç olmadığı, zenginlerin arasında ittihadın olmadığı, medreselerde hâlâ düzelmenin olmadığı ve zamanın gelişmelerinin Türkistanlıları asla etkilemediği dile getirilmektedir:

'Ulūm ehli ārā ittifāḳ yoḳ aṣlā
Tüvān-ger ehli ārā ittiḥād yoḳ aṣlā
Henüz medresemizde ṣalāḥ yoḳ aṣlā
Zamāne şühreti te'ṣīri āh yoḳ aṣlā[524]

2.3.19. Tarihî Şahsiyetler

Abdullah Avlânî, muhtelif zamanlarda yaşamış değişik görüşlere sahip tarihî şahsiyetler hakkında da şiirler kaleme almıştır. Şiirlerinde zikredilen tarihî şahsiyetler olumlu ve olumsuz şahsiyetler olarak değerlendirilebilir. Ancak şair, şiirlerinde bu şahsiyetlerden Rus Çarı II. Nikola'yı ve Lenin'i dönemin baskılarından dolayı övmek zorunda kalmıştır. İsmail Gaspıralı ve Hokand hanlarından Muhammed Hudayarhan gibi Türk liderlerini ise can ve gönülden terennüm etmiştir. Meselâ, "*İsmā'īl Bik Rūḥına*" adlı şiirde, Avlânî, İsmail Gaspıralı'yı ümmetin babası olarak zikreder ve onun zarif bir şahsiyet, Türk milletinin hâlini düşünen tercüman, kâmil edip ve birkaç dil bilen bir dilci, İslâm âlemine tam anlamıyla şefkat sahibi, Türk milletinin sıkıntılarını gidermek konusunda çok çalışan ve Hakk'ın rahmetine lâyık cennet mekân

[523] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 13 – 14.
[524] Millî Şiirlerden, 1. cüz, s. 22 – 23.

biri olduğunu büyük bir hüzünle ve aynı zamanda derin bir sevgiyle belirterek yâd etmektedir:

Ey ümmetiñ babası büyük nükte-dān idiñ
Milletni ḥāline düşünen tercemān idiñ
İrdiñ edīb-i kāmil ṣāḥib-i lisān idiñ
İslām ʻālemine bütün mehri-bān idiñ
Millet işini heb çalışub işlegan idiñ
Ḥaḳḳ raḥmetine lāyıḳ cennet-mekān idiñ[525]

Avlânî'nin "*Vaḳtsız Ketdiñ*" adlı şiiri, Lenin hakkındadır. Şair, Lenin ölmesine rağmen yoksullarının yaşadığını, kızıl bayrağın beş kıtada dalgalandığını, kendisi bu günü görmeden vefat etmişse de beynelmilel marşının bütün dünya yoksulları tarafından söylendiğini belirterek vefat eden Lenin'in gerçekleştirdiği ihtilâlin sonucunu terennüm etmektedir:

Sen ketseñ-de yoḳsullariñ tirikdir,
Ḳızıl bayraḳ beş ḳıt'ada pilpiller.
Sen körmeyin ketgen bolsañ bugünni
Beynelmilel marşın oynar dünyādegi yoḳsullar!

Dünyādegi yoḳsullar![526]

"*Ḳutuldik*" adlı şiirde ise, Çar Rusyasının işgali altında kalan milletlerin zalim ve kan dökücü bir yönetimden kurtulduğu dile getirilmektedir. Çar Romanov'un esir düştüğü, ezildiği ve yine birçok insanın Çar'ın yardımcılarından olan dalkavuk Rasputin'in zulmünden azat olduğu haber verilmektedir. Zalimlerin bu ibretli dünyada yaptıkları zulümlerinden utanması gerektiği vurgulanmaktadır:

Ḳutuldı barça millet zālim-i ḫūn-ḫār zulminden,
Romanov ḫāne-veyrān boldı, bed-kirdār zulminden,

[525] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 6 – 7.
[526] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 179 – 180.

Esir oldı, haḳir oldı hem öldi ḫār zulminden,
Ḳutuldı ḳança cānlar Rasputin düm-dār zulminden,
Bu ibret-ḫānede zālimler etsün ār zulminden[527]

Abdullah Avlânî, sürgünde vefat eden Hokand Hanlarından Muhammed Hudayarhan (1831-1884) hakkında kaleme aldığı "*Muḥammed Ḫudāyārān Tilinden*" adlı şiirinde, Muhammed Hudayarhan'ın ülkesine olan hasreti tasvir edilmektedir. Şiirde, Muhammed Hudayarhan, Allah'tan tevbesini ve iniltilerini kabul buyurup, tekrar Fergana'ya dönmesini nasip etmesini, böylece zayıf gönlünün yakınları ve diyarını görerek sevinmesini dilemektedir. Han, itibarını iyi bilen duacılarıyla ağlayıcılarının kendisini terk etmesinden dolayı üzülmektedir:

Ḳabūl eyleb Ḫudā bu tevbe birle āh u ẕārimni
Yene Ferġaneġa bir yol yetürgaymu güzārimni
Ḳuvansa nā-tüvān köñlüm körüb yār u diyārimni
Du'ā-güler içinde yaḫşi bilgan i'tibārımnı
Dirīġā Furḳatīdik dīde giryānlar ḳayan ḳaldı[528]

Şair Avlânî, Çar II. Nikola hakkında yazdığı "*Pādşāh-ı A'ẓam İmpiratorumuzge Bizden Du'ā*" adlı şiirinde, Çarın adaletli bir imparator olduğunu söylemekte ve "*yaşa, yaşa*" diyerek onu alkışlamaktadır. Çarın kendilerinin, yani Türkistanlıların hükümdarı olduğunu, Türkistanlıların da onun fukaraları, yani vatandaşları olduğunu ve adaletinden şad olduklarını terennüm etmektedir:

Yaşa yaşa impirator 'adāletiñ vardur
Yaşa yaşa impirator 'adāletiñ vardur
Sensen bizim şāhımız, bizler seniñ fuḳarā
'Adāletiñ sebebiden şād oldılar fuḳarā
'Adāletiñ sebebiden şād oldılar fuḳarā[529]

---

[527] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 160 – 161.
[528] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 18 – 20.
[529] Merdikârlar Âşulesi, s. 8 – 9.

2.3.20. Bolşevik İhtilâli

Bolşevik ihtilâli gerçekleştikten sonra Türkistan'da millî edebiyat sıkı kontrol altına alınmıştır. Eserler, makaleler, şiirler… sansür edilmeye başlanmıştır. Bu konuda, A. Zeki Velidî Togan şu bilgileri bildirmektedir: "1917'de başlıyan Rus inkılâbının her yılı Türkistan için bir devir oldu. O yıl sonunda Bolşeviklerin hâkimiyeti yerleşip de, kendi mesleklerine uymıyan ve kendi sansürlerine tâbi olmıyan bütün neşriyatı men edinceye kadar, Özbekistan ve Kazakistan'ın her tarafında muhtelif siyasî mesleklere, millî hayatın muhtelif meselelerine ait risaleler, muhtelif şehirlerde gazeteler neşrolunmaya başlandı".

Bolşevik ihtilâlinden sonra Türkistanlı şair ve yazarlara Bolşevik ve Komünizm propagandası yapmaları için baskı yapılmaya başlanmıştır. İşte bu baskı döneminde diğer şair ve yazarlar gibi, Avdullah Avlânî de Sovyet ideolojisini öven birçok şiir yazmıştır. Onun Bolşevikler ve Komünizm hakkında kaleme aldığı şiirlerinde genellikle Ekim ihtilâlinin, kızıl yıldız ve kızıl bayrağının bütün imkânsızlıkların üstesinden geldiği, yoksulları kurtardığı, bundan böyle kendilerini aydın bir geleceğin beklediği terennüm edilmektedir. Avlânî, şiirlerinde Komünist Partisi gönüllüleri birliğini bu yol için gayret göstermeye çağırır. Komünizm taraftarlarının emeklerini tarihîn unutmayacağını söyler. İhtilâl sayesinde basit işçilerin devlet kademelerine seçildiğini, fakirlerin iş sahibi olduğunu, burjuvaların gelir kaynaklarının kesildiğini terennüm eder. Meselâ, "*Oktyabr"* adlı şiirde, Ekim'in komüznizmin kapısı olduğu, sosyalizm yolunda dökülen kan olduğu, maarif ve medeniyetin beşiği olduğu ve milletler âzâdlığının mizanı olduğu büyük bir coşkuyla terennüm edilmektedir:

Oktyabr' – kommünizm eşigi,
sotsializm yolıda tökilgen ķan!
Oktybar' – maārif,
medeniyet beşigi,

milletler āzādligi üçün
mezān![530]

Şair Avlânî, "*Tāvuş*" adlı şiirinde, tüm işçi ve çiftçileri Kremlin'den gelen sese, yani kapitalizm ve zenginler sınıfı yok oluncaya kadar Kızıl Ordu'nun safında onlara karşı savaşma emrine uymaya çağırmaktadır:

Kapitalizm dünyāsı yoḳālgünçe,
Baylar sınfi tügegünçe
İşçi-dehḳān balaları, hemmeñiz- hemmeñiz
Ḳızıl ḳoşın safige!
Kremlden yüksek çıḳḳan
Elengeli,
Eñ tolḳınlı bir tāvuş![531]

Nitekim Abdullah Avlânî, Ekim İhtilâlinin halkına hürriyet getireceği düşüncesiyle Hamza Hekimzâde Niyazi ve Mirmuhsin Şermuhammedov gibi şahıslarla Sovyet hükûmetini savunmuşlardır. Hatta Sovyet ordusunda askerlik bile yapmışlardır. Abdullah Avlânî'nin, 1919 yılında Amuderya ve Karatepe'de Sovyet askerî olarak düşman sayılan Korbaşılara karşı mücadele ettiği rivayet edilmektedir.[532]

"*Yatma*" adlı şiirde ise halkı ezen müstebit yüzbaşıların, polislerin ve belediyecilerin Ekim ihtlâliyle yok olduğu bildirilmekte, halkın bundan böyle zulüm görmeyeceği, aksine huzur içinde yaşayacağı terennüm edilmektedir:

Soḳır başıñġa kelmiş edi müstebidler,
Külfet eterdi yüzbaşı, mirşeb, mīr-ābdın.

Ketdi alar, yoḳ oldı, bu kün ḥürriyet bolub,
Huzr et, emdi öz hayātiñde yutma ḫūn-ābdın.[533]

[530] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 187.
[531] **A.g.e**., s. 185 – 186.
[532] İsmail Tölek Andicânî, **A.g.e.**, s. 27.
[533] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 162.

Abdullah Avlânî, "*Ögit*" adlı şiirinde, halk arasından çıkan Bolşevik aktivistlere kızıl yıldızın kılavuzluk edeceğini, Kızıl bayrağın İskender'in seddini bile yıkabilecek güçte olduğunu terennüm etmektedir. Bolşevik aktivistlere kendilerini aydınlık bir geleceğin beklediğini ve Şark dünyasının yoksullarının zulümden kurtarılmak için kendilerini dört gözle beklediklerini ifade etmektedir:

Ḳızıl yulduz yolbaşçılık ḳılġusıdur sizlerge,
Ḳızıl Bayraḳ İskenderniñ tosuḳların parçalar.
Kelgüsiden köz yummañiz,-aydınlıḳdır aldıñiz!
Şarḳ dünyāsın yoḳsulların közi sizġa möltiller.[534]

Yine bu çağrıya benzer bir başka davet ise "*Oktaybr' Bayramı*" adlı şiirde dile getirilmektedir. Şair, mazlum kadınların ümitlerinin Ekim ihtilâlinde, Kızıl Byrakta ve işçilerde olduğunu söylemektedir:

Bilesizmi onlarnıñ ümidleri kimdedir?
Oktyabr' inḳılābı, ḳızıl bayraḳ – Sizdedir.[535]

"*Hüner Zamāni*" adlı şiirde, dünyanın tersine döndüğü, devletin işçilerin eline geçtiği, fakirlerin iş sahibi olduğu ve burjuvaların dükkânlarının kapatıldığı terennüm edilmektedir:

Devr-i ālem bölekçe aylandı,
Devlet işçilerge saylandı,
Fuḳarā iş başige cāylandı,
Burcualar dökānı baylandı.[536]

Şair, "*Partiya Drujinaçılarige*" adlı şiirinde, Komünist Partisi gönüllülerinden kendi vazifelerini her zaman merakla yerine getirmelerini istemektedir. Bu yolda ölürlerse tarihin kendilerini unutmayacağını, her

[534] **A.g.e.**, s. 181.
[535] **A.g.e.**, s. 178.
[536] **A.g.e.**, s. 168 – 169.

zaman kendilerini yâd edeceğini bildirmekte, bayraklarının kızıl bayrak olduğunu ve yollarının doğru yol olduğunu ifade etmektedir:

Öteñ hemīşe merāḳ ile öz vazifeñizni
Siz ölseñiz-de, bu yolda unutmayur tārīḫ,
Hemīşe neş'eli satrlar(la) yād eyler.
Ḳızıldır bayraġiñiz, toġrıdır yolıñız-aḳ,[537]

2.3.21. Kızıl Ordu ve Askerleri

Ekim ihtilâliyle birlikte Çar ordusu dağıtılmış, yerine Kızıl Ordu kurulmuştur. İhtilâlden etkilenen ve Çarlığın yıkılmasına sevinen Abdullah Avlânî, Kızıl Ordu'yu metheden şiirler kaleme almıştır. O, şiirlerinde Kızıl Ordu askerlerinin cesur, savaşçı, saf hâlinde yürürken adımlarından gümbür gümbür ses çıkarıp yeryüzünü titreten bir güç olduğunu terennüm eder. İşçilerin ve çiftçilerin Kızıl Ordu askerlerinin destekçileri olduğunu belirtir. Meselâ, "*Ḳızıl Ḳoşın Şarḳısı Atlan*" adlı şiirde şair, Kızıl Ordu askerlerini düşmanından korkmamaya çağırmakta, güç ve kuvvetin kendilerinde olduğunu söylemektedir. O, askerlerden savaşa hazır olmalarını, silâhlarını kuşanmalarını ve dağları aşmalarını istemektedir:

Ḳorḳma yavıñdan,
Sende – küç-ḳuvvet!
İşçi-dehḳānlar –
Sen bilen birge!

Arş! Arş! Atlan, arḳadaş!
Yaraġıñnı taḳ, taġlardan aş![538]

Kızıl Ordunun kuruluşunun 10. yıl dönümüne ithafen yazılan "*Körik*" adlı şiirde ise, ellerinde dalgalanan kızıl bayraklar tutan askerler tasvir

[537] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 165 – 166.
[538] **A.g.e.,** s. 188 – 189.

edilmektedir. Askerlerin ayaklarından gümbür-gümbür sesler gelmektedir. Ağızlarından buharlar yükselmektedir. Şapkalarında kızıl yıldız takmışlardır. Lambaların aydınlığında hazin bir marş, beynelmilel çalınmaktadır. Genç askerlerin gözlerini kan bürümüştür:

Ḳolda ḳızıl alem –
bayraḳ, tuġ
Yelpillegen.
Gürsillegen ayaġ.
Aġızlardan çıḳar buġ.
Mañlay üzre ḳızıl yulduz –
Pirilleydi – şemçıraġ.
Musiḳiyler beynelmilel
Hazīn, müñli marş oynar.
Yaş askerniñ közleride cavdıragen ḳan oynar.[539]

Şair Avlânî, "*Ḳızıl Saḳçılar*" adlı şiirinde, işçi sınıfında düğün olduğunu ve beynelmilel marş çalındığını, burjuva sınıfında ise yas olduğunu ifade etmektedir. İşçi ve çiftçilerden oluşan Kızıl Ordu askerlerinin saf hâlinde sıralandığını, silâh ve ayak seslerinin dünyayı titretmekte olduğunu terennüm etmektedir:

Bir sınfda – toy, bir sınfda – azā.
Bir sınfda – bayram, bir sınfda – yıġı-sıġı,
Bir tamanda "Beynelmilel marşı" çalınadır.
İşçi-dehḳān ḳızıl ḳoşunları
Saf-saf, ḳatār-ḳatār tizilgan…
Ḳural ve ayaḳ tāvuşları
Yer yüzini dir-dir titretedir.[540]

Abdullah Avlânî'nin Kızıl Ordu hakkında yazdığı şiirlerinden "*Ḳızıl Ḳoşınġa*" adlı şiirde, Kızıl Ordu askerlerinin ilim öğrenmesi, kılıçlarını bilemesi v kızıl bayrağın yer yüzünde daglanması arzu edilmektedir. Avrupa'nın gönlü

[539] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 194 – 195.
[540] **A.g.e.,** s. 190 – 191.

kara cellâtlarının Kızıl Ordu askerlerinin bu durumundan ve dünyadaki bütün yoksulların isyanından titreyeceği dile getirilmektedir. Yoksul halkların tac ve tahtları bir bir yıkması ve yer yüzünde beynelmilel bir cemiyetin olması temennî edilmektedir:

Ḳızıl ḳoşın bilim alıb, ḳılıçların ḳayrasun,
Ḳızıl bayraḳ pilpillesün, yer yüzige yayrasun!
Yavrupānıñ ḳara köñil cellādları titresün
Bütün dünyā yoḳsulların ḳozġalanın körgende!
Birin-birin tācnı, taḫtnı aġdarışıb, yıḳıtıb,
Yer yüzide beynelmilel bir cemiyet yaşasun![541]

2.3.22. Kızıl Bayrak

Abdullah Avlânî'nin "*Ḳızıl Bayraḳ*" ve "*Oktyabr' Bayramı*" adlı şiirleri, adından anlaşıldığı gibi Bolşeviklerin kızıl bayrağı hakkındadır. Şair Avlânî, "*Ḳızıl Bayraḳ*" adlı şiirinde, ellerdeki kızıl bayrakların işçilere can ve rızık veren, müstebitlerin canını alan, zenginleri mahveden bir güç olduğunu dile getirmekte, dünyadaki bütün işçileri bu kutsal bayrak altında toplanmaya davet etmektedir:

Ḳoldagi ḳırmızı ḳızıl bayraḳ
İşçi mehnet ehlige cāndur bu!
Müstebidlerniñ āfet-i cānı,
Bāylara ḳıp-ḳızıl ziyāndur bu!

Toplanıñ barça ālem işçileri,
Bu muḳaddes ḳızıl alem tübine!
Bāylarga derdü ġam, cefā-yü elem
Aç kişilerge āş-nāndur bu![542]

---

[541] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 196.
[542] **A.g.e.**, s. 163 – 164.

"*Oktyabr' Bayramı*" adlı şiirde ise, kızıl bayrağın kızıl gül gibi yandığı ve Şarkın mazlumlarını âzâdlığa çağırdığı terennüm edilmektedir:

Ḳızıl-ḳırmızı bayraḳ ḳızıl güldek yaşnaydı,
Şarḳdagi mazlumlarnı āzādlıkka başlaydı[543]

2.3.23. Kızıl Basın

1905 Rus ihtilâli sonucunda meydana gelen siyasî ve sosyal değişikler, Türkistan'a da sıçrar. Dönemin önde gelen Ceditçi aydınları basın yayın, eğitim, edebiyat ve tiyatro alanlarında geniş çaplı çalışmalar başlatırlar. Büyük şehirlerde gazete ve dergiler çıkmaya başlar. 1905 yılından önce Rusya İmparatorluğunun tamamında Türkçe olarak 11 gazete yayımlanırken, inkılâptan sonra sadece Türkistan'da (1905-1918) 33 gazete ve 19 dergi yayımlanır.[544] Avlânî'nin kendisi de "Şöhret" ve "Asya" adlı gazeteleri çıkarmıştır.[545] Ancak Türkistan'da yayına başlayan gazete ve dergilerin çoğu Rus baskısı, maddî sıkıntılar ve Kadimcilerin kaprisleri sebebiyle kapatılmıştır.

Abdullah Avlânî Türkistan'da gelişerek yaygınlaşmakta olan basınla ilgili iki şiir yazmıştır. Bu şiirlerden birincisi, Çar Rusyası döneminde Abdullah Avlânî'nin avukat Ubeydullah Hocayev ile birlikte 1914-1915 yılları arasında çıkardığı "Sadâ-yı Türkistan" adlı gazete hakkındadır. İkincisi ise Sovyet basınının başarıları hakkındadır. Şair, "*Cerīde Muḥiblerine*" adlı şiirinde, Sadâ-yı Türkistan gazetesinin çıkmaya başladığını milletine haber vermekte ve keyifle okumasını söylemektedir. Bu gazetenin St. Petersburg, Londra, Berlin, İstanbul, Paris, Pekin, Tokyo, Mısır, Kahire, Roma, Kabil, Tunus ve Cezayir gibi ülke ve şehirlerdeki haberleri yazacağını dile getirerek övmektedir:

Söz yazar Pitrġırad Londından

---

[543] ***A.g.e.,*** s. 178.
[544] Bekir Tümen Somuncuoğlu, ***A.g.e.,*** s. 261-262.
[545] B. Sarımsakov, T. Hâlilov, B Kurbanbayev, ***A.g.e.,*** s. 101.

Berlin, İstanbul u Parijerlerden
Pekin ü Ṭokyo, Mışır, Ḳāhireden
Rim, Kābil Tūnis Cezāirden
Çıḳdı başlab Ṣadā-yı Türkistān
Oḳuñiz şevḳ birle ey dūstān[546]

"*Ḳızıl Matbuat*"[547] adlı şiirde ise, Özbek halkının kızıl kaleminin altı yılda Altay dağını yerinden oynattığı, yine Özbek halkını kaplayan hurafeleri yavaş yavaş ve dürte dürte silip attığı, gerici kara güçlerle mücadele ederek birçok yenilikler meydana getirdiği terennüm edilmektedir:

Özbek elin ötmes ḳızıl ḳalemi
Altı yılda Altay tağın tebretdi.
Ḫurāfātlar ḳaplagandı bu elni,
Sekin-sekin türtib-türtib ırġıtdı,
Eski ḳara küçler bilen küreşib
Elleḳança yeñilikler ornatdı.[548]

2.3.24. Dostluk

Avlânî, dostluk hakkında da şiirler kaleme almıştır. Şiirlerinde iyi ve kötü dostluğun tarifini yapmıştır. Meselâ "*Perīşān Ḥāller*" adlı şiirde, gerçek bir dostun, dostunun aybını yüzüne söylediğini, kötü dostun ise dostunun arkasından kendinden de bir şeyler katarak koğuculuk yaptığını dile getirmektedir:

Yaḫşı dost 'ayb-ı yār dostini
Yaḫşı dost 'ayb-ı yār dostini
Közgidik rū-be-rūsıda sözler
Yaman ortaġ taraġçe miñ til ile
Arḳadan birmeleb terib sözler[549]

---

[546] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 24 – 26.
[547] Bu şiir, 1924 yılında yazılmış olup, şair Avlânî, Bolşevik ihtilâlinin gerçekleştiği 1917'den 1924'de kadar geçen zaman zarfında Özbek Sovyet basınının eriştiği muvaffakiyetleri terennüm etmektedir.
[548] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 182.

Yine bu şiirde, salih insanların sohbetinin kişiyi kemâle erdireceği, cahillerin sohbetinin ise insanı fâsığa çevireceği, iyi hâl sahiplerinin insanın kalbini uyandıracağı, sapıkların hâlinin ise kişinin kalbini öldüreceği ifade edilmektedir:

Ṣuhbet-i ṣāliḥ ḳılur kāmil seni
Ṣuḥbet-i cāhil ḳılur fāsıḳ seni
Tirguzadur köñliñi erbāb-ı hāl
Öldürür ḳalbiñni erbāb-ı ḍalāl

Avlânî, "*Ciġer-sūz*" adlı şiirinde, bazı insanların çeşitli hilelerle kendisini arkadaş olarak göstermeye çalıştığını, arkadaş zannetiği kişilerin can düşmanı çıktığını, onların hançer gibi keskin dillerinden kalbinde birçok yara açıldığını ve acı çeken kalbinden söz yerine kan aktığını dile getirmektedir:

Āşnālıġ körsetür ḳaşımda yüz neyreñ ile
Āşnā ẓann itdiġim bir düşmen-i cānım çıḳar

Ḫanceri tilden dilimde yaralar ṭurna ḳatar
Söz imas hicrān dilimden tırḳırab ḳanım çıḳar[550]

"*Āh Baġr-Ḳanım*" adlı şiirde, kötülerin sefer esnasında dost gözüküp arkadaşı hakkında gıybet edeceği, fırsat bulduğunda arkadaşının derisini yüzeceği, eline taş alarak tuzak kuracağı ve birçok kötülük yapacağı belirtmektedir:

Seferiñde senge dost bolub ġıybetiñ ḳılur
Dostiñ 'ilāc tapsa seni postiñni şilür
Aladır taşını şildiretüb ḳolda oynatub
Tedbīr ḥile-dām ḳurub kim: neler ḳılur[551]

---

[549] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 42 – 44.
[550] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 32 – 33.
[551] **A.g.e**., s. 22 – 23.

"*Türli Şe'rler*" adlı şiir derlemesinde ise iyi insanlarla dost olanların maksadına ulaşacağı, cahillerle dost olanların ise bir gün katil olacağı bildirilmektedir:

Yaḫşi birle yürse her kim maḳsūdı hāsıl bolur,
Yürse nādānlar bile bir kün barıb ḳātil bolur.[552]

2.3.25. Anne ve Kadın

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde anne ve kadın temalarına da rastlanır. "*Merdikārlar 'Aşulesi*" adlı manzumenin "*Oġlınıñ Anasıga Aytgan Sözı*" adlı parçasında, bir amele, şefkatli annesinin kendisi için Mekke ve Medine kadar mukaddes bir varlık olduğunu, annesinin kendisinin dert ortağı ve gönlünün rahatı olduğunu derin ve anlamlı ifadelerle dile getirmektedir:

Vālidem Mekkem Medinem mehribānım sen idiñ
Ġam-güzārım müşfiḳim ārām-ı cānım sen idiñ[553]

Yine aynı manzumenin "*Ḫātunige Aytgan Sözı*" adlı kısmında, amele, bu defa karısına aralarındaki sevgi bağını hatırlatmakta, ancak yârinden ayrılmaktan dolayı takatinin kalmadığını belirtmekte, yâriyle vedalaşmaktadır:

Bir birimizge maḥabbet rişte sin bağlab idük
Ṭāḳatim yoḳ hecriñge ey yār körsem körmesem[554]

Abdullah Avlânî, Ekim İhtilâli'nden sonra kaleme aldığı "*Oktyabr' Bayramı*" adlı şiirinde, ezilen Şark insanlarının hürriyet aradığını, hukuksuz kadın ve kızların ise sığınacak yer arayarak ağladıklarını dile getirmektedir:

---

[552] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 203.
[553] Merdikârlar Âşulesi, s. 21.
[554] **A.g.e.,** s. 22.

Ezilgen Şarḳ elleri āzādlıknı izleydi.
Ḫātın-ḳızlar huḳūḳsız, penāh tileb yıġlaydı.[555]

2.3.26. Anadolu Türklüğü

Abdullah Avlânî'nin "*Ḳars Felāket-zedeleriniñ Ḥāli*" adlı şiiri Anadolu Türklüğü hakkında kaleme aldığı tek şiiridir. Şair, bu şiirinde, 20. asrın başlarında Kars ve Ardahan'da meydana gelen depremden zarar görenlerin hâlini büyük bir üzüntüyle tasvir etmektedir. O, deprem âfetinden feci bir şekilde zarar gören Anadolu Müslüman Türklerinin hâline bir Müslümanın, Kur'ân ehlinin ve onlar gibi eziyet çekenlerin göz yaşı dökmeden duramayacağını söyler. Kars ve Ardahan'ın viran olduğunu, çocuklarının ağladığını ve baykuşların oralara yuvalandığını dile getirerek Anadolu Türklüğüne "geçmiş olsun" dileğinde bulunmakta ve İslâm âlemini Anadolu'da yaşayan "ìmÀn ehli"ne yardım etmeye çağırmaktadır:

Bu yazıḳlar ḥāline ḳaysı Müsülmān aġlamaz
Bu fecāyi' ṣaḥneni körgande kim? ḳan aġlamaz
Bu muṣībet dāġıda ḳay? ehl-i Ḳur'ān aġlamaz
Şunça īmān ehli ḳurbān ḳaysı? Hicrān aġlamaz
Boldı heb vīrāne Ḳarṣ u Ardahan
Ḫāne-vīrān beççe giryān saldı bayḳuş āşiyān[556]

2.3.27. Rusça Öğrenmek

Ruslar'ın Türkistan'ı işgal etmesiyle birlikte Rus dili yerli halklara zorunlu olarak ve tedricen öğretilmeye başlanır. Halk, buna karşı çıkar. Bunun en önemli sebebi, Rusların işgalci ve gayrimüslim olmasıydı. Ancak Ceditçi aydınlar bundan müstesnadır. İsmail Gaspıralı'nın başlattığı Cedit

[555] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 178.
[556] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 34 – 35.

hareketi mensupları, dünyada ve Rusya'da meydana gelmekte olan yeni gelişmelerden haberdar olmak ve bu yenilikleri Türkistan'da uygulamak açısından Rusçanın öğrenilmesini doğru bulmuşlardır. Çünkü Rusya'nın bölgede hâkim olmasından dolayı ister istemez dünyadaki yeni gelişmeler Rusya üzerinden Türkistan'a girmek zorundaydı. Abdullah Avlânî, işte bu görüşten yola çıkarak Rusçanın Türkistanlılar tarafından öğrenilmesinde bir beis görmemiş, aksine herkesin Rusça öğrenmesi gerektiğini savunmuştur. Meselâ, "*Öz Ma'īşetimizden*" adlı şiirinde, Türkistan'ın Rusya tarafından işgal edilmesinin üzerinden elli yıl geçmesine rağmen Türkistanlıların Rusça bilmediğini ve resmî dairelerde Rusça bilenlerin yardımına muhtaç olunduğunu bildirmektedir. Ayrıca çocuklara Rusça öğretilmesi gerektiğini tavsiye edenlere anne ve babaların "Rusça öğrenmenin çocukların ahlâkını bozacağı", cevabını vermelerini de eleştirmektedir:

Toldı tābi'liġimiz Rusyaga illik yıl
Bilmeyin Rus lisanın közimiz müldür müldür
…….
…….
Kimge oġliñı oḳut Rusça diseñ tiñlamayor
Rusça bilse buzılur dir veci buldur buldur[557]

Bununla birlikte Abdullah Avlânî, Rusça öğrenerek Rus kültürü ve Rus hayat tarzına kendini kaptıranlara da karşı çıkmış, özlüğünü unutmamaya çağırmıştır. O, bu hususta şunları söylemektedir: "Hıfz-ı Lisân, diye her milletin kendi ana dili ve edebiyatını korumasına denilir. Her milletin dünyada var olduğunu gösteren âyine-i hayâtı dili ve edebiyatıdır. Millî dili kaybetmek, milletin ruhunu kaybetmektir. Heyhât! Biz Türkistanlılar bırakın millî dili korumayı, günden güne unutarak kaybetmekteyiz. Dilimizin yarısına Arabî ve Farisî karıştığı yetmezmiş gibi bir kenarından Rusçayı da yapıştırmaktayız. Doğru, bizlere hükûmetimiz olan Rusların lisânını bilmek hayat ve saâdetimiz için aş ve ekmek gibi gerekli şeydir. Lâkin yerinde kullanmak ve söylemek lâzımdır. Herşeyi birbirine katıp, çorba gibi karıştırmak dilin ruhunu bozar.

[557] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 37.

Yahu! Bizlere ne oldu? Atalarımızın yolundan ayrıldık. ‘İyi birisine komşu oluncaya kadar başın derttedir’ demişler. Atalarımızdan gelen mukaddes dil ve edebiyatımız azımsanacak kadar küçük değildir. Kendimize dönersek, kaybolan güzelliklerimizi de buluruz. ‘Kaybolursa kaybolsun, zaten başıma dardı’ diye Avrupa şapkasını giyip, komik duruma düşmek, çok ayıp ve utanç vericidir. Peygamberimiz, ‘Erlerdeki cemâl, lisân ve dildir’, demişlerdir…”,[558] diyerek milletini özlüğünü kaybetme tehlikesine karşı uyarmaktadır.

2.3.28. Muhtelif Temalarda Yazılan Şiirler

Abdullah Avlânî’nin değişik temalarda yazdığı şiirler bulunmaktadır. Bu şiirler, kul hakkı, dünya, pamuk, çocuklar gibi muhtelif temalardan oluşmaktadır.

Meselâ, “*Ḳurultay*” adlı şiirde, Müslüman Türklerin bin yıldır kullandığı Arap yazısının kullanımdaki zorlukları anlatılmaktadır. Şair Avlânî, öğretmenlerin eski, sağdan sola doğru yazılan ve eğri harfli Arap alfabesi üzerinde çalışarak bu yazıyı tasfiye etmekte olduğunu alkışlamaktadır. Öğretmenlerin bu çalışması, Türkistan’da Arap yazısının yerine Rusların kullandığı Kiril yazısının kullanımı için bir temel atma çalışmasıdır. Nitekim Arap yazısı tasfiye edildikten sonra 1929 yılında Lâtin, 1940 yılında ise Kiril alfabesi zorunlu olarak Türkistanlılara dayatılmıştır. Rusların bu hareketi, Türk dünyasını bir arada tutan tek yazı dilini ortadan kaldırarak halkını bir an önce Ruslaştırmak için yapılmıştır:

Eskiden ḳalġan,
Arabdan alġan
Sertürtki, egri,
Oñdan yazılġan
Harfler üstide

[558] Abdullah Avlânî, **Türkî Gülistan yahut Ahlâk**, Taşkent, 1917, s. 45-47.

Toḫtab ne derler?
Ḳanday çızıḳlar
Çizib keteler?[559]

"*Pamuk*" adlı şiirde ise, pamuğun tohumundan ayırılarak Moskova'ya gönderildiği, orada iplik hâline getirilerek kumaş yapıldığı, istiflendiği, sayıldığı ve her tarafa taksim edildiği, yani SSCB ülkeleri arasında paylaştırıldığı terennüm edilmektedir:

Paḫta çıḳdı çigitiden ayılıb,
Ketdi Maskov taman ḳayılıb,
İp bolıb, çit toḳıldı-yu yayılıb,
Tiklenib, cāylanıb, sanab sayılıb,
Kus, bilen taḳsim etdi her yaṅa.[560]

Avlânî, "*Yer Tariḫi*" adlı şiirinde, yer küresini binlerce asır önce güneşten parlayarak atılıp çıkan ateş parçasına ve top mermisine benzetmektedir:

Ey, yerniñ şeri,
Sen elleḳança
Miñ yıl ilgeri,
Sānsız-sanāḳsız
Asrlar burun.
Ḳuyāşdan çaḳnab
Çıḳġan ot parça,
Yaṅġın bölegi,
Atılġan bir top
Oḳıġa oḫşaş
Bir nerse ediñ.[561]

Şair Avlânî, "*Ḫarābelerge Ḫiṭāb*" adlı şiirinde, harap olan dünyayı gâh sükût içindeki toprağa, gâh mahşere benzetmektedir:

---

[559] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 192 – 193.
[560] **A.g.e.**, s. 183 – 184.
[561] **A.g.e.,** s. 197 – 200.

Kāh şebdik sükūt içre türāb
Kāh maḥşersen ey cihān-ı ḫarāb[562]

"*Öz Ma'īşetimizden Bir Manẓara*" adlı şiirde, İslâm dininin kul hakkı yemeyi yasakladığı, ancak Türkistanlıların kul hakkından sakınmadıkları dile getirilmektedir:

Dīnimiz men' itgan kişin ḥaḳḳın yirden
Biz ḥaẕer ḳılmaymız ḥaḳḳıñ yoḳ dirden[563]

"*Velīniñ Cum'a Bayramı*" adlı şiirde, çocuk terbiyesine dikkat çekilmektedir. Avlânî, akıllı ve edepli çocukların tarifini bir çocuk diliyle yapmaktadır. Şiirin ana karakteri olan Veli, günlük işlerinde önce anne ve babasının hizmetini yerine gitireceğini, derslerini tekrarlayıp çalışacağını, Kur'ân okuyacağını ve yatsı namazını kıldıktan sonra uyuyacağını dile getirmektedir:

Atam anam ḫidmeti
Bolsa edā itürmen
Ṣoñra sabaḳlarımnı
Tekrār ḳılub bilürmen
Ḳur'ān ḳılub tilāvet
Ḥuftan oḳub yaturmen[564]

[562] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 8 – 9.
[563] **A.g.e.,** s. 37 – 39.
[564] Mekteb Gülistânı 5. cüz, s. 24.

2.4. DİL VE ÜSLÛP

Abdullah Avlânî, Ali Şîr Nevâî ve Fuzûlî'nin gazelleriyle büyülenmiş, Sâdî ve Hâfız'dan çok etkilenmiştir. Bundan dolayı da Fars dilini çok iyi bir şekilde öğrenmiştir. Bu büyük şairlerin eserleri, Avlânî'ye tesir etmiş, kendisi de bu tesir sebebiyle aruz ve hece vezinlerini kullanarak şiir yazmaya başlamıştır. Abdullah Avlânî, sade bir dille, samimî duygularla klâsik ve halk şiiri geleneğinde eserler vermiştir. Avlânî'nin şiirleri, klâsik şiirin dilindeki imaj ve mânâların yanı sıra halk dilindeki, özellikle çocuk dilindeki sadeliği, güzelliği ve gerçekliği oluşturmaktadır.

M. Cumabayev'in "*Balalar Edebiyatı*" adlı kitabında, Avlânî'nin on dört yaşındayken şiir yazmaya başladığı belirtilmiştir.[565] Bütün bu bilgiler, G. K. Kerimov'un "Özbek Edebiyatı Tarihi" adlı kitabında geçmektedir.[566] Avlânî'nin ilk şiirleri maalesef bugüne ulaşamamıştır. Eserleri üzerinde en fazla çalışan Özbek profesör Begali Kâsımov'a göre, Avlânî şiirlerinin ruhu ve karakterinden yola çıkılarak, Avlânî 1905 yılından sonra şiir yazmaya başlamıştır[567]. Avlânî, bu yıllarda edebiyatla âşina olmaya başlamıştır. On beş yaşından itibaren gazetede şiirleri yayımlanmaya başlanmıştır. Avlânî, hem Çarlık, hem de Bolşevik dönemini yaşayan bir şairdir. Bu yüzden siyasî sebeplerden dolayı her iki dönemin iktidarlarına, siyasetine, ideolojilerine ve elbette devlet başkanlarına atfen şiirler de kaleme almıştır. Ancak bu konudaki şiirleri birkaç tanedir. Tezin muhteva kısmında belirtildiği gibi Abdullah Avlânî'nin şiirlerinin neredeyse tamamı öz milletinin sıkıntıları ve işgale maruz kalmış vatanın ıstıraplarıyla yoğrulmuştur. Yukarıda zikredilen iki devrin ve şartlarının baskıcı siyaseti, Avlânî'nin şahsî üslûbunu değişik yönlere sevketmiştir. Batı'da sanayi ve siyasî alanlarda meydana gelen gelişmeler ve yenilikler/icatlar, sosyal dinamikler, yabancılaşmalar, ümitler, hayaller, ülküler, hayal kırıklığı ve karamsarlıklar, şairin üslûbuna yön vermiştir. Dönemin baskılarına karşı kendini savunmak ve sosyal hayata olan

---

[565] M. Cumabayev, **Balalar Edebiyatı**, "Okıtuvçı" Neşriyatı, Taşkent, 1994, s. 64.
[566] G. K. Kerimov, **Özbek Edebiyatı Tarihi**, "Okıtuvçı" Neşriyatı, Taşkent, 1987, s. 298–299.
[567] Begali Kâsımov, **A.g.e.**, s.5.

tepkisini dile getirmek için şair Avlânî, üstü kapalı ifadelere, istifham ve nidalara, tekrarlara, dramatik ve trajik tesir gücüne sahip olan söz sanatlarına başvurmuştur. Avlânî, mecazlarla, meydana getirdiği simgelerle ve ifade ettiği mesajlarıyla, dili kullanış tarzıyla ve kullandığı sanatlarla milletine ve düşmanlarına mesajlar verir. Şairin mesajlarını hangi "adrese/kime" yönelttiği, neyi sorduğu değil, niçin sorduğu veya niçin bu kadar çok soru cümlesi ve edat kullandığı, "kime seslendiği" değil "niçin bu kadar çok seslenme ve fiil unsuru" kullandığı, "emir ve istek" anlamındaki kelimeleri neden çok kullandığı cevaplandırılırsa, şairin vermek istediği mesajlar anlaşılacaktır.

Leksikolojik olarak fiil hâkimiyeti, tansiyonu yüksek kelimeler ve mısralar, metaforik sanatlar ve tezatlar Avlânî'nin şiirlerini iradî ve gayr-i iradî olarak ortaya koymuştur.

Avlânî'nin şiirleri, divan edebiyatının özelliği olan Allah'a "*Hamd*" ve Hz. Peygamber'e "*Naat*" ile başlar. Buna rağmen şair, "*Hamd*" ve "*Naat*"larının sonunu yine milletinin dertlerine bağlar. Allah'a ve Hz.Muhammed'e kullarının ve ümmetinin bütün sıkıntılarına ve çaresizliğine karşı yardım etmesi için yakarır:

Sizden teraḥḥum istiyor İslām yā ḥabīb
Baḳ! ümmetiñni ḥāline bīmār hem ġarīb[568]

Avlânî, şiirlerinde Arapça, Farsça kelime ve tamlamaları sıkça kullanılmıştır. Ancak, sosyal ve siyasî konularda kaleme aldığı şiirlerini parmak (hece) vezninde yazmıştır. Bu da Avlânî'nin hem tarihî-klâsik şiir sistemine, hem de millî-sosyal şiir sistemine, sahip çıktığını göstermektedir. Şair Avlânî, şiirlerini halk türkülerine uyarlayarak hece veznini yazılı edebiyata taşıyan şairlerdendir. Meselâ onun "*Toy Hakıda*" adlı şiiri, "*Reze*" ezgisine uyarlanarak yazılmıştır.

Türkistan Özbek şiirinde Avrupaî tarzda olmak üzere ilk defa Ceditçi şair ve yazarlar eserler vermeye başlamıştır. Bu durum, Avlânî' için de geçerlidir. Meselâ şairin *"'Āile Münāẓarası" ve "Şā'ir İle Ṭūṭī"* adlı şiirleri diyalog

[568] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 4-6.

şeklinde olup, bir münazara şeklinde kaleme alınmıştır. Şair, bu şiirlerinde aile içi tartışmayı, yine bir şair ve papağanın diliyle İslâm ülkelerindeki sosyal ve siyasî durumu diyalog şeklinde tasvir etmeye çalışmaktadır.

Ayrıca Avlânî diğer şairler gibi klâsik edebiyatta "*aşkı*" temsil eden "*gül, bülbül, yâr, ağyâr, mey, çark ve felek*" gibi *sembolleri "Ṣadā-yı Bülbül", "Hicrān-ı Bülbül" ve "Fiġān-ı Bülbül"* adlı şiirlerinde başka bir mânâ ve âhenkte kullanmıştır.

FİĠĀN-I BÜLBÜL

Cihān bāġını gül-zārında feryād itdi bir bülbül
Oturdı naġme-zārında gülin yād itdi bir bülbül
Körüb gül yafrāġını hicrden dād itdi bir bülbül
Viṣāl-i yār üçün yüz nevḥa inşād itdi bir bülbül[569]

Burada bülbül, şairin kendisidir. Kaybedilen "*gülünün yafraġından*" yani, vatanının işgal altındaki durumundan feryat etmektedir. Böylece işgalci Ruslara ve bu duruma seyirci kalan Türkistanlılara tepkisini dile getirmektedir.

Türkçe kelime ve cümlelerin kullanımında ise Çolpan ve Fıtrat gibi Türkiye Türkçesine, az da olsa Azerbaycan Türkçesine has kelime, cümle ve eklerini bolca kullanmıştır. *"'İLM AḤVĀLİNDEN BİR MANẒARA"* adlı şiir, Avlânî'nin aruz vezninde Türkiye Türkçesiyle Türkistan Türkçesini biraraya getirerek kaleme aldığı şiirlerine bir örnek teşkil etmektedir:

Hevā-yı nefsimiz döndürdi bizni istiḳāmetden
Ḥayāt-ı 'ilm düşdi ḫastalıḳġa ḥāl-i ṣıḥḥatden
Devāsına çalışmay turdı 'ālimler 'adāvetden
'İlācın ḳılmadı hīç kimse tüşdi lāf ḳuvvetden
Ġarībi sormıyorlar! ḳorḳmıyorlarmı! ḳıyāmetden[570]

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde kullandığı dil, onun İsmail Gaspıralı'nın "*Dilde, fikirde, işte birlik*!" şiarına ne kadar uyduğunun ispatıdır. Her ne kadar

[569] Edebiyât-Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 28-29.
[570] Edebiyât-Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 14-15.

Abdullah Avlânî, Fıtrat gibi Türkiye'de bulunmamışsa da, Türkiye'deki Jön Türkler'e, Tatar ve Azerbaycanlı Ceditçilere kendini yakın hissetmiştir. Özelde Türkistan'da, genelde ise Türk dünyasında ortak bir dil oluşturma konusunda hemfikir olan Ceditçiler için İstanbul'dan, Bakû'dan ve Kırım'dan Türkistan'a gönderilen gazete ve dergilerin önemi çok büyük olmuştur. Ayrıca Müslüman Türk toplulukları arasında Arap yazısının kullanılışı, tek yazı dili esasında ortak bir iletişim dili oluşturma konusunda kolaylıklar sağlamıştır. Bu durumu fark eden Sovyet idaresi, Bolşevik ihtilâlinden sonra Türkistan'ı kendi uydurdukları sun'î yazı dilleriyle bölerek Türk birliğinin önünü kesmiştir. İşte bu sebeplerden dolayı bugün Türk lehçeleri arasında imlâ farklılıkları bulunmaktadır.

Ayrıca Osmanlı Türkçesinin Türkistan'daki orta okullarda okutulmaya çalışılması da Türkistan Türkçesiyle Türkiye Türkçesinin kaynaştırılması açısından çok önemliydi. Abdurauf Fıtrat, 1918 yılında Maarif Şûrâsı'nda alınan bir karar hakkında "Tilimiz" adlı makalesinde şu çarpıcı bilgileri bildirmektedir: "'İbtidâî mekteplerimizin ilk üç senesinde ana dili – Özbekçe okutulsun, ondan sonra edebî umûmî Türk dili okutulsun!'. Bunların edebî umûmî Türk dili dedikleri Arapça muhtevalı Osmanlıcaydı".[571]

Abdullah Avlânî'nin üslûbunu ortaya koyan özellikleri şu plan çerçevesinde ele alınmıştır:

LEKSİKOLOJİ
Kelimelerin Frekansları
Kelimelerin Mahiyetleri
Kelime Cinsleri
Sıfat Tamlamaları
İsim Tamlamaları
Deyimler
Taklidî Kelimeler
Özel İsimler

[571] Abdurauf Fıtrat, "**Tilimiz I-II**", **Tanlangan Asarlar**, C. 5, Toshkent, Ma'naviyat, 2006, s. 134.

2.4.1. Leksikoloji

Leksikoloji, Abdullah Avlânî'nin üslûbunu belirleyen vasıtalardan biridir. Şairin şiirlerinde vermek istediği duygu, düşünce ve ruh dünyası, onun tercih ettiği kelimelere bağlıdır. Dolayısıyla şairin psikolojisi, duyguları, zevkleri, dünyaya ve insanlara olan bakış açısı, onun kullandığı kelimelere yansır. Bu bağlamda Avlânî'nin şiirlerinde kullandığı kelimelerin frekansları, türleri ve mahiyetleri incelenecektir. Abdullah Avlânî'nin kelime dünyasının tespiti ve bundan hareketle yapılacak değerlendirmeler için bütün şiirleri yerine 58 şiiri esas alınmıştır. Seçilen bu şiirlerin hangi kitaplarda yer aldığı ve alınan bu şiirlerin sayısı aşağıda belirtilmiştir. Seçilen şiirlerin sayısı, Avlânî'nin bütün şiirlerinin yaklaşık üçte birine tekabül etmektedir. Avlanî'nin yedi eserinden altısı, Arap harfli eski Türkistan metinlerinden, bir tanesi de Kiril alfabesiyle yazılmış olan metinlerden okunarak transkribe edilmiştir. Bahsi geçen Kiril alfabesiyle yazılmış metnin orijinali bulunamadığı için Begali Kâsımov'un "*Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı*" adlı eserinden yararlanılmıştır. Dolayısıyla şiirlerde bazı kelimelerin birden fazla yazılış şekli olması sebebiyle bunlar köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir. Abdullah Avlânî'nin incelemenin metin kısmına esas teşkil eden eserlerinin adları ve bu eserlerden seçilen şiir sayıları şunlardır:

Abdullah Avlânî, Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden 1. cüz adlı eserinden seçilen: *Ḥamd, Tevḥīd, Na't-ı Şerīf, Ṣıfāt-ı Bārī Te'ālā, Biz Millet, Yā Rabb, Mekteb Ḥaḳḳında, Muḥammes, İstemes, Uşbu Edebiyyāta Türkistān Ehlinden Cevāb, Muḥammed Ḫudāyārḫān Tilinden, Edebiyāt.* (Kitapta yer alan 21 şiirden 12'si)

Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden 2. cüz adlı eserinden seçilen: *Ḥamd, Maḥbūblerime Bir Ḫiṭāb, 'İlm aḥvālinden Bir Manẓara, Millet Ḥālinden Bir Ye's, Tercī'-i Bend, Türkistān Tufrāġından Bir Ṣadā, Girdāb-ı Ġamdan Bir Furtuna, Felekden Bir Şikāyet.* (Kitapta yer alan 32 şiirden 8'i)

Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden 3. cüz adlı eserinden seçilen: *Ḥamd, ʻĀile Münāẓarası, Muḥārebe Münāsebetīle Pādşāh-ı ʻAẓam Vaṭan ve ʻAskerler Ḥaḳida Duʻā, Cerīde Muḥibblerine, Ṣadā-yı Bülbül, Millet Heykelige Ḫiṭāb, Öz Maʻīşetimizden.* (Kitapta yer alan 39 şiirden 7'si)

Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden 4. cüz adlı eserinden seçilen: *Ḥamd, Rü'yā, Milletga Ḫiṭāb, Aḳma Köz Yaşım, Taʻrīf-i Gül, Cehlden Nefret, Ḳarş Felāket-zedeleriniñ Ḥāli, Öz Aḥvālimizden.* (Kitapta yer alan 29 şiirden 8'i)

Mekteb Gülistānı - Edebiyat Yahut Millî Şiirlerden 5. cüz adlı eserinden seçilen: *Mekteb Balası, Vaṭan, Zekāt, Küz, Mekteb, Peçāre Gül, Maymūn İle Közaynak, Ḳamış İle Ḳavaġ, Tülki İle Ḳarġa.* (Kitapta yer alan 29 şiirden 9'u)

"Merdikārlar Āşulesi" Edebiyāt Mecmūʻasıniñ 6. cüzi adlı eserden seçilenler: *"Hicrān" Küyi, "Ḫānedān-ı İmpiratorımızga Bizden Duʻā", Feryād-ı Vaṭan, Bir Merdikārnıñ Atası Oġlıga Aytgan Sözi, Oġlınıñ Anasıga Aytgan Sözi.* (Kitapta yer alan 8 şiirden 4'ü)

"Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı" adlı eserden seçilen şiirler: *Ḳutuldik, Partiya Drujinaçılarige, Hürriyet Marşı, İşçiler Ḳulaġıge, Oktyabr' Bayramı, Ögit, Tāvuş, Ḳızıl Ḳoşın Şarḳısı Atlan!, Ḳızıl Ḳoşınġa, "Bahār Keldi" Ḳoşıġı.* (Kitapta yer alan 31 şiirden 10'u)

2.4.2. Kelime Frekansları ve Mahiyetleri

İncelediğimiz şiirlerde toplam 9838 farklı kelime kullanılmıştır. Bunlardan 6.835'i isim, 2.329'u fiil, 674'ü edattır. 9838 isimden 2128'i bir defa kullanılmıştır. Avlanî'nin kelime dünyasının % 69.5'i isim, % 23.6'sı fiil, % 6.9'u edattır.

2.4.2.1. İsimler

Abdullah Avlânî'nin yukarıda seçilen şiirlerinde toplam 6.835 isim kullanılmıştır. İşlevlerine göre bunların sayısal dağılımı ad 4.559, sıfat 1.505, zamir 520 ve zarf 252 şeklindedir. Avlânî'nin birer defa kullandığı ad 1.578, sıfat 434, zarf 83 ve zamir 33 adettir.

2.4.2.1.1. Adlar

Abdullah Avlânî'nin diğer kelime türlerine oranla sayı olarak daha fazla kullandığı (Türkçe, Farsça ve Arapça kökenli) adlar ve frekansları şöyledir:

2.4.2.1.1.1. Türkçe Kökenli Adlar

Bir (97), köz (47), yer (34), [yir 12], bar (28), baş (28), kişi (27), söz (26), ata (24), yol (24), yüz (23), ḳol (22), işçi (22), iç (19), oġıl (18), [oġul 5], üy (18), yıl (17), yardem (17), [yardım (1)], bukün (16), tülki (16), ḳız (16), ḳarġa (15), pul (13), toy (11), ḳan (11), [ḳān 3], bugün (8), orın (8), ot (8), köñil (8), köñül [4], taġ (8), uyḳu (8), arḳadaş (6), kiçe (6), keçe [(3)], (6), taş (6), tikan (6), ḳuş (6), ḳulaḳ (6), [ḳulaġ (4), ḳulāḳ (1)], yaraġ (6), yaş (6), su (5), [suv (1)], yulduz (5), çocuḳ (4), ortaġ (4), [ortaḳ (1)], oġlan, oḳuv (4), til (4), ḳamış (4), ḳuyāş (1), [ḳuyaş (1)].

Şair Avlânî'nin, Türkçe isimleri yoğun olarak kullandığı bazı şiirlerinden aşağıda örnekler veriyoruz. Ancak bu örneklerde Türkçe isimlerin yanı sıra Arapça ve Farsça kökenli isimler de yer almaktadır. Dolayısıyla Türkçe isimler italik olarak ve koyu renkte gösterilmiştir. Bu sistem, Farsça ve Arapça kökenli isimler için verilecek örnekler için de geçerli olacaktır.

“ALLAHÜ TE‘ĀLĀNİÑ ḲUDRETİ”

Ḳoy u ***ḳozı tive sıgır*** otlar ***taġlarda***
Minmek üçün ***at*** u ***işak taynı*** yaratdı[572]

“TERCĪ’-Ī BEND”

Ḳızlar ananı sözlerini ḳılmıyor ḳabūl
Oġlı atasınıñ sözine salmıyor ***ḳulaḳ***
İr ḫātunı bilen ḳıladur irte kiç ***uruş***
Ḫātun iriga ḳılġuçı her ***künde*** miñ firāḳ[573]

“ÖZ MA‘İŞETİMİZDEN”

Kimge ***oġliñı*** oḳut ***Rusça*** diseñ tiñlamayor
Rusça bilse buzılur dir veci buldur buldur

Semavārge çıḳuşub ***yaş ḳarı*** çüldüraşür
İrteden keçġeçe ***çaynı*** içadur şuldur şuldur[574]

2.4.2.1.1.2. Farsça Kökenli Adlar

Gül (37), cān (26), [can (2)], feryād (22), [peryād (2)], cihān (20), [cahān (1)], dil (19), bāy (18), düşmen (17), düşman [(2)], pādşā (17), [pādşāh (4), pādşeh (1), pādişāh (1)], bāġ (16), Ḫudā (12), yār (11), derd (10), giryān (10), bülbül (9), dūstān (9), peyġamber (9), ümmīd (9), [ümid (3)], vīrāne (9), dergāh (8), [dergeh (1)], kār (8), bahār (7), būstān (7), [bostān (1)], çāk (7), bayraḳ (6), beççe (6), [beçe (1)], dost (5), [dos (4)], baḫt (5 efa), yārān (5).

Farsça kökenli isimlerin kullanıldığı bazı şiirlerden örnekler şunlardır:

[572] Mekteb Gülistânı, 5. cüz, s. 12.
[573] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 25 – 28.
[574] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 37.

"UŞBU EDEBİYYĀT*A* TÜRKİSTĀN EHLİ*N*DEN CEVĀB"

Ḳanı *ir* bizde *uyḳudan* uyāġ *ḫātūn ḳatārında*
Dil ü ***cānın*** *cehālet* ḳaplamış yatmış *mezārında*
Neçük *'ibret* alur ***cānsız*** cemād ol ḳabr-ı zārında
Ne dib *söz* tiñleyor kim penbe *ġaflet* ***köşkārında***
Niçün tursun bu *ġafletden teġāfül 'itibār* itmez

Bu cehl-istān iliġa *va'ẓlar* ***kār*** itmegey ***feryād***
Bu sengīn ***dilleri*** tipküler ***āzār*** itmagay ***feryād***
Bu Āsyā ***sengīn*** üstiden tiper yā kitmegay ***feryād***
Bu ***kūh-istān*** ilini *kehf* ***ḫābı*** bitmegay ***feryād***
Yatar dāyim *ferāġatda* ***neñ*** 'ār-ı ġār itmez[575]

"'İLM"

'İlm ***bāġında*** bizim tāẕe bekām olmalıyuz
'İlm ***gülzārına bülbül*** kebi rām olmalıyuz
'İlm vaṣlına ***ḫured***-mend ***ḫurām*** olmalıyuz
'İlm ile millet-i İslāma ġulām olmalıyuz
Yaşamak ister isek *'ilme* revān olmalıyuz
'İlmsiz ḳalsak *esāretge* ***nişān*** olmalıyuz[576]

"'İFFETLİ İNSĀNLAR"

Parça nān dib sındurarmı, *ādemiyyet şānını*
Goşt yıġmaḳġa virer mi? nefse *minnet* ***nānını***
Minnet içre ***bend*** itar mı? her kişi cānānını
Çīnden işleb kiltürar çin merd meydān-ı *nefs* üçün[577]

2.4.2.1.1.3. Arapça Kökenli Adlar

'İlm (105), [ilm (5)], mekteb (83), millet (68), zamān (47), [zamāne (7), ẕamāne (1)], vaṭan (38), şān (31), ġam (28), [gam (1)], insān (28), ḫidmet (28), [ḫiẕmet (2)], ġayret (27), [gayret (2)], dünyā (21), cehālet (20), ḥāl (19), İslām (17),

[575] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 13-14.
[576] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 6-8.
[577] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 27-29.

ġaflet (16), ālem (15), [ālem (1)], nūr (15), müsülmān (13), ümmet (13), ġilmān (12), hicr (11), [hecr (2)], hürriyet (11), vaḳt (11), ‘aḳl (10), şevḳ (10), ḳadr (10), ḳavm (10), zulm (10), [ẓulm (4)], cemāl (9), ḥayāt (9), [hayāt (1)], ḥesāb (9), miḥnet (9), [meḥnet (4), mehnet (2)], naṣīḥat (9), ṣıdḳ (9), belā (8), ‘ibret (8), felek (8), fünūn (8), ḥīle (8), [ḥīyle (1)], ‘adāvet (7), [adāvet (1)], ‘umr (7), [umr (1)], aġyār (7), ādem (7), hevā (7), leklek (7), ḫātūn (7), (ḫātın [(1)], ẓulmet (7), teraḳḳī (7), ḳuvvet (7), ‘amel (6), aḥvāl (6), devlet (6), cism (6), cisim [(1)], fikr (6), ḥasret (6), [hasret (1), ḫasret (1)], ḫatā (6), [ḥaṭā (1)], hicrān (5), iḥsān (6), māl (6), rūḥ (6), dehr (5), ‘ibādet (5), iḳbāl (5), mürüvvet (5), nefs (5), ni‘met (5), ḥarf (5), ẕāt (5), [zād (1)], ḫayr (5), sebeb (5), tāc (5), tamām (5), temām (1), ḳurbān (5), ṭūfān (5), vücūd (5 sa‘ādet (4), saādet [(2)], raḥmet (4), [rahmet (1)], sevdā (4 -ticaret), ṣıfāt (3), ṣıfat (3), ḫayāl (3), [ḥayāl (2)].

“MUḪAMMES”

‘Ālim u cāhil mürīd ü mürşid ü şākird u pīr
Nefs-i emmāre elinde ser-ā-ser olmış esīr
Ḥaḳḳı bāṭıl eylemişler işlenür cürm-i kebīr
Şeyḫler ṣayyād ‘ābidler ‘abūsen ḳamtarīr
Hīçkesde Ḥaḳḳa lāyıḳ bir ***‘ibādet*** körmedim

Eyleyen vīrāne Cemşīd-i Cemniñ eyvānını
Yola salmış bil ki bezm-i ***‘işretiñ*** çendānını
Kim ḳalubdır ki anı ***ġam*** tökmeyübdür ḳanını
Döne döne ***imtiḥān*** itdim ***felek devrānını***
Anda men bir ‘akslikden ġayrı ‘ādet körmedim[578]

“NA‘T-I RESŪL-İ EKREM”

Sizden ***teraḥḥum*** istiyor ***İslām*** yā ḥabīb
Baḳ! ***ümmetiñni ḥāline*** bīmār hem ġarīb[579]

[578] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 8-10.
[579] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 4-6.

"İSMĀ'ĪL BİK RŪḤINA"

Ey ***ümmetiñ*** babası büyük nükte-dān idiñ
Milletni ḥāline düşünen ***tercemān*** idiñ
İrdiñ ***edīb***-i kāmil **ṣāḥib**-i ***lisān*** idiñ
İslām 'ālemine bütün mehri-bān idiñ[580]

2.4.2.1.1.4. Şahıs İsimleri

Allah (20), Rabb (34), Rabbenā (2), Ḫudā (12), Rab (1), Ḥaḳḳ (8), Muḥammed (9), Aḥmed (5), Muṣṭafā (2), Raḥmān (1), Raḥmāni'r-raḥīm (1), 'Aẕrā (2), 'İsā (1), 'Uṯmān (1), 'Umar (2), Ādem (1), Azim (1), Ṣıddīḳ (1), Besṭāmī (1), Eḥad (2), Aḥad (1), Ebū Cehl (1), Ebū-Bekir (1), Felātūn (1), Eflātūn (1), Fir'avn (1), İrem (1), İskender (1), İlyās (1), İş'ıyā (1), Leylā (1), Leylî (1), Manṣūr (2), Marżiyye (1), Mūsā (1), Naṣrıddin (1), Mecnūn (2), Ḥabeş (1), Ḫalīl-ullāh (1), Ḥavvā (1), Ḥaydar (2), Nemrūd (1), Nesīm (1), Ẕekeriyyā (1), Ḥasan (3), Nu'mān ebū Yūsuf (1), Nūḥ (), Rıḍvān (1), Ḥüseyn (2), Rāżiya (1), Suḳrāṭ (1), Süleymān (1), Yūnus (1), Yūsuf (3), Ḳārūn (2), Vāmıḳ (2), Yaḥyā (1), Ya'ḳūb (2), 'Ālī Sīnā (1), Cemşīd (1), Furḳatī (1), Ferhād (1), Ferīdūn (1), Ḫudāvendā (1), Ḫudāy (1), Ḥüsrev (1), Sikender (1), Şīrīn (2), Züleyḫā (1). Lenin (1), İsmā'īl Bik, ġayūr-ı Rüstem-i İslāmiyān (GASPIRALI). Romanov (1), Rasputin (1), Hicrān (39), Züleyḫā (1).

"BİSMİ'LLĀHİR-RAḤMĀNİ'R-RAḤĪM

Ṣenā vü ḥamd-i bī-ḥadd ***Rabbenāġa***
Dürūd-ı bī-'aded ***Ḥaḳḳ-ı Muṣṭafāġa***

Ḫudānıñ raḥmeti bolsun dem-ā-dem
Suyar yāri anıñ tört reh-nümāġa

Ebū-Bekr ü ***'Umar 'Uṯmān, Ḥaydar***

[580] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 6-7.

Ḥasan birle *Ḥüseyni* Kerbelāġa[581]

"ḤAMD"

Binā ḳılıb ikki 'ālemni *Ḥażret-i Feyyāż*
Ṭufeylī *ḥażret-i Kevneyn Seyyid-i bernā*

Yubardı yir yüzige bir niçe peyġamberler
Aralarında idi afżalı *ḥabīb-i Ḫudā*

Atamız *Ādem* ü *Ḥavvānı* ḳoydı cennetiga
Tüşürdi yir yüzige eyleb irdiler ki ḫaṭā[582]

"ḲUTULDİK"

Ḳutuldı barça millet zālim-i ḫūn-ḫār zulminden,
Romanov ḫāne-veyrān boldı, bed-kirdār zulminden,
Esir oldı, haḳir oldı hem öldi ḫār zulminden,
Ḳutuldı ḳança cānlar *Rasputin* düm-dār zulminden,
Bu ibret-ḫānede zālimler etsün ār zulminden[583]

"MUḤAMMED ḪUDĀYĀRḪĀN TİLİDEN"

Miṯāl-i bu *'Alī Sīnā Felātūn*-ṭab' ādemler
Faṭānet bābıda alkan heme ḫaṭṭ-ı müsellemler[584]

2.4.2.1.1.5. Ülke, Yer ve Müessese İsimleri

Mekke (2), Medine, (2), Kerbelā (1), Afġān (2), Āsyā (2), Ḳırım (2), Kūh-ken (1), Māzenderān (1), Ardahan (7), Andicān (1), Ferġane (1), Çüst (1), İrān (2), Fās (1), Kāsān (1), Merġinān (1), Nemengān (1), Rasī (1), Rusī (1), Rusya (1), Taşkend (7), Toreḳurġān (1), Şehriḫān (1), Ḳars (7), Kreml (1), Maskov (1), Yavrupā (1),

[581] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 2.
[582] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 2 – 4.
[583] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 160 – 161.
[584] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 18 – 20.

Amriḳā (2), Hindistān (1), Cezāir (1), Ḳafḳaz (1), Ḳazan (1) Mışır (1), Ufa (1), Orenbur (1), Türkistān (1), İstanbul (1), Fās (1), Yemen, (1).

"ŞĀ'İR İLE ṬŪṬĪ"

Kil ey ṭūṭī ikavlan sözleşeylük hāl-i milletden
İşitdim kim imiş sen bā-ḫaber aḥvāl-i milletden

Körüb ***Mekke Medīne Mışır İstanbul*** ve ***İrānı***
Neler kördiñ işitdiñ söyle cānım māl ṣervetden

Kizüb ***Fās*** u ***Yemen Afġān*** u ***Hindistān Cezāirni***
Ridāden ḫırḳadan tesbīḥden söyle 'ibādetden

Ḳırım Ḳafḳaz Ḳazan Ufa Orenburlarnı kezmişsen
Müsülmānlar arasıda ne kördiñ yaḫşı 'ādetden

Körüb sen ***Yavrupanı*** ḥālini bir bir beyān eyle
Ma'ārifden fünūnden 'ilmden bāb-ı ḥükūmetden

'Arablar, Fārsīler, Türkler, Tatar Hindīler
Teraḳḳī ḳıldılarmı? yoḳmı? Söyle kār-ı ümmetden

Bular hem 'ilm fenden ma'rifetden bā-ḫaberler mi?
Zirā'atden ṣınā'atden hünerden 'ilm-i ḥikmetden

Kilüb sen bizni ***Türkistān*** ārā ey murġ-ı cān-perver
Bu sözlerniñ cevāpını menge birgil mürüvvetden[585]

"MUḤAMMED ḪUDĀYĀRḪĀN TİLİDEN"

Seyāḥat eyler irdim her yılı eṭrāfını çendān
Ki evvel ***Merġinān*** u ***Andicān*** u soñra ***Şehriḫān***
Nesīm-i şeh rabāṭımdın tapar irdi ferāġat cān
Çıḳıb andin şikār eyleb barardım ***Çüst*** ile ***Kāsān***
İsīz ol ***Toreḳurġān*** u ***Nemengānlar*** ḳayan ḳaldı[586]

[585] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 26.
[586] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 18-20.

“SEYĀḤAT ŞEMERESİ”

Andicān u *Merġinan* u *Oş* u *Nemengan* u *Ḫoḳand*
Yāşları birbirleri birlen bolıb sır-dāşlar[587]

2.4.2.1.1.6. Milliyet İsimleri

Yahūd (1), Yahūdī (2), Ermeni (1), Lāṭış (1), Rus (3), Yāvrupālu (1), German (1), ‘Arab (1), Cuhūd (1), Fārsī (1), Türk (1), Tatar (1), Hindī (1).

“ŞĀ‘İR İLE ṬŪṬĪ”

‘Arablar, Fārsīler, Türkler, Tatar Hindīler
Teraḳḳī ḳıldılarmı? yoḳmı? Söyle kār-ı ümmetden[588]

“ÖZ MA‘İŞETİMİZDEN BİR MANẒARA”

Her yerde köçdi *cuhūdlerge* sevdā
Bizlerde ḥavlı sat baġnı satılā[589]

“UŞBU EDEBİYYĀTA TÜRKİSTĀN EHLİNDEN CEVĀB”

Bu maḥvistānda birmes ‘ibret ü ġayret ṣemer heyhāt
Heme yol körsāçılar ṭama‘çı der-beder heyhāt
Bu fenlerden ḫabersizdir felekler ḳarṣ urar heyhāt
Yahūd u *Ermenī Lāṭışlar* eyler elḥaẕer heyhāt
Ebū Cehl ü *Yezīdler* biz kebi milletni ḫār itmez
.....
.....
Yahūdīler kilib sevdānı andek ḳısmını aldı
Şüpürgüçi yamāḳçı ḫayrçilik bizġa hem ḳaldı
Yahūdīler körüb *Türk*/terk ittifāḳın ‘aḳldan tāldı
Yasab şirket ġanīler yıġdı pul amā sebil ḳaldı

[587] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 9 – 10.
[588] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 26.
[589] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 37 – 39.

Tenezzül iftirāḳ itmekde bizler şerm ü ‘ār itmez[590]

2.4.2.1.1.7. Türkiye Türkçesine Ait Unsurlar ve Kullanım Şekilleri

Şair Abdullah Avlânî'nin bir özelliği de Türkiye Türkçesine çok önem vermesidir. Öyle ki o, Özbek Türkçesiyle Türkiye Türkçesini bir araya getirerek şiirler yazmıştır. Avlânî, şiirlerinde Türkiye Türkçesine ait kelime ve ekleri mahirane bir şekilde kullanmıştır. Bu durumu kimi zaman isimlere getirdiği çekim ekleriyle, kimi zaman da fiillerin çekiminde kullanılan zaman ve kip ekleriyle de yapmaya çalışmaktadır. Avlânî'nin ayrıca, Farsça, Arapça ve sadece Özbek Türkçesine has olan kelimelere Türkiye Türkçesindeki gramer eklerini (şimdiki zaman eki –iyor, yönelme hâli eki –e, –a, geniş zaman eki –maz, gibi) ekleyerek kullandığı da görülmektedir. Bundan başka ses bakımından da Türkiye Türkçesine has olan (bağlayıcı/yardımcı ünlü/ünsüz olarak –n ünsüzü gibi) bazı özellikleri Özbek Türkçesine taşımıştır. Bu durum, onun İstanbul Türkçesini, Türk dünyasının ortak dili olması yönünde İsmail Gaspıralı'nın "*Dilde, fikirde, işte birlik!*" şiarına uygun hareket ettiğine delâlet etmektedir. Öyle ki, onun bazı mısraları ve şiirleri İstanbul Türkçesinin birçok özelliklerini taşımaktadır. Bunun başlıca sebeplerinden biri, şair Avlânî'nin Türkiyeli şairlerden özellikle Ziya Paşa'dan etkilenmiş olmasıdır. Meselâ Avlânî'nin "Edebiyât yahut Millî Şiirlerden" 1. ve 2. cüzünün giriş kısımlarında Ziya Paşa'nın meşhur "Āyīnesi işdir kişiniñ lāfa baḳılmas/Şaḥṣıñ körünür rütbe-i ‘aḳlı eṣerinden" beyti kaydedilmiştir. Ayrıca Avlânî birçok şiirini, Türkistan ve İstanbul türkülerinin ezgilerine uyarlayarak kaleme almıştır. Yani şarkı olarak söylenmek üzere yazmıştır. Avlânî'nin "Edebiyât yahut Millî Şiirlerden" 4. cüzünde "*Aḳma Köz Yaşım*" adlı bir şiir bulunmaktadır. Bu şiirin en önemli özelliği, sadece İstanbul'a özgü olan "*Üsküdar'a Giderken*" adlı türkünün ezgisine/havasına uyarlanarak yazılmış olmasıdır. Bundan Abdullah Avlânî'nin sadece Türkiyeli şair ve yazarlardan

[590] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 13 – 14.

etkilenmiş olduğu değil, aynı zamanda İstanbul'un bestekârlarına da hayran olduğu anlaşılmaktadır.

O dönemde bütün Türk-İslâm âleminde Arap alfabeli yazı kullanıldığını düşündüğümüzde bir İstanbullunun Avlânî'nin şiirlerinin tamamı olmasa da %90'nı anlamaması mümkün değildir. Bu durum, başta Türkiye olmak üzere Türk-İslâm âlemi için oldukça önemlidir. Avlânî aynı zamanda Türk-İslâm çoğrafyasının dertleriyle dertlenen bir şairdir. Meselâ şair, "*Ḳarṣ Felāket-zedeleriniñ Ḥāli*" adlı şiirinde, Kars ve Ardahan'da meydana gelen yıkıcı bir depremden zarar görmüş Anadolu Türklüğüne atfen şiir yazarak üzüntüsünü dile getirmekte; Türkistan Türklüğünü ve dünya Müslümanlarını depremzedelere yardıma çağırmaktadır:

Ardahan Ḳars başıga kildi belā-yı nā-gehān
Ḳıçḳırub yaşu ḳarı peryād urub dir el-amān
Kimsesiz ḳalmış yetīmler yıġlab ister aş u nān
Ḳaysı bir vicdān ḳılur tāḳat bu ḥāle bir zamān
Boldı *hep* vīrāne Ḳarṣ u Ardahan
Ḫāne-vīrān beççe giryān saldı bayḳuş āşiyān
…….
Bu yazıḳlar ḥāline ḳaysı Müsülmān aġlamaz
Bu fecāyi' ṣaḥneni körgande kim? ḳan aġlamaz
Bu muṣībet dāġıda ḳay? ehl-i Ḳur'ān aġlamaz
Şunça īmān ehli ḳurbān ḳaysı? Hicrān aġlamaz
Boldı heb vīrāne Ḳarṣ u Ardahan
Ḫāne-vīrān beççe giryān saldı bayḳuş āşiyān[591]

Avlânî'nin bu mahiyette birçok şiiri mevcuttur. 20. yüzyılın başlarında Türkistanlı diğer Ceditçiler gibi Türk halkları arasında ortak bir dil oluşturulmasında önemli rol üstlenen Avlânî'nin bu konudaki gerçek samimiyeti şiirlerine de aksetmiştir. Avlânî, şiirlerinde bir taraftan Türkiye Türkçesine ait kelimeleri doğrudan kullanmış, diğer yandan da Özbek Türkçesine ait kelimelere Türkiye Türkçesine ait ekleri getirmek suretiyle ortak kullanımları oluşturmaya çalışmıştır. Bu müşterekliği göstermek

[591] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 34-35.

amacıyla Avlânî'nin şiirlerinde geçen Türkiye Türkçesine ve az da olsa Azerbaycan Türkçesine has kelime ve ekleri tespit etmeye çalıştık. Tespit ettiğimiz bu kelime ve ekleri, Özbek Türkçesinde olması gereken şekliyle mukayese ettik. Dolayısıyla Türkiye Türkçesine ait kelime ve eklerin şiirlerde geçen şekilleriyle, bu kullanımların Özbek Türkçesinde olması gereken şekilleri aşağıda gösterilmiştir. Bu kelime ve eklerin frekansları şöyledir:

Türkiye Türkçesine Ait Unsurlar	Özbek Türkçesindeki Şekli
‘Āleme (1)	‘Ālemge
ḳudrete (1)	ḳudretge
cihetine (1)	cihetige
Yūsufına (özel isim) (1)	Yusufıga
āteşe (1)	āteşge
diline (1)	dilige
peyġamberine (1)	peyġamberige
tapalmayor (2)[592]	tapalmayaptı
baş urmıyormu (1)	baş urmayaptımı
dilese (1)	tilasa
aralarında (1)	aralarıda
birinin (1)	biriniñ
ḳolında (1)	ḳolıda
aġaların (1)	aġalarniñ
astında (1)	astıda
bardıḳça (1)	bargança
çalışdılar (1)	işlediler
oldı (12)	boldı
uzaḳla(ş)dıḳça (1)	uzaḳlaşgança
olmadı (1)	bolmadı
ġamında (1)	ġamıda
ehline (9)	ehlige
fetvāsi̇yle (1)	fetvāsı bilan
ḥāle (2),	ḥālge
‘adāvetle (1)	‘adāvet bilan
aġlasun (1)	yıġlasın
göster (9)	körset
hep (7)	her daim

[592] Bu kelime, Avlânî'nin Türkistan Türkçesine has olan "bul-" fiilinin karşılığı olan "tap-" fiiline Türkiye Türkçesindeki şimdiki zamanı "yor-" ekini ekleyerek kelimeleri kaynaştırdığına örnek teşkil etmektedir.

bizlere (4)	bizlerge
otına (1)	otıga
bizi (9)	bizni
döndür- (2)	aylantır-, özgertir-
sözine (2)	sözige
aḥvālinden (1)	ahvāliden
da‘vāsına (1)	da‘vāsıga
‘ilme (15)	ilimge
gülşeninde (1)	gülşenide
bāġına (2)	bāġıga
çalışmay (1)	işlemeden
sormıyorlar (1)	sormayaptılar
ḳorḳmıyorlarmı (1)	ḳorḳmaydılarmı
bizim (11)	bizniñ
bize (1)	bizge
artıḳ (1)	ārtıḳ (fazla anlamındadır)
ortasında (1)	ortasıda
olmasun (1)	bolmasun
yirine (1)	yerige
olub (4)	bolub
olduk (4)	boldik
ayıldı (1)	huşiga keldi
döndi (1)	aylandı, özgerdi
eyleyor (7)	ḳılayaptı
ḳuçaġında (1)	ḳuçaġıda
oçaġında (1)	oçaġıda
çaġında (1)	çaġıda
usanmazmı (1)	canige tegmeydimi
cehālete (1)	cehāletge
ḫāżırız (1)	ḫāżırmız
herkes (5)	her kişi
olan (2)	bolgan
çocuḳ (2)	bala, gödek
vardur (1)	bardır
virgüsi (1)	beradı
ḫayāline (1)	ḫayālige
işlemeyor (1)	işlamayaptı/işlemeydi
yarış- (1),	bir birini ötişge ḫareket ḳıl-
ḳılmıyor (2)	ḳılmayaptı/ḳılmaydı
salmıyor (1)	salmayaptı/salmaydı
iki (1)	ikki

ḳasḳatı (1)	ḳap ḳattıḳ
ṣan-(1)	ḥisapla-
üyinde (1)	üyide
yolında (1)	yolıda
çalışsa (1)	işlese
var (3)	bar
keseġe (1)	kissege
ḳuçaġina (2)	ḳuçaġıga
yerlere (1)	yerlerge
salan (1)	salgan
olmadı (1)	bolmadı
virmedi (1)	bermedi
olur (2)	boladı
olmayan (1)	bolmagan
gösterü mı (1)	körsetedimi
virmes (1)	bermes
kibreterse (1)	kibr ḳılsa
fenāsından (1)	fenāsıdan
‘ankebūte (1)	‘ankebūtga
peşşeyi (1)	peşşeni
bikle- (2)	küt-
yiyib (1)	yeb
elinde (1)	ḳolıda
vardır (1)	bardır
‘ulūme (1)	‘ulūmga
işi (1)	işni
oġul (5)	oġıl
oladur (1)	boladur
oḳutmayor (1)	oḳıtmayaptı/oḳıtmaydı
dur (1)	tur
yire (1)	yerge
virsün (1)	bersin
‘adāveti (1)	‘adāvetni
döndi (1)	aylandı, özgerdi
size (2)	sizge
yaniñizi (1)	yaniñizni
köziñizi (1)	köziñizni
virişi (1)	berişi
bilmem (4)	bilmeymen
devrinde (1)	devride
böyle (1)	bunday

olma (2)	bolma
sāyeside (1)	yardamı bilan
yiyer (1)	yeydi
tiñlemayor (1)	tiñlamaydı
ḳılan (1)	ḳılgan
virübsen (1)	beribsen
virdiñ (1)	berdiñ
cāne (1)	cānga
benga (1)	menga
ḳoḳusı (1)	hidi
vardur (1)	bardır
daha (1)	hali
içinde (1)	içide
diñize (1)	deñizge
baḳmayor (1)	baḳmayaptı/baḳmaydı
utanmazmı (1)	uyalmaydımı
içindeki (1)	içidegi
bilmezim (1)	bilmeymen
yaşayor (1)	yaşayaptı/yaşaydı
olmasa (4)	bolmasa
olmaz (3)	bolmas
oḳumasa (1)	oḳımasa
açıyor (2)	açayaptı/açmaḳda
ẓülminden (1)	ẓülmiden
insāna (1)	insānga
hicrāne (1)	hicrānga
efġāne (1)	efġānga
neylesün (1)	nima ḳılsın
nā-dāne (1)	nā-dānga
elinden (2)	ḳolıdan
olmış (2)	bolmış
ḳana (1)	ḳanga
soldurur (1)	soldıradı
ḥayāsından (1)	ḥayāsıdan
safāsından (1)	safāsıdan
imdādına (1)	imdādıga/yardamıga
evlādına (1)	evlādıga
sayyādına (1)	sayyadıga
ḥāline (1)	ḥālige
feryādına (2)	feryādıga
balasından (1)	balasıdan

anasından (1)	anasıdan
viriñ (1)	beriñ
yazıḳlar (1)	beçareler
aġlamaz (4)	yıġlamaydı
‘umrına (1)	‘umrıga
mektebe (1)	mektebge
sular (1)	suvlar
oynarım (1)	oynayman
benimle (1)	men bilan
yolına (1)	yolıga
bilmesmişiz (1)	bilmas ekanmiz
biren (1)	bergan
közlere (1)	közlerge
olur (1)	boladı
külen (1)	külgen
giden (1)	ketgen
aldında (1)	aldıda
cāhillere (1)	cāhillege
faḳīrim (1)	faḳirmen
yoḳtur (1)	yoḳdır
tişlerim (1)	tişleymen
işlerim (1)	işleymen
çoḳ (5)	köp
oḳurdan (1)	oḳışdan
zaḫmete (1)	zaḫmetge
sormıyor (1)	sormayaptı/sormaydı
taḳmazım (1)	taḳmayman
dostından (1)	dostıdan
ḥālime (1)	ḥālimge
lekleke (1)	leklekge
çınārımı (1)	çınārımnı
bolurmusen (1)	bolasanmı
yere (1)	yerge
gödeklerime (1)	gödeklerimge
‘askerlere (10)	‘askerlerge
pādşāmıza (10)	pādşāmızga
ola (1)	bolsın
meḫnete (1)	meḫnetge
ḥidmete (1)	ḥidmetge
cānımı (1)	cānımnı
neyleyin (2)	nime ḳılayın

işleyordı (1)	işleyatgandı
uyan (1)	uyġan
çalışsa-da (1)	işlese hem
çalışıñ (2)	işleñ
sizi (2)	sizni
onlar (1)	ular
onlarnıñ (1)	ularniñ
yeyer (1)	yeydi

Bu kelimeleri örneklendirmek için seçtiğimiz aşağıdaki şiirler, Abdullah Avlânî'nin Özbek Türkçesiyle Türkiye Türkçesini âdeta kaynaştırarak ortak bir dil ortaya koymaya çalıştığının bir göstergesidir. Dolayısıyla bu seçtiğimiz şiirlerde yer almakta olan Türkiye Türkçesine ait, kelime, ek ve telâffuzlar (yardımcı sesler) kalın ve italik olarak gösterilmiştir:

"BİZLER NE ḤĀLDEMİZ"

Ma'īşet içre bizimdik ḫarāb ***olan yoḳtur***
Cehālet 'ayş ṭa'āmīle ḳarnımız toḳ***tur***
Şarābu şürb ile cismi pür-āb ***olan çoḳtur***
Bu derdlerni devāsıġa barmukin doḳtur
Sebeb ***nedir*** heme milletden inḳırāżdemiz
Cihānde 'ilm u edeb fenden i'tirāżdemiz[593]

"DÜNYĀ FĀCİ'ASINDAN"

'Ālemni örab alġan ġavġāsı nedür bil***mem***
Bu ādem oġullar***ın*** da'vāsı nedür bil***mem***
Birbirlerige ḳılgan iġvāsı nedür bil***mem***
İnsānları bu kār-i bī-cāsı nedür bil***mem***

Közlerden aḳ***an*** yaş bil***mem*** neçük 'ālemdür
Dünyānı basub seylāb her kūşede mātemdür
Ṭūfānmı! belādurmı! her ḳaṭresi bir ġamdur
Bunlarnı yaratmaḳdan sevdāsı nedür bil***mem***

Bil***mem*** ki ḫarāb ***olmış*** bu 'ālem-i insiyyet

[593] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 22-23.

Gerdūnmı! ḫaṭā eyleb *virmes* biz*e* terbiyyet
Uyḳudamı insānlıġ ġafletdemi ‘ulviyyet
Rü’yā *ise* bu ‘ālem ferdāsı nedür bil*mem*

Ḥayvān kebi her yerde insān ḳılı*nur* ḳurbān
Fir‘avn*e* bukünlerde taḳlīd *idiyor* insān
Bu kār-i fenālerden ḥattā *utanur* şeyṭān
Bu cebr sitemlerniñ ma‘nāsı nedür bil*mem*

Diḳḳatle baḳur bolsañ ‘aḳlıñı basur ḥayret
Ḥaḳḳ pesde ḳalub nā-ḥaḳḳ pul birle tapur ḳuvvet
Bolġusı zebūn ḥāliñ yoḳ sende eġer ṣervet
Ḫalḳıñ bu ḳızıḳdurgan dünyāsı nedür bil*mem*

Bī-çāreyü ‘ācizler destinden iter feryād
Üftāde yetīmler hem cebrinden imes āzād
Dünyāniñ özi bil*mem* bolġusı ḳaçan ber-bād
Bu ġam üyidir “Hicrān” uḫrāsı nedür bil*mem*[594]

“ĀH BAĠR-ḲANIM”

Üftādelerni ḥāli*ne* raḥm eylemes ġanī
‘Allāmeler sözi*ne* ḳulaḳ salma*yor* denī
Ḥaḳ sözni söylegen kişini ḫalḳ sev*miyor*
“Hicrān” gepürme söyleme ḳadriñ kitar seni
Āh baġr-ḳanım örtendi cānım çekdim cefā
Yoḳ*tur* vefā insānlarda keyf ü ṣafā[595]

“TERKĪB-İ BEND”

Mekteb ki feyż baḫşider ebnā-yı ümmetiñ
Mekteb ki ḳıble-gāhıdır ebkār-ı fikretiñ
Mekteb ki mehd-i rif‘atidir her cemā‘atiñ
Mekteb ki ḳaṣr-ı şevketidir mülkü milletiñ
Mekteb ki raḥle-gāhıdır āyāt-i nuṣretiñ
Mekteb ki eñ muhimmīdir esbāb-ı ṣervetiñ
Mekteb ki sāye ṣal*dıġı* yerde ḥaḳīḳatiñ
Mekteb ki cilve-gāhıdır esrār-ı ḫilḳatiñ
Ser-māye-yi sa‘ādetidir dīn ü devletiñ

[594] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 12-13.
[595] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 22-23.

Bu müdde‘ā muslimīdir şer‘ u ḥikmetiñ

Mekteb ***deyüb de keçme*** ki ḳudsīdir ol maḳām
Sükkāne-yi müessesesi***ne*** eyle iḥtirām
Beyt-i Şerīf sezādır anga ***olsa*** irdi nām
Nāḳış kel***enler*** anda ***olur*** lā-cerem tamām
Lāyıḳ ***değilmi dinse*** anga ḳıble-yi enām
Maḳṣūd ise ***eğer*** senge bir Ka‘be-yi merām
Ol cānib-i mübārek***e*** vaḳt***īle*** it ḫırām
Kesb-i kemāle ṣubḥ ü mesā eyle ihtimām
Ammā mizāc-ı ‘aṣra muvāfıḳda ***olmalı***
Hem iḥtiyāc-ı ḫalḳ***a*** muṭābıḳda ***olmalı***

Ma‘mūrelerde bir neçe ‘ālī binā ***olur***
Dāḫilleri müzeyyen ***olur*** dil-keş ***olur***
Sükkānı ‘ilm ü ma‘rifet***e*** āşinā ***olur***
Hem sa‘y ü istiḳāmet ile aġniyā ***olur***
Emn ü refāh-ı şāmil bāy ü gedā ***olur***
Her şeyde inṭiẓām-ı eşer-i rū-nümā ***olur***
Közler żiyā-yı ḥikmet ile rūşenā ***olur***
Diller hemīşe maṣdar-ı şükr ü ṣenā ***olur***
Mekteb ü gülde yānedir esbābı bunlarıñ
Ḳābilmi ehl-i cehl ***ola*** erbāb-ı bunlarıñ

Aç dīde-yi baṣīreti āfāḳa ḳıl naẓar
Pürdir zamānemizde ‘acāyible ser-be-ser
Hem nevi‘miz bu nüsḫa-yi kibri ***olan*** beşer
Şimşek kebi bir āfeti emri***ne*** rām ***ider***
Seyr-i serī‘ eyle cevlān-gāhı baḥr u berr
Cev-hevā***ya*** çıḳ***mada şahin***-i tīz-per
Baḥr-i muḥīṭ ḳa‘rı***na*** de ***ḳorḳusız iner***
Yā Rabb daha neler yapacaḳdır daha neler
Mekteb ***değil mi*** menşe’-yi ***hep*** bu bedāyi‘iñ
Ehl-i kemāl***e işte*** mükāfātı ṣāni‘iñ

İster misin ki ***eyleyesin*** burcıñı edā
Burcıñ nedir seniñ anı ***gel öğren*** ibtidā
Ol Cenāb-ı Ḥaḳ***ḳa*** ülü-l-emr***e*** ṣāniya
İt ṣıdḳ ile iṭā‘at u iḫlāṣ ile du‘ā
Bir de çalış ki ***bizde olan*** muḫtelif ḳuva
Dāim ide merātib-i a‘lāy***a*** irtiḳā

İstemez iseñ buña *gereġi* kebi i‘tinā
Ṣıdḳ u ḫulūṣ u sa‘yiñ *olur* cümle hebā
Bir çoḳ daha veẓāifi var nev‘-i ādemiñ
Mektebde *öġredir* saña üstād-ı ekremiñ

Sen *ṣānma* kim bu söz*leri* ḥāṣā fesānedir
Yā muḳteżā-i dāi’ye-yi ṣā‘irānedir
Yāḫud ki cer-i menfā’ate bir bahānedir
Dirseñ eġer ki böyle deġildir de yā nedir
İḫlās u ṣıdḳ u ḥubb-ı vaṭandan nişānedir
Teslīm-kerde-yi ‘uḳalā-yı zamānedir
Ḥalḳniñ *yāzıḳ* ki raġbeti nām ü nişānedir
Bil*mez* cihānde māye-yi ‘izz ü ‘alā nedir
Mekteb büyük ḫazīnesidir der-cümle ni‘metiñ
Miftāḥı sa‘y u diḳḳati ehl-i ẕekāvetiñ

Lāyıḳ *deġil mi* rūḥ-ul-emīn *olsa* kātibni
Kerrübiyyān-ı ‘arş-ı berīn *olsa* ḥācibi
Şāhenşehān-ı rūy-ı zemīnde murāḳıbı
‘Umrı füzūn *ola* ki bu mülkiñde ṣāḥibi
Taḳdīr ider ‘ulüvv-ı maḳām mekātibi
Maṣrūfdır hemīşe bunga fikr-i ṣāḳıbi
Meşhūr hem müsellem anıñ re’y-i ṣāhibi
Memdūḥdır ṣanāḳı güzīde menāḳıbı
Yā Rabbī ḥaşre dek ola taḫtında ber-ḳarār
Var ise düşmeni *ola* maḳhūr u tār ü mār[596]

“FELEK BİZNİ NELER ḲILDI”

Felek mātem-serā köz yaşımızını ḳan*a döndürdi*
Mürüvvetsizliġīle baġrımız büryān*e döndürdi*

Biz*e* ġam-ḫāne ḳıldı bu vaṭan tufrāġını *ḥālā*
Böleklerge ma‘īşet yolların āsān*e döndürdi*[597]

[596] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 35 – 37.
[597] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 24 – 25.

"TA'RĪF-İ GÜL"

Ḫār ***elinden*** baġrı ḳan ***olmış*** boyanmış ḳan***a*** gül
Ġunçe baġrın çāk itüb efġān ḳılur efsāne gül[598]

"MUḪAMMES"

Ḫalḳ-ı 'ālem bir 'aceb destūr dütmüş her zamān
Hansı ġamlu köñlü kim sen itür olsañ şād-mān
U saña elbettekim bed-gūlıḳ eyler bī-gümān
Herkese, ***herkeske*** itse yaḫşılıḳ ***olur*** yamān
Bulmadım bir dost ki andın bir 'adāvet körmedim

'Ālim u cāhil mürīd ü mürşid ü şākird u pīr
Nefs-i emmāre elinde ser-ā-ser ***olmış*** esīr
Ḥaḳ***ḳı*** bāṭıl ***eylemişler işlenür*** cürm-i kebīr
Şeyḫler ṣayyād 'ābidler 'abūsen ḳamtarīr
Hīçkesde Ḥaḳ***ḳa*** lāyıḳ bir 'ibādet körmedim

Eyleyen vīrāne Cemşīd-i Cemniñ eyvānını
Yol***a salmış*** bil ki bezm-i 'işretiñ çendānını
Kim ḳalubdır ki anı ġam tökmeyübdür ḳanını
Döne döne imtiḥān itdim felek devrānını
Anda men bir 'akslikden ġayrı 'ādet körmedim[599]

"CEHĀLET"

Sebeb ***nidür*** 'ilm üyige bizler kirmesmiz
Bizge ***noldı*** 'ilmiñ ḳadrin yaḫşı bilmesmiz
Oḳusakda çala çulfe tamām ḳılmasmız
Ḳanı 'ālī taḥṣīl körgen millet dānāsı
Āh munça cehālet ***olmaz olmaz olmaz***
Mundaḳça kesālet ***olmaz olmaz olmaz***[600]

"MİLLETGA ḪİṬĀB"

Ey ….. tākiġeçe biz oḳuvdan ḳaçamız
Kiliñ yāşlar millī mekteb açamız

[598] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 25.
[599] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 8-10.
[600] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 28 – 30.

Bizge bukün ‘ilm*e* kirişmek kerek
Bizge bukün ‘ilm*e* tirişmek kerek
‘İlm *olmasa* ey cānān, sevdā ticāret *olmaz*
‘İlm *olmasa* ey yārān, yaḫşı ‘ibādet *olmaz*
‘İlm *olmasa* hīç bir ān, ḥużur u ḥalāvet *olmaz*[601]

“EDEBİYĀT”

Çarḫ-ı bī-raḥmniñ *elinden* köñlümiz şād *olmadı*
Miḥnet-i endūhden bir laḥẓe āzād *olmadı*
Millet-i İslāmda ḥaḳnı *iden* yād *olmadı*
Her bir emri eyledik bünyād bünyād *olmadı*
Ḫāne-yi īkbālimiz efsūs ābād *olmadı*

Ḥīle-yi tezvīrdir ‘ālemde yekser kārimiz
Ol sebebden dāyimā kāsid irür bāzārımız
Ehl-i bī-inṣāfdan pozġunlaşur pür kārimiz
Her cihetden *vardır* artuḳ cismde āzārımız
Kimde yüz dutduḳ biz*e* āḫirde cellād *oldı*

Birbirine ẓulmīn īcād *eyleyor* ehl-i vaṭan
Çıḫdı ‘arş**a** nāle-yi feryād u ṭıfl-ı mürd-zen
Yandı aḥvāli Müslümān**e** bu aḥvāl**i** kör*en*
Yoḫdı insāf ehli inṣāf ehliniñ ḳadrin bil*en*
Her temennā eyledik āḫirde bir zād *olmadı*[602]

“BAHĀR”

Ne sende yār*e* meyl ne vaṣl üçün heves
Çek *elleriñni imdi* bu zevḳ-i iḫtiyārden

Evvelde sende bar idi ‘ilm ü fünūnġe ‘aşḳ
Şimdi ‘ibāret *oldıñ o* eski mezārden[603]

“MERDİKĀRLAR ‘AŞULESİ”

Bolmañız “Hicrān” cüdālıġdan ṣabr bersün *size*
Yādiñizden taşlamañ her dem du‘ā eyleñ *bize*[604]

[601] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 14 – 16.
[602] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 43-44.
[603] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 36.

"CİGER-SŪZ"

Āşnālıġ körsetür ḳaşımda yüz neyreñ ile
Āşnā ***ẓann itdiġim*** bir düşmen-i cānım çıḳar[605]

"MİLLET HEYKELİGE ḤİṬĀB"

Me'yūs ***olma*** ey millet, bolma nevmīd hem diḳḳat
Sevḳ it 'ilm***e evlādiñ***, ġayret ḳıl çekme ġurbet[606]
"MİLLETE SELĀM"

Söyle ey ṣabā, millet***e*** selām
Bolmasun ***direm*** hīç bizde bir 'avām
Men ġulām***ım*** "Hicrān" ey ṣabā
'İlm ***alan*** yeter 'azīzim ***heb*** ṣafāla***r a***

Baḳ żiyāla***r a***, hem-sāyele***r e***
'İlm ile uçar 'azīzim baḳ hevāla***r a***[607]

"MİLLET ḤĀLİNDEN BİR CİGER SŪZ"

Bunça külfet bunça ġam toplandı millet başıge
Öyle bī-ḥāl ***oldıkim*** ḳozġalmaga yoḳ ***tur*** mecāl

Bir ṭarafdan 'ilmsizlik bir ṭarafdan ḫārlik
Tutdı milletniñ yaḳası***n***dan ḳutulmaġı muḥāl

Rūşenālıġ körme***yor*** künden kün artur miḫneti
Bu reẕāletden ḫalāṣ ***olmaḳ***ġa yoḳ ***tur*** iḥtimāl[608]

"İKKİ ṢADĀ"

Esre yā Rabb! belāyu āfetden
Çoḳ 'umr ***vir her ikkisine*** Ḫudā[609]

---

[604] Merdikârlar Âşulesi, s. 11 – 16.
[605] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 32 – 33.
[606] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 35 – 36.
[607] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 17 – 18.
[608] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 6 – 7.
[609] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 23 – 24.

“BÜLBÜL”

Yaz ***olmazsa*** gül ***olmazdı***
Çemen hem bülbül ***olmazdı***
Oḳugan cāhil ***olmazdı***
Oḳu ey ḫoş fiġān bülbül

Yaz***ı*** süymas kişi yoḳ***dur***
Güli ister kişi ***çoḳdur***
Ve pes[610] bülbülde artuḳdur
Güle iñ mihr-bān bülbül[611]

“MEKTEB ḤAḲḲINDA”

Cihānda barça ni‘metden leẕīẕ ‘ilm ***olmasa*** nider
Hüner bāġıda ṭūbı ḳadd ‘azīz ‘ilm ***olmasa*** nider
Nesīm-i müşk tātārı ***temiz*** ‘ilm ***olmasa*** nider
Kilāb-ı terbiyyet cehl-i marīż ‘ilm ***olmasa*** nider[612]

“PĀDŞĀH-I A‘ẒAM İMPİRATORUMUZGE BİZDEN DU‘Ā”

Yaşa yaşa impirator ‘adāletiñ ***vardur***
Yaşa yaşa impirator ‘adāletiñ ***vardur***
Sen sen ***bizim*** şāhımız, bizler seniñ fuḳarā
‘Adāletiñ sebebiden şād ***oldılar*** fuḳarā
‘Adāletiñ sebebiden şād ***oldılar*** fuḳarā[613]

“AḲMA KÖZ YAŞIM” (Üsküdar Küyige)

Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ***ne zamāndur***
‘İlmsiz milletniñ ḥāli bī-ḥadd yamāndur
Yıġlama közim senga cānım aġrıb aç***ıyor***
Özge millet ġayret ḳılub mekteb aç***ıyor***[614]

“UŞBU EDEBİYYĀT*A* TÜRKİSTĀN EHLİN*DEN* CEVĀB”

Efendim bu siziñ efġāniñiz bizlerġa kār ***etmez***

[610] Ve pes-ve sonuç olarak.
[611] Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 16 – 17.
[612] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 7 – 8.
[613] Merdikârlar Âşulesi, s. 6 – 7.
[614] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 20 – 21.

Açarġa köz ḳanı bizde ‘amālar aṣl-ı ‘ār ***itmez***[615]

“YALḴAV”

Çalışmaḳ cānġa rāḥatdur
Çalışmaslik ḥamāḳatdur[616]

“İSMĀ‘ĪL BİK RŪḤINA”

Millet işini ***heb çalışub*** işlegan idiñ
Ḥaḳḳ raḥmeti***ne*** lāyıḳ cennet-mekān idiñ

Tolsun Ḫudānı raḥmetige merḳadiniñ sini
Dönsün saray-ı maġfiret***e*** mesnediñ sini
Özgermedi ***olança*** güzel mesleginiñ sini
Sevḳ itdi ‘ilm***e*** bizni bütün ġayretiñ sini[617]

“NA‘T-I ḤAŻRET-İ RESŪL-İ EKREM”

Ḳur’ān-ı Kerīm nāzil idüb biz***lere*** Ḫālıḳ
Vaḥy ile yubardı anı peyġamber***e*** Ḫālıḳ
Emr eyledi bizlerge ‘amel ḳılmaġa Ḫālıḳ
Gönderdi resūlini bu ümmet***lere*** Ḫālıḳ[618]

“YALĠANÇI ÇOPAN”

İşidenler buña ***inanmadılar***
Dād feryādıga işanmadılar

Yidiler böriler heme ḳoyı
Mene: cānım ***yalançılık*** oyını[619]

“MEZĀRIM LEVḤİNDEN”

Şā‘ir***im ben söylerim*** sizġa zebānım ‘arż ider
Cān ḳulaġı birle tiñlañ sizġa cānım ‘arż ider

[615] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 13 – 14.
[616] Mekteb Gülistânı, 5. cüz, s. 17.
[617] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 6 – 7.
[618] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 3 – 5.
[619] Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 29 – 30.

Ḥālī̄ irmes bir zamān cismim cefāyı ta‘neden
Ḥāl-i aḥvālim siz***e*** rūḥ-ı revānım ‘arż ider

Ben nihān ***olsamda*** āṣārım nihān ***olmaz*** ḳalur
Ḳayġulik ḥālimni aḫlāfe nihānım ‘arż ider

Her zamān ḥāl-i dilim ḥāmem siz***e*** eyler beyān
‘Āciz ***olsam söylemekden*** tercemānım ‘arż ider

Ben yıḳılsam yā yoḳ ***olsam*** kimseden ***sormañ beni***
Köñlümiñ ye’sin ***yıḳılmış*** ḫānümānım ‘arż ider

Bir zamān bolġay ***ben***ga levḥ-i mezārım tercemān
Milletim hicri***n***de “Hicrān”-ı cāvidānım ‘arż ider[620]

Yukarıdaki örneklerden Abdullah Avlânî’nin milliyetperver ve halkperver, Türk-İslâm âleminin dertleriyle dertlenen, milletinin maddî ve manevî sıkıntılarını terennüm etmekle birlikte çözüm üreten bir şair ve düşünür olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak onun 1917 Bolşevik İhtilâlinden sonra kaleme aldığı bazı şiirleri, hem ideolojik olarak, hem de dil özellikleri olarak önceki eserlerinden farklıdır. Bu şiirlerde Türkiye Türkçesine ait dil unsurları çok az kullanılmıştır. Abdullah Avlânî, muhtemelen Sovyet hükûmetinin Türkistanlı Ceditçilere karşı kullandığı “Türkçü”, “Turancı”, “İslâmcı”, “Ayırımcı” “Vatan Haini” ve “Yabancı ülkeler için çalışan casus” gibi çeşitli suçlamalarına maruz kalarak zarar görmemek için Türkiye Türkçesine ait dil özelliklerini pek fazla kullanmamıştır. Buna rağmen Avlânî, Ekim İhtilâlinden sonra meydana getirdiği bazı şiirlerinde çok az da olsa Türkiye Türkçesine ait dil unsurlarından faydalanmıştır. Aşağıdaki şiirler buna örnektir:

“OKTYABR’ BAYRAMI”

Sizler külersiz, oynarsız Oktyabr’ bayramıda,
Onlar ezilmeḳdalar zālimler penceside.
Bilesizmi ***onlar***mıñ ümidleri kimdedir?
Oktyabr’ inḳılābı, ḳızıl bayraḳ – Sizdedir.[621]

[620] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 14.

"PARTİYA DRUJİNAÇILARİGE"

Bükāl*mayur* boyniñizni ***çalışsa-da***, düşmen.
Merāķ etiñ, ***çalışıñ***, toġrılık bilen ***çalışıñ***,[622]

Şair Avlânî şiirlerinde Türkiye Türkçesinden sonra az da olsa Azerbaycan Türkçesine özgü kelimeler kullanmıştır. Bu kelimeleri kullanırken Avlânî, onların kök veya gövde kısımları söz konusu lehçedeki şekliyle, çekim eklerini ise Özbek Türkçesindenki şekliyle kullanmayı tercih etmiştir. Her ne kadar bu şekildeki kullanımlar sayı itibarıyla fazla olmasa da, bunlar Avlânî'nin Türk lehçelerine verdiği önemi göstermektedir:

Hansı (1), yoḫ (8), çıḫdı- (1), ķıluram/ķılıram (1), görürem (1), yiyer (1), direm/deyirem (1), tolġanuram (1), yanuram/yanıram (1), yuturam/uduram (1), yaġır (1), görem/görüm (1), bükālmayur/bükülmeyir (1), unutmayur/unutmur (1), olmayur/olmayır (1), yeyar (1) aluram/alıram (1), ķaluram/ķalıram (1).

"MUḪAMMES"

Ḫalķ-ı 'ālem bir 'aceb destūr dütmüş her zamān
Hansı ġamlu köñlü kim sen itür ***olsañ*** şād-mān[623]

"PEÇĀRE ÇĀL"

'Ālimlerni ***görem*** dāim rāḥatda
Cāhil ķalıb men bī-nevā miḫnetde[624]

"MİLLETE SELĀM"

Söyle ey ṣabā, ***millete*** selām
Bolmasun *direm* hīç bizde bir 'avām[625]

---

[621] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 178.
[622] B. Kâsımov, **A.g.e.,** s. 165-166.
[623] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 8 – 10.
[624] Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 14 – 15.
[625] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 17 – 18.

“EDEBİYĀT”

Birbirine ẓulmīn īcād eyleyor ehl-i vaṭan
Çıḫdı ‘arşa nāle-yi feryād u ṭıfl-ı mürd-zen
Yandı aḥvāli Müslümāne bu aḥvāli kören
Yoḫdı insāf ehli inṣāf ehliniñ ḳadrin ***bilen***
Her temennā eyledik āḫirde bir zād ***olmadı***[626]

“MÜSTEZĀD”

Ḥasret ile her şeb ***körürem*** uyḳudan āzād
yā Rabb bu ne kir-dār

Tā ṣubḥa ḳadar ***tolġanuram*** miṣl-i kesel-mār
bilmem bu ne esrār

Yanub yaḳılub gāh turub geh otururmen
ġamlarge baturmen

Ortab ***yanuram*** her keçe pervāne kebi zār
men bīkes ü bī-yār

Bargan sari çulġar beni u hām-ḥayālāt
Tañrımġa münācāt

Bu derd elemler ḳıladur uyḳunı bīdār
köb ḳayġularım bar

Ḳanlar ***yuturam*** ḫāb-ı ḥayālimden ***utandım***
cānımdan ***uşandım***[627]

2.4.2.1.1.8. İsim Tamlamaları

İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur.[628] Abdullah Avlânî’nin kullandığı isim

[626] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 43 – 44.
[627] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 23 – 24.
[628] Leylâ Karahan, **Türkçede Söz Dizimi**, s. 42.

tamlamaları çok renkli olup, nesneler arası ilişkiler objektif ve subjektif olarak değerlendirilmiştir. Avlânî'nin kullandığı Türkçe, Arapça ve Farsça isim tamlamaları, şairin ruh dünyasını ve ifade gücünü ortaya koymaktadır. Bu isim tamlamaları, şairin nesneler arasındaki ilişkileri nasıl algıladığını ve nasıl değerlendirdiğini göstermektedir.

2.4.2.1.1.9. Arapça, Farsça, Arapça-Farsça ve Farsça-Arapça İsim Tamlamaları

Mühr-i Süleymān (6), şehādetnāme-yi firdevs (6), ġam-ı millet, ehli vaṭan (2), māl-ı dünyā (2), rūz-ı maḥşer (2), ‘allāme-yi dehr, ‘arż-ı ‘ubūdiyyet, āṯār-ı ḥayāt, aṣl-ı ‘ār, ṣāḥib-i ‘irfān, ṣāḥib-i zerde, āb-ı ḥayvān, ṣıfāt-ı Ḫudā, aḥvāl-i Müsülmān, ġunçe-i dil, āyīne-i vech-i Rabb-i ‘ālem, bahār-ı terbiyyet, bārān-ı raḥmet, bedr-i tamām, belā-yı nefs, belā-yı ḥayāt, bezm-i ‘işret, bezm-i cemşīd, cāh-ı celāl, cām-ı cehālet, çarḫ-ı devrān, cefā-yı yār, cem‘-i māl, çerāġ-ı ‘ilm, cīfe-yi dünyā, deryā-yı mekteb, devr-i cehl, dīde-i giryān, dimāġ-ı bülbül, du‘ā-yı ‘umr, ebr-i cehālet, ehl-i ‘irfān, ehl-i ṣūret, ehl-i dāniş, ehl-i inṣāf, ehl-i ma‘nā, ehl-i Ḳur’ān, emr-i Ḫudā, faṣl-ı bahār, faṣl-ı gül, fevz-i necāt, firāş-ı ḫāb, gülzār-ı cihān, hażret-i Kevneyn, ümmet-i Muḥammed, hā-yı mekteb, i‘tibār-ı i‘tiḳād, iḫlāṣ-ı ḥubb-ı ḫānedān, kilāb-ı terbiyyet, lāy-ı mekteb, māye-yi iḳbāl, mecmū’a-i fażl-ı āl-i ādem, merg-i müfācāt, meyl-i cennet, millet-i İslām, miḥnet-i endūh, mirzā-yı dīvānalar, nūr-ı çeşm-i Muṣṭafa, ḥabīb-i Ḫudā, ḥadīṯ-i Muṣṭafa, ḫāk-i pāy, Ḫālıḳ-ı ‘ālem, ḫānedān-ı Muṣtafa, Ḥażret-i Feyyāż, Ḥaḳḳ-ı Muṣṭafā, ḥikmet-i ḥukemā, ḥīle-yi tezvīr, ḥırz-ı dāfi‘, ḥiss-i vaṭan, pāy-ı mekteb, rāh-ı hedā, şeb-i tār, şehr-i Çīn, serīr-i salṭanat, sermāye-yi devlet, şevḳān-ı cān, seylāb-ı ġam, şu‘le-yi nār, şükr-i ni‘met, taḥṣīl-i ḥācet, ‘ālem-i İslām, tesḫīr-i kişver, ṭālib-i dīdār, ḳudret-i Ḥażret-i Te‘ālā, vaṣf-ı ḫaḳ, vaṣl-ı dilber, vaṭan-ı ġam, vaḳt-ı imdād, zaḫm-ı ġam, zülf-i yār-i dil-rübā, zehr-i mār.

"MEKTEB ḤAḲḲINDA"

Ḳolınge bir küni ***mühr-i Süleymānnı*** berür mekteb
Şehādetnāme-yi firdevs ġılmānını berür mekteb[629]

"ZEKĀT"

Yıġılgan māliñiz çirikden ḳılıñ pāḳ
Yaḳañiz ***rūz-ı maḥşer*** bolmasun çāk[630]

"TÜRKİSTĀN TUFRAĠINDAN BİR ṢADĀ"

Ḳılur bizlerden ey ***ehli vaṭan*** feryād Türkistā
Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān[631]

2.4.2.1.1.10. Belirtili İsim Tamlamaları

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde yer alan belirtili isim tamlamaları, belirtisiz isim tamlamalarından daha fazladır. Şeklen belirtisiz olduğu hâlde mânâ bakımından belirtili veya şeklen belirtili olduğu hâlde mânâ bakımından belirtisiz tamlamalar da mevcuttur. Ayrıca tamlamalarda iyelik eklerinin yazılışında farklılıklar göze çarpmaktadır. Meselâ "*'ādilniñ 'adlī*", "*bular evlādına*", "*açnı ḫālin*" "*bizi ḫalḳ*" (4) ve "*baġır ḳanım*" gibi.

Ayrıca ülke, milliyet ve şahıs adları veya güneş, ay ve yer gibi varlıklarla tarihî olayların iyelik ekleri olmadan yapıldığı durumlara da rastlamaktayız. Meselâ, *"Muḥammed ümmeti", "Ẕekeriyyā başı", "Girman baġrı", "Amriḳā aḳyanisyaları", "Amriḳā vaḫşīleri", "güneş nūrı", "küneş nūrı", "milletim aḥvālī", "Oktyabr' bayramı", "Oktyabr' inḳılābı", "Oktyabr' tañı", "Kapitalizm dünyāsı", "ḫurşīd nūrı", "Rasputin düm-dār zulmı", "Süleymān ḳaşı", "Manṣūr dārı", "Ḳars başı", "Ḳārūn ḳıṣṣası", "Ḳamer şu'lesi", "yer şarı", "yer yüzi" (7).*

[629] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 7 – 8.
[630] Millî Şiirlerden, 5. cüz, s. 6.
[631] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 35 – 36.

“ÖZ AḤVĀLİMİZDEN”

Tirek yafraġidik titrer ***bizi ḫalḳ***
Ḳaçar ḳoydik ḥavādiṣden ***bizi ḫalḳ***[632]

“TERCĪ‘-İ BEND”

Yā Rabb ***Muḥammed ümmeti*** boldı bugün ġarip
Evvelde irdi ṣıdḳ ile dergāhinga ḳarip[633]

“MAḤBŪBLERİME BİR ḪİṬĀB”

Amriḳā vaḫşīleri nūrıñdan aldılar żiyā
Ḳaldımız biz ***Amriḳā aḳyanisyalardan*** fenā[634]

Diğer belirtili isim tamlamaları şunlardır:

‘İlmsiz milletniñ ḥāli (7), aġaların dili, ġamnıñ pāyānı, aġniyālarnı ḫāṭırı, ṣāḥib-cemālniñ āḫiri, ādem atanı cenneti, ṣıfatınıñ birisi, ananı sözleri, ata anamnı ḫidmeti, atasınıñ sözi, ṣun‘iñ bahārı, başınıñ üsti, baylariñ ṭonları, baylarniñ üyleri, bendesin günāhı, bileġimniñ ḳuvveti, birin ḳolında, birāderlikniñ āṣārı, birini ḥükmi, birini ḳalbi, birini ḳavmi (5), baḫtımız yulduzı, bizim Taşkend ilide (7), bizniñ devlet, bu dünyānı ‘itibārı, bu meḥnetiñni fā’idesi, baġrın kebūterni, cehāletniñ nişānı, cismimiñ rūḥı, dīnniñ yazuġı, düşmeniñizni boġınları, elmniñ āḫiri, fiġānniñ āḫiri, fikri buzuḳnı luncı, fuḳarānı ḥuḳūḳı, gerdişi ḫāniñ, gülniñ maḥabbeti, gülniñ tikanı, ikki cihān işigi, ilini kehf ḫābı, iliniñ ‘ādeti, ilni gülġa raġbeti, ins ü cānnıñ ḥayātı, İskenderniñ tosuḳları, İslām dīni, İslām ehli (9), İslām üyi, işniñ ḥaḳīḳati, kapitalniñ hücūmi, kelacekniñ küreşi, keremni menbā‘ı, kiçeniñ tañı, kök çāpāniñni yeñi, kökiñdeki ḥazīneni, közgüniñ ḫayrı, köziniñ nūrı, Leylīniñ Mecnūni, Mecnūniñ Leylāsı, meni müşfiḳ anam, milletim hicri, milletiñ endīşesi, milletiñ ḥālini, milletiñ uluġları, milletni endūhı, mini şāhım, mini sözim, mini yārim, mülkniñ āḫiri, nā-

[632] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 35 – 36.
[633] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 25 – 28.
[634] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 8 – 10.

dānlariñ köz yaşı, nefsiniñ ḳulı, ḫālniñ āḫiri, ḫalḳniñ ümidi, ḫaṭāsını ‘afvı, ḫayālim levḥi, ḥayātiñ bāġı, onlarnıñ ümidleri, ortaġınıñ cevābı, ortaġınıñ sözi, ḥabībniñ ḥürmeti, Ḫudā emir (2), Ḫudānı bir ṣıfatı, Ḫudānıñ raḥmeti, Ḥüseyn ḳanı, öz cānı, öz cibi, öz lūṭfı, öz ẕātı, öz vazifeñiz, öz yeri, özgeler rūhı, özin peyġamberi, proletariatniñ...yeri, Rus ‘askeri (2), Rus lisanı, rūḥiñ fişeġi, rūḥniñ azuġı, sanāatnıñ... yeri, şekerniñ ‘aşḳı, seniñ derdiñ, seniñ ismiñ, seniñ ṭuyġuñ, sizniñ arḳañız, sizniñ destiñiz, sizniñ efġāniñiz, sizniñ ṭarafda, sotsializmniñ ufḳları, terāzumız beni, tikanniñ yārası, tülkiniñ kāri, ḳamışiñ başı, ḳarġaniñ sözleri, Ḳızıl ḳoşın safı, ḳudretleriñni…yeriga, ḳulaḳ töreni luncı, ḳulaḳ töreni yolı, üyniñ toyı, Vāmıḳiñ ‘Aẕrāsı (2), vaṣfını biri, ẓālim tikanniñ yārası, yaşavnı başı, Yavrupānıñ...cellādları, yerniñ asti, yoḳsul ellerni saḳçısı, yoḳsul elniñ arası, yoḳsulların közi, yoḳsulların ḳozġalanı, vaṭanımız etrafı.

“AḲMA KÖZ YAŞIM”

Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ne zamāndur
‘İlmsiz milletniñ ḥāli bī-ḥadd yamāndur[635]

“BİR MERDİKĀRNIÑ ATASI OĠLIGA AYTGAN SÖZİ”

Her ġam*ıñ pāyānı* bardur, her *elemniñ āḫiri*
Şādlıḳġa aylanadır, her *fiġānniñ āḫiri*[636]

“ḪAMD”

Tüşmiş dimāġ-ı bülbüle *gülniñ maḥabbeti*
Şām u seḥer gül ‘aşḳıda bülbül ḳılur ṣadā[637]

2.4.2.1.1.11. Belirtisiz İsim Tamlamaları

[635] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 20 – 21.
[636] Merdikârlar Âşulesi, s. 17.
[637] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 2.

‘Ālīler ḫākı, ‘Askerler işi, ‘āfiyetliġ varṭası, ‘aḳl ḳuşı, ‘ilm ṣubḥi, ‘ilm ehli, ‘ilm nūri, ‘ilm rāhı, ‘ilm üyi (2), ‘ilmlikler aldı, ‘ilmsizlik belāsı, ‘ināyet vaḳti, ‘ulemā ehli, ‘ulūm ehli, ġaflet içre (3), ġanīler himmeti, ġarībler cismi, aġyār zulmi, ādem oġlı, aḫlāḳ ta‘līmi, arabamız ġıldıragi, ġunçe baġrın, baylar sınfı, bed-kirdār zulmi, beşer nesl, bilimsizler işi, böri çengali, bülbül ornı, cāhil ḳolı, cān restesi, cehālet cāmı, cehālet külfeti (6), cehālet rīşesi, cehālet ḳażıyyesi, cehl otı, cehl semmi, cemā‘at ḫayrı, cihan ceyḥunları, cihān içi, cihān mülkü, cihān yüzi, çınār tubi, dehḳān tamırın ḳanı, diñiz ḳuçaġı, dünyā mālı, dünyā yüzi, düşmen kiması, düşmen ḳolı, faṭānet bābı, faḳīrlar ḥişşesi, faḳīrler cismi, faḳr ehli, felek devrānı, fırḳamız alayları, fünūn ‘aşḳı, fünūn köki, gevher-şināsı, gül ‘aşḳı, gül şāḫi, gül yüzleri, gül-istān bāġları, gülleri ornı, hüner esbābı, ilm anası, īmān ehli, köz yaşım (2), köz yaşı, külfet devri, küz küni, Kūh-ken başı, leklek ini, ma‘ārif yolı, ma‘īşet bābı, ma‘īşet tīşesi, māzār taşı, millet balalari, millet evlādı, millet işi, millet oġlı, millet yüzi, ṣadef köki, mīve ornı, Müsülmān evlādı (2), nā-dānlik arḳası, nefes tārı, nezāket bāġı, Ḥaydar başı, ḥikmet ṣāḥibi, ötgenler tamırları, oḳuv yolı, peçāreler imdādı, sa‘ādet ‘aṣrı, saḫāvet būstāni, şehādet şerbeti, ser-bāz meşḳi, şīr dendāni, sular boyı, ta‘accub yulduzı, ta‘līm üyi, tefekkür sāyesi, tekebbürler ḳatārı, teraḳḳī yolı (2), tirek yafraġi, tülki sözi, ṭama‘ cāmi, ḳażā bādı, ḳarilar sözi, ḳulaḳ tegi (2), üy işleri, vaṭan ehli, vaṭan evlādı, vaṭan ḳadri (2), yār zulmi, yāşlik vaḳti, yatmaḳ zamānı, yazıḳlar ḫāli, zamān ḥukemāsı, zamān türbesi, zamāne būstānı, zamāne ehli (2), zamāne tolḳını, zirā‘at ‘ilmi, fen ‘ilmi, millet ġamı (2), millet yolı, ḫār eli (2), ḫār ẓülmi (2).

“UŞBU EDEBİYYĀTA TÜRKİSTĀN EHLİNDEN CEVĀB”

Bize lāzım irür ***aḫlāḳ ta‘līmiġa*** bir on yıl
Cehālet cāmı bizden terk olur ger keçse biş on yıl[638]

[638] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 13 – 14.

“ḤAMD”

Ẓulm ider maẓlūma ẓālim eylemes senden hirās
Ḳalmadı uşbu zamānde ***ādem oġlıda*** vefā[639]

“HACC”

Ġarīb ümmet, faḳīr millet, ***vaṭan evlādı*** ġurbetde
Yoḳaldı māyemiz yoḳ kesbimiz biz derd-i miḥnetde[640]

2.4.2.1.2. Sıfatlar

Sıfatlar, Avdullah Avlânî’nin fiil ve isimlerden sonra en çok kullandığı kelime türüdür. Şair, birbirinden farkılı 433 sıfatı toplam olarak 1.505 defa kullanmıştır. En çok kullanılan sıfatlar ve frekansları şöyledir:

Bu (110), yoḳ (46), [yoḫ (2)], ehl (31), köb (30), barça (25), ilgeri (23), ol (23), [o (2)], heme (22), ‘ilmsiz (21), ḳızıl (20), yaḫşi (18), ḳādir (18), ikki (17), [iki (2)], ḳaysı (17), [ḳay (3)], ḳara (16), cāhil (15), ḫār (15), nā-dān (15), ġarīb (14), kerek (13), [kirek (11)], Müsülmān (13), şād (12), [özge (11), özga (1)], yamān (11), [yaman (4)], aḳ (10), bütün (10), cüdā (10) , ḥāmī (10), pāy-māl (10), zālim (10), maġrūr (9), neçe (9), [niçe (3)], ‘ālim (8), az (8), berbād (8), bī-ḥadd (8), var (8), ança (7), bī-çāre (7), bī-ma‘ni (7), ḫūb (7), faḳīr (7), [faḳir (1)], ḥāsıl (6), nice (6), on (6), yoḳsul (6), ‘azīz (5), ẕār (5), çoḳ (5), fenā (6), kette (5), mehribān (5), munça (5), u (5), ġanī (5), esīr (5), [esir (2)], āḫiri (5), [āḫirin (4), āḫīr (1)], ḳarīb (5), [ḳarip (4)], tez (5), hāzır (4), dāyim (4), [dāim (1)], toġrı (4), [doġrı (1 doġrı)], hür (4), lāyıḳ (4), maḳṣūd (4), millī (4), ḫīle-ger (4), ḳadīm (4), bī-‘ilm (4), cānān (4), der-beder (4), gedā (4), nā-tüvān (4), rencūr (4), şād-mān (4), ḳarı (3), [ḳari (2)], tort (3), törtinçi (1), yeñi (3), [yengi (1)], ‘ilmlik (3), ġarib (3), [ġarip (1), ġarīp (1)], ḥayrān (3), [ḫayrān (2)], zār (3).

[639] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 2 – 4.
[640] Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 6 – 7.

"RÜ'YĀ"

U kiçe kim *şeb-i tārīk* ḳıldı istīlā
Bu ṣaḥnede körinür benga *bir 'aceb* rü'yā

Cihān yüzini basıb *ḳırmızı ḳızıl* ṭūfān
Feci' ḳoḳusı vardur ki cirkanur insān[641]

"İSTİḲBĀLİMİZ ÜÇÜN BİR CİĠER-SŪZ"

Bukün ne boldı bize *'ilmsiz* oġıl ḳızlar
Bolubdı milletiñ evlādı *barça işsizler*
Kilürni oylamagan *ḫām bi-ḫāber* bizler
Budur sa'ādetimiz 'ilm ile hüner *azlar*
Yetar *bu demġeçe* "Hicrān"de intiẓār itmak[642]

"BİZ MİLLET"

Heme 'ilm ü hüner esbābını almaḳnı isterse
Çafān çalma riyā satmaḳḳa *ḫob* tüccār biz millet

Tefekkür sāyeside *özgeler* şehd ü şeker yerse
Tururmız baḳrayıb her köşede *bī-kār* biz millet

Mey ü mīnāsını terk eylese aġyār bizler āh
İçib cām-ı cehāletden hemīşe *ẕār* biz millet

Heme kesb ü kemālat itse ḥāsıl 'ilm fen birle
Şufurguçı yamaḳçı ḫayrçı *köb ḫār* biz millet[643]

2.4.2.1.2.1. Niteleme Sıfatları

Abdullah Avlânî, şiirlerininin mazmununu, hayallerini, ümitlerini, sıkıntı ve endişelerini net ve geniş bir şekilde ifade etmek için niteleme sıfatlarından çokça yararlanmıştır. Avlânî'nin varlığın oluşunu ifade eden sıfatların yanı

[641] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 9.
[642] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 23 – 25.
[643] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 5 – 6.

sıra bağımsız kelime olarak kullandığı niteleme sıfatları ve bunların frekansları aşağıdaki gibidir:

ehl (31), ilgeri (23),‘ilmsiz (21), ḳızıl (20), yaḫşi (18), ḳādir (18), ḳara (16), cāhil (15), ḫār (15), nā-dān (15), ġarīb (14), [ġarib (2), ġarīp (1), ġarip (1)], Müsülmān (13), şād (12), yamān (11), [yaman (4)], aḳ (10), bütün (10), ḥāmī (10), pāy-māl (10), zālim (10), maġrūr (9), ‘ālim (8), berbād (8), bī-ḥadd (8), bī-çāre (7), [peçāre (2), beçāre (1)], bī-ma‘ni (7), faḳīr (7), [faḳir (1)], yoḳsul (6), ẓālim (6), [zālim (4)], ‘azīz (5), [azīz (1)], kimsesiz (5), ẕār (5), fenā (6), mehribān (5), ġanī (5), esīr (5), [esir (2)], kette (5), ḳarīb (5), [ḳarip (4)], āşnā (4), āzād (4), burrān (4), toġrı (4), [doġrı (1 doġrı)], hür (4), lāyıḳ (4), maḳṣūd (4), millī (4), ḫīle-ger (4), ḳadīm (4), bī-‘ilm (4), cānān (4), der-beder (4), gedā (4), lāyıḳ (4), nā-tüvān (4), pāk (4), rencūr (4), şād-mān (4), toġrı (4), [doġrı (1)], ‘ābid (3), çin (3), kök (3), rām (3), ḳarı (3), [ḳari (2)], yeñi (3), [yengi (1)], ‘ilmlik (3), ġarib (3), [ġarip (1), ġarīp (1)], ‘āciz (3), āvāre (3), denī (3), ġāfil (3), ḫāne-veyrān (3), ḥayrān (3), [ḫayrān (2)], ḫoş (3), müşfiḳ (3), pīr (3), terbiyyetsiz (3), uluġ (3), yetīm (3), ḳuruḳ (3), zār (3), āgāh (2), bī-cān (2), bī-firāset (2), bī-hūde (2), bī-ḫaber (2), bilimsiz (2), dil-dār (2), dengese (2), giriftār (2), rūşen (2), savuḳ (2), sengīn (2), şīrīn (2), üftāde (2), bī-vaṭan (2), bī-vefā (2), ḳarangu (2), ḳırmızı (2), zerrīn (2), ḫor (2), huş-yār (2), ker (2), mest (2), nālān (2), nā-kes (2), pest (2), [pes (1)], ḳadr-dān (2), mübtelā (2), müdde‘ā (2), münāsib (2), müşerref (2), ḥabīb (2), ṭālib (2), körünmes (2), uzun (2), yirāḳ (2), ġam-ḫār (2), aġniyā (2), ba‘īd (2), du‘ā-gū (2), fecī‘ (2), kerīm (2), leẕīẕ (2), ma‘mūr (2), maġlūb (2), maḥbūb (2), mazlum (2), [maẓlūm (1)], me’yūs (2).

“AḲMA KÖZ YAŞIM”

Ḳaysı millet yatsa rāḥat keyf ü ṣafāda
Nā-dān millet bolur her vaḳt cebr ü cefāda
Ḳādir Allah ***ḳādir*** Allah bu ne zamāndur

‘İlimsiz milletniñ ḥāli ***bī-ḥadd yamāndur***[644]

“MİLLETGA ḪİṬĀB”

‘İlm olmasa ey yārān, ***yaḫşı*** ‘ibādet olmaz
‘İlm olmasa hīç bir ān, ḥużur u ḥalāvet olmaz[645]
“ZAMĀN AḤVĀLİNDEN”

‘İlm ile ‘ālem muṣaḫḫir boldı biz ***cāhil*** henüz
Ḫāb-ı ġaflet başımızġa yetse hem ***ġāfil*** henüz[646]

Kısacası Abdullah Avlânî’nin kullandığı sıfatlar, onun yaşadığı dönemin psikolojisinin yansımasıdır. Yani şair, bütün bu sıfatlarla eşyaları, varlığı ve olayları nitelendirmiştir. Bunları nitelendirirken dış âlemi yorumlamaya ve olduğu gibi tasvir etmeye çalışmıştır. Avlânî, bundan başka dil imkânları dâhilinde kelime grupları vasıtasıyla da sıfatlardan yararlanmıştır.

2.4.2.1.2.2. Belirtme Sıfatları

Abdullah Avlânî’nin şiirlerinde kullanılan belirtme sıfatları ve bunların frekansları şöyledir:

Bir (97), köb (30), ne (29), barça (25), Ol (23), [u (5), o (2)], heme (22), ikki (17), [iki (2)], ḳaysı (17), [ḳay (3)], biri (14), hīç (15), birini (15), bütün (10), neçe (9), [niçe (3), nice (3)], az (8), bī-ḥadd (8), ança (7), bular (7), ḳaçan (7), on (6), çoḳ (5), herkes (5), munça (5), beş (5), ḳança (5), kimse (5), miñ (3), tört (3), üç (3), hīçkes (3), oşal (3), uşbu (2), birav (2), birbiri (2), bunga (2), şu (2), altı (2), barı (2), böyle (2), cüde (2), andek (1), bunça (1), biraz (1), cüft (1), illik (1), mundaġ (2), ṣad (2), sekiz (1), törtinçi (1), hezār (1), çehār (1), şeş (1), şulay (1), şunça (1), yetti (1),

[644] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 20 – 21.
[645] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 14 – 16.
[646] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 20 – 22.

bunlar (1) birar (1), birleri (1), birtesi (1), birkesi (1), heçbiri (1), ular (1), [ānlar (1)], nime (1), [nīme (1)], nimerse (1), hīçkim (1), ḳanda (1), oşandaġ (1).

"NA'T-I ḤAŻRET-İ RESŪL-İ EKREM"

Bir nāmı "Muḥammed" ***bir*** nāmıdır 'Aḥmed' ḳurbān anga ümmet
Ol ma'den-i 'ilme, ***ol*** mādde-yi dīne, ***ol*** ṣāḥib-i ḥilme[647]

"ḲARŞ FELĀKET-ZEDELERİNİÑ ḤĀLİ"

Bu yazıḳlar ḥāline ***ḳaysı*** Müsülmān aġlamaz
Bu fecāyi' ṣaḥneni körgande kim? ḳan aġlamaz
Bu muṣībet dāġıda ***ḳay***? ehl-i Ḳur'ān aġlamaz
Şunça īmān ehli ḳurbān ***ḳaysı***? Hicrān aġlamaz[648]

"ṢIFĀT-I BĀRĪ-TE'ĀLĀ**"**

Vaṣf-ı ḫaḳ ***sekkizi*** ṣübūtīdir
Yene ***ikki*** ṣıfāt selbīdir[649]

" CEHĀLET"

Āh ***munça*** cehālet olmaz olmaz olmaz
Mundaḳça kesālet olmaz olmaz olmaz[650]

Belirtme sıfatları arasında en çok kullanılan "bir" sıfatı dikkati çekmektedir. Bu husus, "bir"in Türk lehçelerinde sık kullanılışına dayanmaktadır. Özellikle Türkiye Türkçesine daha çok özgü olan bu hususiyet, zamanla yani 20. yüzyılın başlarında Türkiyeli, Azerbaycanlı ve Kırımlı Türk aydınlarıyla birlikte Türkistanlı aydınlar arasında edebiyat, sanat ve diğer alanlarda gerçekleşen işbirliğinin bir neticesidir. Daha önce belirtildiği gibi 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başları Türk dünyası için yoğun bir şekilde geçmiştir. Osmanlı-Rus savaşı sırasında esir düşen Osmanlı

[647] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 3 – 5.
[648] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 34 – 35.
[649] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 4 – 5.
[650] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 28 – 30.

subaylarının daha sonra Türkistan'da yerleşmeleri, Türkistan'daki mekteplerde öğretmenlik yapmaları, Türkistan Millî İstiklâl Hareketinde aktif rol üstlenmeleri[651], Kırım'dan *Tercüman*, Bakû'dan *Yıldız*, Orenburg'dan *Vakit*[652] gibi gazetelerin Türkistan'a düzenli bir şekilde ulaştırılması, yine bu ülkeler kanalıyla Türkiye'de neşredilen gazete ve dergilerin Türkistan'a ulaştırılması, doğal olarak ortak bir Türkçenin ortaya çıkması için atılan ciddi bir adımdı. Nitekim o dönemin Türkistanlı şair ve yazarlarının eserlerinde Türkiye Türkçesi başta olmak üzere Azerbaycan Türkçesinin izlerine çok sık rastlanır. Bunların yanısıra şairin zaman zaman ülkesinin ve milletinin geleceği konusundaki gelişmeleri görerek karamsarlığa, ümitsizliğe kapılması da ondaki belirsizlik psikolojisinin sebebini göstermektedir:

Bir (97), köb (30), barça (25), heme (22), ḳaysı (17), [ḳay (3)], birini (15), hīç (15), biri (14), bütün (10), az (8), çoḳ (5), herkes (5), kimse (5), munça (5), hīçkes (3), birav (2), barı (2), birbiri (2), cüde (2), biraz (1), birar (1), birleri (1), birtesi (1), birkesi (1), bunça (1), heçbiri (1), hīçkim (1), şulay (1), şunça (1).

"YATMA"

Ey millet-i necīb, çıḳ emdi niḳābdın,
Uyġān, tur emdi, ***bir*** ḫaber al āftābdın.[653]

"'İLM"

'İlm ***bir*** gevher-i nāyāb yoḳ olmas bitmes
'İlm ***bir*** nūrlı żiyādur ki cilāsı ketmes
'İlm ***bir*** nūr-ı ilāhī kişini ḫār itmes
'İlm ***bir*** ḳuvvet irür milletini maḥv itmes[654]

---

[651] Türkistan'da muallimlik eden bazı Osmanlı subayları hakkında malûmat için Bkz: Ali Bademci, **A.g.e.,** s. 48.

[652] Mehmed Emin Resûlzâde tarafından "Yıldız", Sadri Maksûdî Arsal tarafından "Vakit" gazetesi neşredilmiştir. Meşhur "Tercüman" gazetesi ise Kırım'da İsmail Bey Gaspıralı tarafından neşredilmiştir. Bkz: Ali Bademci, ***A.g.e.,*** s. 48.

[653] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı**, s. 162.

[654] Millî Şiirlerden 2.cüz, s. 6 – 8.

“YAŞ SEVDĀGER TİLİNDEN”

Hezil ḳılmeñ meniñ birlen bu pullar meñe askerdür.
Biri – arslan, ***biri*** – ḳaplan, ***birisi*** misli ecderdür,[655]

2.4.2.1.2.3. İşaret Sıfatları

Abdullah Avlânî’nin şiirlerinde yer alan işaret sıfatları ve bunların frekansları şöyledir: Bu (110), ol (23), u (5), [o (2)], oşal (3), bul (1), ul (1).

“HİCRĀN SÖZİ”

Tuġub östim **bu** vaṭanda
Vaṭanım miṣli yoḳ cihānda[656]

“NA‘T-I ḤAŻRET-İ RESŪL-İ EKREM”

Bir nāmı “Muḥammed” bir nāmıdır ‘Aḥmed’ ḳurbān anga ümmet
Ol ma‘den-i ‘ilme, ***ol*** mādde-yi dīne, ***ol*** ṣāḥib-i ḥilme[657]

“MUḤAMMED ḪUDĀYĀRḪĀN TİLİDEN”

Oşal Afġān bāġım irdi İrem bāġını taḳlīdi
Tüzer irdim barıb ***ol*** yerde dāyim bezm-i cemşīdi
Meñe ‘īd irdi her kün ilni bolsa yilde bir ‘īdi
Barıb körmaḳ ***oşal*** yerlerni yoḳtur imdi ümmīdi
Anıñdik cennet-āsā bāġ u būstānlar ḳayan ḳaldı[658]

Abdullah Avlânî’nin kullandığı belirtme sıfatlarının yüksekliği dikkat çekmektedir. Bunlardan da en çok işaret sıfatları kullanılmıştır. Avlânî, bu sıfatları şiirlerinde önem verdiği hususları belirtmek ve vurgu yaparak dikkat çekmek için kullanmaktadır:

---

[655] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı**, s. 177.
[656] Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 4.
[657] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 3 – 5.
[658] Millî Şiirlerden, 1. cüz, s. 18 – 20.

Bu bī-vefā Şīrīn, bu baġr-ı ḳān, bu kiçe, bu cehl-istān, bu debistān-ı cihān, bir ‘aceb destūr, bir ‘aceb rü’yā, bir ‘adāvet, bir ‘akslikden, bir ‘amel, bir ‘īd, bir bala (3), bir belend yerde, bir bülbül, bir çeçek, bir çinār, bir dār, bir dem, bir devrān, bir dost, bir faḳīr, bir fen, bir güzel dil-dār, bir ibtidā, bir kişi (6), bir kün (9), bir laḥẓe, bir maymūn, bir millet oġlı, bir naḳş, bir neçe bedkār, bir neçe yıl, bir niçe peyġamber, bir niçe zamān, bir ḥarf, bir ḥikāyet, bir on yıl, bir ortaġı, bir öziñġa, bir pāre dehḳān, bir pervāne, bir pul (2), bir şaḫş, bir şeyḫ, bir ḳızıḳ ḥīle, bir ümmet, bir üstād, bir vaṣf, bir vicdān, bir yaḫşi ḥīle, bir yerde, bir yıl, bir yol (2), bir zamān (7), bu ‘ālem (2), bu ġaflet, bu ṣaḥne, bu ādım, bu ṣıfatlar, bu aḥvāl (2), bu āstāne, bu Āsyā, bu belā, bu beyt (2), bu çaġ, bu cihān, bu çiyānu mār, bu cüdālıġ, bu dehr, bu derd (2), bu diraḫt, bu dünyā (2), bu eyvān, bu fecāyi‘ ṣaḥne, bu fen, bu iş (2), bu kişi, bu kün (6), bu ma‘reke, bu menzil, bu millet (2), bu miḥnet, bu muṣībet, bu ḫāb, bu ḥāl (2), bu ḥikmet, bu ẓulmet (2), bu rütbe, bu şeb, bu sengīn diller, bu sevdā, bu söz (2), bu tevbe, bu Türkistān (2), bu turmış, bu ḳadīm tiryākiler, bu ḳayġu, bu ḳudret, bu üy, bu vaṣīyyet, bu vaṭan, bu yaş gödekler, bu yaşav, bu yazıḳlar, bu yer, bu yol, bu zamān (4), bukün (2), bul teraḳḳī devri, her bir emr, her bir iş (2), her bir vücūd, her biri, her cān (2), her cihet, her daḳīḳa, her dil, her iḥtiyāc, her kim, her kişi, her millet, her nefes, her şey, her temennā, her ṭaraf (2), o dem (2), ol körnemek, ol kün, ol millet, ol ötgan zamān, ol sebebden, ol tikan, ol yer, oşal Afġān bāġı, oşal ser-kerdeler, oşal yerler, şu ‘aṣr, şu ṣaḥna, şu diñiz, şu kün (2), şul kün, u kiçe, u yürüş, ul zālim hükūmetler, uşbu yaḫşi üy, uşbu zamān, bu felek, her meḥnet, bu meḥnet.

“DÜNYĀ KİTĀBINDAN”

Ṣabreyle közüm yıġlama miḥnetle cefāge
Bir dāirede duraḳımız gerdiş-i devrān

Bir kün bu ḫarāb ‘ālemi ābād ḳoyub yüz

Güller açılub ḳılġusı bülbülleri cevlān[659]

2.4.2.1.2.4. Sayı Sıfatları

Avlânî'nin kullandığı Türkçe ve Farsça sayı sıfatları ve bunların frekansları şöyledir:

İkki (17), on (6), beş (5), illik (1), miñ (3), üç (3), tört (3), altı (2), iki (2), ṣad (2), törtinçi (1), yetti (1), sekiz (1), hezār (1), şeş (1).

"'İLM"
'İlmdür ***ikki*** cihān menziliniñ a'lāsı
'İlmdür ***ikki*** cihān mesnediniñ bālāsı
'İlmdür ***ikki*** cihān rāḥatıniñ me'vāsı
'İlmdür ***ikki*** cihān şevketiniñ berpāsı[660]

"AḤVĀL-İ 'ĀLEMDEN BİR NÜMŪNE"

Hezār efsūs bizni yıḳdı şaḫṣī nefs ġavġāsı
Cihān bāġında soldı kimsesiz milletni lālāsı[661]

"ḲABRİSTĀN*A* BİR NAẒAR"

Kiçe gündüz nefs üçün sersān olub āvāreler
Ba'żısın millet ġamında baġrıdur ***ṣad*** pāreler[662]

2.4.2.1.2.5. Soru Sıfatları

Avlânî'nin kullandığı soru sıfatları ve bunların frekansları aşağıdaki gibi:

[659] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 15 – 16.
[660] Millî Şiirlerden 2.cüz, s. 6 – 8.
[661] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 29 – 32.
[662] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 11 – 12.

Ḳaysı (17), [ḳay (3)], neçe (9), [nice (6), niçe (3)], ḳaçan (7), ḳança (5), hansı (1), nime (1), [nīme (1)], nimerse (1), ḳanda (1).

"GİRDĀB-I ĠAMDAN BİR FURTUNA"

Ḳavmige miñ yıl naṣīḥat ḳıldı Nūḥ kār itmedi
Ḳaysı peyġamber ḫalāyıḳdan dil-i āẕār olmadı

Körsatiñ bir Yūsufı ḳardaşları ẓulm itmegan
Ḳaysı bir Ya'ḳub dāġ-ı hicr-dīdār olmadı

Ḳaysı Mūsā çekmedi renc ü elem fir'avnden
Bar mı bir İlyās ḳavmi dinge bīzar olmadı

İş'ıyā ḳılsa naṣīḥat ḳavmigā ḳıldı şehīd
Ḳaysı Ẕekeriyyā başıda arra ṭayyār olmadı[663]

"MİLLET HEYKELİGE ḪİṬĀB"

Uḫladiñ bir ***neçe*** yıl, imdi 'ilme ġayret ḳıl
Yalḳavlikni terk eyle, fen 'ilminiñ yaḫşı bil![664]

"TOY ḤAḲḲINDA"

Künden künge teraḳḳīde başḳa milletlerü
Bilmem ***ḳaçan*** biz bolamız uyḳudan bīdār[665]

Avlânî'nin kullandığı soru sıfatları sayı olarak az görünse de onun sorgulayıcı şair olmadığı anlamına gelmez. Avlânî'nin şiirlerinin hemen hemen hepsi sorgulayıcı nitelikte olup, şair, başta soru sıfatları olmak üzere zamir ve zarflardan verimli bir şekilde faydalanmıştır. O, vatanını sömürge hâline getiren Rusları, onların "Türkistan'a medeniyet getiriyoruz…" adı altında uyguladıkları zulmü, milletinin ilimsizliğini ve fakirliğini durmadan dile getirerek sorgular.

[663] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 41 – 42.
[664] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 35 – 36.
[665] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 19 – 20.

2.4.2.1.2.6. Sıfat Tamlamaları

Bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubuna sıfat tamlaması denir[666]. Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde sıfat ve isim tamlamalarının frekansı yüksektir. Bu husus, şairin üslûbunu belirleme açısından faydalıdır. Çünkü her şair, hayalindeki düşüncelerini ve varlıkları kendi dünyasına göre yorumlar. Hüseyin Özbay'ın tanımıyla sıfat tamlaması, "Eşya, varlık, hadise ve kavramların, durum vasıf ve hareketleri arasındaki idrak şeklini veya bunlarla ilgili imaj ve tasavvurları göstermesi bakımından stilistiğin önemli malzemelerinden biridir"[667]. Avlânî'nin şiirlerinde kullandığı sıfatların çoğu isim ve sıfat unsurlarından oluşan sıfat tamlamalarından oluşmaktadır. Ayrıca Arapça ve Farsçadan yapılma sıfat tamlamaları da sıkça kullanılmıştır.

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde geçen sıfat tamlamaları ve bunların frekansları şöyledir:

Ḳādir Allah (16), şānlı hürriyet (10), şānlı Türkistān (10), 'ilmsiz millet (7), ança lāy (7), şanlı arslanlar (6), köb zamān (5), ḳızıl bayraḳ (5), ikki 'ālem (3), ḥīleger tülki (3), yoḳsul el (3), ikki cihān (3), aḳ pādşā (3), [aḳ pādşāh (2)], yiġit vatandaşlar (2), ḳızıl tuġ (2), millī mekteb (2), nā-dān millet (2), közleri giryān (2), ikki ḥarf (2), hicrān millet (2), ikinsiz yer (2), heme 'ilm ehli (2), dost ḳadrdānlar (2), dehḳān toġa (2), bütün dünyā (2), barça işçiler (2), barça millet (2), ġarīb millet (2), 'ibret közi (2), 'aceb sevdā (1), 'adedsiz 'ināyet (1), 'ālemdeki ṣan'at (1), 'aḳıllı kişi (1), 'aḳlı pes (1), 'azīz 'ilm (1), 'ilmlik āzādalar (1), 'ilmsiz faḳr (1), 'ilmsiz ḳız (1), ġāfil millet (1), ġanī bir 'āile (1), ġanīmet aḳça (1), ġayret itgan kişi (1), aft engārı ḳara (1), alā munçaḳ (1), alddagi saādet (1), altı batman yük (1), altun cilav (1), arslan balalar (1), aḳ altın (1), azīz umr (1), ba'żı bir ṣūfī-nümālar (1), barça cān (1),

[666] Leylâ Karahan, **Türkçede Söz Dizimi**, s. 48.
[667] Hüseyin Özbay, **Çolpan'ın Şiirleri**, Doktora Tezi, TKAE, Ankara, 1994, s. 194.

barça ni‘met (1), barça peyġamber (1), barça ḳuşlar (1), baş kişiler (1), başını pest iden (1), başḳa derd (1), behayā fāsid tabiatlar (1), behişt-āsā vaṭan (1), beş burçeklik (1), beş ḳıt’a (1), beynelmilel bir cemiyet (1), biñ fiġān (1), biñ muḫāṭab (1), biñ yıl (1), biş altı künlik (1), biş on yıl (1), biş tīn (1), bölek yer (1), bölek zamān (1), böyle dünyā (1), boynı sınuḳ (1), bütün ġavġa (1), bütün cihān (1), bütün tilekler (1), buḳaḫān töre (1), cāhil ādemler (1), cāhil dili (1), çāpānı yamaḳ (1), cilā culler (1), çoḳ kimse (1), çoḳ Müsülmānlar (1), cüde ḫayrān (1), çürük turmuş (1), çuḳur görler (1), dest-gīr (1), dildeki ġill ġeşler (1), doġrı ḥālet (1), ehli başīret (1), elvān ni‘met (1), eski ‘ādet (1), faḫtalik çāpān (1), farça nān (1), faḳir ḫalḳ (1), fenā bir ḥāl (1), fikri buzuḳ (1), gül-çehre maḥremler (1), heme devlet (1), ḫabersiz felekler (1), heme fażl (1), heme İslām emeli (1), heme ḫaṭṭ müsellemler (1), heme ḫursendlik (1), heme ḫūblar (1), hīç kişi (1), ikki ṣıfāt (1), ikki merte (1), ikki ni‘met (1), illik yıl (1), iñ ṣoñ (1), iñ müşerref insān (1), iñ yaḫşı çemen (1), iñ yaḫşı mekān (1), kette ẕat (1), kette sular (1), kilişmegan söz (1), kimsesiz ḳız (1), köb ārmān (1), köb geb (1), köb heves-kār (1), köb ḫār (1), köb penā (1), kök çāpān (1), közleri ‘āciz (1), lāyıḳ bir ‘ibādet (1), londa baylar (1), macmaġıl çolaḳ (1), melek-ṣūret (1), millī işler (1), millī üy (1), miñ yıl (1), miskīn-ṣadef (1), münaḳḳaş ḫāneler (1), mundaġ yamān künler (1), müşfiḳ ana (1), Müsülmān doslar (1), muḳarnass şenişīn zargārī eyvānlar (1), naṣīb olmayan (1), nā-dān cemā‘at (1), ne külfetler (1), ne mehnetler (1), ne süymeli bir ādım (1), neçe māder (1), neçe ḫıl ḥīleler (1), niçe millet (1), ḫāliş dil (1), ḥāżır cevāb (1), ẕār millet (1), ḥīle yol (1), on iki oġıl (1), on on yıl (1), on yüz yıl (1), ḫob tüccār (1), ḫoş ṣadā (1), ḫoş güftār (1), ḫoş is (1), ḫoş-baḫt kişiler (1), ḫoş-ḫāl (1), orta dehḳān (1), ösümlik yerler (1), osuḳ ḫurmaça (1), otlı fırḳamız (1), ötmiş zamān (1), oḳumagan kişiler (1), ḫūb uzun (1), özga bābet (1), özge cāy (1), özge millet (1), pāk dil (1), şānlı atlı otryad (1), Şarḳ dünyāsı (1), Şarḳ elleri (1), Şarḳdagi mazlumlar (1), sehī ḳadd (1), semeresiz iş (1), şeş ḳatār (1), simiz ḳoylar (1), siyāsetlik yasavullar (1), solgan gül (1), tikānsız gül (1), toġrı söz (1), [töġrı söz] (1), toġrıdır yolıñız-aḳ (1), tört ṣom (1), tört köz (1), tört reh-nümā (1), ḳadīm ḳudret (1), ḳara aḳ

(1), ḳara tufraġ (1), ḳarnı kette bāy (1), ḳaysı ṣaḥrā (1), ḳaysı millet (1), üçte yaş bala (1), ṭillā kemer (1), ḳıyın iş (1), ḳızıl gül (1), ḳızıl-ḳırmızı bayraḳ (1), uluġ bayram küni (1), usta şapalāḳ (1), ṭurfe dām (1), ṭurfe maḫlūḳāt (1), ṭurfe zamān (1), uzun boylik (1), yalġan gep (1), yamān iş (1), yaman ortaġ (1), yamānlıġ kün (1), yaḫşı ‘ibādet (1), yaḫşi ādet (1), yaḫşı cāy (1), yaḫşı dil-berler (1), yaḫşı hem-demler (1), yaḫşi ī̇şānlar (1), yardem küni (1), yaşlarnı barçası (1), yekser kār (1), yengi zamān (1), yeñi iş (1), yer yüzidegi işçi-dehḳānlar (1), yıġılgan māl (1), yol körsatuçı (1), yüz miñ şitāb (1), yüz pāre (1), yüz yıl (1), zerrī̇n nümāyanlar (1), müşfiḳ ana (1), aḳ süt (1), ḳayġulik vaḳt (1), yol körsāçı (1).

“AḲMA KÖZ YAŞIM”

Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ne zamāndur
‘İlmsiz milletniñ ḥāli bī̇-ḥadd yamāndur[668]

“HÜRRİYET MARŞI”

Şānlı hürriyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki![669]

“MİLLETGA ḪİṬĀB”

Közleriñ aç ey millet, ***köb zamān*** ġāfil yatdıñ
‘Umriñ ötdi yatmaḳda, ḳayġuge tāze batdıñ[670]

2.4.2.1.2.7. Arapça ve Farsça Sıfat Tamlamaları

‘Aṣr-ı fenā (1), ‘aṣr-ı teraḳḳī̇ (1), ‘Alī̇m-i sırr-ı ḫafā (1), ‘aḥsen-i āmālim (1), ‘arş-ı a‘lā (1), ‘avāmü’n-nās (1), bār-gāh-ı kibryāden (1), ‘uḳūl-ı ḫalḳ (1), Raḥmāni’r-Raḥī̇m (1), ṣavt-ı saḫt (1), ṣırāt-ı müstaḳī̇m (1), ālām-ı ġurbet (1), āteş-i sūzāne gül (1), ṣun‘-i İlāh (1), bahār-ı nāz-perverler (1), barça mevcūdāt-ı ‘ālem (1), bī̇-‘aded

[668] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 20 – 21.
[669] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 170 – 171.
[670] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 14 – 16.

ṣenā (1), bī-‘ār (1), bī-‘ilm ḳavm (1), bī-‘ilm (1), bī-ġam ḥayāt (1), bī-ṣemer (1), bī-cān, bī-çāre gül (2), bīgāne-i ser-ḫūş (1), bī-gümān (1), bī-hūde (1), bī-kār (1), evlād-ı Türkistān (1), bī-ma‘ni bay (7), bī-mecāl, bī-melāl (1), bī-naṣīb (2), bī-ḫaber (2), bī-ḥadd yamān (7), ‘İsā-yı rūḥ-ullāh (1), dār-ül-āmān (1), ẕevk-ı rāḥat (1), bī-ser ü pā (1), bī-ṭaraf-ı teraḳḳī yolı (1), bī-vaṭan (1), bī-gūr u kefen (1), bī-vefā (1), ḫāb-ı bī-pāyān (1), ḥālet-i saḫt (1), çarḫ-ı bī-raḥm (1), çehār yār-ı bā-ṣafā (1), cehl-i marīż (1), cemī’i ehl-i sünnet (1), cennet-āsā bāġ u būstān (1), cürm-i kebīr (1), dām-ı ḳafes (1), dāne-yi bī-behā (1), derd-i bī-devā (1), dīn-i mübīn (1), dürūd-ı bī-‘aded (1), ehl-i bī-inṣāf (1), ehl-i inṣāf (1), ekṣeri ḫulefā (1), faḳīr-i peçāre (1), Felātūn-ṭab‘ ādem (1), felek-i kecrev (1), felek-i ẓālim (1), gerdūn-ı hazār-dīde hem-tā (1), hüsn-i ṣūret (1), kec-rev-i zamān (1), ma‘ẕūr-ı ḫayāl (1), müdīr-i mes’ūl (1), bī-hūde (1), bī-ma‘nī (1), nāle-yi feryād u ṭıfl-ı mürd-zen (1), nefsāne-i ser-ḫūş (1), nefs-i emmāre (1), nesīm-i dil-keşān-ı ġaflet (1), nesīm-i müşk (1), nesīm-i şeh rabāṭ (1), ḫāb-ı kesālet (1), ḫādīm-i resūl-i müctebā (1), Ḫālıḳ-ı tenhā (1), ḥamd-i bīḥadd (1), ḫāne-vīrān (6), ḫayru’n-nisā (1), ḳabr-ı zār (1), ḫulūṣ-ı dil (1), ẕülf-i reyḥān ḫatt-ı gül-çehre semen-berler (1), ḫūb-ı ḳābil (1), perī-veş ḥūr-peykerler (1), pervāne-i ser-ḫūş (1),peyveste-yi ġam (1), Rabbiyal-a‘lā (1), ra‘nā-yi cān-fezā (1), rāh-ı ‘adem (1), rūz-ı ezel (1), şāhid-i bezm-i leyl-i esrār (1), sāmi‘-i elḥān (1), şer‘ī peyember (1), serv-i ḫırāmān (1), seyyid-i bernā (1), seyyid-i muḫtār (1), sūret-i dīvār (1), tīġ-i ḫun-ḫār (1), tīġ-i sitem-kār (1), zemistān-ı cihān (1), Yūsuf-ı bernā (2), ṭūṭī-yi bī-zebān (1), ḳalb-i dānā (1), üftāde-yi gūy-i riyā māh-ı ruḫsāre (1), millet-i ḥasret-keş (1), nefs-i emmāre (1), zālim-i ḫūn-ḫār (1).

“ḤAMD”

Sa‘ādet ‘aṣrıda ḳıldı teraḳḳī ***dīn-i mübīn***
Uzaḳladıḳça sa‘ādetden oldı ‘aṣr ***‘aṣr-ı fenā***[671]

“EDEBİYĀT”

[671] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 2 – 4.

Çarḫ-ı bī-raḥmniñ elinden köñlümiz şād olmadı
Miḥnet-i endūhden bir laḥẓe āzād olmadı
Millet-i İslāmda ḥaḳnı iden yād olmadı
Her bir emri eyledik bünyād bünyād olmadı
Ḫāne-yi ïkbālimiz efsūs ābād olmadı[672]

"MUḪAMMES"

Ālim u cāhil mürīd ü mürşid ü şākird u pīr
Nefs-i emmāre alnıda ser-ā-ser olmış esīr
Ḥaḳḳı bāṭıl eylemişler işlenür *cürm-i kebīr*
Şeyḫler ṣayyād 'ābidler 'abūsen ḳamtarīr
Hīçkesde Ḥaḳḳa lāyıḳ bir 'ibādet körmedim[673]

2.4.2.1.2.8. Mecazî ve Subjektif Unsurlarla Yapılan Sıfat Tamlamaları

'Adāvet dingiziñiz (1), ġam otı (1), ġunça aġızlıḳ (1), ġurbet yaḳası (1), āvāre gül (1), çarḥ-ı kec-rev (1), bu ibret-ḫānede (1), bu kār-ḫāne (1), bu kec-rev (1), bu kūh-istān ili (1), bu kūh-istān (1), bu maḥvistān (1), bülbül-i şūrīde (1), cehl vādīsi (1), fecī' ḳoḳu (1), hicrāne gül (1), hürlik ḳuyaşı (1), hür yol (1), köz ḳamaşgan furṣat (1), leẕīẕ 'ilm (1), nā-tüvān köñlüm (1), nazlı-tatlı turmuşlar (1), neş'eli satrlar (1), niçe ẕerrīn ḳalem (1), ẓālim felek (1), ẓālim tikan (1), penbe ġaflet köşkār (1), savuḳ ṣaḥrā (1), temiz 'ilm (1), tenezzül üyi (1), tenezzül yolı (1), ḳanlı yaş (1), ḳara baḫt (2), ḳara gürūh (1), ḳara kiçe (1), ḳara köñil (1), ḳara kün (3), üftāde gül (1), ḳırmızı ḳızıl ṭūfān (1), Ḳızıl Maskov (1), ḳızıl yaşlar (1), ḳızıl asker (1), ḳızıl yulduz (3), Ḳızıl ḳoşın (3), ḳuruḳ ḳol (2), zībā ḳır (1).

"ṢADĀ-YI BÜLBÜL"

Tüganmış sizdeki insāniyyetniñ āb-ı ḥayvānı
'Adāvet dingiziñiz tolḳun u ṭūfānlar insānlar[674]

[672] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 43 – 44.
[673] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 8 – 10.

"BİZ NİME ḤĀLDEMİZ"

Dar-ı dünyā 'ilm ile pür-nūr olan bir vaḳtde
Cehl vādīsinde yatkandur ḫātūn irkekmiz[675]

"TA'RĪF-İ GÜL"

Yüzdeki ḫālī imas ***ẓālim tikanniñ*** yārası
Keçe kündüz ***zaḫm-ı ġam*** birlan bütün örtene gül[676]

Avlânî, şiir yazarken varlık ve kavramların nesnel özelliklerine de dikkat etmiştir. Şair, nesnel sıfat tamlamaları oluştururken sıfatla nesne arasında hem gerçek, hem de metaforik bağlantı kurmuştur. Meselâ "*zālim-i ḫūn-ḫār*" gerçek mânâda "*ẓālim tikan*" metaforik mânâda, "*ḳara kün*" metaforik, "*yamānlıġ kün*" ise gerçek anlamda kullanılmıştır. Bu iki örneğin ilkinde Türkistanlıların zalim Çar ve devletinin elinden zulüm çektiğine, ikincisinde ise Türkistanlıların cehalet, fakirlik ve zulüm altında yaşadığına işaret vardır. Avlânî'nin şiirlerinde gerçek veya mecazî mânâda kullanılan sıfat tamlamaları şunlardır:

'Adāvet dingiziñiz (1), ġam otı (1), ġurbet yaḳası (1), bülbül-i şūrīde (1), cehl vādīsi (1), fecī' ḳoḳu (1), hürlik ḳuyaşı (1), hür yol (1), ḳızıl yulduz (3), Ḳızıl ḳoşın (3), ḳara kün (3), tenezzül üyi (1), tenezzül yolı (1), ḳanlı yaş (1), ḳara gürūh (1), ḳara kiçe (1), ḳırmızı ḳızıl ṭūfān (1), Ḳızıl Maskov (1), ḳızıl yaşlar (1), ḳızıl asker (1), ẓālim felek (1), ẓālim tikan (1), penbe ġaflet köşkār (1), savuḳ ṣaḥrā. bir savuḳ yılan (1), bu çarḫ (1), dür-dāne gül (1), ecel sayyādı (1), efsāne gül (1), eñ tolḳınlı bir tāvuş (2) (1), ḳorḳınç buluṭlar (1), ḳara künler (1), aḳ kün (1), zaḫm-ı ġam (1), yetti iḳlīm (1).

---

[674] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 29 – 30.
[675] A.g.e., s. 22 – 23.
[676] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 25.

“ḲUTULDİK”

Ḳutuldı barça millet ***zālim-i ḫūn-ḫār*** zulminden,
Romanov ḫāne-veyrān boldı, bed-kirdār zulminden,[677]

“AḤVĀL-İ ‘ĀLEMDEN BİR NÜMŪNE”

Kilür ülfet ‘adāvet ortadın ḳalḳur ketar bir kün
Ḳara künler kitüb ornıġa rūşenlik yetar bir kün[678]

“ḲARŞ FELĀKET-ZEDELERİNİÑ ḤĀLİ”

Çoḳ Müsülmānlar fedā boldı ***ecel sayyādına***
Bizge vācibdür kömek ḳılmak bular evlādına[679]

2.4.2.1.3. Zamirler

Abdullah Avlânî’nin, seçtiğimiz şiirlerinde birbirinden farklı 33 tane zamiri 520 defa kullanılmıştır. Bazı şahıs zamirlerinin birden fazla yazılış şekli olup, bunlar yan yana köşeli parantez içerisinde gösterilecektir:

Biz (178), sen (80), siz (42), kim (41), öz (37), ne (29), men (28), [min (5), ben (3)], “u” zamiri yerine kullanılan anga (1 defa), [anı (5 defa) anıñ (5 defa)], “onlar” zamiri yerine kullanılan Ānlar (1 defa), [ular (1 defa)], “ne” zamiri yerine kullanılan nimerse (1 defa), nime (1 defa), [nìme (1 defa)], “bunlar” zamiri yerine kullanılan bular (7), [bunlar (1 defa)], bunga (2), şu (2), “biri” zamiri yerine kullanılan [birav (2), birini (15) biri (14), birleri (1), birtesi (1), birkesi (1)], birbiri (2), birar (1), kimse (5), heçbiri (1), hīçkim (1), herkes (5).

“BİZ MİLLET”

Heme ‘ilm ü hüner esbābını almaḳnı isterse
Çafān çalma riyā satmaḳḳa ḫob tüccār ***biz*** millet

[677] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 160 – 161.
[678] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 29 – 32.
[679] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 34-35.

Tefekkür sāyeside özgeler şehd ü şeker yerse
Tururmız baḳrayıb her köşede bī-kār ***biz*** millet

Mey ü mīnāsını terk eylese aġyār ***bizler*** āh
İçib cām-ı cehāletden hemīşe ẕār ***biz*** millet

Heme kesb ü kemālat itse ḥāsıl ‘ilm fen birle
Şufurguçı yamaḳçı ḫayrçı köb ḫār ***biz*** millet[680]

“KÖBDEN UNUTMAḲ KEREK İDİ”

‘İlm ṣan‘atla cihān eyvānidür āyene bend
Sen yatar bī-ġam ḳara üyde bu zindānı unut

Ma‘rifet bāzārıda māliñ satalmay ***sen*** ġarīb
İski çarıḳ iski çerḫ u iski dükānı unut[681]

“MA‘ĀRİF-PERVER ĠANĪLER ḲULAĠINA”

Ḥaḳīḳat baḥrige ġavvāṣ dīdārige maḥrem***siz***
Ma‘ārif bāġıniñ ***siz*** bāġ-bānı nūra hem-dem***siz***
Mekātib yolına iḥsān ḳılurga miṣl-i edhem***siz***
Saḫīsiz ‘ālī-himmetdürsiz āzād-ı cehennem***siz***
Bukünde ***sizlere*** ins ü melekler iḫtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler[682]

“TERCĪ‘-İ BEND”

Herkes belā-yı nefs üçün boldı mübtelā
Millet ġarīb kimsesiz ve ġam-güsār yoḳ[683]

Abdullah Avlânî, şiirlerinde “men” (28 defa), “min” (5 defa), ve Türkiye Türkçesine has olan “ben” (3 defa) (toplam: 36 defa) zamirlerini kullanmıştır. Buna karşın “biz” 178, “sen” 80 ve “siz”i 42 defa kullanmıştır. Şair Avlânî, “men” kelimesini “ferdî ben”den daha çok “temsilî ben” olarak kullanmıştır. “Biz” ve “siz” zamirlerini “ben” ve “sen” zamirlerinden fazla olması, Avlânî’nin

[680] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 5 – 6.
[681] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 13.
[682] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 32 – 35.
[683] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 25 – 28.

umuma, yani milletine hitap etmesi, hesap sorması ve nasihat vermek içindir. Bu zamirler, şairin ferdî ve temsilî “ben”, “biz” ve “siz” hitabıyla daha çok diyalog ve hitap tekniğini kullandığını gösterir. Bunun yanı sıra “biz” zamiri, şairin sosyal ve millî meselelerdeki hassasiyetine ve endişelerine işaret eder. Avlânî, Türkistanlıları cehalet, tembellik ve zararlı alışkanlıklarından dolayı eleştirirken her zaman “biz” zamirini kullanmış, kendini milletinden ayırmamıştır. Ferdî “ben”in yerine çoğul “biz”i kullanmak suretiyle sanki başta kendisi olmak üzere milletini yargıladığını, Türkistan toplumunun maddî ve manevî sıkıntılarını bu mahiyette dile getirdiğini gösterir. Bu hususiyet, Avlânî’nin ferdiyetçi şair değil, toplumcu bir şair olduğunu ortaya koymaktadır.

2.4.2.1.4. Zarflar

Abdullah Avlânî, şiirlerinde Arapça, Farsça ve Türkçe zarflar kullanmıştır. Dolayısıyla zarflar Arapça, Farsça ve Türkçe zarflar olarak ayrı ayrı gösterilecektir. Ancak daha önce belirtildiği gibi bazı kelimeler, dönemin istikrarsız imlâsı sebebiyle birkaç şekilde yazılmıştır. Bu değişik kelimeler, yine yan yana ve köşeli parantez içerisinde gösterilecektir. Gerçi zarflar fiilleri nitelendirse de, fiillerin zarf-fiil şekilleri çalışmamızda üslûba tesir eden zarfların dışında tutulmuştur. Abdullah Avlânî’nin kullandığı ve üslûbu etkileyen zarfları “zaman, mekân, durum ve miktar zarfları” olarak değerlendirildi. Üslûbu etkileyen zarflar ve bunların frekansları aşağıdaki gibidir:

2.4.2.1.4.1. Türkçe Zarflar

Sıra (24), ḳayan (18), imdi (7), [emdi (4), endi (3), indi (1)], iñ (7), [eñ (6)], ḳaçan (7), yene (7), ḳança (5), ḳanı (6), üzre (3), [üze (2)], Andın (3), birge (3), anda (2), attañ (1), daha (1), keç (3), niçün (3), nige (3), neçük (2), neçün (2), sarı (2),

ḳayda (2), ḳaydan (1), ḳayerda (1), ḳayga (1), erteb (1), hep (1), ötri (1), şulay (1), şunça (1), sonra (1), ḳanda (1), ḳandaḳça (1), ḳayān (1), ḳayta (1), zorġa (1).

"MAYMŪN İLE KÖZAYNAK "

Ḳursun āynak közimni ḳıldı ḫıyre
Taḳmazım āynakiñni indi *sıra*[684]

"CENĀB-I ḤAḲDAN BİR RİCĀ"

Yā Rabb ber *imdi* millet-i İslām üçün revac
Cehl ü nifāḳ derdine ḳılġıl öziñ 'ilāc[685]

"'İLM AḤVĀLİNDEN BİR MANẒARA"

Ḳaçan bizlerdeki kīn u 'adāvet maḥv olur yā Rabb
Bahār-ı terbiyüzyıletde feyż alıb gülşen külür yā Rabb[686]

2.4.2.1.4.2. Arapça Zarflar

evvel (10), [evvelā (1)], ba'żı (9), āḫir (7), aṣlā (6), ṣubḥ-dem (1), dāyimā (3), [dāimā (2)], dāyim (3), [dāim (1)], el'ān (2), elbette (2), elḥaẓer (2), ḥaḳḳında (2), [ḥaḳıda (1)], belki (1), bi'l-ittifāḳ (1), el-ḥāl (1), fī (1), ibtidā (1), ḫitāben (1), ḫuṣūṣān (1), tamāmen (1), ṭufeylī (1).

"MUḤAMMED ḪUDĀYĀRḪĀN TİLİDEN"

Seyāḥat eyler irdim her yılı eṭrāfnı çendān
Ki *evvel* Merġinān u Andicān u soñra Şehriḫān[687]

"TERCĪ'-İ BEND"

[684] Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 19 – 20.
[685] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 17 – 19.
[686] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 14 – 15.
[687] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 18-20.

Baylarnı yoḳ mürüvveti ***aṣlā*** faḳīrgā
Fikr ḫayāl ṣervet sermāyeġinā[688]

“DÜNYĀ KİTĀBINDAN”

Ẓālimniñ özi ẓulme giriftār olur ***āḫir***
Elbette bolur üy buzaniñ ḫānesi vīrān
Ṣabr it siteme bolġusıdur ***āḫiri*** rāḥat
Yūsufġa neçük ẓulm ḳılur irdiler iḫvān[689]

2.4.2.1.4.3. Farsça Zarflar

Hīç (15), tā-be-key (11), hemīşe (8), hep (6), tākiġeçe (5), tā (2), hīçkes (3), geh (2), çendān (2), bā-ḳadar (1), bī-melāl (1), cā-be-cā (1), dem-be-dem (1), derḥāl (1), dirīġā (1), gūyā (1), hemān (1), henüz (1), hīçkim (1), keẕā (1), nā-gehān (1), ser-ā-ser (1), yekser (1).

“İSTEMES”

Hīç insān dünyāda faḳr u fenānı istemes
Hīç ten öz cānıġa renc ü belānı istemes[690]

“BİZ MİLLET”

Mey ü mīnāsını terk eylese aġyār bizler āh
İçib cām-ı cehāletden ***hemīşe*** ẕār biz millet[691]

“MAḤBŪBLERİM*E* BİR ḪİṬĀB”

İttifāḳ u ‘ilm İslām ehline göster cemāl
Tā-be-key hicriñde bizlerni ḳılursen pāy-māl[692]

[688] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 25 – 28.
[689] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 15 – 16.
[690] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 10 – 11.
[691] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 5 – 6.
[692] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 8 – 10.

2.4.2.1.4.4. Zaman Zarfları

Avlânî'nin kullandığı zarflar içinde zaman zarflarına ayrı bir yer verilmiştir. Şairin şiirlerinin hemen hemen hepsi geçmiş, şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarla kaleme alınmıştır. Şair, geçmiş zamanla genellikle Türkistan'ın şanlı tarihini, hükümdarlarının, bilim adamlarının ve âlimlerinin muvaffakiyetlerini terennüm eder. Şimdiki ve geniş zamanla da Türkistan'ın ve milletin perişan ahvâlini büyük bir üzüntüyle dile getirir. Zamana çok önem veren Avlânî, vatanın ve milletin geleceğini zamana bağlar. Avlânî, zaman kaybetmeden yeni ve modern ilimleri öğrenmenin, hayata uygulamanın ve gayretle çalışmanın milletin içinde bulunduğu cehaleti ortadan kaldıracağına ve istikbâlini göklere taşıyacağına inanır:

Hīç (15), tā-be-key (11), evvel (10), [evvelā (1)], hemīşe (8), imdi (7), [emdi (4), endi (3), indi (1)], yene (7), āḫir (7), aṣlā (6), hep (7), tākiġeçe (5), dāyimā (3), [dāimā (2)], dāyim (3), [dāim (1)], keç (3), el'ān (2), geh (2), sarı (2), tā (2), sonra (1), daha (1), erteb (1), ibtidā (1), ṣubḥ-dem (1), el-ḥāl (1), yekser (1), dem-be-dem (1), derḥāl (1), hemān (1), henüz (1), nā-gehān (1), cā-be-cā (1).

"MİLLETGA ĦİṬĀB"

Ey ….. ***tākiġeçe*** biz oḳuvdan ḳaçamız
Kiliñ yāşlar millī mekteb açamız[693]

"ÖZ MİLLETİMDEN RİCĀ-YI 'ĀCİZĀNEM"

Marīżiñ bir ṭarafdan bir ṭarafdan ḫārsen millet
Bedenden ***dāyimā*** ḳan aldurar bīmārsen millet[694]

"EFSŪS"

[693] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 14 – 16.
[694] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 23 – 25.

Ḳoy baylariñ öz ḫāline itsünler ticāret
Pullarnı ḳoyub banka ***yene*** tabsunlar icāret
Faḳr ehli idüb birbirine kiẕb u ḫıyānet
İsmi olan İslāma ne mekteb ne ṣınā‘at
Pul pul ḳazanub ***āḫiri*** nār aġladuk aġleb[695]

2.4.2.1.4.5. Soru Zarfları

Avlânî'nin şiirlerinde zaman zarflarından sonra en çok kullanılan zarflar soru zarflarıdır. Soru zarflarının frekansları şöyledir:

Ḳayan (18), ḳaçan (7), ḳança (5), ḳanı (6), ḳandaḳça (1), ḳayān (1), ḳayda (2), ḳaydan (1), ḳayerda (1), ḳayga (1), ḳanda (1), niçün (3), nige (3), neçük (2), neçün (2).

"ḤAMD"

‘Azīz ikan ***nige*** ḫār oldı Ḥaḳḳ özi bilgay
Bizimçe bunga sebeb boldı ‘ilm u ‘ulemā[696]

"UŞBU EDEBİYYĀTA TÜRKİSTĀN EHLİNDEN CEVĀB"

Efendim bu siziñ efġāniñiz bizlerġa kār etmez
Açarġa köz ***ḳanı*** bizde ‘amālar aṣl-ı ‘ār itmez
Ḫazān bolgan gülistāndır gülini iḫtiyār itmez
Sizniñdik biñ muḫāṭab dād feryādı medār itmez
Neçük çıḳsun bu millet ġayret ü himmetni yār itmez[697]

"MA‘İŞETİMİZDEN BİR MANẒARA"

Babalar ḳılmışlar ‘ilme şitāb
Yazmışlar ***ḳança*** ḥesāb kitāb[698]

[695] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 16 – 17.
[696] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 2 – 4.
[697] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 13 – 14.
[698] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 37 – 39.

Bu soru zarfları, Avlânî'nin tasvirden çok sorgulamaya önem verdiğini gösterir. Yani şair, milletin ve vatanın durumunu ve geleceğini sorgular, bu sıkıntılı durumdan çıkış yolu arar ve çözüm üretir.

2.4.2.2. Fiiller

Abdullah Avlânî, yukarıda adı geçen eserlerde yer alan şiirlerinde toplam 2329 fiil kullanmıştır. Bunlardan birbirinden farklı olanların sayısı 448'dir. Bazı fiillerin birkaç şekli mevcut olup, bunlar yan yana gösterilmiştir. Ayrıca Şair Avlânî, birkaç Arapça fiil köklerine, Özbekçedeki yapım eklerini getirmek suretiyle türetmeler yapmıştır: ‘aşḳlan- (1), ṣun‘-(2), binā- (4), hazırla- (1), hāzırla- (1) gibi.

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde en çok kullandığı fiillerin sıklıkları yukarıdaki Arapça fiiller de dâhil olmak üzere şöyledir:

bol- (234), [ol- (95), ola- (2), bosa- (3)], ḳıl- (149), eyle- (109), it- (60), [et- (8)], bil- (59), kör- (59) [gör- (1)], ḳal- (59), di- (51), [de- (6)], ber- (50), [vir- (10)], ir- (46), [er- (4)], oḳu- (40), [oḳı- (3)], yaşa- (39), al- (36), çıḳ- (32), [çıḫ- (1)], iste- (29), sal-(29), işle- (25), kit- (25), [ket- (3), git- (1)], yat- (28), kil- (26), [kel- (8), ke- (1)], baḳ- (20), aç- (19), bar- (19), bas- (17), körin- (15), başla- (14), arş- (14), çek- (13), [çik- (2)], taşla- (13), [taşa- (2)], taḳ- (13), tap- (12), [tab- (2)], tur- (12), tüş- (12), ḳoy- (12), ḳılış- (10), oḳut- (11), tulġān- (11), tut- (11), yıġla- (11), göster- (10) [körsat- (1), körset- (3)], sat- (10), at- (9), atlan- (9), oyna- (9), ur- (9), ḳutul- (9), yaz- (9), aş- (8), bat- (8), kir- (8), köter- (8), öt- (8), uyġan- (8), [uyan- (1)], yet- (8), yi- (8), [ye- (5)], aġla- (7), çalış- (7), iç- (7), işleş- (7), kül- (7), öl- (7), sol- (7), tol- (7), yür- (7), [cür- (1)], ayrıl- (6), ayt- (6), buz- (6), [boz- (2)], tiriş- (6), ḳaç- (6), aylan- (5), bāġla- (5), bayla- [(3)], dön- (5), ig- (5), [eg- (1)], kiriş- (5), öte- (5), oyla- (5), söyle- (5), tile- (5), tüşür- (5), ḳayna- (5), ḳur- (5), ḳutḳar- (5), yaḳ- (5), aḳma- (4), işit- (4), tök- (4), uḫla- (4), yıġ- (4), yan- (4), [yān- (1)], yügür- (4), alda- (3), bit-

(3), bük- (3), çal- (3), çaḳmaḳ- (3), düş- (3), keç- (3), [kiç- (3)], kis- (3), [kes- (2)], küt- (3), neyleyin+ne-eyley- (3), örgen- (3), sor- (3), titre- (3), tuġ- (3), ḳara- (3), unut- (3), ḳon- (3), ḳorḳ- (3), ḳoş- (3), yarat- (3), yayra- (3), aġrı- (2), art- (2), ayıl- (2), birleş- (2), boşa- (2), [boşā- (1)], buyur- (2), çāġla- (2), çaḳır- (2), ez- (2), ezil- (2), im- (2), izle- (2), köker- (2), kömekleş- (2), öç- (2), ögür- (2), oltur- (2), [otur- (1)], ḥorsun- (2), ortan- (2), [örten- (2)], saç- (2), şaldura- (2), [şaldıra- (1)], saḳla- (2), sayra- (2), sayraş- (2), soy- (2), tāl- (2), tapşur- (2), tart- (2), til- (2), tiñla- (2), [tiñle- (1)], toy- (2), tüşün- (2), ḳaçır- (2), ḳamaş- (2), ḳat- (2), uç- (2), uçra- (2), ḳır- (2), ḳozġal- (2), uşla- (2), ḳuvān- (2), [ḳuvan- (1)], uyuş- (2), yemril- (2), yengil- (2), yetkür- (2), yıḳ- (2), yoḳal- (2), yubar- (2), yum- (2), yumul- (2), yasa- (2), ḳaḳşa- (2), ḳızış- (2), üz- (2), yetkez- (1), aġar- (1), aġdar- (1), ṣan- (1), acrat- (1), adaş- (1), ġımırlaş- (1), ġırılla- (1), ġızılla- (1), alḳa- (1), añla- (1), as- (1), asıl- (1), aḳla- (1), baḳır- (1), baḳray- (1), bez- (1), boşal- (1), boyan- (1), boyla- (1), bul- (1), bur- (1), çāp- (1), cavdıra- (1), cirkan- (1), çiylān- (1), çoḳu- (1), çulġān- (1), çüldüraş- (1), çürü- (1), dur- (1), düt- (1), esre- (1), fırılla- (1), gepür- (1), kez- (1), [gez- (1)], güldüra- (1), gümbürle- (1), hayda- (1), inan- (1), inci- (1), iriş- (1), kāyi- (1), keçür- (1), kibret- (1), kiliş- (1), kiltür- (1), kişne- (1), kiy- (1), küçey- (1), küreş- (1), küyle- (1), maġra- (1), maḳta (1), min- (1), möltille- (1), mudra- (1), ḫār- (1), oġurla- (1), ökün- (1), öndür- (1), or- (1), organ- (1), örgat- (1), örget- (1), ornaşdır- (1), ös- (1), ötker- (1), ötkez- (1), oḳuş- (1), pāyla- (1), pilpille- (1), pozġunlaş- (1), saġ- (1), şalbırla- (1), şaş- (1), satil- (1), şaylan- (1), sınā- (1), şırılla- (1), siskan- (1), sıḳ- (1), sön- (1), sörray- (1), sorul- (1), sür- (1), süslen- (1), suy- (1), [süy- (1)], süz- (1), tapış- (1), tarḳat- (1), taş- (1), tayyarlan- (1), tebrat- (1), tebret- (1), tep- (1), tip- (1), ter- (1), tir- (1), tikiş- (1), tin- (1), tindir- (1), tipküle- (1), tişla- (1), tişle- (1), tiş- (1), tit- (1), tolḳınlaş- (1), toplan- (1), topla- (1), toḳtat- (1), tout- (1), toydur- (1), tuġıl- (1), tuf- (1), tügan- (1), tüge- (1), tutaş- (1), tuz- (1), tüz- (1), tuzat- (1), ḳada- (1), ḳama- (1), ḳapla- (1), ḳartay- (1), ḳaşla- (1), ḳayra- (1), ḳayrıl- (1), ḳayt- (1), uçış- (1), ḳıçı- (1), ḳıçḳır- (1), ḳıdır- (1), ḳırḳış- (1), ḳıy- (1), ḳızġān- (1), ḳızı- (1), ḳopar-

(1), urna- (1), uruş- (1), usan- (1), utan- (1), ḳurıt- (1), ḳuru- (1), ḳurtur- (1), ḳuv- (1), uyāġ- (1), uyġat- (1), uzaḳla- (1), viriş- (1), yaġ- (1), [yāġ- (1)], yaġıl- (1), yamla- (1), yapış- (1), yarış- (1), yar- (1), yarut- (1), yaşla- (1), yaşna- (1), yaḳıl- (1), yāḳla- (1), yengiş- (1), yetāl- (1), yıġıl- (1), yıġıştırıl- (1), yit- (1), yıḳıt- (1), yoḳat- (1), yoḳla- (1), yüksel- (1), yumşa- (1), yürüş- (1), yüzlen- (1).

Meselâ "*Uşbu Edebiyyāta Türkistān Ehlinden Cevāb*" adlı şiirde kullanılan fiiller (kil-, al-, ḳal-, kör-, tāl-, yasa-, yıġ-, ḳal-, it-, it-), Türkistanlıların sosyal ve ekonomik hayatını tasvir etmektedir. Bu tasvire göre Türkistan'da ticaretin büyük bir kısmının Yahudilerin eline geçtiği, Türkistanlıların birbirleriyle çekişerek bölündükleri, onların bu durumuna Yahudilerin şaşırdığı, Türkistanlıların bilgisizlikleri sonucunda yamacı ve dilenci durumuna düştükleri, Türkistanlı zenginlerin çeşitli şirket ve fabrikalar kurarak para biriktirdiği, fakat kendilerine nasip olmadığı, Türkistanlıların birbirleriyle çekişerek bölünmekten utanmadıkları teessüfle dile getirilmektedir:

> Yahūdīler ***kilib*** sevdānı andek ḳısmını ***aldı***
> Şüpürgüçi yamāḳçı ḫayrçilik bizġa hem ***ḳaldı***
> Yahūdīler ***körüb*** terk ittifāḳın 'aḳldan ***tāldı***
> ***Yasab*** şirket ġanīler ***yıġdı*** pul amā sebil ***ḳaldı***
> Tenezzül iftirāḳ ***itmekde*** bizler şerm ü 'ār ***itmez***[699]

"*'İlm*" adlı şiirde ise şair Avlânî, (yaşa-, iste-, revān ol-, ḳal-, ol-) gibi fiiller kullanmak suretiyle milletine hayatta kalabilmek için ilim öğenilmesi gerektiğini, aksi takdirde yabancıların esareti altında kalarak bütün maddî ve manevî değerlerini kaybedeceğini bildirmektedir:

> ***Yaşamak ister*** isek 'ilme ***revān olmalıyuz***
> 'İlmsiz ***ḳalsak*** esāretge nişān ***olmalıyuz***[700]

[699] Millî Şiirlerden, 1. cüz, s. 13-14.
[700] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 6-8.

Aynı şekilde "*Ḥaḳīḳat Olsun Bu Ḥayāl*" adlı şiirde, bu dünyanın geçici olduğunu (öt, ve kit) fiilleriyle ifade eden şair Avlânî, milletine zaman kaybetmeden iş işlemeye yani çalışmaya davet etmekte, yoksa gönülde bir ukde kalacağını (işle- ve ḳal-) fiilleriyle hatırlatmaktadır.

Öter dünyā, ***kiter*** dünyā, ***ḳalur*** köñildeki ārmān
Ġanīmetdür 'azīzim 'umrımız iş ***işlemeymiz*** mü[701]

Avlânî'nin vurgulamak istediği şeye daha çok dikkat çekmek için aynı fiili peş peşe iki defa kullandığı da görülmektedir. Onun *"Vaṭan"* adlı şiiri buna örnektir:

Bilalmaduk kökiñdeki ḥazīneni
Biz ***bilmesmişiz*** terāzumız benini

Satıb satıb ḳaladurmız ġamge ***batıb***
Bayḳuş kebi vīrānede ***yatıb yatıb***

Sini ***satub*** pul ***ḳılurmız kitür ḳalur***
Bir yıldan ṣoñ bahāriñ ige ***bolub alur***[702]

Görüldüğü gibi Avlânî'nin kullandığı fiiller, yaşadığı döneminin sosyal, ekonomik ve siyasî şartlarını yansıtmakta olup, fiillerin neredeyse tamamı dışa dönük ve dinamiktir. Elbette bunun birçok sebepleri vardır. Abdullah Avlânî, başlangıç eğitimini Okçu'daki eski mektepte aldıktan sonra 1890 yılında mahallesindeki medreseye, daha sonra Şayhantahur'daki "Abdulmelikbay" medresesine devam eder. Ancak, ailesinin maddî durumu iyi olmadığı için eğitimini yarıda bırakıp ağır işlerde çalışmak zorunda kalır. Yazları amelelik yaparak, kış mevsimlerini ise eğitimine devam ederek geçirmiştir. Türkistan'daki zorlu hayat, vatanın Çar Rusyası tarafından müstemleke hâline getirilmiş olması, milletin perişan durumu, toplumdaki cehalet ve bid'atler, onu her açıdan düşünmeye ve harekete sevketmiştir.

[701] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 12-13.
[702] Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 3 – 4.

1905 yılında Rusya'da gerçekleşen inkılâp neticesinde başta Rusya olmak üzere Türkistan halklarına da siyasî ve sosyal haklar tanınmıştır. Bu haklar sâyesinde Türkistan'da gazete ve dergiler çıkmaya başlar. Abdullah Avlânî'nin kendisi de "*Terakkî*", "*Şühret*" ve "*Asya*" adlı gazeteleri neşreder. Taşkent'te "*Turan*" tiyatro topluluğunu kurarak Mahmudhoca Behbudî'nin "*Pederküş*" piyesini Türkistan'ın büyükşehirlerinde sahneye koyar. Tiyatro çalışmalarından elde edilen paraları Türkistanlı çocukları modern bilgiler çerçevesinde eğitmek için Cedit mektepleri açmak için harcar. Fakir öğrencilere maddî yardımlarda bulunur. Açtığı okullarda okutulmak üzere yine kendisi ders kitapları yazar. O dönemde diğer Ceditçiler gibi Avlanî de, Kadimci-Ceditçi tartışmalarının mağduru olur. Avlânî, çektiği sıkıntılara rağmen gazete, eğitim ve tiyatro alanlarındaki çalışmalarına devam eder. Azerbaycan'da bulunur. Azeri ve Tatar kardeşleriyle gazete, dergi ve kitap neşri konusunda; tiyatro alanında işbirliği yapar. Bolşevik ihtilâlinden sonra Komünist Parti'nin buyruğuyla hem yurt içinde, hem de yurt dışında muhtelif görevlerde bulunur. Avlânî'nin hayatı hızlı bir değişim ve hareket içinde geçmiştir. Bundan dolayıdır ki, şiirleri ister olumlu, ister olumsuz olsun aktif hareket özelliğine sahiptir.

Şair Avlânî, 1914 yılında tiyatro gösterileri düzenlemek üzere kurucusu olduğu "Turan" trupu ile Fergana vadisi boyunca seyahate çıkmıştır. Hokand, Nemengan ve Oş gibi büyük şehirlerde bulunmuştur. O şehirlerin gençlerinin birbirleriyle millî ve sosyal konularda işbirliği içinde olduklarına şahit olur. Seferden döndükten sonra *"Seyāḥat Ş̱emeresı"* adlı bir şiir yazarak izlenimlerini büyük bir sevinçle terennüm etmiştir. Böylece Avlânî'nin çok hareketli geçen hayatı, şiirlerinde kullandığı fiillere de yansımıştır. Aşağıdaki şiir buna örnektir:

"SEYĀḤAT Ş̱EMERESİ"

Ḥamdlar ***olsun*** Ḫudāge ḳayda ***körseñ*** yāşlar
Millī̱ işlerge teşebbüş̱ler ***ḳılur*** kingāşler

Andicān u Merġinan u Oş u Nemengan u Ḫoḳand

Yāşları birbirleri birlen ***bolıb*** sır-dāşlar

Kitdi ġaflet ***kildi*** ülfet ***tuġdı*** devr-i intibāh
Ḳayda ***körseñ*** yāşları bir ***tuġmadik*** ḳardāşlar[703]

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde kullandığı fiillere bakıldığında onun genellikle isyankâr bir şair olduğu ortaya çıkar. Ancak onun bu isyanı kutsal bilinen değerlere karşı değil; zulme, işgale, işgalcilere, sömürgeciliğe, milletinin cahilliğine, toplumunun geri kalmışlığına ve savaşa karşıdır. Milletin aydınlanması ve üzerindeki cehalet karanlığının yırtılması uğrunda mücadele eden, bu mücadele sırasında gördüklerine ve yaşadıklarına, yapmak istediklerine engel olanlara karşı bir isyan hâli söz konusudur. Öyle ki bu isyan hâli onda sürekli olarak görülür. Ayrıca, toplumun zekâsını temsil eden bilim adamları ile cimri zenginleri de tenkit etmiştir.

2.4.2.3. Edatlar

Edat, tek başına anlamı olmayan, sonuna geldiği sözle cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kuran kelime türüdür.[704] Edatların vazifesi kelime, kelime grupları ve cümlelerin kendi aralarında bağlantı kurmaktır. Avlânî'nin şiirlerinde tespit ettiğimiz aslı Türkçe, Farsça ve Arapça olan edatlar, bunların frekansları ve en çok kullanılmış edatlara dair şiirlerden seçtiğimiz örnekler şunlardır:

2.4.2.3.1. Türkçe Edatlar

Üçün (66), ile (58) [ilen (1)], birle (31), [birlen (15), birlan (3), bilen (7), bile (4)], kebi (16), Âh (12), ana (2), da (2), de (1), mana (1), mayli (1).

---

[703] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 8-9.
[704] **Türkçe Sözlük**, TDK, Ankara, 2005, s. 599.

"'İLM"

'İlm ***üçün*** bizge bölekler kebi ġayret lāzım
'İlm ***üçün*** bizge mu'allimlere diḳḳat lāzım
'İlm ***üçün*** bizge mürüvvet ***bile*** himmet lāzım
'İlm ***üçün*** bizge tereddüd ***bile*** ḫidmet lāzım[705]

"MÜSTEZĀD"

Yalġan 'ulemālardan olubmen cüde bīzār şeyṭān ***kebi*** mekkār
İnṣāf ***ile*** vicdāndan uzaġ köñli ḳaralar ol ṣūfī-nümālar[706]

2.4.2.3.2. Farsça Edatlar

Her (72), hem (28), ki (15), kim (11), ger (4), çün (3), efsūs (3), eġer (2), āyā (1), behişt-āsā (1), bes (1), çü (1), çün ü çirā (1), egerçi (1), egerde (1), hāy (1), velī (1), yāki (1), şāyed (1).

"TERCĪ'-İ BEND"

Bu ne zamān***ki*** ġam ile tolmış bukün cihān
'Ālem ot alsa yānġuçı ***her*** yerde Müsülmān
Çāk oldı sīne dāġ ile ḳasḳatı irür köñül
Her cānde ye's ḥasret ***her*** dilde biñ fiġān[707]

"GÜFTĀR-I ĠAM"

Her kime aġyār bolsa menga ḫūb dil-dār-ġam
Kiçe kündüz hem-demim ***her*** yerde ***hem*** esrār-ı ġam[708]

"PERĪŞĀN ḤĀLLER"

Eger 'ahd eylasañ ḳılġıl vefā dir Teñri bizlerġa

[705] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 6-8.
[706] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 23 – 24.
[707] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 25-28.
[708] Millî Şiirlerden 4. cüz, s. 32.

Ki her kün va'desin biñ merte buzgan bī-vefā bizler[709]

2.4.2.3.3. Arapça Edatlar

U (115), ü (94), yā (41), el-amān (13), amān (10) [āmān (1)], heyhāt (9), ve (5), 'aceb (4), faḳaṭ (2), keẕā (2), amā (1), āmennā (1), lek (1), ḥayf (1), vā-ḥasretā (1), vesselām (1), vü (1), ya'ni (1), yü (1).

"CEHLDEN NEFRET"

El-amān yā Rabb cehālet külfetiden *el-amān*
'İlmdür her bir zamān kesb *ü* ma'īşet tīşesi
'İlm olan yerde ḳurur ġaflet cehālet rīşesi
'İlmsizlerde bolar mı? milletiñ endīşesi[710]

"EFSŪS"

Nākeslere "Hicrān" olubān olma muḫāṭab
Heyhāt cehālet bize yār aġladuk aġleb[711]

"TERCĪ'-İ BEND"

'İlm ehli boldı az *u* ziyād oldı cāhilān
Bī-'ilm ḳavm çikġusı renc *ü* 'aẕābdur[712]

2.4.2.4. Deyimler

Deyimler, genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabirlerdir.[713] Abdullah Avlânî şiirlerinde

[709] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 42 – 44.
[710] A.g.e., s. 30 – 32.
[711] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 16 – 17.
[712] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 25 – 28.
[713] **Türkçe Sözlük**, TDK, Ankara, 2005, s. 517.

Türkistan'daki sosyal hayatı tasvir etmek için halkın konuştuğu ağızlarda bulunan deyimlere sık sık müracaat etmiştir. Böylece muhtelif olay ve durumlara karşı tepkisini ortaya koymuştur. Avlânî'nin şiirlerinden seçtiğimiz bazı deyimler şunlardır:

Bil bağla-: Ele ele ver-.
yüreğe taş bağla-: Zorluklara göğüs ger-
bay bir-: Oyunda veya iddiada kaybet-.
öziden ötkanın özi bil-: (Kişinin) neler çektiğini kendinin bilmesi
ḳol kel-: Yardımı ol-
ḳol al-: El al-, icazet al-
baş ur-: Başvur-
ḳolga-ḳol ber-: El ele ver-, işbirliği yap-
yüz dut-: Bel bağla-
cān at-: Çok iste-
başga sal-: Başına bela et-
yaḳası çāk ol-: Hesaba çekil-
ektiġini biç-: Yaptığı işlere ve davranışlara göre sonuç al-
zer kadrini zerger bilir-: Altının değerini kuyumcu bilir.
Ḳan tök-: Adam öldür-
ġam ye-: Merak et-, tasalan-,
ġam otıga cānını yaḳ-: Üzüntü ve kaygılanmaktan bunalıma gir-
köbge kelgen toy: Herkesin başına gelen bela ve sıkıntı.
ot tüş-: Felâkete uğra-
baş bir-: Destek ver-

"MİLLET HEYKELİGE ḪİṬĀB"

Yatma millet uḫlama, bīdārlaşayluk
Millī işler işlerge, tur ***bil bağlaşayluk***[714]

"NA'T-I RESŪL-İ EKREM"

Ümmet ġamında ***bağladiñiz taş yüreklere***
Ḥaḳḳ cilve birdi siz bile şāl ü ifeklere[715]

"ÖZ MA'ĪŞETİMİZDEN"

[714] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 35 – 36.
[715] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 4 – 6.

Oynabān ḳarta ḳımar pullarnı ***bay biribān***
Tām tişüb boġça oġurlab ādem öldür öldür[716]

“PEÇĀRE ÇĀL”

Otun satub zorġa avḳāt ḳılurmen
Özimden ötkanın özim bilürmen[717]

“ḲIZIL ḲOŞIN ŞARḲIYSI ATLAN!”

Erte-keç örgen,
Yeñi meşḳlerni!
Artdır ilmiññi
Yavġa ***ḳol kelgey***.[718]

“MUḤAMMED ḪUDĀYĀRḪĀN TİLİDEN”

Ḳanı ***ḳol algan*** īşānlar bukünde dest-gīr olsa
Oḳuşgan ḥırz-ı dāfi‘ni du‘ā-ḫānlar ḳayan ḳaldı[719]

“ḪAMD”

Kerem-ḫānende na‘īm āşnā vü bī-gāne
Bu āstānege ***baş urmıyormu*** şāh gedā[720]

“HÜRRİYET MARŞI”

Barça işçiler, tezde birleşiñ,
Ḳolga-ḳol berib, birge işleşiñ,
Şānlı hürriyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki![721]

“EDEBİYĀT”

[716] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 37.
[717] Millî Şiirlerden 5. cüz, s. 14 – 15.
[718] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 188 – 189.
[719] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 18 – 20.
[720] Millî Şiirlerden 2. cüz, s. 2 – 4.
[721] B. Kâsımov, **Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı**, s. 170 – 171.

Her cihetden vardır artuḳ cismde āzārımız
Kimde ***yüz dutduḳ*** bize āḫirde cellād oldı[722]

2.4.2.5. Atasözleri

Atasözleri bir milletin geçmişten günümüze kadar yaşadığı iyi-kötü, sıkıntılı-müreffeh, üzüntülü-mutlu hayat şartlarından, kazandığı tecrübe ve gözlemlerinden, tutum ve davranışlarından, değer ve inançlarından ortaya çıkan hikmetli sözlerdir. İşte bu yüzden ataların sözü olarak terim hâline gelmiştir. Ömer Asım Aksoy atasözünü, "Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş öz sözler"[723]dir, diye tarif etmiştir.

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde sadece iki atasözü tespit edilmiştir. Bunlar ifade bakımından Türkiye Türkçesindeki atasözlerinden farklı da olsa anlam bakımından aynıdır.

Toġrı söz tuġanġa yaḳmaydur: Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.

Ḫorus her yirde birdik ḳıçkırubdur: Horozun ötüşü dünyanın her yerinde aynıdır. (Doğru, her yerde doğrudur.)

"BİZ NİME ḤĀLDEMİZ"

Besdür ey Hicrān cehāletden gepürmek şunçalar
Toġrı söz tuġanġa yaḳmaydur dimiş örnekmiz[724]

"ṬŪṬĪ"

'Arabdur, Türkdür, Tatar, Hindīdür, Müsülmāndur
Ḫorus her yirde birdik ḳıçkırubdur alġıl 'ibretni[725]

[722] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 43-44.
[723] Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I**, TDK, 1971, s. 36.
[724] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 22 – 23.
[725] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 26 – 27.

2.4.3. Tekrarlar ve Taklidî Kelimeler

Avlânî, şiirlerine âhenk, duygu, anlam ve heyecan katmak için tekrarlardan ve taklidî kelimelerden verimli bir şekilde faydalanmıştır. Şair, şiirlerinde Türkistan toplumunu, şehirlerini, tabiatını ve Türkistanlıların hayat tarzını, canlı bir şekilde tasvir etmek için Türkistan şivesine has tekrarlara ve taklidî kelimelere sıkça başvurmuştur. Kullanılan tekrar ve taklidî kelimelere bakıldığında bunların isim ve fiil olarak kullanıldığı anlaşılacaktır. Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde bulunan tekrarlar ve taklidî kelimeler ve bunların örnekleri aşağıdakilerdir:

Bünyād bünyād, yā-yā, ḫāh...ḫāh, hay hay (3), ṭurfe ṭurfe, fırḳa fırḳa, yemrilüb yemrilüb, eylesün eylesün, insānlar insānlar, ġıldır ġıldır, pildr pildr, fırḳa fırḳa, cüldür cüldür, başḳalar, ḳolga-ḳol, ḳuldur ḳuldur, müldür müldür, güldür güldür, buldur buldur, şuldur şuldur, düldür düldür, puldur puldur, öldür öldür, toldur toldur, höldür höldür, cihāna cihāna, ḳādir Allah ḳādir Allah (16), el-amān (12), uyat üzre uyat, ṣaf ṣaf, simiz simiz, satıb satıb, yatıb yatıb, tiz tiz, parça parça, yeter yeter, hemmeñiz- hemmeñiz, sen-sen, birin-birin, taraḳ-taraḳ, şaraḳ-şaraḳ, tarallā lala tarallā lala (3).

"EDEBİYĀT"

Her bir emri eyledik ***bünyād bünyād*** olmadı
Ḫāne-yi īkbālimiz efsūs ābād olmadı[726]

"ṢADĀ-YI BÜLBÜL"

Ḳonub gül şāḫige bülbül dir ey ***insānlar insānlar***
Ḳılursiz tā-be-key ġāfil yatıb efġānlar insānlar[727]

Meselâ Abdullah Avlânî'nin tekrarlara en çok başvurduğu şiiri "*Öz ma'işetimizden*" adlı şiirdir. Şair, şiirin adından anlaşıldığı üzere milletinin

[726] Millî Şiirlerden 1. cüz, s. 43 – 44.
[727] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 29 – 30.

sosyal ahvâlini tasvir etmekte, üzüntüsünü ve tepkisini çeşitli tekrarlarla pekiştirmeye çalışmaktadır:

"ÖZ MA'İŞETİMİZDEN"

Arabamız ġıldıragi üç gez ü ***ġıldır ġıldır***
Altı batman yüki birlen ḳıladur ***pildir pildir***

Millet evlādı heme arabakeş ü ḥammāllar
Aft engārı ḳara kiyganı ***cüldür cüldür***

Başḳalar 'ilm ü hüner sāyeside yaḫşı yaşar
'İlmsiz faḳr żarūretge bezer ***ḳuldur ḳuldur***

Toldı tābi'liġimiz Rusyaga illik yıl
Bilmeyin Rus lisanın közimiz ***müldür müldür***

Biz ḳaçan acratamız fāyda birlen żararı
Lāf yalġan gep sözde ḳılamız ***güldür güldür***

Kimge oġliñı oḳut Rusça diseñ tiñlamayor
Rusça bilse buzılur dir veci ***buldur buldur***

Semavārge çıḳuşub yaş ḳarı çüldüraşür
İrteden keçġeçe çaynı içadur ***şuldur şuldur***

Olturub maḳtaşadur atını işeklerini
Biri dir yorġa biri dir miniki ***düldür düldür***

Üyde aç olturadur ḫātūnı ir tökme yiyar
Kiltürüb beçe bezmlerge kiter ***puldur puldur***

Oynabān ḳarta ḳımar pullarnı bay biribān
Tām tişüb boġça oġurlab ādem ***öldür öldür***

Söz ḳuruḳ bolsa kişiniñ ḳulaġıga yaḳmas
Aş birüb ton birübān ḳoynını ***toldur toldur***

Munça bī-hūde tutaşub ḳızışursen "Hicrān"
İlge āhiñ eṣer itmas ötüniñ ***höldür höldür***[728]

[728] Millî Şiirlerden 3. cüz, s. 37.

SONUÇ

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında, bütün Türk dünyası, birçok gelişmelere sahne olmuştur. Bu devir Türkistan tarihinde, *Ceditçilik* veya *Millî Uyganış* devri olarak adlandırılmıştır. Bunun başlıca sebebi, Avrupa'da hızla gelişen sanayi devri ve Çar'ın 1905 yılında bir manifesto yayınlayarak meşrutiyeti ilân etmiş olmasıdır. Dolayısıyla Türkistan'ın büyük şehirlerinde reform taraftarları yani, Ceditçi yazar, şair ve aydınlar, dünyadaki gelişmelerin gerisinde kalmış olan Türkistan için Batı medeniyeti esasında eğitim, basın, ve edebiyat alanlarında değişikliğe gitmişlerdir. Bu alanlardaki değişiklikleri siyasî ve sosyal değişiklikler takip etmiştir. Türkistanlı Ceditçileri, onların plân ve programrıyla yine onların özelliklerini en çok araştıran Özbek bilim adamı Begali Kâsımov, Türkistanlı Ceditçileri hakkında şunları yazar: "Türkistan'ı eğitimli ve marifetli, tok ve müreffeh, hür ve âbâd bir vatana dönüştürmek, ilk aşamada bağımsızlığa eriştirmek, müstemlekecilik işkencesinden kurtarmak, Ceditçilik hareketinin esas maksat ve vazifesini oluşturuyordu."

20. yüzyıl Türkistan Cedit edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Abdullah Avlânî, yukarıda zikredilen reformların taraftarıdır. O, şairliğinin yanı sıra Türkistan'da Cedit mekteplerinin açılmasında, gazetelerin çıkarılmasında ve halka tiyatronun tanıtılmasında öncülük eden kişilerdendir.

Avlânî, Türkistan'da yeni usûlde eğitim veren Cedit mekteplerini ilk açan kişilerden biridir. İlk Cedit mektebini 1904 yılında Taşkent'tin Mirâbâd ilçesinde, ikincisini de 1909 yılında Şeyhantâhur ilçesinin Degrez mahallesinde açmıştır. Ders müfredatını, klişeleşmiş eski tarz eğitim sisteminden farklı olarak modern tabiat ve fen bilimlerini ekleyerek zenginleştirmiştir. Çocuklara önce alfabeyi ve harflerin okunuşunu öğretmek suretiyle onları en kısa zamanda okur-yazar yapmaya çalışmıştır. O zamana kadar mektep ve medreselerde öğretilmeyen coğrafya, tarih, edebiyat, dil, matemetik, geometri ve fizik gibi ilimleri öğrencilerine öğretmeye çalışmıştır. Ayrıca bütün imkânsızlıklara rağmen öğrenciler için yeni içerikli ders kitapları hazırlamıştır. En önemlisi yetim, öksüz ve maddî açıdan eğitim alamayan

öğrencilerin derslere katılabilmeleri için Taşkent'te muallim ve zengin dostlarının katkılarıyla "Cemiyet-i Hayriye" adıyla bir yardım derneği kurmuş ve altı ay müddetle bu derneğin başkanlığını yapmıştır. Onun bu çalışmaları Türk dünyasında yankı uyandırmıştır. Avlânî, çocukların okutulması için, "Mektep", "Maarif", "İlim", "Fen" ve "'İlme Teràìb" gibi şiirler kaleme alarak Türkistanlı anne ve babalara çağrıda bulunmuş, vatanın ve müreffeh bir toplum inşasının eğitime bağlı olduğunu hatırlatmıştır. Çar hükûmeti mektepleri sıkı denetim altında tutmak suretiyle Türkistanlıların uyanışını ve gelişmesini engellemek istemiştir. Ayrıca Ceditçiler tarafından ileri sürülen her yenilik avam halk ve mollalar tarafından "Ruslaşma", "Batılılaşma" ve "kâfirleşme" olarak kabul edilmiş ve Ceditçiler kâfirlikle itham edilmişlerdir. Bu sebeplerden dolayı Avlânî'nin açtığı Usûl-i Cedit mektepleri kapanmıştır.

Abdullah Avlânî'nin başkanlığında 1913 yılında "Turan" cemiyeti kurulur. Bu cemiyet, Türkistan'da tiyatroyu tanıtmayı, halkın kültür ve eğitim seviyesini artırmayı gaye edinmiştir. Ayrıca yerli tiyatronun gelişmesi için büyük gayret içerisinde olmuştur. Bu cemiyetin maksat ve vazifelerinden biri "Halkın maddî ve manevî durumunu iyileştirmek, Türkistan'daki muhtaç Müslümanlara yardım etmek"ti. Nitekim Avlânî'nin kendisi de özgeçmişinde "1913 yılından itibaren halkın gözünü açmak, onları medeniyete yaklaştırmak için tiyatroya girişip, tiyatro işlerini organize edenlerin başkanı olup, Türkistan'ın birkaç şehrine gidip, Özbekler arasında tiyatroya yol açtım… 'Turan' adlı teatralni blagotvoritelniy (hayriye tiyatrosu) cemiyeti meydana getirdim." diye yazmaktadır.

Türkistan Ceditçilerinin babası sayılan Mahmuthoca Behbûdî'nin meşhur "Pederküş" adlı piyesi, "Turan" topluluğu tarafından sahneye konulmuştur. Piyesteki zengin rolünü Avlânî'nin bizzat kendisi oynamıştır. Tiyatrodan elde edilen meblağ "Müslüman Cemiyet-i İmdâdiyesi"ne bağışlanmıştır. "Turan" topluluğu tarafından oynanan "Pederküş" piyesi büyük ilgi görmüş, Türkistan'da yamımlanan gazete ve dergilerde haber olarak yer almıştır

Ceditçiler, tiyatroyu kendilerini halkla kaynaştıran, halkın manevî ve sosyal hayatını etkileyen, kendi gayelerinin halk arasında yayılmasını

sağlayan, benimsenmesinde ve sonuç alınmasında etkili olan bir araç olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla yerli tiyatroyu geliştirmek için Türk dünyasındaki tiyatro uzmanlarıyla işbirliği yapmışlardır. Ünlü Tatar tiyatro yönetmenleri Muhammedyarov, Mustafa Mansurov, Zeki Bayazitski; Azerbaycanlı Sıdki Rûhullah ve Aliaskar Askarov gibi kardeş ülkelerden gelen yapımcılar Türkistan'da tiyatronun gelişmesinde katkıda bulunmuşlardır. Abdullah Avlânî, yukarıda belirtilen kardeş yapımcılarla yakın işbirliği içinde olmuştur. Bu durum, o dönemde Türk dünyasının birbirine ne kadar yakın olduğunun bir göstergesidir. Ancak Ceditçiler tiyatro alanındaki faaliyetlerini devam ettirebilmek için birçok engel ve zorluklarla karşılaşmışlardır. Bir taraftan Kadimcilerin kaprisleri, diğer taraftan Çar yönetiminin uyguladığı baskı ve sınırlamalar, Ceditçilerin faaliyetlerini kısıtlamıştır.

Abdullah Avlânî'nin aktif olarak ilgilendiği bir diğer alan gazeteciliktir. Çar tarafından ilân edilen 1905 manifestosu, ferdî dokunulmazlık, vicdan, ifade ve toplantı özgürlüğünü temin etmiştir. İşte bu manifesto sonucunda diğer ülkelerde olduğu gibi Türkistan'da da millî gazeteciliğin temeli atılmıştır. Türkistan'ın büyük şehirlerinde gazeteler çıkmaya başlamıştır. Meselâ, ilk olarak İsmail Âbidî'nin çıkardığı *Terakkî* (1906-1907) gazetesi yayımlanmıştır. Bunu *Hurşid* (1906-1907, Taşkent, muharriri Münevver Kârî), *Tüccar* ve *Asiya* (1908, Taşkent, muharriri Ahmetcan Bektemirov) gazeteleri takip etmiştir. İşte bu gazetelerin neşrinde Abdullah Avlânî'nin bizzat yardımları olmuştur. Şahsen Avlânî kendisi *Şühret*, *Asya* ve *Turan* adlı gazeteleri çıkarmıştır. Ancak hem Kadimcilerin, hem de Çar hükûmetinin sürekli müdahaleleri sonucunda bu gazetelerin yayını uzun sürmemiştir.

Abdullah Avlânî, 1917 Şubat ihtilâlinden sonra "Yaşasın Halk Cumhuriyeti" sloganıyla, *Turan* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bu gazetenin gayesi, "Müslümanlar arasında uzun yıllardan beri devam etmekte olan umumî zorluk, bid'at ve hurafeleri bitirmek, gelecekte kurulacak olan cumhuriyet yönetimine halkı hazırlamak", olarak açıklanmıştır. Ancak gazetenin 2. sayısında çıkan "Tarihî İkki Vak'a" başlıklı yazı, bu gazetenin de kapatılmasına sebep olur.

Abdullah Avlânî, 1918 yılından itibaren tekrar gazeteciliğe dönmüş, bu defa *İştirakiyyun* gazetesi ile *Kasabaçılık Hareketi* adlı dergide birçok şiir, masal ve makalele neşretmiştir. 1920 yılında *Kızıl Bayrak* gazetesinde yayın faaliyetine devam etmiştir.

Abdullah Avlânî, genç yaşlarından itibaren şiir yazmaya başlamıştır. Ali Şîr Nevâî ve Fuzûlî'nin gazelleriyle büyülenen, Sâdî ve Hâfız'dan çok etkilenen Avlânî, "Şiir yazmaya başladım." diyerek 1894 yılını işaret etmiştir. Ancak onun ilk yazdığı şiirler bugüne ulaşamamıştır. Begali Kâsımov, Avlânî'nin şiirlerinin ruhu ve karakterinden yola çıkarak onun 1905 yılından sonra şiir yazmaya başladığını belirtmektedir. Avlânî, şiirlerini aruz ve hece vezinlerinde yazmıştır. Abdullah Avlânî, samimî duygularla klâsik ve halk şiiri geleneğinde eserler vermiştir. Avlânî'nin şiirleri, klâsik şiirin dilindeki imaj ve mânâların yanı sıra halk dilindeki, özellikle çocuk dilindeki sadeliği, güzelliği ve gerçekliği yansıtmaktadır.

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinin muhtevasına bakıldığında onun şiirlerinin hemen hemen hepsinin Türkistanlıların sıkıntıları ve işgale maruz kalmış Türkistan'ın ıstıraplarıyla yoğrulmuş olduğu görülür. Önce Çarlık dönemi, daha sonra Bolşevik devrinin baskıcı siyaseti, Avlânî'nin şahsî üslûbunu değişik yönlere sevketmiştir. Batı'da sanayi ve siyasî alanlarda meydana gelen gelişmeler ve icatlar, sosyal dinamikler, yabancılaşmalar, ümitler, hayaller, ülküler, hayal kırıklıkları ve karamsarlıklar, şairin üslûbuna yön vermiştir.

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde en çok işlenen ve birbiriyle sıkı bağlantı içinde olan temalar, vatan ve millet, cehalet ve ilim temalarıdır. Avlânî'nin doğrudan vatanla ilgili 33, millet hakkında 52, ilimsizlik ve cehalet hakkında 57, ilim öğrenmek ve mektep hakkında 53 şiiri bulunmaktadır. Bu rakamlar, Avlânî'nin vatanı ve milletinin dertlerini terennüm eden, gözleri bunlardan başka bir şey görmeyen bir şair olduğunu göstermektedir.

Avlânî, vatanı *ana* olarak tarif eder. Vatanının Ruslar tarafından işgal edilerek sömürülmesine isyan eder. Türkistan'ın işgale maruz kalmasını milletinin cahil kalmasına, aydınların Ceditçi-Kadimci gruplarına ayrılarak düşmanla değil, birbirleriyle mücadele etmelerine, milletin her alandaki yenilik

ve gelişmelere kayıtsız kalmasına bağlar. Şair, şiirlerinde *millet, ilimsizlik, cehalet, gaflet, gaflet uykusu, fayda ve zarar, ibretsizlik, tembellik, kin, nefret, ittifaksızlık…* gibi kavramları fazlaca kullanmak suretiyle milletinin eğitimsizlik ve tembelliğine tepki gösterir. Şair Avlânî, milletine Rus, Ermeni ve Yahudilerin Türkistan'ın zenginliklerine sahip olduğunu hatırlatmak suretiyle milletini ilim öğrenip aydınlanmaya ve böylece ülkesine sahip çıkmaya davet eder. Kurtuluşun ancak ilim sâyesinde olacağını dile getirir.

Avlânî, şiirlerinde Arapça, Farsça kelime ve tamlamaları sıkça kullanmıştır. Sosyal ve siyasî konularda kaleme aldığı şiirlerinin çoğu hece vezninde yazılmıştır. Bu hususta Avlânî'nin hem tarihî-klâsik şiir anlayışına, hem de millî-sosyal edebiyat şiir anlayışına sahip çıktığı anlaşılmaktadır.

Avlânî, Özbek Türkçesine yerleşmiş Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaları klâsik şiirlerinde, halk şiir geleneğinde yazdığı şiirlerini ise Türkistan Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki kelimelerle yazmaya özen göstermiştir. Ayrıca halk ağızlarından ve folklorik dil malzemelerinden de faydalanmıştır. Bu da Avlânî'nin şiirlerine tabiîlik, canlılık ve sade bir üslûp kazandırmıştır.

Abdullah Avlânî'nin fikir ve psikolojisinde meydana gelen değişim ve tereddütleri yansıtan bazı kelimelerin frekansı, onun değişik dönemlerde farklı psikoloji içinde olduğunu göstermektedir. Önce Çarlık dönemini, hemen sonrasında Bolşevik döneminin baskıcı ve sıkıntılı hayat şartları, Türkistan toplumundaki zikzaklar; yine Bolşevik-Komünistlerin vaatlerinin yalandan başka bir şey olmadığının anlaşılması, Avlânî'yi ümit ve ümitsizlik arasında, gidiş gelişler içerisinde bir hayat yaşamaya mahkûm etmiştir. Avlânî'nin şiirlerindeki birbirine zıt anlamlı kelimelerin yakın frekansta kullanılması, buna delil teşkil etmektedir.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Türkistan'da meydana gelen siyasî, sosyal ve sanayi alanlarındaki gelişmeler; faaliyetleri sırasında karşılaştığı siyasî ve sosyal baskılar, Türkistan'ın işgal altında kalması, Türkistanlıların *düşman*la değil, kendi aralarında Kadimci-Ceditçi taraflar olarak mücadele etmesi, halkın cehaleti, tembelliği ve yoksulluğu, Avlânî'nin şiirlerinde büyük bir üzüntüyle terennüm edilmiştir. Abdullah Avlânî'nin hayatı,

yaşadığı devirde Türkistan'da ve dünyada meydana gelen birbirinden farklı olayların tesiri altında kalmıştır. Rus-Japon Savaşı (1904), Rusya'da gerçekleşen 1905 ihtilâli, bu ihtilâl sonucunda Rusya'da ve Türkistan'da ortaya çıkan bazı özgürlükler, I. Dünya Savaşının sıkıntılı günleri, 1916 yılındaki "Merdikârlar İsyanı" [Ameleler İsyanı] ve 1917 yılındaki Bolşevik İhtilâli, Avlânî'nin kelime dünyasına yansımıştır. İşte bu dalgalı ve fırtınalı olaylar, Avlânî'yi şiirlerinde dramatik ve trajik tedâilerle felâket ve ümitsizlik mânâlarını taşıyan kelimeleri kullanmaya itmiştir. Dolayısıyla Avlânî, ümitsiz, karamsar ve isyankâr bir şair olarak ortaya çıkar. Ancak buna rağmen Avlânî, gözyaşı döken ve ölümden korkan bir psikoloji içinde olmamıştır. Aksine bu kelimeler ve onların işaret ettiği kavram ve anlamlar, şairin ruhundaki ferdî, millî, beşerî ve vatanî hassasiyetlere ve endişelere işaret eder.

Abdullah Avlânî'nin şiirlerinde görülen bir başka hususiyet ise, Türkistan'daki bütün olumsuzluklara rağmen onun belli dönemlerde ortaya koyduğu, "iyimser ve ümitvar" tavırdır. Ümit, hayal ve sevgi kavramlarını gösteren kelimelerin frekansı yüksektir. Bu husus, şairin hayata bakış açısını ortaya koymaktadır

19. yüzyılın ortalarında Rusya'nın Türkistan'ı işgali ve 1917 Bolşevik ihtilâli neticesinde Özbek Türkçesine Rusçadan ve başka yabancı dillerden kelimeler girmiştir. Bu kelimeler, anlam bakımından birbirinden farklı olup dönemin sosyal, siyasî ve ideolojik atmosferini yansıtmaktadır.

Şair Abdullah Avlânî'nin bir özelliği de Türkiye Türkçesine çok önem vermesidir. Öyle ki, âdeta Özbek Türkçesiyle Türkiye Türkçesini bir araya getirerek şiirler yazmıştır. Avlânî, şiirlerinde Türkiye Türkçesine has kelime ve ekleri mahirane bir şekilde kullanmıştır. Bu durumu kimi zaman isimlere getirdiği çekim ekleriyle, kimi zaman da fiillerin çekiminde kullanılan zaman ve kip ekleriyle de yapmaya çalışmaktadır. Avlânî'nin ayrıca, Farsça, Arapça ve sadece Özbek Türkçesine has olan kelimelere Türkiye Türkçesindeki gramer eklerini (şimdiki zaman eki –iyor, yönelme hâli eki –e, –a, geniş zaman olumsuz şekli –maz/-mez… gibi) ekleyerek kullandığı da görülmektedir. Bundan başka ses bakımından da Türkiye Türkçesine has olan (bağlayıcı/yardımcı ünlü olarak –n ünsüzü gibi) bazı özellikleri de Özbek

Türkçesine taşımıştır. Bu durum, onun İstanbul Türkçesini, Türk dünyasının ortak dili olması yönünde İsmail Bey Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte!" birlik şiarıyla hareket ettiğine delâlet etmektedir. Hatta onun bazı mısra ve şiirleri, İstanbul Türkçesinin birçok özelliklerini taşımaktadır.

Avlânî'nin şiirlerinin hemen hemen hepsi sorgulayıcı nitelikte olup, şair, başta soru sıfatları olmak üzere zamir ve zarflardan verimli bir şekilde faydalanmıştır. Şair, vatanını sömürge hâline getiren Rusları, onların "Türkistan'a medeniyet getiriyoruz…" bahanesiyle uyguladıkları zulmü, milletinin cehalet ve fakirliğini durmadan dile getirerek sorgular.

Avlânî'nin şiirlerinde kullandığı soru zarfları, tasvirden çok sorgulamaya önem verdiğini göstermektedir. Yani şair, milletinin ve vatanının durumunu ve geleceğini sorgular, bu sıkıntılı durumdan çıkış yolu arar ve çözüm üretir.

Abdullah Avlânî Arap, Fars ve Rus dillerini öğrenip, bu dillerde yazılan eserleri okumuştur. Lev Nikolayeviç Tolstoy, Konstantin Dimitriyeviç Uşinski gibi bazı Rus yazarların eserlerini Özbek Türkçesine tercüme etmiştir. Türkistanlıların Rusça öğrenmeleri gerektiğini savunmuştur. Bu görüş, Avlânî'nin Ruslara ve Rusçaya olan hayranlığından değil, devrin siyasî ve sosyal şartlarından kaynaklanmaktadır. Nitekim Avlânî'nin *Türkî Gülistan yahut Ahlâk* eserinde "Hıfz-ı Lisân" başlıklı bölümde yer alan görüşü, bu bakımdan çok manidardır: "Hıfz-ı lisân, her milletin kendi ana dili ve edebiyatını korumasına denilir. Her milletin dünyada var olduğunu gösteren âyine-i hayâtı, dili ve edebiyatıdır. Millî dili kaybetmek, milletin ruhunu kaybetmesidir. Heyhât! Biz Türkistanlılar bırakın millî dili korumayı, bilâkis günden güne unutarak kaybetmekteyiz. Dilimizin yarısına Arabî ve Farisînin karıştığı yetmezmiş gibi bir kenarından Rusçayı da yapıştırmaktayız. Doğru, bizlere hükûmetimiz olan Rusların lisânını bilmek hayat ve saâdetimiz için aş ve ekmek gibi gerekli şeydir. Lâkin yerinde kullanmak ve söylemek lâzımdır. Herşeyi birbirine katıp, çorba gibi karıştırmak, dilin ruhunu bozar...".

Özbek edebiyatının kurucularından biri, Türkistan'da çocuk edebiyatına, millî tiyatroya, basına ve eğitime çok büyük katkılarda bulunan

Abdullah Avlânî, hayatını ve çalışmalarını Türkistan'ın bağımsızlığı, milletinin hür olması ve millet çocuklarının eğitimi yoluna adamış bir Ceditçi aydındır.

KAYNAKÇA

ABDURRAHMANOV, A. Gani; "Özbek Dili Sentaks Kuruluşunun İnkişafı Hakkında (Özet)", **Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler XI**, (10 Temmuz 1966), TDK Yayınları, Ankara, 1968.

ABDURRAHMANOV, G. A.; "Özbek Halqinin Etnogenezi va Özbek Tilinin Şaklanışı", **TDAY-Belleten,** 1989.

ADA, Ahmet; **Şiir ve Şiir Dili Üstüne Notlar**, Oluşum, S. 22-23/64-65, Ağustos-Eylül 1979.

AKALIN, Şükrü Halûk vd.; **Türkçe Sözlük**, TDK, Ankara, 2005.

AKAY, Hasan; "Dilin Dili ve Şiirin Dili", **İlmî Araştırmalar**, S. 2, 1996.

AKSAN, Doğan; **Türkçenin Gücü**, Ankara, 1982.

AKSAN, Doğan; **Anlambilim- Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, Ankara, 1999.

AKSAN, Doğan; "Dilbilim Açısından Şiir", **Türk Dili**, S. 271, Nisan 1974.

AKSAN, Doğan; **Göstergeler ve Şiir Dili, 20. Yıl Yazıları**, Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dilbilimi Bölümü, Ankara, 1992.

AKSAN, Doğan; **Her Yönüyle Dil - Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.

AKSAN, Doğan; **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili** (Dilbilim Açısından Bakış), Ankara, Engin Yayınları, 1995.

AKTAŞ, Şerif; **Edebiyatta Üslûp ve Problemleri**, Ankara, 1998.

ALLWORTH, Edward; "Uzbek Literary Politics", Moution & CO, London, 1964.

ALPAY, Gönül; "XIX. Yüzyıl Özbek Edebiyatına Genel Bir Bakış", **TDAY-Belleten**, 1973-1974.

ANDİCÂNÎ, İsmail Tölek; **20. Asır Özbek Edebiyatı**, Taşkent, 1993.

AVCI, Yusuf; **Fıtrat ve Eserleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Dünyası Edebiyat Dizisi 47, Ankara, 1997.

AVLÂNÎ, Abdullah; **Edebiyât Yahut Millî Şiirlerden**, 1. cüz, Gulam Hasan Arifcanov Litografisi, Taşkent, 1912.

AVLÂNÎ, Abdullah; **Edebiyat-Millî Şiirlerden,** 2. cüz, Tipo-litografiya O. A. Portseva, Taşkent, 1915.

AVLÂNÎ, Abdullah; **Edebiyât-Millî Şiirlerden 3. cüz**, G. H. Arifcanov Litografisi, Taşkent, 1916.

AVLÂNÎ, Abdullah; **Mekteb Gülistânı, Millî Şiirlerden**, 5. cüz, Litografya Yakovleva, Taşkent, 1915.

AVLÂNÎ, Abdullah; "Merdikârlar 'Aşulesi", **Edebiyât Mecmû'asıniñ 6. cüzi**, 1. Tabı, G. H. Arifcanov Litografisi, Taşkent, 1917.

AVLÂNÎ, Abdullah; **Millî Şiirlerden 4. Cüz**, G. H. Arifcanov Litografisi, Taşkent, 1915.

AVLÂNÎ, Abdullah; **Türkî Gülistan yahut Ahlâk**, Taşkent, 1917.

AZAM, Miraziz; ATAYEV, Rahimcan; **Özbek Adabiyatı 1986-1990 Yıllarıda**, Taşkent, 1991.

BADEMCİ, Ali; **1917-1934 Türkistan Millî İstiklâl Hareketi Korbaşılar ve Enver Paşa (I)**, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 2008.

BOROVKOW, A.K.; **Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şir Nevâî**, (Çev. Rasime Uygun), TDAY-Belleten 1954.

BOZKURT, Giray Saynur; "İsmail Bey Gaspıralı ve Dil Birliği", **Yüz Yılda Gaspıralı'nın İdealleri (Bildiriler)**, Yayına hzl.: Cezmi Bayram- İsmail Türkoğlu- Filiz Baloğlu, İstanbul, Türk Yurdu Yayınları, 2001.

BUĞRA, M.E.; "**Türkistan Tarihinde Son Yüzyıllar I**", **Türkistan Sesi**, 1 (8/9), 1957.

BUĞRA, M.E.; "**Türkistan Tarihinde Son Yüzyıllar II**", **Türkistan Sesi**, 1 (10/11),1957.

BURAN, Ahmet, ALKAYA. Ercan; **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Elazığ, TİSAV Yayınları, 1999.

COŞKUN, Volkan; **Özbek Türkçesi Grameri**, Ankara, TDK Yayınları, 2000.

CUMABAYEV, M.; **Balalar Edebiyatı**, "Okıtuvçı" Nashriyoti, Taşkent, 1994.

ÇOBAN, Ahmet; **Edebiyatta Üslûp Üzerine**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2008.

DEVLET, Nâdir; **Rusya Türklerinin Millî Mücâdele Tarihi (1905-1917)**, Ankara, TKAE Yayınları, 1985.

DİLÇİN, Cem; **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, 1983.

DİLÇİN, Cem; **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

DRAHŞAN, Cemşit ve İbrahim Olgun; **Farsça-Türkçe Sözlük**, Ankara, 2005.

ERCİLASUN, Ahmet B.; **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

ERCİLASUN, Ahmet B.; **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998.

ERCİLASUN, Ahmet vd.; "Özbek Türkçesinin Kısa Grameri", **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

ERGİN, Muharrem; **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1985.

EYÜBOĞLU, Y. Ç.; "Özbekistan", **Türk Dünyası**, 6 (21), Nisan-Haziran 1971, s. 45-48; 6 (22), Temmuz-Eylül 1971.

FALLA, PAUL vd.; **The Oxford Russain Dictionary (English-Russian)**, ABD, 1998.

FITRAT, Abdurauf; "Tilimiz I-II", **Tanlangan Asarlar**, C. 5, Toshkent, Ma'naviyat, 2006.

GÖKSAN, Ayhan; "Gaspıralı İsmail Bey ve Usulü Ceditçiliği", **Türk Kültürü**, TKAE, Sayı 18, 1964.

GÜRSOY, Ülkü; **Dersaâdet'te Sabah Ezanları-Üslûp İncelemesi**, Ankara, 1999.

HÂMİDİY, H., ABDULLAYEVA, Ş., İBRAHİMOVA, S.; **Edebiyatşinaslık Terminları Lügati**, Taşkent,Okıtuvçı Neşriyatı, 1967.

HAYİT, Baymirza; "Basmacılar" **Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1917-1934)**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 1-5.

HAYİT, Baymirza; **Taşkent Ruhu**, Ankara, Doğuş Matbaası, 1962.

HAYRULLAYEV, M. M.; **Ma'naviyat Yulduzları**, Taşkent, Abdulla Kadiriy Namidagi Halk Merası Neşriyatı, 2001.

KAPLAN, Mehmet; **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, Ankara, KB Yayınları, 1990.

KAPLAN, Mehmet; **Tevfik Fikret (Devir- Şahsiyet- Eser)**, İstanbul, 1971.

KARA, Mehmet; **Ata Atacanov'un Şiirleri I,** (Giriş- Metin- Aktarma); II (İnceleme- Gramer- Dizin), Ankara, TDK Yayınları, 1997.

KARAHAN, Leylâ; **Türkçede Söz Dizimi**, Ankara, 1991.

KARAKAŞ, Şuayip; "20. Yüzyıl Türk Dünyası Edebiyatı Üzerine Bir Deneme", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Güz, S: 2, TDK Yay., Ankara, 1996.

KARAKAŞ, Şuayip; "Sovyet Edebiyatı Hakkında Tespitler", **I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu** (11-13 Mayıs 2005), Ankara, 2005.

KARAKAŞ, Şuayip; "Türkistan'da 'Kızıl Kırgın' Kurbanları", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 5, Bahar- 1998.

KARAKAŞ, Şuayip; **Türkistan Şuuru**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1997.

KARİMOV N., NAZAROV, B., NÂRMATOV, U.; **XX. Asr Özbek Adabiyati**, Taşkent, 1997.

KÂSIMOV, B., YUSUPOV, Ş., KERİMOV, N., DALİMOV, U., AHMETOV, S., RIZAYEV, Ş.; **Milliy Uyğanış Devri Özbek Adabiyatidan Destur**, Taşkent, 1996.

KÂSIMOV, Begali; "Abdullah Avlânî – Taşkent Tañı", **Gafur Gulam Nomidagi Adabiyot va San'at Nashriyoti**, Taşkent, 1979.

KÂSIMOV, Begali; **Abdullah Avlânî-Taşkent Tañı**, Taşkent, 1979, s. 9.

KÂSIMOV, Begali; "Ceditçilik", **Milliy Uyg'onish va O'zbek Filologiyası Masalalari**, Toshkent, 1993.

KÂSIMOV, Begali; **Yazılı Edabiyat**, Taşkent, 2002.

KÂSIMOV, Begali; **İstiklâl Kahramanları, Abdullah Avlânî**, 1. cilt, Taşkent, 1998.

KÂSIMOV, Begali; **İzley-İzley Tapgenim**, Taşkent, 1983.

KÂSIMOV, Begali; **Milli Uyğanış**, Taşkent, "Manevîyat" Nashriyoti, 2002.

KÂSIMOV, Begali, KETTEBEKOV, Ekrem; **Selâm Kelecek-Tarih Sabakları**, Taşkent, 1986.

KATTABEKOV, A., MAMACANOV, Ş., NAZAROV, B., NARMATOV, U., SULTANOV, İ., ŞERAFİDDİNOV, A.; **Özbek Sovet Edebiyatı Tarihi**, Okutuvçı, Taşkent, 1990.

KERİMOV, G. K; **Özbek Edebiyatı Tarihi**, "Okıtuvçı" Nashriyoti, Taşkent, 1987.

KOCAOĞLU, Timur; "Çağdaş Özbek Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı**, c. 4, TKAE Yayınları, Ankara, 1998.

KOCAOĞLU, Timur; "Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Münasebetlerde Ortak Alfabe ve İmlâ Birliğinin Önemi", **Emel**, 43 (192),1992.

KOCAOĞLU, Timur; "Çağdaş Özbek Şiiri", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi**, 1 (Bahar 1996).

KOMİSYON**, O'zbek Entsiklopediyası**, C. 3, Taşkent, 1972.

KOMİSYON. **Özbek Tilining İzoxli Lugati I-II**, Moskva, 1981.

KÖSOGLU Nevzat vd.; **Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi/Özbek Edebiyatı**, C. 14/1, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

KUÇKARTAYEV. İristay; "Özbek Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Ali Şir Nevayî'nin Rolü", **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, (13), 1997.

LAUDE, Ilse Cirtautas; "Son Elli Yılda Edebî Özbekçenin Gelişmesi Üzerine", **Türk Kültürü Araştırmaları**, 15 (1-2), 1976.

MAHMUTOV, Nizamiddin; "Özbek Dili ve Çağdaş Özbek Dilciliği", **Türk Dili**, 1994/2, (512, Ağustos 1994).

MAHMUTOV, Nizamiddin; "Özbekçe ve Türkçe Öğretimindeki Karşılaştırmalı Stilistiğin Yeri", **Türk Lehçe ve Edebiyatı Dergisi**, 1 (4), Aralık 1995.

MALLAYEV, N. M., KARİMOV, G., K. İSMATOV, S.İ.; **Özbek Adabiyati Tarixi**, Oqıtuvçı, Taşkent, 1990.

MERMER, Ahmet, ALICI, Lütfi, EFLATUN, Muvaffak, BAYRAM, Yavuz, KOÇ KESKİN, Neslihan; **Eski Türk Edebiyatına Giriş**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2010.

MİRVELİYEV, Sabir; **Özbek Edibleri**, Fen, Taşkent, 1993.

MİRZAYEV, Saydulla, ŞERMUHAMMEDOV, Said; **Hozirgi Zamon Özbek Adabiyotı Tarihi**, Taşkent, 1993.

NAZAROV, K., EGAMBERDİYEV, B.; **Özbek Tili İşora-İmlo Qoydalari**, Taşkent, 1996.

NAZAROV, K., SAYFULLAYEVA, R., UBAYDULLAYEVA, M.; **Özbek Tili**, Taşkent, 1993.

ÖMERHAN, A.; “Özbekistan Tarih ve Kültürünün Tahrifi”, **Dergi**, 2 (4), 1956.

ÖZBAY, Hüseyin; **Abdülhamit Süleymanoğlu Çolpan’ın Şiirleri, Metin-Aktarma-İnceleme**, TKAE, Ankara, 1994.

QOSİMOV, Begali; “Yozma Adabiyot”, **O’zbekistan Respublikası Entsiklopediya, Qomuslar Boş Tahririyatı**, Taşkent, 1997.

RAFİYEV, Abdurrozıq; **O’zbek Tili ve Adabiyatı**, Toshkent, 2005.

RECEPOV, Muhammedcan; “Özbek Destan Terennüm Düzeni”, **Millî Folklor**, 3 (23), 1994.

RIZAYEV, Şühret; **Cedid Draması**, Taşkent, 1997.

SAMİ, ŞEMSEDDİN; **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2002.

SARAY, Mehmet; **Özbek Türkleri Tarihi**, İstanbul, Nesil Matbaacılık, 1993.

SARAY, Mehmet; **Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)**, TKAE, Ankara, 1987.

SARAY, Mehmet; **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Ankara, TTK Yayınları, 1996.

SARIMSAKOV, B., HÂLİLOV, T., KURBANBAYEV, B.; **Özbek Edebiyatı Derslik-Mecmua**, “Okıtuvçı” Neşriyatı, Taşkent, 1993.

SOMUNCUOĞLU, Bekir Tümen; **Türkistan’da Eğitim (1865-1917) Ve Çarlık Rusya’sının Sosyo-Politik Açıdan Eğitime Yaklaşımı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.

TOGAN, A. Zeki Velidî; **Bugünkü Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, I. Cilt, İstanbul, 1942-1947.

Usmonov, Q. va boshqalari; **Özbekistanniñ Yeñi Tarihi-Türkistan Çar Rassiyası Müstemlekeçiligi Devride**, 1. Cilt, “Şark” Neşriyatı, Taşkent, 2000.

YETKİN, Suut Kemâl; **Estetik Doktrinler**, Ankara, 1972.

YETKİN, Suut Kemâl; **Şiir Üzerine Düşünceler**, İstanbul, 1969.

YILDIZ, Cemal; “Üslûp İncelemesi”, **Gündoğan Edebiyat-Bahar**, Ankara, 1992.

YILDIZ, Cemal; **Üslûp ve Üslûp İnceleme Metodları**, İstanbul, 1991.(Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yükseklisans Tezi)

www.tureng.com

www.ruscasozluk.net

www.translate.ru

www.translit.ru

ABDULLAH AVLÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNİN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

Vemā ‘allemnāhu’ş-şi’ra vemā yenbeġī leh
İn huve illā zikrun ve Kur’ānun mübīn (Yasin suresi/69)

EDEBİYĀT YĀḪUD MİLLĪ Şİ’RLERDEN

Birinçi Cüz’i

Mürettib ve şā‘iri

Molla ‘Abdullah Avlānī ve ‘Abdüsselām bin molla ‘Abdurraḥmān

Ḥaḳḳ-ı ṭab‘ı ṣāḥiblerine maḥṣūṣ
2. Ṭab‘ı
1331 (H)
1912 (M)
Parovaya Litografiya Gulam Hasan Arifdjanova, Taşkent

İfāde-yi Maḥṣūṣa

Ḥamdlar olsun ben kemine evvel mürettib olaraḳ “Edebiyāt” isimli eṣer-i nāçizānemi meydān-ı intişāre ḳoymuş idim. Bundan soñ “Tārīḫ-i Enbiyā”, “Birinçi Mu’allim”, “İkkinçi Mu’allim” isimli oḳuv kitablarınıñ neşrine cesāret ḳıldım. Şükürler olsun ḥāżırda “Edebiyāt” isimli eṣerimi ikkinçi mertebe ṭab‘ına muvaffaḳ oldım. Ma‘ārifperver mu’allim birāderlerim hem benim bu eṣerlerimni iltifātsız ḳāldırmadılar. Taşkend, Ḫoḳand, Andican kebi Türkistānnıñ kette şehirlerindeki mu’allim efendiler mekteblerініñ ders cedvelige kiritdiler. Oḳutdılar. Bundan ṣoñ hem benim ḳalemim ile neşir olunacaḳ kitablarnı lüṭfen meydān-ı ta‘līm ḳoymaḳ ile beraber ṭabī‘ī olan noḳṣān ve kemçiliklerimni insānlıḳġa ḥaml ḳılub tenbīh ve tenḳīd ḳılmakda, himmet ve merḥametlerini benden dūr u dirīġ tutmasalar idi. Çalışmaḳ bendeden tevfīḳ Allahdan

Āyīnesi işdir kişiniñ lāfa baḳılmas
Şaḥṣıñ körünür rütbe-i ‘aḳlı eṣerinden

Taşkend, mu’allim Abdullah Avlanī, taḫallus “Hicrān”

1. BİSMİ’LLĀHİR-RAḤMĀNİ’R-RAḤĪM

MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/FEÛLÜN

Ṣenā vü ḥamd-i bī-ḥadd Rabbenāġa
Dürūd-ı bī-‘aded Ḥaḳḳ Muṣṭafāġa

Ḫudānıñ raḥmeti bolsun dem-ā-dem
Suyar yāri anıñ tört reh-nümāġa

Ebū-Bekr ü ‘Umar ‘Uṣmān, Ḥaydar
Ḥasan birle Ḥüseyni Kerbelāġa

Anıñ evlād-ı aṣḥābıġa raḥmet
Yene ḫādīm-i resūl müctebāġa

Yaġılsun dāimā bārān-ı raḥmet
Cemī’i ehl-i sünnet āşnāġa

İlāhī ḳılmaġıl ḫāṭır-perīşān
Tutundum men bugün bir ibtidāġa

Ḫayālim levḥi körsetmekde bir naḳş
Ḥabībniñ ḥürmeti yetkür beḳāġa

Nefes tārı bilen cān restesiden
Ḳoşay āvāz bir millet ṣadāġa

Kiçe kündüz ġam-ı milletde Hicrān
Gedā çün ceng urur ḳımmetbahāġa

2. TEVḤĪD
FÂİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Ahadest ü Ṣamed bi-ġayr-i ‘aded
Lem-yezel lem-yelid velem yūled

Şerīki naḳşı yoḳ zamānı yoḳ
Ol ḳadīmdür zevāl yoḳtu ebed

‘Arż u cevher ü ḥadeşlerden
Berīdür pākdur, hemīşe Ṣamed

Miṣli maḫlūḳ cisimsiz cānsız
Bilki öz ẕātıġa münāsib eḥad

İbtidā intihāsı yoḳ aṣlā…
Bolmaġay hīç kes küfüvven eḥad

Cihet ü miṣlsiz mekānsızdır
Kette ẕatın bilürġa bizde ne ḥadd

Ḳudret-i Ḥażret-i Te‘ālānı
Fikr ḳılsa bolur didi Aḥmed

3. NA‘T-I ŞERĪF
MÜSTEF’İLÂTÜN/MÜSTEF’İLÂTÜN

Ey şāhid-i bezm-i leyl-i esrār
N’aleyninge ferş ‘arş-ı a‘lā

Körmüşmi saña cihān içinde
Gerdūn-ı hezār-dīde hem-tā

Sen bedr-i tamām-(ı) kimse körmez
Közlerde egerçi var bu sevdā

Ḥüsniñle müzeyyen ehl-i ṣūret
Ḫulḳıñla müşerref ehl-i ma‘nā

Vaṣfıñda ‘uḳūl-ı ḫalḳ ‘āciz
‘İlmiñde cehūl ḳalb-i dānā

Āyīne-i vech-i Rabb-i ‘ālem
Mecmū’a-i fażl-ı āl-i ādem

4. ṢIFĀT-I BĀRĪ-TE‘ĀLĀ FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Vaṣf-ı ḫaḳ sekkizi ṣübūtīdir
Yene ikki ṣıfāt selbīdir
Ya’ni ez-ġayb şirk pāk āla
Olmaġay hīç bolmaġay rencūr
Birisi “‘ilm”dir ṣıfāt-ı Ḫudā
Hīçkes ‘ilmiden imes mestūr
Ṣıfatınıñ birisidir “ḳudret”
Ḳudretiden ikki cihān ma‘mūr
Bir ṣıfātı “ḥayāt” ey cānān
İns ü cānnıñ ḥayātı andandır
Yene bir vaṣfını “semī‘“ biliñ
İşitür ṣavt-ı saḫt yā rencūr
Birisiniñ “baṣīr” dir yārān
Körür ol yā ḳaranġudır yā nūr
Bir ṣıfātı “merīd” Allahniñ
Tilese her nimerse ḳılġuçidir
“Mütekellim” Ḫudānı bir ṣıfatı
Sözleġuçı sözi bize dīndir
Hem yene vaṣfını biri “tekvīn”
Bolduruçı kün ile ‘ālimdir
Bu ṣıfatlarke eyledim meẕkūr
Berçesi ẕātıġa münāsibdir
Ẕātını fikr ḳılma “ Hicrān” sen
Ẕātıdan ins ü cān heme mehcūr

5. BİZ MİLLET
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Ne ḫorlıḳ ne kesālet dāimā efkār biz millet
Heme güldeste ḳılsa ne terermiz ḫār biz millet

Cehālet ḳażıyyesi döndürdi istiḳbāl rifʿatden
Maʿaẕāllāhge ne iḳrār ne inkār biz millet

Tutub seylāb-ı ġaflet mevc ʿumde taşladı heyhāt
Cihan ceyḥunlarıġa ṭaʾma-i ṭayyār biz millet

Temeddünfīşelikden özgeler rūhı mücessemdür
Ḥayāta ḳābil irmas sūret-i dīvār biz millet

Heme ʿilm ü hüner esbābını almaḳnı isterse
Çafān çalma riyā satmaḳḳa ḫob tüccār biz millet

Tefekkür sāyeside özgeler şehd ü şeker yerse
Tururmız baḳrayıb her köşede bī-kār biz millet

Mey ü mīnāsını terk eylese aġyār bizler āh
İçib cām-ı cehāletden hemīşe ẕār biz millet

Heme kesb ü kemālat itse ḫāsıl ʿilm fen birle
Şufurguçı yamaḳçı ḫayrçı köb ḫār biz millet

Ḳılıb ḳāf ḫaltadan kölmek çapan bī-ʿār biz millet
Taḳāẓā-yı zamān her cins kise cismiġe lāyıḳ

Özi bilmes diseñ düşmen diseñ cāhil bolur Hicrān
Ḥayāt u rūḥ kerekmes cismiden bīzār biz millet

6. YĀ RABB
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Felek kecrev bizi iġfāle aylandirdimu yā Rabb
Veyā ḫurşīd nūrı közleri tindirdimü yā Rabb
Ḳamer ḳān aġlatıb bizlerġa nuḳṣān virdimü yā Rabb
Taʿaccub yulduzı iḳbālimiz ġam irdimü yā Rabb
Tutub ebr-i cehālet bizni pinhān ḳıldımu yā Rabb

Tamāmen bizġa berdi yā zemīn yā āsmān ġaflet
Heva berdi bize ancaḳ nesīm-i dil-keşān-ı ġaflet
Zamāne nehr su ornıġa berdi āh ḳān ġaflet
Zemistān-ı cihānda barmu bizdik titregen ġaflet
Bahār-ı terbiyyet bizlerġa ṭūfān irdimü yā Rabb

Zamāne ehli dirler bizi fenden bī-ḫaber heyhāt
Zirā‘atden ṣınā‘atden ḫabersiz bī-ṣemer heyhāt
Ḳılıb terk emrini şer işleyormız elḥaẕer heyhāt
Bizde pās-bān ḥammāldırmız der-beder heyhāt[729]
Bu ḥikmetler bize rūz-ı ezelden irdimü yā Rabb

‘Ulūm ehli bolub birbiriġa żıdd nefsāne ser-ḫūş
Mu’allimler uṣūl eṭrāfıda pervāne-i ser-ḫūş
Çocuġlar terbiyyetsiz ‘ilmden bīgāne-i ser-ḫūş
‘Avāmü’n-nās ġıybet ḥāṣıl-ı efsāne-i ser-ḫūş
İşān ṣūfı ṭama‘ cāmiġa ḫıdlandırdımu yā Rabb

Ġanīler himmeti toy u temāşāġa kiter “Hicrān”
Zamāne būstānı faṣl-ı gül yeldik öter hicrān
Faḳīr peçāre bülbüldik vaṭan-ı ġamde yatar hicrān[730]
Baḳıñ ehli başīret ġunçe dilni çāk iter Hicrān
Cehālet cismimizġa ḫār ornaşdırdımu yā Rabb

7. MEKTEB ḤAḲḲINDA MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Biliñ oġlanlarım sizlerni ġamdan ḳutḳarur mekteb
Ṣırāt-ı müstaḳim rāh-ı ‘ademden ḳutḳarur mekteb
Ma‘īşet bābide renc ü elemden ḳutḳarur mekteb
Ḥayāt u rūḥa düşmen cehl semmiden ḳutḳarur mekteb
Ḳolınge bir küni mühr-i Süleymānnı berür mekteb
Şehādetnāme-yi firdevs ġılmānnı berür mekteb

Tereddüd birle dāyimdır alıñ deryā-yı mektebden
Tiriñ cān restesīġe ḫūb zeberced hā-yı mektebden
Tapar maḳṣūdını her kim ḳıdırsa lāy-ı mektebden
Ümmīdim şul çocuġlar üzmesingler pāy-ı mektebden

[729] Bu mısranın vezni bozuk.
[730] Bu mısrada hece sayısı fazla.

Ḳolınge bir küni mühr-i Süleymānnı berür mekteb
Şehādetnāme-yi firdevs ġılmānnı berür mekteb

Çalışmaḳ birle dāyim tāliḥde bargunçe ‘ilm iste
Ḥadīṯ-i Muṣṭafadur şehr-i Çīne bargunçe ‘ilm iste
Ṣıḥḥatsin tā bedenġa ḥarf-i medd bargunçe ‘ilm iste
Koyub iste, iste, ḳadem ḫārgünçe ‘ilm iste
Ḳolınge bir küni mühr-i Süleymānnı berür mekteb
Şehādetnāme-yi firdevs ġilmānnı berür mekteb

Cihānda barça ni‘metden leẕīẕ ‘ilm olmasa nider
Hüner bāġıda ṭūbı ḳadd ‘azīz ‘ilm olmasa nider
Nesīm-i müşk tātārı temiz ‘ilm olmasa nider
Kilāb-ı terbiyyet cehl-i marīż ‘ilm olmasa nider
Ḳolınge bir küni mühr-i Süleymānnı berür mekteb
Şehādetnāme-yi firdevs ġilmānnı berür mekteb

Heme ḫursendlikni ma‘denidir ‘ilm ey oġlan
Heme faż̇l u keremni menbā’ıdır ‘ilm ey oġlan
Heme ḫūblar ẕī-ḫūbīn meskenidir ‘ilm ey oġlan
Heme İslām emelini mesnedidir ‘ilm ey oġlan
Ḳolınge bir küni mühr-i Süleymānnı berür mekteb
Şehādetnāme-yi firdevs ġilmānnı berür mekteb

Tekebbürler ḳatārıda hevāġa bolmasañ maġrūr
Dutār u tanbur u çeng u nevāġa bolmasañ maġrūr
Tereddüd vaḳtide bezmü keẕāġa bolmasañ maġrūr
Bolub hecride “Hicrān” mehliḳāġa bolmasañ maġrūr
Ḳolınge bir küni mühr-i Süleymānnı berür mekteb
Şehādetnāme-yi firdevs ġilmānnı berür mekteb

8. MUḪAMMES
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Men cihān mülkünde muṭlaḳ doġrı ḥālet körmedim
Her ne kördim eġri kördim özga bābet körmedim
Āşnālar iḫtilāṭında ṣadāḳat körmedim
Bī’at u iḳrār u īmān u diyānet körmedim
Bī-vefādan lā-cerm taḥṣīl-i ḥācet körmedim

Ḫāh sulṭān ḫāh dervīş u gedā bi’l-ittifāḳ

Özlerin ḳılmış giriftār-ı ġam u derd ü fırāḳ
Cīfe-yi dünyāyadır her iḥtiyāc u işti yāḳ
Munça kim itdim temāşā sözlere saldım ḳulāḳ
Kiẕb u bühtāndan sevā-yı bir ḥikāyet körmedim

Ḫalḳ-ı ‘ālem bir ‘aceb destūr dütmüş her zamān
Hansı ġamlu köñlü kim sen itür olsañ şād-mān
U saña elbettekim bed-gūlıḳ eyler bī-gümān
Herkese, herkeske itse yaḫşılıḳ olur yamān
Bulmadım bir dost ki andın bir ‘adāvet körmedim

‘Ālim u cāhil mürīd ü mürşid ü şākird u pīr
Nefs-i emmāre elinde ser-ā-ser olmış esīr
Ḥaḳḳı bāṭıl eylemişler işlenür cürm-i kebīr
Şeyḫler ṣayyād ‘ābidler ‘abūsen ḳamtarīr
Hīçkesde Ḥaḳḳa lāyıḳ bir ‘ibādet körmedim

Eyleyen vīrāne Cemşīd-i Cemniñ eyvānını
Yola salmış bil ki bezm-i ‘işretiñ çendānını
Kim ḳalubdır ki anı ġam tökmeyübdür ḳanını
Döne döne imtiḥān itdim felek devrānını
Anda men bir ‘akslikden ġayrı ‘ādet körmedim

Bir kişi her şeyi ki süydi anı bihter itdi
Kimi taḫt u kimi tāc u kimi efser istedi
Pādşehler dem-be-dem tesḫīr-i kişver istedi
‘Aşḳa hem çoḳ kimse düşdi vaṣl-ı dilber istedi
Heçbirinde ‘āḳıbet bir ẕevk-ı rāḥat körmedim

Kün kebi bir şaḫṣa künde ḫayr virseñ ṣad-hezār
Ẕerreçe itmez edā-yı şükr-i ni‘met āşkār
Ḳalmayubdur ġayret ü şerm ḥayā nāmūs ‘ār
Didiler ki i‘tibār-ı i‘tiḳād ‘ālemde var
Andın ötri mende çoḳ kezdim nihāyet körmedim

Muḫtaṣar kim böyle dünyādan kerek itmek ḥazer
Şul sebebden kim deġildir öz yerinde ḫayr u şer
‘Ālīler ḫāk-i meẕelletde denīler mu’teber
Ṣāḥib-i zerde kerem yoḫdır kerem ehlinde zer
İşlenen işlerde aḥkām u liyāḳat körmedim

Devlet ü iḳbāl ü mülkniñ āḫirin kördim tamām
Ḥaşmet ü cāh-ı celālniñ āḫirin kördim tamām
Zülf ü rūy u ḫaṭṭ u ḫālniñ āḫirin kördim tamām
Hem-dem-i ṣāḥib-cemālniñ āḫirin kördim tamām
Başıdek bir hüsn-i ṣūret ḳadd ü ḳāmet körmedim

Köz aġardı rūzgārım oldı kün künden siyāh
İtmedim ṣad ḥayf kim bir māh-ı ruḫsāre nigāh
Ḳadr bilmez hem-dem ile eyledim ‘umrı tebāh
Vāḳıfa yā Rabbenā öz lūṭfını eyle penāh
Senden özge kimsede lūṭf u ‘ināyet körmedim

9. İSTEMES
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Hīç insān dünyāda faḳr u fenānı istemes
Hīç ten öz cānıġa renc ü belānı istemes

Eyleme pend ü naṣīḥat nā-kese bī-hūde kim
Ḳābiliyyet bolmasa şerm u ḥayānı istemes

‘İlm rāhıdan adaşgan bī-ser ü pālarġa ayt
Bī-ḫaber kevneynden rāh-ı hedānı istemes

Meyl-i cennet eylemes dīdāriden ümmīdvar
Ṭālib-i dīdār imes emr-i Ḫudānı istemes

Ṣıdḳ ile şer‘ī peyemberġa ‘amel ḳılmas ki ol
Rūz-ı maḥşerde Muḥammed Muṣṭafānı istemes

Çehār yār-ı bā-ṣafāġa her kişi münkir ise
Ol Ḥasan birle Ḥüseyn-i Kerbelānı istemes

Her kişide bolmas iḫlāṣ-ı ḥubb-ı ḫānedān
Nūr-ı çeşm-i Muṣṭafa ḫayru’n-nisānı istemes

Her kişini ṭab‘ıda gevher-şināsı bolmasa
Ḳadr u ḳıymet bilmese ḳıymet bahānı istemes

Kim ki ümmetdir biliñ her işde pey-revlik ḳılur
‘Ayş u ‘işretden keçüb ẕevḳ u ṣafānı

Ümmet irse her kişi milletni endūhın çekür
Kimki “Hicrān” bolmasa millet keẕānı istemes

10. UŞBU EDEBİYYĀTA TÜRKİSTĀN EHLİNDEN CEVĀB

MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Efendim bu siziñ efġāniñiz bizlerġa kār etmez
Açarġa köz ḳanı bizde ‘amālar aṣl-ı ‘ār itmez
Ḫazān bolgan gül-istāndır gülini iḫtiyār itmez
Siziñdik biñ muḫāṭab dād feryādı medār itmez
Neçük çıḳsun bu millet ġayret ü himmetni yār itmez

Ḳanı ir bizde uyḳudan uyāġ ḫātūn ḳatārında
Dil ü cānın cehālet ḳaplamış yatmış mezārında
Neçük ‘ibret alur cansız cemād ol ḳabr-ı zārında
Ne dib söz tiñleyor kim penbe ġaflet köşkārında
Niçün tursun bu ġafletden teġāfül ‘itibār itmez

Bu cehl-istān iliġa va‘ẓlar kār itmegey feryād
Bu sengīn dilleri tipküler āzār itmagay feryād
Bu Āsyā sengīn üstiden tiper yā kitmegay feryād
Bu kūh-istān ilini kehf ḫābı bitmegay feryād
Yatar dāyim ferāġatda …neñ[731] ‘ār-ı ġār itmez

Bu maḥvistānda birmes ‘ibret ü ġayret s̱emer heyhāt
Heme yol körsāçılar ṭama‘çı der-beder heyhāt
Bu fenlerden ḫabersizdir felekler ḳarṣ urar heyhāt
Yahūd u Ermenī Lāṭışlar eyler elḥaẕer heyhāt
Ebū Cehl ü Yezīdler biz kebi milletni ḫār itmez

Teraḳḳī yolına tüşüşünmey yā şaḫṣīsiden ḳalsun
Fünūn u ‘ilmden ‘ibret dise pul tapmadan ḳalsun
Ma‘īşet bābıda pul tābsın öz cibine salsun
Baḳıb ḫırsı ile tārīḫe Ḳārūndan ne dib ḳalsun
Naṣīḥat aḳçasız boseñ dillerde ḳarār itmez

Yahūdīler kilib sevdānı andek ḳısmını aldı

[731] Bu kelime okunamamıştır.

Şüpürgüçi yamāḳçı ḫayrçilik bizġa hem ḳaldı
Yahūdīler körüb terk ittifāḳın ‘aḳldan tāldı
Yasab şirket ġanīler yıġdı pul amā sebil ḳaldı
Tenezzül iftirāḳ itmekde bizler şerm ü ‘ār itmez

Bu kūh-istānġa mektebni salur ṣaḥrāyīler mü āh
Hüner birle fünūn taḥṣīl iter ḳışlaḳılar mu āh
Mu‘allim yetkürür kim bu ḳadīm tiryākiler mu āh
Medārislerni kim ıṣlāḥ iter şellāḳılar mu āh
Ġarīb ü bīkes ü peçāreni ādem ḳatār etmez

Ġanīler ortamızda bar himmet nişleri burrān
Faḳīrler cismini tişlab alurġa tişleri burrān
Ḫuṣūmet eylemekde dildeki ġill ġeşleri burrān
Cemā‘at ḫayrını buzmak üçün ḳırḳışları burrān
Ġarībler cismiġa bunday elemni zehr-i mār etmez

Bize lāzım irür aḫlāḳ ta‘līmiġa bir on yıl
Cehālet cāmı bizden terk olur ger keçse biş on yıl
‘Ulūm u ma‘rifetden tā ḫaber tabmakla on on yıl
Çerāġ-ı ‘ilm üçün “Hicrān” bolub yatmaġa on yüz yıl
Eġer biñ yıl naṣīḥat yāġġānīle sebze-zār etmez

11. EDEBİYĀT
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Ṣadāḳat bizde yoḳdır dime kim yalġanımız bardır
‘Ulūm-ı ma‘rifetden dime kim nuḳṣānımız bardır

Dime kim emr-i ma‘rūf eylemege bizde yoḳ bir kes
Ki her bir kūşe-yi cāmi‘de meşreb-ḫānemiz bardır

Müderrislerde yoḫ ıṣlāḥ dib āh urma bīhūde
Bolur taḥṣīl ḥāṣıl dib delīl yārġānımız bardır

Ṭabābet bābıda bizden muḳaddem hīç millet yoḳ
‘Ulüflerden devā ḳılġuçı biñ Luḳmānımız bardır

Ticāret eylemekde pesde ḳalduk dib yeme endūh
Ṭama‘den aḳça toplar milyaner īşānımız bardır

Ḥekīmlik bizdedir ancaḳ bunı aġyār pilmes āh
Çabḳılar birle cīn ḳuvlar ḳaṣīde-ḫānımız bardır

Bizim hem ‘ilm-i fennden bī-ḫaber dib eyleme taḥḳīr
Tramvaydan tüşalmay dumbalaḳ atḳanımız bardır

Edeb bābıda tenhā özgeler lāf urmasun āḫir
Hezil ornıġa bed-nām u ḥaḳāret-dānımız bardır

Mühendisin bizde yoḳ dib narsa söz dimegil nāṭıḳ
Şerāret tāġıda mīnā tapıb alġanımız bardır

Ṣafānı ṣūfīde ‘ābidni miḥrābıda kör dāyim
‘İbādetni riyā eyler bizim şeyṭānımız bardır

Ta‘accublenme “Hicrān” men teġāfül-pīşedir kecrev
Yatar yıġlar küler işler ‘acīb devrānımız bardır

12. EDEBİYĀT
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

‘Ālem içre körmedim kiẕb u ḫıyānetden bölek
Mehr şefḳat ornıġa şaḫṣī ‘adāvetden bölek

Hem-şikemler hem-nefeslerden ferāġat körmedim
Āh köñlüm pāre pāre dil-cerāḥatden bölek

Āşnā yār u birāderden muḳarrer çektim el
Hīçbir şey körmedim ġıbṭ u ḥaḳāretden bölek

Dimek istermen ḫurūc-ı mehdīyü ‘Īsā ḳarīb
Uçramas bir şey köze ‘īşḳ u şerāretden bölek

Şeyḫler ṣayyād olub ṣaydı mürīd oldı dirīġ
Ẕühd ü taḳvānı ne ḳılsunlar seyāḥatdan bölek

‘İlim isterler ‘ameldin ẕerreçe yoḳtur nişān
İstemesler bir şey’i neẕr u saḫāvetden bölek

Millet-i İslām üçün hīç kimse zaḫmet çekmesün
Bizge ancaḳ yoḳ żarar zaḫmet ḫacāletden bölek

İsteme “Hicrān” olub mācinlerden def‘-i ġam
Bu şecerlerde şemer yoḳtur cehāletden bölek

13. EFSŪS
MEF’ÛLÜ/MEFÂÎLÜ/MEFÂÎLÜ/FEÛLÜN

Efsūs bizim daġladı yandırdı bu maṭlab
Ne ṭāb‘ı ne maṭba‘amız var ne mekteb
Ne ‘ilm ne ta‘līm ḳırā’at ne mürettib
Heyhāt bizim ḳapladı gūr-ı cehl-i mürekkeb
Āvāre-yi serkeşte-yi zār aġladuk aġleb

Ḫādimlik olubdır keçe kündüz bize pīşe
Ḥasedlik olub birbirimiz birle hemīşe
Dānende-yi fehminde urur millete tīşe
Millet şecerinde ne ḳalub şāh ne rīşe
Bī-ḥāṣıl olub ḥāṣıl-ḫār aġladuk aġleb

Ḳoy zāhid ehlin köşede ḳılsunlar ‘ibādet
Öz nefsine arayış olub salsun ‘imāretler
Belki ‘ivāżını tapar maḥşer küni cennet
Yoḫ anları daḫli tüşe ger çöllere himmet
Şaḫṣīlik ile ekşer kār aġladuk aġleb

Ḳoy baylariñ öz ḫāline itsünler ticāret
Pullarnı ḳoyub banka yene tabsunlar icāret
Faḳr ehli idüb birbirine kiẕb u ḫıyānet
İsmi olan İslāma ne mekteb ne ṣınā‘at
Pul pul ḳazanub āḫiri nār aġladuk aġleb

Yoḫ ẕerreçe ey vāy ġanī saḫāvatı
Mekteb sāsa bolsunmu anı ḫarc-ı menātı
Körsetme alarġa dīn-i millet ḫaracātı
Ma’ṣūm çocuḳ oynaya bersün ḫaşebātı
Çöb ata minüb āḫiri mār aġladuk aġleb

Fermāyiş-i peyġambere bizlerde ‘amel yoḳ
Farż u vücūb u, sünnete bizlerde maḥall yoḳ
Millet işini işlemeġe cehd ü cedel yoḳ
Olduk bedevī bizde ḳavānīn-i milel yoḳ

Ḥāṣıl işimiz cürm-i kibār aġladuk aġleb

Şürb-i meye ālūdedür bizlerde cevānlar
Kanyakla tolur vaḳt-i seferde cemadānlar
Soḥbet yirimiz boldı nomer ristorānlar
Kör közlere āh uçramıyor ġayrı piyānlar
Ser-germ olubān dilde ġubār aġladuk aġleb

Ḥacıları kör işleri her yerde riyādır
‘Ālimleri kör dāim ṭama‘kār ribādır
Cāhilleri kör kiẕb u ḫıyānetde cilādır
‘Ācizleri kör zār u giriftār-ı belādır
Ālūde olub ebrū-bahārda aġladuk aġleb

Her yerdeki ‘ilme bizi terġīb ite meẕheb
Taḥṣīl-i ‘ulūm itmeġe bizde ḳanı mekteb
Millet balası tā oḳusun ḥall u maṭlab
Nākeslere “Hicrān” olubān olma muḫāṭab
Heyhāt cehālet bize yār aġladuk aġleb

14. MUḤAMMED ḪUDĀYĀRḪĀN TİLİDEN MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Dimiş ḫān bir küni kim devr-i devrānlar ḳayan ḳaldı
Serīr-i salṭanatda ḥükm ü fermānlar ḳayan ḳaldı
Münaḳḳaş ḫāneler zerrīn nümāyanlar ḳayan ḳaldı
Revāḳ u iştiyāḳ u ḳaṣr u keyvānlar ḳayan ḳaldı
Muḳarnas şeh-nişīn zargāri eyvānlar ḳayan ḳaldı

Bar irdi ḫiẕmetimde keçe kündüz yaḫşı hem-demler
Beliġe baġlagan ṭillā kemer gül-çehre maḥremler
Miṣāl-i bu ‘Ālī Sīnā Felātūn-ṭab‘ ādemler
Faṭānet bābıda alkan heme ḫaṭṭ-ı müsellemler
Oşandaġ ehl-i dānişler suḫan-dānlar ḳayan ḳaldı

İdi altun cilav ḫiẕmetde ḥāżır dāyima ḳullar
Turardı her ṭaraf ṣaf ṣaf siyāsetlik yasavullar
Çıḳıb ser-bāz meşḳidin felek üzre ġalāġullar
Yürardiler taḳıb aldimde şāṭırlar cilā cüller
Nesīm atlıġ Ḥabeş arkimde der-bānlar ḳayan ḳaldı

Oşal Afġān bāġım irdi İrem bāġını taḳlīdi
Tüzer irdim barıb ol yerde dāyim bezm-i cemşīdi
Meñe ‘īd irdi her kün ilni bolsa yilde bir ‘īdi
Barıb körmaḳ oşal yerlerni yoḳtur imdi ümmīdi
Anıñdik cennet-āsā bāġ u būstānlar ḳayan ḳaldı

Müyesser irdi kāmimge hemīşe yaḫşı dil-berler
Beşer nesl ü melek-ṣūret perī-veş ḥūr-peykerler
Binefşe ẕülf-i reyḥān ḫatt-ı gül-çehre semen-berler
Sehī ḳadd ġunça aġızlıḳ bahār-ı nāz-perverler
Nezāket bāġıda serv-i ḫırāmānlar kayan ḳaldı

Yügürüb her ṭaraf ser-kārlar yüz miñ şitāb eyleb
Birürdiler ḫazīnemga ḫarācını ḥesāb eyleb
Kilürdiler çıḳıb her yılda ṣaḥrādın ṭanāb eyleb
Ḫıyānet eylemey bir ḫarf yazsa ıẕṭırāb eyleb
Niçe ẕerrīn ḳalem mirzā-yı dīvānlar ḳayan ḳaldı

Felek çekti bu menzilge ġam u endūh ile raḫtım
Başımdın ketti devlet yüz ögürdi ṭāli‘ u baḫtım
Ḫavādiṯ eyledi ber-bād āḫīr tāc ile taḫtım
Körübān ḳılsalar ġam-ḫorlıġ bu ḥālet-i saḫtım
Meniñçün cān-niṯār itgan ḳadrdānlar ḳayan

Kiçardı ‘āfiyetliġ varṭasıda māh ile sālim
Sürūr u şād idim peyveste-yi ġam irdi pā-mālim
Olub ferḫunde kündin kün sa‘ādet birle aḥvālim
Hemīşe eyler irdiler du‘ā-yı ‘umr u iḳbālim
Velāyet ḥāṣıl itgan yaḫşi īşānlar ḳayan ḳaldı

Seyāḥat eyler irdim her yılı eṭrāfnı çendān
Ki evvel Merġinān u Andicān u soñra Şehriḫān
Nesīm-i şeh rabāṭımdın tapar irdi ferāġat cān
Çıḳıb andin şikār eyleb barardım Çüst ile Kāsān
İsīz ol Toreḳurġān u Nemengānlar ḳayan ḳaldı

Firāz irdim ġariplikka tüşüb āḫir nişīb oldım
Ferāġatdin ba‘īd u derd miḥnetġa ḳarīb oldım
Zen ü ferzend ü māl u mülk zerdin bī-naṣīb oldım
Ḳalıb ġurbetde tenhā hem musāfir hem ġarīp oldım
U Naṣrıddin bīk u ‘ilm birle urmanlar ḳayan ḳaldı

Oşal ser-kerdeler kim irdiler her işde sır-dāşım
Ḳanı mundaġ yamān künlerġa tüştüm bolsa yol-dāşım
Ḥavādiṯ taşıdın yüz pāre boldı tutsalar başım
Dil ü cānım ḳarın-dāşım ciger-bendim imük-dāşım
Atadın yād-gārim bik ü sulṭānlar ḳayan ḳaldı

Başiñge tüşse iş biz baş biraydib lāf urganlar
Özüm birle heme devletni hem rāḥatnı körgenler
Şükūh ü şevketimni belki mendin yaḫşi sürgenler
Bozub ‘ahdin yamānlıġ künde mendin yüz ögürgenler
Bukün ol körnemekler va’de yalġanlar ḳayan ḳaldı

Kişi Cemşīd yeñlig yetti iḳlīmge emīr olsa
Ferīdūn fer Sikender ḥaşemet Ḥüsrev serīr olsa
Ne çāre bir kişini iliñide ḳuldik esīr olsa
Ḳanı ḳol algan īşānlar bukünde dest-gīr olsa
Oḳuşgan ḥırz-ı dāfi‘ni du‘ā-ḫānlar ḳayan ḳaldı

Ḳabūl eyleb Ḫudā bu tevbe birle āh u zārimni
Yene Ferġaneġa bir yol yetürgaymu güzārimni
Ḳuvansa nā-tüvān köñlüm körüb yār u diyārimni
Du‘ā-gūler içinde yaḫşi bilgan i‘tibārımnı
Dirīġā Furḳatīdik dīde-i giryānlar ḳayan ḳaldı

15. BİZLER NE ḤĀLDEMİZ
MEFÂİLÜN/FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Tefekkür ile köz açsak ‘aceb zamānedemiz
Felekni tīr-i cefāsıġa ḫūb nişānedemiz
Hemīşe ġayr-i teraḳḳī biz āstānedemiz
Taḥarrük üzre heme biz şarāb-ḫānedemiz
Sebeb nedir heme milletden inḳırāżdemiz
Cihānde ‘ilm u edeb fenden i‘tirāżdemiz

Hevā hevesge köñül rişte sini bend eyleb
Müdām sa‘y tereddüdni nefs ārā cāylab
Ṣalāt u ṣavm u zekāt ve haccını terk eyleb
Mecūs fi‘lini bid‘at arā ḳoşub baylab
Sebeb nedir heme milletden inḳırāżdemiz
Cihānde ‘ilm u edeb fenden i‘tirāżdemiz

Ma‘īşet içre bizimdik ḫarāb olan yoḳtur
Cehālet ‘ayş ṭa‘āmīle ḳarnımız toḳtur
Şarābu şürb ile cismi pür-āb olan çoḳtur
Bu derdlerni devāsıġa barmukin doḳtur
Sebeb nedir heme milletden inḳırāżdemiz
Cihānde ‘ilm u edeb fenden i‘tirāżdemiz

Tefekkür eylemesek biz yatur ötar devrān
Bizi mekānlar ārā eyler özgeler cevlān
Ḥuḳūḳ bizġa kerekmesmü ey Müsülmānān
Müdām dengeselik bizni eyledi giryān
Sebeb nedir heme milletden inḳırāżdemiz
Cihānde ‘ilm u edeb fenden i‘tirāżdemiz

‘Ulūm ehli ārā ittifāḳ yoḳ aṣlā
Tüvān-ger ehli ārā ittiḥād yoḳ aṣlā
Henüz medresemizde ṣalāḥ yoḳ aṣlā
Zamāne şühreti te’ṣīri āh yoḳ aṣlā
Sebeb nedir heme milletden inḳırāżdemiz
Cihānde ‘ilm u edeb fenden i‘tirāżdemiz

16 NA‘T-I ḤAŻRET-İ PEYĠAMBERİ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

‘Arşa düşmekden mu‘allā sāye-yi ‘ulviyyetiñ
‘Aşḳ-ı ‘izzetle muḫammer māye-yi ‘ulviyyetiñ
‘Iḳd-ı pervīn ber-kemīn pīrāye-yi ‘ulviyyetiñ
Neyyir-i feyż-i ezeldür dāye-yi ‘ulviyyetiñ
‘Aḳl ile taḫmīn olınmaz pāye-i ‘ulviyyetiñ
Yā Resūlallāh yoḳtur ġāye-i ‘ulviyyetiñ

Senden aḫz itdi ṣafā pākīze aḫlāḳ-ı ‘Arab
Mühr-i z̤ātin eyledi tenvīr āfāḳ-ı ‘Arab
Eylediñ nūr-ı kemālātiñle işrāḳ-ı ‘Arab
Ol faż̄īletle yapıldı ġarba etbāḳ-ı ‘Arab
Yā Resūlallāh yoḳtur ġāye-yi ‘ulviyyetiñ[732]

Nūr-ı dīdāriñle minhāc-ı ḥaḳīḳat lem‘a-dār

[732] Bir mısra eksiktir.

Tāb-ı güftāriñle esrar-ı ledünnī āşkār
Lūṭf-ı eṭvāriñle iḥsān-ı ‘adālet kām-kār
Feyż-i āşāriñledir bu dīn ü ümmet pāy-dār
Müdde‘āme şāhidimdir ḥażret-i perverdigār
Yā Resūlallāh yoḳtur ġāye-yi ‘ulviyyetiñ

Zübde-i ‘irfānsıñ ey peyġamber-i ümmī-laḳab
Neyyir-i īmānsıñ ey peyġamber-i ḳudsī-neseb
Mükrim-i Ḳur’ānsıñ ey peyġamber-i mu‘ciz-edeb
Raḥmet-i Raḥmānsıñ ey peyġamber-i ṣıddīḳ-leb
Müsteḥill efḍāliñe ta’ayyün evṣāf u rüteb
Yā Resūlallāh yoḳtur ġāye-yi ‘ulviyyetiñ

17. TAḤMĪD
MEFÂÎLÜN/MEFÂİLÜN/FEÛLÜN

İlāhī pādşalar pādşāhı
Ne ḥayretbaḫşdır ṣun‘uñ ilāhī

Ne ḳudretdir iden īcād u īḳād
Semāvāt u zemīn u mihr u māhī

Ne ḳudretdir iden cevv-i hevāyı
Niçe yüz biñ cihānniñ cilvegāhı

Cihānnı laḥẓede biñ kerre yoḳ var
İderdiñ ḥikmetiñ olsaydı lāhī

İlāhī varlıġıñda cümle eşyā
İderken yek zamān ‘arż-ı güvāhī

Ḳabūl itmez bunı ‘aḳlım ki olsun
Vucūdiñde idenler iştibāhı

Seni tehlīl üçün taḳdīs üçündir
Nevāyi erġanūn bāng-i ilāhī

Sürūr u nevḥa-yi şevḳiñdir ancaḳ
İden leb-rīz deyr ü ḫāne-ḳāhı

Seniñ iẕniñle ṭāir kökde mürġān

Seniñ iẕniñle sābiḥ hem de māhī

Seniñ lūṭfuñla cārīdir evāmir
Seniñ ḫavfiñla mer'īdür nevāhī

Ne ḥikmetdirki bir 'aḳl-ı selīmi
Ṭutub yıllarça inkār üzre gāhī

Kemāl-i meskenetle itdirirsiñ
Olurmiken ref'-i dest-i 'uẕr-ḫāhī

'İnāyātıñ ki ḫalḳa nev-be-nevdir
Ḳabūl itmez biri ḥadd u tenāhī

Ḫıred-i taḥḳīḳ āṣārıñda vāle
Naẓar-ı teftīş esrāriñde sāhī

Ḫıred bir lem'adır senden beşerde
Naṣıl günehiñ muḥīṭ olsun kemā-hiye

Deġildir ḥāṣılı āṣār-ı ṣun'un
O şeylerden ki mümkin iktināhī

18. EDEBİYĀT
MEF'ÛLÜ/MEFÂÎLÜ/MEFÂÎLÜ/FEÛLÜN

Bu ḥālet ile millete nūḳṣān olur olmaz
Evżā'-yı Müselmānī perīşān olur olmaz

Ger seniñ/kirseñ ḫıyānet öralar bizim ittifāḳe[733]
Āyā köriñ ol meclisi vīrān olur olmaz

Ḫāmūş ola yandırmayalar şem'-i şerī'at
Öz başına ol şem'-i diraḫşān olur olmaz

Bir ṭıfla alar virmeye ṣüd māderi hergiz
Ol ṭıfl köriñ āḫiri insān olur olmaz

Fikr eyle gülistāne közim yaġmaya bārān

[733] Bu mısrada hece sayısı fazladır.

Bir sebze vü çiçek lev gül-i ḫandān olur olmaz

Bir baġçeni ger itmeyeler āb ile seyr-āb
Onda köresin mīve-yi elvān olur olmaz

Bir mezra‘anıñ zaḫmetini çekmeye zārī‘
Ol mezra‘ada ġalla vü būstān olur olmaz

Bir ḫāne tiküb öringle seng üstini ḳardāş
Ol ḫāne körüñ ḥāfıẓ-ı Ḳur’ān olur olmaz

Ṣayḳal virüben usta eġer çekmeye ṭarḥın
Fülādiñ özi ḫancer-i burrān olur olmaz

Bir ḳāmete ḫayyāṭ-ı bā ḫūb tikmeye melbūs
Zībā ile ḳāmetde nümāyān olur olmaz

Bir pādişehniñ ma‘deni sīm ü zerri yoḫdır
Ol pādişehniñ genc-i firāvān olur olmaz

Bir şaḫṣıñ eġer almaya ne naḳdı ne mālı
Dünyā-yı ma‘īşet unge āsān olur olmaz

Bir kimse ki īrād idiyo ḥükm-i Ḫudāya
Āyā köriñ ol kimse müselmān olur olmaz

Tefsīr beyān olmaya ehl-i ‘ulemādan
Bī-‘ilm olan vāḳıf-ı Ḳur’ān olur olmaz

Bir kimse ki ḫiẕmetger neñ virmeyemiz
Ḫiẕmetger unge bende-yi fermān olur olmaz

İslāmda ‘aḳid olmaya zevciyyet olur mı
Bī-ṣīġada ḥilyetihi imkān olur olmaz

Bu ser-zeniş ẓannı ile min-ba’d ‘azīzīm
‘İlm aḫẕ ide bir nefs ‘Arab ḫān olur olmaz

Besdir bir işāret daḫī ṭūl itme Muḥammed
Ṣabr ile köriñ āḫiri biryān olur olmaz

19. TERKĪB-İ BEND
MEF'ÛLÜ/FÂİLÂTÜ/MEFÂÎLÜ/FÂİLÜN

Mekteb ki feyż baḫşider ebnā-yı ümmetiñ
Mekteb ki ḳıble-gāhıdır ebkār-ı fikretiñ
Mekteb ki mehd-i rifʿatidir her cemāʿatiñ
Mekteb ki ḳaṣr-ı şevketidir mülkü milletiñ
Mekteb ki raḥle-gāhıdır āyāt-i nuṣretiñ
Mekteb ki eñ muhimmīdir esbāb-ı ṣervetiñ
Mekteb ki sāye ṣaldıġı yerde ḥaḳīḳatiñ
Mekteb ki cilve-gāhıdır esrār-ı ḫilḳatiñ
Ser-māye-yi saʿādetidir dīn ü devletiñ
Bu müddeʿā muslimīdir şerʿ u ḥikmetiñ

Mekteb deyüb de keçme ki ḳudsīdir ol maḳām
Sükkāne-yi müessesesine eyle iḫtirām[734]
Beyt-i Şerīf sezādır aña olsa irdi nām
Nāḳıṣ kelenler anda olur lā-cerem tamām
Lāyıḳ deġilmi dinse anga ḳıble-yi enām
Maḳṣūd ise eġer senge bir Kaʿbe-yi merām
Ol cānib-i mübāreke vaḳtīle it ḫırām
Kesb-i kemāle ṣubḥ ü mesā eyle ihtimām
Ammā mizāc-ı ʿaṣra muvāfıḳda olmalı
Hem iḫtiyāc-ı ḫalḳa muṭābıḳda olmalı

Maʿmūrelerde bir neçe ʿālīʾ binā olur
Dāḫilleri müzeyyen olur dil-keş olur
Sükkānı ʿilm ü maʿrifete āşinā olur
Hem saʿy ü istiḳāmet ile aġniyā olur
Emn ü refāh-ı şāmil bāy ü gedā olur
Her şeyde inṭiẓām-ı eṣer rū-nümā olur
Közler żiyā-yı ḥikmet ile rūşenā olur
Diller hemīşe maṣdar-ı şükr ü ṣenā olur
Mekteb ü gülde yānedir esbābı bunlarıñ
Ḳābilmi ehl-i cehl ola erbāb-ı bunlarıñ

Aç dīde-yi baṣīreti āfāḳa ḳıl naẓar
Pürdir zamānemizde ʿacāyible ser-be-ser
Hem nevi'miz bu nüsḫa-yi kibri olan beşer

[734] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazladır.

Şimşek kebi bir āfeti emrine rām ider
Seyr-i serī‘ eyle cevlān-gāhı baḥr u berr
Cev-hevāya çıḳmada şahin-i tīz-per
Baḥr-i muḥīṭ ḳa‘rına de ḳorḳusız iner
Yā Rabb daha neler yapacaḳdır daha neler
Mekteb deġil mi menşe’-yi hep bu bedāyi‘iñ
Ehl-i kemāle işte mükāfātı ṣāni‘iñ

İster misin ki eyleyesin burcıñı edā
Burcıñ nedir seniñ anı gel öġren ibtidā
Evvel Cenāb-ı Ḥaḳḳa ülü-l-emre ṣāniya
İt ṣıdḳ ile iṭā‘at u iḫlāṣ ile du‘ā
Bir de çalış ki bizde olan muḫtelif ḳuva
Dāim ide merātib-i a‘lāya irtiḳā
İstemez iseñ buña gereġi kebi i‘tinā
Ṣıdḳ u ḫulūṣ u sa‘yiñ olur cümle hebā
Bir çoḳ daha veẓāifi var nev‘-i ādemiñ
Mektebde öġredir saña üstād-ı ekremiñ

Sen ṣānma kim bu sözleri ḥāşā fesānedir
Yā muḳteżā-i dāi’ye-yi şā‘irānedir
Yāḫud ki cer-i menfā’ate bir bahānedir?
Dirseñ eġer ki böyle deġildir de yā nedir
İḫlās u ṣıdḳ u ḥubb-ı vaṭandan nişānedir
Teslīm-kerde-yi ‘uḳalā-yı zamānedir
Ḥalḳniñ yāzıḳ ki raġbeti nām ü nişānedir
Bilmez cihānde māye-yi ‘izz ü ‘alā nedir
Mekteb büyük ḫazīnesidir der-cümle ni‘metiñ[735]
Miftāḥı sa‘y u diḳḳati ehl-i ẕekāvetiñ

Lāyıḳ deġil mi rūḥ-ul-emīn olsa kātibin
Kerrübiyyān-ı ‘arş-ı berīn olsa ḥācibi
Şāhenşehān-ı rūy-ı zemīnde murāḳıbı
‘Umrı füzūn ola ki bu mülkiñde ṣāḥibi
Taḳdīr ider ‘ulüvv-ı maḳām mekātibi
Maṣrūfdır hemīşe buña fikr-i ṣāḳıbi
Meşhūr hem müsellem anıñ re’y-i ṣāhibi
Memdūḥdır ṣanāḳı güzīde menāḳıbı
Yā Rabbī ḥaşre dek ola taḫtında ber-ḳarār

[735] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.

Var ise düşmeni ola maḳhūr u tār ü mār

20. EDEBİYĀT
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Çarḫ-ı bī-raḥmniñ elinden köñlümiz şād olmadı
Miḥnet-i endūhden bir laḥẓe āzād olmadı
Millet-i İslāmda ḥaḳnı iden yād olmadı
Her bir emri eyledik bünyād bünyād olmadı
Ḫāne-yi īkbālimiz efsūs ābād olmadı

Ḥīle-yi tezvīrdir ‘ālemde yekser kārimiz
Ol sebebden dāyimā kāsid irür bāzārımız
Ehl-i bī-inṣāfdan pozġunlaşur pür kārimiz
Her cihetden vardır artuḳ cismde āzārımız
Kimde yüz dutduḳ bize āḫirde cellād oldı

Birbirine ẓulmīn īcād eyleyor ehl-i vaṭan
Çıḫdı ‘arşa nāle-yi feryād u ṭıfl-ı mürd-zen
Yandı aḥvāli Müslümāne bu aḥvāli kören
Yoḫdı insāf ehli inṣāf ehliniñ ḳadrin bilen
Her temennā eyledik āḫirde bir zād olmadı

21. SÖZ
MEF’ÛLÜ/MEFÂÎLÜ/MEFÂÎLÜ/FEÛLÜN

Ey söz nola dirsem saña ḫurşīd-i semāvāt
Senden alıyor nūr u żiyāyı hemme ẕerrāt

Bir nūr-ı ḥaḳīḳatsın idüb Ḥaḳ seni nāẕil
Kim baḫş idesin Gülşen-i nāsūte füyūżāt

Ki levḥde mesṭūr ḳılmadan kühi cārī
Ki ‘arşda miṣbāḥ u gehī ferşde mişkāt

Ṣubḥ-ı ezelīden yüziñ itdikde tecellī
Maḥv oldı cihānı bürüyen dūde-yi ẓulmāt

Olmış bütün erbāb-ı naẕar ‘āşıḳ ḥüsniñ
Tenvīr-i ‘uyūn eyliyor erbāb-ı kemālāt

Bir mevhibe-yi lūṭf-ı Ḫudāsın ki ḥaḳīḳat
İnsānlar idir ẕātıñ ile faḫr u mübāhāt

Ser-keşleri hep ṭā‘ate mecbūr idiyorsın
Te’ṣīr-i nüfūẕunla erir ṣanki cemādāt

Ey bāriḳa-i fikr āyā lem‘a-yi vicdān
Ey şa‘şa‘a-yi ḳalb āyā nūr-ı ḥayālāt

Nev‘-i beşere terbiye-baḫş oldıġıñ içün
Ger dinse sezādır saña ümmü’l-edebiyāt

Sensiñ fuṣahā-yı ‘Arabī eylediñ ilzām
İẓhār-ı belāġatle āyā nur-ı hidāyāt

Vicdān u dile “ṣābire” neşreyle füyūżiñ
Tā kim bite köñlünde reyāḥīn-i kemālāt

Fi‘l-i insānniñ ḥaḳīḳi fā‘ili vicdānīdür
Ḥākimi ḳānūnī ḥükmi ḥāṣılı vicdānīdür

EDEBİYYĀT

Avlānī
Millī şi‘rlerden 2 nçi cüz

Şāi‘r ve nāẓımı ‘Abdullah Avlānī

Gerçi men me’yūs-ı pür-ġam milletim aḥvāliden
Ḳaṭ‘-ı ümmīd eylemem te’mīn-i istiḳbāliden
Her ġamıñ pāyānı vardur her elemniñ āḫiri
‘İlm alıb şāyed ḳutulsa ġafletiñ çangāliden

Ḥaḳḳ-ı ṭab‘ı ṣāḥibine ‘āiddür
Nāşiri “Mekteb” kütübḫanesi

Hicri 1333
Safer, Dikābr
2 nçi ṭab‘

Taşkent şehri

Tipo-litografiya O. A. Portseva–1915.

Mu’allim efendiler diḳḳatine

Ḥamdlar olsun ben kemīne bundan bir niçe yıl evvel “Edebiyāt” isimli eṣer-i ‘ācizānemiñ birinçi cüz’iniñ meydān-ı intişāre ḳoymış idim. Bundan ṣoñ “Tārīḫ-i Enbiyā, Birinçi Mu’allim, İkkinçi Mu’allim” isimli mekteb kitāblarınıñ neşrine cesāret ḳıldım. Şükürler olsunkim ḥāżır ben “Edebiyāt” isimli eṣerimi ikkinçi cüz’iniñ ikkinçi ṭab‘ına muvaffaḳ oldım. Ma‘ārifperver mu’allim birāderlerim hem benim bu eṣerlerimni iltifātsız ḳoymâdilar. Türkistānniñ meşhūr şeherlerindegi meşhūr mu’allim efendiler mekteblerіniñ ders cedvelige kiritdiler, oḳutdılar. Bundan ṣoñ hem benim ḳalemim ile neşr olınacaḳ kitāblarnı lüṭfen meydān-ı ta‘līme ḳoymaḳ ile berāber ṭabī‘ī olan noḳṣān ve kemçiliklerimni insānlıḳġa ḥaml ḳılub, tenbīh ve tenḳīd ḳılmakda himmet ve merḥametlerini bendeden dūr u dirīġ tutmasalar idi.

Çalışmaḳ bendeden tevfīḳ Allahdan

Āyenesi işdür kişiniñ lāfa baḳılmas
Şaḫṣıñ körünür rütbe-yi ‘aḳlı eṣerinden

Taşkend mu’allim: ‘Abdullah Avlānī. Taḫalluṣ “Hicrān”

Ketebe ‘Abdusselām

BİSMİ’LLĀHİR-RAḤMĀNİ’R-RAḤĪM

22. ḤAMD
MEFÂİLÜN/FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Ḳadīm ḳudretini ‘āleme ḳılub inşā
İkki cihānġa ikki ḥarf eyledi imlā

Bu kār-ḫāne bir üstāddan imes ḫālī
Kirek bu ḳudrete elbette ḳādir ü dānā

Yetālmas ‘aḳl ḳuşı uçganīle bir cihetine
‘Aceb vesī‘ bu eyvānīn eyledi berpā

Yarattı içerüside ins cānnı secde üçün
Melekler aytadı tāmmende Rabbiyal-a‘lā

Kerem-ḫānende na‘īm āşnā vü bī-gāne
Bu āstānege baş urmıyormu şāh gedā

Kerīmdür ki kiçer bendesin günāhını

Dilese ḫaṭāsını ‘afvın tileb Ḫudāvendā

‘Azīzdür ki işikden biravnı ger ḳuvsa
İkki cihān işiginden tapalmayor me’vā

Körürmiz ‘ālem-arā ṭurfe ṭurfe maḫlūḳāt
Yarattı barçasını cüft Ḫālıḳ-ı tenhā

Yaratdı yir yüzide iñ müşerref insānnı
Birib firāset ü ‘aḳl u tilin ḳılub gūyā

Binā ḳılıb ikki ‘ālemni Ḥażret-i Feyyāż
Ṭufeylī hażret-i Kevneyn Seyyid-i bernā

Yubardı yir yüzige bir niçe peyġamberler
Aralarında idi afżalı ḥabīb-i Ḫudā

Atamız Ādem ü Ḥavvānı ḳoydı cennetiga
Tüşürdi yir yüzige eyleb irdiler ki ḫaṭā

Birini ḳavmini ṭūfān ile helāk itdi
Birin tirikligide eyledi mekānin ‘alā

Birini ḳavmini ḳıldı helāk ṣarṣar ile
Birige taş içiden tive çıḳdı tuġdı belā

Birini āteşe atdurdı ḳudreti birle
Birini ḳavmini zīr ü zeber ḳılıb mevlā

Birinin ḳıldı on iki oġıl ile ḫoş-ḫāl
Ḫuṣūṣān içleride irdi Yūsuf-ı bernā

Ḥased belāsını birdi aġaların diline
Esīr Yūsuf u Ya’ḳūb Yūsufına edā

Sınār ḥaḳıda birin sıḫḫat eyledi rencūr
Belāge ṣābir ikan birdi āḫiride şifā

Birini ḳavmini āteş ile ḳılub ber-bād
Birini ḳavmini bir ṣayḥa birle cā-be-cā

Birini düşmeniden esredi ‘aṣā birle
Su üze köprük idi düşmen üzre ejderhā

Birin ḳolında teymür mum kebi irir irdi
Birini ḥükmini astında irdi bād-ı ṣabā

Biravge Ḳādir atasız oġıl ‘aṭā ḳıldı
Zamāne ẓālim ikan kün köralmadı ‘Īsā

Birini eyledi mi‘rāc kiçesi mīhmān
Bu rütbe hīç peyġamberge bolmab irdi ‘aṭā[736]

Bularnı her birini göndürüb bir ümmetgā
Bularnı her biridin niçe millet itdi binā

Bularnı eyledi taḳsīm fırḳa fırḳa ḳılıb
Birige birdi ḫaṭā yolını birige hedā

Biri cefā ḳılur irdi özin peyġamberine
Biri ḫulūṣ-ı dil ile dir irdi āmennā

Birini eyledi ‘Īsāyı birini Mūsāyı
Birini ḳalbini kör eyledi birin bīnā

Kifāyedür bu şeref ümmet-i “Muḥammed”ga
Ḳaşımdadur didi İslām dīnidür bālā

‘Azīz ikan nige ḫār oldı Ḥaḳḳ özi bilgay
Bizimçe bunga sebeb boldı ‘ilm u ‘ulemā

Sa‘ādet ‘aṣrıda ḳıldı teraḳḳī dīn-i mübīn
Uzaḳladıḳça sa‘ādetden oldı ‘aṣr ‘aṣr-ı fenā[737]

Nifāḳ, buġż, ḫurāfāte uçradı İslām
Tüşüb ‘amelden esīr oldı ḥikmet-i ḥukemā

Tenzzül eyledi bardıḳça millet oldı ġarīp
Belā-yı nefse çalışdılar ekṣeri ḫulefā

[736] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.
[737] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.

Ġarīb millet üçün hīçkim olmadı “Hicrān”
Teraḥḥum eyle öziñ ey! ‘Alīm-i sırr-ı ḫafā

23. NA‘T-I RESŪL-İ EKREM
MEF’ÛLÜ/FÂİLÂTÜ/MEFÂÎLÜ/FÂİLÜN

Olgünki irdi ‘ālem-i İslām bī-edīb
İnsānlar idi küfr-i ẓalām içre dil-firīp
Lāt u ‘uzzānı vaḳt-i ḫarābī idi ḳarīb[738]
İslām üçün kerek idi bir reh-nümā-ḫaṭīb
Dünyā ḳuçaġına sizi ḳıldı ḫudā nasīp
Mevlūdiñizle birdi iki ‘ālemiġa zīb
Sizden teraḥḥum istiyor İslām yā ḥabīb
Baḳ! ümmetiñni ḥāline bīmār hem ġarīb

Ḥaḳ birdi sizġa olküni bölek ḫilḳatı
Mu‘ciz üçün birib size furḳān āyeti
Aynı ikige böldiñiz eyleb işāreti
Ey ṣāḥib-i müessīs-i İslām milleti
Ḥaḳdan tileb hemīşe günahıga ümmeti
Ḥaḳḳ va’de ḳıldı kevṣer-i cennet şefā‘ati
Sizden teraḥḥum istiyor İslām yā ḥabīb
Baḳ! ümmetiñni ḥāline bīmār hem ġarīb

‘Adl u ‘adālet irdi heme kār-i bāriñiz
Ümmet dibān keçür idi leyl ü nehārıñız
İslām sebz eyledi faṣl-ı bahārıñız
Sīrāb ḳıldı teşneleri şer‘-i cāriñiz
Tutdı livā-yı şer‘iñizi çehār-yāriñiz
Bulgün ġarīb millet ü biz inṭiẓāriñiz
Sizden teraḥḥum istiyor İslām yā ḥabīb
Baḳ! ümmetiñni ḥāline bīmār hem ġarīb

Mi‘rāca çarladı sizi ḳurbet üçün Celīl
Āyet buyurdı mescid-i aḳṣaġaça delīl
Andın semāġa başladı ḳolıñda Cebreīl
Boldı seyāḥatiñle semā ‘ıṭr-ı zencebīl
Faṣl u faṣāḥatiñġa melekler idi ḫacīl
Tapdı vücūdiñiz şeref ‘ayn-ı selsebīl

[738] Bu mısranın vezni bozuk.

Sizden teraḥḥum istiyor İslām yā ḥabīb
Baḳ! ümmetiñni ḥāline bīmār hem ġarīb

Rif'at buyurdı Ḥaḳḳ sizi toḳuz feleklere
Peyġamber eyledi sizi ins ü meleklere
Ümmet ġamında baġladiñiz taş yüreklere
Ḥaḳḳ cilve birdi siz bile şāl ü ifeklere
Ḥāl-i 'ināyetiñden ötdiki bu merdümeklere[739]
Millet şefā'at istedi bulgün tileklere
Sizden teraḥḥum istiyor İslām yā ḥabīb
Baḳ! ümmetiñni ḥāline bīmār hem ġarīb

Ümmet ḫaṭāġa ḳıldı cedel ḳılmıyor ṣevāb
Millet ḫarāb u ḥāl-i ḫarāb u vaṭan ḫarāb
Şer'-i şerīf işlemiyor ḥāl-i ıżtırāb
Bülbül yirine ḳıldı vaṭan bu zamān ġurāb
'İlm u 'amelni ornıġa ümmet içer şarāb
Diller kebāb ü baġır kebāb ü yürek kebāb
Sizden teraḥḥum istiyor İslām yā ḥabīb
Baḳ! ümmetiñni ḥāline bīmār hem ġarīb

Aṣḥāb-ı şer' boldı 'aceb zār-ı nā-tüvān
Dānende lāl ü cāhil şermende-yi nükte-dān[740]
Bāġ-ı fesād gülşen ü millet güli ḫazān
Soldı gül-i şerī'at u bülbülleri nihān
Aḥkām-ı şer' ornıġa cehl oldı ḥükümrān
Milletni bāġı bī-kes ü maḥv oldı bāġ-bān
Sizden teraḥḥum istiyor İslām yā ḥabīb
Baḳ! ümmetiñni ḥāline bīmār hem ġarīb

Bu ne zamān ki milleti ḥāli zebūndur
Buġż u 'adāvet ortada ḥadd-i dīn füzūndur
Herkes özini nefsi üçün ser-nigūndur
Cehl otına yanıb dilimiz la'l-gūndur
Ümmet 'amelni taşladı köz yaşı ḫūndur
"Hicrān" biz özgeler heme ṣervet-i fünūndur
Sizden teraḥḥum istiyor İslām yā ḥabīb
Baḳ! ümmetiñni ḥāline bīmār hem ġarīb

[739] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.
[740] Bu mısranın vezni bozuktur.

24. ‘İLM
FEİLÂTÜN/FEİLÂTÜN/FEİLÂTÜN/FEİLÜN

‘İlm bāġında bizim tāẕe bekām olmalıyuz
‘İlm gülzārina bülbül kebi rām olmalıyuz
‘İlm vaṣlına ḫıred-mend ḫırām olmalıyuz
‘İlm ile millet-i İslāma ġulām olmalıyuz
Yaşamak ister isek ‘ilme revān olmalıyuz
‘İlmsiz ḳalsak esāretge nişān olmalıyuz

‘İlm üçün bizge bölekler kebi ġayret lāzım
‘İlm üçün bizge mu’allimlere diḳḳat lāzım
‘İlm üçün bizge mürüvvet bile himmet lāzım
‘İlm üçün bizge tereddüd bile ḫidmet lāzım
Yaşamak ister isek ‘ilme revān olmalıyuz
‘İlmsiz ḳalsak esāretge nişān olmalıyuz

‘İlmsizlerge cihānniñ kiñ üyi tār oldı
‘İlmsizlerge zamān bir yeki āzād oldı
‘İlmsizlerge heme derd ü elem yār oldı
‘İlmsizlerge ma‘īşet yolı düşvār oldı
Yaşamak ister isek ‘ilme revān olmalıyuz
‘İlmsiz ḳalsak esāretge nişān olmalıyuz

‘İlmdür ikki cihān menziliniñ a‘lāsı
‘İlmdür ikki cihān mesnediniñ bālāsı
‘İlmdür ikki cihān rāḥatıniñ me’vāsı
‘İlmdür ikki cihān şevketiniñ berpāsı
Yaşamak ister isek ‘ilme revān olmalıyuz
‘İlmsiz ḳalsak esāretge nişān olmalıyuz

‘İlm bir gevher-i nāyāb yoḳ olmas bitmes
‘İlm bir nūrlı żiyādur ki cilāsı ketmes
‘İlm bir nūr-ı ilāhī kişini ḫār itmes
‘İlm bir ḳuvvet irür milletini maḥv itmes
Yaşamak ister isek ‘ilme revān olmalıyuz
‘İlmsiz ḳalsak esāretge nişān olmalıyuz

‘İlmsiz uşbu zamānlarda yaşar kün bitdi
‘İlmsiz ḫāb-ı kesāletde yatar kün kitdi
‘İlmsizlerni bilimlik yoḳ itar kün yetdi

‘İlmsizlik bizi “Hicrān” yaşatur kün ötdi
Yaşamak ister isek ‘ilme revān olmalıyuz
‘İlmsiz ḳalsak esāretge nişān olmalıyuz

25. MAḤBŪBLERİME BİR ḤİṬĀB
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

‘Aṣrmız ‘aṣr-ı teraḳḳī bizde ma‘ẕūr-ı ḫayāl
İttifāḳ u ‘ilmsizlik bizni ḳıldı bī-mecāl
Āh ġāfil milletiñ uyḳudan uyġatmak muḥāl
Aġlasun ḳan közlerim millet ġamında bī-melāl
İttifāḳ u ‘ilm İslām ehline göster cemāl
Tā-be-key hicriñde bizlerni ḳılursen pāyi-māl

Evvelā bizlerġe ḫoş güftār irdiñ taşladiñ
Biz bile her yerde hem reftār irdiñ taşladiñ
Bizlere hep mūnis u ġam-ḫār irdiñ taşladiñ
Ḳıl mürüvvet kim ḳadīmler yār irdiñ taşladiñ
İttifāḳ u ‘ilm İslām ehline göster cemāl
Tā-be-key hicriñde bizlerni ḳılursen pāyi-māl

Köb zamāndur Yāvrupālularġa boldiñ āşnā
Cermīnī boldı bizim ẓulmetde ḳaldı Āsyā
Amriḳā vaḫşīleri nūrıñdan aldılar żiyā
Ḳaldımız biz Amriḳā aḳyanisyalardan fenā
İttifāḳ u ‘ilm İslām ehline göster cemāl
Tā-be-key hicriñde bizlerni ḳılursen pāyi-māl

Özgeler sen birle ‘ālemni musaḫḫir ḳıldı āh
Reh-nümā eyleb seni kesb eyledi ṣun‘-i İlāh
Diñiz ü yir āsmānlarda beraber tapdı rāh
İmdi nevbet bizlere yetdimü ḳıl bir yol nigāh
İttifāḳ u ‘ilm İslām ehline göster cemāl
Tā-be-key hicriñde bizlerni ḳılursen pāyi-māl

‘Aṣrlardur baḳmayın cehl otına yaḳdıñ bizi
Ḫasret ü endūh ile bī-cān kebi baḳtıñ bizi
Miḥnet ü ġam taşı birle dāyimā çaḳtıñ bizi
Dehr fetvāsīyle Manṣūr dārına taḳtıñ bizi
İttifāḳ u ‘ilm İslām ehline göster cemāl
Tā-be-key hicriñde bizlerni ḳılursen pāyi-māl

Ayrılıb senden fenā bir ḥāle düştük ‘āḳibet
Ġıybet ü buġż u ‘adāvetle yürüştük ‘āḳibet
Ḫayrdan yüz döndürüb şerge tiriştük ‘āḳibet
Mescid ü miḥrāb minberde uruştuk ‘āḳibet
İttifāḳ u ‘ilm İslām ehline göster cemāl
Tā-be-key hicriñde bizlerni ḳılursen pāyi-māl

Cem‘-i māl ü mülk Ber-bād oldı sendin ayrılıp
Boldı tefrīḳ ‘ālem-i İslām sendin ayrılıp
Ġayrlar ḍārib bizler maẓrūb sendin ayrılıp
Boldımız ḫūb-ı ḳābil taḳsīm sendin ayrılıp
İttifāḳ u ‘ilm İslām ehline göster cemāl
Tā-be-key hicriñde bizlerni ḳılursen pāyi-māl

Her zamānniñ bir Züleyḫā Yūsuf-ı bernāsı bar
Vāmıḳıñ ‘Aẕrāsı bolsa Mecnūniñ Leylāsı bar
Kūh-ken başında Şīrīnniñ ‘aceb sevdāsı bar
Bilmezim maḥbūblarniñ bunça istiġnāsı bar
İttifāḳ u ‘ilm İslām ehline göster cemāl
Tā-be-key hicriñde bizlerni ḳılursen pāyi-māl

Ḫāṣılı sizden ümmīdim budur ey maḥbūblar
Köz ḳarası baġır ḳanımdan yazıb mektūblar
Dir men aldanmañ felek-i ẓālim sözine ḫūblar
Hicride “Hicrān” kebi āvāziñizdür köbler
İttifāḳ u ‘ilm İslām ehline göster cemāl
Tā-be-key hicriñde bizlerni ḳılursen pāyi-māl

26. MA‘ĪŞETDEN BİR MANẒARA
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Bizim yirlerde uḫuvvet şaḫṣī rāḥatden ‘ibāretdir[741]
Heme āmālimiz şaḫṣī ‘adāvetden ‘ibāretdür

Ḳanı himmet ḳanı ġayret ḳanı bizlerde yeñi ḥāl
Bütün evżā‘ımız lāf ü ‘aṭāletden ‘ibāretdür

Ḳanı şirket ḳanı ṣervet ḳanı bizlerde mülk ü māl

[741] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.

Heme i’mārımız eski ‘imāretden ‘ibāretdür

Ḳanı ülfet ḳanı şöhret ḳanı bizlerdeki iḳbāl
Bütün efrādımız sanki mezāretden ‘ibāretdür

Ḳanı millet ḳanı ḥürmet ḳanı bizler kebi pā-māl
Heme iş‘ārımız ḫāb u ‘aṭāletden ‘ibāretdür

Ḳanı ‘ilm u ḳanı ‘āmil ḳanı bizlerde isti’māl
Bütün efkārımız hemyānge ṭā‘atden ‘ibāretdür

Ḳanı nehy ü ḳanı münker ḳanı bizlerde mā-fi-l-bāl
Heme aḥvālimiz yalġan mahāretden ‘ibāretdür

Ḳanı zāhid ḳanı taḳvā ḳanı bizlerde ḫoş ef‘āl
Bütün devrānımız endūh-ı külfetden ‘ibāretdür

Ḳanı ḥāl ü ḳanı ḳuvvet ḳanı te’mīn-i istiḳbāl
Heme eṭvārımız māżī kesāletden ‘ibāretdür

Ḳanı mekteb ḳanı ṭālib ḳanı ta‘līm-i istikmāl
Bütün evlādımız vaḫşī sefāhatden ‘ibāretdür

Ḳanı mehr ḳanı şefḳat ḳanı terbiyyet-i eṭfāl
Heme ef‘ālimiz bī-hūde ‘ādetden ‘ibāretdür

Ḳanı ümmet ḳanı sünnet ḳanı bizler ḳılan a‘māl
Bütün ḳılganımız bid‘at ḳabāḥatden ‘ibāretdür

Ḳanı insān ḳanı “Hicrān” ḳanı bizlerçe güñ lāl
Heme nādānmız millet ki ḥasretden ‘ibāretdür

27. ḲABRİSTĀNA BİR NAẒAR
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ey! közim dünyādan ötmiş bu ḳarındaşlarnı kör
Közlerine ḫāk tolmış bu ḳabri yaşlarnı kör
Nesl-i insānu melek-sīmā pür yoşlarnı kör
Bu ‘adem saḥrāsıda tufrāḳ aralaşlarnı kör
Maḳṣūdına yetmayin yatgan dili ġaşlarnı kör

Bu vaṭan: şāh u gedā yaḫşı yaman yek-sānidür
Bu vaṭan: hicrinde her kün neçe cān ḳurbānidür
Bu vaṭan: yā rāḥat u yāḫud elemniñ kānidür
Bu vaṭan: her bir vücūdiñ mebde'-yi pinhānidür
Bir kefen şeydāsı bolgan bu ḳalem ḳaşlarnı kör

Dünyānı arslan kebi ṭırnaḳlamış beçāreler
Kiçe gündüz nefs üçün sersān olub āvāreler
Ba'żısın millet ġamında baġrıdur ṣad pāreler
Ḥāṣılı insān dilini dāġ-ı ḥasret yaralar
Ġayreti tufraġa dönmüş bu 'azīz başlarnı kör

Bunlarıñ turmuşları bir ders-i 'ibret gösterür
Büs bütün manẓarları bir ye's-i ḥasret gösterür
Her naẓarda bir bölek endūh-ı külfet gösterür
Bu fenā meydānıda kim ḥāl-i ḳuvvet gösterür
"Rāci'ūn" ḫattı yāzılmış bu ḳara taşlarnı kör

Ḳız anadan ayrılıb oġlı atasından cüdā
Şāhlar taḫt u ġanīler māl mülkünden cüdā
Ba'żılar ġam ḳaydıdan ba'żı esāretden cüdā
'Āşıḳı ma'şūḳdan ma'şūḳ 'āşıḳdan cüdā
Hicrde mercān kebi aḳmış ḳızıl yaşlarnı kör

Dünyāda Dārā kebi ḥikmetle tedbīr eylegan
Ḫaşemet Ḫüsrev kebi 'ālemni tesḫīr eylegan
Ḥükm-fermānlıġda yüz miñ dām-ı tezvīr eylegan
Birni nālān birni giryān birni taḥḳīr eylegan
Bir sıḳım tufraḳ olan arslana oḫşaşlarnı kör

Kāsesi Cemşīd cāmından ḫaber virganleriñ
Meskeni Firdevs bāġından ḫaber virganleriñ
Menzili Kisrānı tāmından ḫāber virganleriñ
Ḫādim-i Me'mūn ġulāmından ḫaber virganleriñ
Neçe yüz miñ ḳarż ile "Hicrān" sır-ı fāşlarnı kör

28. DÜNYĀ FĀCİ'ASINDAN
MEF'ÛLÜ/MEFÂÎLÜN/MEF'ÛLÜ/MEFÂÎLÜN

'Ālemni örab alġan ġavġāsı nedür bilmem
Bu ādem oġulların da'vāsı nedür bilmem

Birbirlerige ḳılgan iġvāsı nedür bilmem
İnsānları bu kār-i bī-cāsı nedür bilmem

Közlerden aḳan yaş bilmem neçük ‘ālemdür
Dünyānı basub seylāb her kūşede mātemdür
Ṭūfānmı! belādurmı! her ḳaṭresi bir ġamdur
Bunlarnı yaratmaḳdan sevdāsı nedür bilmem

Bilmem ki ḫarāb olmış bu ‘ālem-i insiyyet
Gerdūnmı! ḫaṭā eyleb virmes bize terbiyyet
Uyḳudamı insānlıġ ġafletdemi ‘ulviyyet
Rü’yā ise bu ‘ālem ferdāsı nedür bimem

Ḥayvān kebi her yerde insān ḳılınur ḳurbān
Fir‘avne bukünlerde taḳlīd idiyor insān
Bu kār-i fenālerden ḫattā utanur şeyṭān
Bu cebr sitemlerniñ ma‘nāsı nedür bilmem

Diḳḳatle baḳur bolsañ ‘aḳlıñı basur ḥayret
Ḥaḳḳ pesde ḳalub nā-ḥaḳḳ pul birle tapur ḳuvvet
Bolġusı zebūn ḫāliñ yoḳ sende eġer şervet
Ḫalḳıñ bu ḳızıḳdurgan dünyāsı nedür bilmem

Bī-çāreyü ‘ācizler destinden iter feryād
Üftāde yetīmler hem cebrinden imes āzād
Dünyāniñ özi bilmem bolġusı ḳaçan ber-bād
Bu ġam üyidir “Hicrān” uḫrāsı nedür bilmem

29. ḤASRETLİK ḤĀLLERİMİZ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Soldı ġafletden cihān bāġındeki gül yārimiz
Ḫār ile toldı gülistān-ı İrem gülzārımız

Boldı bizlerġa vaṭan bayḳuş kebi vīrāneler
Uçdı gülzār-ı vaṭandan bülbül-i huşyārımız

Bir baḳub dünyā kitābinden ḫaberdār olmaduk
‘İlm oḳub ‘ālemge ṣāḥib boldılar aġyārımız

Barmu ‘ālemde biziñ dik cehl bāġında yatan

Ḫāb-ı ġaflet birle yaz u ḳışda biz bī-kārmız

Fikrimiz ‘ayş ferāġat derdimiz bizim neşāṭ
Keyf yorġanıda yatgan bir kesel-i bī-mārmız

Gerdişi devrān kebi ayrılmayan bir nuḳṭadan
Eski ḥammām eski ṭās u yeñi dīn bīzārmız

Ḫayf kim ‘ilm fünūn birle cihān pür-nūr ikan
Vādī-i ẓulmetde bizler cehl ile ġam-ḫārmız

Raḥm şefḳat merḥametden yoḳ irür bizde nişān
Ẓulm ile kiẕb u ḥıyānetga ‘aceb ṭayyārmız

İttifāḳ ile yaşar aġyār bizde iftirāḳ
Uḫuvvet u feyż u maḥabbetden ḳaçar bī-‘ārmız

Bu felāket uyḳusı bilmem ḳaçan bizden ḳaçar
Uyġanub közni açub bolġaymukin bī-dārmız

Zādımız yoḳdur ‘ilmden kesb ḳılsak i‘tibār
Kāsib-i eşrar olub kāsid irür bāzārımız

Maḥv olur her ḳaysı millet içse ġaflet bādesin
Māyil-i meyḫāne bolmış közleri ḫumārmız

İttifāḳ u ‘ilmsizlik bizni hicrān eyleyor
Ma‘rifetsiz kitdi ḳoldan her ne yoḳu bārımız

30. ‘İLM AḤVĀLİNDEN BİR MANẒARA
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Hevā-yı nefsimiz döndürdi bizni istiḳāmetden
Ḥayāt-ı ‘ilm düşdi ḫastalıḳġa ḥāl-i ṣıḥḥatden
Devāsına çalışmay turdı ‘ālimler ‘adāvetden
‘İlācın ḳılmadı hīç kimse tüşdi lāf ḳuvvetden
Ġarībi sormıyorlar! ḳorḳmıyorlarmı! ḳıyāmetden

Mizācı süslendi derdi künden kün ziyād oldı[742]

[742] Bu mısranın vezni bozuktur.

Ḳızıl gül yafraġıdik yüzleri ıṣlāḥ üçün soldı
Vücūdin ġam perīşān eyledi ḫūb baġrı ḳan oldı
Köziniñ kāsesi dermān üçün ḳan yaşı ile toldı
Niçün bizlerde yoḳ bī-çāre ‘ilme mehr şefḳatden

Heme ‘ilm ehli öz nef‘i üçün her fi‘l her küyde
Yatıb bīmārmız üyde yürürmiz nefs üçün toyde
Asılmış neçe şeyṭānlar bizim her tāle-yi mūyde
Heme ıṣlāḥ ile tapdı żiyā bizler ḳara üyde
Bize artıḳ körindi ḳarnımız aḥvāl-i milletden

‘Aceb ‘ibret-nümā āyinedür bizlerġa māżīler
Bāḳıñ Nu’mān ebū Yūsuf kebi ‘allāme ḳāżılar
Revāc-ı ‘ilm üçün bolmış idi zindāngа rāżılar
Bizim bu ḥālimizni körseler bizden ‘arāżılar
Ta‘accub! ‘ilm üçün bizlerde yoḳ bir ẕerre ġayretden

Buyurdı “uṭlubu’l-‘ilm velev bā-sīn” peyġamber
Soruldı ‘ilm ile her yān o dem farżeyn-i peyġamber
Ḳalıb kişt ortasında bu zamān şāhīn peyġamber
Amān yā Rabb bu kün māt olmasun bu dīn-i peyġamber
Ḳutulġay irdi yā Rabb bu belāyı derd-i miḥnetden

Köziden kitdi nūrı ḳalmadı milletni dermānı
Ḳolıdan kitdi devlet boldı ümmet cehl ḳurbānı
Yetermü! hīç yirine ‘ilmsiz bī-çāre efġānı
Çerаġ-ı ‘ilm söndi terk olub aḥkām-ı Ḳur’ānı
Yaḳın olduk şeḳāvetge yirāḳ olduk şerīa‘tden

Ẕamāne gülşeninde soldı tenhā ḳāmeti İslām
Tenezzül bāġına yüzlenmek oldı ‘ādeti İslām
Ma‘ārifden ayıldı ġamge döndi rāḥatı İslām
‘İlimsizlik belāsı boldı āḫir āfet-i İslām
Esīr olduk şerāretge ba‘īd olduk saḫāvetden

Teraḳḳī eyleyor aġyār biz ġaflet ḳuçaġında
Tereddüd ḳılmayın rāḥat yaturmız ġam ḳuçaġında
Zamān bizlerni biryān eyleyor miḥnet oçaġında
Ġanīmetdür atılmak ‘ilm bāġına bu çaġında
Usanmazmı! ‘azīzim milleti İslām ġafletden

Yumulmış bizni közler bu cihān ma‘mūrini körmay
Cehāletden çekilmay rūşenālik nūrını körmay
Yatıbmız vādī-i ẓulmetde külfet devrini körmay
Ḳutulmay nice ġafletden uḫuvvet ḥūrīni körmay
Tüşüb çāhı meẕelletge tapıb leẕẕet cehāletden

Ḳaçan bizlerdeki kīn u ‘adāvet maḥv olur yā Rabb
Bahār-ı terbiyyetde feyż alıb gülşen külür yā Rabb
‘Adālet bāġıga gülhāy-i ḥürriyet tolur yā Rabb
Çıḳıb bülbül ḳafesiden yār dil-dārın körür yā Rabb[743]
Yaşarmız tā-be-key “Hicrān” çekilmasmızmı ẓulmetden

31. DÜNYĀ KİTĀBINDAN
MEF’ÛLÜ/MEFÂÎLÜ/MEFÂÎLÜ/FEÛLÜN

Her kim kilür ‘ālemġe bolur zār perīşān
Ġurbetle meşaḳḳatle yaşar dünyāda insān

Ḥammāliñ aġır bolsa yüki miḥneti artur
Her kimki uluġ bolsa bolur külfeti āsān

Her derdiñ olur çāresi her yıġlayan ölmez
Her külfete bir āḫir olur her ġama pāyān

Bīmāriñ eġer ṣıḥḥatını istese Allah
Kilgay ḳaşige dārū bile ṣāḥib-i dermān

Her kimniñ eġer ‘umrı temāmige yetüşse
Yoḳ fāidesi kilgan ile kaşige Luḳmān

Ẓālimniñ özi ẓulme giriftār olur āḫir
Elbette bolur üy buzaniñ ḫānesi vīrān

Ṣabr it siteme bolġusıdur āḫiri rāḥat
Yūsufġa neçük ẓulm ḳılur irdiler iḫvān

Ṣabreyle közüm yıġlama miḥnetle cefāge
Bir dāirede duraḳımız gerdiş-i devrān

[743] Bu mısranın vezni bozuktur.

Bir kün bu ḫarāb ‘ālemi ābād ḳoyub yüz
Güller açılub ḳılġusı bülbülleri cevlān

Bī-‘ilm ü ‘amel eyleme evḳātiñi nā-būd
Fikr ile neçük işlediler ‘ilm ile Nu’mān

Aç közini közim devlet iḳbāle ḳuvānma
Ġaflet üyiniñ yıḳdı neçük āteş-i “Hicrān”

32. EFSŪSLİK ḤĀLLER
FEİLÂTÜN/FEİLÂTÜN/FEİLÂTÜN/FEİLÜN

Bunça Rabbim ne üçün dehrde biz ḫār olduk
‘İlmden ġāfil olub cehle ṭalebkār olduk

Uşlamay şer‘-i nebī bulmadımız rāh-ı necāt[744]
Toġrı yoldan ḳāyılıb igrige reftār olduk

Toġrı söz ḳalmadı bizlerge yalan boldı mizāc
Terbiyyetsiz bu fenā mülkide bīmār olduk

Ḳarżım bolsa biravdan pulini birmesmiz
‘Ayş u ‘işret yolıge aḳçası ṭayyār olduk

Bu ne ḥasretli ḥayāt ‘ādetimiz fısḳ u fucūr
Şer‘den yüz ögürüb şer bile ġam-ḫār olduk

Ḥaknı bāṭılge satub ḳahr ile ḳılduk sevdā
Mehr bāzārıda biz ẓulme ḫarīdār olduk

Ḳuvlabān bülbül-i şūrīdeni gülzār-ı vaṭan
Ḳondurub ornıga bayḳuşnı her-şikār olduk[745]

‘Umrimiz cehl ile kiçdi dilimiz ġam birle
Dünyāda sūd ẓiyān bilmegan eşrār olduk

İşimiz birbirimiz aldamak boldı firīb
Ḥīlegerlikde ‘aceb tülki-yi ‘ayyār olduk

[744] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.
[745] Bu mısranın vezni bozuktur.

Ṣūret-i heykelimiz cānlıdur ammā bī-rūḥ
Özgelerniñ közige ṣūret-i dīvār olduk

Köz açıñ ehli vaṭan böylemidür insānlıġ
Ḫāb-ı ġafletge esīr ü ġama dildār olduk

Emrini taşladımız nehyige bolduk ḳurbān
Ḥaḳ yolından adaşub ḳahra giriftār olduk

‘İlmsiz buġż u ‘adāvetle bolurmız “Hicrān”
Kiç Ḫudā dergāhinga tāze günahkār olduk

33. CENĀB-I ḤAḲDAN BİR RİCĀ
MEF’ÛLÜ/FÂİLÂTÜ/MEFÂÎLÜ/FÂİLÜN

Keyf ü ṣafāġa eyledimiz sa‘y ile şitāb
Kitdük ṭarīḳ-i ma’ṣiyete ḳılmayın ṣavāb
Ne bizde yād-ı maḥşer ü ne rāḥat u ‘aẕāb
Ḥāṣıl ṣavāb bizde yoḳ u cürm bī-ḥesāb
Yā Rabb teraḥḥum eylemeseñ ḥālimiz ḫarāb
Yanduk cehālet āteşine baġrımız kebāb

Bizdik cihānde ġaflet ile yār barmı āh
Dünyāda bizçe millet-i bīmār bar mı? āh
Bizler kebi ‘adāvete ṭayyār bar mı? āh
Fısḳ u fücūra bizçe ṭalebkār bar mı āh
Yā Rabb teraḥḥum eylemeseñ ḥālimiz ḫarāb
Yanduk cehālet āteşine baġrımız kebāb

Yoḳ bizde bir kişige ṭalebkār-ı ittifāḳ
‘İlm ehlimiz ġurūr ile ‘allāme-yi nifāḳ!
Uḫuvvet yirine dillere olturdı iftirāḳ
Evlād-ı millet oldı zamān ‘ilmiden yirāḳ
Yā Rabb teraḥḥum eylemeseñ ḥālimiz ḫarāb
Yanduk cehālet āteşine baġrımız kebāb

Millet ḫarābe ‘ālemide yürdi der-beder
Millet yüzine ḳılmadı hīç kimse bir naẕar
Millet digande barçani boldı ḳulaġı ker
Millet çaḳırsa bargay idük toy ḳılıb eġer
Yā Rabb teraḥḥum eylemeseñ ḥālimiz ḫarāb

Yanduk cehālet āteşine baġrımız kebāb

‘İbret közīle baḳmaduk ötgen zamānlara
İdrākimiz yetüşmedi sūd u ẕiyānlara
Tārīḫe baḳmayın közimiz toldı ḳanlara
Ġaflet ecelden ilgari ḳaṣd itdi cānlara
Yā Rabb teraḥḥum eylemeseñ ḥālimiz ḫarāb
Yanduk cehālet āteşine baġrımız kebāb

‘Ālemġe toldı ‘ilm hüner bizde yoḳ heves
Aytur atası oġlına ḫaṭ çıḳsa imdi bes
Bundan neri oḳış seña oġlım kerek imes
Mullanı ḳadr ḳıymeti bizlerde boldı pes
Yā Rabb teraḥḥum eylemeseñ ḥālimiz ḫarāb
Yanduk cehālet āteşine baġrımız kebāb

Yā Rabb bizimle milletimiz huşyār ḳıl
İnṣāf ile hidāyeti bizlerġe yār ḳıl
‘İlm u ‘amelde cümlemizi ber-ḳarār ḳıl
Dīn u şerī‘at üzre bizi üstüvar ḳıl
Yā Rabb teraḥḥum eylemeseñ ḥālimiz ḫarāb
Yanduk cehālet āteşine baġrımız kebāb

Yā Rabb ber imdi millet-i İslām üçün revac
Cehl ü nifāḳ derdine ḳılġıl öziñ ‘ilāc
Dilden ‘adāveti köter ülfetni ḳıl mizāc
Lüṭf u keremġe biz kebi “Hicrān”lar iḥtiyāc
Yā Rabb teraḥḥum eylemeseñ ḥālimiz ḫarāb
Yanduk cehālet āteşine baġrımız kebāb

34. TA‘ACCUBLİK ḤĀLLER
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

‘Aceb ḥasretli ‘ālemdür köñiller dāġ-dār olmış
Cehālet ẕaḫmiden diller köñil lāle-zār olmış

Cihān gülzārine ‘ibret bile baḳ bülbül-i ġāfil
Gül-i İslāmdik dünyā yüzinde bar mı ḫār olmış

Ayıl ey millet-i ġāfil yetar başiñe bu ḫābiñ
Neçün bilmem açılmas közleriñ uyḳuga zār olmış

Fenā bir ḥāle ḳalmış barça evlād-ı vaṭan yā-hū
Anasından ayılgan ḳuş kebi bī-iḫtiyār olmış

‘Adāvet bend bolmış dillerige bendini yeñlī’
Şükr ornıġa toldurganları kīn u niḳār olmış

Mürüvvet toġrusında özgelerdin almaduk ‘ibret
Şuniñ çün başḳa milletler ki bizi ‘itibār olmış

Ta‘accubdur bize lāzım ikan ta‘yīn-i istiḳbāl
Taşab ‘ilm u fünūnlerni barıb biz ġamge yār olmış

‘Abeş māżī keçürdi imdi noldı milletiñ ḥāli
Yatıb ġaflet kenārında belāgerge dūçār olmış

Ne millet yād-ı māżīñ var ne istiḳbāliñ ümmīdi
Vücūdiñ pence vü ḥaşmet içinde tār-mār olmış

Ḥayātiñ terbiyyetsizlik şefengine nişān eyleb
Çünān mecrūḥ olub rūḥlar yürekler zaḫm-dār olmış

Yetar millet yatursen tā-be-key bu kehf-i ḫābiñde
Bolub Hicrān köñüller dilde cānlar bī-ḳarār olmış

35. MİLLET ḤĀLİNDEN BİR YĀS
MEF’ÛLÜ/FÂİLÂTÜ/MEFÂÎLÜ/FÂİLÜN

Ey millet-i necīb ḳalmay evvelki rāḥatiñ
Ġam birle toldı heykel-i şekil ḳıyāfetiñ

Yoḳ bizde bir kişi seni ḥāliñni bilgüçi
Ḥem boldı kimsesiz seni şevketli ḳāmetiñ

Evlādiñ oldı dehrde bī-‘ilm bī-hüner
Ḳurbān olub cehālete cism-i selāmetiñ

Bizden ümīd eyleme ḥāliñni sormaġı
Biz ḥāżırız eger bosa toyu żiyāfetiñ

Herkes özini nefsi üçün der-beder yürüb

İsden çıḳardı maḥşer ü yād ḳıyāmetiñ

Kimden ‘ilāc istedik ey millet-i ġarīb
Ḥāżırgi iñ ḥakīm zamānlardur āfetiñ

Taḳsīm ḳılurġa başladılar māl mülkiñi
Fās u İrānde ḳalmadı ḳılgan ‘imāretiñ

Oġlanlariñni barçası nā-dān olan çocuḳ
Allahdan özge ḳalmadı yār u himāyetiñ

Her derdi vardur āḫiri her ġamge intihā
Ḥaḳḳ virgüsi cezāsını çikān riyāżetiñ

Yā Rabb teraḥḥum eylemeseñ ẕār millete
Kimlerġe bolġusıdur ‘adedsiz ‘ināyetiñ

Ḫāliṣ dil ile ḳılmadiñ ey millet ‘amel
Ber-bād boldı bir neçe ḳılgan ‘ibādetiñ

‘İbret közini açmadiñ eṭrāfiña baḳıb
Cihād u cedelni taşlamak oldı ḳabāḥatiñ

Her yeñi işge ḳarşı turub eylediñ ‘arāż
Hicrān bolurġa boldı sebeb eski ‘ādetiñ

36. ZAMĀN AḤVĀLİNDEN
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Toldı ‘ālem nūr ile yeñi ṣınā‘atler çıḳıb
Yeñi tertīb ü niẓām yeñi devletler çıḳıb
Yeñi yol yeñi zamān u yeñi sā‘atler çıḳıb
Yeñi usta yeñi kār ü yeñi ḥikmetler çıḳıb
İski üyni buzdılar yeñi mahāretler çıḳıb

‘İlm ile ‘ālem muṣaḫḫar boldı biz cāhil henüz
Ḫāb-ı ġaflet başımızġa yetse hem ġāfil henüz
Açmayın ‘ibret közin biz uyḳuge māyil henüz
‘İlm-i ḥikmetlerge bizler bolmaduk ḳāyil henüz
Başımızda çarḫ urar balon seyāḥatler çıḳıb

Bunça ġaflet yoḳmı! fen taḥṣīline irşādımız
Yāki bizde yoḳmı! fen ‘ilmin bilen üstādımız
Bizni yā ‘ilm u hünerge yoḳmı! İsti‘dādımız
Bizġe müşkül bolsa yoḳmı! bizleri evlādımız
Böyle tursak fesḫ itar bizni felāketler çıḳıb

İstesak ‘ilm ü fünūn ne şer‘īmizden men‘ var
Kirsemiz dār-ül-fünūnlerge bizi kimler ḳuvar
Pādşāh ḥażretleri her kimge birgan iḫtiyār
Bizleri hem ḥaḳḳımız var başḳa milletler ḳatār
Millet-i devletge lāyıḳ ehl-i ḫidmetler çıḳıb

‘İlm örgengil Ḫıṭāyden bolsa hem dir Muṣṭafā
Emr-i peyġamberni tutmay tutdimiz rāh-ı ḫaṭā
‘İlm-i ḥikmetlerni taşlab ḳıldımız cānge cefā
Vādī-i ẓulmetde ḳalduk tapmayın rāh-ı ṣafā
Māl-ı devlet kitdi ḳoldan hem şerī‘tler çıḳıb

Dīn ü milletniñ beḳāsı ‘ilm ile iḥsān ile
Biz ise maġrūr nefs ü ‘işret ü devrān ile
‘İlmsiz ta‘līmsiz tolmış yürekler ḳān ile
Terbiyyetsiz rūḥsız bu heykel-i bī-cān ile
Ḫūb temāşā körsetürmiz cānlı ṣūretler çıḳıb

Özgeler sa‘y u cedel birle yetib maḳṣūdiga
Bizni yalḳavlik tutub atdı tenezzül üyiga
Ma‘rifetsizler ḳaçan yetgay ẓiyān u sūdiga
‘İlmsizlerniñ çıḳarmaḳda zamān nā-būdiga
‘Aṣrımızda kün köralmas bī-ferāsetler çıḳıb

37. İSTİḲBĀLİMİZ ÜÇÜN BİR CİĠER-SŪZ
MEFÂİLÜN/FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Kerek bukünde bize ‘ilme ‘itibār itmak
Fünūn üyene atılmaknı iḫtiyār itmak
‘Ulum ḥāṣıl idüb özni baḫtiyār itmak
Yetar bukünġeçe ġafletde ‘ilmi ḫār itmak
Fünūn ‘ilm ile mümkündür iftiḫār itmak

Oḳuvnı farż diyibān ḳıçḳırur şerī‘atımız
Niçük bu emriġe ġayretsiz ehl-i milletimiz

Sebeb nedür ki yoḳ oldı bu yolda himmetimiz
Bizim de bar idi ötgan zamānde ġayretimiz
Yıḳıtdı bizni ‘ilm u fünūnden ‘ār itmak

Teraḳḳī eyledi aġyār ‘ilm-i ġayret ile
Ḳutuldı cehl dīniden fünūn-ı ṣervet ile
Yetüşdi maḳṣudine ittifāḳ-ı ülfet ile
Bizim neçün işimiz yoḳ ḥayāt u millet ile
Bize necāt yolıdur bularnı yār itmak

Ḳaranġulikde ḳalubdur sa‘īd olan millet
Fenā üyinde yatur cānını sıḳub ‘illet
Salur başine yene öz oġılları külfet
Budur mı! Rāh-ı peyġamber budurmidür ümmet
Bu ḥālimizġe kirek yıġlab āh zār itmak

Cihānde ḳalmadı biz ḳılmagan yamānlıḳdan
Ẕelīl-i ḫār biz ‘ālemde nā-tüvānlıḳdan
Köñilde ḳalmadı bir ẕerre mehribānlıḳdan
Kütib kütib bize ġam ḳāldı bilmegānlıḳdan
Bütün bütün işimiz cürm-i āşkār itmak

Bukün ne boldı bize ‘ilmsiz oġıl ḳızlar
Bolubdı milletiñ evlādı barça işsizler
Kilürni oylamagan ḫām bi-ḫāber bizler
Budur sa‘ādetimiz ‘ilm ile hüner azlar
Yetar bu demġeçe “Hicrān”de intiẓār itmak

38. ÖZ MİLLETİMDEN RİCĀ-YI ‘ĀCİZĀNEM
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Yatursen tā-be-key ġaflet ḳuçaġından uyān millet
Cehālet cāmesin üstiñden irġıt tur zamān millet
Ketib hem-rāhlar sen yolda ḳalmakdan utān millet
Tur ötmay vaḳt nāz uyḳusıdan köbdür ziyān millet
Köziñ aç yatma ġafletden usān millet usān millet
Tapar sen birle evlādiñ amān millet amān millet

Ḳanı evveldeki ‘ilmiñ fünūndan ‘itirāż itdiñ
Cehālet yāri boldiñ āşnālardan ‘arāż itdiñ
Bilib dostiñni düşmen düşmeniñni ser-firāz itdiñ

Kirib ġafletni ḫābige öziñni inḳırāż itdiñ
Köziñ aç yatma ġafletden usān millet usān millet
Tapar sen birle evlādiñ amān millet amān millet

Zamānġa baḳmasañ senga zamān aṣlā naẕar ḳılmas
Ketar hem-rāhlar taşlab seña aṣlā ḫaber ḳılmas
Yetib ġayret bile bir yürmeseñ aṣlā ḥaẕer ḳılmas
Terāzūġa ḳarab taşiñni ḳoy aṣlā żarar ḳılmas
Köziñ aç yatma ġafletden usān millet usān millet
Tapar sen birle evlādiñ amān millet amān millet

Alıb ta‘līm sendin özgeler ilgāri kitdiler
Fünūn tārīḫleriñni şerḥ itib aṣliñe yetdiler
Felātun bū-‘Alī Sīnāleriñden işlab ötdiler
Sen ü evlādiñ āṣārı ḳadīmlārın unutdilar
Köziñ aç yatma ġafletden usān millet usān millet
Tapar sen birle evlādiñ amān millet amān millet

Zamān ‘ālimleri ḥasretli ḥāliñ sormadılar mu
Ġanīler bul seni hāli ḫarābiñ körmediler mi
Tenezzül bābide yaniñde bir olturmediler mi
Teraḳḳī bāġına yol başlasañ sen yürmediler mi
Köziñ aç yatma ġafletden usān millet usān millet
Tapar sen birle evlādiñ amān millet amān millet

Marīżiñ bir ṭarafdan bir ṭarafdan ḫārsen millet
Bedenden dāyimā ḳan aldurar bīmārsen millet
Tiliñ yoḳ ger ḳulāġiñ ṣūreti dīvārsen millet
Buzuġdur niyyetiñ aḫlāḳsız bī-‘ārsen millet
Köziñ aç yatma ġafletden usān millet usān millet
Tapar sen birle evlādiñ amān millet amān millet

Zamānlardur ki bayḳuşdik ḫarābāt istiyorsen āh
Taşab millī ṣadālarnı ḫurāfāt istiyorsen āh
Gülistānden keçib seyri mezāret istiyorsen āh
Nedür bilmem murādiñ bunça ḫayrāt istiyorsen āh
Köziñ aç yatma ġafletden usān millet usān millet
Tapar sen birle evlādiñ amān millet amān millet

Seni ḥāl-i ḫarābiñ körse mecnūn zārlar yıġlar
Ġarīb u bī-kes u bī-çāre dil efkārlar yıġlar

Zemīn ü āsmān señ ü dür ü divārler yıġlar
Bilib şā‘ir murādiñ vāḳıf u esrārlar yıġlar
Köziñ aç yatma ġafletden usān millet usān millet
Tapar sen birle evlādiñ amān millet amān millet

Temennā eylerim senden yatursen tā-be-key köz aç
Fenā mülkine yüzlenmekden evvel ‘ilm ile nūr saç
Ġanīmetdür tenezzül bāġını ‘ilmiñle taşlab ḳaç
Yetar maḳṣūde aġyāriñ bolub “Hicrān” ḳalursen aç
Köziñ aç yatma ġafletden usān millet usān millet
Tapar sen birle evlādiñ amān millet amān millet

39. TERCĪ‘-İ BEND
MEF’ÛLÜ/FÂİLÂTÜ/MEFÂÎLÜ/FÂİLÜN

Efsūs bu zamānde bizim i‘tibār yoḳ
Yāş u ḳaride ġayret-i nāmus ‘ār yoḳ
Fısḳ fücūr birle giriftār barça cān
‘İlm u ‘amelde bizde ṣebāt vaḳār yoḳ[746]
Her kim şarāb ḫāne diseñ ẕevḳ ile barur
‘İlm ve fünūnġa bizde niçün iḫtiyār yoḳ
Herkes belā-yı nefs üçün boldı mübtelā
Millet ġarīb kimsesiz ü ġam-güsār yoḳ
Ötmaḳda ‘umr hāy heves birle ber-hevā
Millet ġamını öylaġüçi huşyār yoḳ
Yā Rabb Muḥammed ümmeti boldı bugün ġarip
Evvelde irdi ṣıdḳ ile dergāhiña ḳarip

Ey milletiñ uluġları rāh-ı Hudā üçün
Milletni yādiñizġa alıñız Ḫudā üçün
Mekteb salıb çocuḳları terbiyyet eylengiz
İslām hem şerī‘at-ı Ḥaḳḳ-ı Muṣṭafā üçün
İnṣāf idiñ cihānde bizimdik faḳīr yoḳ
İṣrāf idürmiz aḳçanı keyf ü ṣafā üçün
Mekteb digande barçani bolġay ḳulaġı ker
Toy ḳılsa bāġ ḥavlı satilgay hevā üçün
Farż vücūb işlemeyor işlenür bida’
Millet uluġları yarışur müdde‘ā üçün
Yā Rabb Muḥammed ümmeti boldı bugün ġarib

[746] Bu mısra eksiktir.

Evvelde irdi ṣıdḳ ile dergāhiña ḳarip

Bu ne zamānki şeyḫ-i zamānlardur der-beder
Millet ḫarāb boldı evlādı bī-ḫāber
Kirdi tenezzül üyiga bizden ḳılub ‘arāż
Millet yüzige şefḳat ile ḳılmaduk naẓar
Ḳıldı tedennī milletimiz biz henüz mest
Millet üçün vücūdımız oldı bütün żarar
Baḳ ṣāḥib-i mürüvvet inṣāf öçer emes
Millet işini işleġuçilerni boldı ḳaṣdı zer[747]
Her kim özini nef‘i üçün nefsiniñ ḳulı
Millet digande köz yumulur hem ḳulaġı ker
Yā Rabb Muḥammed ümmeti boldı bugün ġarīb
Evvelde irdi ṣıdḳ ile dergāhiña ḳarip

Efsūs ehl-i ‘ilm giriftār-ı iftirāḳ
Bāy ü faḳīr barçası vā-beste-yi nifāḳ
Ḳızlar ananı sözlerini ḳılmıyor ḳabūl
Oġlı atasıniñ sözine salmıyor ḳulaḳ
İr ḫātunı bilen ḳıladur irte kiç uruş
Ḫātun iriġa ḳılġuçı her künde miñ firāḳ
Ḳalsa mirāṯ iki birāder ḳılur talaş
Ḥāṣıl zamāne ehlide yoḳ ẕerre ittifāḳ
Ġıybet şikāyet oldı ḳarilar sözi müdām
Yaşlarnı barçası edeb ü ‘ilmden yirāḳ
Yā Rabb Muḥammed ümmeti boldı bugün ġarīb
Evvelde irdi ṣıdḳ ile dergāhiña ḳarīb

Ṭurfe zamānki ḫāne-i millet ḫarābdur
Herkes özini nef‘ini izleb şitābdur
Her kim bu künde boldı esīr-i menāfi’i
Yoḳ bir kişiki millet üçün dil-kebābdür
Bizlerde yoḳ ‘ulūm fünūnġe neçün cedel
Yoḳ kimse her suāle ḥāżır cevābdur
Bu ne zamānki boldı heme ‘ilm ehli ḫār
Toyu cenāze bunlara çötü ḥesābdur
‘İlm ehli boldı az u ziyād oldı cāhilān
Bī-‘ilm ḳavm çikġusı renc ü ‘aẕābdur
Yā Rabb Muḥammed ümmeti boldı bugün ġarīb

[747] Bu mısrada hece sayısı fazladır.

Evvelde irdi ṣıdḳ ile dergāhiña ḳarīb

Bu ne zamānki ġam ile tolmış bukün cihān
‘Ālem ot alsa yānġuçı her yerde Müslümān
Çāk oldı sīne dāġ ile ḳasḳatı irür köñül
Her cānde ye’s ḥasret her dilde biñ fiġān
Her kim ṣanur özini bu ‘ālemde ẕü-fünūn
İslām üyinde ḳalmadı fenden birar nişān
Hīç bizde ‘ilm ma‘rifete ḳalmadı heves
Boldukża’īf-i bī-kes ü bī-çāre nā-tüvān
Sevdā ḳılurġa ṣervet ü sermāye ḳalmadı
Bāzār-ı ma‘rifetni bilmese her kim ḳılur ziyān
Yā Rabb Muḥammed ümmeti boldı bugün ġarīb
Evvelde irdi ṣıdḳ ile dergāhiña ḳarīb

Bu ne zamānki işlerimizdür bütün fenā
Her kim özini nef‘i üçün boldı mübtelā
Baylarnı yoḳ mürüvveti aṣlā faḳīrgā
Fikr ḫayāl ṣervet sermāyeġinā
Toplar hemīşe vāriṣ üçün māl aḳçanı
Millet yolında ḳılġusı yoḳ bir pulın fedā
‘Ābid ḳılur ‘ibādetin il ḳaşıda dırāz
Bolmış esīr-i ḥırṣ ile üftāde-i riyā
Yoḳdur ḫulāṣa bir ‘amel pāk dil bilen
Tapdı revāc bizde ‘aceb ḫasım ile ribā[748]
Yā Rabb Muḥammed ümmeti boldı bugün ġarīb
Evvelde irdi ṣıdḳ ile dergāhiña ḳarīb

Vā-ḥasretā ki barçamiz İslāma āfetiz
Öz fikrimizçe ‘ālim-i şer‘ u diyānetiz
Maḳṣūdımız ferāġet ü able firīblik
Millet ġamını oylamagan bī-firāsetiz
Yol körsatuçı baş kişiler bizde azdur
Bī-‘ilm bī-ẓarāfet kān-ı cehāletiz[749]
Her kim çalışsa millet üçün ḫalḳ ṭa’yīn ider
Boynı sınuḳ yetīm kebi biz bī-sa‘ādetiz
Ötmiş zamānnı hīç kişi almas ḫayāline
“Hicrān” zār cāhil nā-dān cemā‘atiz[750]

[748] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazladır.
[749] Bu mısrada hece sayısı eksiktir.
[750] Bu mısranın vezni bozuktur.

Yā Rabb Muḥammed ümmeti boldı bugün ġarīb
Evvelde irdi ṣıdḳ ile dergāhiña ḳarip

40. FİĠĀN-I BÜLBÜL
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Cihān bāġını gül-zārında feryād itdi bir bülbül
Oturdı naġme-zārında gülin yād itdi bir bülbül
Körüb gül yafrāġını hicrden dād itdi bir bülbül
Viṣāl-i yār üçün yüz nevḥa inşād itdi bir bülbül

Dili bizler kebi mecrūḥ vaṣlı yārden maḥrūm
Közi yaşlu zamāndan bī-ḫaber dil-dārden maḥrūm
Güli aġyāre ülfet mūnis ü ġam-ḫārden maḥrūm
Mehīn āvāz ile dillerni nā-şād itdi bir bülbül

Niçün bilmem ser-ā-pā şūriş ü ser-şār ġafletden
Adaşgan ḫānmāndan her sözi bir ders-i ‘ibretdür
Vaṭan mehcūr iken her naġmesi gūyā şikāyetdür
Baḳıb sūy-ı semāge derd evrād itdi bir bülbül

Olur bī-hūş insān ger felekden eylese feryād
İmes cevlān-gehinde bir zamān tā bir nefes dil-şād
Ḥazānniñ dest-i ẓulminden ḳılub biñ şekveler ta’dād
Fiġān u nāle birle dād-ı bī-dād itdi bir bülbül

Ṣada-yı dil-firībi eyleyor dil ġunçesini çāk
Nidā-yı ḫayret-efzāsı ḳılur köz kāsesin nem-nāk
Nevā-yi şūriş āheñi ḳılur insān vücūdin pāk
Lisān-ı hāl ile cānlarga imdād itdi bir bülbül

Vücūdi miḥnet ü ġam birle tolgan ḳābil efġāne
Tamāmen turmişi bir ders-i ‘ibret her bir insāna
Aniñ feryād-ı efġānı zamāndan irmes efsāne
Vücūdin hicr-i dil-dārinde Ber-bād itdi bir bülbül

Ta‘accub ben kebi beçārede millet ḥissi varken
Maḥabbetden urar dem dilde millet ḳayġusı varken
Ne dib Hicrān bolur ġaflet közinde uyḳusı varken
Seḥer-gāhı ḫayālimge bir irşād itdi bir bülbül

41. AḤVĀL-İ ‘ĀLEMDEN BİR NÜMŪNE
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Ḳılur tāki cefāsın bizge hem dil-dār olur ‘ālem
Tolub mehr ü vefāsı ḳozġalub ġam-ḫor olur ‘ālem
Taşab āġūş nisyānin turub huşyār olur ‘ālem
Mürüvvetsizliġinden cirkanub bī-zār olur ‘ālem
Bahār-ı ma‘rifet uyġatsa ḫoş güftār olur ‘ālem
Ösüb reyḥān-ı şefḳat müşk ile tātār olur ‘ālem
Dilim ġam çikme köb bir kün kilür bī-dār olur ‘ālem
Çıḳıb bülbülleri çeh çeh külür gül-zār olur ‘ālem

Kilür ülfet ‘adāvet ortadın ḳalḳur ketar bir kün
Ḳara künler kitüb ornıġa rūşenlik yetar bir kün
‘Adālet bāġıda gülhā-yı terbiyyet bitar bir kün
Açıb ġunçe dehānin şādlıġ iẓhār itar bir kün
Olur ‘ālem gül-istān ḳayġu külfetler yatar bir kün
Gülāb-ı ḥürriyet ‘ıtr-ı muṣaffāsın atar bir kün
Dilim ġam çikme köb bir kün kilür bī-dār olur ‘ālem
Çıḳıb bülbülleri çeh çeh külür gül-zār olur ‘ālem

Sa‘ādet-baḫş nūr-ı ma‘rifet ümmetni iḥyāsı
Fünūn ‘ilm ile berpā ikan milletni eşyāsı
Ketib İslām elinden bāġ-ı cennet serv-i ra‘nāsı
Gül-istān-ı cihānniñ bar mı bizdik bī-ser ü pāsı
Hezār efsūs bizni yıḳdı şaḫṣī nefs ġavġāsı
Cihān bāġında soldı kimsesiz milletni lālāsı
Dilim ġam çikme köb bir kün kilür bī-dār olur ‘ālem
Çıḳıb bülbülleri çeh çeh külür gül-zār olur ‘ālem

‘Adāvet beslemekde bir birine dām bolduk biz
Kirib şeyṭān sözine puḫte irken ḫām bolduk biz
Şereflik ümmet irdük ni üçün bed-nām bolduk biz
Tekebbür birle nā-dānlik yolına rām bolduk biz
Ketib ġayret-i şecā’at ṣāḥib-i evhām bolduk biz
Süḫan-dān millet irdük bī-til ü bī-kām bolduk biz
Dilim ġam çikme köb bir kün kilür bī-dār olur ‘ālem
Çıḳıb bülbülleri çeh çeh külür gül-zār olur ‘ālem

Belā taşı yaġıldı başımızga ḫāb-ı ġafletden
Mizācı sūs olub evlād-ı millet tüşdi ḳuvvetden

Bilimsizlik tüşürdi yıḳdı bizni ḳadr ḳıymetden
Cehālet ḳuvdı bizni ḥān-mān māl ṣervetden
Kiyin ḳalduk çekildük her zamān aġyār milletden
Sürüldük dehr-arā bizler ḳatār-ı ādemiyyetden
Dilim ġam çikme köb bir kün kilür bī-dār olur ‘ālem
Çıḳıb bülbülleri çeh çeh külür gül-zār olur ‘ālem

Edebsiz terbiyetsiz ma‘rifetsiz barçamiz nā-dān
Temeddün-pīşeler bizlerni vaḫşī dib atar her ān
Huḳūḳiñ n’oldıġın idrāk ḳılmas cismimiz becān
‘Amel yoḳ ‘ilm yoḳ heykel kebidür ismimiz insān
İdük ḳımmet-bahā evvelde imdi ḳadrımız arzān
Köñilde dāġlar ḳat ḳat bolur köz yaşımız mercān
Dilim ġam çikme köb bir kün kilür bī-dār olur ‘ālem
Çıḳıb bülbülleri çeh çeh külür gül-zār olur ‘ālem

Zamānniñ ‘ādetidür ‘ilmsiz insānları yutmak
‘Abeṣ bir ġāyesiz dünyā-yi dūndan yaḥşilik kütmak
Kirek bir meslek ü bir ġāye vü idyālnı tutmak
Bize bir yolnı uşlāb nūr-ı maḳṣūde barıb yetmak
Ṣabāvet gevherini lāy balçıḳdan ḫalāṣ itmak
Budur maḳṣūd bizlerge selefler ārtidin kitmak
Dilim ġam çikme köb bir kün kilür bī-dār olur ‘ālem
Çıḳıb bülbülleri çeh çeh külür gül-zār olur ‘ālem

Yetar hicrānlıġ imdi terk lāzım ḫāb-ı ġafletni
Ḳadem ḳoymak kirişmek aḫtārıb nūr-ı hidāyetni
Zamān ṭūfānıdan ḳutḳarmalı evlād-ı milletni
‘Abeṣ ötkarmayin ‘umr-ı ‘azīzini ṣabāvetni
Münevver fikr itib körsatmelidür yaḫşi ‘ādetni
Tüzetmak ‘ilm ile fikr ü ḥayāl ü rūḥ-ı ümmetni
Dilim ġam çikme köb bir kün kilür bī-dār olur ‘ālem
Çıḳıb bülbülleri çeh çeh külür gül-zār olur ‘ālem

42. MA‘ĀRİF-PERVER ĠANĪLER ḲULAĠINA MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Beşāret ey ġanīler cūdiñiz manẓūr-ı ‘ālemdür
Açılmış mektebiñiz cehl emrāżına merḥemdür
Muḳaddesdür mübārekdür büyükdür iñ mua‘ẓẓamdur
Körüb şeyṭān ma‘ārif üyini me’yūs pür ġamdur

Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

Ḳılıb berpā mekātib ġayret ile bizge iḥsānlar
Temeddün nūrı birle parlaḳ oldı ḳalb vicdānlar
Vaṭan evlādı ḳıldı iktisāb feyż ‘irfānlar
Köñüller rūḥlar boldı müzeyyen işte iḫvānlar
Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

Ḥaḳīḳat baḥrige ġavvāṣ dīdārige maḥremsiz
Ma‘ārif bāġıniñ siz bāġ-bānı nūra hem-demsiz
Mekātib yolına iḥsān ḳılurga miṣl-i edhemsiz
Saḫīsiz ‘ālī-himmetdürsiz āzād-ı cehennemsiz
Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

Cehālet derdiniñ dermānı yoḳ ‘irfāndan başḳa
Ma‘ārif bāġıniñ dehḳānı yoḳ iḥsāndan başḳa
Teraḳḳī yolıniñ imkāni yoḳ ‘umrāndan başḳa
Temeddün çarḫıniñ devrānı yoḳ hemyāndan başka
Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

Daha yardem ḳılıñ evlād-ı millet sizni yād eyler
Münevver fikr birlen maḳtar iḫlāsın ziyād eyler
Ḳalıb sizden keyin ‘ālemde sizġe yaḫşıād eyler
Duā’ eyler bağışlar rūḥiñiz ölganda şād eyler
Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

Bukün efrād-ı millet medḥ itar sizni maḥabbetden
Tilab Ḥaḳdan ‘ināyet hem peyġamberden şefā‘atden
Açub dest-i temennā közlerüz bārān-ı raḥmetden
Açub mekteb bizimçün ṣarf itibsiz māl-ı ṣervetden
Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

Ḥayātiñ bāġını vīrān iden bād-ı cehāletdür
Temeddün nūrını mestūr iden evhām-ı ġafletdür
Ma‘ārif şemsini bī-nūr iden ebr u ‘adāvetdür

Ḳılub milliyetiñ pür nūr iden işte saḫāvetdür
Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

‘Ulūm erbābına her bir meşaḳḳat iş bolur āsān
Aġır işler üçün maḥkūm idilmiş cāhil ü nā-dān
Ṭabī‘īdürki ölgünçe meşaḳḳatle yaşar ḥayvān
Bizi ‘ilm üyene sevḳ itdiñizler eylebān iḥsān
Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

Heme ‘ilm u fünūn aḫẕ itse biz ġafletni aldımız
Ḳılub bir niçe kün toy surnayu karnayni çaldımız
Kitüb des-māye ḳolden boynımız sizlerge saldımız
Bukün şāyān-ı iḥsān terbiyetsiz ġamde ḳaldımız
Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

Daha şefḳat ḳılıñ ebnā-yı millet kesb-i kām itsün
Diyānet-perver olsun dünyāde ibrāż-ı nām itsün
Muḥibb-i millet olsun māl, mülke ihtimām itsün
Oḳub ‘ilm u fünūn kesb-i kemālātın temām itsün
Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

Nedür bu ḫāb-ı ġaflet ḳaflamış evlād-ı İslāmı
Şerāret şiddetiden tebrenür ‘arş u ḳalem tāmı
Şuniñ çün hīç yerge yetmiyor ümmetniñ encāmı[751]
Muḳaddes dīnimizniñ bu zamān ḳalmış fakaṭ nāmı
Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

Bizim baḫtı ḳara ümīdimizniñ şem‘i yanmaz mı
Felek kecrev bize cebr u cefāsından utanmaz mı
Ma‘ārif bāngini ḳıçḳırsa hem ümmet uyanmaz mı
Açıldı ‘ilm ṣubḥı ḫābden millet usanmaz mı
Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perīler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

[751] Bu mısranın vezni bozuktur.

Reh-i milletde himmetlü kişiler ṣarf-ı māl eyler
Tapar “Hicrān” çocuḳlar terbiyyet kesb-i kemāl eyler
Ḥamiyyet bolsa evlād-ı vaṭan ‘ilm u kemāl eyler
Saḫ̄iler himmeti toplansalar ḳal‘-i cibāl eyler
Bukünde sizlere ins ü melekler iḥtirām eyler
Perī̄ler, ḥūrler, rıḍvān-ı cennetler selām eyler

43. TÜRKİSTĀN TUFRĀĠINDAN BİR ṢADĀ MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Ḳılur bizlerden ey ehli vaṭan feryād Türkistān
Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān

Zirā‘atden ḫabersiz bizler ü ber-bād Türkistān
Anamızdur ḥaḳḳı var bizden itse dād Türkistān
Vaṭan ḳadrini bilmes boldı ḫūb evlād-ı Türkistān
İmalmaydur sütin evlādin nā-ṣād Türkistān
Ḳılur bizlerden ey ehli vaṭan feryād Türkistān
Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān

Tüşüb sevdāyı sāt sāt başımızġe bī-vaṭan ḳalduk
Satub bāġ u ikin yerler pulini keseġe salduk
Ġanī̄met aḳça dib toyu temāşalar ḳılub alduk
Tī̄n ornıġa ṣomlar ṣarf itüb naḳāralar çalduk
Ḳılur bizlerden ey ehli vaṭan feryād Türkistān
Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān

Ḳuçaġina alub bizlerni ḳıldı terbiyyet çendān
Anadik baġrıda bizlerni baḳdı boldımız ülkan
Yaşab rāḥat bile köksinde boldı ismimiz insān
Ḥaḳī̄ḳi māderin insān satur mı aḳçaġa arzān
Ḳılur bizlerden ey ehli vaṭan feryād Türkistān
Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān

Vaṭan bizlerġe dir taḥṣī̄l eyleñ ‘ilm ile ‘irfān
Yeter ġaflet yeter ẕillet yeter bu ḫāb-ı bī̄-pāyān
İmes yatmaḳ zamānı nev-bahār eyyāmidür el’ān
Oturma köşe-i ġafletde eylemek ‘ilmini örgān[752]
Ḳılur bizlerden ey ehli vaṭan feryād Türkistān

[752] Bu satırda hece sayısı bir tane fazladır.

Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān

Zirā‘at ‘ilmiga teklīf itar bizni vaṭan yıġlab
Zirā‘atsız yaşar mümkün imasdir baġrını dāġlab
İkinsiz yerde turmas ḳoysalar bayḳuşnı ger bāġlab
Ösümlik yerlere aġyār urdı özlarin çāġlab
Ḳılur bizlerden ey ehli vaṭan feryād Türkistān
Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān

Baḳılsa çeşm-i ‘ibretle cihāndur ‘ilm ile pür-nūr
Mekātibler açıldı nūr saçdı mest biz maġrūr
Ma‘ārif birle boldı çengeli Māzenderān ma‘mūr
Fünūn birle teraḳḳī ḳıldı ‘ālem biz hemān rencūr
Ḳılur bizlerden ey ehli vaṭan feryād Türkistān
Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān

Ḥayātiñ bāġını seylāb iden bārān-ı gafletdür
Behişt-āsā vaṭan vīrān ḳurbān-ı cehāletdür
Büküb millet başını pest iden mīzān-ı vaḫşetdür
Bizim ālām-ı ġurbetga salan “Hicrān” ‘adāvetdür
Ḳılur bizlerden ey ehli vaṭan feryād Türkistān
Heme ābād boldı bolmadı ābād Türkistān

44. TÜRKİSTĀN TUFRĀĠINA ḪİṬĀB
MEF’ÛLÜ/FÂİLÂTÜ/MEFÂÎLÜ/FÂİLÜN

Ey cehl-i ḫāb-ı ġamgā ṭalebkār olan vaṭan
Bar mı seniñçe bī-kes ü bī-yār olan vaṭan
Sa‘y u cedelga münkir ü inkār olan vaṭan
Evlādı barça işsiz ü bī-kār olan vaṭan
Hāy ü hevesga mūnis ü ġam-ḫār olan vaṭan
Öz ehliden zirikkān u bī-zār olan vaṭan

Evlādiñ olsa barçası bī-‘ilm u āfetiñ
Bolmış melūl heykel ü şekl ü ḳıyāfetiñ
Vīrāne boldı menzil ü cāy-ı zirā‘atiñ
Bayḳuşlar oldı hem-dem yār u ḳarābetiñ
‘İlm u ‘amelni terkine ṭayyār olan vaṭan
Ey cām-ı cehle közleri ḫumār olan vaṭan

Ey menba‘-ı ‘adāvet-i meydān-ı kīne-ẕār

Evlādiñ olsa cānsız u sen bir büyük mezār
Cānlik cenāze birle tolub ṣaḥniñ ey diyār
Ḥāmem seña şu sözleri köz yaş ile yazār
Ey bād-ı cehle tāẕe giriftār olan vaṭan
Bar mı cihānde sen kebi bī-mār olan vaṭān

Yeter ḳażāya bizleri ḳıldiñ nişānesin
Bizġa mezār özgelere ders-ḫānesin
Aġyāre yār olubsenü bizden bī-gānesin
Baḳmaz sin iḳtiżā-yi çerḫe ne hükm-i zamānesin[753]
Bizden bezüb böleklere dil-dār olan vaṭan
‘İlm ehline vesī‘ bize tar olan vaṭan

Ḫāk-i meẕelletiñde yaturmız bolub ġarīb
Her künde biñ fiġān çikamız miṣl-i ‘andelīb
Ġunçeñ açıldı mı ḥükemālar alur tirib
Biz irse ḫār ilen ḳalamız ẕār-ı bī-naṣīb
Ey gülleri fünūne heveskār olan vaṭan
Ey ġunçesi ma‘ārif üçün zār olan vaṭan

Ey ẕindelerni medfeni ey ḫānmān-ı ḫarāb
Vīrāne üyleriñ körünür ṣaḥne-i ḥesāb
Ṣānkim bu menzeriñ bize bir maḥşeri ‘aẕāb
Her bir baḳışda cān sıḳılur baġr olur kebāb
Bāġ-ı cinān bizġa elemẕār olan vaṭan
Āb u havāsi zehr ile āzār olan vaṭan

Ey māderim çocuḳlariñ iflās-ı bī-żiyā
Astiñden üstiñ oldı bize tar ḳāfḳara
Senden ümīdi şülmidi cāndan ‘azīz ana
Künden kün eylediñ bizi “Hicrān” mübtelā
Ey şīr-i şefaḳat bize ḫūn-bār olan vaṭan
Bar mı cihānde sençe sitemkār olan vaṭan

45. ĀRZŪ-YI VİṢĀL
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ġāyib olgan Yūsufiñ kilġusı Ken‘ān çekme ġam
Ḳayġulik üy bolġusı bir kün gül-istān çekme ġam

[753] Bu mısrada hece sayısı fazla.

Ey dil ḳayġu çikan ḫūş-ḥāl olursen urma āh
Kilgüsi ḳaytub ḳaşiña ul yoḳalgan çekme ġam

Bir ikki künde murādiñçe felek aylanmasa
Dāimā bir yol ile kitmas bu devrān çekme ġam

Yetse ‘umriñni bahārı kilgüsidür bülbüliñ
Bolġusı güller çemenler bülbül-istān çekme ġam

Bolmaġıl nevmīd hergiz bī-ḫabersin ġaybden
Perde içre bolġusı köb sırr-ı pinhān çekme ġam

Her kişi ‘ālemde serger-dān kizer ġam-ḫārsız
Āḫiri yardemçi bolġay anga bir cān çekme ġam

Ka‘be isteb ger ḳadem ḳoysañ beyābānlar ārā
Birse ẕaḥmetler seña ḫār-ı muġaylān çekme ġam

Bir ṭarafdan dāġ-ı hicrān bir ṭarafdan ṭa’neler
Ḳayġulikler ḥālini bilmez mi Raḥmān çekme ġam

Seyl kilüb dünyānı ber-bād itgali ḳılsa ḫurūş
Nuḥ suvçidür senga tikmez bu ṭūfān çekme ġam

Gerçi menzildür ḫaṭarlik hem yırāḳ maḳṣūdımız
Hīç yol yoḳdur ki bolsa anda pāyān çekme ġam

Ḥāfıẓā faḳr üyide tenhā ḳaranġude yatıb
Tāki virdiñ dürr-i du‘ā vü ders Kur’ān çekme ġam[754]

Her kişide bir ġaraždur her köñülde bir ḥayāl
Her kim öz ümīdiniñ ḳurbānı “Hicrān” çekme ġam

46. MA‘ĀRİF NEDÜR
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Ma‘ārif āf-tāb-ı pür tū-yı nūr-ı ḥaḳīḳatdur
Ma‘ārif cilve-ger kim ḥāṣılāt-ı feyż-i raḥmetdür

[754] Bu mısranın vezni bozuk.

Ma‘ārif bir çemendür gülleri te’mīn-i istiḳbāl
Ma‘ārif milletini ḫār ḳılmās serv-i cennetdür

Ma‘ārif bir behişt-i ḥūr ġılmānlar mekānı kim
Ma‘ārif ḫāb-ı ġafletden ḳaçar bāġ-ı selāmetdür

Ma‘ārif olmasāydı nūr-ı ‘ilme ḳıymet olmazdı
Ma‘ārif bir edīb tercemān-ı ḳadr ḳıymetdür

Ma‘ārif tarḳatur ‘ālemġa her ḫıl feyż u ‘ulviyyet
Ma‘ārif nāşir-i revnaḳ-fezayı ḳalb-i fikretdür

Ma‘ārif bir üzük kim ḳaysı millet taḳsa bālādür
Ma‘ārif ḫātem-i mühr-i Süleymān tabī’tdür

Ma‘ārif bir sukim ḳayısı millet içse ul ölmes
Ma‘ārif çeşme-i āb-ı ḥayāt-ı ādemiyyetdür

Ma‘ārif bir ṣadefdür tamçini ḳarnıda dürr eyler
Ma‘ārif terbiyyet baḫşā-yı ḳıymet şān-ı milletdür

Ma‘ārif bir seḥāb u soñ bahār nāz-perver kim
Ma‘ārifle ösān dillerde envār-ı ṣadāḳatdur

Ma‘ārif öyle bir āhen-rübādür fikr ü vicdāna
Ma‘ārif cāzib-i fen dāfi‘-i cām-ı cehāletdür

Ma‘ārif bildirür ‘ilm ü fünūn yolını insāna
Ma‘ārif bir mua‘llimdür ki ders-i ‘aḳla rif‘atdur

Ma‘ārif şem‘dur kim rūşen eyler dil-i şebidin
Ma‘ārif nūrıniñ pervānesi āẕād-ı ümmetdür

Ma‘ārif reh-nümā yolbaşçidur rāh-ı ḥaḳīḳatga
Ma‘ārifden cüdā milletni ḥāli ye’s-i ḥasretdür

Ma‘ārif sāyesinde çıḳdı bunça yeñi ṣan‘atlar
Ma‘ārifniñ vücūdı turmişi bir ‘ilm-i ḥikmetdür

Ma‘ārifle teraḳḳī ḳıldılar aġyār biz ḳalduk

Ma‘ārifsizleriñ çikdikleri ālām-ı ġurbetdür

Ma‘ārif birle ḳılsa ehl-i ‘ālem kesb-i ülfetni
Ma‘ārifden ḳaçub Hicrān yolu bizġe nedāmetdür

47. GİRDĀB-I ĠAMDAN BİR FURTUNA FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Kildi gülzār-ı cihānga ḳaysı gül ḫār olmadı
Ḳaysı bir bülbül cefā-yı yārden zār olmadı

Kördiñiz mi bir çeçek dehr içre āḫır solmasun
Ḳaysı gülni kördiñiz bāġ içre bī-ḫār olmadı

Ḳavmige miñ yıl naṣīḥat ḳıldı Nūḥ kār itmedi
Ḳaysı peyġamber ḫalāyıḳdan dil-āzār olmadı

Körsatiñ bir Yūsufı ḳardaşları ẓulm itmegan
Ḳaysı bir Ya’ḳub dāġ-ı hicr-dīdār olmadı

Ḳaysı Mūsā çekmedi renc ü elem Fir‘avnden
Bar mı bir İlyās ḳavmi dinge bī-zār olmadı

İş‘ıyā ḳılsa naṣīḥat ḳavmigā ḳıldı şehīd
Ḳaysı Zekeryā başıda arra ṭayyār olmadı

Taşladı Nemrūd ot içre ol Ḫalīl-ullāhnı
Ḳaysı bir Yaḥyā şehīdi tīġ-i ḫun-ḫār olmadı

Ḳaysı Yūnus atmadı diñiz ḳuçaġına özin
Bar mı bir ‘İsā-yı rūḥ-ullāhge bir dār olmadı

Barça peyġamber cihānda ḳavmiden çekdi cefā
Bar mı bir Aḥmed dūçār-ı ẓulm-ı küffār olmadı

Bar mı bir Ṣıddīḳ āġū içmesün bu dehrde
Ḳaysı bir ‘Umar şehādetga giriftār olmadı

Bar mı bir ‘Uṯmān şehādet şerbetin nūş itmegan

Ḳaysı Ḥaydar başıde tīġ-i sitem-kār olmadı

Ḫānedān-ı Muṣtafa ken zehr içüb öldi Ḥasan
Ḳaysı ṣaḥrādur Ḥüseyn ḳanīle enhār olmadı

Bar mı bir Suḳrāṭ ‘ālem içre āġū içmesün
Kimki ḥikmet ṣāḥibidür dehr anga yār olmadı[755]

Ḳaysı Besṭāmīni kördiñ ḫalḳ tekfīr itmegan
Bar mı bir Manṣūr enel-ḥaḳḳ dise señ-sār olmadı

Leylīniñ Mecnūnine yol virmedi kec-rev zamān
Kimki ‘āşıḳdur cihānde vaṣl-ı dil-dār olmadı

Birmedi Ferhādine bu bī-vefā Şīrīnini
Vāmıḳıñ ‘Aẕrāsına bu çarḫ ġam-ḫār olmadı

Körmediñmi şem‘ yanmaz mı viṣāl-i yār üçün
Bar mı bir pervāne “Hicrān” şu‘le-yi nār olmadı

48. PERĪŞĀN ḤĀLLER
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Ḥaḳīḳatden sa‘ādetden yırāḳ ehl-i fenā bizler
Sefāletde reẕāletde çekārmız biñ cefā bizler

Ṣanāyi‘ sāyeside kesb-i şevket eylese aġyār
Ġarīb millet başıge bī-hüner bitgan belā bizler

Ma‘ārifsiz ṣanā‘atsiz ticāretsiz zirā‘atsız
Yatıb ḫāb-ı kesāletde cihānda mā-sivā bizler

Zamānniñ iḳtıżāṣı yeñi almaḳ eskini atmaḳ
Külünc aḥvālimizdür eski fikr ‘Abd-ül-ḳafā bizler

Niçün bizlerde ḳadrin bilmiyor hīç kim beden ‘ilmīn
Ḳalub ġaflet içinde körmayin rū-yı żiyā bizler

Temeddün ‘āleminden ders-i ‘ibret almıyor biz āh

[755] Bu mısrada hece sayısı fazla.

Cihāndan körmayın ötmakda āṣār-ı zekā bizler

Bezm-i ḫalvetde körse ḳılmışımızdan ḳaçar şeyṭān
Ḫalāyıḳ aldıda ḫob mütteḳī ṣūfī-nümā bizler

Bize lāzım kilür mi eski ḥammām eski ṭās olmaḳ
Teraḳḳī yolına yüzlendi ‘ālem rodefā bizler

Fünūn u ‘ilm alub hem-sāyeler yetdi murādına
Cehāletga bolub hem-dem ġarīb ü bī-nevā bizler

Şerāret eylemekde barça milletden özüb kitdük
Esīr-i fısḳ bolduk miṣl-i ḳavm-i Nī-navā bizler

Ata oġlin okutmas ḳızını ḳılmas terbiyyet māder
Ösüb bī-‘ilm bī-ta‘līm bī-şerm ü ḥayā bizler

Okuvnı farż dir bizni şerī‘at her oġıl ḳızġa
Oḳutmay ḳızlarımızını şerī‘atden cüdā bizler

Kiyib ḥırḳa-i ridā gerdaniġa salıb satdımız taḳvā
Vaṭandan ḫānmānden bāġ bostānden rehā bizler

Eger ‘ahd eylasañ ḳılġıl vefā dir Teñri bizlerġa
Ki her kün va’desin biñ merte buzgan bī-vefā bizler

‘İlimsiz terbiyetsiz māl ṣervetsiz bolub “Hicrān”
Ḫamiyyetsiz bilimsiz der-beder yürgan gedā bizler

49. *
7+7=14’lü Hece Vezni

Biñ ‘ayşimi ḳıluram hediye birgine ġamga
Ki ‘ayş-ı ḫāb-ı ḫayāl ü ġamım beña yoldāş
Egerçi baḫt-ı ḳarāyım ki hīç ġam çekmem
Çirā ki baḫtım irür ḥāl-i millete oḫşaş

50. *
Vezinsiz

Ma‘ārif üyini bālāsidür üyü vaṭanım

Fünūn bāġını ra‘nāsıdur gülü çemenim
Ġubāre dönse ġamım yoḳ vücūd-ı ẕī-rūḥim
Ġarīb milletimiñ ḥākidür gūr u kefenim

51. ***
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ṣuhbet-i ṣāliḥ ḳılur kāmil seni
Ṣuḥbet-i cāhil ḳılur fāsıḳ seni

Tirguzadur köñliñi erbāb-ı hāl
Öldürür ḳalbiñni erbāb-ı ḍalāl

52. ***
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Yaḫşı dost ‘ayb-ı yār dostini
Közgidik rū-be-rūsıda sözler
Yaman ortaġ taraġçe miñ til ile
Arḳadan birmeleb terib sözler

53. FELEKDEN BİR ŞİKĀYET
FEÛLÜN/FEÛLÜN/FEÛLÜN/FEÛL

Bu kec-rev ḳurub bizlere ṭurfe dām
Ḳara aḳ ile eyleyor bizni rām

Güneş nūrıdan eyledi bizni dūr
Heme ‘ilm ṣubḥidedür bizġa şām[756]

Ḳamer şu‘lesinden alalmay żiyā
Tenezzül yolın ḳıldımız iḫtirām

Körünmes bizi baḫtımız yulduzı
Zamān türbesin ḳılmāyın közġe rām

Fünūn kökide özgeler berḳdik

[756] Bu mısranın vezni bozuk.

Ḳılur cilvesin başımızde devām

Felek merkezīdür ḳara baḫtımız
Ḳaçan dūr olur çemberi kec-ḥarām

Żiyā rūzı te’mīn-i aġyār üçün
Ḳara kiçesin pās iter biz ġulām

Bu ẓulmetni bizden köter ey felek
Be-ḥaḳḳ-ı Muḥammed ‘aleyhi’s-selām

Ḳaçan tebratur ‘ilm-i ṣubḥīn nesīm
Naṣīb olmayan gösterü mı ḳıyām

Hevāñ bizlere terbiyet virmes[757]
Yemrilüb yemrilüb buzulsun temām[758]

Ḳażā bādı “Hicrān” salub çerḫiña
Ḫarāb eylesün eylesün vesselām

Şā‘ir ve muḥarriri: Abdullah Āvlānī: Ketebehü ‘Abdüsselām

[757] Bu mısrada hece sayısı eksiktir.
[758] Bu mısranın vezni bozuk.

Ḥāmem tökiyor ḫūn-ı ciġerden ġazeliyyāt
Āyene-yi her millet irür til edebiyāt

EDEBİYĀT
Avlānī Millī şi‘rlerden 3 nçi cüz

Ḳalem ḳarasıdur āgāh dāstānımdan
Ḥazīn ü ḳayġım işitiñ u tercemānımdan
Neçün feriḥ bolayın āh bī-żiyā görürem
Gelen zamānımı “Hicrān” keçen zamānımdan

(Şā‘ir ve nāẓımı ‘Abdullah Avlānī)

İKKİNÇİ ṬAB‘I
Ḥaḳḳ-ı ṭab‘ı maḥfūẓ
1335 (H)
1916 (M)
Nāşiri “İrşād” kütübḫānesi

Rt. G. H. Arifdjanov. St. Taşkent

İ’LĀN

Tāşkende “Mekteb” kütübẖānesinde Ḳur’ān-ı Kerīm, Heftiyek-i Şerīf, her ẖīl dīni, edebī, fennī, aẖlāḳī, ‘Arabça, Fārsça, Türkçe, Ḳazaḳça, Rusça kitāblar, ẖarīṭa, taḳvīm, kalendar, kāġaz, ḳalem, defter, pira/pero kebi mekteb eşyāları mevcūddur. Bahā nihāyetde arzān. Birāz zekālet (zaklad) yubarılsa tizlik ile her ṭarafga göndirilür. Köbleb aluvçilerge büyük ikrām zekālet üçün marka hem ḳabūl ḳılınur.

ADRİS

Eski Taşkent, Ḫadra, “Mektep” adlı kitap ticāreti dükkānı. Taşkent şehri, Büyük Mirabad caddesi, 25. ev Molla Abdullah Avlānī.

BİSMİ’LLĀHİR-RAḤMĀNİ’R-RAḤĪM

54. ḤAMD
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ey Ḫudāvend-i cihān lāyıḳ seña ḥamd u ṣenā
İkki ḥarf ile ikki ‘ālemni sen ḳıldıñ binā

Her nime kim bar, yoḳ ḳılmaḳ seña āsān irür
İsteseñ bolġusı berpā isteseñ bolġay fenā

Bu cihān, ins, cān bir kün heme yoḳ bolġusı
Bir öziñġa ẖāṣ irür ḳalmaḳ ḥayāt ile beḳā

Her nefesde ikki ni‘met senden āṣār-ı ḥayāt
Barça mevcūdāt-ı ‘ālem iktisāb eyleb hevā

Kibreterse mü’min ü kāfir, ḳılur ḳulluḳ senga
Dergehinga baş igar yāş ü ḳarı şāh u gedā

Barça milletler seña öz ḥāliçe ṭā‘at ḳılur
Ḳahr luṭfiñden imas ḥālī edīb ü pārsā

Gerdişi ẖāniñde elvān ni‘metiñden yib içer
Suda māhī, kökde murġān, yerde insān, çehār-pā[759]

Bu debistān-ı cihāndan her kim algay bir sebaḳ
Ba‘żılar bikler hedānı ba‘żılar, bikler ẖatā

[759] Bu mısranın vezni bozuk.

Raḥmetiñden kismegay ümmīdini her bir vücūd
Bār-gāh-ı kibriyāden eyleyor ḫavf u recā

Merḥamet bābıda ismiñdir ki “Raḥmāni’r-raḥīm”
Bizden ‘ışyān u ḫaṭālar senden iḥsān u ‘aṭā

‘Adl iḥsān ve kerīmlik şānıña şāyestedür
Her ne bersañ şākiriz bolmas dimek çün ü çirā

Nūr ẓulmet şād ġam faḳr u fenāsından yetar
Zehr artıdan çıḳar bāl toy artıdan ‘azā

Bir kişin eyleb fünūn ü ‘ilmden idrāksiz
Biriniñ Eflātūn kebi köñline saldiñ kīmyā[760]

Ba‘żıniñ cāhil denī ḳıldiñ dilin eyleb ḳara
Ba‘żıniñ ‘allāme-yi dehr eylediñ virdiñ żiyā

Birkesi efsūn oḳur ortage tefrīḳ salgalı
Birtesi tesḫīr üçün baylar tügün yazgay du‘ā

Ba‘żılar bir şeyḫni uşlab pīrim dip ḳol birip
Ḫāk-i pāyını ḳılurlar közlerige tūtiyā

Ba‘żı bir ṣūfī-nümālar nefs üçün ṭā‘at ḳılur
Ḫırṣ ile bolmış biri üftāde-yi gūy-i riyā

Ba‘żılar bolmış musaḫḫar bir güzel dil-dārge
Baġlamış mehr maḥabbet zülf-i yār-i dil-rübā

‘Ābid ü zāhid mürīd ü mürşid ü şākird pīr
Nefs-i emmāre elinde ‘umrını eyler hebā

Ẓulm ider maẓlūma ẓālim eylemes senden hirās
Ḳalmadı uşbu zamānde ādem oġlıda vefā

Aġniyālar nā-tüvānlarge ḳılur ẓulm u sitem
Faḳr ehli boldılar ṣabr u ḳanā’atden cüdā

[760] Bu mısranın vezni bozuk.

Ġayret ü nāmus ile şerm ü ḥayā yoḳ kimsede
Raḥm şefḳatlar az idi ḳalmadı ḫayr u saḫā

Māye-yi iḳbāl üçün ba‘żı ḳılur cehd ü cidāl
Ṣerveti sermāye-yi devletge ba’ẓı mübtelā

Eylediñ yā Rabb çibinga ḳand-ı şīrinden naṣīb
Ötkerür avḳātını yep üstüḫān murġ-ı hümā

Şīr dendānige ḳıldıñ luḳma āhū-i zārnı[761]
Böri çengalide ḳoynı eylediñ mātem-serā

‘Ankebūte peşşeyi ḳıldıñ yemüş mūş-ḫāre mūş
Çāk iter baġrın kebūterni ḳılur lāçın ġıdā’

Çāk olur miskīn-ṣadef kökide vardır dāne çün
Bülbül-i şūrīdeniñ salgay ḳafesga ḫoş ṣadā

Ḳayda körseñ ġālibi maġlūbnı eyler pāy-māl
Yirdedir, suda, hevāde yoḳ bolış ġamdan rehā

Ey Ḫudā ḥayretde ḳalgan ‘aḳl ṣun‘iñġa sini
Çarḫ-ı devrān özgerişle aylanur ṣubḥ ü mesā

Bir zamān bolġay küneş nūrı ile rūşen cihān
Bir zamān çıḳġay buluṭ rūşen cihān bolġay ḳara

Munça ẓulmet içre yā Rabb ḳaldı Hicrān milletim
Milletim, milliyetim hicride bolsun cān fedā

55. NA‘T-I SERVER-İ ‘ĀLEM
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Tutundım na‘tiña “Aḥmed” ḳılub himmetni bālāge
Ṣıfātiñ cānge merhem dib ḳalem tebretdim inşāge
Vücūdiñ kim mübeşşir boldı ol kün dār-ı dünyāge
‘Abīr-i müşg tātāriñ yetüşdi arż-ı Batḥāge
Yıḳıldı Ka‘beden büt, lerze tüşdi ḳasr-ı Kisrāge

[761] Bu mısranın vezni bozuk.

Yüziñ nūrını körgende melekler secde eylerdi
Köziñ şehlāsige Cibrīl özini bende eylerdi
Yir ü kök ḫalḳı ins ü cin başın efgende eylerdi
Cemāliñġa vuḫūş u ṭayr tebrik-i ḫande eylerdi[762]
Muḳavves ḳaşlarıñ ta‘rīfi yetdi gūş-ı ‘anḳāge

Oşal künkim Burāḳ ve Refref ile eylediñ mi‘rāc
Vücūdiñle semāge Ḥaḳḳ sinikim eyledi iḫrāc
Kiyib irdiñ mübārek başiñ üzre sin le’amruk tāc
Temām-ı enbiyā rūḥı yolıñda irdiler muḥtāc
Ziyāret ḳılġalı kildiler ol kün Beyt-ül-Aḳṣāge

U cāh-ı salṭanat kim senga birdi ḫilḳatı bölek
Ṭufeyliñdir iki ‘ālem vücūdiñ nūr nesliñ ḫāk
Ḳudūmiñ gerdiden bolıbdı mu‘aṭṭar yetti ḳat eflāk[763]
Cemāliñ şevḳide ḥūrī-i cinān itdi yaḳasın çāk
Tilerdiñ ‘āṣī ümmetni çıḳub sen ‘arş-ı a‘lāga

Bu dünyā leẕẕetige ḳılmas irdiñ ẕerreçe pervā
Ḳademgāhiñ idi ol cennet-i firdevsden bālā
Peġamberler barisiden sini rütbeñ idi a‘lā
Melekler hem sini körgen hemān dir irdi āmennā
Neçük baş igmesünler sin kebi ‘ālī şehin-şāge

Hemīşe gūş ḫāniñġa yetüb ilhām-ı Rabbānī
Pey-ā-pey yetgay irdi ḳalbiña āyāt-i Ḳur’ānī
Cilā birgay idi yüz gülşeniñġa nūr-ı Raḥmān
Saḫāvet ṣāḥibi irdiñ şefā‘at cevherin kānı
Sıġınmasmı bu ümmetler seniñdik dürr-i yektāge

Ḳanı ümmet ki bilse gevheri ḳıymet bahāsını
Yolıdan çıkmasa ölgünçe sindik reh-nümāsını
‘Aceb irmaski tapsa ikki dünyā müdde‘āsını
Ṭüfeyliñdin ḳabūl itse Ḫudā şāyed du‘āsini
Şefī‘ eyleb sini ḳılsa tażarru‘ Rabb, Allāhge

İlāhī sin Raḥīmsin raḥmetiñ bī-ḥadd bī-pāyān
Ḥabībiñ ḥurmetiden milleti ḫār itme ey Raḥmān
Bu ümmetler bu künde ḳıldılar kim ḥaddiden ṭuġyān

[762] Bu mısranın vezni bozuk.
[763] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.

Gene lāyige batdı ḳalmadı ḳozġalmaḳa dermān
Özin̄ yetkür bu Hicrān-ı ‘āṣi̇̄lerni Ka‘be-t-ullāhge

56. BİZLERDE NİMELER BAR
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ḳaysı milletniñ bizimdik vā‘iẓi ḫūş ḫānı bar
Kimni bişte ḫatun algan ḳarnı toḳ i̇̄şānı bar

Közi aġrıḳ bir kişi barsa ṭabip sürgi berür
Kördiñiz mi? Kimni mundaġ żü-fünūn Luḳmānı bar

‘İlm üçün ṣarf eyleyor bar u yoḳın aġyārlar
Bezm ü toyge kimni bizdik ṣāḥib-i iḥsānı bar

Mehr ü şefḳat özgede bizlerdedir ki̇̄n ü niḳār
Ḳaysı ümmetniñ bizimtek bi̇̄-ser ü sāmānı bar

Ger ki ey dān tapsa torba tapmagay diganidik
Kimni bizdik bilbāġıda tört ḳabat hemyānı bar

Ger seferge çıḳamız ḫurci̇̄n tola göşt ü ḳazı
Yaġı çıḳġan torbasıdan kimni soñ talḳanı bar

Ger ḳolay bolsa yaturmız hefte mehmān ḫānede
Kimni bizdik bi̇̄-melāl işsiz bi̇̄-kār mehmānı bar

Mi’demizdir ba-ḳuvet ḫam u fişiḳ birdik bize
Kimni bizdik mühimmdeklik ḳara buġday nānı bar[764]

Yengil işlerni ḳılurlar özgeler ṣan‘at bilen
Ḳafḳara ḫidmet bizimkidür ki ölmes cānı bar

Cān süçükmi ḫalvā dib sorsa eġer bizden birav
Ḫalvā şi̇̄ri̇̄n dib cevāb birmaḳnı ḫob imkānı bar

Ata babadan mi̇̄rāṣ ḳalgan üçün arzān bahā
Yirlerimizniñ satarmız bizde pulniñ kānı bar

[764] Bu mısranın vezni bozuk.

Kette kette aḳçalarniñ ṣarf itüb bid‘atlere
Ḳarṣ urub ḳarż-dār bolub ḳalmaḳ yolın āsānı bar

Söylegen yazgan bilen bolmas edā ḥasretlerim
Ḳayda mendik milletiñ ḳayġusıda “Hicrānı” bar

57. MİLLET ḤĀLİNDEN BİR CİGER SŪZ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ey Ḫudāvend-i cihān maḫfī imesdür senga hāl
Bizlere birdiñ cehālet özgeġe ‘izz u kemāl

Bunça külfet bunça ġam toplandı millet başıge
Öyle bī-ḥāl oldıkim ḳozġalmaga yoḳtur mecāl

Bir ṭarafdan ‘ilimsizlik bir ṭarafdan ḫārlik
Tutdı milletniñ yaḳasından ḳutulmaġı muḥāl

Rūşenālıġ körmeyor künden kün artur miḫneti
Bu reẕāletden ḫalāṣ olmaḳġa yoḳtur iḥtimāl

Şulḳadar me’yūs ḥālin sorġalı yoḳ kimsesi
Barça evlādı bilimsiz ker ḳulaġı güñ lāl

Her kim öz nefsi üçün şām u seḥer cevlān urar
Milletiñ aḥvāliden vāḳıf imesdür yāş çāl

İkki üç dāne cerīdesi çıkadur küç bile
Bizni Türkistān ma‘ārif yolıġa ḳılmas cidāl

Taze ḳatmış uyḳuge kirmes ḳulaġıge ṣadā
Kehf ḫābıda yatar tā rūz-ı maḥşer bī-melāl

Bu teraḳḳī devride neçün açılmas közleri
Uyḳu mı? ġaflet mi? bu yetmes tuganmas māh-ı sāl

Sizmeyor cismi ḥisi tuyġusı yoḳ ṣūret kebi
Tipseñiz tebrenmayor başıge mānendi düvāl

Oylamas efsūs aṣlā berde istiḳbālini
Ḳaflamış eṭrāfını ḳayġu mı ḥasret yā ḥayāl

Bunça “Hicrān”lıġda efġānlar çekadır her zamān
Ḳıl teraḥḥum ḥāline luṭf it öziñ yā ẕü-l-celāl

58. RAMAŻĀN-I ŞERĪF
FEİLÂTÜN/FEİLÂTÜN/FEİLÂTÜN/FEİLÜN

Kildi bizlerge bukün māh-ı ṣafādır ramażān
Miskīn ü zārlere ḫayr saḫadur ramażān

Kiçesi ḥatm terāvīḥ künidür rūze ile
İçi taşı tola nūr dürr-i bahādur ramażān

Kembaġallarge birür māl zekātin baylar
Siler iftar ḳılub mehr-i vefādur ramażān

Leylet-ül-ḳadr kiçesi yaşırın bu ayda
Kimki bīdār ise elbette tapadur ramażān

Her kim iḫlās ile tutsa bütün ay rūzesini
Uşlaban eliñi cennetga çapadur ramażān

Rūze tutmaḳ bize İslām dīnіniñ bir rükni
Ḳaralangan dilimiz pāk yapadur ramażān

‘İlm-i ṭıbb ḥıfẓ-ı ṣıhat yollarına ḫāvīdür
Bāb-ı ḥikmetlerini bizge açadur ramażān

Mi’demizni ḳıladur tāze ve işleydürgan
Tamır ve nirvimize dārū saçadur ramażān

Ḳalbimiz pāk ḳılur rūḥımızı taṣfiyesi
Köb yemaḳ ‘ayn-ı ḫaṭādur ki ḳaçadur ramażān

Ḫalḳnı tāze ḳılub pāk ḳılur vicdānı
Ḳuvve-yi ḥāzımemiz müḥkem itadur ramażān

Nefsimiz rām oladur ḫalḳımız alġay ārām
Köñlimizni ḳılub āzāde kitadur ramażān

Raḥmet-i Ḥaḳḳdan ümīdiñ bosa tut rūzesini

Kūze bolsañ seña “Hicrān” u cefādur ramażān

59. ḤARĀBELERGE ḪİṬĀB
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

İşlemey ḥarābe eyvānler
Ey sefāletge ġarḳ olan şānlar

Ṭāḳlar ḳaṣr-ı ‘ālī ey vīrān
Taşları ḳubbesi yire yek-sān

Ne üçün ey ḥarābe cimcitsen
İski bir şāne taze ḥüccetsen

Tar olub sen baḫīlni fikridik
Buzılubsen ḥasūdnı köñlidik

Kündüziñ iski bir ridā-yı kefen
Kiçeñiz tar bir büyük medfen

Āsmān rūḥ yir mezār olmış
Kürre-i arż na‘ş ilen tolmış

Yoḳ kerem gerdişi muḥītiñden
Ḳafḳaradur ki üstiñ astiñden

Cim bolub kalmış āh āvāziñ
Çürümiş cism naġme yü sāziñ

Manẓarīñ közge rūz-ı mahşersen
Nāme yāḫūd kitābe oḫşarsen

Ḥāldendür bütün ṣaḥīfeleriñ
Na‘şlardur ḫuṭūṭ-ı bī-eṣeriñ

Tufraġiñ her biri bölekçe kitāb
Ẓulmetiñ ḳılur zamānge ḫiṭāb

Dir ki ey şān şevkete maġrūr
Bu cihān eyledi kimi mesrūr

Bu perīşān zamān-ı ḥāl bile
‘Umriñ ötkerme dīr ḥayāl bile

Kāh şebdik sükūt içre türāb
Kāh maḥşersen ey cihān-ı ḫarāb

Şul fenā ‘āleminde sen ḫayrān
Kis ümīdiñni dünyāden “Hicrān”

60. MEYḪĀNELER YAPILUV MÜNĀSEBETĪLE FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Şükrler olsun Ḫudāge men‘ olub ṣahbā şarāb
Ḫalḳ içmay tinçlendi ḳalmadı rüsvā şarāb

Pādşāh ḥażretleri baġlatdı mı, meyḫāneni
Ḳalmadı hīç bir şehrde sāḳī ve mīnā şarāb

İçkülik ümm-ül-ḫabāiṯ didiler peyġamberim
Bu günehler anası ḳursun bütün ġavġā şarāb

Dīnimiz men‘ eylegan bizge alıb satmaḳnı hem
Dāimī bitsün cihānde bolmasun sevdā şarāb

Baġlanıb meyḫāneler şeyṭānlara iş ḳalmadı
Ḫānedānlarge salurdı her küni iġvā şarāb

Tün ü kün yıġlaydur iblīs mātemi meyḫānede
Tā ḳıyāmet körmesün dünyā közi aṣlā şarāb

Bizniñ İslām dīni meyden öyle ḳılmış kim ḥaẕer
Taze bir ḫum suvnı iflās eylegay tamsa şarāb

Köb kişini ḳıldı rüsva ḫānedānlarnı buzub
İçkan insānlarniñ ‘aḳlını ḳılub bī-cā şarāb

İçkülikġa örganıb boldı fiyān birneçeler
Köb kişiler başıge saldı ḳuruḳ da‘vā şarāb

Alkol aġūsı birlen ḫūb ḥūrtdı ḫalḳnı[765]
Ba‘żın itdi ḳaltırāḳ ba‘żın ḳılub a‘mā şarāb

Zehrleb içgan kişilerniñ buzub aḫlāḳını
Başlab ilni oġrılıḳġa ḳıldı köb yaġma şarāb

Ba‘żı örgangan kişiler imdi hicrānlıġdadur
Ḳança külfetler çıḳardı bir özi tenhā şarāb

61. SEYĀḤAT ŞEMERESİ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ḥamdlar olsun Ḫudāge ḳayda körseñ yāşlar
Millī işlerge teşebbüṣler ḳılur kingāşler

Andicān u Merġinan u Oş u Nemengan u Ḫoḳand[766]
Yāşları birbirleri birlen bolıb sır-dāşlar

Kitdi ġaflet kildi ülfet tuġdı devr-i intibāh
Ḳayda körseñ yāşları bir tuġmadik ḳardāşlar

Bu zamāndan niçe yıl evvel ḳayān irdi bu ḥāl
Yāş bolsun ḫāh ḳarı gūyā idi kündāşlar

Kiçdi evvelgi zamān bitdi ‘adāvet künleri
Çıḳdı envār-ı maḥabbet açılıb köz ḳaşlar

Ketteler eyler kiçiklerge teraḥḥum lutf ilen
Hem kiçikler kettelerniñ yolıge irgaşlar

Ba‘żı köñli ḳaralar yoḳdur dimeñ her yirde bar
Diñiz astıda ṣadef bolġusıdur hem taşlar

Yeñi millī işlere her yerde bar sa‘y u cedel
Birge iş birge terāḳḳī birge yirler āşlar

Ketteler sizden ümīd şul taşlañiz sen-menliġi
Sizge bizler irgaşaylük bizge siz yolbaşlar

[765] Bu mısranın vezni bozuk.
[766] Bu mısranın vezni bozuktur.

Besdür imdi şunça Hicrānlıġda ötdi ay yıl
İlgerige ḥatlaşaylük bir bolub yoldāşlar

62. ‘ĀİLE MÜNĀẒARASI
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

(ATA)
Oġlımizni oḳutsamızçi ḫatun
Ḳızımız hem oḳusa bolġay atun
‘İlmsizler körer ḳara künlar
Yāşlik vaḳtidür kümüş altun
(ANA)
Oġlımız oḳuban īşān bolmas
Ḳız oḳusa üy işlerin bilmas
Oḳuganlar boladı mehmedāne
Siz ü bizni naẓar-fesāñ ḳılmas
(ATA)
Oġlımız oḳusa bolur mulla
Ḳızımız hem oḳur yazur imlā
Mektebe kirsün ‘ilim örgensün
Zer-ger işleb ḳılur misi tillā
(ANA)
Oḳugannı birimü Aḥmedcān
Yigali üyide tapılmas nān
Mini sözimni tiñlañ ey atası
Oḳuganige yir imiş puşmān
(ATA)
Bu zamānda oḳumagan kişiler
Nān, āş ornıge kesek tişler
Añladiñmi sözimni ey! anası
‘İlmsizler ḳıyın işi işler
(ANA)
Oġıl oḳusa sigirni kim baḳadur
Ḳız oḳusa alavni kim yaḳadur
Oḳuganlar boladı bī-iḥlāṣ
Ala munçaḳ ṭumarnı kim taḳadur
(ATA)
Oġul ḳız oḳusa bolur ‘ālim[767]
Cāhil ādemler oladur ẓālim

[767] Bu ve kıtanın son mısrasının vezni bozuktur.

Baḫt u iḳbāl ‘ilme baġlıḳdur
‘İlm oḳutmaḳ ‘aḥsen-i āmālim
(ANA)
Oḳuban oġliñiz bolur mu imām
Mullādan ḳadrlik şu künde ‘avām
Rāżiya, Marżiye ‘ilimsiz ku
Tikiş ü āş, iş biledi tamām

(Diklamatye içide tiyatro ṣaḥnasıda berāber bir ḫatun ṭarafıdan söylenür)

(ATA)
Oḳumasa oġul çofan boladur
‘İlmsiz ḳız vefāsı kem boladur
Māl devlet biş altı künlikdür
Dünyā mālı gūr u kefen boladur
(ANA)
Evlādını oḳutmasañ nīme ġam
‘İlm üçün ḳança pul birüb berhem
Heme birdik berāber insāndur
Mullādan ‘ilmsizni ḳay yeri kem
(ATA)
Farż oḳutmaḳ oġul ḳızını ata
Yardem itmaḳ kerek bularga ana
Munça bī-ma‘nī sözler itürsen
Sözlegan sözleriñ barısı ḫaṭā
(ANA)
Oġliñizni oḳutsañiz oḳutiñ
Menga dise boz u elek toḳutiñ
Ḳız digan oḳusa yaman boladur
Bu sözimni ḥayāliñizde tutiñ
(ATA)
Ḳoy gepürme kilişmegan sözni
Oḳutayluk oġul bile ḳızni
İkkisi hem ‘ulūme ṭālibdür
Bolsa ‘ālim ḳılur du‘ā bizni
(ANA)
‘İlm üçün munça bolasız “Hicrān”
Özgeler hem siziñ kebi insān
Nige ānlar oḳutmayor balasın
Bu işiñizge men cüde ḫayrān
(ATA)

Sen öziñni bil özgeni ḳoyavir
Yaḫşı körseñ balañni mekteb bir
Ḫulḳ, ādāb, ‘ilm örgensün
Senga hem menga ḫulḳ raḥmetdir

63. KÖBDEN UNUTMAḲ KEREK İDİ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ey köñil eṭrāfga baḳ cām-ı ṣaḥbānı unut
Bezm-i eyyāmide gül devr-i ḳadd-ı zībānı unut[768]

İçme ġaflet bādesin ey milleti ‘ālī-cenāb
Bes niyār ser-ḫūşliġiñ bu kār-ı bī-cānı unut

Şünçe kim ḳıldıñ oyun toyu temāşālar yetar
İmdi ġayret vaḳtidür artuḳ teḳāżānı unut

Şeyḫ ṣūfīler seña dünyā necis dib körsetür
Maḳṣadıdur aldamaḳ sen terk-i dünyānı unut

Ornaşıbdur cismiña bir neçe ef‘āl-i ḳabīḥ
Toġrı kilmas bu zamānga resm-i babanı unut

‘İlm ṣan‘atla cihān eyvānidür āyene bend
Sen yatar bī-ġam ḳara üyde bu zindānı unut

Ma‘rifet bāzārıda māliñ satalmay sen ġarīb
İski çarıḳ iski çerḫ u iski dükkānı unut

‘İlm-i dāniş yaḫşı zīnetdür ḫātūn ḳız ehline
Ḳoy ḳadem ‘ilm üyene ṭumār mercānı unut

Yetdiler maḳṣūdına aġyār sen ḳaldiñ yazıḳ
İzle dermān ü ‘ilācın çekme efġānı unut

Terbiyetsizlik bilen soldı açılgan gülleriñ
Ḳalmadı imkānı yoḳ iş sende lālānı unut

Vaḳti ötse her bir işniñ āḫiri hicrān u ġam

[768] Bu mısranın vezni bozuktur.

Ḳılma toynı birme câme, ḳoy, her vefânı unut

64. MEZÂRIM LEVḤİNDEN
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Şā‘irim ben söylerim sizġa zebânım ‘arż ider
Cân ḳulaġı birle tiñlañ sizġa cânım ‘arż ider

Ḥālī irmes bir zamân cismim cefâyı ta‘neden
Ḥâl-i aḥvâlim size rūḥ-ı revânım ‘arż ider

Ben nihân olsamda āṣārım nihân olmaz ḳalur
Ḳayġulik ḥâlimni aḫlâfe nihânım ‘arż ider

Her zamân ḥâl-i dilim ḥâmem size eyler beyân
‘Âciz olsam söylemekden tercemânım ‘arż ider

Ben yıḳılsam yâ yoḳ olsam kimseden sormañ beni
Köñlümiñ ye’sin yıḳılmış ḫânümânım ‘arż ider

Bir zamân bolġay beña levḥ-i mezârım tercemân
Milletim hicrinde “Hicrân” câvidânım ‘arż ider

65. MEKTEBGE TARĠĪB, LAṬĪFE KÜYİGE

Millî “küy”lerimizden biri “Aġacân Laṭīfe, Gül-i meydân Laṭīfe” “şāḫıda oynañ bergide sayrañ, bāġ-ı laṭīfe”dür

Tiyatr ve edebiyāt kiçeleride ṣaḥnede ḳoyire yazılmış millī şi‘rlerden bir beyt bir yāki ikki kişi ṭarafıdan oḳılub ṣoñıdan köb kişiler ṭarafıdan ḫor sāzlar ile cor ḳılub ikkinçi beyt oḳılur.

‘Âkil ḳaşıda, millet başıda
Nūrlar saçub yaşnab turgan mekteb imasmı

Oḳusun yaşlarımız, bid‘atnı taşlarmız
Kitsün ġaflet, kilsün himmet, yaşasun millet

Hemmeniñ ma’lūmıdur ki her kimniñ öz ana tili, öz edebiyātı, turgan yerde başḳalarniñ til ve lūġatini işletmek ve söylemekçe külinc bir iş yoḳdur. Biz bī-çāre babalarımız ḳazıgan arıġdan suv içmay körgen biravdan su tileb içamız bu da bizniñ öz millī nerselerimizniñ süymegenimizni nümūnesidür. Mene: şul toġrıda babalarımız ṭarafıdan “her kimniki özige, ay körinür közige” dib sözlengan ḥikmetli

sözlerniñ de yādımızdan çıḳarayadmiş biz ve şul cümleden biri millī “mūsīḳī” sāz ile çalınadurgan, cırlanadurgan millī “küy”lerimizni ba‘żılar ‘Arabça ‘maḳām’ ba‘żılar Fārsīçe ‘āhenk’ dib atamışlar iken atamniçe babalarımız ṭarafıdan “Kirme ṣanemniñ üyige, ṣanem salur öz küyige” dib söylengan ‘ibretli ana tilimizge suyalub “küy” dimaḳ yaḫşırāḳ körindi

‘İlm ü hünerler, güller çemenler[769]
Yaşlar üçün açıb turgan mekteb imamsı

Bāb-ı edebden, ‘ilm ü fünūnden
Ta‘līm birib söyleb turgan mekteb imamsı

Ehli vaṭanga, serv-i çemenga
Bülbül kebi sayrab turgan mekteb imamsı

Bāġ-ı cinānden, hem būstāndan
Millī güller tirüb turgan mekteb imamsı

Ẓülm ü cehlga, nā-dān baḫīlga
Kökregini kirüb turgan mekteb imasmı

‘İlletga Luḳmān, zaḥmetga ḫāzıḳ
Ḥikmet dersi birüb turgan mekteb imasmı

Bilganga dermān, bilmasge armān
Cāhillerni türtüb turgan mekteb imamsı

Mektebde ādāb, mektebde aḫlāḳ
Ḫaṭṭ u savād çıḳarub turgan mekteb imamsı

Dārü’l-‘ulūme dārü’l-fünūne
Evlādını yubarub turgan mekteb imamsı

Ġaflet cefāsın, cehliñ yaḳasın
Ḳolını çöz deb uşlab turgan mekteb imamsı

Her bir kişige, sevdā işige
Yol körsetüb başlab turgan mekteb imamsı

[769] Bu şiirin vezni yoktur.

Dünyāda ṣan‘aṭ, bizlerde bid‘at
Taşlañ diyan yalınub turgan mekteb imasmı

Köñilde armān, yüz dāġ, Hicrān
Millet rūḥın köterüb turgan mekteb imasmı

66. İSTİḲBĀLDEN ARZULARIM
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Gerçi men me’yūs ü pür ġam milletim aḥvāliden
Ḳaṭ‘-i ümmīd eylemem te’mīn-i istiḳbālden
‘İlme raġbet isterim milletni yaş u çāliden
‘İlm-i dāniş yaḫşı zīnet ḳız ḫātūnge māliden
‘İlm alub şāyed ḳutulsa ġafletiñ çengaliden

Ġıybet ü buġż u ‘adāvetni eger terk eylesek
‘İlm u fen taḥṣīline himmetle bilni baylasak
Bilmek örgenmekni kesb eyleb dil üzre caylasak
Ḫāb-ı ġaflet ornıge sa‘y u cedelni yaylasak
Cilve ḳılsa ma‘rifet āyīne-yi iḳbāliden

Her ġamiñ pāyānı vardur her elemniñ āḫiri
Her zimistāniñ bahārı her ḫazānniñ āḫiri
Munḳalib bolmak ṭabī‘ī her zamānniñ āḫiri
Şādlıḳġa dönmiyor mı? Her fiġānniñ āḫiri
Derdimizniñdür devāsı ‘ilmiñ isti’māliden

‘İlmsiz mümkünmidür tapmak bize rāh-ı necāt
Cehl ile içmek olur mı ḥażretiñ āb-ı ḥayāt
‘İlm erbābın tüfengidür ḳalem, oḳı devāt
Besdür evlādım atıl ‘ilme cehāletden uyāt
Mīve çıḳġaymı? közim şuniñ diraḫtı taliden

Terbiyetsiz bāġ u būstāndan ṣemer kütmek ‘abeṣ
İşlemey gül-zārde bī-kār gül kütmek ‘abeṣ[770]
Bülbüli şūrīdeni dām ile hürkütmek ‘abeṣ
Yaşlıġ gül ġunçesin açmay gülāb itmek ‘abeṣ
Zehriñe berdāş iden tatkay arıniñ baliden

[770] Bu mısrada hece sayısı bir tane eksiktir.

Oynamaḳ külmaḳmidür dünyāge kilmekden murād
Bilmaḳ örganmaḳ ile almaḳ kirekdür yaḫşı ād
Yaḫşı işler işlemak ḫalḳ içre kün künden ziyād
Ger timur işlavise ötkür bolur ismi fūlād
Hīç ṣadā çıḳġaymı? rūḥsız merḳad-i revḳ eşkāliden[771]

Ḳaysı millet bilmese ‘ilm ü hüner bolġusı ḫār
Miñ meşaḳḳatlar bilen avḳātını zorġa tapar
Yaḫşılab baḳılmagan at pāyge kökbörmi çapar
Ḳarnı aç peçāreler milletge ḫidmetmi yapar
Yaḫşı iş mümkün mi? ümmīd arabe-keş ḥammālden[772]

İşte ey millet işit bu sözlerim senga ḫiṭāb
Yazdıġım bu satrlar her ḳaysı gūyā bir kitāb
Çıḳ mezāriñden oḳub ḳaşiñdedür yevm-ül-ḥisāb
‘İlm alub a‘māle baḳ ey millet-i ‘ālī-cenāb
Ḥaşrde bolġaymı hicrān merd-zen cehāliden

67. KÖKNĀRI VE ḲIMĀR-BĀZ YIĠLAMA YĀRİM KÜYİGE[773]

Barça ḳıldı teraḳḳī bizler uḫlaşmayluk
İski ‘ādet bid‘atnı muḥkem uşlaşmayluk

İçme köknārı içme taşla fest işlerni
Oynama ḳımār ḳımār-bāz taşla muşlaşlarnı

Sebeb nidür bizlerde ‘ilme raġbet yoḳdur
Ser-ḫoşlık keyfi birlan ḳarnımız ḫöb toḳdur

‘İlm ü hüner örgensün bizni hem evlādlar
Bolġusıdur ‘ilm ile her bir iş bünyādlar

Özgeler kirdi yolga bizler ġāfillermiz
Evlādımız bilimsiz barça cāhillermiz

---

[771] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazladır.
[772] Bu mısranın vezni bozuk.
[773]“……” küylerimizden biri “Yıġlama yārim, yıġlama yallālāşāylük. Törtte bişte bolub aliban gülbāġlāşāylük”dür.
Şul küyge salınub yuḳarıda yazılgan millī şi‘rlerden bir beyt bir kişi ṭarafıdan oḳulub ṣoñiden köb kişiler ṭarafıdan ḫor, sazlar ile cör, ḳılub ikkinçi beyt oḳulur.

Buzuḳ işden dīnimiz bizlerni men‘ itgan
Bizniñ işler barçası tiskarige kitgan

Közni açıñ yārānlar bizler hem insān ku
Mene: bizniñ milletniñ aḥvālidür uşbu

Bar mu bizdik dünyāda nā-tüvān hīç millet
Ḳılmuşı kānı żarar turmuşı heb ‘illet

Millet ḥālin körgande közlerimdür giryān
Munça pestleb kitdi dib boladur men hicrān

İçme köknārı içme taşla fest işlerni
Oynama ḳımār ḳımār-bāz taşla muşlaşlarnı

68. TOY ḤAḲḲINDA, RĪZE KÜYİGE[774]

Oġlıñizni oḳutmaḳġa bolasız ‘ayyār u[775]
Toy ḳılsangiz aş bermaḳġa aḳçañiz bisyār

Kembaġal kilüb toyga kirsa kit narı bar, baru
Baylar kilse törge alıb āş ton ṭayyār

Bid‘at üçün ṣarf oladur altunu dīnāru
Mekteb dise pul yoḳ dirsiz bu neçük gīrdār

Türkistānge ornab ḳalmış toy digan isrāfu
Baylar yerler yaġlıḳ āşnı kembaġal āzār

Bid‘atmı bu! ‘ādetmi! bu nāġāra ḳaḳmaġu
Şevketmi! bu tām başıda surnayın tartar

Külgan bizniñ bu işlerge başḳa milletlaru

---

[774] Millî “küy”lerimizden biri,
“Atma meni taşlar bilen yār, yār, yāru.
Uçub ketey ḳuşlar bilen yār, yār, yār” dur.
Şul küyge salınub yuḳarıda yazılmış millī şi‘rden bir beyt bir kişi ṭarafıdan oḳulub ṣoñiden köb kişiler ṭarafıdan ḫor, sazlar ile cör ḳılub ikkinçi beyt oḳılur.

[775] Bu şiirin vezni bozuktur.

Pul ṣarf itüb hicvī bolmak bizge ni der-kār

Bizniñ dīnde bar mı? aytiñ tört kün āş bermaġu
Baynı sīlab peçāreniñ köksige türter

Ḥaḳḳ dir bizge yardem ḳıl dib nā-tüvānlarga yu
Açnı ḳoyub toḳġa bersak tengrimiz bīzār

Dost tutdılar faḳirlerni peyġamberimizü
Ümmet bolsak sebeb nidür biz ḳılamız civār

Bizniñ toylar körünüb turgan maḥz-ı bid‘at ku
Bolġumızdur ‘aybimizge biz ḳaçan iḳrār

İmdi bizniñ bu ḥālniçe bu zamān ḳoymaso
Baş dīvārge taḳḳitgan ṣon bolamız huşyār

Künden künge teraḳḳīde başḳa milletlerü
Bilmem ḳaçan biz bolamız uyḳudan bīdār

Toyga barıb āşlarnı yib ḳarnımız sīpābu
Şülkün ‘umr ötkeremiz biz bütün bī-kār

İsiz toyga ṣarf oladur aḳçalar Hicrān
‘İlm üyiden ḳızġanadur pulların baylar

69. MUḤĀRABE MÜNĀSEBETĪLE PĀDŞĀH-I ‘AẒAM VAṬAN VE ‘ASKERLER ḤAḲĪDA DU’Ā

ĪRĀNÇE KÜYİGE[776]

4+3=7’li hece vezni

Rus ‘askeri çāġlansun
Girman baġrı dāġlansun

Ay! Mini yārim hāy, hāy
Dur mini şāhım hāy, hāy
Köz ü başıña dolanım
Kil bura şāhım hāy, hāy
Eylengiz du‘ā yārān

[776] Bu şi‘r millī “küy” lerimizden Īrānçe küyge salınub yazılmışdır ki küy şundan ‘ibāretdür.

Düşmen ḳolı bağlansun

Yaşasun rusī, yaşasun ‘asker
Yaşasun aḳ pādşāhım, yaşasun vaṭan

Düşmen kiması batar
Ẓālim ecrini tartar
Ḳança tursa dünyāda
‘Ādilniñ ‘adli artar

Vaṭan üçün ‘askerler
Köksini nişān eyler
Oḳu neyzeler birlan
Düşmenni yire cāylar

Uyġansun ḥissi vaṭan
Lāzımdur ḥıfẓı vaṭan
Düşmenni ḳırar üçün
Şaylansun ehli vaṭan

Bu vaṭan ḳadrin bilmek
Lāzımdur yardem ḳılmak
Bolsun bāyu beçāre
Ḫātūn bolsun ḫāh irkek

Rus ‘askeri cengāver
Birdir anga baḥr ü berr
Bizniñ devlet ‘askerge
Ḥaḳḳ özi virsün ẓafer

Mecrūḥlar yatar “Hicrān”
Ḳan içre batub nālān
Bu ḥālige raḥm eyleb
İmdād eyleñ ey cānān

Yaşasun rasī, yaşasun ‘asker
Yaşasun aḳ pādşāhım, yaşasun vaṭan

70. BİZ NELER ḲILAMIZ?
MEFÂİLÜN/FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Ḫayāl eyleme kim ḫayr-ı bī-riyā ḳılamız
‘Ulūm ḥāṣıl idüb özni pişvā ḳılamız

Ḫulūṣ-ı niyyet ile hīç işe kirişmaymız
Yetüşse bir ‘ameli def‘aten hevā ḳılamız

Hemīşe aldanamız aldamaḳdu niyyetimiz
Tüşünmay iş tübige cenk mācerā ḳılamız

Felek bizi büyütadur hemīşe özgü yene
Bilüb turub özimizni anga fedā ḳılamız

Kimki cāhil ü şermende anı maḳtaymız
Ġubār muḳaddemini közge tūtiyā ḳılamız

Kimiki menfa‘at-i ḫalḳ üçün ḳadem ḳoysa
Anıñ ḥaḳıda tün ü künde beddu‘ā ḳılamız

Eġerde bir kişi miñ yaḫşilik berāberide
Birārta ‘ayb işi ḳılsa anga cefā ḳılamız

Ṣevāb ḳılġuçı azdur disam ḫaṭā ḳılamız
Günāh işleri heb keyfe mā yeşā ḳılamız

Eġerde bir sözimiz taşlasa oġıl ḳızımız
Cüvān-merg yoḳal! dib aḳ u ḳara ḳılamız

Biravnı ḫidmeti taḳdīr ḳılınmayor bizde
Ḫaṭāsı bolsa zıġırdik dil üzre cā ḳılāmız

Zamānege yaraşur ‘ilme bizde raġbet yoḳ
Fünūn ornıġa biz keyf ile ṣafā ḳılamız

Ḳılursa başḳala ḥikmetle kimyāgerlik
Biz irse “kördüġüm” örüb misni kimyā ḳılamız

Sa‘ādetini ḳaçan bilġusı bilimsizler
‘Azīz ‘umrımızı cehle heb hebā ḳılamız

Bu dehr-i köhnede şeb, rūz şem‘ tek yanamız

Küyüb turub yene pervāneden gile ḳılamız

Kitib turub ḳolımızdan hüner ticāretimiz
Ümīd ü ṣervet ü sermāye-yi ġınā ḳılamız

Bölekde bar ikan u bizde yoḳmı isti‘dād
Ḳaçanġaça özimiz ġamġa mübtelā ḳılamız

Maḥabbetini bölekler ‘ulūme bend itse
Müdām yaş u ḳarı bezm-i dil-rübā ḳılamız

Oḳub yetüşse kemālata ġayrılar balası
Oḳutmayın başımızga bezer belā ḳılamız

Kiç olsa da kiliñ imdi kiraylük ‘ilm üyene
Oḳub oḳutmaġa bu künden ibtidā ḳılamız

Yetar bu demġeçe “Hicrān”lıġ ey Müsülmānlar
Kiliñ ḥayātımıza ‘ilmi reh-nümā ḳılamız

71. İKKİ ṢADĀ
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Bu ‘aceb iş ḳılur kişini edā
İkki kün içre çıḳdı ikki ṣadā

Bir kün evvel ḳılub ṣadā Ḫoḳand[777]
İrtesi Taşkend ḳılıdı nevā

Tuġdılar bir vaṭan anasıdan
İkki oġlan çıḳdı ḳıldı nidā

Esre yā Rabb! belāyu āfetden
Çoḳ ‘umr vir her ikkisine Ḫudā[778]

Yaşasunlar aġa ini birdik
Birisini birinden itme cüdā

Körmesün dāġ hicrini anası

[777] Bu mısranın vezni bozuktur.
[778] Bu mısranın vezni bozuktur.

Ḳılsun oġlanlar ile kesb-i hevā

Senden ümmīdimiz budur yā Rabb
Arasun milletine sīne-yi rāh-ı Hudā

Sözlesün dāyimā şīrīn til ile
Süyadür yaḫşı sözni şāh u gedā

72. CERĪDE MUḤİBBLERİNE FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Döndi faṣl-ı bahār ḫār-istān
Gül açıldı bolub bahār-istān
Ḳondı bülbül çemen açub būstān
İşitiñ eyleyor size dāstān
Çıḳdı başlab Ṣadā-yı Türkistān
Oḳuñiz şevḳ birle ey dūstān

Mesleki bī-ṭaraf teraḳḳī yolı
Ḳalemin ‘ilm üçün tutubdı ḳolı
Ṣarf itar ḳança bolsa bar pulı
Advakatdur müdīr-i mes’ūli
Çıḳdı başlab Ṣadā-yı Türkistān
Oḳuñiz şevḳ birle ey dūstān

Sözidür toġrı rāst ḫaḳ-gūlik
Maḳṣadı ‘ilm ile Ḫudā-cūlik
Yardem eyleñ ḳılıñ du‘ā-gūlik
Sizden eyler ümīd ḫūş-rūlik
Çıḳdı başlab Ṣadā-yı Türkistān
Oḳuñiz şevḳ birle ey dūstān

Milletiñ ḥālini beyān eyler
Ḥissin ḳaçan size ‘ayān eyler[779]
Ṣafḥasın sizġa tercemān eyler
Oḳumaḳġa tilin revān eyler
Çıḳdı başlab Ṣadā-yı Türkistān
Oḳuñiz şevḳ birle ey dūstān

[779] Bu mısranın vezni bozuk.

‘Ulemā ehlini dilin çāḳlar
Aġniyālarnı ḫāṭırın sāḳlar
Fuḳarānı ḥuḳūḳını yāḳlar
Milletin cehl-i ḫābıdan aḳlar
Çıḳdı başlab Ṣadā-yı Türkistān
Oḳuñiz şevḳ birle ey dūstān

Söz yazar Pitirġırad Londından[780]
Berlin, İstanbul u Parijlerden
Pekin ü Ṭokyo, Mışır, Ḳāhireden
Rim, Kābil Tūnis Cezāirden
Çıḳdı başlab Ṣadā-yı Türkistān
Oḳuñiz şevḳ birle ey dūstān

Kīne, buġż u ‘adāveti taşlañ
İmdi çinleb oḳumaḳa başlañ
Almak üçün yaniñizi ḳaşlañ
‘İbret alub köziñizi yaşlañ
Çıḳdı başlab Ṣadā-yı Türkistān
Oḳuñiz şevḳ birle ey dūstān

Heftede ikki mertedür çıḳışı
Yılġa tört ṣom bahāsı yaz u ḳışı
Birmeleb biş tīn alış virişi
Oḳumasmı? alıb ‘aḳıllı kişi
Çıḳdı başlab Ṣadā-yı Türkistān
Oḳuñiz şevḳ birle ey dūstān

Kütkan irdi gezitni ḫalḳımız
Ġayret itgan kişini alḳaymız
Sal tārīḫe ünini taşlaymız
Emr itibdür oḳurnı dīnimiz
Çıḳdı başlab Ṣadā-yı Türkistān
Oḳuñiz şevḳ birle ey dūstān

73. ŞĀ‘İR İLE ṬŪṬĪ
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Kil ey ṭūṭī ikavlan sözleşeylük hāl-i milletden

[780] Bu mısranın vezni bozuk.

İşitdim kim imiş sen bā-ḫaber aḥvāl-i milletden

Körüb Mekke Medīne Mışır İstanbul ve İrānı
Neler kördiñ işitdiñ söyle cānım māl ṣervetden

Kizüb Fās u Yemen Afġān u Hindistān Cezāirni
Ridāden ḫırḳadan tesbīḥden söyle ‘ibādetden

Ḳırım Ḳafḳaz Ḳazan Ufa Orenburlarnı kezmişsen
Müsülmānlar arasıda ne kördiñ yaḫşı ‘ādetden

Körüb sen Yavrupanı ḥālini bir bir beyān eyle
Ma‘ārifden fünūnden ‘ilmden bāb-ı ḥükūmetden

‘Arablar, Fārsīler, Türkler, Tatar Hindīler[781]
Teraḳḳī ḳıldılarmı? yoḳmı? Söyle kār-ı ümmetden

Bular hem ‘ilm fenden ma‘rifetden bā-ḫaberler mi?
Zirā‘atden ṣınā‘atden hünerden ‘ilm-i ḥikmetden

Kilüb sen bizni Türkistān ārā ey murġ-ı cān-perver
Bu sözlerniñ cevāpını menge birgil mürüvvetden

74. ṬŪṬĪ
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Suāl eyleb sorarsan bendeden aḥvāl-i milletni
İşit ey şā‘ir-i şīrīn-süḫan menden nedāmetni

Bütün İslāmiyān ġafletde şaḫṣīlik ile maġrūr
Ḫayālige kitürmayor sıra ‘aṣr-ı sa‘ādetni

Ma‘ārifden fünūnden isteseñ tapmassen āṯārı
Dırāz eyleb ḳılurlar il ḳaşıda Ḫaḳġa ṭā‘atnı

Şerāret birle tiş tırnaḳları birle yapuşgaylar
Riyāsız yoḳ ‘ibādet açḳuçı yoḳ çeşmi ‘ibretni

Heme İslām iliniñ ṣaḥne-i ümmīdi baġlangan

[781] Bu mısrada hece sayısı eksik.

Pirīb ü aldamaḳnı kesb ḳılmışlar kesāletni

Zirā‘atden ṣınā‘atden ḫabersiz Fās u İrānlar
Esīr-i ‘aṣr boldı taşlamas buġż u ‘adāvetni

‘Arabdur, Türkdür, Tatar, Hindīdür, Müsülmāndur
Ḫorus her yirde birdik ḳıçkırubdur alġıl ‘ibretni

Hüner yoḳ, ‘ilm yoḳ, fen yoḳ teraḳḳīden nişān yoḳdur
Müsülmān kesesiden yil isedür işte ṣervetni

75. ‘İFFETLİ İNSĀNLAR
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Boynını igmas kişige Ḥaḳnı bilgan nefs üçün
Mālın isrāf eylemes ‘ālī cenān bā-nefs üçün
Meslek ü maḳṣadnı satmas çin Müsülmān nefs üçün
Yırtmas ‘iffet perdesin erbāb-ı ‘irfān nefs üçün

Her kişiniñ köñlide mestūr bir āmāli bar
Ba‘żıniñ baḫt u sa‘ādet ba‘żıniñ iḳbāli bar
Ba‘żıniñ ne külbesi ne ṣarf itarġa mālı bar
‘İṣmetini bozmagay hīç ḫāne-vīrān nefs üçün

Turmagay bāb-ı ṭama‘de himmet ü ġayretlik ir
Bolsa ger bir burde nānı kembaġaller birle yir
‘Āciz u beçāreni körgen zamān anlarga dir
Çözmaġay dest-i ṭama‘nı yaḫşı insān nefs üçün

Parça nān dib sındurarmı, ādemiyyet şānını
Goşt yıġmaḳġa virer mi? nefse minnet nānını
Minnet içre bend itar mı? her kişi cānānını
Çīnden işleb kiltürar çin merd-i meydān nefs üçün

Satmaġay ‘iffet ḥayāsın nefs üçün arzān bahā
Özden ‘ācizrāḳ kişilerge ḳılur ḫayr u saḫā
Sözide ṣādıḳ turur ‘ahdige hem ḳılgay vefā
Söylemes aṣlā yalannı ehl-i vicdān nefs üçün

Mār zeheriden yamanraḳdur baḫīlniñ bir pulı
Hem çiyānnı neyzesiden pür elem nā-kes tili

Yumşamas tün kün iritgande denīniñ taş dili
Nā-kes sunmas boyın gevher şināsān nefs üçün

Bir ḳarın içre ḳarın dib abrö tökmek ‘abeş
‘Irż nāmūsın yoḳatganlar bolurlar ḫār u ḫas
Ḫalḳa minnetdārlıḳ hergiz kirek irmas imas
Ālet itmas ġayretin nāmus-dārān nefs üçün

Rızḳ tapmakde çumalıdik küçiñġe yıġlagıl
Peşedik ḫāniş ḳılub her sufradan ḳuvlanmaġıl
Ġayretiñni ‘ırż nāmūsiñni “Hicrān” saḳlaġıl
Perde-yi insāniyet yırtar mı? insān nefs üçün

76 ***
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Kiliñ inṣāf itiñ buġżu ‘adāvetden gepürmeñler
Mesācid aldıda ġıybet şikāyetden gepürmeñler

Saḫīlikni ḳılıñ ‘ādet bolıñ şefḳat mürüvvetlik
Bāḫīlniñ ḳaşıda ḫayr u saḫāvetden gepürmeñler

Yitar ġaflet yitar ẕillet yitar bī-‘ilmlik cānān
Açıñ ‘ibret közini ḫāb-ı ġafletden gepürmeñler

Ticāretge ṣınā‘atge kiraylük başḳa milletdik
Yoḳ olsun ma‘reke, toy u żiyāfetden gepürmeñler

‘İbādetni ḳılıñ iḫlāṣ ile Allah üçün ḫāliṣ
Riyā eyleb ḫalāyıḳġa riyāżetden gepürmeñler

Cin ü dīv ü perī dib balalarnı dillerin bozmañ
Kilür alaböci dib hīç ḫurāfātden gepürmeñler

Oġul ḳızlarnı yaḫşı terbiyyet birle ḳılıñ ülkan
Ġażab aççıġ ile de muşt siyāsetden gepürmeñler

Balasını oḳutmak farżdur her bir atalarge
Oḳutmasdan iş ötgan ṣoñ nedāmetden gepürmeñler

Ṣabīler aldıda bī-ma‘nī sözlab ḫulḳını buzmañ

Cüvān u beçe dib köz ḳaş işāretden gepürmeñler

Ṭama‘den māl-ı merdüm ḫārlikden iḫtiyāṭ eyleb
Pirīb ü ḥīlegerlikden ḫıyānetden gepürmeñler

Neşe afyon u köknār içkülikniñ nāmını aytmañ
Şularga oḫşagan fısḳ u şerāretden gepürmeñler

Balalarga anañnı ur atañnı sök dib örgatmañ
Urış muşlaş kebi bī-cā cināyetden gepürmeñler

Ziyānlik dilge ornaşgan yamān işlerni taşlaylük
Ata babam ḳılan dib ‘örf ‘ādetden gepürmeñler

Size ‘arżım budur ey şā‘irān ‘aşḳı naẓım itmeñ
Ḳalem ḳaş zülf-sünbül serv-ḳāmetden gepürmeñler

Peġamber aydı ba‘żı şi‘r ḥikmet ba‘żısıdur saḫr
‘Amel eyleñ bu sözġa hicv bid‘atdan gepürmeñler

Kiliñ imdi yazayluk sözleşayluk kemçiliklerden
Yitar hicrānlıġ imdi cām-ı ‘işretden gepürmeñler

77. ṢADĀ-YI BÜLBÜL
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Ḳonub gül şāḫige bülbül dir ey insānlar insānlar
Ḳılursiz tā-be-key ġāfil yatıb efġānlar insānlar

Turiñ uyḳunı taşlañ ‘ilm aliñ yaşlik ġanīmetdir
Yoḳ irse bolġuñiz devr-i cehl üçün ḳurbānlar insānlar[782]

Tüganmış sizdeki insāniyetniñ āb-ı ḥayvānı
‘Adāvet dingiziñiz tolḳun u ṭūfānlar insānlar

Öçüb kitmiş diliñizden birāderlikniñ āṯārı
Körünmes ẕerreçe şefḳat ḥis ü vicdānlar insānlar

Cihān tar oldı sizniñ destiñizden barça ḳuşlarga

[782] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazladır.

Ḳamab dām-ı ḳafesge sāmi‘-i elḥānlar insānlar

Ḳarangu ḳıldiñiz dünyā yüzin cāhil dili yāñlıġ
Diliñizni yarutmas ‘ilm ile ‘irfānlar insānlar

Faḳīr ü nā-tüvān bir yerde biz ḳuşlar kebi nālān
Ḳanı yardem dibān Ḥaḳḳdan kilan fermānlar insānlar

Tün ü kün eylesem feryād sizlerge eṣer ḳılmas
Dili taġlar taşidik yumşamas ḳatkanlar insānlar

‘Adāvetni taşañ ülfet bolıñiz bir tuġuşgandik
Bu ‘ālemge irürsiz niçe kün mehmānlar insānlar

Mürüvvetlik bolıñiz bir kişiniñ cānın aġrıtmāñ
Ġarīb ü bī-nevālarge ḳılıñ iḥsānlar insānlar

Saḫāvet būstānige köñil murġini rām eyleñ
Ṣenā-ḫān olġusıdur ḥūrler, rıḍvānlar insānlar

Terāḳḳī eyledi dünyāda her millet ‘ilim birle
Neçün siz ḳaldiñiz pestlab Müsülmānānlar insānlar

Küçiñizniñ bariçe ‘umriñizni ‘ilme ṣarf eyleñ
Bilimsizler iki ‘ālemdedür “Hicrānlar” insānlar

78. MUḪĀṬABIM ḲALEM
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Ayā ey ṣāḥib-i ‘irfān, vaṭan bāġında feryād it
Atıb taşla aradan eski ‘ādetlerni berbād it

Ma‘ārifle fünūn taḥṣīline ḳıl reh-nümālıġ sen
Ḳarangude ḳalan milletni nūr-ı ‘ilme irşād it

Ṣadā-yı dil firībiñle öçürgin va’de otını
‘Adālet ārzūsīle töküb başiñni inşād it

Cehālet ẓulmet içre ḳaldı evlād-ı vaṭān maġmūm
Naẓar ḳıl merḥamet ḳıl cehl çengeliden āzād it

Kirek ‘āḳil iseñ dünyāge artuḳ ḫırṣıñı ḳoyma
Ḳolıñdan kilganiçe ‘ilm erbābına imdād it

Kerem ḫāniñni yazgil ni‘met-i elvān ile her ān
Şeker-güftār ile evlād-ı milletni dilin şād it

Kiriş ‘ācizlere imdād ḳılmak buncasın başla
Bu millet ḫānedānin tāze ta’miriñle bünyād it

Ma‘īşet bābıda İslāmiyān her yerde miḥnet-keş
Żiyā-yi ‘ilme terġīb ile miḥnet bāġın ābād it

Eger ḳalsun diseñ ‘ālemde bir tārīḫ-i āṣāriñ
Çalış millet işine bir binā tik yaḫşı bir ad it

Ġarīb milletni efrādı tiler senden şu ümmīdi
Çaḳır ‘ilme vaṭan evlādını çin ādemi-zād it

Biliñi baġla muḥkem şer‘-i ān-ḥażretge ḫidmet ḳıl
Ḳara yāşiñni tök şām u seḥerler vird-i evrād it

Vaṭan mehri eġer bolsa diliñde ‘aşḳ sevdāsı
Atıl nūr-ı ma‘ārifge öziñni miṣli Ferhād it

Yetar ġafletde hicrānlıġ ḳadem ḳoy bāġ-ı ta‘līme
Çalışmışlar neçük taḥṣīl ötmiş tārīḫiñ yād it

79. ĠALAṬ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Şeyḫlik da‘vā ḳılub bī-‘ilm güftāriñ ġalaṭ
Şeyḫ Ṣan’ān bolmasañ boyniñde zünnāriñ ġalaṭ

Ṣūfī men dib ṣāf dil birle ‘ibādet ḳılmasañ
Sözinge toġrı imasdur cümle girdāriñ ġalaṭ

‘İlm lāfın urdiñ il ḳaşıda men menlik ḳılub
Ḳolda tesbīḥ maġzsız baş üzre destāriñ ġalaṭ

Zāhid zühdiñġa maġrūr olmaġıl sen zīnhār
Ḳılmasa Tengri ḳabūl ṭā’āt-i der-kāriñ ġalaṭ

Rūze tutgaç muşlaşursen kūçede her kim bile
Ger suāl olsa ḫumārı men dib iḳrāriñ ġalaṭ

Ḥaḳnı emir itgan zekātını mükemmel birmayin[783]
Ḥīle eyleb kembaġal ḥaḳḳıga inkāriñ ġalaṭ

Ḥācı disün ḫalḳ dib ḳıldıñ ziyāret Ka'beni
Aḳrabā evlādiñe ḳılgan cefā-kāriñ ġalaṭ

Ḫalḳ aldıda 'ibādetni ḳılub dūr ü dırāz
Maḥfīde ḳulluḳ edāsı bolsa düşvāriñ ġalaṭ

Kembaġallarnı ḳoyub baynıñ çaḳırdiñ rūzede
Ḫālişāne ḳılmaġan ḫayrāt ifṭāriñ ġalaṭ

Ḳāriyā ḳıldiñ tilāvet dāyimā dünyā üçün
Ger Ḫudā raḥm itmese şeb rūz tekrāriñ ġalaṭ

'İlmden yoḳ sende āṣāri du'ā-ḫānlik ḳılub
Yazıban bergan izib içki vü ṭumāriñ ġalaṭ

Tört 'aded taş taşlaban kesb eylediñ remmāllik
Cinn ü şeyṭāndan yalandan bergan aḫbāriñ ġalaṭ

Bizge īşān u ṭabiblik atadan mīrāṣ dib
Zaġferān ḥabb ekmekden dārū ṭayyāriñ ġalaṭ[784]

Eskiyā mendib tiliñġa her ne kilse söyleban
Meclis ü ülfetçilikde merdüm āzāriñ ġalaṭ

Dād feryād itganiñ birle ḳulaġı ker iliñ
Tirs tonnı taşlamas Hicrān bu iḫtāriñ ġalaṭ

80. DİḲḲATMEN
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Aramızda maḥabbetni uruşganige diḳḳatmen
Müsülmānlarniñ aḫlāḳın ḳurışganige diḳḳatmen

[783] Bu mısranın vezni bozuk.
[784] Bu mısranın vezni bozuk.

Alarda aḳçanı alġay ḫamırdin ḳıl suġurġandik
Berürde törtte tuḳġandik tirişkanige diḳḳatmen

Eger ṣūfī̄ çaḳırsa mescide kirmas ‘ibādetge
Ḫudāyī̄ iş diseñ ṣaf ṣaf kirişganige diḳḳatmen

Eger ‘ilm ü ma‘ārifġa tereddüd ḳılsa bir insān
Aña ḳarşu turub ḫalḳniñ ḳızışkanige diḳḳatmen

Ta‘accub bu zamānda toġrı söz tuġanġa yaḳmaydur
Timürçidik yalan sözni çözişkanige diḳḳatmen

İçerler aç yürekġe çayını şılḳıllātıb dāyim
Kişilerni semāvārde ḳaraşganige diḳḳatmen

Eger de yetti yirde toy bosa āşnı tüşürgaylar
Toyub ḳarnı kikürüb köb kirişkanige diḳḳatmen

Ma‘ārif ‘ilm yolına tinini közleri ḳıymas
Bezimde beçege ṣomlar berişkanige diḳḳatmen

Böleklerni balası ‘ilm üyene atılganda
Bizim evlādımız oynab yürişkanige diḳḳatmen

Yavrupa ḫalḳı bir işge naẓar-ı ‘ibret üçün baḳa[785]
Bizim il ḳaf yoḳatgandik turışkanige diḳḳatmen

Oḳub hem-sāyemizniñ ḳızları zī̄bā tikiş tikse
Bizi ḳızlarnı tikġanı burışkanige diḳḳatmen

Bölekler ‘ilm dürrin rişte-yi cānige tizgande
Bizimki ‘ilmsiz çüçek tirişkanige diḳḳatmen

Heme dihḳānçilikni yengi esbāblar bilen ḳılsa
Amāç boyınturuḳle yer sürüşkanige diḳḳatmen

Hevāsı yaḫşı üylerni yasab rāḥat yaşar aġyār
Bizimkiler zaḫ üylerde çürişkanige diḳḳatmen

[785] Bu mısranın vezni bozuk.

Ḫalāyıḳdan meni hicrānlıġım bī-hūde irmas kim
Pirīb-gerlik ḳılub yumşaḳ körişkanige diḳḳatmen

81. BİZ NİME ḪĀLDEMİZ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ey cehālet nārı birle yandı cism-i pākimiz
‘İlmsiz ḳalduk ayaġ astıda miṣl-i ḫākimiz

Ösdi ‘ilm ü ma‘rifetle başḳalar ‘ar‘ar kebi
Terbiyyetsiz mücmeġil mānend zengi tākimiz

Cismin aḫlāḳın tüzatdı nāslar tenāsüler
Kir çapān kökrek açuḳ yaḫtek yaḳası çākimiz

Ġayrlar taşlab cehālet bādesin ġamdan ḫalāṣ
Biz ise mest-i cehālet köknārı tiryākimiz

‘Ayş ‘işret bolsa her ḳança ḳılurmız bī-melāl
Dīni işlerden ‘ibādetden ḳaçar bī-bākımız

Dar-ı dünyā ‘ilm ile pür-nūr olan bir vaḳtde
Cehl vādīsinde yatkandur ḫātūn irkekimiz

Oylamak lāzım imasmı ey Muḥammed ümmeti
Farż sünnetden çıḳub bizler ḳayān kitmakımiz

Cāhilān bilgaymi nef‘i sūdini ey ‘ālimān
Tā-be-key yaḫşı yamange tiymagay idrākimiz

‘İlm yaḫşı mı cehāletmi tuşunmaymız henüz
‘Aḳlımız yoḳmı bizim mecnūnmı yā tentakimiz

İçkülik ümm-ül-ḫabāiṣ didiler peyġamberim
Kiçe kündüz ḫūb içarmız cāhil-i nā-pākimiz

Besdür ey Hicrān cehāletden gepürmek şunçalar
Toġrı söz tuġanġa yaḳmaydur dimiş örnekimiz

82. MŪSĪḲĪ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Mest olur her kim işitse şevḳ ile āvāziñi
Oynamaḳ eyler teḳażā tiñlese cān sāziñi

Mevc-i āvāziñ esīr eyler ḳılub ḥānları
Ṣām'i eylersen ṣadā ḳılsañ eger insānları

Çeşm-i rūḥānī nigāhiñ cānları ceẕb eylegay
Mürde diller cünbüşiñden tūtiyā kesb eylegay

İlni iltar zevḳ-i dīdāriñ temennā eylese
Kim musaḫḫar olmaga vaṣliñ temāşā eylese

Keyflenmezmi seniñdik dil-keş mestāneden
Ḳaysı cān ayrılmaḳ ister sin kebi cānāneden

Söylegin kemdür dehāniñden ezel esrārını
Neġmeñ açgay ilni efkārın tüzer cān tārini

Lerze tüşgay cism-i insāna terennüm eyleseñ
Ḳalbler lerzişle tüşgay sen tekellüm eyleseñ

Ṣūretiñ körgende ey cān-perveri zībā-maḳām
Āteş-i 'aşḳıñle her cān ṣūreti bolgay ġulām

Küyle söyle şi'rimi ey rūḥ-perver bī-melāl
Bir ṣadā ḳıl, bir nidā ḳıl körset āhengi cemāl

Kāināte çıḳ üyiñden eylegil bir iltifāt
Şekliñi körgende senden rūḥ kesb eyler ḥayāt

Naġme-sāziñdur medār-ı cism-i ḳudsī sözleriñ
Rūḥ-baḫşādur ṣadā ḳılgande Hicrān közleriñ

83. ḪARĀBELERGE ḲARAB
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Es-selām ey ḫarābe eyvānlar

Ey sefāletge ġarḳ olan şānlar

Ṭāḳlar ḳaṣr-ı ‘ālīler vīrān
Taşlar ḳubbeler yire yeksān

Ne üçün ey ḫarābe cimcitsen
İski bir şāne tāze ḥüccetsen

Tar olubsen baḫīlni köñlidik
Buzılubsen ḥasūdni fikridik

Künleriñ iski bir ridā-yı kefen
Kiçleriñ tar bir büyük medfen

Cim bolub ḳalmış āh āvāziñ
Çürimiş tāvuş naġme yü sāziñ

Ṣānki bir közge rūz-ı maḥşersen
İñ ḳadīm bir kitābe oḫşarsen

Ḥāldendür bütün ṣaḥīfeleriñ
Na’aşlardur ḥuṭūṭ-ı bī-eserіñ

Tupraġiñ her biri bölekçe kitāb
Ẓulmātiñ ḳıladı cānge ḫiṭāb

Dir ki ey şān-ı devlete maġrūr
Bu cihān eyledi kimi mesrūr

Şu perīşān zebān-ı ḥāl bile
‘Umriñ ötkarma dir ḥayāl bile

Āsmān rūḥ yir mezār olmış
Kürre-i ‘arż na‘ş ilen tolmış

Yoḳ kerem gerdişi muḥīṭiñden
Ḳafḳaradur ki üstiñ astiñden

Gāh şebdik sükūt içre türāb
Gāh maḥşersen ey cihān-ı ḫarāb

Kis ümīdiñni dünyādan “Hicrān”
Şul fenā ‘āleminde sen ḥayrān

84. YIĠLAMA YĀRİM KÜYİGE, MİLLET HEYKELİGE ḤİṬĀB[786]
7+7=14’lü Hece Vezni

Tur ey millet uyḳudan ḥasretlaşayluk
‘İlm üyige kirmaḳġa, ṣuḥbatlaşayluk

Yatma millet uḫlama, bīdārlaşayluk
Millī işler işlerge, tur bil baġlaşayluk

Yatmaḳ bolsa ḫob yatdiñ, imdi turmaḳ zamānı
Uyḳu ġaflet yalḳāvlik, cehāletniñ nişānı

Solmış güldik yüzleriñ, yaşlar saçur közleriñ
Üzme ümmīd dünyādan, it ḳayġulik sözleriñ

Tilsiz işsiz bilimsiz, bīmār millet evlādiñ
Hīç bir yirige yetmas, āh u fiġān feryādiñ

‘Ālem nūrge tolganda, bizler vulḳān içide
Barça çıḳdı sāḥilge, bizler ṭūfān içide

Dünyāge baḳ diḳḳatle, yatma ġaflet ḥasretde
‘Ālemdeki ṣan‘atge, köz ḳamaşgan furṣatda

Kiçdi ol ötgan zamān, ḥāżırda yengi zamān
Nā-dān millet maḥv olgan, oḳugan bilgan amān

Solgan güliñni böyle, tārīḫleriñden söyle
Köb zamān çekdiñ ġurbet, istiḳbāliñni oyle

Uḫladiñ bir neçe yıl, imdi ‘ilme ġayret ḳıl
Yalḳavlikni terk eyle, fen ‘ilminiñ yaḫşı bil!

Tur bizlerge yol körset, körpeñni üstiñden at
Bul teraḳḳī devrinde, yatmaġlik senga uyat

[786] Bu şiirin vezni yoktur.

Me’yūs olma ey millet, bolma nevmīd hem diḳḳat
Sevḳ it ‘ilme evlādiñ, ġayret ḳıl çekme ġurbet

Aġyār ‘ālim biz nā-dān, barça rūḥlik biz bī-cān
Özgege dünyā būstān, bizlerge zindān “Hicrān”

85. BAHĀR
MEF’ÛLÜ/FÂİLÂTÜ/MEFÂÎLÜ/FÂİLÜN

Köñlim ḫoş irdi mevsim-i faṣl-ı bahārden
Bād-ı ṣabā kitürdi ḫaber vaṣl-ı yārden

Ṭab‘-ı ṭabī‘at eylemiş eṭrāfı sebze-zār
Reşk eyleyordı bāġ-ı İrem bu diyārden

Bir yānda gül çiçekler atub tebranur çemen
Bir yānda bülbül āh çikür intiẓārden

Pür-şevḳ ḫoş leṭāfet ile kiltürar nesīm
Bir ḳoḳunı çemenden ve bir lāle-zārden

Baḳ diḳḳatiñle bir güle, bir serv sünbüle
Aç közleriñni ḳayılma güle rüzgārden[787]

Aġyāriñ aldı gülni gülābin tirip tirip
Gülşen ḫazāne döndi tüşüb i‘tibārden

Ne sende yāre meyl ne vaṣl üçün heves
Çek elleriñi imdi bu zevḳ iḫtiyārden

Evvelde sende bar idi ‘ilm ü fünūnġe ‘aşḳ
Şimdi ‘ibāret oldıñ o eski mezārden

Köb yatma ḳatma iste viṣāl-i cemāl-i yār
Bolma bahār ṣoñıda “Hicrān” zārden

86. ÖZ MA‘İŞETİMİZDEN
Serbest Vezin

[787] Bu mısranın vezni bozuk.

Arabamız ġıldıragi üç gez ü ġıldır ġıldır
Altı batman yüki birlen ḳıladur pildr pildr

Millet evlādı heme arabakeş ü ḥammāllar
Aft engārı ḳara kiyganı cüldür cüldür

Başḳalar ‘ilm ü hüner sāyeside yaḫşı yaşar
‘İlmsiz faḳr żarūretge bezer ḳuldur ḳuldur

Toldı tābi‘liġimiz Rusyaga illik yıl
Bilmeyin Rus lisanın közimiz müldür müldür

Biz ḳaçan acratamız fāyda birlen żararı
Lāf yalġan gep sözde ḳılamız güldür güldür

Kimge oġliñı oḳut Rusça diseñ tiñlamayor
Rusça bilse buzılur dir veci buldur buldur

Semavārge çıḳuşub yaş ḳarı çüldüraşür
İrteden keçġeçe çaynı içadur şuldur şuldur

Olturub maḳtaşadur atını işeklerini
Biri dir yorġa biri dir miniki düldür düldür

Üyde aç olturadur ḫātūnı ir tökme yiyar
Kiltürüb beçe bezmlerge kiter puldur puldur

Oynabān ḳarta ḳımar pullarnı bay biribān
Tām tişüb boġça oġurlab ādem öldür öldür

Söz ḳuruḳ bolsa kişiniñ ḳulaġıga yaḳmas
Aş birüb ton birübān ḳoynını toldur toldur

Munça bī-hūde tutaşub ḳızışursen “Hicrān”
İlge āhiñ eṣer itmas ötüniñ höldür höldür

87. MA‘ĪŞETİMİZDEN BİR MANẒARA
6+5/5+6=11’li Hece Vezni

Köb vaḳtlar uḫladuk imdi turayluk
Tañ atdı uyḳudan közni yiraylük

Ötmasun vaḳtımız ‘ilme yüraylük
Tizgine ‘ilmiñ üyige kiraylük
Ey millet uḫlama ‘ilm alur çāġı
Her millet ‘ilm aldı yandı çırāġı

Teñrimiz farż ḳılmış bizge oḳurnı
Köbimiz bilmasmız oḳur yazurnı
Biz yaḫşı köremiz uḫlab yaturnı
Başḳalar oḳutur güñ ü soḳurnı
Ey millet uḫlama ‘ilm alur çāġı
Her millet ‘ilm aldı yandı çırāġı

‘Umrını ṣarf itmiş ‘ilme babalar
Çekmişler ‘ilm üçün cebr ü cefālar
Bizler hem bolmayluk baḫt-ı ḳaralar
Bitsün yoḳ olsun bu keyf ṣafālar
Ey millet uḫlama ‘ilm alur çāġı
Her millet ‘ilm aldı yandı çıraġı

Babalar ḳılmışlar ‘ilme şitāb
Yazmışlar ḳança ḥesāb kitāb
Salmışlar mekteb medrese miḥrāb
Bizler yatarmız oḳumayın uḫlab
Ey millet uḫlama ‘ilm alur çāġı
Her millet ‘ilm aldı yandı çırāġı

Az bizde yaḫşı terbiyyetlik mektebler
Yoḳ bizlerde ‘ilme ciddī ṭalebler
Atalar ‘ilme pul bermas yir gepler
Toylarge aḳçalar niçe miñ ṣarflar
Ey millet uḫlama ‘ilm alur çāġı
Her millet ‘ilm aldı yandı çırāġı

Özgeler ittifāḳ bizde ḫıyānet
Özgede ‘ilm almak bizde cehālet
Özgelerde ġayret bizde ‘aṭālet
Özgede iḳtiṣād bizde sefāhat
Ey millet uḫlama ‘ilm alur çāġı
Her millet ‘ilm aldı yandı çırāġı

Dīnimiz men‘ itgan kişin ḥaḳḳın yirden

Biz ḥaẕer ḳılmaymız ḥaḳḳıñ yoḳ dirden
Puldeyse ḳattıġmız taşu timirden
Al dimek yaḳadur bizārmız birden
Ey millet uḫlama ‘ilm alur çāġı
Her millet ‘ilm aldı yandı çırāġı

Her yerde köçdi cuhūdlerge sevdā
Bizlerde ḥavlı sat baġnı satılā
‘İlimsiz her bir iş āḫiri veylā
Aç közni ey “Hicrān” ‘ilme bil baylā
Ey millet uḫlama ‘ilm alur çāġı
Her millet ‘ilm aldı yandı çırāġı

88. CEHĀLET ḲURBĀNI
DİKLĀMĀTİYE UṢŪLIDA Şİ’R BİRİNÇİ BÖLİM
8+8=16’lı Hece Vezni

Atam idi baylar bayı, köb idi yer su cāyı
Üyimizde her kün felav, tagide aḳardı māyı

Gümāşteler ḫidmetçiler, revāclik yürürdi işler
Niçe yerde saray dükkān, naḳşīn-kārlik ‘imāretler

Bir ṭarafda dihḳānçilik, ṣaḥrālarda çārvaçilik
Bir ṭarafda bāġ būstān, yaḫşı idi tirikçilik

Yaġlıḳ āşlar aşar idim, ferāġatde yaşar idim
Atam anam iş buyursa, boyın tavlab ḳaçar idim

Uḫlar idim kün çıḳġunça, oynar idim kün batkunçe
Pul tiküb aşuġ oynaşnı örgendim men unça munça

Yaşım boldı sekkiz yaşar, işim irdi oynar aşar
Terbiyyetsiz kette boldım, ḥasretlerim ḥaddin aşar

Örgengil dib ‘ilm ü edeb atam iltüb berdi mekteb
Şākirdler oḳusa sıḳ, men olturar idim ḳarab

Damullāmde bar üç kez tayaḳ, yoġanligi ikki barmaḳ
Pādeçiniñ gavrānidik, başġa tüşer taraḳ taraḳ

Mekteb menge boldı zindān, ‘aḳlım ḫayran közim giryān
Şunday meşaḳḳatler bilen, oḳub yürdim, neçe zamān

Ösgan idim irke büyüb, yürgan idim oynab külüb
Mekteb dise bezellerdim, yıġlar idim öfkem tolub

Bir kün sordı atam ḥālim, beyān ḳıldım öz aḥvālim
Öz ‘aybini yaşır deb ḳoyub, ata: dāmullām didim ẓālim

Atam cur dib ḳolım tutdı, başḳa bir mektebge iltdi
Dāmullāga ta‘yīnleb mini, özi üyge ḳarab kitdi

Ammā bu mektebde keltek, yoḳ ikan çarḫ-ı felek çilfek
Dāmullāsı hem yaḫşıgine, kördi mini öz oġlıdik

Terbiyyet ḳıldı her küni, oḳusun bilsün dib mini
Ammā mende ḳayda ḳulaḳ, tiñlamadım hīç birini

Mini işim irdi muşlaş, yaḳa yırtış urış talaş
Āşıġ oynaş yanġaḳ atış, bil baġlaşıb tüşmaḳ küreş

Dāmullām ḳıldı köb naṣīḥat, oyın ornıge yaz dib ḫaṭ
Dāmullā sözi yaḳmas idi, bolur idim cüde diḳḳat

Dāmullā boldı menden bīzār, balalar hem çekdi āzār
Ḳuvdı mektebden haydadı, imdi boldım tāze bī-kār

89. İKKİNÇİ BÖLİM
8+8=16’lı Hece Vezni

Her kün çıḳıb semavārge, ülfet boldım yamanlarge
Örgendim ḳımār oynaşnı, yoldaş bolub çofanlerge

Sa‘ādet-i dünyādan keçdim, neş’e çekdim şarāb içdim
Toġrı yoldan azġurdılar, mey-ḫānelerde pul saçdım

Bī-bāklerge ḳoşılub yürdim, maḥfī buzuḳ ṣuḥbet ḳurdım
Atam naṣīḥatin almay, turma, zindānlarnı kördim

Yüri yüri boldım yamān, mehribānlar ḳaçdı mendān
Ḳımār şarāb-ḫānelerde, her kün ḳılur irdim cevlān

Boldım müsrifler müsrifi, gerāv irdi, tünü düni
Aç ḳalgande üyge kilüb, bolur idim mü’min ṣūfī

Āş ḳılmaḳġa ‘ayyār idim, āş vaḳtıda ṭayyār idim
Naṣīḥat ḳılgan kişiden dünyāda men bīzār idim

Urış muşlaş irdi işim, iġvā irdi içgan āşım
Bir kün başım yarılurdı, bir kün sinür irdi tişim

Atım bar yaḫşı arġımaḳ, çapar irdim her kün ulaḳ
Bir kün muġayyeb bolub kilüb, bir kün bolur idim çolaḳ

Mihri-bān anam yıġlar zār, min birürdim yene āzār
Süt ḥaḳḳını ḥaḳlamadım, āḫirde boldım şunday ḫār

On sekkizge toldı yaşım, yoḳ irdi özge ḳardāşım
Atam öldi yer su ḳaldı, zerge batdı yalġuz başım

Dünyā mini ḳuturturdı, yaman dostlar yoldan urdı
Āḫirini oylamadım, maġrūrlik yoldan azġurdı

Sefāhatge boldım maġrūr, şerāretge irdim mesrūr
Gastense ristaranlarde, keçe kündüz ḳıldım mürūr

Ḳıldı ḳoldan dünyā güẕār, boldım tāze renc ü ḫumār
Yir satişge ḳaldı künim, boldım āḫir ġamge dūçār

Dünyā menge birdi firīb, devlet kitüb boldım ġarīp
Sa‘ādetden ba‘īd oldım, felāketge boldım ḳarīb

Külfet menge eşik açdı, ġurbet başge miḥnet saçdı
Māl-ı dünyā devlet kitdi, hem-rāhlerim taşlab ḳaçdı

Bāġ-ı būstān kitdi ḳoldan, çöntak ḳuruḳ ḳaldı puldan
Barçasini berdim berbād, turmuşım farḳı yoḳ ḳuldan

Ḥasretlerim ḥaddin füzūn, hīçkim mendik bolmas zebūn
Közlerimden aḳar ḳan yaş ciġerler pāre baġrım ḫūn

Tirikligim cehennemdür, turmuşım tün ü kün ġamdur

Ṣoñ füşeymān fāyde bermas, közim giryān dīdem nemdür

Yemaḳġa nānge boldım zār, çapanım iski özim ḫār
Küçü ḳuvvet kitdi ḳoldan, ḳımırlaşge yoḳtur medār

Oḳumadım boldım nā-dān, ḥaẕer ḳılur menden insān
Sizler menden ‘ibret aliñ cehāletge boldım ḳurbān

‘İbret bolsun sizge bu ḥāl, cehāletde yoḳtur kemāl
‘İlimsizlik ḳılgay ḫarāb, “Hicrān” bolur ehli ḍalāl

90. ÖZ MA‘İŞETİMİZDEN
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Köb ḳızıḳ bul cihānnı sevdāsı
Körünür reng bezek temāşāsı

Her yire barsa sözi maḳbūldur
Kimni bar bolsa nuḳre ṭillāsı

Ger faḳīr ölse açlıkdan kim[788]
Bolmaġay baynı ẕerre pervāsı

Toy ḳılub āş berür ġanīlerge
Kembaġal kirse heyde heydası

Ton birür aġniyā imāmlarge
Kembaġal parça nānnı şeydāsı

Ṣarf itar toyge pulnı miñ miñleb
Yoḳ ḫayālinde mekteb inşāsı

‘İlm üçün pulnı közleri ḳıymas
Kim bilür barmu yoḳmu paydası

Cümlesi baynı sözini aytur
Ḫāh işān ü ḫāh mullāsı

‘İlmden istesañ nişān yoḳtur

[788] Bu mısranın vezni bozuk.

Başıda bar ḳazança sallası

Ḫalḳa bir pulça ḳıymeti yoḳdur
Her kimseniñ bolsa ‘ilm dānāsı[789]

Tañ atur kün batur öter devrān
Yoḳtu milletni ẕerre bālāsı

Her kişi öz ma‘īşetin ister
Kimge lāzım milelni ġavġāsı

Toġrı söz tuġanige yaḳmaydur
Bu sözimdür zamān teḳāżāsı

Kördimü barça menfa‘at-i millet[790]
Ey; zamānniñ edīb-i a‘lāsı

Cem‘iyet meclīsine barmasalar
Yoḳtu yaġlu palav nişallāsı

Ey közim ḳan tök aġla “Hicrān” bol
İşte milletge buldur evlāsı

91. SEFĀHAT ‘AYN-İ FELĀKET
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/FEÛLÜN

Sefāhat āfet-i cāndur cihānde
Sefāhat bizdedür uşbu zamānde

Yuḳumlik bir marażdendür sefāhat
Yuḳub andın tuġulur her felāket

Sefāhat maḥv ider ‘umriñ ḥayātiñ
Ümīd itme sefāhatden necātiñ

Sefāhat eylegey māliñni tārāc
Bolursen āḫiri nā-merde muḥtāc

Birübdür Ḥaḳḳ senga cüz iḫtiyārı

[789] Bu mısranın vezni bozuk.
[790] Bu mısranın vezni bozuk.

Rıżā irmas buzuḳ kāriñā barī

ʻAzīz ʻumriñni ġafletde keçürme
Sefāhat cāmını nefse içürme

Şerīʻat yolıda ḳıl istiḳāmet
Sefāhat āḫiri ḥasret nedāmet

Düşün cān-ı ʻazīziñ iḥtiyāṭ it
Muṣaffā bol peġamber artıdan kit

Sefāhat oylama ārām-ı cāndur
Bütün vicdān ile cānge ziyāndur

Faḳīrlikni pula satub alursen
Düşüngil düşmene muḥtāc ḳalursen

Sefāhat düşmeni nāmūs şe'niñ
Büyük bir āfeti rūḥ-ı revāniñ

Ḳabāḥatdur, sefāletdür, sefāhat
Ne "Hicrān"lıġ felāketdür sefāhat

92. NİME KİMİNKİ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ḫāce ḫār u söz heme bendāniki
Aḳça pullar ṣāḥib-i cündāniki

Nige ḫāmūş oldıñ ey ʻaḳl-ı ḫıred
Boldı dünyā kār-i şermendāniki

Şirket eyleb arbe-keş hem bolmaduk
Her küni miñlerçe ṣom küyganniki

Nesye alub süt içedür bizni ḫalḳ
Misk, ḳaymaḳ fabrik ü bankaniki

Bolmasa māyı ġıcırlaydur oḳı
Barça işniñ miḥveri tenganiki

Ger faḳīr olsañ dimes ḥāliñ nedür
Mehribānlıġ altun u dinganiki

İski ton bolsañ bolursen ḫār u zār
‘İzzet ü ḥurmet tonı yanganniki

‘İlmden baylik yuḳarıda turar
Ṣuḥbet ü meclis sīlıḳ sellāniki

‘İlm üçün bir pulnı ḳıymas közleri
Ristorande tengeler yallāniki

Çeşmimizni basdı ġaflet perdesi
Tinç ü rāḥat közleri bünyāniki

Sādelik bāzārı boldı heb kesād
Sud ḳılmaḳ muḥkem ü dānāniki

Kemçilikni naẓm ile taḳdīm itar
İşte bu “Hicrān” digan ustaniki

Ketebehü Mullā Artuḳ Ṣoñ

Ḥāmem tökiyor ḥūn-ı cigerden ġazeliyyāt
Āyne-yi her millet irür til edebiyāt

EDEBİYĀT
Avlānī
Millī şi‘rlerden 4 nçi cüz
Şā‘ir u nāẓımı ‘Abdullah Avlānī

Birinçi Ṭab‘ı
Nāşiri Mekteb kütübḫānesi
Ḥaḳḳ-ı ṭab‘ı maḥfūẓdur

1334/1915
Rebī’ü’s-ṣānī/Fivral
Lit. G.Ḫ. Arifjonova Taşkent
Maṭba‘a-yı Ġulāmī

BİSMİ'LLĀHİR-RAḤMĀNİ'R-RAḤĪM

93. ḤAMD
MEF'ÛLÜ/FÂİLÂTÜ/MEFÂÎLÜ/FÂİLÜN

Ḥamd olsun ey Ḫudāy senga bī-'aded ṣenā
Ādemni eylediñ ḳara tufraġdan binā

Kökde melekler 'arż-ı 'ubūdiyyetiñ ḳılur
Yirde ḳılur 'ibādetin insānlariñ edā

Ḳudretleriñni hīç yeriga 'aḳl irişmagay
Ṣan'atleriñdin 'āciz irür fehm ey Ḫudā

Ṣun'iñ bahārıdan ösadur bāġ-ārā çemen
Reyḥān u sünbül ü gül ü ra'nā-yi cān-fezā

Tüşmiş dimāġ-ı bülbüle gülniñ maḥabbeti
Şām u seḥer gül 'aşḳıda bülbül ḳılur ṣadā

Söyler şekerniñ 'aşḳıda ṭūṭī-yi bī-zebān
Ḳumrını ḳayd-ı dām ḳılan dāne-yi bī-behā

Her ẕi-vücūde nefes virübsen ḥayāt üçün
Her ẕi-ḥayāt nefsi üçün cān ḳılur fedā

Aġyāre virdiñ 'ilm ü fünūn 'aşḳını öziñ
Biz irse barça cāhil ü nā-dān bī-nevā

Dostıñ ḥabīb seyyid-i muḫtār ḥürmeti
Ümmetlerini ḫāb-ı kesāletden it cüdā

Yā Rabb ġarīb milleti huş-yār eyle dib
"Hicrān" ḳuliñ köterdi ḳolın eyleb ilticā

94. NA'T-I ḤAŻRET-İ RESŪL-İ EKREM
MEF'ÛLÜ/MEFÂÎLÜ/MEFÂÎLÜ/FEÛLÜN

Ḳur'ān-ı Kerīm nāzil idüb bizlere Ḥālıḳ
Vaḥy ile yubardı anı peyġambere Ḫālıḳ
Emr eyledi bizlerge 'amel ḳılmaġa Ḫālıḳ

Gönderdi resūlini bu ümmetlere Ḫālıḳ

ḪOR
Bir nāmı “Muḥammed” bir nāmıdır ‘Aḥmed’ ḳurbān anga ümmet[791]
Ol ma‘den-i ‘ilme, ol mādde-yi dīne, ol ṣāḥib-i ḥilme
Aḥsen toġrı ‘ilme, toġrı fenne, toġrı dīne
Cān ṣadaḳa bosun ḫulḳına fażl u keremine

Biz ümmet irür senga ayā seyyid-i bernā
Peyġamberimiz sen bizi ey gevher-i yektā
Sen ikki cihān bā’iṣi sen ḫāce-yi Ṭā-Hā
Sen birle ‘aceb taptı şeref Yeṣrib Baṭhā

ḪOR
Bir nāmı “Muḥammed” bir nāmıdır ‘Aḥmed’ ḳurbān anga ümmet
Ol ma‘den-i ‘ilme, ol mādde-yi dīne, ol ṣāḥib-i ḥilme
Aḥsen toġrı ‘ilme, toġrı fenne, toġrı dīne
Cān ṣadaḳa bosun ḫulḳına fażl u keremine

Bir şer‘-i şerīf ümmet üçün eylediñ iḥsān
Tā rūz-ı cezā cārīdir aḥkāmı firāvān
Ey ümmī laḳab ṣaḥib-i dānende-yi Ḳur’ān
Kim żikr ile nāmiñni mükemmel olur īmān

ḪOR
Bir nāmı “Muḥammed” bir nāmıdır ‘Aḥmed’ ḳurbān anga ümmet
Ol ma‘den-i ‘ilme, ol mādde-yi dīne, ol ṣāḥib-i ḥilme
Aḥsen toġrı ‘ilme, toġrı fenne, toġrı dīne
Cān ṣadaḳa bosun ḫulḳına fażl u keremine

‘Ālem heme güm-rāh idi sen rāh-ber oldıñ
Aynı bir işāret idübān ikkige böldiñ
Ümmet ġamıda şām seḥer ḳayġuga toldıñ
Lāle gülini ‘āleme neşr itdiñü soldıñ

ḪOR
Bir nāmı “Muḥammed” bir nāmıdır ‘Aḥmed’ ḳurbān anga ümmet
Ol ma‘den-i ‘ilme, ol mādde-yi dīne, ol ṣāḥib-i ḥilme
Aḥsen toġrı ‘ilme, toġrı fenne, toġrı dīne

[791] Koro şeklinde tekrarlanan dörtlükler vezinsizdir.

Cān ṣadaḳa bosun ḫulḳına faż̧l u keremine

Ol künki çıḳub ‘arş-ı mu‘allānı yarutdiñ
Levḥ-i ḳalem ü kürsī vü ẕībānı yarutdiñ
Ol cennet-i Firdevs-i muṣaffānı yarutdiñ
Şems ü ḳamer ü menzil-i me’vānı yarutdiñ

ḪŪR
Bir nāmı “Muḥammed” bir nāmıdır ‘Aḥmed’ ḳurbān anga ümmet
Ol ma‘den-i ‘ilme, ol mādde-yi dīne, ol ṣāḥib-i ḥilme
Aḥsen toġrı ‘ilme, toġrı fenne, toġrı dīne
Cān ṣadaḳa bosun ḫulḳına faż̧l u keremine

Ḥaḳḳ virdi senga çün şeref-i ḫilḳat bölek
Gerd-i ḳademiñ birle mu‘aṭṭar idi eflāk
Rıḍvān melek ḥüsniña aḥsen didi ey pāk
Evṣāfiñi miñden birine yetmagay idrāk

ḪOR
Bir nāmı “Muḥammed” bir nāmıdır ‘Aḥmed’ ḳurbān anga ümmet
Ol ma‘den-i ‘ilme, ol mādde-yi dīne, ol ṣāḥib-i ḥilme
Aḥsen toġrı ‘ilme, toġrı fenne, toġrı dīne
Cān ṣadaḳa bosun ḫulḳına faż̧l u keremine

Dünyā közi hīç körgen imas sen kebi üstād
Faḳr ehlini köñlini ḳılurdiñ heme vaḳt şād
Ey dürr-i yetīm ‘āleme virdiñ güzel irşād
Çin ḥürriyet irdi o zamān her kişi āzād

ḪOR
Bir nāmı “Muḥammed” bir nāmıdır ‘Aḥmed’ ḳurbān anga ümmet
Ol ma‘den-i ‘ilme, ol mādde-yi dīne, ol ṣāḥib-i ḥilme
Aḥsen toġrı ‘ilme, toġrı fenne, toġrı dīne
Cān ṣadaḳa bosun ḫulḳına faż̧l u keremine

Ey ḳıble-yi ‘ālem sen idiñ raḥmet-i ma’būd
Bu dīn-i mübīn oldı vücūdiñ ile mevcūd
Sansız ṣalavat olsun ayā Aḥmed Maḥmūd
Hicrānları maḥşerde şefā‘atga çaḳır zūd

ĦOR
Bir nāmı “Muḥammed” bir nāmıdır ‘Aḥmed’ ḳurbān anga ümmet
Ol ma‘den-i ‘ilme, ol mādde-yi dīne, ol ṣāḥib-i ḥilme
Aḥsen toġrı ‘ilme, toġrı fenne, toġrı dīne
Cān ṣadaḳa bosun ḫulḳına fażl u keremine

95. İSMĀ‘ĪL BİK RŪḤINA
MEF’ÛLÜ/FÂİLÂTÜ/MEFÂÎLÜ/FÂİLÜN

Ey ümmetiñ babası büyük nükte-dān idiñ
Milletni ḥāline düşünen tercemān idiñ
İrdiñ edīb-i kāmil ṣāḥib-i lisān idiñ
İslām ‘ālemine bütün mehri-bān idiñ
Millet işini heb çalışub işlegan idiñ
Ḥaḳḳ raḥmetine lāyıḳ cennet-mekān idiñ

Tolsun Ḫudānı raḥmetige merḳadiñ sini
Dönsün saray-ı maġfirete mesnediñ sini
Özgermedi olança güzel meslegiñ sini
Sevḳ itdi ‘ilme bizni bütün ġayretiñ sini
Aṣliñ Ḳırımlik irdiñ uluġ ẕādegān idiñ
Ḥaḳḳ raḥmetine lāyıḳ u cennet-mekān idiñ

Her cānge saldı ḥasret ile yās mātemiñ
Ġayb itdi şānlı bir kişin İslām ‘ālemiñ
Dünyādan uçdı āḫirete rūḥ-ı pür ġamiñ
Bolsun behişṭde ḥūr ile rıḍvān hem-demiñ
Millet işide ḳartayubān çarçagan idiñ
Ḥaḳḳ raḥmetine lāyıḳ u cennet-mekān idiñ

Dünyāge sinçe dāhi-yi dānende kilmagay
Feryāda sinçe bülbül-i ḫānende kilmagay
Sendik faṭānet ehli metīn bende kilmagay
Fa’āl içinde sin kebi bāfenda kilmagay
Bizlerni nūr-ı ma‘rifete başlagan idiñ
Ḥaḳḳ raḥmetine lāyıḳ u cennet-mekān idiñ

Ey ṣāḥib-i lisān-ı fāṣāḥat livā-yi necīb
Üstād idiñ mu’allim idiñ bizge ey edīb
Nāṭıḳ idiñ muḥarrir idiñ iñ büyük ḫaṭīb
Nuṭḳıñdan oldı milletiñ efrādı bī-naṣīp

Āb-ı ḥayāt barça lebi teşnegān idiñ
Ḥaḳḳ raḥmetine lāyıḳ u cennet-mekān idiñ

Dünyāge kilse her kişi bir kün ḳılur sefer
Her cism ölür cihān-fenā işte nām-ver[792]
Likin seniñçe şān kitmaḳġa kim? yitar
Meydān-ı ma'rifetde tapar sençe kim? Ẓafer
İrdiñ ġayūr-ı Rüstem-i İslāmiyān idiñ
Ḥaḳḳ raḥmetine lāyıḳ u cennet-mekān idiñ

Dünyāda her kim işlese ḫayr işte nām alur
'Ālemde ḳança yürdi mi? ilden selām alur
Dünyādan ötse cismi kiter ismi kām alur
Ölgen ṣoñ anga her kişi tilge kelām alur
Üstād-ı ḫalḳ devlete ṣāḥib-nişān idiñ
Ḥaḳḳ raḥmetine lāyıḳ u cennet-mekān idiñ

İt ḥasretiñni imdi ḥużūr-ı peġambere
Çekġan ġamiñ söyle o hādī-yi ekbere[793]
Bizden şikāyet ile barıb rūḥ-ı servere
Bir nuṭḳ söyle bizden oşal şāh-ı servere
Söz söylemaḳġa nāṭıḳ heb ḳahramān idiñ[794]
Ḥaḳḳ raḥmetine lāyıḳ u cennet-mekān idiñ

96. RÜ'YĀ
MEFÂİLÜN/FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

U kiçe kim şeb-i tārīk ḳıldı istīlā
Bu ṣaḥnede körinür benga bir 'aceb rü'yā

Cihān yüzini basıb ḳırmızı ḳızıl ṭūfān
Fecī' ḳoḳusı vardur ki cirkanur insān

Vebāmı? Ḳahr-ı ilāhīmi? Fī belā bilmem
Ġażabmı? Merg-i müfācātmı? Daha bilmem[795]

Faḳaṭ köñil müterеddid pür-ıżṭırāb melūl

[792] Bu ve sonraki mısranın vezni bozuk.
[793] Bu mısranın vezni bozuk.
[794] Bu mısranın vezni bozuk.
[795] Bu mısrada hece sayısı bir tane eksik.

Ḳılur fecī‘ bu şebni ḳaçan ṣabāḥı ḥulūl

Sükūt içinde şevḳān-ı cāne eyleyor seylān[796]
Firāş-ı ḫāba çekilmekde ḫalḳ bī-pāyān

Nedür bu ma‘reke meydānıdur belā-yı ḥayāt
Şu ṣaḫna fācı‘asıdan bolurmı? Fevz-i necāt

Ḳılur şu diñize insān özini pervāne
Keçüb oġul ḳızıdan baḳmayor pulu cāne

Bunga zamān ḥukemāsı tapalmayor çāre
Bütün cihān bu kiçeniñ tañı birle āvāre

Bu ẓulmet içre cüdā neçe ḫān [u] mānından
Bu çarḫ-ı kec-rev utanmazmı ? imtihānından

Şu ‘aṣr imiş medeniyyet, şudur imiş gūyā
Cihān içindeki insāniyet imiş rü’yā

Ṣabāḥ ümmīdide siskandım uyḳudan “Hicrān”
Tüşümmi? yāki ḥayālimmi? bilmezim el’ān

97. ḲIMĀR-BĀZNI ḲIMĀR-BĀZGE NAṢĪḤATİ FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Bendey bolsañ yutḳuzub bī-‘ār men dib yıġlaġıl[797]
Çöntegimde bir pulım yoḳ zārmen dib yıġlaġıl

Vālideñni faḫtasını ur ḳımārge bāy bir “I”
Oġrı sen dib uşlasa nā-çārmen dib yıġlaġıl

İrtedin aḫşamġaça oynab yürügil bī-melāl
Keçḳurun āş vaḳtide ṭayyārmen dib yıġlaġıl

Yaḫşilikġa undasa her kim sini salma ḳulaḳ
Men naṣīḥat ehliden bī-zārmen dib yıġlaġıl

İşleseñ bolmaydımı? küç ḳuvvetiñ barku dise

[796] Bu mısranın vezni bozuk.
[797] Bu mısranın vezni bozuk.

Saġ imasmen bī-ḳuvet bīmārmen dib yıġlaġıl

Kökregiñ zaḫga berib yatgil yaḳañi çāk etip
Tur balam! dise anañ uḫlarmen dib yıġlaġıl

Ger yamanlar ṣuḥbetiġa çarlasa ṭayyār bol
Yaḫşılar yoḳlar ise murdārmen dib yıġlaġıl

Oynama oġlım ḳımār dib yıġlasa “Hicrān” anañ
Örgenib ḳaldım nitay ḫumārmen dib yıġlaġıl

98. TOY ḤAḲḲINDA – LAṬĪFE KÜYİGE[798]
Serbest Vezin

Toyniñ başıda, maṣlaḥat āşıda
Samsa ḳılub kebāb ḳoymak bid‘at imasmu?
Oḳusun yāşlarımız, bid‘atnı taşlarmız
Kitsün ġaflet, kilsün himmet, yaşasun millet
Toyniñ āşıda, tamniñ başıda
Naġare ḳaḳub, surnay çalmak ḥasret imasmı?
Oḳusun yāşlarımız, bid‘atnı taşlarmız
Kitsün ġaflet, kilsün himmet, yaşasun millet
Ḳazan başıda, tavan ḳaşıda
Bilini baylab, baylar törge miḫnet imasmı?
Oḳusun yāşlarımız, bid‘atnı taşlarmız
Kitsün ġaflet, kilsün himmet, yaşasun millet
Toyge kirişde, çizilib turışda
İçkeri kirüb, ḳaytub çıḳmak külfet imasmı?

(I) Bu ikki beyt ḫalḳ edebiyātıdan alınub yazıldı

Toy künleride eşik aldıda
Biş yüz kişi çizilib turmak ġaflet imasmı?
Bāylar kilişde, āşge kirişde
Törge alıb ‘izzet ḳılmak zaḥmet imasmı?
Kembaġal kilişde āşge kirişde
Kit kit dibān ḳuvlab varmak uyat
Baylar kilgande, çinni leganda
Āşu ḳazı kitürüb ḳoymak ḥayret imasmı?

[798] Bu şiir, vezinsizdir.

Kembaġal kilgande, safal leganda
Bir aşım āşnı aşab kitmek ġurbet imasmı?
Bāylar kilgande, āş yib bolgande
Kem-ḫāb çāpān aṭlas kiymek rüşvet imasmı?
Toy künleride, kiçeleride
Uḫlamasdan ḫidmet ḳılmak ẕillet imasmı?
Toy ötkande, pul kitgande
Ḳarż-dār bolub sınub ḳalmak nekbet imasmı?
Toyçı kişige, bid‘at işige
Miñ miñ ṣomlar isrāf ḳılmak cinnet imasmı?
Bilgan kişige, toy ḳılmuşıge
Mevlūd ḳılub ḥatne ḳılmak sünnet imasmı?
Balalik kişige, ‘ilm oḳuşıge
Pul ṣarf itüb terbiyye ḳılmak devlet imasmı?
Her bir kişige, millet işige
‘Ālim bolub ḫidmet ḳılmak ni‘met imasmı?
Ġāfil kişige, dīnniñ işige
“Hicrān” bolub ġayret ḳılmak ḫidmet imasmı?

ḪOR

Oḳusun yaşlarımız, bid‘atni taşlarmız
Kitsün ġaflet, kilsün himmet, yaşasun millet

99. ARZIMAS
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Āyā ġāfil cihān ‘ayşı baġır ḳāniñġe arzır mu
İsiz ‘umriñ cehāletde yegan nāniñġe arzır mu

‘Ulūm u terbiyyetden bī-ḫāber evlādiñ ey ġāfil
Ḳılan toyu temāşāñ ḫāne-i vīrāniña arzır mu

Bu dünyā ‘ayşige bar u yoḳiñni ṣarf ḳılġaysen
Ḳara yer astige kirgande ārmānıñġa arzır mu

Ḫāyālü ḫāṭırıñda bī-nevālerge mürüvvet yoḳ
Ḥasīslikde keçen ḥāl-ı perīşānıñġa arzır mu

Uruġ tuġanlariñni barçası senden imas ḫoşnūd
Bu yañlıġ mihrsizliġ baġr-ı sūzānıñġa arzır mu

Cimciddiñ cem‘ ḳılgan şeyleriñ gūr aġzında ḳalgay
Saḫāvetsiz mürüvvetsiz giden cānıñġa arzır mu

Ḳalur dünyāda māliñ sen kitarsen dār-ı uḫrāge
Saḫīler aldıda ḳılgan püşey-mānıñġa arzır mu

İş ötgen ṣoñ püşey-mān ey birāder kār ḳılmaydur
Çekib ḥasret nedāmet āh-ı efġānıñġa arzır mu

Bilürsenmi? sen ol ḳavmi necīb İslāmiyānsınkim
Ṣaḥāif birle dünyā tolsa Ḳur’ānıñġa arzır mu

‘Adālet toġrılikni emr ider Ḳur’ānımız bizge
Düşün kīnü ‘adāvet nūr-ı īmānıñġa arzır mu

Çıḳıb “El-mü’minūne iḫve[ti]”den meslegiñ yāhū
Ayıl dostım fenā iş pāk vicdānıñġa arzır mu

Ḳanı ülfet, ḳanı uḫuvvet, ḳanı Ḥaḳḳdan gilen fermān[799]
Ḳanı bizlerde ‘āmil-i dāġ “Hicrānıñġa” arzır mu?

100. ḤAḲĪḲAT OLSUN BU ḤAYĀL
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Kiliñ ey dostlar keyf ü ṣafānı taşlamaymız mu
Vefāsız dünyāda mihr ü vefānı başlamaymız mu

Öter dünyā, kiter dünyā, ḳalur köñildeki ārmān
Ġanīmetdür ‘azīzim ‘umrımız iş işlemeymiz mü

Aramızda bizim işçi kişiniñ ḳıymeti yoḳtur
Baḳıb inṣāf ile işlavçını alḳışlamaymız mu

Bizim evlādımız hem ‘ilm u ‘irfān bilsün örgensün
Yetar ġaflet, yetar ẕillet binānı ḫoşlamaymız mu

Fünūn u ‘ilmsiz dünyāda turmaġlıḳ muḥāl el-ḥāl
Bu künden ibtidā nūr u żiyānı uşlamaymız mu

[799] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.

Kilür bir kün ecel bādı ḥazāne döndürür ‘umriñ
‘Azīz cāndan ‘azīz evlādımız bahuşlamaymız mu

Cihān bāzārıda efsūs tüşdük ḳadru ḳıymetden
Cehāletden keçüb ‘ilm üyini āġūşlamaymız mu

Yetar āhu fiġān “Hicrān” yetar bu ḫāb-ı be-pāyān
Ayılmaḳ vaḳtidür ġaflet başıga muşlamaymız mu

101. ‘İLME TERĠĪB[800]

Serbest Vezin

“Leylī, Mecnūn” opresindeki küylerden şarḳı “ey bī-kesü bī-çāre” küyige salınub yazıldı.

Ey ‘ilmsiz aḥvāli zebūn ġāfil ü nā-dān millet
Efsūs ki her bir işiñ oldı ġam endūh
Āh cehl, cehl, cehl, belādur, belādur[801]
Cāhil kişiler derde mübtelādur

Mektebde irür nūr żiyā ḥāṣıl-ı ‘irfān millet
Mekteb diganiñ cehl belāsını devāsı
Āh cehl, cehl, cehl, belādur, belādur
Cāhil kişiler derde mübtelādur

Aġyārlar aldında bütün bī-ser ü sāmān millet
Yavrupanı kör neyledi ‘ilmile cihānnı
Āh cehl, cehl, cehl, belādur, belādur
Cāhil kişiler derde mübtelādur

Besdür böyle ġaflet senga ey ḫāṭırı vīrān millet
Şāyed tapılur istese bu derdiñni devāsı
Āh cehl, cehl, cehl, belādur, belādur
Cāhil kişiler derde mübtelādur

Eṭrāfiña baḳ közleriñ aç dīdesi giryān millet
Baḳ diḳḳat ile ‘ilm ile pür nūrdur ‘ālem
Āh cehl, cehl, cehl, belādur, belādur
Cāhil kişiler derde mübtelādur

---

[800] Bu şiir, vezinsizdir.
[801] Bu bir beyt Keşkükde yazılmış mua‘llim: Āṣıf Efendiniñ şi‘rinden alındı.

‘İlm almaḳı farż itdi bize āyet-i Ḳur’ān millet
Ṣad ḥayf ki bizlerde ‘amel ḳılġuçıdur az
Āh cehl, cehl, cehl, belādur, belādur
Cāhil kişiler derde mübtelādur

Peyġamberimiz ‘ilm oḳu dib eyledi fermān millet
Tākiġeçe bizler ḳalamız cāhil ü nā-dān
Āh cehl, cehl, cehl, belādur, belādur
Cāhil kişiler derde mübtelādur

Her ṭāife ‘ilm ile ṣanāī‘le ḳılur her yeri būstān millet
Bizler ise yalḳavlik ile cehlge ḳurbān
Āh cehl, cehl, cehl, belādur, belādur
Cāhil kişiler derde mübtelādur

Oylab köriñ ‘ālemde mi bar biz kebi “Hicrān” millet
Āh dengaseliḳ dengaseliḳ bizni yıḳadur
Āh cehl, cehl, cehl, belādur, belādur
Cāhil kişiler derde mübtelādur

102. MİLLETGA ḤİṬĀB
14’lü Hece Vezni

Şarḳi küylerden “söyle bir görek ‘Arab” küyige salınub yazıldı. “Taṣnīf” mūsīḳī

Közleriñ aç ey millet, köb zamān ġāfil yatdıñ
‘Umriñ ötdi yatmaḳda, ḳayġuge tāze batdıñ
Kitdi şān u şerefiñ, māzār taşıdik ḳatdıñ

ḤOR
Ey ….. tākiġeçe ġaflet içre yatamız
Kiliñ yāşlar cehāletni atamız
Bizge bukün ‘ilme kirişmek kerek
Bizge bukün ‘ilme tirişmek kerek
Ey millet-i ḥasret-keş, yoḳ sende ‘ilme raġbet
‘İlm almaḳla aġyārıñ, rāḥat yaşayor rāḥat
Bolma nevmīd ey İslām, sende eyle bir ġayret

ḤOR
Ey ….. tākiġeçe biz oḳuvdan ḳaçamız
Kiliñ yāşlar millī mekteb açamız

Bizge bukün ‘ilme kirişmek kerek
Bizge bukün ‘ilme tirişmek kerek
‘İlm olmasa ey cānān, sevdā ticāret olmaz
‘İlm olmasa ey yārān, yaḫşı ‘ibādet olmaz
‘İlm olmasa hīç bir ān, ḥużur u ḥalāvet olmaz

ḪOR
Ey ….. tākiġeçe ġaflet içre yatamız
Kiliñ yāşlar cehāletni atamız
Bizge bukün ‘ilme kirişmek kerek
Bizge bukün ‘ilme tirişmek kerek
Cāhillikdür yamān iş, bizlerge belā boldı
Tüşdük ḳadr ḳıymetden, işler köb penā boldı
Nā-dānlik arḳasıda, baru yoḳ edā boldı

ḪOR
Ey ….. tākiġeçe biz oḳuvdan ḳaçamız
Kiliñ yāşlar millī mekteb açamız
Bizge bukün ‘ilme kirişmek kerek
Bizge bukün ‘ilme tirişmek kerek
‘İlm u dānişle bolar, vīrāne būstān millet
Ġayret himmetle insān, bolur şād-mān millet
Bar mı bizdik dünyāda, dengese “Hicrān” millet

ḪOR
Ey ….. tākiġeçe ġaflet içre yatamız
Kiliñ yāşlar cehāletni atamız
Bizge bukün ‘ilme kirişmek kerek
Bizge bukün ‘ilme tirişmek kerek

103. MİLLĪ NAĠME[802]
MEFÂİLÜN/FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Şāh ‘Abbās opirasıdaki şarḳı küylerden birige taṣnīfige salınub yazıldı.

Bar mı millet ḫaberiñ, ḳırıldı bāl u periñ
‘Ulūmsız yaşamaḳdan sin olmışsen tāḳaçı
Fünūnsız yaşamaḳdan sin olmışsen pādeçi

[802] Bu şiirin bazı mısralarında vezin bozukluğu mevcuttur.

ḤOR
Yaşa, yaşa, yaşa millet ẕekāvātıñ vardur
Sa‘ādetiñ sini ‘ilm iledür keçürme zamān
Yaşamaḳıñ sini ‘ilm iledür bolursen āmān
‘İlim almasañ ḫātırıñ, hīç ḳalmagay eşeriñ
‘Ulūmsız yaşamaḳdan sin olmışsen çaḳaçı
Fünūnsız yaşamaḳdan sin olmışsen yaḳaçı

ḤOR
Yaşa, yaşa, yaşa millet ẕekāvetiñ vardur
Sa‘ādetiñ sini ‘ilm iledür keçürme zamān
Yaşamaḳıñ sini ‘ilm iledür bolursen āmān
Bar mı ‘ibret naẓariñ, hīç ḳalmadı hızıñ
Yalḳavlikde yaşamaḳdan sin olmışsen çegaçi
‘İlm almayın yaşamaḳdan sin olmış sen padaçı

ḤOR
Artar ġamiñ elemiñ, yoḳtur ḳolda ḳalemiñ
Yazuv bilmay yaşamaḳdan sin olmışsen mazaçı
Oḳumayın yaşamaḳdan sin olmışsen ‘azāçı
Yoḳtur ciñsiz[803] eriñ, tilsiz ḳulaḳ kāriñ
Anḳavlikde yaşamaḳdan sin olmışsen kūzeçi
Bī-kārlikde yaşamaḳdan sin olmışsen bozaçı

ḤOR
Yaşa, yaşa, yaşa millet ẕekāvetiñ vardur
Sa‘ādetiñ sini ‘ilm iledür keçürme zamān
Yaşamaḳıñ sini ‘ilm iledür bolursen āmān
Kitdi gülniñ çemeniñ, vīrāndür vaṭaniñ
Çay-ḫānede yaşamaḳdan sin olmuşsen balaçı
Mey-ḫānede yaşamaḳdan sin olmışsen mādāçı

ḤOR
Yaşa, yaşa, yaşa millet ẕekāvetiñ vardur
Sa‘ādetiñ sini ‘ilm iledür keçürme zamān
Yaşamaḳıñ sini ‘ilm iledür bil ey “Hicrān”

[803] Ciñsiz-tek bir.

104. MİLLETE SELĀM[804]
Serbest Vezim

Ey ṣabā yetür bu selāmımı
‘İlm köyide yüran ḥabībim dil-rübālara
Tañ atıbdı kör nūr olub cihān
Baḳ köziñ açıb ‘azīzim rūşenālara

Baḳ żiyālara, hem-sāyelere
‘İlm ile uçar ‘azīzim baḳ hevālara

Bu zamānda, ‘ilmsiz ẕelīl
‘İlm yolıda atalar bolmañiz baḫīl
Cehldür belā, eyleñiz ḥaẕer
‘İlmlik yeter ‘azīzim müdde‘ālara

Baḳ żiyālara, hem-sāyelere
‘İlm ile uçar ‘azīzim baḳ hevālara

Sa‘y ile tapar her kişi murād
‘İlm ile olur kişide ‘aḳl hūş ẕiyād
Ġāfil uyḳuda, yaslanıb yatur
Bir naẕar eyleñ ‘azīzim āşnālara

Baḳ żiyālara, hem-sāyelere
‘İlm ile uçar ‘azīzim baḳ hevālara

Kim bilür ḳaçan, biz bolur u yāġ
Ḫāb-ı cehlden bolamız āh ḳaçan uzāġ
Ne revā bize, mübtelā-yı ġam
Ḳaldı başımız ‘azīzim köb cefālara

Baḳ żiyālara, hem-sāyelere
‘İlm ile uçar ‘azīzim baḳ hevālara

Söyle ey ṣabā, millete selām
Bolmasun direm hīç bizde bir ‘avām
Men ġulāmım “Hicrān” ey ṣabā
‘İlm alan yeter ‘azīzim heb ṣafālara

[804] Bu şiir, vezinsizdir.

Baḳ żiyālara, hem-sāyelere
‘İlm ile uçar ‘azīzim baḳ hevālara

105. MEVLŪD-I NEBEVİYYE
7+7=14’lü Hece Vezni

Ey ehl-i Ḳur’ān bukün, peyġamber tuġulgan kün
Nūrlar tolgan dünyāge, dīnimiz başlangan kün
Şād olıñiz, şād olıñiz, şādlık künimiz bukün
Yād eyleñiz yād eyleñiz şānlı künimizdür bul

Tuġdı nūr-ı nübüvvet, toldı ‘ālem nūr ile
Yerge indi melekler, āsmānda şu’ūr ile
Şād olıñiz, şād olıñiz, şādlık künimiz bukün
Yād eyleñiz yād eyleñiz şānlı künimizdür bul

Ḥaḳḳ göndürdi dünyāge, iñ şānlı peyġamberin
Kördi dünyāniñ közi, āḫir zamān reh-berin
Şād olıñiz, şād olıñiz, şādlık künimiz bukün
Yād eyleñiz yād eyleñiz şānlı künimizdür bul

Kildi raḥmetniñ kānı, ṣallu ‘alā “Muḥammed”
İḥsān deryāsın dürri seyyidinā “Muḥammed”
Şād olıñiz, şād olıñiz, şādlık künidür bukün
Yād eyleñiz yād eyleñiz şānlı künimizdür bul

Bolgunça tā ḳıyāmet, cārīdür anıñ dīni
İñ mükemmel dīnlerden, ekmeldür anıñ dīni
Şād olıñiz, şād olıñiz, şādlık künimiz bukün
Yād eyleñiz yād eyleñiz şānlı künimizdür bul

Her kim ümmetdür anga, pey-revlik ḳılmak kirek
İñ şānlı peyġamberin, ḳadrini bilmek kirek
Şād olıñiz, şād olıñiz, şādlık künidür bukün
Yād eyleñiz yād eyleñiz şānlı künimizdür bul

“Hicrān” şefā‘at ister, rūz-ı cezāda sizden
Cürm ü günehden özge, yoḳ tuḥfe sizge bizden
Şād ol millet şād ol millet şādlık künimiz bukün
Yād it millet yād it millet şānlı bayramdur bukün
Şānlı bayramdur bukün, şānlı bayramdur bukün

106. AḲMA KÖZ YAŞIM Üsküdar Küyige
4+4+5=13'lü Hece Vezni

Aḳma köz yaşım aḳma besdür giryāniñ
Nā-dānlikdan kilmiş sini bu baġrı ḳāniñ
Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ne zamāndur
'İlimsiz milletniñ ḥāli bī-ḥadd yamāndur

'İbret köziñ açub bir baḳ zamāna
'İlm u ṣan'at nūr saçurlar cihāna cihāna
Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ne zamāndur
'İlimsiz milletniñ ḥāli bī-ḥadd yamāndur

Ḳaysı millet yatsa rāḥat keyf ü ṣafāda
Nā-dān millet bolur her vaḳt cebr ü cefāda
Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ne zamāndur
'İlimsiz milletniñ ḥāli bī-ḥadd yamāndur

Oḳumasa insān bolur mu? insān
Her bir işde ḥayrān közleri giryān
Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ne zamāndur
'İlimsiz milletniñ ḥāli bī-ḥadd yamāndur

'İlm alganlarge baḳ ḫāneler ḳılurlar
Her bir işniñ ḥaḳīḳatin yaḫşı bilürler
Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ne zamāndur
'İlimsiz milletniñ ḥāli bī-ḥadd yamāndur

Cāhil bolsa her bir millet oġlı evlādı
Ol millet körmeydür dünyāda şādı
Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ne zamāndur
'İlimsiz milletniñ ḥāli bī-ḥadd yamāndur

Yıġlama közim senga cānım aġrıb açıyor
Özge millet ġayret ḳılub mekteb açıyor
Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ne zamāndur
'İlimsiz milletniñ ḥāli bī-ḥadd yamāndur

Aḳma "Hicrān" ey köz yaşım buzma köñlimni
Tā ölgünçe 'ilm üyiden üzme köñlimni
Ḳādir Allah ḳādir Allah bu ne zamāndur

‘İlimsiz milletniñ ḥāli bī-ḥadd yamāndur

107. KEREKMİ? YĀ KEREKMEZMİ?
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Seña millet bukünde ‘ilm ile ‘irfān kerekmezmi?
Cehālet ‘illetiġa sa‘y ile dermān kerekmezmi?

Oġul ḳızını oḳutmasdan kitersen dünyādan ġāfil
Ḳara gūrde du‘ā-yi ḫayr ile Ḳur’ān kerekmezmi?

Ḫudā emrin ḳoyub heb işleyorsen ṭurfe ‘iṣyānlar
Behişt ü kevṯer ü dīdār ile rıḍvān kerekmezmi

Ḥayātıñda hevesin birle hüsn yolını izlersen
Faḳīr ü bī-nevāge ḫayr ile iḥsān kerekmezmi?

Ḳolıñdan kilse öz dīn-dāşlariñġa beresen āẕār
Mürüvvet sende yoḳ inṣaf ile vicdān kerekmezmi

Cedel birle cihānda işle senden özge ḫayr alsun
Ki her bir işde cānım yol ile cevlān kerekmezmi

Zirā‘at işlerige nige bizlerde heves yoḳdur?
Bu dünyā zīnātiçün bāġ ile būstān kerekmezmi ?

Cihānda barmı bizdik ‘ilmsiz cāhil ḳalan millet?
Perīşān ḥālimizge āh ile efġān kerekmezmi?

Dilā tā-key yatarsen ḫāb-ı ġaflet yorġanı üzre
Bilimsiz ötmiş ‘umriñ dāġ ile “Hicrān” kerekmezmi

108. ĀH BAĠR-ḲANIM
Şarḳı hevālardan “rāst” küyige salınub yazıldı mūsīḳi “beste-yi ḫafīf”
MEF’ÛLÜ/FÂİLÂTÜ/MEFÂÎLÜ/FÂİLÜN

Aytsam ġamımnı sizlere dīvāneler kebi
Yansam firāḳ-ı millete pervānalar kebi
Yoḳ bir kişi ki sorsa bu aḥvāl-i ẕārımı
Ḳılsam beyān ḫāṭırı vīrāneler kebi

Āh baġr-ḳanım örtendi cānım çekdim cefā[805]
Yoḳtur vefā insānlarda keyf ü ṣafā

Ḥāṣıl cihānda ḳöñli açuḳ bende körmedim
İnsān kebi öz ehline derende körmedim
Dānende lāl ü cāhil ü şermende ser-firāz
Efsūs toġrı ‘ādil ü dānende körmedim
Āh baġr-ḳanım örtendi cānım çekdim cefā
Yoḳtur vefā insānlarda keyf ü ṣafā

Her kim özini nef‘i üçün cānını virer
Pervāsı yoḳ böleklere kilse cihān żarar
Küçsizleri urub sökedür ṭab‘īni ḳurub
Ḳüçliklere tevāżu‘ ile bil büküb turar
Āh baġr-ḳanım örtendi cānım çekdim cefā
Yoḳtur vefā insānlarda keyf ü ṣafā

Seferiñde senge dost bolub ġıybetiñ ḳılur
Dostiñ ‘ilāc tapsa seni postiñni şilür
Aladır taşını şildiretüb ḳolda oynatub
Tedbīr ḥile-dām ḳurub kim: neler ḳılur
Āh baġr-ḳanım örtendi cānım çekdim cefā
Yoḳtur vefā insānlarda keyf ü ṣafā

Taḳvā libāsı ignide ẕāhidliġin satur
İl aldıda ‘ibādet içün cānını atur
Ḫalvetde ḫūb-rūlar ile bezm-i dil-keş
Finhānde körseñ ‘ayş ferāġet bilen yatur
Āh baġr-ḳanım örtendi cānım çekdim cefā
Yoḳtur vefā insānlarda keyf ü ṣafā

Üftādelerni ḥāline raḥm eylemes ġanī
‘Allāmeler sözine ḳulaḳ salmayor denī
Ḥaḳ sözni söylegen kişini ḫalḳ sevmiyor
“Hicrān” gepürme söyleme ḳadriñ kitar seni
Āh baġr-ḳanım örtendi cānım çekdim cefā
Yoḳtur vefā insānlarda keyf ü ṣafā

[805] Bu şiirin nakarat kısmının vezni bozuktur.

109. MÜSTEZĀD
MEF'ÛLÜ/MEFÂÎLÜ/MEFÂÎLÜ/FEÛLÜN
MEF'ÛLÜ/FEÛLÜN

Ḥasret ile her şeb körürem uyḳudan āzād
yā Rabb bu ne kir-dār

Tā ṣubḥa ḳadar tolġanuram miṣl-i kesel-mār
bilmem bu ne esrār

Yanub yaḳılub gāh turub geh otururmen
ġamlarge baturmen

Ortab yanuram her keçe pervāne kebi zār
men bī-kes ü bī-yār

Bargan sari çulġar beni u hām-ḥayālāt
Tañrımġa münācāt

Bu derd elemler ḳıladur uyḳunı bīdār
köb ḳayġularım bar

Ḳanlar yuturam ḫāb-ı ḥayālimden utandım
cānımdan uṣandım

Yalġan 'ulemālardan olubmen cüde bīzār
şeyṭān kebi mekkār

İnṣāf ile vicdāndan uzaġ köñli ḳaralar
ol ṣūfī-nümālar

Kāfir ḳıymaġa mühri anı yanıda ṭayyār
tesbīḥ sanar 'ayyār

Öz nefsi üçün özgeleri ḳılmada ḳurbān
ḳanı uḫuvvet sözi Ḳur'ān[806]

Dīnden ḫaberi yoḳ sanur ol özini dīn-dār
ol mü'min cin-dār

[806] Bu ve bir sonraki mısrada hece sayısı fazladır.

Naḳdīne-yi cān hediyye-yi ḥaḳḳāniyyet olsun
iġvāçı yoḳ olsun

Bizlerde ḳaçān bolġusı öz ‘aybige iḳrār
tākiġaça inkār

Ḥāṣıl-ı Ḥaḳḳ u ḥaḳḳāniyyet ehli tapılur mı?
yā tuġulur mı?

“Hicrān”leriñ aḥvāliden Allah ḫaber-dār
Ḥaḳḳ özi ġam-ḫār

110. FELEK BİZNİ NELER ḲILDI
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Felek mātem-serā köz yaşımızını ḳana döndürdi
Mürüvvetsizliġīle baġrımız büryāne döndürdi

Bize ġam-ḫāne ḳıldı bu vaṭan tufrāġını ḥālā
Böleklerge ma‘īşet yolların āsāne döndürdi

Fünūn u ‘ilmden ẓālim felek bizlerni dūr eyleb
Bütün evḳātımızını ḫayr ile iḥsāne döndürdi

Şikāyet eylesem cāyiz bu kec-rev gerdişinden kim
Ḥayāt ‘umrımizni bī-ser ü sāmāne döndürdi

Neler ḳıldı cihānda bizni bī-pervā felek-i mekkār
Ferāġat ‘ayşimizni āh ile efġāne döndürdi

Ne ‘ilme bizde raġbet ne fünūne yoḳ heves bizde
Ḥalāvet ḥużurımızını ḥasret ü ārmāne döndürdi

Faḳrlikġa baṭırdı āşımızda ḳalmadı leẕẕet
Pilav nārınlarımız ḳafşagan ḳaf nāne döndirdi

Kesālet derdige çindan bizi kim mübtelā ḳıldı
Selāmet saġlıġımız bī-devā dermāne döndürdi

Bize āzār virmekden saḳınmaz raḥmi kilmez mi?

Ümmīd ü ārzūmız dem-be-dem “Hicrāna” döndürdi

111. TA‘RĪF-İ GÜL
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ḫār elinden baġrı ḳan olmış boyanmış ḳana gül
Ġunçe baġrın çāk itüb efġān ḳılur efsāne gül

İlni gülġa raġbeti çekġan ‘aẕābından kilür
Ol tikan destide yanmış āteş-i sūzāne gül

Yüzdeki ḫālī imas ẓālim tikanniñ yārası
Keçe kündüz zaḫm-ı ġam birlan bütün örtene gül

Gülni gül dirmü kişi gülniñ tikanı bolmasa
Anıñ üçün lāyıḳ olmış ‘izzet ü iḥsāne gül

Ṣubḥ-demde yüzlerinden mevc uran şeb-nem imas
Ḫār ẓülminden töker köz yaşını dür-dāne gül

Kimge hem-dem bolsa nā-ḳābil bile zaḥmet çeker
Bī-mürüvvet ḫār elinden her ṭaraf tulġāne gül

Ger ṣabā tebretse gülni ḫoş isi neçün çıḳar
Baġrıga batgan tikanlardan kilür efġāne gül

Neylesün bī-çāre gül batmış vücūdiga tikan
Zaḥmiga merḥem üçün yafraġiga çulġāne gül

Dildeki ḳayġuların körgenmüsiz çün zaġferān
Çāk itib ġurbet yaḳasın körsetür insāna gül

Ḳadrini bilmes kişiler soldurur gül yüzlerin
Tüşmesün cāhil ḳolıga bitmesün nā-dāne gül

Ḫāsılı bī-çāre gül āvāre gül üftāde gül
Āḫiri solgay yüzi ġam-bādile “Hicrāne” gül

112. HİCRĀN-I BÜLBÜL
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Bahār olsa şeb-i hicrān hemīşe zār olur bülbül
Güliniñ ‘aşḳıda feryādı ḫuş-güftār olur bülbül

Nidā-yı cān-fezāsı eyleyor dil ġunçesini çāk
Muḥabbet sāyeside cānıdan bīzār olur bülbül

Ḫudāden başḳa yoḳ bī-çāreniñ bir vāḳıf-ı esrārı
Bolur nālān-ı giryān hicr ile bīmār olur bülbül

Yemaḳ içmaḳ bütün yādıġa kilmas yārden başḳa
Tutar dāyim öter rūzege bī-ifṭār olur bülbül

Kemāl-i ye’siden bī-kesliġinden āh zār eyler
Ümīd andın üzüb ümmīd-i ġamge yār olur bülbül

Neçün ġamge giriftār oldı bülbül baġrı ḳan oldı
Cezāsı şul gül isteb māyil-i gül-zār olur bülbül

Vaṭandan ḫānmāndan yoḳ anı bir ẕerre pervāsı
Bolub şūrīde-yi şeydā mest-i bī-hüşyār olur bülbül

Ḳaçan gülni üzüb satmaḳ üçün bend eylese gülçi
Tüşüb ṣayyād eline ṭālib-i bāzār olur bülbül

Bolurmen gülġa hem-dem dib özini baġlatur dāme
Feda-yı cān ider müştāḳ çün dīdār olur bülbül

Kiçe kündüz ḳafesde āh gül dib eyleyor feryād
Āmān bermas aña ẓālim ḳafes āzār olur bülbül

Ta‘accub raḥm ḳılmas yetmayor feryādına hīç kim
Bu “Hicrān”lıġda dāim ġam bilen ġam-ḫār olur bülbül

113. CĀHİL NE BİLÜR
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Bilmegay cāhil cihānda leẕẕet-i dünyā nedür
Belki bilmas añlamas dünyā nedür ‘uḳbā nedür

Āh feryād u fiġānı incidedür özini
Bilmayor dünyāge ḳılmaḳdan ḳuruḳ ġavġā nedür

Faḳr-ı ġurbetden şikāyet eyleyor sa‘y itmayin
Kuncilik eyler bölekġa bilmas istiġnā nedür

Bilmegay tertīb nedür her iş ḳılur ḳılgay ziyān
Almaḳ u satmaḳ ticāret bilmiyor sevdā nedür

‘İlmsiz ösganlıġından ‘ilm ḳadrin bilmegay
Ḫaṭ nedür yazmaḳ nedür bilmaḳ nedür imlā nedür

Ḫār zār olgay hemīşe başḳalarge ḳul bolub
Miḥnet ü ġam şu‘lesige rūz şeb pervānedür

Külfeti kün künden artar hīç bulınmaz rāḥatı
Ḳayġu ḥasret aşıġa yanadur örtenedür[807]

Meclis ü ṣoḥbetde bolsa baş ḳaturgay sözleri
Ġāyeden maḳṣaddan olmas gepleri efsānedür

Yaḫşı bolmaydur yaman hergiz naṣīḥāt eyleseñ
Cehl ġavġāsīle maġrūr ‘aḳldan bī-gānedür

Cān nedür cānān nedür bilmas ziyān sūdını
Vādī-yi ḥayret ārā bilmas ġamı ferdā nedür

Cehl eger cehl-i baṣīṭ olsa devāsı vardur
Ḳalsa kim cehl-i mürekkebde deli dīvānedür

Ḫāṣılı cāhil ġam u endūhden bolmas ḫalāṣ
Bilmeyor rāḥat nedür ḥasret nedür “Hicrān” nedür

114. Sa‘ādet Şundadur (114)
Millī küylerimizden Kaşġarçe “Anar-ḫan yārima” küyige salınub yazıldı
4+4=8’li Hece Vezni

Molla bolseñ tekrār ḳıla

[807] Bu mısrada hece sayısı bir tane eksik.

Dihḳān bolseñ şüdgār ḳıla
Her işge ġayret kerek ḥāżırda

ḤOR
‘İlme sa‘y ġayret ḳıl alṭunum sa‘ādet şundadur
Bāġıñ bolsa meyve ḳıla
Oġlıñ bolsa molla ḳıla
Her ‘ilm bilmek kerek ḥāżırda

ḤOR
‘İlme sa‘y ġayret ḳıl alṭunum sa‘ādet şundadur
Bāġ eṭrāfı şeft-ālūye
Bilgan yazar deftāriye
Cehlden ḳaçmak kerek ḥāżırda

ḤOR
‘İlme sa‘y ġayret ḳıl alṭunum sa‘ādet şundadur
Oḳugan ḥoş-baḫt olura
Cāhil işi saḫt olura
Oḳumak bilmek kerek ḥāżırda

ḤOR
‘İlme sa‘y ġayret ḳıl alṭunum sa‘ādet şundadur
Müslümāndur ismimize
Oḳuv yazuv bilmemize
Bilmek örgenmak kerek ḥāżırda

ḤOR
‘İlme sa‘y ġayret ḳıl alṭunum sa‘ādet şundadur
Barça yetdi maḳṣūdgeye
Bizde kitaylük birgeye
Yaḫşı oylamak kerek ḥāżırda

ḤOR
‘İlme sa‘y ġayret ḳıl alṭunum sa‘ādet şundadur
‘İlm u hüner üstindeye
Cāhil ayaġ astındaya
Cehli terk itmek kerek ḥāżırda

ḤOR
‘İlme sa‘y ġayret ḳıl alṭunum sa‘ādet şundadur

Oḳıñiz oġlanlarım
Kitsün dilden ġamlarım
‘İlme tirişmek kerek ḫāżırda

ḪOR
‘İlme sa‘y ġayret ḳıl alṭunum sa‘ādet şundadur
Aġyār ‘ālim biz nā-dān
Bar mı bizlerdik “Hicrān”
Himmet ü ġayret kerek ḫāżırda

ḪOR
‘İlme sa‘y ġayret ḳıl alṭunum sa‘ādet şundadur

115. CEHĀLET[808]
6+5=11’li Hece Vezni

Sebeb nidür ‘ilm üyige bizler kirmesmiz
Bizge noldı ‘ilmiñ ḳadrin yaḫşı bilmesmiz
Oḳusakda çala çulfe tamām ḳılmasmız
Ḳanı ‘ālī taḥṣīl körgen millet dānāsı

Āh munça cehālet olmaz olmaz olmaz
Mundaḳça kesālet olmaz olmaz olmaz[809]

Her kimniñ bar cānıdan ‘azīz balası
Süyüklüsi köziniñ aḳ u ḳarası
Ciger-pāre şīrīn ḳıymet bahāsı
Ferzendin oḳutmas ata anası

Āh munça cehālet olmaz olmaz olmaz
Mundaḳça kesālet olmaz olmaz olmaz

Dillerge ornaşmış buġż u ‘adāvet
‘İlme yoḳtur bizde sa‘y ile ġayret
Ḫār olmış zār olmış peçāre millet
Ḳanı ‘allāmesi yoḳ reh-nümāsı

Āh munça cehālet olmaz olmaz olmaz

[808] Bu şiirin nakarat kısmının vezni 6+6=12’li hece veznidir.
[809] Bu beyt Keşkük’de “Millet Levóası” ser-levóasıyla yazılmış şi‘rden alınub yazıldı.

Mundaḳça kesālet olmaz olmaz olmaz

Bizlerniñ işimiz köb yaman oldı
Ḫātırlar perīşān bāġr ḳan oldı
Milletniñ bāġıniñ gülleri soldı
Ḳalmadı dānāsı gül-i ra‘nāsı

Āh munça cehālet olmaz olmaz olmaz
Mundaḳça kesālet olmaz olmaz olmaz

Ġafletde yatamız öter zamānlar
Zamān bermas bizge soñra āmānlar
Cehālet nārīle ortanur cānlar
Ḳanı ‘ilme raġbet millet balāsı

Āh munça cehālet olmaz olmaz olmaz
Mundaḳça kesālet olmaz olmaz olmaz

Bizde yoḳ ġayretden yoḳdur himmetden
Sevdā ticāretden hüner ṣan‘atdan
Zirā‘atdan maḥrūm fünūn ṣervetden
Barça milletlerniñ bolduk gedāsı

Āh munça cehālet olmaz olmaz olmaz
Mundaḳça kesālet olmaz olmaz olmaz

İşler bütün āvāre ser-gerdānlıġ
Üyimizni yıḳdı bizni nā-dānlıġ
‘İlmsizliġ āh Hicrānlıġ Hicrānlıġ
Ḳalmadı milletniñ rūḥ u żiyāsı

Āh munça cehālet olmaz olmaz olmaz
Mundaḳça kesālet olmaz olmaz olmaz

116. CEHLDEN NEFRET
Millī küylerimizden “dügāh” küyige salınub yazıldı
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

‘İlm nūriyle bukünde ḫūb ‘aşḳlandı cihān
‘İlm u ṣan‘at ḥāṣıl itganlar cihānda şād-mān
Cāhil ü nā-dān ḳutulmas derd ġamdan bir zamān

El-amān yā Rabb cehālet külfetiden el-amān

‘İlmlikler aldıda bī-‘ilm bolgay şerm-sār
‘İlmlik ‘izzetde bolgay ‘ilmsizler ẖār-zār
Cāhil ü nā-dānlariñ köz yaşı bolgay şeş ḳatār
El-amān yā Rabb cehālet külfetiden el-amān

Ehl-i ‘irfān ḳayda bolsa ‘izzet ü rāḥatdedür
Oḳugan bilgan kişiler şān ile şevketdedür
Cāhil ü nā-dān hemīşe külfet ü miḥnetdedür
El-amān yā Rabb cehālet külfetiden el-amān

Ṣāḥib-i ‘irfān keçürgay dünyāda bī-ġam ḥayāt
‘İlm ile mümkün faḳaṭ tapmak cehāletden necāt
Cehl vādīsinde yatmaġlıḳ uyat üzre uyat
El-amān yā Rabb cehālet külfetiden el-amān

‘İlmdür her bir zamān kesb ü ma‘īşet tīşesi
‘İlm olan yerde ḳurur ġaflet cehālet rīşesi
‘İlmsizlerde bolar mı? milletiñ endīşesi
El-amān yā Rabb cehālet külfetiden el-amān

Ḥāṣılı ‘ilm olmasa dünyāda kün körmek aġır
Milletim aḥvāliġa “Hicrān” bolub yangay baġır
Sa‘y ġayret bolmasa ‘ilm āsmāndanmı? yaġır
El-amān yā Rabb cehālet külfetiden el-amān

117. GÜFTĀR-I ĠAM
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Her kime aġyār bolsa menga ẖūb dil-dār-ġam
Kiçe kündüz hem-demim her yerde hem esrār-ı ġam

Ṣādlıġını neylerim yoḳtur vefāsı bir zamān
Ḳayde bolsam birgedür menge enīs ü yār ġam

Öyle ẖū ḳılmış benimle bir nefes ayrılmayor
Özgege āzār bolsa menga bī-āzār ġam

Ġam başıga kilse ġam ḳayġuların söyler beña
Külbe-yi aḥzānmı rūşen ḳılub her bad-ı ġam

Dehr bāġıda bolalmas hīç kişi ġamdan rehā
Her ḳoyu gül cismīde bolgay tizilgan ḫār-ı ġam

‘Ālim ü cāhil faḳīr şāh u gedā yek-sānīdür
Barige bariçe ġam yoġıge yoḳça var ġam

Ḥāṣılı dünyāda ġamsız bolmagay her ẕī-ḥayāt
Her birin başıda bardur miñ tümen āṣār-ı ġam

Ḫālī irmes ġam elinden her edīb ü fārisā
İstemes bolsañda anı ol seni ister ġam

Bir nefes menden cüdālıḳġa rıżāsı yoḳ anı
Kitse hem bir anda kilġay ḳaşıma tekrār ġam

Yandurar ammā bu āteşler kebi yaḳmas kişen
U cehennem nārıdik maġz-ı üstüḫān ortar ġam[810]

Sözlerim sizlerni “Hicrān” itmesün dib ḳorḳarım
Çünki dāim men bile şām u seḥer ġam-ḫār-ı ġam

118. CİGER-SŪZ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Her nefes derd-i dilimden dāġ-ı hicrānım çıḳar
Çıḳsa cānım cismden köñlimden ārmānım çıḳar

Sīne-yi sūzānımı yarsa eġer baḳsa ṭabīb
Şübhesiz baġr-ı siyāhımdan ḳalem-dānım çıḳar

Ṭa’ne-yi insānlara bolmış hedef hicrān dilim
Her cerāḥat ornıdan bir āh efġānım çıḳar

Āşnālıġ körsetür ḳaşımda yüz neyreñ ile
Āşnā ẓann itdiġim bir düşmen-i cānım çıḳar

Ḫanceri tilden dilimde yaralar ṭurna ḳatar

[810] Bu mısranın vezni bozuk.

Söz imas hicrān dilimden tırḳırab ḳanım çıḳar

Ey edī̱bā yaḫşı tedḳī̱ḳ eyleñiz yazmışlarım
Saṭrlarda ḳara irmes dī̱de giryānim çıḳar
Ṣafḥalarda saṭr olınmış ḫaṭṭ-ı ḫālimdür yazıḳ
Her perī̱şān cümleden ḥāl-i perī̱şānım çıḳar

Ger ḥayāt-ı cāvidānım ten ile ḳılsa vedā‘
Dildeki ḳayġularımdan cān-ı sūzānım çıḳar

Zāhida tesbī̱ḥ ögürmem sen kebi isteb behişt
Dildedür dī̱dārı tilden ẕikr-i Raḥmānım çıḳar

İstese “Hicrān”lıġımge her kişi menden delī̱l
Ṣafḥa-yi dilge yazılmış ṭūde bürhānım çıḳar

119. MÜNĀCĀT
Millī̱ küylerimizden “sī̱gāh” küyige salınub yazıldı
MEF’ÛLÜ/FÂİLÂTÜ/MEFÂÎLÜ/FÂİLÜN

Yā Rabb teraḥḥum it bize ḳılġıl ‘ināyeti
Bir senden özge milleti yoḳtur ḥimāyeti

Tüşdük belā-yı ġamge bilimsiz kesel bolub
Evlādımizge derdimiziñ vār sirāyeti

Bolduk faḳī̱r ẕār dil-i efkār-ı nā-tüvān
Nā-dānlıġla cāna yetüşdik nihāyeti

Her derde bir devā bosa her ġamge intihā
Yā Rabb bu cehl derdini bolġaymı ġāyeti

Ornaşdı bizde ‘aḳla sıġışmas ḥurāfeler
Kimden? erişdi bizlere yalġan ḥikāyeti

Ḳıldan ḳıyıḳ tapub bizim ‘allāme mullalar
Müslimni küfrine tapadurlar rivāyeti

Yā Rabb bu mācerālara “Hicrān” olur köñil
Senden bölekġa eylemek olmaz şikāyeti

120. ḲARṢ FELĀKET-ZEDELERİNİÑ ḤĀLİ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ardahan Ḳars başıga kildi belā-yı nā-gehān
Ḳıçḳırub yaşu ḳarı peryād urub dir el-amān
Kimsesiz ḳalmış yetīmler yıġlab ister aş u nān
Ḳaysı bir vicdān ḳılur tāḳat bu ḥāle bir zamān
Boldı hep vīrāne Ḳarṣ u Ardahan[811]
Ḫāne-vīrān beççe giryān saldı bayḳuş āşiyān

Neçe māder cānıdın şīrīn balasından cüdā
Oġlı ayrıldı atadan ḳız anasından cüdā
Ḳız ḫātūnlar neçesi ‘iffet ḥayāsından cüdā
Aç yalanġaç barçası ẕevḳ safāsından cüdā
Boldı hep vīrāne Ḳarṣ u Ardahan
Ḫāne-vīrān beççe giryān saldı bayḳuş āşiyān

Yetmedi ẓālim felek peçāreler imdādına
Raḥm şefḳat ḳılmadı ins u melek feryādına
Çoḳ Müsülmānlar fedā boldı ecel sayyādına
Bizge vācibdür kömek ḳılmak bular evlādına
Boldı hep vīrāne Ḳarṣ u Ardahan
Ḫāne-vīrān beççe giryān saldı bayḳuş āşiyān

Neçe kün evvel ġanī bir ‘āile boldı sefīl
Māl-ı dünyā mülk eşyā barçası ḳaldı sebīl
Farça nān isteb igür boynın bu kün ḫār u ẕelīl
Vaḳt-ı imdād ey vaṭan ehli viriñ bolmañ baḫīl
Boldı hep vīrāne Ḳarṣ u Ardahan
Ḫāne-vīrān beççe giryān saldı bayḳuş āşiyān

Ey mürüvvet ehli imdād u ‘ināyet vaḳtidür
Āh nān dib cān atanlarge himmet vaḳtidür
Kimsesiz ḳız u cüvānlerge mürüvvet vaḳtidür
Tiz yitiñ feryādına iñ ṣoñ żarūret vaḳtidür
Boldı heb vīrāne Ḳarṣ u Ardahan
Ḫāne-vīrān beççe giryān saldı bayḳuş āşiyān

Bu yazıḳlar ḥāline ḳaysı Müsülmān aġlamaz

[811] Bu mısra eksiktir.

Bu fecāyi‘ ṣaḥneni körgande kim? ḳan aġlamaz
Bu muṣībet dāġıda ḳay? ehl-i Ḳur’ān aġlamaz
Şunça īmān ehli ḳurbān ḳaysı? Hicrān aġlamaz
Boldı heb vīrāne Ḳarṣ u Ardahan
Ḫāne-vīrān beççe giryān saldı bayḳuş āşiyān

121. ÖZ AḤVĀLİMİZDEN
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/FEÛLÜN

Bu Türkistānde zībā ḳır u sāy köb
Ösümlik tufraġı kiñ yaḫşı cāy köb
Sigir ḳoy at u tīve birle tāy köb
Ḳımız, ḳaymaḳ, ḳatıḳ u it ü māy köb
Bizim Taşkend ilide ança lāy köb
Ḥesābın bilmegan bī-ma‘ni bay köb

Pulın ṣarf eyleyor toyu ‘azāga
Yoḳ u barı kiter bād-i hevāga
Oḳurmen dise pul bermas balaga
Devā bar mı? bu derd-i bī-devāga
Bizim Taşkend ilide ança lāy köb
Ḥesābın bilmegan bī-ma‘ni bay köb

Hevāsı ḳarż-dārdik ẕār yıġlar
İkinsiz yer yatıb heymā yıġlar
Gül-istān bāġlarıda ḫār yıġlar
Bilimsizler işi düşvār yıġlar
Bizim Taşkend ilide ança lāy köb
Ḥesābın bilmegan bī-ma‘ni bay köb

Közi ḳıymās ma‘ārif yolıġa pul
Bu Türkistān iliniñ ‘ādeti şul
Bu turmış bu yaşavnı başıġa kül
Bilüçi bilmegannı eylegey ḳul
Bizim Taşkend ilide ança lāy köb
Ḥesābın bilmegan bī-ma‘ni bay köb

Ḫarācatdan ḳaçur bāddik ġızıllab
Kilabirsa tūde yaḳden şırıllab
Ḳolıdan uçmasa bir pul fırıllab
Çıḳım hīç bolmasa kilse ġırıllab

Bizim Taşkend ilide ança lāy köb
Ḥesābın bilmegan bī-ma‘ni bay köb

Yetīm ü bīve yü bī-çārelerni
Dilin şād eylemes üftādelerni
Velī dirler boşāñu sādelārnı
Kāyirlar ‘ilmlik āzādalarnı
Bizim Taşkend ilide ança lāy köb
Ḥesābın bilmegan bī-ma‘ni bay köb

Tirek yafraġidik titrer bizi ḫalḳ
Ḳaçar ḳoydik ḥavādiṯden bizi ḫalḳ
‘İlmsiz terbiyetsiz fuk bizi ḫalḳ
Yüreksizlik bilen “Hicrān” bizi ḫalḳ
Bizim Taşkend ilide ança lāy köb
Ḥesābın bilmegan bī-ma‘ni bay köb

Aḫḳar-ül-kitāb ‘Abdüsselām

Eṣer-i ‘Abdullāh Avlānī

MEKTEB GÜLİSTĀNI

Millī şi‘rlerden 5 nçi cüz

Mekteb ḥazīne-yi edeb ü ‘ilm ‘izzetiñ
Mekteb u bāġ-ı cennet Firdevs ni‘metiñ
Mekteb kişini cehl-i denīden ḳılur ḫalāṣ
Mekteb kilidi Ka‘be-yi ḳalb-i zekāvetiñ

Edebī ve aḫlāḳī merāḳ ve şevḳ ile oḳuladurgan ḥikāyeler şi‘rler ile Türkistān mekteblериniñ ikkinçi ṣınıflarından başlab oḳutmaḳġa muvāfiḳ revişde: Yaş balalar üçün yengil vezni āsān şīve üzre tertīb birildi

NĀŞİRİ MUA’LLİM MULLA RÜSTEM PEK YŪSUFBİK ḤĀCI OĠLI

Birinçi Tab’, ḥaḳ ṭab‘ı ṣāḥibine maḫṣūṣ

Sene 1334/1915
Lit.Yakovleva Taşkent

BİSMİ’LLĀHİ’R-RAḤMĀNİ’R-RAḤĪM

122. MEKTEB BALASI
10’lu Hece Vezni (Bazen 11’li ve 12’li)

Bir küni gödek şīrīn ḥarekāt
Birsün Allah ‘umrına berekāt

Cildini boynıña alıb asdı
Mektebiġa ḳarab ḳadem basdı

Yolda bir ortaġı anga uçrab
Söyledi oynamaḳ üçün köb geb

Kil bukün barma mektebiñġa didi
Aldabān nānıdan biraznı yidi

Kil birāder bukünçe oynayluk
Kette sular boyını boylayluk

Ortaġınıñ cevābını birdi
Söz ile ḫūb ādābını birdi

Men imesmen seniñ kebi aḥmaḳ
Fikr ẕikrim imes oyın külmaḳ

Oynasam oynarım āzād bolıb
Ata anamnı ḫidmetini ḳılıb

Mektebge barub sabaḳ aluram
Oḳımasam sen kebi çofan ḳaluram

Cür senem bar benimle mektebġa
Köb heves-kār bolmaġıl gebġa

Yolga saldı til ile yol-dāşın
Mektebe māyil eyledi başın

Saldı ortaġınıñ sözine ḳulaġ
Basdı ol hem oḳuv yolına ayaġ

İkkisi birge boldılar mulla
Çıḳdı ḫaṭṭ u savād hem imlā

Yaḫşılar yaḫşilikġa başlaydur
Yaman ortaġ yaḳañdan uşlaydur

123. VAṬAN[812]
(4+4+4) 12'li Hece Vezni

Seniñ ismiñ bu dünyāda muḳaddesdür
Her kim sini ḳadriñ bilmes 'aḳlı pesdür

Seniñ ṭuyġuñ yüreklerge sevdā salur
Seniñ derdiñ başḳa derdni tartıb alur

Yiriñ suvıñ bizni baḳub toyduradur
Simiz simiz ḳoylariñi soyduradur

Alma anār ancir üzüm mīveleriñ
At u höküz içki teke tiveleriñ

Bizler üçün ḫidmet ḳılur barçaları
Her birleri nāz ni'met barçaları

Senden tuġub kette bolub ḳaytub barub
Yene senga kiradurmız baġrıñ yarub

Anamız sen bizni müşfiḳ anamız sen
Cevlān urub yaşaydurgan ḫānemiz sen

Seni satmaḳ mümkünmidür öziñ oyla
Tiliñ bolsa ḥasretleriñ tüzük söyle

Bizler satmas burun ḳılur irdiñ feryād
Biz satgan ṣoñ nige dirsen bizlerden dād

'Ayb bizlerde sini saġub imalmadük
Yimüş birib yem ornıge yem almaduk

[812] Bu şiirin birkaç mısrasında hece sayısı hem fazla hem de eksiktir.

Bilalmaduk kökiñdeki ḥazīneni
Biz bilmesmişiz terāzumız benini

Satıb satıb ḳaladurmız ġamge batıb
Bayḳuş kebi vīrānede yatıb yatıb

Sini satub pul ḳılurmız kitür ḳalur
Bir yıldan ṣoñ bahāriñ ige bolub alur

Terbiyyetsiz ‘ilmsizlik cezāsıdur
Cehāletniñ başga salgan ‘azāsıdur

Seylāb-ı ġam kilmes burun cedel birlan
Toġānını toḳtatmagan bolur Hicrān

124. HİCRĀN SÖZİ[813]
8’li Hece Vezni (4+4)

Tuġub ösdim bu vaṭanda
Vaṭanım miṣli yoḳ cihānda

Tufraḳları ösümlükdür
Manẓarası körümlükdür

Bir ṭarafda taġları bar
Mīvesi möl baġları bar

Taġlarıdan kānlar çıḳar
Yerleriden dānlar çıḳar

Suvlarıdur temeli tatlı
Mīvesi ḳand u nābātlı

Baġlarıdur şīrīn şerbet
Ancir üzüm anār nāşvat

Dıraḫtları öser firāş
Felek üzre köterüb baş

[813] Bu şiirin birkaç mısrasında hece sayısı bir tane fazladır.

Hevāsı orta yaḳımlik
Çölleri bar taşlik ḳumlik

Taşkend imes Taşḳand irür
Kisekleri kelle-ḳand irür

İşlaganġa ḥazīnedür
Dengesege cerīnedir

Kiçe kündüz feryād itüb
İşlavçını yatur kütüb

Öter künler öter zamān
Ey vaṭanım bolmā “Hicrān”

Min kitsemde sen bol āmān
Āmān vaṭan, vaṭan āmān

125. NAMĀZ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Teñrini fermānıdur bizġa namāz
Dīnimiz erkānıdur bizġa namāz

İrkakü ḳızġa berāber ḳılmaġı
Her küni peş vaḳt farż bizġa namāz

Ḳalbimizden ḳayġularnı yoḳ ḳılur
Ḥikmet-i Luḳmānīdür bizġa namāz

Cehl ġaflet āteşini pest itar
Kevṣer-i āb-ı ḥayāt bizġa namāz

Farḳsız şāh gedā ṣafda turar
Ḥürriyet meydānıdur bizġa namāz

Her ḳoyu mü’min kerek ḳılmak edā
Buyruġı Ḳur’ānīdür bizġa namāz

Terk ḳılganlar güneh-kār olġusı
Ḳılmaġı lāzım irür bizġa namāz

Dünyāda ‘izz u şeref uḫrāda hem
Lūṭf-ı Ḥaḳḳ-ı Raḥmānīdür bizġa namāz[814]

Bī-namāzlar körmegey rāḥat yüzin
İkki dünyāge kerek bizġa namāz

126. RŪZE[815]
MEF’ÛLÜ/MEFÂÎLÜN/FEÛLÜN

İmsāh münevver-i mübārek
Farż itdi sini bize Tebārek

İnsānge şeref virer ḳudūmiñ
Şād itküçi sen irür ‘umūmiñ

Sensin heme ay içinde server
Senden dil ü cān olur münevver

Ta‘rīf ḳılur sini melekler
Tebrīk ḳılur zemīn felekler

Ey cāmi‘-yi cūd-ı lūṭf-ı iḥsān
Ey menba‘-ı nūr feyż-i Raḥmān

Var sende u raḥmet-i ilāhī
‘Afv olġusı bendeniñ günāhı

Ḥaḳḳ lūṭfini sende eyler iẓhār
İḥsānlı keremli baḫşişiñ var

Mescidler ārā tolur ḫalāyiḳ
Tañriniñ ‘ibādetige lāyiḳ

Mü’minler idüb Ḫudāge secde
Başını igüb ‘umūmī bende

Her kimde ‘ibādete heves var
Her dilde sürūr şād bisyār

[814] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.
[815] Bu şiirin bazı mısralarının vezni bozuk.

Āvāze-yi şevketiñ bölekçe
Sende soralur güzel tilekçe

Ḫursend bomayınmı? Rūze-dārlar
Raḥmet ‘aşḳı bu ayda parlar

İḥsān-ı ḫudāsın ey şerīf ay
Bī-çāreni sende şād iter bay

Yüz şükr Muḥammed ümmetige
Şāyeste Ḫudānı raḥmetige

Ger tutmasa rūze ḳay Müsülmān
Bolġusı günāh-kār “Hicrān”

127. ZEKĀT
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/FEÛLÜN

Ḫudā emrin tutiñiz ey ġanīler
Ḳulaḳ salmas naṣīḥatge denīler

Biribdür māl-ı dünyā sizġa Raḥmān
Ḳolıñızdan kilençe eyleñ iḥsān

Zekātını biriñ bī-çārelerġa
Ġarīb ü bī-nevā āvārelerġa

Bu işni ḥīle yolga yürmañ aşlā
Ḫudānı aldamaḳġa yürmañ aşlā

Yıġılgan māliñiz çirikden ḳılıñ pāk[816]
Yaḳañiz rūz-ı maḥşer bolmasun çāk

Ḥazer eyleñ faḳīrlar ḥiṣṣesiden
Bolıñ āgāh Ḳārūn ḳıṣṣasıdan

Birenlerniñ Ḫudā yaḫşı köredür
Neinki her kişi anı oradur

[816] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.

Süleymān ḳaşıga kirgande her cān
Ḳuruḳ ḳol ḫoşıma kilmes dir erkān

Biriñizlar Ḫudānı birganidin
Biren ḳol üstün olġay alġanıdan

Ḫudānı emrige eyleñ iṭā‘at
Saḫāvetni ḳılıñ bā-ḳadr ṭāḳat

Hel cezāü’l-iḥsān ille’l-iḥsān
Cezā vaḳtida bolmāñ zār “Hicrān”

128. ḤACC
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Bukün beyt-i Ḫudā icmā‘-yı ümmetle müzeyyendür
Mua‘zzezdür, mükerremdür, muḳaddes iñ mua‘ẓẓamdur

Bütün dünyā Müsülmānlarniñ ‘īyd-i aḍḥāları bolġay[817]
Bütün İslām ilin anda bukün şūrāları bolġay

Bize ḥaccdan murād-ı Ḥaḳḳ yıġın ḳılmaġ ümmetdür
Piġamber aydılar bizge “cemā‘at feyż-i raḥmetdür”

Bukün ḳurbān kisürler Ḥaḳḳ rıżāsını tilab İslām
Ḫudāemrin edā eyleb ḳılurlar bendelik i‘lām

Faḳīrler silenür her yerde cārī ḫayr ile iḥsān
Ġarīb ü bī-nevā miskīn yetīmler şād ile ḫandān

Fiġān-ı İslāmiyān ġaflet cehāletle perīşāndür[818]
‘Amel yoḳ ‘ilm yoḳ, birlikde yoḳ erbāb-ı ‘işyāndur

‘Aceb īḥsāna lāyıḳ bir sıḳım mecrūḥ olıb ḳalduk
Ma‘ārifden ayılduk müstaḥiḳḳ-i bī-rūḥ olıb ḳalduk[819]

[817] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.
[818] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.
[819] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.

Açıb dest-i temennī bir du‘ā eyleñ Müsülmānlar
Bukün ġam deştide bolduk perīşānlıġda ser-sānlar

Ġarīb ümmet, faḳīr millet, vaṭan evlādı ġurbetde
Yoḳaldı māyemiz yoḳ kesbimiz biz derd-i miḥnetde

Fünūne ḥaşr açıldı ‘ilm taḥṣīli üçün mīzān
Ḥesābını biralmay biz faḳaṭ i’mālden “Hicrān”

129. EVVEL BAHĀR
11’li Hece Vezni

Evvel bahār bolsa külür çemenler
Bergiñ yazur güller ġunçe dehenler
Barça ḳuşlar uçar oḳur çemende
Bāġ (u) būstān tāġ u ṣaḥrā ormanda

Yaylalarda ḳozıçaḳlar maġraşur
Āvāzları yüreklerni daġlaşur
Her ṭarafdan sular şildirab aḳar
Şildiragan tavşi ādemge yaḳar

Ġır ġır şamal yelpilletür güllerni
Gül tebrenüb sayratur bülbüllerni
Her nersede şādlıġ eşer körilür
Kökmek bolub bide biçan orılur

İkinçiler her ḫīl āşlıḳ ikarlar
Tuḫumların yerni haydab tikarlar
Dengeseler bular kiter dib yatur
Ḳış künide at ve tonını satur

Köb işlegen köb alur az işlegen az
Ḳış küni rāḥatda durur kim işlese yaz
Her kim neme ikse elbette şunı oradur
İkmeganlar özgalarġa muḥtāc boladur

Kiliñ biz hem ikinimiz başlab ikamiz
İmtiḥānda ikġanımız orub yıġamız
Her kim evvel bahārnı ötkerse bī-kār
Yaz kilgande, Hicrān, bolur ol Tañri bizār

130. YAZ[820]
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Yazda fişar barça ikin mīveler
Şād oladur zār yetīm peveler
Her yere barsañ heme ma‘mūrçilik
Ḫandelegü tarbuz u ḳavın tilik

Yer güneşe yaḳın olub nūr alur
Yerge maḥabbetli żiyāsın salur
Her kişi öz nefsi üçün işlegay
İşlamagan ḳışda neme tişlagay

Bāġları būstānları reng bereng
Mīvesi ve güllerige bir ḳarañ
Gülleri bülbülleri bar bāġları
Ḳoyları ḳozçaḳları bar taġları

Sütler ü ḳaymaġ ḳımızlar sīr-āb
Sular aḳur saylar ārā şarḳırab
Bir ṭarafda ikinçi ḥırmançılar
Bir ṭarafda oraḳçı kitmançılar

Ġayretliler ġamını yer vaḳtinde
Ter tişüb işlaydur ġanīmet künde
İş yaḳmaslar yazda yürar güldürab
Ḳış kilgande ḳalgay közi möldüreb

131. KÜZ
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Küz küni közlere yaman körinür
Yafraġı miṣl-i zaġferān körinür
Mīve ornıge bāġ būstānda
Şaldurab ḳaḳşagan ḥazān körinür

Gülleri ornıde ḫār ile ḫaşak
Bülbül ornıde zaġzuġan körinür

[820] Bu şiirin son kıtasının vezni bozuk.

Kitgay ādem atanı cennetidik
Cūyleri bir savuḳ yılan körinür

Yaznı kördiñ küzini hem köresen
Şādlıġ artıdın fiġān körinür
Her kişi fāyde körmegay dāyim
Sūd arḳasıdan ziyān körinür

Yıġlagan şād olur külen yıġlar
Her daḳīḳa bölek zamān körinür
Aylanub çiylānub öte bu zamān
Kitti evvel giden yaman körinür

Ḳış kilür başıña ḳılıç köterüb
Ḳalḳaniñ faḫtalik çāpān körinür
Yaz işlemediñ sen işyaḳmas
Yıġmadiñ dān, faḥal ü saman körinür

Közleriñ cavdırar yigange baḳıb
İşçi aldında āş u nān körinür
Yaz közim yaz ḫaṭṭiñi tiz, tiz yaz
Yaz amān, küz amān, amān körinür

132. ḲIŞ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Kilse ḳış bolsa savuḳ her kimġa me‘yārinçe var
Yoḳġa yoḫça barlara barınça var[821]

Baylar yaġlıḳ pilavni tinçde ġamsız yemes
Kembaġallar aç yalanġaç çekġan āzār neçe var

Yerlere tüşgan ḳıravlar hem diraḫtda bulduruḳ
Yaznı yaşnab ösedürgan sebze gülzār neçe var

Ḳış küninde höl otunniñ aççuġı
Yaz küniniñ müşg-i tātār neçe var

Ol savuḳnı şiddetiden yaḫlegan muznı köriñ

[821] Bu mısrada hece sayısı eksik.

Baylarniñ āyine-bendlik seyrli dīvānçe var

Her kim üyge yıġılgan ṭūde ḳarlarga ḳarañ
Un fürūş ḫānātlarniñ yıġgan ambārinçe var

Siz diraḫt üstideki aḳ ḳaralara eyleñ naẓar
Mullalarniñ çulġagan başıga destārinçe var

Bir ṭarafda ḳaltırab turgan tilençige baḳıñ
Közleriniñ yaşı ırmaḳlarnı esrārinçe var

Bu savuḳ raḥm eylemes bīve yetīmler ḥāline
Kim yetar feryādına bu ḥāl düşvārinçe var

Kördiñiz mi? yaḫşı ḳuşlarnı ḳuvar öz mülkiden
Altı ay sürgünde cān-ver cānı pezārınça var

Ḥāṣılı ḳış barnı silab yoḳları "Hicrān" ḳılur
Bu savuḳniñ ẓulm-i ẓālimlerniñ eṭvārinçe var

133. ALLAHÜ TE'ĀLĀNİÑ ḲUDRETİ
4+4+5=13'lü Hece Vezni

Ḳādir Allah ḳādir Allah taġnı yaratdı
Taġniñ içi ḳaranġu dib aynı yaratdı
Yaylalarda otlar çārva ḥayvānlar
Boranlardan ṣaḳlansun dib sāynı yaratdı

Ḳoy u ḳozı tive sıgır otlar taġlarda
Minmek üçün at u işak taynı yaratdı
Ḳarlar irüb aḳar sular şavullab şaldırab
Şelālesi manẓaralik cāynı yaratdı

Taġ taşlar havāsıdur güzel muṣaffā
Şeherlerniñ tufraġı köb lāynı yaratdı
Kembaġalnı muḥtāc ḳıldı bir parça nānge
Kette kette toy ḳılsun dib baynı yaratdı

Kembaġallar maşḫordını yavġān içedür
Yaġlıḳ pilav bay yesün dib baynı yaratdı
Bī-çāreler gordik tar üy vīrānede yaşar

Baylar üçün seyrlik üylik cāynı yaratdı

Her kim kildi bu dünyāge bolġusı “Hicrān”
Tañrim her iş āḫiride vāynı yaratdı

134. MEKTEB
7+7=14’lü hece vezni.

Firdevs-i cinān mekteb, nā-dānlara cān mekteb
Bilgen kişige ḳadrin, bir dār-ül-āmān mekteb
Köñil ışığı mekteb, rūḥiñ fişeġi mekteb
‘İlm u edeb örgatgay, dānende-kār-ān mekteb

Cāhillere ġam mekteb, yalḳavlara kem mekteb
Ḫoş-baḫt kişilerge, çin rūḥ-ı revān mekteb
Her kim oḳusa mekteb, yoldaşı bosa mekteb
Ḳandaḳça sa‘ādetdür, ey ehl-i zamān mekteb

Dīnniñ yazuġı mekteb, rūḥniñ azuġı mekteb
Millet balalarige hem āş ile nān mekteb
Kimki oḳumas mekteb, kirmes ḳaramas mekteb
Ḳılgay bu kişilerden, feryād (u) fiġān mekteb

Cānım oḳıñiz mekteb, bar u yoḳıñiz mekteb
Sizler üçün evlādım, bāġ-ı gülistān mekteb
Dūr-ı menba‘-ı fen mekteb, iñ yaḫşı çemen mekteb[822]
Aḫlāḳ (u) edeb sizge, almaḳlıġa kān mekteb

Güldeste-yi gül mekteb, sünbül ü cenbül mekteb
Bülbül kebi ṭālibge gülzār-ı cihān mekteb
Millī üyimiz mekteb, ṭon u toyımız mekteb
Ta‘līm üyidür “Hicrān” iñ yaḫşı mekān mekteb

135. TAĞLARDAN BİR MANẒARA
11’li Hece Vezni (6+5/7+4)

Türkistān taġları tola kān imiş
İçi taşı bütün āş u nān imiş
Nā-dānlikden bizler anı taş dirdük

[822] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.

Kümüş alṭun içinde pinhān imiş

Cūşe, zinniḫ, nevşādil, alṭungavut[823]
Taġ içinde taş kebi ḳatgan imiş
Neft ü kömir faḫta sabunlar taġda
Ḳorġaş, ḳalay, mis, çöyan, çendān imiş

Yavrupa ma‘denlerni iskab tapur
Efsūs biz fen ‘ilmini atkan imiş
Zar ḳadrini zer-ger biler digandik
Biz nā-dān ġam lāyige batkan imiş

Bizge dünyā ‘ilmi kirek irmas dib
Āḫiret dünyānı biz satkan imiş
Kiçe kündüz bizler derd ü miḥnetde
‘İlm ile Yavrupalik ḫandān imiş

Nānımıznı tive ḳılub birürler
Bizler ḫūb bī-firāset nā-dān imiş
Anlar faḳaṭ ‘ilme ġayret ḳılurlar
Anlar insān bizler hem insān imiş

Her milletniñ teraḳḳīsi ‘ilm ile
Nā-dān ḫalḳıñ köz yaşı mercān imiş
Oḳumasa bilmas her bir millet
Ḥāżırgi zamānede “Ḥicrān” imiş

136. PEÇĀRE ÇĀL
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Bir faḳīrim künim ötar küç ile
İşim yoḳtur göşt yāġ u murç ile

Otun satub zorġa avḳāt ḳılurmen
Özimden ötkanın özim bilürmen

Hīçkim āgāh imas ḥāl-i zārımdan
Püşeymānmen nā-dānlıġda kārimden

[823] Bu dört kelime tam olarak okunamamıştır.

Savuḳ ṣaḥrā dimey tün kün işlerim
Miḥnet meşaḳḳatde ḳaḳnān tişlerim

Kündüz ārāmım kiçe rāḥatım yoḳ
Bargan sarı rāḥat az külfetim çoḳ

Bilmem bu miḥnetler ḳaydan yapışdı
Ḳayga barsam ḳayġu ġamlar tapışdı

‘Ālimlerni görem dāim rāḥatda
Cāhil ḳalıb men bī-nevā miḥnetde

Yaşligimde atam oḳutkan bolsa[824]
‘Ālim bolub ḳalbim nūr ilen tolsa

Ḳara künler tüşmes idi başımga
Renc ü miḥnet kilmes idi ḳaşımge

Ḳara baḫtım ‘ibret közimni açdı
“Hicrān” bolur her kimki oḳurdan ḳaçdı

Şunıñ üçün oḳuturmen Aḥmedni
Aḥmed oḳur men ölgen ṣoñ raḥmetni

137. BALA İLE GÜL
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Bir bala yaz künide bir bāġda
Seyr iterdi kizüb dil çāġda

Kördikim bāġda gül turur açılıb
‘Iṭırdik isleri çıḳar saçılıb

Gülni üzmaḳ üçün uzatdı ḳolın
Üzübān iskamaḳnı tutdı yolın

İġdi gül şāḫını o bülbül-i şūḫ
Oylab irdi güliñ tikanı yoḫ

[824] Bu ve sonraki beytin vezni bozuktur.

Batdı nāzük ḳolıġa gül tikanı
Gül kebi ḳolıdan çıḳardı ḳanı

Baḳdı gülġa külüb tebessüm ile
Yoḳ ikan sende hīç raḥm-ı sīle

Yaşırubsen diliñde nişter-i tīz
Sūreṭiñ yaḫşı nişteriñ ḫūn-rīz

Ẓulüm irmesmi? bu işiñ ey gül
Ḳonmasun mı? şāḫiñġa hīç bülbül

Ḳılmasunmı? figān u feryādın
Ḳorḳmayorsenmi? Ḳahr-ı Allahdın

Behremend olmasunmı? Senden cān
Sīretiñ zehr ṣūretiñ cānān

Ḳılmuşiñden çiker heme āzār
Diller āzārıdan Ḫudābīzār

Yaraşurmı? senga şu bed-ḫūylik
İsiz ey gül senga u ḫoş-rūylik

At çıḳar dildeki tikanlarnı
Bolma ḫūn-rīz sıḳma cānlarnı

Bu işiñdür bütün püşeymānlıġ
Ẓulmniñ ṣoñı dāġ-ı “Hicrān”lıġ

138. BÜLBÜL
8’li Hece Vezni (4+4/3+5/5+3/2+6)

Bahār oldı bu ān bülbül
Açıldı gülistān bülbül
Yuregiñ boldı ḳān bülbül
Oḳu ārām-ı cān bülbül

Bahāriñ ḥüsni güldür gül
Binefşe lāle vü sünbül
Yüziñ şeydāsıdur bülbül

Oḳu her bir zamān bülbül

Bahār āvāresidürsin
Güliñ pervānesidürsin
Cihān efsānesidürsin
İrem taḫtına ḫānān bülbül

Çemen külgay ger olsa yaz
Gülistānlar bolur ḫūb-sāz
Güliñ ḳadrin bilenler az
Sen ol ḫūb ḳadr-dān bülbül

Yaz olmazsa gül olmazdı
Çemen hem bülbül olmazdı
Oḳugan cāhil olmazdı
Oḳu ey ḫoş fiġān bülbül

Yazı süymas kişi yoḳdur
Güli ister kişi çoḳdur
Ve pes bülbülde artuḳdur
Güle iñ mihr-bān bülbül

Bahār eyyāmıdur eyyām
Dimiş şā‘ir ‘Umar Ḫayyām
Kitür ey sāḳī gülgūn cām
Bolur “Hicrān” çünān bülbül

139. YALḲAV
8’li Hece Vezni (5+3/3+5)

Uyan ġafletden uyḳudan
Çözilme yatma ḳorḳudan
Naṣīḥat tiñle ḥaḳ-güden
Ḳulaḳ sal sözime yalḳav

Taşa kette dumaġıñnı
Dırāz itme ḳulaġıñnı
Kiçürme yaş çaġıñnı
Didürme özinge yalḳav

Çalışmaḳ cāngа rāḥatdur

Çalışmaslik ḥamāḳatdur
Hem āfetdür, ḳabāḥatdur
Żarardur özinge yalḳav

Cedel ḳıl ‘ilm üçün sa‘y it
Murād maḳṣadiñġa yit
Uluġlarniñ yolıdan kit
Baḳ öz aḥvāliñga yalḳav

Oḳub ‘ilm edeb örgan
Yaḳıl ‘ilm otına ortan
‘Avām insānmıdur insān
Devā ḳıl derdinge yalḳav

Hemīşe ḫār şeltāḳlar
Okıñ ey dost ortaḳlar
Nā-dānlik oylamañ yaḳlar
Cefādur cāniñga yalḳav

140. TÜLKİ İLE SİRKE
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Tülki sakrab yürür idi çölde
Bir ḳuduḳ bar idi oşal yolda

Nā-gehān tüşdi kitdi gümbirlab
Çāh içide oturdı ġıñırlab

Ol ḳuduḳ tar idi çıḳalmaz idi
Tülkiniñ baḫtige suvı az idi

Sirke otlab yürürdi neriraġda[825]
Suvsabān su ḳıdırdı şul çaġda

Sirke çāh başıga kilüb aralab
Kördi tülkini tipeden möralab

Tebretüb torbadik özin saḳalın
Sordı tülkini ḥāl āḥvālin

[825] Bu mısranın vezni bozuk.

Sirkeġa tülki maḳtadı suvni
Su digande toşardı nefsi üni

Su diseñ tüş bu yirge ülfet bol
Su digan bu ḳuduḳda irkan möl

Sirke atdı özin ḳuduḳ sarı
Tülkiniñ ḥīlesi bolub yāri

Güm itib tüşdi sirke su içige
Suları saçradı ḳuduḳ çetige

Tülki aytdı ayā uzun saḳḳal
Dūzaḫa yetdiñ indi sen yaḳḳal

Sunı toygançe men içüb irdim
Ḳalganını bütün senga birdim

Sakrabān sirke üstige çıḳdı
Andın ırġıb yuḳarıge çıḳdı

Sirkeniñ ṣāḥibi neçe müddet
Aḫtarubān bolub idi diḳḳat

Āḫiri bu ḳuduḳda kördi anı
Sirkeniñ ḳalmış irdi yartı cānı

Miñ meşaḳḳet bilan çıḳardı ba-zor
Sirke bolgan idi çolaḳ hem kör

Ṣāḥibi sirkeni körüb ḥālin
Aytdı başın sīlab tarab yalın

Ey saḳalı çoḳ ‘aḳılı yoḳ sirkem
Ḳıldı “Hicrān” sādelik irkam

141. MAYMŪN İLE KÖZAYNAK
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Cüde ḳartaymış irdi bir maymūn

Közиniñ nūrı ḳalmab irdi bütün

Ol işitdi bu derd üçün dermān
Közaynak tutar imiş insān

Pul yıġıb közgüni satub aldı
Özini ḳayta zaḫmete saldı

Geh tutardı dümige geh közige
Fāyda bermesdi āynagi özige

Boldı maymūn taḳalmayın ḫayrān
Didi ḫūb ḫīle-ger irür insān

Menge kim didi anıñ alġıl dib
Kim buyurdı közиñġa salġıl dib

Ḳursun āynak közimni ḳıldı ḫıyre
Taḳmazım āynakiñni indi sıra

Tuf! Bu dünyānı ‘itibārı yoḳ
Açnı ḥālin bilermi ḳarnı toḳ

Ṣarf iter pulnı yoḳġa insānlar
Ḳılmıyor kör ü şalġa iḥsānlar

Kimge aytay bu derd ḥasretni
Kim işitġay bu ḳayġu külfetni

Közlerim ‘āciz özim ḳarımin
Müstaḥiḳḳmen kemīne kemtermin

Hīç kişi sormıyor bu aḥvālim
Kitdi ḳuvvet medārım iḳbālim

Közgü hem menge ḳılmadı dermān
Dilde ḥasret köñilde köb ārmān

Közgüniñ ḫayrı yoḳ iken miṣḳāl
Dib egib taşge urdı ol derḥāl

Āynagin bir parça parça ḳıldı özi
Ortanub dir idi özi bu sözi

Āynak almaḳ özi iken āsān
Müşkili anı taḳmaġıda ikan

Kimki ḥaddiden aşub iş ḳılsa
Āḫiride bolur şulay “Hicrān”

142. ḲARĠA İLE ZAĠIŻĠĀN
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Ḳarġa bir kün didi zaġıżġānga
Ḳaç eger avçı düç kelse senga

İḥtiyāṭ it öziñni mılṭıġdan
Atsa paylab yıḳılmaġıl birden

Ḳarġaga zaġıżıġān didi nā-dān
Goştimizni yemes bizi insān

Sen ü bizge kerek imas ḳorḳmaḳ
Nige ḳorḳarsen ey başı ṭoḳmaḳ

Avçı aḥmaḳ imas bize oḳ atıb
Bizni atmaḳġa bir oḳın yoḳatıb

Goştimiz anlara ḥelāl irmas
Mıltıġıniñ bize ḳarab kirmas

Ḳarġa bu sözni eyledi tekrār
Dirmüsen ādem oġlıda raḥm var

Sen ‘aceb bir ḳızıḳ sözi itasen
Sözime kirmasañ ölüb kitasen

Baḳmagaylar sini kelāmiñġa
Goşt moşt ü ḥelāl ḥarāmiñġa

İşleridür alarnı ḳan tökmek

Toġri kilganini urmak u yıḳmak[826]

Toġrı kilse urar birini biri
Oḳ u neyze urış alar hüneri

Anları yoḳ işi fiġāniñ ile
Ḫānevīrān ‘azīz cāniñ ile

Körsetürler seña hünerlerini
Bu hünerden çıḳan özlerini

Ḥāṣılı ḳaç körende insān ḳaç
Barma yanige gerçi irseñ aç

Anlarıñ kāri barı “Hicrān”lıġ
Hīç yaraşmas alarga insānlıġ

Dib sözini tamām ḳılan yoḳ idi
Avçıdan peḫaber köñil toḳ idi

Tars itüb avçı ḳarġanı atdı
Ḳarġa peçāre taş kebi ḳatdı

Zaġıżıġān hem yıḳıldı bir oḳ ile[827]
İkkisi hem kitişdi çaġ çuġ ile

143. ḲAMIŞ İLE ḲAVAĠ
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Ḳavaġ ile ḳamış bolub yandaş
İkkisi hem kötergen irdi baş

Ḳıldılar ṣoḥbet ikkisi bir kün
Ḳızışub kitdi sözleri ol kün

Ḳamışa ta‘ne eyledi ḳavaġa
Turmuşiñdür sini bütün ġavġa

Ṣaldurab lāf urmaġa kitme

[826] Bu mısranın vezni bozuk.
[827] Bu mısranın vezni bozuk.

Sen boyıniñġa inanma faḫr itme[828]

Sörrayübsen biliñ bükülmeydür
Selle başda boyın igilmaydur

Kök çāpāniñni yeñi şalbırlar
Baylariñ ṭonlarıça şaldırar

Savletiñ şeyḫdik içiñdür boş
Yaḳılursen otun bolıb ḫāmūş

Ḳāmetiñ toġrılik mīveñ yoḳ
Anıñ üçün diliñde ḳayġuñ çoḳ

Toġrı sözge ḳamış sükūt itdi
Aradan bir niçe zamān ötdi

Nā-gehān güldürab şamal yetdi
Ḳamışiñ başını üzüb kitdi

Ḳavaġ dostından ayrılub ḥayrān[829]
Kim igilmas didi bolur "Hicrān"

144. ḲUŞ İLE İLAN
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

İr ü ḫātūn bolub idi ikki ḳuş
Yaşar irdi hemīşe vaḳt-i ḫoş

Bir küni evveli bahār oldı
Yer yüzi sebze lāle-zār oldı

Su boyıda diraḫt şāḫige
İn ḳoyub tuḫım üçün butaġige

Şād ḫurrem uçar ḳonar idiler
Sayraşub naġmeler ḳılar idiler

Aradan bir niçe zamān ötdi

[828] Bu mısranın vezni bozuk.
[829] Bu mısranın vezni bozuk.

Tuḫmıdan balalar çıḳub yetdi

Bunlara boldı rūz-ı-gār kette
Bala baḳmaḳ kirekdür elbette

Biri avḳat üçün kiter irdi
Biri üy işlerin küter irdi

Bir küni inide atası idi
Bir ilan çırmaşub çıḳub kildi

Dād feryād ḳıldı peçāre
İtmedi raḥm anga yüzi ḳara

‘Azrāil? ḳuş balaların yutdı
Atası nāle-yi mātemin tutdı[830]

Anası kildi eyledi feryād
Dād ẓālimleriñ elinden dād

İder bu sözni ortanub “Hicrān”
Üy buzuçı bolur ḫāne-vīrān

145. VELĪNİÑ CUM‘A BAYRAMI
7’li Hece Vezni (4+3)

Men cum‘anı süyürmen
Şād ḫurrem bolurmen
Bukün cum‘a aḫşamı
İrte bayram ḳılurmen
İrtega irte turub
Yüz ü közim yuvarmen
Çayımnı içüb bolub
Birāz oynab kilürmen
Ṣoñra barıb cāmi‘ge
Cum‘a namāz oḳurmen
Ḳarındāşlarnı körüb
Üyge ḳaytub kilürmen
Atam anam ḫidmeti

[830] Bu mısranın vezni bozuk.

Bolsa edā itürmen
Ṣoñra sabaḳlarımnı
Tekrār ḳılub bilürmen
Ḳur’ān ḳılub tilāvet
Ḥuftan oḳub yaturmen

146. GÜLİSTĀNDAN BİR MANẒARA
MEFÂİLÜN/FEİLATÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Ṣanāyi‘ östürüb elvān reng-bereng güller
Ḳızıl [u] aḳ [u] ḳara türli türli sünbüller

Bularnı manẓarası cānlara ṣafā viredür
Bölekçe rūḥ bölekçe güzel sabā viredür

Yaşılça berg içinden ḳızılça ġunçeleri
Boyın çözib çıḳışı uyġatur düşünçeleri

Aḳ açılan güli ufaḳ güzel ḳızı yüzidik
Ḳızılça ḳırmızı gül bergi yüziniñ rūḥıdik

Sarıġ güli körinür ‘aşḳ ili kebi “Hicrān”
Yüzi viṣāl tileb hicr otıda sarġaygan

Nigār gül yüzin üstide ḳaş tartılgan
Miṯāl-i ösme kebi berg gülġa artılgan

Bu manẓara, bu temāşā, bu ḳudret-i bārī̄
Yetüşmayor bize ancaḳ u yār-i ġam-ḫārı

147. BAHĀR KİLDİ
(4+4/5+3) 8’li Hece Vezni

Ġāfil ḳalma kildi bahār
İkinlerni ikiñ ösar
Bāġ-bān iker gül bāġıga
Bülbül ḳonar gül şāḫiga
Gül açılur bülbül sayrar
Köñillerni mesrūr eyler
Gül ‘aşḳıda sayrar bülbül
Lekin munı bilmeydür gül

Kiçe kündüz eyler fiġān
Gül fiġānin bilmes pecān
Bülbül gülniñ isin süyar
Cemāgīle her kün toyar
Hīç nersega yoḳ pervāsı
Başıda gülniñ sevdāsı
Kiçe kündüz tinmay oḳur
Ḫaṭ yazay dib gülni çoḳur
Bahār ötar güller ḥazān
Bülbül bolur yene hicrān
Siz hem oḳıñ yaş çaġında
‘Umriñizniñ bahārında
Cedel ḳılıñ vaḳt ötmesün
Ḫazānniñ vaḳti yetmesün
Ṣoñġı puşmān cānġa düşman
Ġayret ḳılıñ bolmañ “Hicrān”

148. ZÜLÜK İLE İLAN
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Bir küni bir ilan zülük kördi
Bu sözini zülükden ol sordı

Didi ḥayrāndemen bu işge ‘aceb
Menga ṣūretde oḫşayorsen heb

Neme üçün sini süyar insān
Mini körse bolur cānı lerzān

Nimega süymayor mini birisi
Sini sīlab baḳadı her birisi

Sen de sançarsen ādemi men de
Ne sebeb bar bilimezim munda

Sözini sab ḳılub idi o ilan
Külübān söyledi zülük ḥayvān

Sözleriñ toġrıdur barısı ḥaḳḳ
Ḥaḳḳnı söyleyin senga ancaḳ

Men ṭabī‘atda sançarım sendik
Nişter urmaḳda ikkimiz birdik

Ḳay zamān sançsāñ sen insānnı
O zamānda çıḳar anıñ cānı

Men ise sançurım ḫūb āheste
Saġalur tişlesem ḳayu ḫasta

Menga baḳmay? Seña baḳarmu kişi
Ẓulm hīç kimsege yaḳarmu kişi

Ẓulmden dāimā ḳaçar insān
Nişteriñ cānları ḳılar “Hicrān”

149. TÜLKİ İLE ḲARĠA
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Bir küni aç ḳalıb idi tülki
Açlığından talıb idi tülki

Neçe ḫıl ḥīlelerni oylar idi
Açlığın öz, özige söyler idi

Hīç kişi yetmas irdi dādiga
Bir ḳızıḳ ḥīle tüşdi yādige

Bir çinārda bar irdi leklek ini
Üçte yaş balası bar irdi anı

Tülki ḳurdı o dem tezvīrini
İşletür boldı ḥīle tedbīrini

Aldı arra tīşesini köterib
Kesmaḳ üçün çınār tubige barıb

Lekleke aydi ey uzun boylik
Bizni yerde bolurmusen üylik

Bu diraḫt yer mīrāṣ menga atadın
Özge cāyde in ḳoyub yatasen

Kit bu yerden bölek yere in sal
Men kisarmen çınārımı el-ḥāl

Leklek aytdı birāder cānım
Ḥālime raḥm eyle cānānım

Buzub üyimni ḳılmaġıl giryān
Üy yıḳanlar bolur ḫāne-vīrān

Merḥamet ḳıl bu yaş gödeklerime
Māni' olma bütün tileklerime

Bir balamnı biray yiyiban toyġıl[831]
Ḫāne-vīrān ḳılma tinç ḳoyġıl

Bir balasını tülkiġa atdı
Boldı me'yūs ḳayġuge batdı

Tülki ḳarnını toyġazub kitdi
Ḥīle birlen murādige yetdi

Ḳarġa vāḳıf idi bu işlerden
Lekleke örgetay didi bir fen

Ḫūb uzundur boyiniñu 'aḳliñ az
Ḳışge yoḳ tāḳatiñ tilersen yaz

Tülkiniñ kārimü otun kismaḳ
Şunge hem yetmas 'aḳliñ ey aḥmāḳ

Yoḳġa bir bala eylediñ ḳurbān
Bī-firāset tüşünçesiz nā-dān

Ḳarġaniñ sözleri ḳılub te'sīr
Bildi tülki sözi iken tedbīr

[831] Bu mısranın vezni bozuk.

İrtesi kildi ḥīle-ger tülki
Ṭam'ı ḳozġalub çü evvelki[832]

Yene astı çınārıga yetdi
Kit? dibān lekleke ḫiṭāb itdi

Leklek aytdi yoḳal? Āyā ḥāin
İşle ḥīyleñni sen bilüb cāyın

Ḳarġaniñ pend birganin bildi
Açılık baġrını yene tildi

Ḥīlesin ḳarġa sarıga burdı
Ḳarġaniñ tutmaġa tuzaġ ḳurdı

Bir belend yerde yatdı ölgendik
Közlerin yumdı mürde bolgandik

Ḳarġa tülkin ölük gümān eyleb
Ḳondı başıniñ üstige pāylab

Çoḳumaḳçı bolub idi közini
Ḥīle-ger tülki tişledi özini

Dād peryādige naẓar salmay
Ḳarġaniñ tülki başladı yamlay

Ḳarġa çinden ölerini bildi
Bu da bir yaḫşi ḥīleni ḳıldı

Tülkiġa ey birāder cānım
Senga bolsun ḥelāl it ü ḳanım

Bu beyitni oḳub yigil göştim
Bu vaṣīyyetni senga men ḳoştım

"Bī-vaṭan bī-gūr u kefen ḳarġa
Lekleke yaḫşılik iden ḳarġa"

[832] Bu mısranın vezni bozuk.

Tülki bu beytni oḳumaḳ üçün
Şevḳ ile yıġdı tende bar küçin

“Bī-vaṭan bī-gūr u kefen ḳarġa
Lekleke yaḫşılik iden ḳarġa”

Tülki “karġa” digande aġzın açıb
Oḳ kebi ḳarġa çıḳdı kitdi ḳaçıb

Tülki ḥayrānde ḳaldı ‘aḳlı şaşub
Boldı “Hicrān” boġumları boşaşub

Ḥīlede menden ötdi ḳarġa dibān
Ökünüb, ḥorsunub yedi pişmān

Ḳarġa maḳṣūd murādiga yetdi
Ḥīle-ger tülki aç ḳalub kitdi

150. YALĠANÇI ÇOPAN
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Bir küni bir çopan ḳılub feryād
Böri kildi dibān çaḳırdı dād

Ḳışlaḳılar yügürdiler birden
Ḳoyları esremaḳ üçün böriden

Bunları ḥālini körüb çopan
Ḳahḳaha ile külüb didi: yārān?

Aldaban sizleri çaḳırmış idim
Sınamaḳġa sizi baḳırmış idim

Aldanub ḳaytdılar alar ol ān
İrtesige yene çaḳırdı çopan

Böri kildi dibān fiġān itdi
Böriler ḳoylara kilüb yetdi

İşidenler buña inanmâdilar
Dād feryādıga işanmâdilar

Yidiler böriler heme ḳoyı
Mene: cānım yalançılık oyını

Kördiñizmi? yalançılık żararın
Bir yalan söz yoḳ itdi māl ü berīn

Bir yalançı bolub idi çopan
Toġrı sözlese hem körindi yalan

Oġlım? Aytma yalan sözi aṣlā
Dost tutmas yalançını Allah

Hem de il içre ḥurmeti bolmas
Ḫalḳ ārā ḳadr u ḳıymeti bolmas

Üyi küyse yalançını didiler
Anga hīç kim işanmayor idiler

Toġrı söz ḳutḳarur belālardan
Dāġ-ı "Hicrān" u mācerālardan

EŞER-İ ‘ABDULLAH AVLĀNĪ

MERDİKĀRLAR ĀŞULESİ (Sene 1335 Hicrī; sene milādī 1917)

Birinçi yeñi küylerge (müziġe) salınub, yazılmış edebiyāt mecmū‘asınıñ 6 nçi cüzi,

1. Ṭab‘ı

Nāşiri ‘Abdullah Avlānī

Bu eserde yazılmış ş’irlerniñ “Türkistān”dan merdikār almak huṣūṣıda pādşāh-ı a’zam hazretleriniñ fermān-ı ālīlerine kemāl-i ṣadākat ile ḫizmetge barmak üçün yığılub, kitvatgan birinçi “Tūde” merdikārlarnıñ cönatmaḳ üçün çıḳışda yasalgan nümayiş Taşkendeki tiyatroga mahṣuṣ “Tūran” tödesi tarafıdan türli (moṭif) küylerde oḳulgan idi. Köb kişiler iltimas ḳıluv sebebli cem‘ ḳılınub, neşr ḳılındı. Ve başḳa bir niçe şā‘irlerniñ yazgan ş’irleriniñ özleriniñ ruḥṣatları ile bu edebiyātga ‘ilāve ḳılındı.

ŞEHR-İ TAŞKEND

‘ABDULLAH AVLĀNĪ

MERDİKĀRLAR ‘AŞŪLESİ

151. “HİCRĀN” KÜYİ “Ḫ ĀNEDĀN-I İMPİRATORIMIZGA BİZDEN DU’Ā”
Birden fazla Hece kalıbı kullanılmıştır (5+5/4+5/5+4/7+7)

Yaşa aḳ pādşām, bir zamān yaşa
Ḫānedān ile, bol amān yaşa
Köb zamān yaşa, bol amān yaşa
‘Ādil ol şehim, mehribān yaşa

Bizlere bu kün şefḳat eylediñ
Şād yaşa müdām, mehribān yaşa
Yaşa aḳ pādşām, bir zamān yaşa
Ḫānedān ile, bol amān yaşa

Köb zamān yaşa, bol amān yaşa
‘Ādil ol şehim, mehribān yaşa
Tār-mār ola düşmeniñ sini
Eylediñ bizi şādmān yaşa

Yaşa aḳ pādşām, bir zamān yaşa
Ḫānedān ile, bol amān yaşa

Pādşāh fermān ḳıldı bizler baramız işge
Pādşāh fermān ḳıldı bizler baramız işge
Düşmenni ḳaçıramız ġamdan bolamız āzād
Ġamdan bolamız āzād, ġamdan bolamız āzād

Ey- pādşāmıza ḫidmet ḳılamız
Ey- pādşāmıza ḫidmet ḳılamız

‘Askerlere ḥāmī bolamız
Vaṭan üçün yardem ḳılışmak kirek
‘Askerlere hāmī bolamız
Vaṭan üçün yardem ḳılışmak kirek

Ey- Müsülmān evlādı yardem küni şul kündür
Ey- Müsülmān evlādı yardem küni şul kündür
Kimde ḳuvvet köb bolsa azı boladı berbād
Azı boladı berbād, azı boladı berbād

Ey- pādşāmıza ḫidmet ḳılamız
Ey- pādşāmıza ḫidmet ḳılamız

‘Askerlere ḥāmī bolamız
Vaṭan üçün yardem ḳılışmak kirek
‘Askerlere ḥāmī bolamız
Vaṭan üçün yardem ḳılışmak kirek

Ey- yiġit vatandaşlar sizge bir naṣīḥat var
Ey- yiġit vatandaşlar sizge bir naṣīḥat var
Ġayret birle işleñiz pādşāmız boladı şād
Pādşāmız boladı şād, pādşāmız boladı şād

Ey- pādşāmıza ḫidmet ḳılamız
Ey- pādşāmıza ḫidmet ḳılamız

‘Askerlere ḥāmī bolamız
Vaṭan üçün yardem ḳılışmak kirek
‘Askerlere hāmī bolamız
Vaṭan üçün yardem ḳılışmak kirek

Ey- dost ḳadrdānlar aṣlā bolmañız hicrān
Ey- dost ḳadrdānlar aṣlā bolmañız hicrān
Siz yardımda bolsañız düşmen ḳıladı feryād
Düşman ḳıladı feryād, düşmen ḳıladı feryād

Ey- pādşāmıza ḫidmet ḳılamız
Ey- pādşāmıza ḫidmet ḳılamız

‘Askerlere ḥāmī bolamız
Vaṭan üçün yardem ḳılışmak kirek
‘Askerlere hāmī bolamız
Vaṭan üçün yardem ḳılışmak kirek

Ey- bilni baylagen ḫidmetge yārān
Ey- bilni baylagen ḫidmetge yārān

Tekis eyleb dergāh-ı Allah
‘Askerler işige biringiz rivāc
Tekis eyleb dergāh-ı Allah
‘Askerler işige biringiz rivāc

Ey- pādşāmıza ḫidmet ḳılamız

Ey- pādşāmıza ḫidmet ḳılamız

‘Askerlere ḥāmī bolamız
Vaṭan üçün yardem ḳılışmak kirek
‘Askerlere ḥāmī bolamız
Vaṭan üçün yardem ḳılışmak kirek

152. PĀDŞĀH-I A‘ẒAM İMPİRATORUMUZGE BİZDEN DU’Ā MEFÂİLÜN/FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Yaşa, yaşa impirator ‘adāletiñ vardur
Yaşa, yaşa impirator ‘adāletiñ vardur
Ṣa‘ādetiñ sini ‘ādl iledir kiçürme zamān
Yaşamaḳıñ sini ‘ādl iledir bolursın amān

Bu ‘ādl merhemetiñden cemā‘ata nef‘ var
‘Adāletiñ sebebiden şād oldılar fuḳarā
‘Adāletiñ sebebiden şād oldılar fuḳarā
Yaşa, yaşa impirator ‘adāletiñ vardur
Yaşa, yaşa impirator ‘adāletiñ vardur

Artar sini ‘ameliñ bāḳī ḳalar eşeriñ
‘Adāletiñ sebebiden şād oldılar fuḳarā
‘Adāletiñ sebebiden şād oldılar fuḳarā
Yaşa yaşa impirator ‘adāletiñ vardur
Yaşa yaşa impirator ‘adāletiñ vardur

Sen sen bizim şāhımız, bizler seniñ fuḳarā
‘Adāletiñ sebebiden şād oldılar fuḳarā
‘Adāletiñ sebebiden şād oldılar fuḳarā
Yaşa yaşa impirator ‘adāletiñ vardur
Yaşa yaşa impirator ‘adāletiñ vardur

Bizlerge saç keremiñ, “hicrān” lara ḳaragin
‘Adāletiñ sebebiden şād oldılar fuḳarā
‘Adāletiñ sebebiden şād oldılar fuḳarā

153. FERYĀD-I VAṬAN
(4+4+5) 13’lü Hece Vezni

Pādşāh bizni yardem üçün işge çaḳırdı

Vaṭanımız etrafıda düşmen baḳırur

Ġayret birlen, ġayret birlen ey Müsülmānlar
Ḫidmet eyleñ, ḫidmet eyleñ şanlı arslanlar

Kömekleşiñ yav ḳaçırur demiş babalar
Töġrı sözge ‘amel ḳılıñ arslan balalar

Ġayret birlen, ġayret birlen ey Müsülmānlar
Ḫidmet eyleñ, ḫidmet eyleñ şanlı arslanlar

Biz ḳorḳmaymız yubārsa da bizniñ urışga
Pādşā ḥażret çaḳıradır bizlerniñ işge

Ġayret birlen, ġayret birlen ey Müsülmānlar
Ḫidmet eyleñ, ḫidmet eyleñ şanlı arslanlar

Ḫūb bilesiz biz hem irür vaṭan evlādı
Vaṭan üçün yardem ḳılmak lāzım boladı

Ġayret birlen, ġayret birlen ey Müsülmānlar!
Ḫidmet eyleñ, ḫidmet eyleñ şanlı arslanlar

Vaṭan üçün cānın fedā ḳılmakda doslar
Ḳara künde kömekleşiñ Müsülmān doslar

Ġayret birlen, ġayret birlen ey Müsülmānlar
Ḫidmet eyleñ, ḫidmet eyleñ ey Müsülmānlar

“Hicrān” bolmañ düşmanımız maġlūb boladı
Doslarımız şād u ḫandān ḥürrem boladı

Ġayret birlen, ġayret birlen ey Müsülmānlar
Ḫidmet eyleñ, ḫidmet eyleñ şanlı arslanlar

154. MERDİKĀRLAR ĀŞULESİ
(8+7/7+8) 15’li Hece Vezni

Yaḫşı ḳalıñ ḳarındaşlar isān bolıñ yoldaşlar
Biz kitermiz siz ḳalursız aḳızursız köz yaşlar

Ey dindāşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Ey atamız, ey anamız aġayni tuġanlar
Mehribānlar cāna cānlar cāndan ‘azīz yārānlar

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Bizni sizler, sizni bizler ālısda sāġınurmız
Naṣīb bolsa tiz kilürmiz, dīdārıñız körürmiz

Ey dindaşlar köz ve ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Taḳdīr şundaġ yazgan iken biz ḫidmetge baramız
Du‘ā eyleñ bizler üçün ey atamız anamız

Ey dīndaşlar, köz ü ḳaşlar, ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Felek bizniñ cüda ḳıldı sizlerden ve hem vaṭandan
Vaṭanımız ḳutḳaramız bizler barıb düşmenden

Ey dīndaşlar, köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Biz kitermiz siz ḳalursız közleriñiz yaş bolub
Ġam çekmeñiz biz kilürmiz tiz künde oynab külüb

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Yāmān künler yahşi bolur biz kilürmiz ġam yimeñ
Ḫudā sizge tözüm birsün biz kilünçe ṣabreyleñ

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Ḳaytub kilsek ḳayġularnı körmegendik bolursız
Ḫursend bolub oynab külüb, kilsemiz sevinürsiz

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Baġrıñızda bizni baḳub kette ḳılgan idiñiz
Kette bolsa bizni baḳur dib sevingen idiñiz

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Maḳṣūdiñizge yeterge bu felek yol bermedi
Bir biriden kimleri ẓālim felek ayırmadı

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Siz çemende gül idiñiz biz çemenniñ bülbülü
Barçamiz Tūrān ilimiz bir Ḫudāyimniñ ḳulı

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Rāżı bolıñ biz idük cāndın ‘azīz ferzendiñiz
Küydürür sizniñ firāḳ otı kiter dil nebīreñiz

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Ḥażret-i Y’aḳūb niçe yıl Yūsufıdan ayrılub
Ṣabr ile şādlıḳġa çıḳġān niçe yıllar tirmülüb

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Ḳaygu çekmeñ ġam yemeñ bizni Ḫüdāge tapşuriñ
Cān berib hem rızḳ bergen Rabbenāge tapşuriñ

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Bizlerniñ ümmīdimiz sizden du‘ādan taşlamañ

Ṣabr idiñ ḳısmet şulay irgen köziñiz yaşlamañ

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Biz vaṭandan düşmenimizni ḳuvarga baramız
Düşmenimiz yeñilür dib biz barçamiz avāremiz

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Köb kiçikmesmiz Ḫud'āyim ḫahlasa tiz kilemiz
Mehribānlar biz vaṭanġa yaḫşı ḫidmet ḳılamız

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

Bolmañız "Hicrān" cüdālıġdan ṣabr bersün size
Yādiñizden taşlamañ her dem du'ā eyleñ bize

Ey dīndaşlar köz ü ḳaşlar ey sevgili ḳardaşlar
Vaṭan üçün, ḫidmet üçün biz kitermiz ḫoş ḳalıñ

155. BİR MERDİKĀRNIÑ ATASI OĠLIGA AYTGAN SÖZİ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Ḳança meḫnetler bilen oġlım seni baḳġan idim
Men seni dib ġam otıga cānımı yaḳġan idim

Sen kitersen ḳalurmen közlerim giryān bolub[833]
Bu cüdālıġ āteşige örtenib biryān bolub

Destyārım, hemdemim ārām-ı cānım sen idiñ
Bileġimniñ ḳuvveti ārām-ı cānım sen idiñ

Neyleyin kitdiñ ḳaşımdan ḳaldım imdi ayrılıb
Sen kitersen men ġaribge kim baḳadur ḳayrılıb

Ḳolda küç, bilde ḳuvet hīç tende dermān ḳalmadı

[833] Bu mısranın vezni bozuk.

Közde nūr başda ‘aḳlu ser ü sāmān ḳalmadı

Her ġamıñ pāyānı bardur, her elemniñ āḫiri
Şādlıḳġa aylanadır, her fiġānniñ āḫiri

Ġam yime oġlım ḳara künler kitüb aḳ kün çıḳar
Yirge ġam ḳorḳınç buluṭlar def‘ olub aydın çıḳar

Ḥaḳ ta‘ālā menge ṣabır ve señe ‘umr itsün a‘ṭā[834]
Saġ selāmet kil vaṭanġa bolmasun ornıñ ḥaṭā

Ey ḳuzum mendin naṣīḥat bilni bayla ḥidmete
Vaṭan üçün işle oġlım salsalar her meḥnete

Meḥnet irmes bilseñ oġlım āḫiri rāḥat irür
Ey ḳuzum bu meḥnetiñni fā’idesi baḥīr erür[835]

Bar, Ḫudā yārıñ bolsun Allahġa tapşurdım seni
Saġ barıb kilġil āmān Mevlāġa tapşurdım seni

Mehribānlardan ayildiñ bolma “Hicrān” ey balam
Hem vaṭandan ayrılıb sen dīde giryān ey balam

156. ANASINIÑ OĞLIGA AYTGAN SÖZİ FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Cān balam cānım balam Allah seni yārıñ bosun
Kiçe kündüz yolda çölde Teñri ġam-ḫorıñ bosun

Men seni baġrimge basıb östürib irdim balam
Kim ḳara künde baḳarsın sen meni dirdim balam

Āh neyley boşge çıḳdı bu meni ḫoş niyyetim
Sen kiter boldıñ ḳāşımdan kim ḳılur terbiyyetim

Neyleyin ẓālim felek aḥvālime raḥm itmedi
Bu felekniñ devride kimġa cüdālıġ yetmedi

Ey balam neyley cüdālıġ otı cānım yaḳadur

[834] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.
[835] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.

Mehribānım sen kitür boldıñ meni kim baḳadur

Dilde ṣabrım közde yaşım tende cānım ḳalmadı
Ortanıb yandım ḳımırlaşga mecālim ḳalmadı

Ḥāl-i zārımkim niçük kiçġusı sindin ayrılıb
Māh u sālim ḳaydaġ ötgey zār sindin ayrılıb

Hīç ḳayġu yoḳ cihānde bu cüdālıġdan yamān
Sen külüb oynab yürürsen men bolur rengi samān

Neyleyin men muştiper bīçāre baḫtı ḳara men
Kiçe kündüz öz ġamım birlen özim āvāremen

Ne ḳılay bu köbġe kilġan toy meni çārem nedir
Men kimim bu āh vāh u nāle-i zārım nedir

Çāldivār içre yatıb yıġlab seni yād itemen
Ḳısmet-i Ḥaḳḳ şul iken men kimġa feryād itemen

Ey balam mendin du‘ādan başḳa yardem yoḳ señe
Ḳayda barsañ iki e(n)lik ḫaṭ yazıb turgin meñe

Yaḫşı bar cānım balam kilġıl ḳāşımġa irterāḳ
Ḳılmasun Allah seni sayeñi bāşımdan yırāḳ

Tiz körey cānım balam tizlikde dīdāriñ seni
Ḳayge barsañ Ḥaḳḳ özi bolsun mededkārıñ seni

Köb uzaġ kitme işiñden boş bosañ kil ḳāşıma
Raḥm ḳıl cānım balam bu közden aḳġan yāşıma

Yıġlatub ḳoyma yolıñda zār sergerdān ḳılub
Tizgine kil ḳāşıma yürme meni “Hicrān” ḳılub

157. OĠLINIÑ ANASIGA AYTGAN SÖZİ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Vālidem Mekkem Medīnem mehribānım sen idiñ
Ġam-güzārım müşfiḳim ārām-ı cānım sen idiñ

Ey vücūdimge sebeb bolgan meni müşfiḳ anam
Cismimiñ rūḥı ḥayāt-ı cāvidānım sen idiñ

Aḳ sütinġa āh lāyıḳ senge ḫidmet ḳılmadım
Merḥem-i cānım muḥibb-i ḫānedānım sen idiñ

Başıñızdan ey ana pervānedik aylanmadım
Ortanurdiñ men üçün şem‘-i şebānım sen idiñ

Bu felek saldı cüdālıġ başımızga ey ana
Ḳayġulik vaḳtimda keyf-i şādmānım sen idiñ

Men kiter boldım ḳalursen közleriñden yaş aḳıb
Men ġaribni kette ḳılgan pāsbānım sen idiñ

Ḳoltuġiñde terbiyet tapdım yaşab oynab külüb
Bilgüçi derd-i ġamım sırr u nihānim sen idiñ

Neyleyin imdi cüdālıġ pāre eyler baġrımı
Zār-ı “Hicrān”lıġ tünide āşiyanim sen idiñ

158. ḪĀTUNİGA AYTGEN SÖZİ
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Yaḫşı ḳal ey mūnis-i ġam-ḫor körsem körmesem
Ey közimniñ nūrı pür-envār körsem körmesem

Neyleyin saldı cüdālıġ başımızġa kec medār
Zülfü sünbül közleri ḫumār körsem körmesem

‘Ayşımız gülzārige ot tüşdi berḳ-i çarḥdan
Ma‘ẕūrım men ey gül-i bī-ḥār körsem körmesem

Yalġuz üylerde refīḳ-i mehribānım sen idiñ
Yār-i cānım hemdemim tekrār körsem körmesem

Bul imes irdi ümīdim başıma saldı ḳażā
Ṣabr itersen ey şeker-güftār körsem körmesem

Hīç düşvār iş bolurmı bu cüdālıġdan yamān
Ḫoş ḳal imdi ḳaytadan dīdār körsem körmesem

Bir birimizge maḥabbet riştesin baġlab idük
Ṭāḳatim yoḳ hecriñe ey yār körsem körmesem

Kiçe kündüz fikr ü ẕikrim ay yüziñ vaṣlı olur
Közlerim ya uyḳu ya bīdār körsem körmesem

Bir birimizden tirik ẓālim felek ḳıldı cüdā
Ayrılıb senden ölüm bī-mār körsem körmesem

Ḥaḳ Teʻālā menge ṭāḳat señe ṣabır itsün ʻaṭā[836]
Gül-zārim yaḫşı ḳal men zār körsem körmesem

Men kitermen sen ḳalursen ayrılıb "Hicrān" bolub
Köz yaşıñnı tökme ey dildār körsem körmesem.

[836] Bu vezinde hece sayısı bir tane fazla.

Begali Kâsımov, “Abdullah Avlânî-Taşkent Tangı” adlı kitaptaki şiirler.

İNKILÂPLA İLGİLİ ŞİİRLER

159. ḲUTULDİK
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Ḳutuldı barça millet zālim-i ḫūn-ḫār zulminden,
Romanov ḫāne-veyrān boldı, bed-kirdār zulminden,
Esir oldı, haḳir oldı hem öldi ḫār zulminden,
Ḳutuldı ḳança cānlar Rasputin düm-dār zulminden,
Bu ibret-ḫānede zālimler etsün ār zulminden

Gülistān oldı ālem, her ṭarafda sayradı bülbül,
Esāretden ḳutuldı barça, isteyür hür yol,[837]
Ḫazāndan saḳla, yā Rab! İsteyür millet tikānsız gül,
Yetüşmaḳ müddeāge ilmsiz heyhāt, erür müşkül,[838]
Ne mehnetlerni kördük, her ḳayu aġyār zulminden.

Sıḳardı her ṭarafdan bizni ul zālim hükūmetler,
Yolımızını keserdi behayā fāsid tabiatlar,
Teraḳḳī yolıga sed baġlayurdı behamiyetler,
Haḳiḳat işlemesdi, işleyordı bizde bid‘atler,
Ne külfetler çekerdik, bir neçe bedkār zulminden.

Saādetge yetüşdik, lek bizde istiḳāmet yoḳ,[839]
Semeresiz iş, emelsiz boldımız rāh-ı selāmet yoḳ,
İlm yoḳ, ġāye yoḳ, maḳṣadġa yetmakka alāmet yoḳ,
Adāvet ortamızda ḥükm-fermā, yaḫşi ādet yoḳ,
Ḳayān barsun bu millet dād etarġa yār zulminden.

Ḥayātiñden ümidiñ bolsa mayli, ilme raġbet ḳıl,
Siyāsetdin, ṣınāatdın, hünerdin iste, ġayret ḳıl,
Oḳuvdan aḳçanı ḳızġānma, taşla tonnı, ġayret ḳıl,
Uyan Hicrān bu ḫābiñden, yoḳat eşkiñni, ġayret ḳıl,
Ki şāyed ḳutulursan bu çiyānu mār zulminden.
1917 (s. 160-161)

[837] Bu mısrada hece sayısı eksik.
[838] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.
[839] Bu mısranın vezni bozuk.

160. YATMA[840]
MEF'ÛLÜ/FÂİLÂTÜ/MEFÂÎLÜ/FÂİLÜN

Ey millet-i necīb, çıḳ emdi niḳābdın,
Uyġan, tur emdi, bir ḫaber al āftābdın.

Yatmaḳ zamānı keçdi, bu dem iş zamānıdur,
Çıḳdı, ḳuyāşnı kör, ḳara ẓulmet sehābdın!

Ālem tolubdı nūr ile sen beḫaber henüz,
Yatmaḳda senki, leẕẕet alubsan bu hesābdın.

Ey millet, senge bu kesālet revā emes,
Ḳorḳma, bu demde mulla-yu, eşānu cenābdın.

Evvelgi zamānda ḳorḳar ediñ ḫānu bekdin,
Yoḳdur bu künde senge oşal iḳtisābdın.

Soḳır başıñġa kelmiş edi müstebidler,
Külfet eterdi yüzbaşı, mirşeb, mīr-ābdın.

Ketdi alar, yoḳ oldı, bu kün ḥürriyet bolub,
Ḥuzr et, emdi öz hayātiñde yutma ḫūn-ābdın.

Cehd ile ḳıl cedel, oḳı her ḳaysı ilmdin,
Alġıl sabaḳı hisseni her bir kitābdın.

Hāṣılı tereddüd ile yügür, yel, zamān üçün,
Āḫirde bolma pür-ġamu çeşmü pür-ābdın.

Hicrān, zār yatma deb, ey, millet-i necīb,
Ḳalḳıñ! Ḳanıb içiñ ḥürriyet şarābdın.
1917 (s.162)

161. ḲIZIL BAYRĀḲ
(5+5/4+6/6+4) 10'lu Hece Vezni

Ḳoldagi ḳırmızı ḳızıl bayrāḳ
İşçi mehnet ehlige cāndur bu!

[840] Bu şiirin vezninin yarısı bozuktur.

Müstebidlerniñ āfet-i cānı,
Baylarga ḳıp-ḳızıl ziyāndur bu!

Toplanıñ barça ālem işçileri,
Bu muḳaddes ḳızıl alem tübine!
Bāylarga derdü ġam, cefā-yü elem
Aç kişilerge āş-nāndur bu!

Ala bayraḳ zamānını oylañ,
Size anlar neler ḳılar ediler,
Bir top insānġa bir baḳışda baḳır,
Müttefiḳliḳḳa bir nişāndur bu!

Zulm eli körse tāḳati ḳalmas,
Çünki alarga rahmsiz belādür bu!
Cümle maẓlūmlara mürüvvet eter
Kembaġallarga mehri-bāndur bu!

Maḥkem uşlav kerak bu bayraḳnı,
Çünki düşmenlar hemān çalışur,
Yıḳıtalmas çalışġan bilen,
Düşmen ahdige ḳahramāndur bu!

Kembaġal ehli, toplanıñ tegine,
Ne gözeldür bu ḳırmızı bayraḳ!
Servet ehli ḳaça neçün tübiden,
Onlara zeherlik çayāndır bu!

Maḳṣadı İştirākiyün yolıdur
Mehnet ehliniñ rāhat-ı cānı,
Uyuşiñ, toplanıñ kötermak üçün,
Bütün ālemġa pāsıbāndur bu!
1918 (s. 163-164)

162. PARTİYA DRUJİNAÇILARİGE[841]
MEFÂİLÜN/FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Keliñ, kiriñ, yügüriñ fırḳamız alaylarıge,
Çāpıñ, yeliñ, yügüriñ, alddagi saādet üçün!

[841] Bu şiirin bazı mısralarının vezni bozuk.

Hayāt üçün küyüniñ, evlādıñız oḳur rahmet.
U neş'eli u yürüşler berāber atlanılar,
Ḳoyanda yerge ḳademler sadāsı gümbürler.
Bu kün atılġan ādımlar ne süymeli bir ādım,
Tüşünmey bu ādımlar hāzırlar ertesini!
Siz, otlı fırḳamızniñ şānlı atlı otryadı,
Egerde düşmeniñiz körse-de, selām eyler,
Sizni körgende külür dildegi temennālar.
Faḳir ḫalḳ sizniñ arḳañızdadur, biliñler,
Unutmañizki ḥaḳiḳat sizniñ ṭarafda eken,
Bükālmayur boyniñizni çalışsa-da, düşmen.
Merāḳ etiñ, çalışıñ, toġrılık bilen çalışıñ,
Körende düşmeniñizni boġınları boşasın
Öteñ hemīşe merāḳ ile öz vazifeñizni
Siz ölseñiz-de, bu yolda unutmayur tārīḫ,
Hemīşe neş'eli satrlar(la) yād eyler.
Ḳızıldır bayraġiñiz, toġrıdır yolıñız-aḳ,
Ḳara gürūh körende sizi közi ḳamaşur,
Terānalar oḳıyurlar sizi körib ḳuşlar
Çemende, bāġda, bostānda, gülşende.
Zamāne ders beribdür, huḳūḳ, ḳuvvetde,
Huḳūḳ ḳuruḳ ḳol ile olmayur, salāh iledür.
Yeter, yeter! Neçe yüz yıl esirlik, ḫārlik,
Ötib azīz umrlar çürüdi çay-ḫānede,
Zamāne tolḳını girdābdan çıḳardı bu kün,
Bütün uyuşmış ötgenler tamırları tepedir,
Vazife siznikidir, sa'y, ehtimām siziñ,
Şu küngi şān siziñdir, hem intiẓām siziñ,
Bu küngi kār siziñdir, hem iḫtiyār siziñ,
Ḫulāsa, ġayret etiñ, barça yoḳu bar siziñ.
1918 (s. 165-166)

163. NEVBET SENGE YETDİ
MEF'ÛLÜ/MEFÂÎLÜ/MEFÂÎLÜ/FEÛLÜN
MEF'ÛLÜ/FEÛLÜN

Ey, kāhiş-i urfān, maārif açıl emdi,
Nevbet señe keldi,
Ra'nā yüziñ aç, vaḳt-i bahāriñni unutma

Ġaflet yol(n)ı tutma.
Kel ġunçalarıñ yaşasun etrāf çemende,
İnsān señe bende,
Etrāfiña yıġ bülbül-i şörīdeleriñni,
Aç dīdeleriñni,
Ġaraz eyle visāliñni şu mehnet-zedelerge,
Bu ġam-zedelerge.[842]
Mehnet eli ḫop teşne-i dīdāriñ erdi,
Ey, mūnis-i dil-ḫāh!
Şebnem kebi gül yüzleriñe yaş tökilerdi,
Aġyār külerdi.
Hicrān idi: zede erdi visāliñge yetālmay,
İngrerdi yatālmay,[843]
Rahm eyle, mürüvvet ḳıla kör endi yetişdi,
Senge közi tüşdi.
Sen oylama, ey, nūr-ı muḳaddes, unutur deb
Ġam-ḫor turur deb,
Endi bütün senden erür āhı maārif,
Senden olur ārif.[844]
Leb teşneleriñ hāline baḳ, mehriñki tola,
Hicrānları bola.
1919 (s. 167)

164. HÜNER ZAMĀNI
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Her kim öz kesbidin maāş aşasun,
Özgedin fāydalanmaġnı taşasun.
Yaşamaḳ dünyāda kerek bolsa,
Her kişi öz küçi ile yaşasun.

Mehnet ehli cahānda ḫār olmas,
Özgege heç intiẓār olmas.
Başḳalarniñ nānige zār olmas,
Emdi yoḳlıḳġa dūçār olmas.

Yaşamaḳ dünyāda kerek bolsa,
Her kişi öz küçi ile yaşasun

[842] Bu mısrada hece sayısı fazla.
[843] Bu mısranın vezi bozuk.
[844] Bu ve sonraki mısranın vezni bozuk.

Ey hüner ehli uyġanıñ emdi,
Ġaflet uyḳusıdan turiñ, emdi.

Ḫocalar kim edi? Bu ḳul kim edi?
Ḳolıñiz bendde, aġzıñiz cim edi.
Yaşamaḳ dünyāda kerek bolsa,
Her kişi öz küçi ile yaşasun.

Her maḳāmıġa çalsa dombıranı,
Oynamaḳ lāzım erdi sizġa anı.
Ḳul kebi işletürdi sizni ġani,
Tufleş, turtış ne oldı, ḳanı?[845]

Yaşamaḳ dünyāda kerek bolsa,
Her kişi öz küçi ile yaşasun.

Yeter emdi, biliñ huḳūḳiñizi ,
Kimse bilmeydi aç-toḳıñizni,
Oḳutıñ, örgetiñ cocuḳıñizi,
Sarf etiñ ilme bar-yoḳıñizi.

Yaşamaḳ dünyāda kerek bolsa,
Her kişi öz küçi ile yaşasun

İlmu fendin uzāḳlaşıb keldük,
Emdi közler açıldı, ḫob bildük,
Asrlar uḫladuk, ḫaṭā ḳılduk,
Ḳul bolub, umrımız edā ḳılduk.

Yaşamaḳ dünyāda kerek bolsa,
Her kişi öz küçi ile yaşasun

Devr-i ālem bölekçe aylandı,
Devlet işçilerige saylandı,
Fuḳarā iş başige cāylandı,
Burcualar dökānı baylandı.

Yaşamaḳ dünyāda kerek bolsa,
Her kişi öz küçi ile yaşasun

[845] Bu mısranın vezni bozuk.

Uşbu kün yoḳsullar çıḳdı meydāna,[846]
Hüneriñ bolsa işle merdāne.
Ḳullar āzāde, ḫoca begāne,
İşletüb, aḳça salma hemyāna.

Yaşamaḳ dünyāda kerek bolsa,
Her kişi öz küçi ile yaşasun.

Turmuş özgerdi, başḳa boldı zamān,
Kesbi yoḳlarnı hāli boldı yamān,
İşbilermān gözel yaşaydı hemān,
Hüneri yoḳ kişi bolur Hicrān.

Yaşamaḳ dünyāda kerek bolsa,
Her kişi öz küçi ile yaşasun
1919 (168-169)

165. HÜRRİYET MARŞI
(5+5) 10'lu Hece Vezni

Hür bolub yaşa, bir bolub yaşa,
Hamle cevābnı emdi sen taşa,
Şānlı hürriyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki!

Barça işçiler – hürriyet siziñ,
Cehl, zulmden emdi siz beziñ.
Şānlı hürriyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki!

Ma'rifetiñ ḳur, tezrāḳ ey, oġıl,
İlm anasıdan hür bolıb tuġıl.
Şānlı hürriyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki!

Yatdıñ, uḫladıñ köb zamān yeter,
Emdi başıñnı uyḳudan köter.
Şānlı hürriyet – Türkistānniki!

[846] Bu mısranın vezni bozuk.

Şānlı Türkistān – işleganniki!

Taşla uyķunı, işge hāzır ol,
Yoķlamas yāriñ – sende hāzır ol
Şānlı hürriyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki!

Bir küni kelür, dünyā ķozġalur,
Londa baylarıñ kimsesiz ķalur,
Şānlı hürriyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki!

Pādişāh degen mahv olur biter,
Taḫt-tācı hem yoķ bolıb keter.
Şānlı hürriyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki!

Uşbu yaḫşi üy – işçiler üyi,
Tezgine bolub bu üyniñ toyı,
Şānlı hürriyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki!

Barça işçiler, tezde birleşiñ,
Ķolga-ķol berib, birge işleşiñ,
Şānlı hürriyyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki!

Dost şād olub, düşmen aġlasun,
Sizge ķarşılar baġrın dāġlasun,
Şānlı hürriyet – Türkistānniki!
Şānlı Türkistān – işleganniki!
1919 (170-171)

166. CEM‘İYYETLERGE ARALAŞMAGAN DENGESE TİLİNDEN FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Taşķarı çıķmam basıb āstāneden
Köçege çıķmam oturgan ḫāneden.

Añlamaymen derd nedür, hasret nedür,

Bilmegeymen himmet ü ġayret nedür,
Meclis nedür…cemiyet nedür,
Nuṭḳ söyleb elge nasihat nedür.
Tinç oturmaḳ yaḫşi miñ efsāneden,
Tilni tiymaḳ yaḫşidür sözāneden.

Dünyānı sel alsa alsun, meñe ne?
Ḫalḳıñiz töfānda ḳalsun, meñe ne?
Özgeler ālemni alsun, meñe ne?
Başımızga nuḫta salsun, meñe ne?
Başge toḳmaḳ tüşse şor-peşāneden
Kelse külfet körmeli peymāneden.

Tinç taşdek uḫlaram her keçesi,
Ayş u işret eylerem kündüz bese,
Munça rāhat yoḳ cahānda heç kesi,
Yoḳ başımda cemiyet ḫarḫaşesi
Baş kötermem bul buzuḳ veyrāneden,
Kemçilik yoḳ tentag u devāneden.

Zāhid ü mullā bilen yoḳdur işim,
Bay bilen aṣlā çıḳışmaydur hūşım.
Yaşırgenni ḫāhlamaydur turmuşım,[847]
Hāṣılı dünyāda yoḳ dost bir kişim.
Örtenürmen örgenib pervāneden,
Bir meşāmmmen dostdan, begāneden.

Mençe yoḳ ālem(ni) işidin añlaġan,
Kimni körseñ öz huḳūḳın bilmeġan.
Bir kişi yoḳ haḳ söziñni tiñlegan,
Baylar olsa aḳçanı miñ-miñlegan.
Çıḳmayorlar – resturan mey-ḫāneden
Köñlin üzmes madmazel', cānāneden.

Hāṣılı her kimsedin āzārmen,
Her bir insān oġlıdın bezārmen,
Nātıḳ insāndan küyib men ārmen,
Ġayrı nātıḳlarge uldan yārmen,
Köñil üzmem köknār u bedāneden,

[847] Bu mısranın vezni bozuk.

Ḫop zerikdim sūret ü efsāneden.

Heç kişide toġrı niyet körmedim,
Mullāda va‘ẓı nasihat körmedim,
Baylariñde mehr ü şefḳat körmedim,
Āilede istiḳāmet körmedim.
Yoḳ, ayş Tūrānda bir dür-dāneden,
Bir kişi yoḳ merdüm-i merdāneden.
1919 (172-173)

167. İŞÇİLER ḲULAĠIGE
(4+3/3+4) 7’lik Hece Vezni

Yatma işçi, uḫlama,
Baylarge ḳul bolursan.
Közleriñ aç, mudrama!
Ḫorlikden ḳurtursen![848]

Uyġan, işçi, ilgeri bas, ilgeri bas, ilgeri!

Bar erdi bir zamānlar,
Tar edi senge cahān.
Çekib āh u fiġānlar,
Rengleriñ erdi saman,

Uyġan, işçi, ilgeri bas, ilgeri bas, ilgeri!

Tinmeyin işler ediñ,
Keçe-kündüz mehnetde.
Ḳul kebi ḳaḳşar ediñ,
Ḳayġu hasret külfetde.

Uyġan, işçi, ilgeri bas, ilgeri bas, ilgeri!

Tuġdı hürlik ḳuyaşı,
Boşaldiñ esāretden.
İşke kir emdi, işçi,
Ḳutuldiñ haḳāretden.

[848] Ḳurtursen – ḳutulasen.

Uyġan, işçi, ilgeri bas, ilgeri bas, ilgeri!

Nevbet yetdi, çıḳ endi
Uyuşma uyuş, işçi!
Eskilikni yıḳ endi!
Toplan, işle iş, işçi!

Uyġan, işçi, ilgeri bas, ilgeri bas, ilgeri!

Turmuşnı tuzatıb tuz!
Ḫalḳniñ ümidi sende!
Baylarniñ üylerin buz!
Şekva ḳılmasun senden!

Uyġan, işçi, ilgeri bas, ilgeri bas, ilgeri!

Atlan ilgeri, atlan!
Baḳma saġ u soliñge!
İşle ḫalḳ üçün işle!
Balġañnı al ḳoliñge!

Uyġan, işçi, ilgeri bas, ilgeri bas, ilgeri!
1921 (174-175)

TÜRLİ ŞE‘RLER

168. KİMDEN GİNE ḲILAMIZ?
FEİLÂTÜN/FEİLÂTÜN/FEİLÂTÜN/FEİLÜN

Oylañ ortaklar açub közni, bir etrāfa ḳarañ,
İlm ü urfān eyleyür bizni kulaklarnı gereñ.

Biz hemān uyḳuda – ġafletde oyun-külgi bilen,
Bir yaġaç ustasını ismin ḳoyadırmız fereñ.

Cāndın artıḳ balamızġa oḳumak bolsa eger,
Cāndan üzgendek berermiz bir yarım tenge ereñ.

Başımız tegse devārge tak etib-de köz yumuḳ.
Bilgisiz miya bilen her ḳayda barsañ, biz sarañ.

Az-maz iş bilgen kişi ortaġıga ḳılmas kömek,
Yalbarub barsa, ḳaşıga tolġanub ḳılġay tarañ.

Özini bilmes kişige söz tüşüntirmaḳ ḳıyın,
Taşge te'sir eylemes söz keçe-kündüz valdırañ.

Bu bilimsizlik bilen bargende hālden tayamız
Haḳḳıñizni bilmeseñiz meñe dese galdırang.

Bu bilim dengiz deyürler, siz aḳın-aḳın aḳıñ.
Este aḳmaḳġa ḳanāat ḳılmasañiz şaldırañ.

Bu maārifniñ terakkī devride tek yatsañiz,
Munḳarız bolġunça ālem südreliñ hem şalbırañ.
(s. 176)

169. YAŞ SEVDĀGER TİLİNDEN
MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN/MEFÂÎLÜN

Orınsızdur, ögit bermañ, özim ḫop işni bilġanmen.
Atam ḳılġan nasihatnı ḳulaḳġa yahşi ilġanmen.
Bütün tasdiḳi iḳrārımnı tenhā pulġa ḳılġanmen.
Köpeytırmaḳġa pulnı hecride baġrımnı tilġanmen.
Anam – aḳça, toġam – altun, atam – çöntekde çervanım.

Hezil ḳılmeñ meniñ birlen bu pullar meñe askerdür.
Biri – arslan, biri – ḳaplan, birisi misli ecderdür,
İşāret birle dünyā ayşı ḳaşımġa musaḫḫardur,
Ḳaşımda – huru ġılmānım, şarābım havz-ı kevserdür,
Eşān-mullā egilġaylar tola bolġanda karmānım.

Zerikken çaġlarımda def'-i sevdāġa çıḳarmen ḫob,
Semiz at u kalaska gümbürü yanımda bir mahbūb,
Beli nāzik, közi ferūzedek, ḳaddı kelişgen ḫob,
Kişi yoḳ yerde yüz ü lebleriden öpemen çölp-çölp,
Ḳılıb ḫilvatda ayşımnı yürekde ḳalmas ermānım.

Yoluḳsam sözag u siflis ü zaḫma dem salur aḳçam,
…….[849]

[849] Kol yazmada silinmiştir.

Bahāveddin belā-gerdān közige çöb salur aḳçam,
Sığınsam her eşikġa meni yaḳlab yalbarur aḳçam,
……
Enīsim, mūnisim, cān u tenim, dāru-yı dermānım.
(s. 177)

170. OKTYABR' BAYRAMI
(7+7) 14'lü Hece Vezni

Ey işçiler, Oktyabr uluġ bayram küniñiz,
Ḳalmañ arḳada işlerde, ilgerige yüriñiz!
Yoḳsullar yatmañ endi, Oktyabr' tañı atdı,
Yelkengizge mingenler yerniñ astige batdı.
Ḳızıl-ḳırmızı bayraḳ ḳızıl güldek yaşnaydı,
Şarḳdagi mazlumlarnı āzādlıkka başlaydı
Ezilmeḳdan ḳutuldiñ, ezersen ezgenlerni,
Ḳutḳarmaḳdur vazīfeñ zālimden mazlumlarnı.
Ezilgen Şarḳ elleri āzādlıknı izleydi.
Ḫatın-ḳızlar huḳūḳsız, penāh tileb yıġlaydı.
Sizler bayram yasaysız, ular töker ḳanlı yaş,
Tört köz bilen küterler, ḳaçan çıḳar deb ḳuyāş.
Sizler külersiz, oynarsız Oktyabr' bayramıda,[850]
Onlar ezilmeḳdalar zālimler penceside.
Bilesizmi onlarnıñ ümidleri kimdedir?
Oktyabr' inḳılābı, ḳızıl bayraḳ – Sizdedir.
1924, (TAŞKENT TAÑI, s. 178)

171. VAḲTSIZ KETDİÑ (Ortaḳ Lenin vefātige)
(4+4+3/6+5/) 11'li Hece Vezni

Yoḳsız elniñ yoḳlavçısı sen ediñ,
Nega bunday vaḳtsız ketdiñ aradan?
Bütün dünyā yoḳsulların birligin
Tüzülgenin nega körālmay ketdiñ?
Başıñdegi yaşnab turgan oylarnı
Çar devride turmalarda, sürgünde
Tabiī küç her tarafga tarḳatdı.
Tamırıñda uçgan ḳaynar ḳanlarnı
Sekin-sekin susaytırıb toḫtatdı.

[850] Bu mısranın vezni bozuk.

Ḳılıçdan hem ötkür polat ḳalemiñ
Yoḳsul elni uyḳusıdan ḳozġotdı.
“Uçḳun”iñden çıḳḳan yalḳınlı otlar
Yavrupānıñ tācı-taḫtı titretdi.
Düşmenlerge taman aḳḳan otlarıñ,
Toġrı barıb nişānige tegerdi.
Bir ḳol bilen yoḳsul manglayın siypeb
Bir ḳol bilen baylar baġrın ezerdiñ.
Dāhiliġiñ, rehberliġiñ küçi-le
Rusiyanı ast-üstige keltirdiñ.
Bütün dünyā eli oḳıb āferin,
Düşmenler-de ḳorḳıb çapak çalardı.
Maḳsadiñġa ḳarşı çıḳḳan fırḳalar
Birin-ketin baş egdiler ḳaşıñda.
Kelgüsini oylab çizgan planıñ
Ḫaritada altın bolıb çizildi.
Tariḫlerde seniñ ḳılġan işleriñ
Yoḳsullarniñ ḳanı bilen yazıldı.
Sen ketseñ-de yoḳsullariñ tirikdir,
Ḳızıl bayraḳ beş ḳıt’ada pilpiller.
Sen körmeyin ketgen bolsañ bugünni
Beynelmilel marşın oynar dünyādegi yoḳsullar!

Dünyādegi yoḳsullar!
1924 y, 27 Yanvar. (s. 179-180)

172. ÖGİT
(4+4+4+3) 15’li Hece Vezni

Bilim üçün yoḳsul elniñ arasıdan atılıb,
Nazlı-tatlı turmuşlarnı taşlab çıḳġan bātırlar!
Maḳsad büyük, menzil uzaḳ…[851] tosıḳ köp,
Çürük turmuş yolıñızġa çuḳur görler hazırlar.
Ḳızıl yulduz yolbaşçılık ḳılġusıdur sizlerge,
Ḳızıl Bayraḳ İskenderniñ tosuḳların parçalar.
Kelgüsiden köz yummañiz,-aydınlıḳdır aldıñiz!
Şarḳ dünyāsın yoḳsulların közi sizġa möltiller.
Unutmañiz ilhaḳ bolıb, incib yatgan ḳullarnı,
Taġ ḳoparıb, zencir ḳırıb, ḳutḳarmaḳġa urnalar!

[851] Kol yazmada silinmiştir.

1924 (s. 181)

173. ḲIZIL MATBUAT
(4+4+3) 11'li Hece Vezni

Özbek elin ötmes ḳızıl ḳalemi
Altı yılda Altay taġın tebretdi.
Ḫurāfetler ḳaplagandı bu elni,
Sekin-sekin turtıb-turtıb ırġıtdı,
Eski ḳara küçler bilen küreşib
Allaḳança yeñilikler ornatdı.
Ġaflet basıb uḫlab yatgan yaş yüzge
Yeñi hayāt suvnı sepib uyġatdı,
Safhasıda keñ yol berib yaşlarġa
El ḳaşıda bülbül kebi sayratdı.
Çar-devārda yatḳan ḫatın-ḳızlarġa
Ayta-ayta huḳūḳların añlatdı.
Ḳızıl güldek ḳızıl yüzlerin açıb[852]
Keñ havādan meydān berib yayratdı.
"Türkistān"u, "Zerafşān", "Ferġāna"sı
Eskilikniñ tamırların ḳaḳşatdı.
Köp kişini abcaḳ ḳıldı "Muştum"ı
"Cabılġa"ge köp kişini oynatdı.

174. PAḪTA, PAḪTANI MAḲTA
FEİLÂTÜN/MEFÂİLÜN/FEİLÜN

Āferin deñ yeñiçe dehḳānnı,
Paḫtanı berdi ul ḫılopkomga.
Aḳçanı tügdi, saldı karmānga,
Ekmegenler ḳalışdı hayrānġa,
Aş ḳatıġı ulandı ayranġa,

Paḫta ḳaldı zavodda dehḳān toḳ,
Aḳça köp, ḳayġu yoḳ, çıḳıb horduḳ,
Üyde ma'mūrçılıġu tökme, ḳoşıḳ,
Meclis ü mektebde örgenür yoruḳ,
Ḳol küçi elitdi uşbu devrānġa.[853]

[852] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.
[853] Bu mısranın vezni bozuk.

Paḫta çıḳdı çigitden ayılıb,
Ketdi Maskov tamān ḳayılıb,
İp bolıb, çit toḳıldı-yu yayılıb,
Tiklenib, cāylanıb, sanab sayılıb,
Kus, bilen taḳsīm etdi her yanġa.

Neça miñ işçi behremend boldı
Hem hükūmet ḫazīnesi toldı,
Çigiti māyu, küncere boldı,
İşçi-dehḳān bunı körib küldi,
Toldı baylarni baġrı hem ḳanga.

Çitü mālı kaparatifge cāylandı,[854]
İşçi-dehḳānga taḳsīm eylendi,
Mehnet ehli kiyindi, māylandı.
Türli şorā işige saylandı,
Tüşdi narḫu nevāmız arzānġa.

Burjuvālarni kafşı lāylandı,
Özi sındı, dökānı baylandı.
Ġamu ġussa köñlige cāylandı,
Her ḳatarda açrutġa boylandı,[855]
Burunu tumşuḳnı tıḳdı dökānġa.

Nātevān köngilü ḳotır comoşov;
"Āh" tartıb bu sözni ul aytdı:
"Paḫtaḫān, paḫtaḫān, esiz paḫta"
Ḫorsınıb, öpkesi tolıb, ḳıçınıb,
Ḳopı ḳoltıḳda, ketdi üy yanġa.

1925 y. (s. 183-184)

175. TĀVUŞ
Serbest Vezin

Elengelik, eñ tolḳınlik bir tāvuş,
Sanāatnıñ eñ ḳaynagan,
Eñ küçeygen,
Eñ yükselgen yeriden,

[854] Bu mısrada hece sayısı bir tane fazla.
[855] Bu mısranın vezni bozuk.

Proletariatniñ eñ uyuşgan,
Eñ ḳızıgan yeriden.
Sotsializmniñ ufḳlarıga şu‘le atgan,
Tok tarḳatgan,
Çaḳmaḳ çaḳḳan yeriden.
Kapitalga isyān ḳanı ḳaynab taşgan,
Hadden aşgan,
Tolḳınlaşgan yeriden.
Ḳızıl Maskov aḳ altınga baḳadur –
Ḫitāben:
Kapitalniñ hücūmige,
Kelacekniñ küreşige,
Yengilişge emas –
Yengişge
Tayyarlan!
Hāzır bol!
Ḳızıl tuġnı yuḳarı köter!
Ḳızıl yulduznı taḳ!
Arş!
Aldınga ḳarab arş!
Kapitalizm dünyāsı yoḳālgünçe,
Baylar sınfı tügegünçe
İşçi-dehḳān balaları, hemmeñiz- hemmeñiz
Ḳızıl ḳoşın safıga!
Kremlden yüksek çıḳḳan
Elengeli,
Eñ tolḳınlı bir tāvuş!
1926 (s. 185-186)

176. OKTYABR’
Serbest Vezin

Oktyabr’ – tofān,
tolḳın!
Kapitalga ḳarşı tuġyān!
Oktyabr’ – hareket,
cereyān,
Bāylarga zıdlık,
isyān!
Oktyabr’ – yıġnaḳ,
uyuşma,

Yoḳsullar birligi,
boran!
Oktyabr’ – dehşetli ot,
yanġın,
Düşmenlerge harāretli vulḳan!
Oktyabr’ – proletariat aḳımı,
faşizmge ḳarşı ḳalḳān!
Oktyabr’ – kommünizm eşigi,
sotsializm yolıda tökilgen ḳan!
Oktybar’ – maārif,
medeniyet beşigi,
milletler āzādligi üçün
mezān!
1926 (s. 187)

177. ḲIZIL ḲOŞIN ŞARḲIYSI ATLAN!
(2+3/3+2) 5’li Hece Vezni

Atġa min, ortaḳ,
Musiḳanı çal!
Yoḳsul el körüb
Seni ḳuvānsun!

Arş! Arş! Atlan, arḳadaş!
Yaraġıñnı taḳ, taġlardan aş!

Ḳorḳma yavıñdan,
Sende – küç-ḳuvvet!
İşçi-dehḳānlar –
Sen bilen birge!

Arş! Arş! Atlan, arḳadaş!
Yaraġıñnı taḳ, taġlardan aş!

Erte-keç örgen,
Yeñi maşḳlarnı!
Artdır ilmiñni
Yavġa ḳol kelgey.

Arş! Arş! Atlan, arḳadaş!
Yaraġıñnı taḳ, taġlardan aş!

Dāim hāzır ol,
Ey, ḳızıl asker!
Yoḳsul ellerni
Saḳçısı – sen-sen!

Arş! Arş! Atlan, arḳadaş!
Yaraġıñnı taḳ, taġlardan aş!

Yer yüzidegi[856]
İşçi-dehḳānlar,
Bir küni kelgey
Birleşib ketgey!

Arş! Arş! Atlan, arḳadaş!
Yaraġıñnı taḳ, taġlardan aş!

Yeñilür bāylar
Yıġlar kapital,
Tāc bilen taḫtlar
Bolġuvçı yeksān!

Arş! Arş! Atlan, arḳadaş!
Yaraġıñnı taḳ, taġlardan aş!
1926 (s. 188-187)

178. ḲIZIL SAḲÇILAR (Ḳızıl ḳoşınniñ 9 yıllık bayramıġa)
Serbest Vezin

Tabiat bularnı körgende küledir,
Ḳuyaş ḳızġın yüzler bilen baḳadır.
Havāda hem allaḳanday bir sarır
Tolḳunlar, özgerişler seziledir.
Tabiatniñ teḳāzāsı şundaydır –
Birāv yıġlaydır, birāv küledir.
Birāvda şādlık, birāvda ḫorsınış.
Birāvda mātem, birāvda – oynaş.
Tabiat, köriniş – sınflar közgüsü,
Bir sınfda – toy, bir sınfda – aza.

[856] Bu mısranın vezni bozuk.

Bir sınfda – bayram, bir sınfda – yığı-sığı,
Bir tamanda “Beynelmilel marşı” çalınadır.
İşçi-dehḳān ḳızıl ḳoşunları
Saf-saf, ḳatār-ḳatār tizilgan…
Ḳural ve ayaḳ tāvuşları
Yer yüzini dir-dir titretedir.
Zavodlar bökürmeydir,
Ortaḳlar, balġalar dem aladır.
İşçi-dehḳānlar bayram yasaydır,
Yoḳsul deñizi tolḳunlanadır.
Ḳızıl bayraḳlar astıda toplanġan
Ḫalḳ tolḳunı yer yüzini silkitedür.
Bu ikki küç, ikki zamān askerleri
Bir-biri bilen toḳnaşadır.
Tebrikler, nutḳlar, şādlıklar
Yerlerni, köklerni tolḳınlatadır.
Ezilgen yürekler bularnı körib,
Eski turmuşga la‘netler oḳıyur.
Tāclar, taḫtlar, ġıştlik sarāylar
Bu köriniş, bu me’vālar hāzırlaydır.
Kapital bānkaniñ penceresiden ḳarab,
Bu debdebelik küçlerni körgen zamān
Titreydir, ḳaḳşaydır, çalḳança yıḳıladır.
Zār-zār, çün ebr-i nevbahār yığlaydır.
Tabiat bolsa bu manzara körinişlerni
Körib küledir, süyünedir, aytadır:
Kördiñmi? Bu – yer astıdegi ezilgen küç!
Endi yüzege çıḳdı! Eskilinki yıḳdı!
Ḳızıl Bayraḳ astıda Ḳızıl Ḳoşın tüzib,
9 yıllık bayramların ötkezedir.

1927 (190-191)

179. ḲURULTAY (Özbekistan oḳıtuvçılar ḳurultayıga bağışlab)
(2+3/3+2) 5’li Hece Vezni

Ey, yoḳsul elniñ
bilimlikleri
– oḳıtġuvçılar!
Uzaḳ yerlerden
āñ üçün kelib

Birge yıġılıb
Kengeş ḳılarlar.
Kengeşlar yasab,
Toḳtam ḳılalar.

Köblerden beri
Arḳada ḳalġan.
Ḫānlar devride,
Çārlar devride
Ezilib kelgen,
Elge āñ üçün
Meclis ḳılarlar.
Meclisler ḳurub,
Mehnet ḳılalar.

Arab ḳulların,
Fars te'sirlerin,
Tilin yoḳatġan,
Yatlıḳġa batġan
Soḳov tillerin
Tüzetmek üçün
Uymaḳlar[857] tüzib

Yıġnāḳ ḳılalar.
Eskiden ḳalġan,
Arabdan alġan
Sertürtki, egri,
Öñden yazılġan
Harfler üstide
Toḫtab ne derler?
Ḳanday çızıḳlar
Çizib keteler?

Aḳlġa sıġmas
Ḫurāfātlarnı
Miye çüritgen
Talḳınātlarnı
Aradan atmaḳ,
Yoḳātmaḳ üçün

[857] Sektsiya (müellif izâhı)

Ḳanday çāreler
İzleb keteler?

Sotsializm
Açḳıçı bolġan
Ḳoşçı batraklar
Ḳayçısı bolġan
Yer islāhātın
Körgenleride
Öz fikrlerin
Sözleb keteler.
1926 (s. 192-193)

180. KÖRİK (Ḳızıl ḳoşınniñ 10 yıllık bayramıġa bağışlab)
Serbest Vezin

Ḳolda ḳızıl alem –
bayraḳ, tuġ
Yelpillegen.
Gürsillegen ayaġ.
Aġızlardan çıḳar buġ.
Mañlay üzre ḳızıl yulduz –
Pirilleydi – şemçıraġ.
Musiḳīler beynelmilel
Hazīn, müñli marş oynar.
Yaş askerniñ közleride cavdıragan ḳan oynar.
Yelkelerde mıltıḳ; ḳılıç, neyzeler.
Aslahalar, şarḳıllaġan ḳurallar,
Ḳomandalar öñġa, solġa burılış
Düşmenlerni ḫorsıntırar.
Şicāatlı buyurış:
Saf-saf bolıb ayaḳ tüz!!!
Atlıḳ topçılar
Kelgüsi-çün atlarını ḳamçılar.
Ḳızıl meydān, işçi-dehḳān yıġılġan.
Şevket bilen turgan başlıḳ – ḳomandan.
Parad. Köprik. “Yaşa!”, “Ura!” Ḳıçḳırıḳ!..
Va’de. Va’de! Yoḳsullarnı yaşatış!
Sınfī küreş! Yoḳdır yaraş yazu ḳış!
Cehāngirler dünyāsını yoḳ etiş!
Yer yüzige yoḳsullarnı mefkūresin tarḳatış!

Yoḳsul elniñ şādlıḳ küni – bayramı.
Her bir cānda, tende, rūhda, bir sevinç.
Erte turıb tayyārlanış, toplanış.
Ḳaynaġan bir hayāt, gözel köriniş.
Yelpillegen alem, tuġ, ḳızıl bayraḳ,
Gürsillegen ayaḳ, şarḳıllaġan yaraḳ.
Açıḳ yüz, yanġın közler
Her biri düşmenga bir hikāye sözler.
Yoḳsullarniñ mefkūresin yer yüzige tarḳatış
Sanāatnı yükseltiriş, iş saatin az etiş –
Her tamanda otlıḳ tāvuş, elengelik sadālar.
1928 (s. 194-195)

181. ḲIZIL ḲOŞINĠA
(4+4+4+3) 15'li Hece Vezni

Ḳızıl ḳoşın bilim alıb, ḳılıçların ḳayrasun,
Ḳızıl bayraḳ pilpillesün, yer yüzige yayrasun!
Yavrupānıñ ḳara köñil cellādları titresün
Bütün dünyā yoḳsulların ḳozġalanın körgende!
Birin-birin tācnı, taḫtnı aġdarışıb, yıḳıtıb,
Yer yüzide beynelmilel bir cemiyet yaşasun!
İşçi-dehḳān balaları ḳızıl tuġnı köterib,
Beş ḳıt'aga beş burçeklik ḳızıl yulduz ḳadasun!
Ḳızıl yaşlar ḳızıl bayraḳ arḳasıdan "Urra" deb,
Faşistlerni yer yüziden deñizlerge haydasun!
Bütün dünyā kapitalnı ildiziden ḳurıtub,
Yer şarıda işçi-dehḳān, ḳızıl ḳoşın yaşasun!

(s. 196)

182. YER TARİḪİ
(3+2/2+3) 5'li Hece Vezni

Ey, yerniñ şarı,
Sen allaḳança
Miñ yıl ilgeri,
Sānsız-sanāḳsız
Asrlar burun.
Ḳuyāşdan çaḳnab
Çıḳġan ot parça,

Yanġın bölegi,
Atılġan bir top
Oķıġa oḫşaş
Bir narsa ediñ.

Ķuyāş baġrıdan,
Otlar içiden.
Töfeñ oķıdek
Yumalāķ bolıb
Atılıb çıķdiñ.
Ul ķuyāş senden,
Sen ul ķuyāşdan
Mengü ayrıldıñ.

İkki araġa
Ayrılıķ tüşdi.
Ķaytadan ķuyāş
Seni öziġa
Tartmaķ istedi –
Sen nāz ķıldiñ
İstiġnā ķıldiñ.
Ķaçmaķ istediñ
İkki araġa
Sovuķlik tüşdi.

Özbek ķızıdek
Ot deñiziden
Ķutulġaniñġa,
Süyünġaniñden,
Ķuvanġaniñden,
Oyunçı ķızdek
Oyunga tüşdiñ,
Havāda uçdiñ.

Açıķ havāda,
Yaruķ dünyāda,
Öz erkiñ bilen
Ķuvnab-ķuvānıb,
Pırıldāķ kebi
Pır-pır aylandiñ!
Ķuvnab yayrandiñ!

Gir-gir yaylandiñ!

Ul otlık ḳuyāş
Ecderhā kebi,
Aġızlarıdan
Alevler saçıb,
Seni küydirmek,
Yandırmaḳ boldı.

Sen boş kelmediñ,
Tutḳıç bermediñ,
Pirilleb ḳaçdiñ!
Ġırıllab ḳaçdiñ!
Çünki ul seni
Küydirmaḳ edi.
Ot ḳılmaḳ edi.
Yandırmaḳ edi.
Öz maddesiġa
Döndirmaḳ edi.

Sen bu pellede
Oynab yalla-la,
Ḳuyāşdan köñliñ
Sovıġan edi.
Yalġız yaşaşġa
Könikken ediñ.

Seniñ ışḳıñda
Ul ot deñizi
Hemān küyedir,
Hemān yanadır.
Aslā öçmeydir,
Tinmey yanadır,
Sen unga aslā
Pervā ḳılmaysen,
Rahmiñ kelmeydür,
Öz mehveriñde
Oynay beresen.

Ḳuyāş hecriñde
Yıġlay başlaydır,

Közin yaşlaydır.
Ul yıġlaġança,
Sen oynaġança,
Selāb tofānlar
Üstiñe tüşib,
Tevbe yasaydır.
Ķızġın baġrıñġa
Suvlar sepedir,
Yıllar ötedir,
Aylar ötedir.
Mülāyım köñliñ
Muzdek ķatadır,
Taşdek ķatadır.

Aylangan sarıñ,
Oynagan sarıñ,
Sovub barasan,
Ķatub barasan.
Başķa māddege
Ötib barasan.
Āḫir vücūdiñ
Sovıb ķatadır.
Üstiñde güller
Tolķun atadır.
Hāzırda endi
Sen başķa ālem…

(s. 197-200)

183. “BAHĀR KELDİ” ĶOŞIĠI
Serbest Vezin

Yazuvçısı usta şapalāķ,
Küyge saluvçı şalpanķulaķ,
Notaga alġan macmaġıl çolaķ,
Tarķatuvçısı çāpānı yamaķ,
Bastıruvçısı “Muştum” yumalāķ.
Taraķ-taraķ, şaraķ-şaraķ.

Caġıga tüşür, cıġıga tüşür,
Fikri buzuķnı luncıġa tüşür,

Ḳulaḳ tegide şāvla ḳaynasun,
Bahār keldi, ḳızlar küylesün.

Dehḳān toġañiz āmāçın tutar,
Höküzin ḳoşıb yerini titer,
Ḳıçıgan yeriñ ḳayerda deb,
Ḳulaḳ töreni yolını küter.
Tarallā lala tarallā lala.

Dehḳān toġañiz āmāçın tutar,
Ḳulaḳ “töre”ni luncıga tüşür.
Ḳulaḳ tegiden şāvla ḳaynasun,
Bahār keldi – otlar oynasun.

Bir pāre dehḳān dengese bolur,
İş yaḳmas bolıb, yalḳāvlık ḳılur,
İşleş vaḳtini ötkezib ḳoyıb,
Attaña vaḳtin yetkezib ḳoyur.
Atnı satur, höküzni soyur.

Ana hengāme, mana hengāme,
Taḫta-oḳlaġı yıġıştırılgan.
Ḳanda ḳoruḳ, osuḳ ḫurmaça,
Ḳazan-tavaḳ, körpe-körpeçe –
Bahār kepti, bāzārda köriñ!

Bahār keldi, otlar kökerür,
Otlar kökerür, güller açılur,
Atlar kişneşür, ḳoylar maġraşur.
Ġunacın bir dem közini süzer
Buḳaḫān töre ipini üzer.
Ḳuşlar uçışub, çah-çah sayraşur,
İşçi-dehḳānlar yayrab işleşür.
Balġa-oraḳ şaraḳ-şaraḳ.
Tarallā lala tarallā lala.

Oyun-ḳoşuḳ, aşuvla-bezm,
Yegen aşları tez bolur hazm.
Bular yügürüb, ḫorsunub ḳoyar,
Ḳarnı kette bāy – mulla Azim
Yeyar-içerge belā-yı azim.

Orta dehḳān u batrak ikkisi,
Hemcihet bolıb yaşar ikkisi,
Üçinçisi, törtinçisi
Bularga düşmen biler ikkisi.
Tarallā lala tarallā lala.
Peşana baġlıḳ, ḳollarda ketmān,
Eski-tüski ġımırlaşub işleşür sekin

Bahār keldi, ketmān oynasun,
Dehḳān tamırın ḳanı ḳaynasun,
Kollektivġa toy yasasun,
Cemāa üze ötüb yayrasun,
Köz ḳuvānıb, ḳuşlar sayrasun!
(s. 201-202)

184. ***
(5+6/5+5/4+7) 11'lİ Hece Vezni

Müşükni bolsa ger ikki ḳanatı,
Ḳalurmı dünyāda çumçuḳnı zātı.
Eşek bolsa hökizdek ikki şaḫlık,
Berürmi başḳa hayvānlarga şādlık.

185. ***
Serbest Vezin

Efsūski, ekinzārnı sel alıbdur,
Dehḳānnı felāket basub, uyḳuda ḳalıbdur.

186. ***
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Yetse nevbet olturur bayḳuş Suleymān tāmıga,
Ürmegüçler in ḳoyar Efrāsiyāb eyvānige.

187. ***
Serbest Vezin

Ḳalemim ḳarasıdur āgāh destānımdan,
Hazīn ḳayġum eşitiñ u tercümānımdan.

188. ***
FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÂTÜN/FÂİLÜN

Yaḫşi birle yürse her kim maḳsūdı hāsıl bolur,
Yürse nādānlar bile bir kün barıb ḳātil bolur.

189. ***
FEİLÂTÜN/FEİLÂTÜN/FEİLÜN

Şevketi insān erür ilmü edeb,
E’tibār etmes aña mālu neseb.

1928

ABDULLAH AVLÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMASI

BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHÎM (1)

Sonsuz senâ ve hamt olsun Allah'a
Sayısız selâm olsun Hak Mustafa'ya

Allah'ın rahmeti her zaman üzerine olsun
Onun sevenleri dört halifeye

Ebu Bekir, Ömer, Osman, Haydar
Hasan ile Kerbela Hüseyin'e

Onun ashâbı ve evlâtlarına rahmet olsun
Allah'ım perişan eyleme

Bütün ehli sünnet dostlarının hâlini
Tutundum ben bugün bu başlangıca

Hayâlimin levhası bir nakış göstermektedir
Habib'in hürmeti için bizi ulaştır bekâya

Nefes teliyle canın kurtuluşu için
Milletin sesine ses katayım

Gece gündüz millet gamıyla Hicrân
Yoksul pahalı şeyler için kavga eder.

TEVHİT (2)

O, tektir, Samettir
Doğmamıştır ve doğurmamıştır

Şeriki, noksanı ve zamanı yoktur
O kadîmdir ve ebedîdir

Toprak, cevher ve kirlerden
Temizdir, pâktır, her zaman ezeldir

Cisimsiz ve cansız mahlûk gibi değildir
Bil ki kendi zatına münasip tektir

Başlangıcı ve sonu yoktur asla
Hiç kimse O'na denk olamaz

Cihetsiz, benzersiz ve mekânsızdır
Hazreti Allah'ın yüce zatı

Tam anlamıyla bilmek haddimiz değildir
Fikir edilebilir dedi Ahmet.

NAAT-I ŞERÎF (3)

Ey sırlarla dolu bezm gecesinin şâhidi
Pabucunun altına döşenmiştir yüce arş

Görülmüş mü cihanda binlerce göz tarafından
Senin eşin ve benzerin

Sen gökteki tamamlanmış bir aysın ki kimse görmez
Gerçi gözlerde olsa da bu sevdâ

Hüsnünle süslenmiştir suratlar
Ahlâkınla şereflidir mânâ ehli

Özelliğin karşısında en akıllı halklar bile âcizdir
İlminle en cahilin kalbi bile bilgindir

Rabb'in âleminin suratının aynasısın
Âdem evlâdının fazilet mecmuasısın.

ALLAH TEÂLÂ'NIN SIFATLARI (4)

Hakk'ın özelliklerinin sekizi olumludur
Yine iki sıfatı olumsuzdur.
Yani gayptan ve şirkten pâk ve yücedir
Hiç ama hiç rahatsız ve hasta olmaz
Bir sıfatı "ilim"dir Hüdâ'nın
Hiç kimse ilminden gizli değildir
Bir başka sıfatı "kudret"tir
Kudretinden iki cihan mamurdur
Bir sıfatı "hayat"tır ey canlar
İnsan ve canlıların hayatı O'ndadır
Yine bir sıfatı "işitendir" biliniz
Çok iyi işitir sesleri ve dertleri
Bir başka sıfatı "gören"dir dostlar
O, karanlıkta da aydınkta da görür
Bir sıfatı "inatçı"dır Allah'ın
Dilerse her şeyi yapar
Bir sıfatı "konuşan"dır Allah'ın
Söylediği sözü bizim için dîndir
Bir diğer özelliği "yaratan"dır
Her şeyi yapan âlimdir
Bu zikrettimğim sıfatların
Hepsi zatına münasiptir

Zatını fikretme “Hicrân”
Zatından insanlar ve canlıların hepsi ayrılmış.

BİZ MİLLET (5)

Ne horluk, ne tembellik, daima kötürüm bir milletiz
Herkes güldeste yaparken ne toplarız? Hor bir milletiz

Cehalet meselesi döndürdü istikbâl ve yücelikten
Allah korusun ne tasdik ne de inkar eden bir milletiz

Gaflet selinin dalgası dayanılacak bir yere attı
Dünya ceyhunlarına tamaha hazır bir milletiz

Medenîleşmekten yabancıların ruhu cisimlenmiştir
Hayata kabul görülmeyen duvar suratlı bir milletiz

Herkes ilim ve hüner vasıtalarını almak isterken
Kaftan çalmaya ve riya satmaya hep tüccar bir milletiz

Tefekkür sâyesinde özgeler bal ve şeker yerken
Bakıp dururuz her köşede boş bir milletiz

Âh, mey ve şişesini terk ederken yabancılar
Cehalet kadehinden içip, her zaman hor bir milletiz

Herkes ilim ve fenle çalışarak kemâle erse
Süpürücü, yamacı, dilenci ve hor bir milletiz

Zamanın talebidir her cins kese cismine layıktır
Çuvallardan gömlek ve kaftan yapan arsız bir milletiz

Kendini bilmez dersen, düşman dersen, cahil olur Hicrân
Hayat ve ruh gerekmez cisminden bıkmış bir milletiz.

YA RAB (6)

Topal felek bizi aldatarak gaflete düşürdü mü ya Rab?
Veya güneş nuru gözleri yordu mu ya Rab?
Ay kan ağlatıp bizlere noksan mı verdi ya Rab?
Hayret ikbâlimizin yıldızı gam idi mi ya Rab?
Cehalet bulutu bizi kaplayarak gizledi mi ya Rab?

Ya zemin ya gök bize verdi tamamen gaflet
Hava verdi bize ancak gönül çeken gaflet rüzgârı
Zamanın nehri su yerine kan ve gaflet verdi âh?
Kışın bizim gibi gaflette titreyen var mı dünyada?

Terbiye baharı bize tufan mı oldu ya Rab?

Zaman ehli derler bize fenden habersiz heyhat
Ziraatten, sanattan habersiz ve verimsiz heyhat
Emri terk ederek kötülük işliyoruz sakınalım heyhat
Bizdedir bekçilik ve hamallık derbederiz heyhat
Bu hikmetler, bize ezelden mi ya Rab?

Bilginler birbirine karşı, sarhoş kinlidir
Muallimler usûl etrafında sarhoş pervane
Çocuklar terbiyesiz, ilimden bîgane sarhoş
Avam insanlar gıybet ve efsane uydurmakla sarhoş
Seyit ve sofu tamah kadehini kokladı mı ya Rab?

Zenginlerin himmeti toy ve temaşaya gider "Hicrân"
Zamanın bostanı gül mevsimi yel gibi geçer hicrân
Çaresiz fakir bülbül gibi vatan gamında yatar hicran
Bakın basîret ehli goncanın kalbini yırtar hicrân
Cehalet cismimize diken yerleştirdi mi ya Rab?

MEKTEP HAKKINDA (7)

Biliniz oğlanlarım sizleri gamdan kurtarır mektep
Doğru yol, yoksulluk yolundan kurtarır mektep
Yaşam konusunda ağrı ve elemden kurtarır mektep
Hayat ve ruhun düşmanı olan cehalet zehrinden kurtarır mektep
Eline bir gün Süleyman'ın mührünü verir mektep
Firdevs şehadetnamesini ve gılmanlarını verir mektep

Düşünmeksizin daima mektep deryasından alın
Canın kurtuluşu için mekteplerin zebercedlerinden[858] hep toplayın
İsteğine ulaşır herkes mektebin konuşmalarını ararsa
Sizden ümidim çocuklar adımlarınızı kesmeyiniz mektepten
Eline bir gün Süleyman'ın mührünü verir mektep
Firdevs şehadetnamesini ve gılmanlarını verir mektep

Daim çalışarak talihe ulaşıncaya kadar ilim iste
Mustafa'nın hadisidir Çin şehrine giderek ilim iste
Sağlıklıyken medd harfine ulaşıncaya kadar ilim iste
Dayanarak iste, iste, ayakların yoruluncaya kadar ilim iste
Eline bir gün Süleyman'ın mührünü verir mektep
Firdevs şehadetnamesini ve gılmanlarını verir mektep

Cihanda bütün nimetten leziz olan ilim olmazsa ne olur?
Hüner bağında tuğla boylu aziz olan ilim olmazsa ne olur?

[858] Zümrütten daha açık yeşil olan ve zümrüt kadar değeri olmayan bir süs taşı.

Misk rüzgârının kokusu olan temiz ilim olmazsa ne olur?
Köpeklerin terbiyesi, maraz cehaleti ilim olmazsa ne olur?
Eline bir gün Süleyman'ın mührünü verir mektep
Firdevs şehadetnamesini ve gılmanlarını verir mektep

Bütün mutlulukların madeni ilimdir ey oğlan
Bütün fazilet ve asâletin kaynağı ilimdir ey oğlan
Bütün güzelliklerin en güzel meskeni ilimdir ey oğlan
Bütün İslâm emelinin derecesi ilimdir ey oğlan
Eline bir gün Süleyman'ın mührünü verir mektep
Firdevs şehadetnamesini ve gılmanlarını verir mektep

Kibirlilerin safında hevaya kapılarak gururlanma
Dütar, tenbur, çeng ve nevaya kapılarak gururlanma
Tereddüt vaktinde bezm vesâirlerle gururlanma
Ayrılığında "Hicrân" olup güzellerle gururlanma
Eline bir gün Süleyman'ın mührünü verir mektep
Firdevs şehadetnamesini ve gılmanlarını verir mektep.

MUHAMMES (8)

Ben cihan mülkünde mutlak doğru bir hâlet görmedim
Her ne gördüm eğri gördüm uygun bir şey görmedim
Arkadaşlarla görüşmelerde sadakat görmedim
Biat, ikrar, iman ve diyanet görmedim
Vefasızdan hiç şüphesiz ihtiyaç giderilmesinde yardım görmedim

İster sultan, ister derviş ve yoksul hepsi
Kendilerini gam, dert ve ayrılığa giriftar etmişler
Bütün hasret ve ihtiyaç dünyanın leşi içindir
O kadar temaşa ettim, sözlere kulak verdim
Yalan ve bühtandan başka bir hikayet görmedim

Dünya halkı garip bir kanun tutmuş her zaman
Hangi gamlı gönlü sevindirirsen
O, hiç şüphesiz senin dedikodunu yapar
Kime iyilik edersen sana kötü karşı olur
Bulmadım bir dost ki ondan bir adavet görmeyeyim

Âlim ve cahil, mürit ve mürşit, şakirt ve pir
Kötü nefsin elinde tamamen olmuş esir
Hakkı batıl eylemişler büyük suçlar işlenir
Şeyhler avcı, abidler somurtkan ve sert
Hiç kimsede Hakk'a layık bir ibadet görmedim

Gez, gör, hükümdar Cemşid'in viran olmuş köşkünü
Bil ki o kadar çok işret bezimleri kurmuş

Kim kalmış ki geride gam dökmemiş olsun onun kanını
Döne döne imtihan ettim feleğin devranını
Onda terslikten başka bir âdet görmedim

Kim neyi severse onu daha çok olmasını ister
Kimi taht, kimi taç ve kimi yine taç istedi
Padişahlar daima ülkeler zapt etmek istedi
Birçok kişi âşık oldu dilbere kavuşmak istedi
Bunların hiçbirinde sonunda rahat bir zevk görmedim

Bir kişiye günde yüz bin defa hayır versen
Nimetin şükrünü zerre kadar yerine getirmez
Kalmamıştır gayret, utanç, hayâ, nâmus ve ar
Dediler ki âlemde itikadın itibarı var
Bu sebeple çok gezdim ama bir son görmedim

Kısacası böyle dünyadan sakınmak lâzım
Bunun için hayır ve şer kendi yerinde değildir
Büyükler zelillikte, alçaklar itibarlıdır
Altın sahiplerinde lütuf yoktur, cömertlerde altın
İşlenen işlerde hükümler ve liyakat görmedim

Devlet, ikbal ve mülkün sonunu gördüm
Haşemet ve büyük itibarın sonunu gördüm
Zülf, yüz, çizgi ve benin sonunu gördüm
Canciğer güzelin sonunu gördüm
Başı gibi güzel bir surette boybos görmedim

Göz ağardı rüzgârım günden güne siyah oldu
Yazıklar olsun ki bir ay yanaklı güzele bakmadım
Değer bilmez arkadaşla ömrü boşa geçirdim
Haberin var ya Rabbi lütfunu eyle penah
Senden başka kimsede lütûf ve inayet görmedim.

İSTEMEZ (9)

İnsan dünyada hiç fakirlik ve kötülüğü istemez
Hiçbir ten öz canına eziyet ve belayı istemez

Cimriye boşuna öğüt ve nasihat etme ki
Kâbiliyet yoksa utanma ve hayâyı istemez

İlim yolundan şaşmış düzensizlere söyle
Dünya ve âhiretinden habersiz hidayet yolunu istemez

Cennete meyletmez dîdârinden ümitvar
Dîdâra talip değil Tanrı'nın emrini istemez

Dürüst bir şekilde şeriat peygamberine uymaz
Mahşer gününde Muhammed Mustafa'yı istemez

Dört safalı dostları kim ki inkar ederse
O, Hasan ile Kerbelalı Hüseyin'i istemez

Kimde hâlis ocak sevgisi yoksa
Mustafa'nın gözünün nuru, kadınların hayırlısını istemez

Herkesin tabiatında kuyumcusu olmazsa
Değer ve kıymet bilmese, kıymet ve değeri istemez

Kim ki ümmettir biliniz her işte peşinden gider
Yiyip içmekten vazgeçip zevk ve sefâyı istemez

Kim ki ümmettir milletin üzüntüsünü çeker
Kim ki "Hicrân" olmazsa milletini istemez.

UŞBU EDEBİYATA TÜRKİSTAN EHLİNDEN CEVAP (10)

Efendim bu sizin haykırmanız bizlere kâr etmez
Açmak için nerde bizde göz âmâlar asıl âr etmez
Hazan olan gülistandır gülünü istemez
Sizin gibi bin muhatabın feryatları yardım etmez
Niçin çıksın bu millet gayret ve himmeti yâr etmez

Nerde bizde uykudan uyanık er kadınların arasında
Gönlünü ve canını cehalet kaplamış yatmış mezarında
Niçin ibret alır cansız ölü o inleyen kabrinde
Ne diye söz dinliyor ki pembe gaflet köşkünde
Niçin uyansın bu gafletten gafil itibar etmez

Bu cehalet yurdunun halkına vaazlar tesir etmiyor feryat
Bu taş yürekleri tekmeler incitmiyor feryat
Bu Asya taşları üstünden tekmeler gitmiyor feryat
Bu dağlık halkın mağara uykusu bitmiyor feryat
Yatar daim istirahatta mağaradan utanıp ar etmez

Bu yokluk diyarında ibret ve gayret verim vermez heyhat
Bütün kılavuzlar tamahçı derbeder heyhat
Bu fenlerden habersizdir felekler alkış tutar heyhat
Yahudi, Ermeni ve Latışlar sakınırlar heyhat
Ebu Cehil ve Yezitler bizim gibi milleti hor etmez

Terakki yoluna girmeyip ya şahsîsinden kalsın
Fünun ve ilimden ibret denilirse para bulamayıp kalsın

Yaşamak konusunda para bulsun kendi cebine salsın
Tarihe hırsla bakıp Karun'dan ne diye artta kalsın
Akçasız isen nasihat gönüllerde durmaz

Yahudiler gelip ticaretin büyük bir kısmını aldı
Süpürücülük, yamacılık ve dilencilik bize kaldı
Yahudiler ittifaksızlığı görüp aklını kaybetti
Şirket kurup para topladılar zenginler ama sahipsiz kaldı
Alçalmaktan ve ayrılıktan biz utanmıyoruz

Bu dağlık yerde mektep mi kurarlar bu sahralılar âh?
Hünerle fünun mu öğrenirler bu köylüler âh?
Muallim yetiştirir mi bu eski tiryakiler âh?
Medreseleri kim ıslah eder? Bu boş insanlar mı ah?
Garip, kimsesiz ve çâresizi insan yerine koymazlar

Zenginlerin himmeti var neşteri keskin
Fakirlerin cismini ısırmak için dişleri keskin
Düşmanlık yapmak için gönüllerindeki gıcıklıkları keskin
Cemaatin hayrını bozmak için kesmeleri keskin
Gariplerin cismine böyle bir elemi yılanın zehri bile vermez

Bize lâzım gelir ahlak talimi için on yıl
Cehalet kadehi bizi terk eder ğer geçerse beş on yıl
İlim ve marifetten haberdar olana kadar onlarca yıl
İlmin mumu için "Hicrân" olmak için on yüz yıl
Eğer bin yıl nasihat yağsa yine de sebzezar etmez.

EDEBİYAT (11)

Bizde sadakat yoktur deme ki yalanımız vardır
İlimler ve marifetten deme noksanımız vardır

Âdil emir eylemek için bizde kimse yoktur deme
Ki her caminin köşesinde içmek için yerlerimiz vardır

Müderrislerde ıslah yoktur diye âh çekme boşuna
İlim hâsıl olur diye delil yaranımız vardır

Hekimlik alanında bizden eski hiçbir millet yoktur
Yemlerden devâ bulan bin tane Lokman'ımız vardır

Ticaret yapmakta geride kaldık diye tasalanma
Tamahla akça toplayan milyoner seyyitlerimiz vardır

Hekimlik bizdedir ancak bunu başkaları bilmiyor âh
Çakılarla cin çıkaran kasîde okuyucularımız vardır

Bizi fen ilminden habersiz diye küçük görme
Tramvaydan inemeyip takla atanlarımız vardır

Edep konusunda tenha olanlar lâf atmasın sonunda
Şaka yerine aşağılayan ve hakaret edenlerimiz vardır

Bizde mühendisin olmadığını söyleyeme nâtık
Kötülük dağında şarap şişesi bulanlarımız vardır

Sefâyı sofuda, âbidi mihrapta gör daima
İbadeti riya eyleyen şeytanımız vardır

Şaşırma “Hicrân” anlamamaya alışmış topal
Yatar, ağlar, güler, işler, tuhaf devranımız vardır.

EDEBİYAT (12)

Âlemde görmedim yalan ve hıyanetten başka
Acıma ve şefkat yerine şahsî adavetten başka

İkizlerimden ve arkadaşlardan rahat görmedim
Âh gönlüm pâre pâre kalp yarasından başka

Arkadaş, yâr ve biraderden şüphesiz el çektim
Hiçbirşey görmedim gıybet ve hakaretten başka

Demek isterim ki mehdi İsa’nın ortaya çıkışı yakındır
Göze çarpmaz hiçbirşey aşk ve kötülükten başka

Şeyhler avcı müritleri ise onun avı oldu eyvah
Zühd ve takvayı ne yapsınlar seyahatten başka

İlim isterler amelden zerre kadar yoktur bir alâmet
İstemezler hiçbir şey adak ve cömertlikten başka

İslâm milleti için hiç kimse zahmet çekmesin
Bizde zarar yoktur, zahmet ve utanmaktan başka

İsteme “Hicrân” olup hilecilerden gamı defetmeyi
Bu ağaçlarda verim yoktur cehaletten başka.

YAZIK (13)

Yazık bizi yaraladı, yaktı bu istek
Ne tab, ne matbaamız ne de mektebimiz var
Ne ilim, ne talim, ne okuma ne de dizgicimiz var

Heyhat bizi kapladı cehalet mezarının karışımı
Muhtaç, inatçı ve serseri olup hep ağladık

Hizmetçilik olmuş gece gündüz mesleğimiz
Haset etmişiz birbirimize her zaman
Anlayıştan haberli millete balta vurur
Millet ağacında ne dal ne de kök kalmış
Sonunda verimsiz ve hakir olup hep ağladık

Bırak zahid ehlini köşede ibadet etsinler
Öz nefsi için arayışta olup binalar yapsınlar
Belki karşılığını bulur mahşer günü cennet
Yok onların bir ilişkisi eğer çöllere düşerse himmet
Şahsî menfaatler için hep ağladık

Bırak zenginleri kendi hâline ticaret yapsınlar
Paraları bankaya koyup yine ticaret bulsunlar
Fakirler birbirine yalan ve ihanet eder
İsmi kalmış İslâm'ın ne mektep ne de zanaat
Hep para kazanıp nihâyetinde ateşten hep ağladık

Yoktur zerre kadar zenginin cömertliği
Mektep yaparsa olsun mu onun put vergisi
Gösterme onlara milletin dinin masrafını
Masum çocuk oynamaya devam etsin odunları
Tabuta girip sonunda hep ağladık

Peygamberin buyruğuna bizlerde amel yok
Farz, vacip ve sünnete bizlerde yer yok
Milletin işini çalışmaya çaba ve hareket yok
Bedevî olduk bizde milletlerin kanunları yok
Kısacası büyük günahlarımız için hep ağladık

Mey içmeye bulaşmışlar bizim gençler
Konyakla dolar sefer vaktinde valizler
Sohbet yerimiz oldu otel ve restoranlar
Kör gözlere âh çarpmıyor başka sarhoşlar
Sarhoşluktan kalpler tozlanarak hep ağladık

Hacıların işlerine bak her yerde riyalık
Âlimlere bak daima tamahçı ve tefeci
Cahillere bak yalan ve hıyanette parlak
Âcizlere bak gözleri yaşlı ve belaya giriftar
Bahar bulutuna bulaşıp hep ağladık

Her yerdeki ilme bizi çağırır mezhep
İlimleri öğrenmeye bizde nerde mektep

Millet evlâdı tâki okusun mesele çözmeyi
Alçaklara “Hicrân” olup muhatap olma
Heyhât cehalet bize yâr olduğundan hep ağladık.

MUHAMMED HUDAYARHAN’IN DİLİNDEN (14)

Demiş hân bir gün ki tâlih zamanı nerde kaldı?
Saltanat tahtı, emir ve fermanlar nerde kaldı?
Nakışlı hâneler altın görüntüler nerde kaldı?
Çardak, şevklenme, kale ve zühaller nerde kaldı?
Yükseklikte kurulan parlak köşkler nerde kaldı?

Hizmetimde vardı gece gündüz iyi arkadaşlar
Beline bağlanmış altın kemer gül çehreli mahremler
Tıpkı İbni Sîna ve Eflâtun gibi adamlar
Zeyreklik konusunda bütün ilimleri almış
Onun gibi bilginler ve söz ustaları nerde kaldı?

Hizmetimde hazır idi altın dizginli köleler daima
Her tarafta saf hâlinde dururdu siyasetli yasavullar[859]
Cesur yiğitlerin meşklerinden göğe yükselirdi gürültüler
Önümde süslü püslü giyinmiş at ağalarım
Nesim adlı Habeş arkımdaki kapıcılar nerde kaldı?

O Afgan bağım İrem bağının taklidiydi
Orada daima Cemşit bezmi düzenlerdim
Benim için her gün bayram idi halk için yılda bir
O yerleri gidip görmenin artık yoktur ümidi
Cennet gibi o bağ ve bostanlar nerde kaldı?

Hazırdı her istediğimde güzel dilberler
Beşer neslinden, melek suretli, peri gibi huri yüzlüler
Menekşe, reyhan zülflü, gül yüzlü, yasemin göğüslü güzeller nerde kaldı?
Düzgün boylu, gonca ağızlı bahar nazlıları nerde kaldı?
Nezâket bahçesinde nazlıca sallanan selviler nerde kaldı?

Yüz bin süratle her tarafa koşuşan kâhyalar
Hazineme haracını hesaplayarak verirlerdi
Her sene sahraya çıkıp tanob[860] elde ederlerdi
Hıyanet etmeden bir harf yazsa ıstırap ederek
Nice altın kalemli dîvan mirzaları nerde kaldı?

Felek çekti bu menzile gam ve tasayla at takımımı

[859] Emirleri tellâllere ileten makam.
[860] 1 tanob-hektarın altıda biri veya yarısı.

Elden gitti devlet, yüz çevirdi tâlih ve bahtım
Havâdis mahvetti taç ve tahtımı sonunda
Bu zor hâlimi görüp kederlenseler
Benim için can atan değerbilir kişiler nerde kaldı?

Sağlıklı bir şekilde geçerdi ay ve yılım
Mutluydum bütün gamlar ayak altındaydı
Saâdetli ahvâlimle günden gün mesut idim
Dua ederlerdi her zaman ömrüm ve bahtım için
Dostluk kurmuş iyi seyitler nerde kaldı?

Seyahat ederdim çokça her sene etrafa
Ki evvel Mergilân'a, Andicân'a ve Şehrihân'a
Şah Nesîm kasabamdan can rahat bulurdu
Oradan çıkıp avlanmaya giderdim Çüst ve Kâsân'a
Yazık, Törekurgan ve Nemengan nerde kaldı?

Yüksekteydim garipliğe düşüp sonunda hakir oldum
Rahatlıktan uzaklaşıp dert ve mihnete yaklaştım
Çoluk-çocuk, eş, mal, mülk ve altınlardan nasipsiz kaldım
Gurbette tek kalıp hem misafir hem garip oldum
Nesrettin Bey ve ilimle uğraşanlar nerde kaldı?

O serkerdeler ki her işte sırdaşımdılar
Kötü günlerde yoldaş olacak birisi olsa
Havâdis taşıdan yüz pâre olan başım bir tutsalar
Gönlüm ve canım, karındaşım, can ciğer arkadaşım
Atadan yâdigar olan bey ve sultanlar nerde kaldı?

Başına iş gelirse biz başımızı verelim diyenler
Benimle birlikte devletimin rahatını görenler
Büyüklük ve şevketimi belki benden de iyi kullananlar
Ahdini bozup kötü günde benden yüz çevirenler
Bugün o nankör ve yalan sözlüler nerde kaldı?

Kişi Cemşit gibi yedi iklime emir olsa
Feridun, kuvvetli İskender ve haşemetli Hüsrev taht olsa
Çâresiz bir kişinin halkında köle gibi esir olsa
Nerde o icazet almış seyitler bugün yardımcı olsa
Nazarı okuyarak defeden duacılar nerde kaldı?

Kabul edip bu tevbemi ve figanımı Hüdâ
Yine Fergana'ya düşürür mü acaba yolumu?
Kıvansa zayıf gönlüm görüp yâr ve diyarımı
Duacılar içinde iyi bilen itibarımı
Yazık, Furkatî gibi gözü yaşlılar nerde kaldı?

BİZLER NE HALDEYİZ (15)

Tefekkürle bakarsak garip bir zamandayız
Feleğin cefa okunun hep hedefindeyiz
Her zaman başkalar gelişmede biz ise eşikteyiz
Herkes hareket içinde biz ise şaraphanedeyiz
Sebep nedir bütün milletlerden arkadayız
Cihanda ilim, edep ve fenden itirazdayız

Heva ve hevese gönül bağını bağlayıp
Sürekli çaba ve gidip gelen nefse yerleştirip
Namaz, oruç, zekât ve haccı terkedip
Mecusî fiilini bid'ata katarak bağlayıp
Sebep nedir bütün milletlerden arkadayız
Cihanda ilim, edep ve fenden itirazdayız

Hayatta bizim gibi harap olan yoktur
Cehalet hayatının yemeğiyle karnımız toktur
Şarap ve içmekle cismi su ile dolan çoktur
Bu dertlerin devâsına var mıdır doktor?
Sebep nedir bütün milletlerden arkadayız
Cihanda ilim, edep ve fenden itirazdayız

Tefekkür etmezsek yatarız geçer devran
Bizi dolaştırırlar yerden yere özgeler
Hukuk bize gerekmez mi ey Müslümanlar?
Tembelik sürekli bizi ağlattı
Sebep nedir bütün milletlerden arkadayız
Cihanda ilim, edep ve fenden itirazdayız

Âlimler arasında asla yoktur ittifak
Zenginler arasında asla yoktur ittihat
Hâlâ medresemizde asla yoktur ıslah
Zamanın şöhretinin tesiri asla yoktur âh
Sebep nedir bütün milletlerden arkadayız
Cihanda ilim, edep ve fenden itirazdayız.

HZ. PEYGAMBER'E NAAT (16)

Arşa düşmekten yücedir yüce gölgen
İzzet aşkıyla yoğurulmuş yüce aslın
Ülker yıldızının gerdanlığı gibi çok az yaratılmış yüce süsün
Ezelden nurlu ve feyizlidir yüce dadın
Akılla tahmin edilemez yüce derecen
Yâ Resûlullâh yoktur yüceliğinin sonu

Senden aldı saflık ve pakizeliği Arab'ın ahlâkı

Zatının mührü aydınlattı Arab'ın ufuklarını
Kemâle ermiş nurunla Arab'ın güneşini aydınlattın
Bu faziletle yayıldı batıya doğru Arap kabileleri/dereceleri
Yâ Resûlullâh yoktur yüceliğinin sonu
Nur yüzünle açıldı parlak hakikat yolu

Güçlü sözünle ledünnî sırlar[861] âşikârdır
Güzel hâllerinle adalet ihsanı isteğine ulaşmıştır
Alâmetlerinin feyziyle bu din ve ümmet sağlamdır
Müddeâma Hazret-i Allah şâhidimdir
Yâ Resûlullâh yoktur yüceliğinin sonu
Bilginin özüsün ey ümmî lakaplı peygamber

İmanın nurusun ey kutsal soylu peygamber
Kur'ân'ı ikram edensin ey edebi acze düşüren peygamber
Rahman'ın rahmetisin ey doğru sözlü peygamber
Helâllaşan ihsanlarına âşikârdır sıfatlar ve rütbeler
Yâ Resûlullâh yoktur yüceliğinin sonu.

TAHMÎD (17)

Padişahlar padişahı Allah
Ne hayret vericidir yaratman Allah

Ne kudretlidir yaratman ve yakman
Gökler, yer yüzü, güneş ve ay

Ne kudrettir hava boşluğunu yaratmak
Nice yüz bin cihanın cilve edecek yeri

Cihanı bir anda bin kere yok ve var
Ederdin hikmetin yakın olsaydı

Yâ Rab cümle eşya varlığındadır
Yer her zaman yapar şahitliğini

Kabul etmez bunu aklım ki olsun
Varlığından şüphe edenleri?

Seni tehlîl[862] için takdîs[863] içindir
Erganun sesi ilâhî bir âhenktir

Sevinç ve ağıt şevkindir ancak

[861] Allah bilgisine ve sırlarına ait sırlar.

[862] Tevhit kelimesini sözünü tekrarlama.
[863] Kutsallaştırma.

Manastır ve ibadethanesini dolduranlar

Senin izninle gökte uçar kuşlar
Senin izninle yüzer balıklar

Senin lütfunla cereyan eder buyruklar
Senin korkunla gözetilir yasak şeyler

Ne hikmettir ki bir sağduyuyu
Tutup yıllarca inkâr üzere bazen

Olgun miskinlikle ettirirsin
Olur mu özür isteyen elini kaldırarak

İnâyetin ki halka yeniden yeniyedir
Kabul etmez biri sınır ve sonunu

Gerçek akıl alâmetlerinde seraptır
Göz teftişi sırlarında gerçektir

Akıl bir parıltıdır senden insana
Günahını nasıl da çepeçevre kuşatmış

Yarattığın eserlerinin hepsinin esasını anlamak
O şeylerden ki mümkün değildir.

EDEBİYAT (18)

Bu hâl ile millete noksan olur
Müslümanların hâlleri perişan olur

Eğer senin hıyanetin karışırsa bizim ittifaka
Acaba görünüz o meclis viran olur

Sessiz ola yakmayalar şeriat mumunu
Kendi kendine parlayan mum olur

Bir çocuğa ana sütü verilirse
Görün ki o çocuk sonunda insan olur

Düşün gözüm gülistana yağmur yağarsa
Sebze ve çiçek bile gülen gül olur

Bir bahçeyi eğer su ile sulamazlarsa
Onda elvan meyveleri göremezsin

Bir tarlanın zahmetini çekmezse ekinci

O tarlada ekin ve bostan olmaz

Bir hâne dikip üstünü taşla örünüz kardeş
O haneyi görün ki koruyucu olur

Eğer cilâ vererek tarhı çekmezse usta
Polatın kendisi keskin hançer olmaz

Terzi bir boya göre güzellikle giyim dikerse
Giyim güzel bir şekilde boyda görünür

Bir padişahın madenden gümüş ve altını varsa
O padişahın hazinesi bol olur

Eğer bir şahsın almaya ne nakidi ne de malı yoksa
Kolay olmaz ona geçim dünyası

Bir kimse ki Allah'ın hükmünü söylüyorsa
O kişi Müslüman olur

Tefsir beyan edilirse ulema ehlinden
İlimsiz olan Kur'ân'dan vakıf olur

Bir kimse ki hizmetkâr onu ayıplamazsak
Hizmetkâr ona emir kulu olur

İslâm'da nikâh olmadan evlilik olur mu?
Kipsizlikte süse imkân olur

Bu başa kakma zannıyla bundan böyle azizim
İlim alırsa bir nefis Arabcı olur

Bir işaret dahi yeter tul etme Muhammed
Sabırla görün sonu kebap olur olmaz.

TERKİB-İ BENT (19)

Mektep ki feyiz bağışlar ümmetin evlâtlarına
Mektep ki kıble yeridir ilk defa söylenen fikirlerin
Mektep ki yüksek beşiğidir her cemaatin
Mektep ki şevket kalesidir mülk ve milletin
Mektep ki rahle yeridir yardım âyetlerinin
Mektep ki en mühimdir servet vasıtalarının
Mekte ki gölgelediği yerin hakikatıdır
Mektep ki cilve yeridir yarâdılış sırlarının

Din ve devlet saâdetinin sermayesidir
Bu müddeâ müslümîdir şeriat ve hikmetin?

Mektep deyip de geçme ki kutsaldır o makam
Oturduğun binasına saygı göster
Ona Kâbe'nin adı verilirse değer
Eksikle gelenler onda şüphesiz tamamlanır
Layık değil mi ona bütün insanların Kâbe'si dense?
Senin maksadın eğer bir Kâbe niyeti
O mübarek yöne her zaman edâlı yanaş
Olgun kazanca sabah akşam gayretle çalış
Ama asrın tabiatına uygun olmalı
Halkın ihtiyacına da uygun olmalı

Şehirlerde birçok yüce bina olur
İçleri süslü olur gönül çekici olur
Sakinleri ilim ve marifete âşinâ olur
Hem de çaba ve doğrulukla zengin olur
Eminlik ve kaplayan refah, zengin ve gedâ olur
Her şeyde meydana çıkan iz düzenli olur
Gözler hikmet ziyasıyla aydınlanır
Gönüller her zaman şükür ve övüş kaynağı olur
Mektep ve güldedir bunların vasıtaları
Bunların sahiplerinin cahil olması mümkün mü?

Aç sezgi gözünü ufuklara nazar eyle
Zamanımız baştan başa tuhaflıkla doludur
Hem çeşitlerimiz bu kibir nüshası olan insandır
Şimşek gibi bir âfeti emrine boyun eğdirir
Hızlı gittiği yer deniz ve karadır
Havaya çıkmada hızlı uçan şahindir
Denizin kuşatılmış dibine de korkusuz iner
Yâ Rab daha neler yapacakdır daha neler
Mektep değil mi hep bu mükemmel yeni şeylerin menşeyi
Olgunlara işte yaratıcının mükafâtı

İster misin ki eyleyesin borcunu edâ
Borcun nedir senin gel öğren onu önce
Evvel Cenâb-ı Hakk'a âmirlere sâniye
Doğrulukla, itaat ve ihlasla dua et
Bir de çalış ki bizde olan çeşitli kuvvetlerdir
Her zaman yüksek derecelere yüksel
Buna gereği gibi itina etmek istemezsen
Doğruluk, hâlislik ve çabanın hepsi olur hebâ
Daha birçok vazifeleri var insan türünün
Mektepte sana öğretir çok şerefli üstadın

Sen sanma ki bu sözleri hâşâ hikâye
Veya lâzım olan şairâne bir hâl
Yahut menfaat çekimine bir bahanedir
Dersen eğer böyle değildir de ya nedir?
İhlas ve doğruluk vatan sevgisinden bir nişânedir
Teslim edilmiş akıllıların zamanıdır
Ne yazık halkın isteği nam ve izdir
Bilmez cihanda değer ve büyüklüğün mâyesi nedir
Mektep bütün nimetlerin içinde büyük hazinedir
Zekâ ehlinin gayret ve dikkatinin anahtarı

Layık değil mi Cebrâil kâtibin olsa?
En yüce Arş'ın en büyük melekleri kapıcın olsa
Yer yüzünün ulu hükümdarları koruyucun
Ola ki fazla ömür bu mülkünün sahibi
Takdir eder yüksek makam mektepleri
Her zaman buna harcanmıştır parlak düşüncesi
Hem meşhurdur hem de kabul görmüştür onun görüş sahibi
Övülmüştür sayısı seçkindir menkabeleri
Ya Rabbi kıyamete kadar tahtında ola devamlı?
Var ise düşmanı kahır ve yok ola.

EDEBİYAT(20)

Şefkatsiz çarkın elinden gönlümüz şâd olmadı
Keder mihnetinden bir an bile azat olmadı
İslâm milletinde hakkı tutan yâd olmadı
Her bir emri eyledik temel atılmadı
Baht evimiz maalesef âbât olmadı

Aldatmak ve yalan dünyada tek işimiz
Bu sebeple daima kesat olur pazarımız
İnsafsızlardan dolayı bozulur bütün kârımız
Her cihetten vardır cisimde fazla âzârımız
Kime yüz verdik sonunda bize cellât oldu

Birbirine zulmediyor vatan ehli
Arş'a çıktı ölmüş çocuk ve kadınların feryadı
Müslümanın bu ahvâlini görenin hâli yandı
İnsaf ehlinin kadrini bilen insaf ehli yoktu
Çok temenni eyledik sonunda bir zat olmadı.

SÖZ (21)

Ey söz nola sana göklerin güneşi dersem
Senden alıyor nur ve ziya bütün zerreler

Bir hakikat nurusun ki seni Hak nazil etmiştir
Ki insanlığın gül bahçesine feyizler bahşedersin

Ki düz olan dağ yüzdürülmeden
Ki Arş'ta yüzgeç ve bazen yerde kandil hücresi

Başlangıcı olmayan sabahtan yüzün tecelli etmekte
Mahvoldu dünyayı bürüyen kabile karanlıkları

Hüsnüne göz atanlar tamamen âşık olmuş
Gözleri ışıklandırıyor olgunluk sahipleri

Allah'ın lütfunun bir ihsanısın ki hakikat
İnsanlar zatınla övünüp şereflenirler

İtaatsızları hep taata mecbur ediyorsun
Güçlü tesirinle sanki cansızlar erir

Ey parlak fikir ey vicdanın parıltısı
Ey kalbin parlaklığı ey hayallerin nuru

İnsan türüne terbiye bahşettiğin için
Sana edebiyatın anası dense değerdir

Sen Arap fasihlerini susturdun
Belagat göstermekle ey hidayet nuru

Vicdan ve kalbe "sabredene" neşret feyizlerini
Ta ki kalpte olgun reyhanlar bitsin.

HAMT (22)

Kadim kudretiyle âlemi meydana getirmiştir
İki cihanı iki harfle doldurmuştur/yazmıştır

Bu dünyanın bir sanatkârı vardır
Bu kudrete elbette bir kâdir ve bilgin lâzımdır

Akıl kuşu uçsa da ulaşamaz tek bir cihetine
Hayret, bu oturulacak yeri geniş eyledi

Onda yarattı insanları ve canlıları secde için
Melekler kusursuz bir şekilde der yüce Rab

Lütûf evinde bollukta yaşar tanıyan ve tanımayanlar
Bu kapıya başvurmuyorlar mı şâh ve gedâ?

Lütûf sahibidir ki affeder bendesinin günahını
Dilerse hatasının bağışlanmasını Tanrı

Azizdir ki kapıdan birisini kovarsa
İki cihan kapısından bulamaz sığınılacak yer

Görürüz âlemler içinde çeşit çeşit mahlûkat
Yarattı hepsini çift olarak tek Yaratıcı

Yarattı yer yüzünde en müşerref insanı
Verdi anlayış ve akıl, dilini de konuşturdu

Yarattı iki âlemi bolluk veren hazreti Allah
İki dünyanın efendisi, yiğitlerin başı için

Gönderdi yer yüzüne birçok peygamber
Aralarında en büyüğü Allah'ın sevgilisi idi

Atamız Âdem ve Havva'yı cennete koydu
İndirdi yer yüzüne hata ettikleri için

Birinin kavmini tufanla helâk etti
Birisinin yerini daha hayatken yükseltti

Birinin kavmini fırtınayla helâk etti
Birine taş içinden deve çıktı, doğdu bela

Birini kudretiyle ateşe attırdı
Birinin kavmini alt üst etti Mevlâ

Birini on iki oğulla sevindirdi
Özellikle içlerinde delikanlı Yusuf

Haset belasını soktu kardeşlerinin kalbine
Yusuf esir ve Yakup Yusuf'u için edâ

Sınamak için birini sağlam birini hasta eyledi
Belaya sabredene sonunda verdi şifâ

Birinin kavmini ateşle berbat etti
Birinin kavmini bir nârayla yerle bir etti

Birini düşmanlarından korudu değnekle
Su üstünde köpüktü, düşman üstünde ejderha

Birisinin elinde mum gibi erirdi demir
Birisinin emri altındaydı rüzgârlar

Birisine Kâdir babasız oğul verdi
Zaman zalimmiş gün göremedi İsâ

Birini mirâç gecesinde misafir etti
Bu rütbe hiçbir peygambere nasip olmamış

Bunların her birini gönderip bir ümmete
Bunların her birinden nice millet meydana getirdi

Bunları fırka hâlinde böldü
Birine hata, birine hidayet yolunu verdi

Biri kendi peygamberine cefa ederdi
Biri hâlis kalple derdi âmennâ

Birini İsevî birini Mûsevî eyledi
Birinin kalbini kör eyledi ötekisininkini gören

Kâfidir bu şeref Muhammed ümmetine
Yanımda İslâm dini yüksektir dedi

Aziz iken niçin hor oldu? Hakk'ın kendisi bilir
Bize göre buna sebep oldu ilim ve ulema

Saâdet asrında terakki etti İslâm dîni
Saâdetten uzaklaştıkça asır fenalaştı

Nifak, kin ve hurafeyle karşılaştı İslâm
Düşüp amelden esir oldu hikmet bilginleri

Tenezzül eyledi millet gittikçe, oldu garip
Nefis belası için çalıştılar halifelerin çoğu

Garip millet için hiç kimse olmadı "Hicrân"
Merhamet et ey gizli sırların Bilgini!

RESÛL-İ EKREM'E NAAT (23)

O gün ki İslâm âlemi edepsizdi
İnsânlar küfür karanlığında gönül aldatandılar
Lat ve uzza'yı harap olma vakti yakındı
İslâm için gerekti bir rehber hatip
Dünya kucağına sizi Tanrı nasip etti

Doğumunuzla iki dünyaya verdi süs
Sizden merhamet istiyor İslâm yâ habip
Bak! Ümmetinin hâline hasta hem garip

Hak verdi size o gün ayrı bir tabiat
Mucize için verdi size Furkan âyetlerini
Ayı ikiye böldünüz işâret edip
Ey İslâm milletinin kurucu sahibi
Hak'tan her zaman ümmetinin günahının affını dileyip
Hakk vaat etti cennet Kevser'ini ve şefaati
Sizden merhamet istiyor İslâm yâ habip
Bak! Ümmetinin hâline hasta hem garip

Bütün işiniz doğruluk ve adaletti
Ümmet diye geçerdi gece ve gündüzünüz
İslâm yeşerdi bahar mevsiminizde
Cârî olan şeriatınız teşneleri kandırdı
Şeriat bayrağınızı tuttu dört halifeniz
Bugün millet garip ve biz bekleyeninizdir
Sizden merhamet istiyor İslâm yâ habip
Bak! Ümmetinin hâline hasta hem garip

Mirâca çağırdı yaklaşmak için Celîl
Âyet buyurdu Mescit-i Aksa'ya kadar kılavuzun
Oradan göğe çekti elinden Cebrail
Seyahatinle gök zencefil kokusuna büründü
Ayrıntın ve güzel konuşmandan meleklerin yüzleri kızarmıştı
Vücûdunuz şeref buldu Selsebîl gibi
Sizden merhamet istiyor İslâm yâ habip
Bak! Ümmetinin hâline hasta hem garip

Hak sizi yüceltti dokuz göğe
Peygamber eyledi sizi insan ve meleklere
Ümmet gamında taş bağladınız yüreklere
Hak cilve verdi sizinle şal ve ipeklere
İhsân hâlinden geçti bu insancıklara
Millet şefaat istedi o gün dileklere
Sizden merhamet istiyor İslâm yâ habip
Bak! Ümmetinin hâline hasta hem garip

Ümmet hataya daldı, işlemiyor sevap
Millet harap, hâli harap ve vatan harap
Kutsal şeriatın işlemiyor, hâli ıstırap
Bülbülün yerini karga vatan edindi artık
İlim ve amel yerine ümmet içer şarap
Gönüller kebap, bağır kebap ve yürek kebap
Sizden merhamet istiyor İslâm yâ habip

Bak! Ümmetinin hâline hasta hem garip

Ne garip Şeriat sahipleri zayıf ve ağlar oldu
Bilgin dilsiz, cahil ve rezil olan nükteci olmuştur
Fesat bağı, gülşen ve millet gülü hazân
Soldu Şeriat gülü, bülbülleri görünmez
Şeriat ahkâmının yerine cehalet oldu hükümran
Milletin bağı izsiz, mahvoldu bahçıvanı
Sizden merhamet istiyor İslâm yâ habip
Bak! Ümmetinin hâline hasta hem garip

Bu ne zaman ki milletin hâli âcizdir
Kin ve adavet ortada dinin sınırı çoktur
Herkes öz nefsi için başı aşağı olmuş
Cehalet ateşinde gönlümüz yanıp kırmızıdır
Ümmet ameli bıraktı, gözyaşı kandır
Biz “Hicrân” diğerler herkes fen zenginleridir
Sizden merhamet istiyor İslâm yâ habip
Bak! Ümmetinin hâline hasta hem garip.

İLİM (24)

İlim bahçesinde biz maksadına ulaşan olmalıyız
İlim gülzârında bülbül gibi râm olmalıyız
İlme kavuşmada akıllıca gitmeliyiz
İlimle İslâm milletine köle olmalıyız
Yaşamak istersek ilme doğru gitmeliyiz
İlimsiz kalsak esarete hedef olmalıyız

İlim için bize başkalarınki gibi gayret lâzım
İlim için bize muallimlere dikkat lâzım
İlim için bize mürüvvetle himmet lâzım
İlim için bize hareketle hizmet lâzım
Yaşamak istersek ilme doğru gitmeliyiz
İlimsiz kalsak esarete hedef olmalıyız

İlimsizlere cihanın geniş evi dar oldu
İlimsizlere zaman bir bir azat oldu
İlimsizlere bütün dert ve elem yâr oldu
İlimsizlere yaşam yolu zor oldu
Yaşamak istersek ilme doğru gitmeliyiz
İlimsiz kalsak esarete hedef olmalıyız

İlimdir iki cihan konağının tepesi
İlimdir iki cihan makamının yücesi
İlimdir iki cihan rahatının meskeni
İlimdir iki cihan şevketinin temeli

Yaşamak istersek ilme doğru gitmeliyiz
İlimsiz kalsak esarete hedef olmalıyız

İlim bulunmaz bir gevherdir yok olmaz bitmez
İlim nurlu bir ziyadır ki cilâsı gitmez
İlim bir ilâhî nurdur ki kişiyi hor etmez
İlim bir kuvvettir ki milleti mahvetmez
Yaşamak istersek ilme doğru gitmeliyiz
İlimsiz kalsak esarete hedef olmalıyız

İlimsizin işbu zamanda yaşayacağı gün bitti
İlimsizin tembellik uykusunda yatacağı gün bitti
İlimsizleri ilimlilerin yok edeceği gün geldi
İlimsizliğin bizi "Hicrân" olarak yaşatacağı gün geçti
Yaşamak istersek ilme doğru gitmeliyiz
İlimsiz kalsak esarete hedef olmalıyız.

SEVDİKLERİME HİTÂP (25)

Asrımız terakki asrıdır bizde ise özürlü hayâl
İttifaksızlık ve ilimsizlik bizi güçsüz bıraktı
Âh gafil milleti uykudan uyandırmak imkânsız
Kan ağlasın gözlerim millet gamında sıkılmadan
İttifak ve ilim İslâm ehline göster cemâl
Ne zamana kadar hicrinde bizi çiğnersin?

Evvela hoş sözdün bizi bıraktın
Bizimle her yerde hareket ederdin bıraktın
Bize hep sevimli ve tasalanandın bıraktın
Mürüvvet eyle ki eskide yâr idin bıraktın
İttifak ve ilim İslâm ehline göster cemâl
Ne zamana kadar hicrinde bizi çiğnersin?

Uzun zamandır Avrupalılara dost oldun
Günahkâr olduk, zulmette kaldı Asya
Amerika vahşîleri nurundan aldılar ziya
Biz kaldık Amerika okyanuslarından fena
İttifak ve ilim İslâm ehline göster cemâl
Ne zamana kadar hicrinde bizi çiğnersin?

Özgeler seninle dünyayı ele geçirdiler âh
Seni kılavuz seçip Allah'ın yaratmasını anladılar
Deniz, yer ve göklerde beraber buldular yol
Şimdi nöbet bize geldi mi? Ver bir yol, bir bak
İttifak ve ilim İslâm ehline göster cemâl
Ne zamana kadar hicrinde bizi çiğnersin?

Asırlardır bakmadan cehalet ateşinde yaktın bizi
Hasret ve gamla cansız olarak gördün bizi
Mihnet ve gam taşıyla daima çaktın bizi
Dünya fetvasıyla Mansur'un darağacına astın bizi
İttifak ve ilim İslâm ehline göster cemâl
Ne zamana kadar hicrinde bizi çiğnersin?

Ayrılıp senden fena bir hâle düştük âkıbet
Gıybet, kin ve adavetle yürüdük âkıbet
Hayırdan yüz çevirip şerre koyulduk âkıbet
Mescit, mihrap ve minberde dövüştük âkıbet
İttifak ve ilim İslâm ehline göster cemâl
Ne zamana kadar hicrinde bizi çiğnersin?

Mal ve mülk berbat oldu senden ayrılıp
İslâm âlemi dağıldı senden ayrılıp
Gayrılar döven biz ise dövülen senden ayrılıp
Bölünüp hoş kabul edildik senden ayrılıp
İttifak ve ilim İslâm ehline göster cemâl
Ne zamana kadar hicrinde bizi çiğnersin?

Her zamanın bir Züleyha'sı ve genç Yûsuf'u vardır
Vâmık'ın Azrâ'sı varsa Mecnun'un Leylâsı vardır
Dağ kazanın başında Şîrîn'in garip sevdâsı vardır
Bilmiyorum sevgililerin bunca nazlanmaları vardır
İttifak ve ilim İslâm ehline göster cemâl
Ne zamana kadar hicrinde bizi çiğnersin?

Hâsılı sizden ümidim şudur ey sevgililer
Göz karası bağrımın kanından yazdım mektuplar
Derim ki aldanmayın zalim felek sözüne güzeller
Hicrinde "Hicrân" gibi sesiniz çoktur
İttifak ve ilim İslâm ehline göster cemâl
Ne zamana kadar hicrinde bizi çiğnersin?

YAŞANTIMIZDAN BİR MANZARA (26)

Bizim yerlerde kardeşlik şahsî rahattan ibarettir
Bütün ümitlerimiz şahsî adavetten ibarettir

Nerde himmet, nerde gayret, nerde bizde yeni hâl
Bütün hallerimiz lâf ve tembellikten ibarettir

Nerde şirket, nerde servet, nerde bizde mülk ve mal
Bütün şenlendirmemiz eski bayındırlıktan ibarettir

Nerde ülfet, nerde şöhret, nerde bizdeki ikbâl

Bütün bireylerimiz sanki mezarlıktan ibarettir

Nerde millet, nerde hürmet, nerde bizim gibi ezilen
Verdiğimiz bütün haber uyku ve tembellikten ibarettir

Nerde ilim, nerde işleyen, nerde bizde kullanım
Bütün fikrimiz cebe ibâdet etmekten ibarettir

Nerde nehiy, nerde münker, nerde bizde gönüldeki şey
Bütün durumumuz yalan maharetten ibarettir

Nerde zahit, nerde takva, nerde bizde hoş işler
Bütün devranımız gam külfetinden ibarettir

Nerde hâl, nerde kuvvet, nerde istikbâlın temini
Bütün hâllerimiz geçmiş tembellikten ibarettir

Nerde mektep, nerde talebe, nerde eğitimi tamamlamak
Bütün evlâdımız vahşî sefâhattan ibarettir

Nerde acıma, nerde şefkat, nerde çocuk terbiyesi
Bütün işlerimiz boş âdetten ibarettir

Nerde ümmet, nerde sünnet, nerde bizde iş yapan
Bütün yaptığımız bid’at ve kabahatten ibarettir

Nerde insan, nerde “Hicrân”, nerde bizim gibi dilsiz
Hepimiz cahil milletiz ki üzüntüden ibarettir.

KABRİSTANA BİR NAZAR (27)

Ey gözüm dünyadan göçmüş bu karındaşlara bir bak
Gözlerine toprak dolmuş bu genç kabirlerine bir bak
Nesli insan ama melek yüzlü pür gençlere bir bak
Bu yokluk sahrâsında toprağa karışmışlara bir bak
Maksuduna erememiş yatan kalbi sıkılanlara bir bak

Bu vatanda şâh ve gedâ, iyi ve kötü düpedüzdür
Bu vatanda hicrinde her gün nice can kurbandır
Bu vatan yâ rahat veya elemin kaynağıdır
Bu vatan her bir vücûdun gizli başlangıcıdır
Bir kefen düşkünü olan bu kalem kaşlara bir bak

Dünyayı aslan gibi tırnaklamış biçareler
Gece gündüz nefis için perişan olan serseriler
Bazısının millet gamında bağrı yüz pâredir
Hâsılı insan kalbini üzüntü yarası yaralar

Gayreti toprağa dönüşmüş bu aziz başlara bir bak

Bunların hayatı bir ibret dersi gösterir
Büsbütün manzaraları bir hasret elemi gösterir
Her bakışta bir parça tasa külfeti gösterir
Bu fenalık meydanında ki kuvvet hâlini gösterir
“Geri döneceğiz” yazısı yazılmış bu kara taşlara bir bak

Kız anadan, oğul babadan cüda
Şâhlar tahtından, zenginler mal ve mülkünden cüda
Bazılar gam kaydından, bazılar esaretten cüda
Âşık mâşuktan, mâşuk âşıktan cüda
Ayrılıkta mercân gibi akmış kırmızı gençlere bir bak

Dünyada Dârâ gibi hikmetle tedbir eyleyen
Haşmetli Hüsrev gibi âlemi istilâ eyleyen
Hüküm ve fermanda yüz bin yalan tuzağı kuran
Birini inleten, birini ağlatan, birini tahkîr eyleyen
Bir avuç toprak olan aslana benzeyenlere bir bak

Kâsesi Cemşit kadehinden haber verenlerin
Meskeni Firdevs bahçesinden haber verenlerin
Kisrâ konağının damından haber verenlerin
Me’mûn’un hizmetçi gençlerinden haber verenlerin
Nice yüz bin ödünçle “Hicrân” sırrı açığa çıkanlara bir bak.

DÜNYA FACİASINDAN (28)

Âlemi kuşatmış kavga nedir bilmem
Bu adam oğullarının davası nedir bilmem
Birbirlerine yaptığı azgınlıkları nedir bilmem
İnsânların bu yersiz işleri nedir bilmem

Gözlerden akan yaş bilmem niçin âlemdir
Dünyayı sel basıp her köşede mâtemdir
Tufan mı? Bela mı? Her damlası bir gamdır
Bunları yapmaktan sevdâsı nedir bilmem

Bilmem ki harap olmuş bu insanlık âlemi
Dünya mı hata edip vermez bize terbiye?
Uykuda mı insanlık, gaflette mi yücelik
Rüya ise bu âlem öbürü nedir bilmem

Hayvan gibi her yerde kurban edilir insan
Bugünlerde Firavun’a taklit ediyor insan
Bu kötü işlerden hatta utanır şeytan
Bu zorluk ve sitemlerin mânâsı nedir bilmem

Dikkatle bakacak olursan aklın başından gider
Hak altta kalıp haksız parayla kuvvet bulur
Eğer sende yoksa servet hâlin zayıf olur
Halkın ilgilendiren bu dünyası nedir bilmem

Biçare ve âcizler bu sebeple eder feryat
Biçare ve yetîmler de zulmünden değildir azat
Dünya ne zaman berbat olur bilmem
Bu gam evidir “Hicrân” diğeri nedir bilmem.

HASRETLİ HÂLLERİMİZ (29)

Soldu gafletten cihan bağındaki gül yârimiz
Dikenle doldu gül bahçeli İrem gül tarlamız

Vatan oldu bize baykuş gibi viraneler
Uçtu vatan gül bahçesinden akıllı bülbülümüz

Bir bakıp dünya kitabından haberdar olmadık
İlim öğrenip âleme sahip oldu yabancılar

Var mı âlemde bizim gibi cehalet bağında yatan
Gaflet uykusuyla yaz ve kış biz işsiziz

Fikrimiz kolay yaşamak, derdimiz şenlik
Keyif yorganında yatan tembellik hastasıyız

Bir noktadan ayrılmayan zamanın dönüşü gibi
Eski hamam, eski tas ve yeni din bıkmışız

Yazıklar olsun ki, ilim ve fünûnla cihan pür nurken
Zulmet vadisinde bizler cehaletle gam yutanız

Acıma, şefkat ve merhametten yoktur bizde iz
Hayret zulümle yalan ve hıyanete hazırız

İttifâkla yaşar yabancılar bizde ise ayrılık
Kardeşlik, feyiz ve sevgiden kaçan arsızız

Bu felâket uykusu bilmem ne zaman bizden gider
Uyanıp gözümüzü açabilir miyiz acaba

Doğmuşumuz yoktur ki ilimden itibar kazansak
Kötülük yapmaktan kesât olmuş pazarımız

Mahvolur her millet ki içse gaflet şarabını

Meyhâneye meyilli olmuş gözleri humârız

İttifaksızlık ve ilimsizlik bizi Hicrân ediyor
Marifetsizlik sebebiyle elden gitti her şeyimiz.

İLİM AHVÂLİNDEN BİR MANZARA (30)

Nefis ve arzularımız döndürdü bizi istikâmetten
İlim hayatı düştü hastalığa sıhhatli hâlden
Devâsına çalışmadı âlimler adavetten
Çâresini bulmadılar hiç kimse düştü lâf kuvvetten
Garibi sormuyorlar! Korkmuyorlar mı kıyametten!

Mizâcı süslendi, derdi günden gün arttı
Kızıl gül yaprağı gibi yüzleri ıslah için soldu
Vücûdunu gam perişan eyledi hep bağrı kan oldu
Gözünün kâsesi derman için kan yaşı ile doldu
Niçin bizde yoktur biçare ilme acıma ve şefkat

Bütün ilim ehli öz faydası için her fiil ve kılıkta
Evde yatıp hastayız nefis için gideriz toya
Asılmış nice şeytanlar bıyığımızın her teline
Herkes ıslahla aydınlandı, biz ise kara evde
Bize üstün göründü karnımız milletin ahvâlinden

Hayret, ibret verici aynadır bizlere mâzîler
Bakın Yûsuf'un babası Numan gibi allâme kâdilar
İlmin gelişmesi için zindana razı olmuşlardı
Bizim bu hâlimizi görseler bize küserler
Taaccüp! İlim için bizde yok zerre kadar gayretten

"Çin'den bile olsa ilim talep edin" buyurdu peygamber
Soruldu ilimle her taraf o sırada peygamber farzından
Tarla ortasında kaldı bugünde şahin peygamber
Aman yâ Rab bugün mat olmasın bu peygamber dini
Kurtulurdu yâ Rab bu dert belası mihnetten

Gözünden gitti nuru, kalmadı milletin dermanı
Elinden gitti devlet, ümmet cehalet kurbanı oldu
Ulaşır mı hiç yerine ilimsiz biçarenin inlemesi?
İlim çırağı söndü terk olunup Kur'ân ahkâmı
Yakın olduk bedbahtlığa, uzak olduk Şeriattan

Zaman gülşeninde soldu tenha İslâm kâmeti
Tenezzül bağıyla karşılaştı İslâm âdeti
Maariften ayrıldı gama döndü İslâm'ın rahatı
İlimsizlik belası sonunda İslâm'ın âfeti oldu

Esir olduk kötülüğe, uzaklaştık cömertlikten

Yabancılar gelişmekte biz ise gaflet kucağındayız
Hareket etmeden rahat yatarız gam kucağında
Zaman bizi kebap ediyor mihnet ocağında
Vakit azdır atılmak için ilim bağına bu çağda
Usanmaz mı azizim İslâm milleti gafletten?

Yumulmuş gözlerimiz bu dünya bayındırını görmeden
Cehaletten çekilmeyip aydınlık nurunu görmeden
Yatıyoruz zulmet vadisinde külfet devrini görmeden
Kurtulmadan nice gafletten kardeşlik hûrisini görmeden
Düşüp hakirlik tuzağına, cehaletten lezzet bulup

Ne zaman bizdeki kin ve adavet mahvolur yâ Rab?
Terbiye bahârında feyiz alıp gülşen güler yâ Rab?
Adalet bağı hürriyet gülüyle dolacak yâ Rab?
Bülbül çıkıp kafesinden sevgili yârini görecek yâ Rab?
Ne zamana kadar “Hicrân” çekilmeyiz zulmetten?

DÜNYA KİTABINDAN (31)

Her kim gelir dünyaya olur hor ve perişan
Gurbetle, meşakkatle yaşar dünyada insan

Hamalın yükü ağır ise mihneti artar
Her kim ki ulu ise külfeti kolay olur

Her derdin olur çâresi, her ağlayan ölmez
Her külfetin bir sonu, her gamın bir sınır vardır

Hastanın eğer sıhhatini istese Allah
Gelir yanına ilaçla derman sahibi

Her kimin eğer ömrü sona ererse
Yoktur faydası yanına Lokman gelse de

Zalimin kendisi zulme uğrar sonunda
Elbette ev bozanın evi olur viran

Sabret siteme sonu olur rahat
Yûsuf’a niçin zulmederdi kardeşleri

Sabreyle gözüm ağlama mihnetle eziyete
Zamanın döndüğü bir dairedir durağımız

Gün gelir bu harap âlem âbât olacak

Gülleri açılıp, bülbülleri gezinecek

İlimsiz ve amelsiz zamanını öldürme
Düşün, niçin ilim ile işlediler Nu'mân

Aç gözünü gözüm ikbâl devletine kıvanma
Gaflet evini niçin yıktı "Hicrân" ateşi.

YAZIK HÂLLER (32)

Rabbim biz niçin dünyada bu kadar hor olduk
İlimden gafil olup, cehle talepkâr olduk

Nebî Şeriatını tutmadan kurtuluş yolunu bulamadık
Doğru yoldan dönüp eğriye doğru yürüdük

Doğru söz kalmadı bizde yalan oldu mizaç
Terbiyesiz bu fena mülkünde hasta olduk

Borcumuz varsa birisinden parasını vermeyiz
Yiyip içme yoluna akçası hazır olduk

Bu ne hasretli hayat âdetimiz sapıklık ve ahlâksızlık
Şeriattan yüz çevirip beşerle kederlenen olduk

Hakkı bâtıla satıp kahırla ticaret yaptık
Şefkat pazarında biz zulme müşteri olduk

Âşık bülbülü vatanın gül bahçesinden kovup
Yerine kondurup baykuşu kuşkusuz yağma olduk

Ömrümüz cehaletle geçti, gönlümüz gamla
Dünyada fayda ve zararı bilmeyen kötüler olduk

İşimiz birbirimizi aldatmak ve aldatıcılık oldu
Hilecilikte tuhaf, kurnaz tilki olduk

Heykel sûretliyiz canlıdır ama ruhsuz
Özgelerin gözüne duvar sûreti olduk

Gözünüzü açın ehli vatan böyle midir insanlık?
Gaflet uykusuna esir ve gama sevgili olduk

Emrini bıraktık yasağına kurban olduk
Hak yolundan sapıp, kahra giriftâr olduk

İlimsiz, kin ve adavetle oluruz "Hicrân"

Affet Tanrım! Dergâhında hep günahkâr olduk.

CENÂB-I HAKK'TAN BİR RİCÂ (33)

Keyif ve zevke gayretle sürat eyledik
İsyan yoluna gittik dürüstlük etmeden
Bizde ne mahşeri hatırlamak ne de rahat ve azap var
Hâsılı dürüstlük yoktur bizde hesapsız günah
Yâ Rab merhamet eylemezsen hâlimiz harap
Yandık cehalet ateşinde bağrımız kebap

Bizim gibi cihanda gaflete yâr olan var mı âh?
Dünyada bizim gibi hasta olan millet var mı âh?
Bizim gibi adavete hazır olan var mı âh?
Sapıklık ve ahlâksızlığa bizim gibi talepkâr olan var mı âh?
Yâ Rab merhamet eylemezsen hâlimiz harap
Yandık cehalet ateşinde bağrımız kebap

Hiç birimizde ittifak talepkârlığı yoktur
İlim ehlimiz gurûrla nifak bilginidirler
Kardeşlik yerine gönüllere oturdu dağılma
Millet evlâdı çağdaş ilimden uzak oldu
Yâ Rab merhamet eylemezsen hâlimiz harap
Yandık cehalet ateşinde bağrımız kebap

Millet harâbe âleminde yürüdü derbeder
Millet yüzüne hiç kimse dönüp bakmadı
Millet denildiğinde herkesin kulağı sağır oldu
Millet toya çağırırsa giderdik her zaman
Yâ Rab merhamet eylemezsen hâlimiz harap
Yandık cehalet ateşinde bağrımız kebap

İbret gözüyle bakmadık geçen zamanlara
İdrâkimiz ermedi fayda ve ziyanlara
Tarihe bakmadan gözümüz doldu kanlara
Gaflet ecelden önce kastetti canlara
Yâ Rab merhamet eylemezsen hâlimiz harap
Yandık cehalet ateşinde bağrımız kebap

Âleme ilim ve hüner doldu, bizde yoktur heves
Babası der oğluna artık yazmayı öğrensen yeter
Bundan sonra oğlum okumana gerek yoktur
Mollanın değeri bizde düştü
Yâ Rab merhamet eylemezsen hâlimiz harap
Yandık cehalet ateşinde bağrımız kebap

Yâ Rab bizimle milletimizi akıllı eyle

İnsâfla hidayeti bizlere yâr eyle
İlim ve amelde cümlemizi kararlı eyle
Din ve şeriat üzere bizi sağlam eyle
Yâ Rab merhamet eylemezsen hâlimiz harap
Yandık cehalet ateşinde bağrımız kebap

Yâ Rab ver artık İslâm milleti için sürüm
Cehalet ve nifâk derdine çıkış yolu ver
Kaldır gönülden adaveti, eyle ülfeti mizaç
Lütûf ve bağışa bizim gibi “Hicrân”lar muhtaç
Yâ Rab merhamet eylemezsen hâlimiz harap
Yandık cehalet ateşinde bağrımız kebap.

ŞAŞILACAK HÂLLER (34)

Acep hasretli âlemdir gönüller yara olmuş
Cehalet yarasından gönüller lâlezâr olmuş

Cihan gül bahçesine ibretle bak gafil bülbül
İslâm gülü gibi dünya yüzünde var mı hor olan?

Ayıl ey gafil millet başını yer bu uykun
Niçin bilmem açılmaz gözlerin uykuya zâr olmuş

Fena bir hâlde kalmış tüm vatan evlâdı yâ-hû
Anasından ayılmış kuş gibi seçimsiz olmuş

Adavet bağlamış gönüllerini bentle
Şükür yerine doldurdukları kin ve inat olmuş

Mürüvvet konusunda diğerlerden almadık ibret
Bunun için başka milletler bize itibar etmiyor

Taaccüp ki, bize lâzımken istikbâlin tayini
Bırakıp ilim ve fünûnları gama yâr olmuşuz

Abes mâzî geçirdi şimdi ne oldu milletin hâli
Yatıp gaflet kenarında belalara dûçâr olmuş

Millet, ne mâzî bir hâtıran var, ne de istikbâlinin ümidi
Vücûdun pençe ve haşmet içinde târ-mâr olmuş

Hayatını terbiyesizlik nasırına hedef eyleyip
Böylece mecruh olup, ruhlar, yürekler yaralanmış

Yeter millet, ne zamana kadar yatacaksın bu mağara uykusunda
Hicrân olup gönüller, gönülde canlar kararsız olmuş.

MİLLET HÂLİNDEN BİR YAS (35)

Ey necip millet! Kalmadı evvelki rahatın
Gamla doldu heykele benzeyen şeklin

Bizde yoktur hâlini bilen tek bir kimse
Eğildi senin kimsesiz şevketli kâmetin

Evlâdın dünyada ilimsiz ve hünersiz oldu
Kurban gidip cehalete sağlıklı cismin

Bizden hâlini sormayı ümit etme
Biz hazırız eğer olsa toy ve ziyafetin

Herkes kendi nefsi için derbeder gezip
Unuttu mahşeri ve kıyameti hatırlamayı

Kimden çâre istedik ey garip millet
Şimdiki en hakîm zamanlardır âfetin

Paylaşmaya başladılar mal ve mülkünü
Fas ve İran'da kalmadı yaptığın binaların

Oğullarının hepsi nadan olan çocuk
Allah'tan başka kalmadı yâr ve koruyucun

Her derdin vardır sonu, her gama bir intihâ
Hak verecektir cezâsını çektiğin riyazetini

Yâ Rab merhamet eylemezsen zâr millete
Kimlere olur sayısız inayetin?

Hâlis kalple amel etmedin ey millet!
Berbat oldu birçok yaptığın ibâdetin

İbret gözünü açmadın etrafına bakıp
Cihat ve mücadeleyi bırakmak senin kabahatin

Her yeni işe karşı çıkıp küstün
Hicrân olmaya sebep oldu eski âdetin.

ZAMAN AHVÂLİNDEN (36)

Âlem nur ile doldu yeni sanatlar çıkıp
Yeni düzen ve nizam, yeni devletler çıkıp
Yeni yol, yeni zaman ve yeni saatler çıkıp

Yeni usta, yeni kâr ve yeni hikmetler çıkıp
Eski evi bozdular yeni maharetler çıkıp

İlimle âlem zapt edildi, biz cahiliz henüz
Gaflet uykusu başımıza yetse de gafiliz henüz
Açmadan ibret gözümüzü uykuya meyilliyiz henüz
Hikmet ilimlerine biz âmennâ demedik henüz
Başımızda çark vurur balon seyahatler çıkıp

Bunca gaflet yok mu fen tahsiline irşâdımız?
Veya bizde yok mu fen ilmini bilen üstâdımız?
Yoksa bizim ilim ve hünere yok mu istidâdımız?
Bizim için zor ise yok mu bizim evlâdımız?
Böyle durursak fesheder bizi felâketler çıkıp

İstesek ilim ve fünûn ne şeriatımızdan bir engel var
Girersek dârülfünûna bizi kim kovar?
Padişah hazretleri herkese vermiştir seçme hakkı
Bizim de hakkımız var diğer milletler gibi
Devlet milletine lâyık hizmet ehilleri çıkıp

İlim öğren Çin'den de olsa der Mustafa
Peygamber emrinden değil hata yolundan gittik
Hikmet ilmini bırakıp cana cefa eyledik
Zulmet vadisinde kaldık bulamadan saflık yolunu
Mal ve devlet de gitti elden şeriatlar çıkıp

Din ve milletin bekâsı ilim ve ihsan ile
Biz ise mağrur nefis, işret ve devran ile
İlimsiz, eğitimsiz yürekler dolmuş kan ile
Terbiyesiz, ruhsuz bu cansız heykel ile
Hep temâşâ gösteririz canlı sûretler çıkıp

Özgeler çaba ve gayretle ulaşmış maksûduna
Bizi tembellik tutup attı tenezzül evine
Marifetsizler ne zaman fayda ve zararını anlar?
Zaman ilimsizleri yok etmekte
Asrımızda gün göremez anlayışsızlar çıkıp.

İSTİKBÂLİMİZ İÇİN BAĞIR YAKAN (37)

Bugünde ilme itibar etmemiz gerek
Fünûn evine atılmayı istememiz gerek
İlimler hâsıl edip, kendimizi bahtiyar etmek gerek
Yeter bugüne kadar gaflette ilmi hor etmek
Fünûn ve ilimle mümkündür iftihar etmek

Okumayı farzdır diye haykırır şeriatımız
Niçin bu emre gayretsiz millet ehliyiz
Sebep nedir ki yok oldu bu yolda himmetimiz
Bizim de vardı geçmiş zamanda gayretimiz
Düşürdü bizi ilim ve fünûndan âr etmek

Terakki eyledi gayrılar ilim gayretiyle
Kurtuldu cehalet rezilliğinden fen zenginliğiyle
Erdi maksûduna ülfet ittifakıyla
Bizim niçin işimiz yok hayat ve milletle
Bize necât yoludur bunları yâr etmek

Karanlıkta kalmış mutlu olan millet
Fena evinde yatar canını sıkıp illet
Salar başına yine öz evlâtları külfet
Bu mu peygamber yolu, bu mu ümmet?
Bu hâlimize ağlayıp âh zâr etmek gerek

Cihanda yapmadığız kötülük kalmadı
Hor ve alçağız biz âlemde zayıflıktan
Gönülde kalmadı zerre kadar şefkatten
Bekleye bekleye bize gam kaldı bilmezlikten
İşimizin tamamı âşikâr suç işlemek

Bugün ne oldu bize ilimsizdir oğul-kızlar
Millet evlâdının tamamı işsiz olmuş
Geliri düşünmeyen tecrübesiz, habersiz bizler
Budur saâdetimiz ilimle hüneri azlar
Yeter şu ana kadar “Hicrân”da bekletmek.

ÖZ MİLLETİMDEN ÂCİZÂNE RİCÂM (38)

Ne zamana kadar yatacaksın gaflet kucağından uyan millet
Cehalet elbisesini üzerinden at, kalk zaman millet
Gittiler yoldaşların yolda kalmaktan utan millet
Kalk geçmeden vakit nâz uykusundan çoktur ziyan millet
Gözünü aç, yatma, gafletten usan millet, usan millet
Bulur seninle evlâdın aman millet, aman millet

Nerde evvelki ilmin, fünûna itiraz ettin
Cehalete yâr oldun, arkadaşlara küstün
Dostunu düşman bilip, düşmanını yükselttin
Girip gaflet uykusuna kendini bitirdin
Gözünü aç, yatma, gafletten usan millet, usan millet
Bulur seninle evlâdın aman millet, aman millet

Zamana bakmazsan, zaman sana asla bakmaz

Bırakıp gider yoldaşların, sana asla haber vermez
Gayretle yetişip yürümezsen, asla çekinmez
Terâziye göre ölç, asla zarar etmez
Gözünü aç, yatma, gafletten usan millet, usan millet
Bulur seninle evlâdın aman millet, aman millet

Eğitim alıp özgeler senden ileri gittiler
Fünûn ve tarihlerini yorumlayıp aslına yettiler
Eflâtûn, İbnü Sînâ'larından çalışıp geçtiler
Sen ve evlâdın eski eserlerinizi unuttunuz
Gözünü aç, yatma, gafletten usan millet, usan millet
Bulur seninle evlâdın aman millet, aman millet

Zamanın âlimleri hasretli hâlini sormâdilar mı?
Zenginler senin bu harap hâlini görmediler mi?
Tenezzül konusunda yanında biraz oturmâdilar mı?
Terakki bahçesine yol başladığında yürümediler mi?
Gözünü aç, yatma, gafletten usan millet, usan millet
Bulur seninle evlâdın aman millet, aman millet

Marazlısın bir taraftan, bir taraftan horsun millet
Bedenden daima kan aldıran hastasın millet
Dilin yok, kulağın sağır, sûreti duvarsın millet
Bozuktur niyetin, ahlâksız, arsızsın millet
Gözünü aç, yatma, gafletten usan millet, usan millet
Bulur seninle evlâdın aman millet, aman millet

Zamanlardır ki baykuş gibi harâbât istiyorsun âh
Bırakıp millî sedâları hurafe istiyorsun âh
Gülistândan vazgeçip, mezarlıkta yürümek istiyorsun âh
Nedir bilmem muradın bunca hayır istiyorsun âh
Gözünü aç, yatma, gafletten usan millet, usan millet
Bulur seninle evlâdın aman millet, aman millet

Senin harap hâlini görse mecnun zâr ağlar
Garip, kimsesiz ve çâresiz gönlü yaralılar ağlar
Yer ve gök, taş ve inci, duvarlar ağlar
Bilip şâir murâdın vâkıf ve sırlar ağlar
Gözünü aç, yatma, gafletten usan millet, usan millet
Bulur seninle evlâdın aman millet, aman millet

Senden dilerim ne zamana kadar yatarsın gözünü aç
Fena mülküne yüzlenmekten evvel ilimle nur saç
Geçicidir tenezzül bahçesini ilminle bırakıp kaç
Yeter maksûduna yabancıların, aç kalırsın "Hicrân" olup
Gözünü aç, yatma, gafletten usan millet, usan millet
Bulur seninle evlâdın aman millet, aman millet.

TERCÎ-İ BEND (39)

Maalesef bu zamanda bizim itibar yok
Genç ve yaşlıda nâmus gayreti, âr yok
Ahlâksızlık ve günahkârlığa giriftâr bütün canlar
İlim ve amelde bizde sebat ve vakar yok
Şaraphane dersen herkes zevkle varır
İlim ve fünûna bizde niçin istek yok
Herkes nefis belası için müptelâ oldu
Millet garip, kimsesiz, teselli veren yok
Geçmekte ömür, geçici isteklerle kaybolmuş
Millet gamını düşünen akıllı yok
Yâ Rab Muhammed ümmeti bugün oldu garip
Eskide doğrulukla dergâhına gerçekten yakındı

Ey milletin büyükleri Allah yolu için
Milleti hatırlayınız Allah için
Mektep kurarak çocukları terbiye ediniz
İslâm ve Mustafa'nın hak şeriatı için
İnsaf edin cihanda bizim gibi fakir yoktur
İsraf ederiz akçaları keyif ve sefa için
Mektep denildiğinde herkesin kulağı sağır oluverir
Toy için bahçe ve evler satılır hevâ için
Farz, vacip işlemiyor, işlenir bid'at
Milletin büyükleri yarışırlar iddia için
Yâ Rab Muhammed ümmeti bugün oldu garip
Eskide doğrulukla dergâhına gerçekten yakındı

Ne zamandan beri şeyhler derbeder
Millet harap, evlâdı habersiz oldu
Tenezzül evine girdi bize küserek
Millet yüzüne şefkatle bakmadık
Milletimiz geriledi, biz ise mestiz
Millet için vücûdumuz hep zarar oldu
Bak! Mürüvvet sahibi insaf kaybolmaz
Millet işini işleyenlerin niyeti sadece para
Herkes öz menfaati için nefsinin kölesidir
Millet denilince gözleri yumulur, kulakları sağır kesilir
Yâ Rab Muhammed ümmeti bugün oldu garip
Eskide doğrulukla dergâhına gerçekten yakındı

Maalesef ilim ehli ayrılığa giriftardır
Zengin ve fakir herkes nifaka bağlıdır
Kızlar annelerinin sözlerini kabul etmiyorlar
Oğul babasının sözüne vermiyor kulak
Koca karı sabahtan akşama kadar kavga ederler

Karısı kocasına her gün bin defa eziyet eder
Miras kalırsa iki birader kavga eder
Kısacası zaman ehlinde zerre kadar ittifak yoktur
Yaşlıların sözü hep gıybet ve şikâyettir
Gençlerin hepsi edep ve ilimden uzaktır
Yâ Rab Muhammed ümmeti bugün oldu garip
Eskide doğrulukla dergâhına gerçekten yakındı

Tuhaf bir zaman ki, milletin evi haraptır
Herkes kendi menfaati yolunda acele eder
Bugünde herkes çıkarlara esir oldu
Millet için kaygılanan tek bir kişi yoktur
Niçin bizde ilimler ve fenlere gayret yoktur
Hazırcevap kişi yoktur
Ne zamandan beri âlimler hor
Toy ve cenaze bunlar için hesap kitaptır
İlim ehli azaldı, cahiller ise arttı
İlimsiz kavim eziyet ve azap çekecektir
Yâ Rab Muhammed ümmeti bugün oldu garip
Eskide doğrulukla dergâhına gerçekten yakındı

Ne zamandan beri gamla dolmuş bugün cihan
Alev alsa âlem yanar her yerde Müslüman
Yürekler yırtıldı yarayla, gönüller kaskatıdır
Her canda elem ve hasret, her kalpte bin figan
Herkes kendisini bu âlemde fen sahibi sanır
İslâm evinde kalmadı fenden bir iz
Bizde ilim ve marifete hiç kalmadı heves
Zayıf, kimsesiz, biçare ve kuvvetsiz olduk
Ticaret yapmaya servet ve sermaye kalmadı
Marifet pazarını bilmeyen herkes zarar eder
Yâ Rab Muhammed ümmeti bugün oldu garip
Eskide doğrulukla dergâhına gerçekten yakındı

Ne zamandan beri işlerimiz tamamıyla fena
Herkes öz faydası için müptelâ
Zenginlerin fakirlere asla mürüvveti yoktur
Düşünceleri sadece servet ve sermayedir
Her zaman varis için biriktirir mal ve akça
Millet yolunda tek bir akçasını etmez fedâ
İbadetçi halk önünde uzundan uzun ibadet eder
Hırs esiri ve riya düşkünü olmuştur
Kısacası yoktur temiz kalple yapılan bir amel
Hayret, bizde gelişti hısımla tefecilik
Yâ Rab Muhammed ümmeti bugün oldu garip
Eskide doğrulukla dergâhına gerçekten yakındı

Vâh, yazık ki, hepimiz İslâm'a âfetiz
Kendimize göre âlim, şeriat ve diyânetiz
Maksadımız feragat, kandırmak ve aldatmak
Millet gamını düşünmeyen ferasetsiziz
Yol gösteren önderler azdır bizde
İlimsiz, zarâfetsiz, cehaletin kaynağıyız
Kim millet için çalışsa, halk itibar eder
Boynu kırık yetim gibi saâdetsiziz
Geçmiş zamanı kimse hatırlamaz
"Hicrân" ağlar, cahil ve nadan cemaatiz
Yâ Rab Muhammed ümmeti bugün oldu garip
Eskide doğrulukla dergâhına gerçekten yakındı.

BİR BÜLBÜLÜN FİGANI (40)

Cihan bağının gül bahçesinde feryat etti bir bülbül
Oturdu nağme-zârında gülünü yâd etti bir bülbül
Görüp gül yaprağını ayrılıktan vâh çekti bir bülbül
Yâr visali için yüz kere ağıt yaktı bir bülbül

Kalbi bizim gibi mecruh yâre kavuşmaktan mahrum
Gözü yaşlı zamandan habersiz sevgilisinden mahrum
Gülü ağyara ülfet, sevimli kederlenicisinden mahrum
Zayıf bir sesle kalpleri hüzünlendirdi bir bülbül

Niçin bilmem hep kargaşalık ve taşkın gafletten
Evinin yolunu kaybetmiş, her sözü bir ibret dersidir
Vatan terk olunmuşken her nağmesi güya şikâyettir
Göğe doğru bakıp dert okudu bir bülbül

İnsan bayılır ger felekten feryat eylese
Bir müddet sevinerek uçtuğu yerlerde değildir
Hazanın zulmünden bin kere sayarak şikâyet etti
Figan ve inlemeyle eyvâh ve feryat etti bir bülbül

Câzibeli sedâsı gönül goncasını yırtar
Hayret artıran nidası göz kâselerini nemlendirir
Karışık ses ahengi insan vücûdunu pâk eder
Hâl lisanıyla canlara imdat etti bir bülbül

Vücûdu mihnet ve gamla dolmuş kabuldür figana
Hayatının tamamı bir ibret dersidir her insana
Onun inleyip feryat edişi zamandan bir efsâne değildir
Vücûdunu sevgilisinin ayrılığında berbat etti bir bülbül

Hayret, benim gibi çâresizde millet hissi varken
Sevgiden nefes alır kalpte millet kaygısı varken

Ne diye Hicrân olur gözünde gaflet uykusu varken
Seher vakti hayalimde irşat etti bir bülbül.

DÜNYA AHVÂLİNDEN BİR NUMÛNE (41)

Hem cefa eder, hem de sevgili olur bize âlem
Dolar şefkat ve vefası, hareketlenip kederlenir âlem
Kucağını bırakıp, unutup, akıllı olur âlem
Mürüvvetsizliğinden tiksinip sıkılır âlem
Mârifet baharı uyandırdığında tatlı sözlü olur âlem
Şefkat reyhanı yetişip misk kokar âlem
Kalbim çok kederlenme, gün gelir uyanır âlem
Çıkıp bülbülleri cıvıl cıvıl gülecek, gül bahçesine dönüşür âlem

Gelir ülfet adavet ortadan kalkar bir gün
Karanlık günler gidip yerini aydınlık alır bir gün
Adalet bahçesinde terbiyelenmiş gülleri çıkar bir gün
Goncalar ağızlarını açıp şadlık izhar eder bir gün
Âlem gülistan olur, kaygı ve külfetler yatar bir gün
Hürriyet çiçek açıp musaffa kokusunu saçar bir gün
Kalbim çok kederlenme, gün gelir uyanır âlem
Çıkıp bülbülleri cıvıl cıvıl gülecek, gül bahçesine dönüşür âlem

Saâdet bahşeden mârifet nuru ümmetin ihyasıdır
Fünun ve ilimle ayaktayken milletin eşyasıdır
Kaybolmuş İslâm halkının cennet bahçesindeki güzel gülü
Dünya gülistanında bizim gibi düzensizler var mıdır?
Bin kere yazık olsun ki, bizi yıktı şahsî nefis kavgası
Cihan bahçesinde soldu kimsesiz milletin bakıcısı
Kalbim çok kederlenme, gün gelir uyanır âlem
Çıkıp bülbülleri cıvıl cıvıl gülecek, gül bahçesine dönüşür âlem

Adavet beslemekte bir birimize tuzak olduk biz
Şeytan sözüne girip, pişmişken ham olduk biz
Şerefli bir ümmettik niçin kötü adlı olduk biz
Tekebbürlükle cahillik yoluna teslim olduk biz
Gayret ve şecâat gidip, zan sahibi olduk biz
Güzel konuşan bir millettik dilsiz olduk biz
Kalbim çok kederlenme, gün gelir uyanır âlem
Çıkıp bülbülleri cıvıl cıvıl gülecek, gül bahçesine dönüşür âlem

Bela taşı yağıldı başımıza gaflet uykusundan
Mizacı zayıflayıp milletin evlâdı düştü kuvvetten
Bilimsizlik düşürdü itibardan yıktı onurumuzu
Cehalet kovdu bizi evden, mal ve servetten
Geri kaldık, çekildik her zaman yabancı milletlerden
Sürüldük dünyadan ve insanlıktan

Kalbim çok kederlenme, gün gelir uyanır âlem
Çıkıp bülbülleri cıvıl cıvıl gülecek, gül bahçesine dönüşür âlem

Edepsiz, terbiyesiz, marifetsiziz hepimiz nadanız
Medeniyetli halklar her zaman bize vahşî derler
Hukukun ne olduğunu anlamayan cansız cisimiz
Amel yok, ilim yok, heykel gibiyiz ismimiz insan
Önceleri değerliydik şimdi değerimiz düşük
Gönülde yaralar kat kat olur, gözyaşlarımız mercan
Kalbim çok kederlenme, gün gelir uyanır âlem
Çıkıp bülbülleri cıvıl cıvıl gülecek, gül bahçesine dönüşür âlem

Zamanın âdetidir ilimsiz insanları yutmak
Abes ve gayesizdir bir sefil dünyadan iyilik beklemek
Bir meslek, bir gaye, bir ideali tutmak gerek
Bir yol tutup nurlu maksada ulaşmak gerek
Çocukluk gevherini çamur ve başlıktan kurtarmak gerek
İşte budur bizim için maksat, selefler peşinden gitmek
Kalbim çok kederlenme, gün gelir uyanır âlem
Çıkıp bülbülleri cıvıl cıvıl gülecek, gül bahçesine dönüşür âlem

Yeter ayrılık, artık gaflet uykusunu terk etmek lâzım
Hidayet nurunu aramaya girişmek, adım atmak lâzım
Zaman tufanından millet evlâdını kurtarmak lâzım
Boş geçirmeden aziz çocukluk ömrü
Aydın fikir bildirerek, güzel âdet göstermek lâzım
İlimle milletin ruhunu, fikrini ve hayalini düzeltmek lâzım
Kalbim çok kederlenme, gün gelir uyanır âlem
Çıkıp bülbülleri cıvıl cıvıl gülecek, gül bahçesine dönüşür âlem.

MAARİFPERVER ZENGİNLERİN KULAĞINA (42)

Beşaret ey zenginler cömertliğiniz dünya tarafından beğenilmiştir
Açılmış mektebiniz cehalet illetlerine merhemdir
Mukaddestir, mübarektir, büyüktür, en muazzamdır
Maarif evini gören şeytan ümitsiz ve gamla boğulmuştur
Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler

Gayretle mektepler kurup, bize ihsanlarda bulundunuz
Medeniyet nuruyla parladı kalp ve vicdanlar
Vatan evlâtları feyiz ve irfan kazandı
Gönüller ve ruhlar süslendi, işte ihvanlar
Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler

Hakikat denizine ve dalgıç yüzüne mahremsiniz

Maarif bahçesinin bahçıvanı, nura arkadaşsınız
Mektepler açmada ihsan etmek için Edhem gibisiniz
Cömert, yüksek himmetli, cehennemden azatsınız
Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler

Cehalet derdinin dermanı yok irfandan başka
Maarif bahçesinin çiftçisi yok ihsandan başka
Terakki yolunun imkânı yok ilerlemeden başka
Medeniyet çarkının devranı yok keseden başka
Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler

Daha da yardım edin millet evlâdı sizi yâd eyler
Aydın bir fikirle över sizi, ihlâsını artırır
Sizden sonra âlemde size iyi bir ad bırakır
Siz öldükten sonra dua eder ruhunuzu şâd eyler
Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler

Bugün milletin fertleri metheder sizi sevgiyle
Hak'tan inayet, peygamberden şefaat dileyerek
Temenna elini açıp rahmet yağmurundan bekleriz
Bizim için mektep açıp, sarf etmişsiniz mal ve servet
Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler

Hayatının bahçesini viran eden cehalet yelidir
Medeniyet nurunu örten gaflet kuşkularıdır
Maarif güneşini nursuz eden adavet bulutudur
Milleti aydınlatıp nurla dolduran işte sahavettir
Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler

İlim erbabına her türlü meşakkat kolay olur
Ağır işlere mahkûmdur cahil ve nadan
Elbette ki, ölene dek meşakkat içinde yaşar hayvan
Bizi ilim evine sevk ittiniz ihsan ederek
Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler

Herkes ilim ve fenleri alırken, biz gafleti seçtik
Günlerce toy yapıp, surnay ve karnay[864] çaldık
Paralar elden gidip boynumuzu sizlere eğdik
Bugün ihsana muhtaç, terbiyesiz, gam içinde kaldık

[864] Özbekistan'ın millî çalgı aletleri.

Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler

Daha da şefkat gösterin millet evlâdı arzusuna erişsin
Diyanetperver olup, dünyada nâm elde etsin
Milletini sevsin, mal ve mülkte gayret etsin
Okuyup ilim ve fenleri olgunluğunu tamamlasın
Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler

Nedir bu gaflet uykusu kaplamış İslâm evlâdını
Kötülüğün şiddetinden sallanır arş ve kalemin damı
Bunun için hiçbir yere ulaşmıyor ümmetin sonu
Mukaddes dînimizin bugünlerde sadece kalmış nâmı
Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler

Bizim bahtı kara ümidimizin mumu yanmaz mı?
Topal felek yaptığı cefasından utanmaz mı?
Maarif bahçesi haykırsa da ümmet uyanmaz mı?
İlim sabahı oldu millet uykudan usanmaz mı?
Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler

Millet yolunda himmetli kişiler malını sarf eyler
Acı çeken çocuklar terbiye görür ve olgunlaşır
Hamiyet olursa vatan evlâdı ilim ve kemâl edinir
Cömertlerin himmetleri toplansa dağları yerinden oynatır
Bugün sizlere insanlar ve melekler ihtiram eyler
Periler, huriler, cennet rıdvanları selâm eyler.

TÜRKİSTAN TOPRAKLARINDAN BİR SEDÂ (43)

Feryat eder bizden Türkistan ey ehli vatan
Herkes âbât oldu, âbât olmadı Türkistan

Ziraattan habersiziz, berbat Türkistan
Anamızdır hakkı var bizden feryat etse Türkistan
Vatan kadrini hep bilmez oldu Türkistan evlâdı
Ememiyor sütünü beceriksiz evlâdın ey Türkistan
Feryat eder bizden Türkistan ey ehli vatan
Herkes âbât oldu, âbât olmadı Türkistan

Satmak sevdâsı başımıza geldi, vatansız kaldık
Satıp bağ ve ekin yerleri paralarını keseye koyduk
Nakit para diye toy ve eğlenceler düzenledik

Tin yerine somlar harcayıp dümbelekler çaldık[865]
Feryat eder bizden Türkistan ey ehli vatan
Herkes âbât oldu, âbât olmadı Türkistan

Kucağında bizi o kadar terbiyeledi ki
Anne gibi bağrında bize baktı ki büyüdük
Göğsünde rahat içinde yaşayıp ismimiz insan oldu
Gerçek annesini satar mı insan ucuz akçaya?
Feryat eder bizden Türkistan ey ehli vatan
Herkes âbât oldu, âbât olmadı Türkistan

Vatan bize ilim ve kültür öğrenin der
Yeter gaflet, yeter zillet, yeter bu kadar sonsuz uyku
Yatmak zamanı değil, artık ilkbahar günleridir
Oturma gaflet köşesinde, ilim öğren
Feryat eder bizden Türkistan ey ehli vatan
Herkes âbât oldu, âbât olmadı Türkistan

Ziraat ilmine teklif eder bizi ağlayarak vatan
Ziraatsız yaşamak mümkün değildir bağrını yaralayarak
Ekinsiz yerde baykuş dahi durmaz bağlansa da
Yeşillik yerlere yerleşti yabancılar sevinerek
Feryat eder bizden Türkistan ey ehli vatan
Herkes âbât oldu, âbât olmadı Türkistan

İbret gözüyle bakılırsa, cihan ilim sâyesinde nurla dolmuştur
Mektepler açıldı, nur saçtı, biz ise sarhoş ve gururluyuz
Maarif sâyesinde şenlendi Mâzenderan ormanı
Fenler sâyesinde gelişti âlem, biz ise hâlâ hasta
Feryat eder bizden Türkistan ey ehli vatan
Herkes âbât oldu, âbât olmadı Türkistan

Hayatının bahçesini sel suyuna çeviren gaflet yağmurudur
Cennet gibi vatan viran, cehalete kurban gitmiştir
Milletin başını büküp aşağılayan vahşet mizanıdır
Bizi gurbet acılarına sokan adavet ayrılığıdır
Feryat eder bizden Türkistan ey ehli vatan
Herkes âbât oldu, âbât olmadı Türkistan.

TÜRKİSTAN TOPRAĞINA HİTAP (44)

Ey gam uykusunun cehaletini talep eden vatan
Var mı senin kadar kimsesiz ve yârsiz olan vatan?
Gayret ve çabayı inkâr eden vatan
Evlâdının tamamı işsiz ve boş olan vatan

[865] Som Özbekistan'ın resmi para birimidir. Tin veya tenge ise bozuk para birimidir.

İstek ve hevese cana yakın, kederlenen vatan
Kendi ehlinden usanmış, bıkmış olan vatan

Evlâdının tamamı ilimsiz ve âfetindir
Şekli usanmış heykele dönüşmüş
Viran oldu menzil ve ziraat meydanların
Baykuşlar sana arkadaş, yâr ve akraba oldu
İlim ve ameli terk etmeye hazır olan vatan
Ey cehalet kadehine gözleri sersemleşen vatan

Ey adavet kaynağı, kin bahçesinin meydanı
Evlâdın cansız ve sen büyük bir mezarsın
Yarı canlı cenazeyle dolmuş sahnın ey diyar
Kalemim sana şu sözleri gözyaşıyla yazar
Ey cehalet rüzgârına giriftar olan vatan
Var mı cihanda senin gibi hasta olan vatan?

Yeter, kazaya hedef eyledin bizi
Bize mezar, başkalara dershanesin
Yabancılara yâr olmuşsun, bize bîganesin
Bakmazsın lâzım olan çarka, nasıl bir zaman hükmüsün?
Bizden bezmiş, gayrilere sevgili olan vatan
İlim ehline geniş, bize dar olan vatan

Zelil toprağında yatıyoruz garip bir şekilde
Bin ıstırap çekeriz her gün bülbül gibi
Goncan açılır açılmaz bilginler toplayıp alır
Biz ise dikeninle kalırız, muhtaç ve nasipsiz
Ey gülleri ilimlere hevesli olan vatan
Ey goncası maarif için muhtaç olan vatan

Ey yaşayanların mezarı, ey harap ocak,
Viran olmuş evlerin görünüyor sahne hesabı
Bu manzaran bizim için sanki mahşer azabı
Her bakışta can sıkılır, bağır olur kebap
Bize elem bahçesi olan cennet bahçesi
Havası ve suyu zehir ile kırgınlık olan vatan

Ey annem, çocukların pis ve ziyasız
Altından üstün bize daha dar ve karanlık oldu
Senden ümit bu muydu candan aziz ana?
Günden güne bizi acıya müptelâ eyledin
Ey aslan şefkatli, bize kan yağdıran vatan
Var mı cihanda senin kadar zalim olan vatan?

KAVUŞMA ARZUSU (45)

Kaybolmuş Yusuf'un gelecektir Kenan çekme gam
Kaygı dolu ev gün gelir gülistan olur çekme gam

Ey kaygılanan gönül, hâlin yerinde olacak çekme âh
O kaybolan geri dönecektir yanına çekme gam

Bir iki gün istediğin gibi felek dönmezse
Her zaman böyle gitmez bu devran çekme gam

Varsa ömrünün baharı gelecektir bülbülün
Gül ve çemenler bülbül vatanı olur çekme gam

Ümitsiz olma hiçbir zaman habersizsin gaipten
Perde içinde birçok sır gizlenmiştir çekme gam

Herkes şaşkın gezer âlemde kederlenensiz
Sonunda yardımcısı olur bir can çekme gam

Kâbe'yi isteyip de yollara düşersen çöllerde
Zahmet verse sana deve dikenleri çekme gam

Bir taraftan ayrılık yarası, bir taraftan yermeler
Kaygılıların hâlini bilmez mi Rahman? Çekme gam

Sel gelip dünyayı berbat etmek için coşarsa,
Nuh sucudur, sana değmez bu tufan çekme gam

Gerçi menzil tehlikeli hem maksadımız uzak
Sonu olan yol hiç yoktur, çekme gam

Ey hâfız, fakir evinde tenha, karanlıkta yatarak
İnci dua ve Kur'ân dersi verdiğin müddetçe çekme gam

Herkesin bir hedefi, her gönlün bir hayâli vardır
Herkes kendi ümidinin kurbanıdır Hicrân çekme gam.

MAARİF NEDİR (46)

Maarif, katmerli hakikatın nuruyla dolu bir güneştir
Maarif, cilveli ki, rahmet feyzinin kazancıdır

Maarif, bir çemendir, gülleri istikbâlin teminidir
Maarif, milleti hor etmeyen cennet güzelliğidir

Maarif, cennet hurilerinin ve uşaklarının mekânıdır
Maarif, gaflet uykusundan kaçan selâmet bahçesidir

Maarif olmasaydı ilim nurunun kıymeti olmazdı
Maarif, bir edip, değer ve kıymet tercümanıdır

Maarif âleme yayar her türlü feyiz ve büyüklük
Maarif, kalp fikrinin zenginliğini yayıp artırandır

Maarif, bir yüzük ki, takan millet yücelir
Maarif, Süleyman'ın mührünün mîzacıdır

Maarif, bir su ki, içen millet ölümsüzleşir
Maarif, insanlık hayatının can suyunun çeşmesidir

Maarif, bir sedeftir, damlayı karnında inciye çevirir
Maarif, terbiye bahşeden, değer veren millet şanıdır

Maarif, son bahar bulutu, göz okşayıcıdır
Maarifle büyüyen kalplerde sadakat ziyaları vardır

Maarif, fikir ve vicdan için öyle bir mıknatıs ki
Maarif, fen cezbeden, cehalet kadehinin yok edicisidir

Maarif, ilim ve fünun yolunu gösterir insana
Maarif, bir muallimdir ki, akıl dersinin yücesidir

Maarif, bir mum ki, kalbi karanlıktan aydınlatır
Maarif nurunun pervanesi ümmetin kurtuluşudur

Maarif, hakikat yoluna götüren bir kılavuzdur
Maariften ayrılmış milletin hâli keder ve hasrettir

Maarif, sâyesinde çıktı bunca yeni sanatlar
Maarifin vücûdu, varlığı bir hikmet ilmidir

Maarifle yabancılar gelişti biz geri kaldık
Maarifsizlerin çektikleri gurbet elemleridir

Maarifle âlem ehli dostluk kursalar
Maariften kaçıp hicrân yolu bize pişmanlıktır.

GAM GİRDABINDAN BİR FIRTINA (47)

Gül bahçesine gelen hangi gül hor olmadı
Hangi bülbül yâr cefasından inlemedi

Dünyada en sonunda solmayan bir çiçek gördünüz mü?
Bahçe içinde dikensiz bir gül gördünüz mü?

Kavmine bin yıl nasihat etti Nuh kâr etmedi
Öz halkından kalbi kırılmamış peygamber olmadı

Gösterin bir Yusuf ki, kardeşleri zulüm etmemiş olsun
Hangi Yakup ayrılık yarasından azap çekmedi

Hangi Musa Firavun'dan eziyet ve elem görmedi
Var mıdır bir İlyas ki, kavmi dîniden bıkmış olmasın

İş'iya nasihat ettiği kavmi tarafından şehit edildi
Zekeriya'nın başında testere hazır oldu

Nemrut attı Halilullah'ı alev içine
Yahya zalim kılıcın şehidi oldu

Yunus attı kendini deniz kucağına
Allah'ın ruhu olan İsa'ya dar hazırlandı

Bütün peygamberler cihanda kavminden çekti cefa
Kâfirlerin zulmüne duçar olmayan Ahmet mi var?

Bu dünyada zehir içmeyen Sıddık mı var?
Ömer şehadete giriftar olmadı mı?

Şehadet şerbetini içmeyen Osman mı var?
Başında zulüm edici kılıç olmayan Haydar mı var?

Mustafa soyundan iken zehir içip öldü Hasan
Hüseyin'in kanıyla sahra ırmağa dönüşmedi mi?

Dünyada zehir içmeyen bir Sokrat mı var?
Hikmet sahibi olanlara dünya yâr olmadı

Halk tarafından kâfir ilân edilmeyen Bestamî gördün mü?
"Ben hakkım" diyen Mansur taşlanmadı mı?

Leylî'nin Mecnun'una yol vermedi topal zaman
Cihanda âşık olanlar sevgilisine kavuşamadılar

Bu vefasız vermedi Ferhat'a Şirin'ini
Vamık'ın Azra'sına bu çark kederlenmedi

Görmedin mi, mum yanmaz mı? Yâr visali için
Alevde parlamayan bir pervane var mı? "Hicrân".

PERİŞAN HÂLLER (48)

Hakikatten saâdetten uzak fena ehliyiz
Sefâlette rezâlette bin kere cefa çekeriz

Sanâyi sâyesinde yabancılar şevket kazanırken
Garip millet başına hünersiz yetişen belayız

Maarifsiz sanatsız ticaretsiz ziraatsız
Tembellik uykusunda yatıp dünyadan mahrumuz

Zamanın gerektirdiği şey yeniyi almak, eskiyi atmaktır
Gülünçtür ahvâlimiz, eski fikirli kafalılarız

Niçin bizde beden ilminin kadrini kimse bilmiyor
Gaflet içinde kalıp ziya yüzünü görmeyenleriz

Medeniyet âleminden ibret dersi almıyoruz âh
Cihandan zekâ eserlerini görmeden geçmekteyiz âh

Gizli bezmlerde yaptıklarımızı gördüğünde kaçar şeytan
Halk önünde hep muttakî sofuya benzeriz

Bize lâzım mıdır eski tas eski hamam olmak?
Gelişme yoluna girdi âlem, biz ise eski püsküyüz

Fünun ve ilim öğrenip komşular muradına yettiler
Cehalete arkadaş olup garip ve nasipsiziz biz

Kötülük işlemekte bütün milletleri geçtik
Ahlaksızlığın esiri olduk, Ninova kavmi gibiyiz

Baba oğlunu okutmaz, anne kızına terbiye vermez
İlimsiz, talimsiz, hayâsız ve utançsız büyüyeniz

Okumayı farz etmiş her oğul ve kıza şeriatımız
Okutmayıp kızlarımızı şeriattan mahrumuz

Giyip derviş hırkası, gerdanına takva salıp satanız
Vatandan, evden, bahçe ve bostandan kurtulmuşuz

“Eğer söz verirsen sözünde dur”, der Tanrı bize
Ki her gün bin defa sözünde durmayan vefasızız

İlimsiz, terbiyesiz, mal ve servetten ayrılıp
Haysiyetsiz, bilimsiz, derbeder gezen dilenciyiz.

***** (49)**
Bin kere hayatımı hediye ederim gama

Ki hayat, hayal uykusu ve gamım bana yoldaştır
Gerçi bahtı karayım ki hiç gam çekmem
Niçin bahtım milletin hâline benzer?

***** (50)**
Maarif evinin tepesidir evim ve vatanım
Fünun bahçesinin rânâsıdır gül ve çemenim
Toza dönse gamım yoktur canlı vücûdum
Garip milletimin toprağıdır mezar ve kefenim.

***** (51)**
Salih kişinin sohbeti kamil yapar seni
Cahil kişinin sohbeti fasık yapar seni
Moralini yükseltir keyfiyet sahipleri
Kalbini öldürür sapık kişiler.

***** (52)**
İyi dost dostunun ayıbını
Ayna gibi karşısında söyler
Kötü ortak tarak gibi bin dille
Arkadan tek tek sayıp döker.

FELEKTEN BİR ŞİKÂYET (53)

Bu topal, yeni bir tuzak kurup
Siyah ve beyazla bizi râm ediyor

Güneş nurundan uzaklaştırdı bizi
Herkes ilim sabahında, bizde ise akşam

Ay şulesinden alamadan ziya
Tenezzül yoluna saygı duyduk

Görünmez bizim baht yıldızımız
Zaman türbesini göze râm etmeyip

Fenler kökünde özgeler şimşek gibi
Cilvelenir başımızda devamlı

Feleğin merkezi kara bahtımız
Ne zaman uzaklaşır çarpık haram

Aydınlık gününü elde etmek ağyar için
Karanlık geceyi bekleyen köleler biziz

Bu zulmeti üzerimizden kaldır ey felek
Muhammed aleyhisselâm hakkı için

Ne zaman ilim sabahını kıpırdatır yel
Nasip olmayan gösterir mi kıyam?

Havan bizi terbiye etmiyor
Ufalana ufalana tamamen bozulsun

“Hicrân” salsın çarkına kaza rüzgârı
Harap eylesin, eylesin vesselâm.

HAMT (54)

Ey cihanın tanrısı lâyıktır sana hamt ve senâ
İki harf ile iki âlemi var eyledin

Bütün varlığı yok etmek sana kolaydır
İstersen yıkılmaz istersen olur fena

Bu cihan, insan, can bir gün hepsi yok olacaktır
Tek sana mahsustur hayat ve bekâ ile kalmak

Her nefeste iki nimet senden hayat alâmetidir
Bütün âlemlerin varlıkları arzu ettiler

Kibrederse mümin ve kâfir, sana kulluk eder
Dergâhına baş eğer genç ve yaşlı, şâh ve gedâ

Bütün milletler sana kendi hâllerine göre taat eder
Kahrından ve lütfünden edip ve sofu dahi emin değildir

Sofranın dönüşünde elvan nimetinden yiyip içer
Suda balık, gökte kuşlar, yerde insan, hayvanlar

Bu dünya okulundan herkes bir ders alır
Bazılar hidayeti bekler, bazılar hatayı

Rahmetinden kesmez ümidini her bir vücût
Tanrının huzûrundan korkar ve ümit eder

Merhamet konusunda ismin Rahman ve Rahim’dir ki
Bizden isyan ve hatalar senden ihsan ve bağışlama

Doğruluk, ihsan ve cömertlik şânına yakışır
Her ne verirsen şükredeniz hayır demek olmaz

Nur, zulmet, şâd, gam, fakirlik ve yokluk ulaşır
Zehir ardından çıkar bal, toy ardından yas

Birsini ilim ve fenden idraksiz eyleyip
Eflâtûn'da olduğu gibi öbürünün gönlüne kimya saldın

Bazısını gönlünü karartıp cahil ve alçak eyledin
Bazısına ziya vererek dünya bilgini eyledin

Birileri büyü yapar araya ayrılık salmak için
Birisi elde etmek için düğüm yapar yazar dua

Bazılar bir şeyhe pîrim diye bağlanırlar
Ayak tozunu gözlerine sürerler

Bazı sofu görünenler nefis için taat eder
Biri hırs ile riya yolunun düşkünü olmuş

Bazılar güzel bir dildâr tarafından ele geçirilmiş
Gönül çelen yâr zülfüne sevgiyle bağlanmış

Âbid, zahit, mürit, mürşit, şâkirt ve pîr
Kötü nefsin elinde ömrünü hebâ eyler

Zulmeder mazluma zalim senden korkmaz
Şimdilerde kalmadı insanoğlunda vefa

Zenginler zayıflara zulüm ve sitem eder
Fakir ehli sabır ve kanâatten oldular cüda

Kimsede yoktur gayret, nâmus, utanma ve hayâ
Azdır acıma ve şefkat, kalmadı hayır ve cömertlik

Baht mâyesi için bazılar çalışıp, kavga ederler
Servet ve devlet sermâyesine bazılar müptelâ

Yâ Rab şirin şekerden sineğe nasip verdin
Kemik yiyip geçinir hüma kuşu

Ağlayan ceylanı aslanın dişinde lokma eyledin
Kurt pençesinde koyunu eyledin yaslı

Örümceğe sineği, çaylağa sıçanı yem eyledin
Güvercinin bağrını yırtıp gıda eyler şâhin

Miskin sedef yırtılır ki içinde tane vardır
Tutkun bülbülü kafese kapatır hoş sedâ

Her yerde gâlip mağlubu ayak altına alır
Yerde, suda, havada, yok olmak, gamdan kurtulmak

Ey Tanrım hayrette kalmış akıl yaratmandan
Kader değişiklikle döner sabah akşam

Bazen güneş nuruyla aydınlanır cihan
Bazen çıkar bulut aydın olan cihan kararır

Bu kadar zulmet içinde kaldı milletim yâ Rab
Milletim, milletim ayrılığında olsun canım fedâ.

ÂLEMLERİN SERVERİNE NAAT (55)

Tutundum natına “Ahmet” himmetini yükselterek
Sıfatın cana merhemdir diye yazmak için ele kalem aldım
Vücûdun ki müjdeci oldu o gün dünyaya
Güzel misk kokun yetişti mükerrem Mekke’ye
Yıkıldı Kâbe’de put, Kisrâ’nın sarayı titredi

Melekler yüzünün nurunu gördüklerinde secde eylerdi
Gözünün şehlâsına Cibrîl kendini bende eylerdi
Yer ve gök halkı, insanlar ve cinler başlarını eğerdi
Cemâlini yabanî hayvanlar ve kuşlar gülüp tebrik ederdi
Yay gibi kaşlarının tarifi ankanın kulağına ulaştı

O gün ki Burak ve Refref ile eyledin mirac
Vücûdunla semâya Hakk seni eyledi ihrac
Giyinmiştin mübarek başın üzere sen tac
Bütün peygamberlerin ruhları yolunda idiler muhtaç
Ziyaret etmeye geldiler o gün Beyt-ül-Aksâ’ya

O saltanat makamı ki sana verdi ayrı bir yaratılış
İki âlemin sebebi sensin, vücûdun nur, neslin toprak
Ayağının tozundan yedi kat gök güzel kokuya bürünmüş
Cemalinin neşesinden cennetlerin hûrîleri yakalarını yırttılar
Âsî ümmet için sen af dilerdin çıkıp Arş-ı Âlâ’ya

Bu dünyanın lezzetine zerre kadar perva etmezdin
Adımın o Firdevs cennetinden daha da yüksekti
Bütün peygamberlerin rütbelerinden seninki daha da yüksekti
Melekler de seni görür görmez hemen derlerdi âmennâ
Niçin baş eğmesinler senin gibi âlî padişahlar padişahına

Her zaman kulağına Rabb’in ilhâmı ulaşıp
Peyderpey ulaşırdı kalbine Kur’ân ayetleri

Rahman'ın nuru gülşen yüzüne cilâ verirdi
Cömertlik sahibi, şefaat cevherinin kaynağıydın
Sığınmaması bu ümmetler senin gibi eşsiz inciye

Keşke ümmet bilse gevherin kıymetini ve değerini
Keşke yolundan çıkmasa ölene kadar senin gibi kılavuzun
Şâyet bulsa iki dünya davasını
Senden ötürü kabul etse Tanrı şâyet duâsını
Seni şefaatçı eyleyip Rab olan Allah'a tevbe etseler

İlâhî sen Rahimsin rahmetin sınırsız, sonsuz
Habîbin hürmeti için milleti hor eyleme ey Rahman
Bu ümmet, bugünde hadden fazla azgınlık etti
Gene çamura battılar, kalmadı kıpırdamaya derman
Yetiştir bu âsî Hicrânları Ka'be-t-ullâh'a.

BİZDE NELER VAR (56)

Hangi milletin bizim gibi hoş vâizi var?
Kimin beş karısı olan karnı tok seyyidi var?

Gözü ağrıyan birisi varsa tabip krem verir
Gördünüz mü, kimin böyle fenler sahibi Lokmanı var?

İlim için sarf ediyorlar varını yoğunu yabancılar
Bezim ve toyda kimin bizim gibi ihsan sahibi var?

Gayrılarda merhamet ve şefkat, bizde ise kin ve inat
Hangi ümmetin bizim gibi sefil ve perişan olanı var?

Gerektiğinde tane bulsa torba bulamaz denildiği gibi
Kimin bizim gibi bel bağında dört kat kesesi var?

Ger sefere çıkarsak heybe dolusu et ve kazı[866]
Yağı çıkmış torbasından kimin son talkanı[867] var?

Ger kolay olsa yatarız haftalarca misafirlikte
Kimin bizim gibi usanmaz, işsiz-güçsüz misafiri var?

Midemiz öyle kuvvetli ki ham-pişmiş fark etmez bize
Kimin bizimki gibi önemli karabuğday ekmeği var?

[866] At etinden yapılan sucuk türü.
[867] Buğday ezmesinden yapılan bir çeşit kuru tatlı.

Gayrılar sanatla kolay işleri yaparlar
Kara hizmet bizimdir ki ölmez canı var

Eğer bizden can mı tatlı helva mı diye sorsalar
Helva tatlıdır diye cevap vermenin hep imkânı var?

Ata-babadan miras kaldığı için ucuz fiyata
Toprağımızı satarız bizde paranın kânı var

Bol bol akça sarf edip bid'atlere
Diz dövüp borçlanmanın kolay yolu var

Söylemek ve yazmakla bitmez hasretlerim
Nerde milletinin kaygısı için benim gibi "Hicrân" var?

MİLLET HÂLİNDEN BİR ACI (57)

Ey cihanın Tanrısı gizli değildir sana hâl
Bizlere verdin cehalet özgeye yücelik ve kemâl

Bunca külfet bunca gam toplandı millet başına
Öyle hâlsiz oldu ki kıpırdanmaya yoktur mecâl

Bir taraftan ilimsizlik bir taraftan horluk
Tuttu milletin yakasından kurtulması muhal

Aydınlanmıyor günden güne artar mihneti
Bu rezâletten kurtulmaya yoktur ihtimal

Bu kadar ümitsiz hâlini soran kimse yoktur
Bütün evlâdı bilimsiz sağır, dilsiz

Herkes öz nefsi için sabah akşam dolanır
Milletin ahvâlinden vâkıf değildir genç ve yaşlı

İki üç tane gazetesi güçlükle çıkar
Bizim Türkistan maarif yolunda çaba göstermez

Öyle dalmış ki uykuya kulağına girmez sedâ
Mağara uykusunda yatar mahşer gününe kadar usanmadan

Bu gelişme devrinde niçin açılmaz gözleri
Uyku mu? Gaflet mi? Bu bitmez tükenmez aylar yıllar?

Sezmez cismi, hissi, duygusu yok sûret gibi
Tepseniz başına kıpırdamaz kayış gibi

Düşünmez maalesef asla tutsağın istikbâlini
Kaplamış etrafını ya kaygı ya hasret ya hayâl

Bunca “Hicrân”lıkta çeker ıstırap her zaman
Merhamet et hâline, lütfet kendin yâ celâl sahibi.

MÜBAREK RAMAZAN (58)

Bugün bize geldi saflık ayı ramazan
Miskin ve inleyenlere hayır ve cömertliktir ramazan

Gecesi hatım terâvih gündüzü oruç ile
İçi dışı dolu nurdur değerli incidir ramazan

Fakirlere verir mallarının zekâtını zenginler
İftâr edip yedirip içirirler, vefa şefkatidir ramazan

Kadir gecesi gizlidir bu ayda
Kim ki uyanık ise elbette bulur ramazan

Her kim ihlasla orucunu tutsa bütün ay
Bileğinden tutup cennete koşar ramazan

Oruç tutmak bizim için İslâm dîninin bir rüknüdür
Kararmış kalbimizi pâk yapar ramazan

Tıp ilmini, sıhhatin koruma yollarını içerir
Hikmet kapılarını bize açar ramazan

Midemizi temizler ve çalıştırır
Damar ve sinirimize ilaç saçar ramazan

Kalbimizi temizler ruhumuzun tasfiyesidir
Çok yemek yanlışın ta kendisidir ki kaçar ramazan

Halkı temizleyip pâk eder vicdanını
Sindirim gücümüzü sağlamlaştırır ramazan

Nefsimiz boyun eğer, halkımız dinlenir
Gönlümüzü hür edip, gider ramazan

Hakk’ın rahmetinden ümidin varsa tut orucunu
Oruçsuzsan sana “Hicrân” ve cefadır ramazan.

HARÂBELERE HİTAP (59)

Çalışmaz harâbe eyvânlar

Ey sefâlete gark olan şânlar

Bina kemerleri yüksek saray ey viran
Taşları kubbesi yerle bir olmuş

Ey harâbe niçin suskunsun
Eski bir şâna taze hüccetsin

Dar olmuşsun cimrinin fikri gibi
Bozulmuşsun hasetçinin gönlü gibi

Gündüzün eski bir kefen hırkası
Geceniz dar büyük bir mezar

Gök ruh, yer mezar olmuş
Yer yüzü naaş ile dolmuş

Yok asillik dolaşımı çevrenden
Kapkaradır ki üstün altından

Susup kalmış âh sesin
Çürümüş cisim nağme ve söyleyişin

Manzaran göze mahşer günüdür
Mektuba yahut kitaba benzersin

Hâlindir bütün sayfaların
Naaşlar izsiz çizgilerindir

Toprağının her parçası kitap
Zulmetin zamana hitap eder

Der ki ey şân şevkete mağrur
Bu cihan eyledi kimi mesrur

Bu perişan hâl zamanıyla
Ömrünü geçirme uzun müddet hayâlle

Gâh gece gibi sükût içre toprak
Gâh mahşersen ey harap cihan

Şu fena âleminde sen hayran
Kes ümidini dünyadan “Hicrân”.

MEYHÂNELERİN KAPATILMASI MÜNÂSEBETİYLE (60)

Şükürler olsun Tanrıya yasaklanmış şarap

Halk içmeyerek sakinleşti kalmadı rüsvâ şarap

Padişah hazretleri kapattı meyhâneyi
Kalmadı hiçbir şehirde sâkî ve şarap

“İçki, günahların anasıdır” demiştir peygamberim
Bu günahların anası tamamen yok olsun kavgadır şarap

Dînimiz menetmiş bize alıp satmayı
Tamamen bitsin cihanda olmasın şarabın ticareti

Kapatılıp meyhâneler şeytanlara iş kalmadı
Ailelerin arasına salardı her gün şaşkınlık şarap

Gece gündüz ağlar iblîs meyhâne mâteminde
Tâ kıyamet görmesin dünya yüzü asla şarap

Bizim İslâm dîni meyden öyle sakınmış ki
Temiz bir küp suyu pisletir damlarsa şarap

Birçok kişiyi rüsvâ etti aileleri bozup
İçenlerin aklını oynatır şarap

İçkiye alışıp birçok kişi alkolik oldu
Birçok kişinin başına saldı boş dava şarap

Alkol zehriyle yuttu halkı
Bazılarını titrek bazılarını kör eyledi şarap

İçenleri zehirleyip, ahlakını bozdu
Halkı hırsızlığa sürükleyip çok yağma etti şarap

Bazı alışmış insanlar şimdi hicrânlıktadır
Çok külfetler getirdi tek başına şarap.

SEYAHAT SEMERESİ (61)

Hamdlar olsun Tanrıya her yerde gençler
Millî işlere teşebbüs eder, meclis kurarlar

Andican, Mergilân, Oş, Nemengan ve Hokand
Gençleri birbirleriyle olmuşlar sırdaşlar

Gitti gaflet, geldi ülfet, uyanma zamanı doğdu
Her yerde gençler bir anadan doğma kardeşler gibi

Bu zamandan birkaç yıl evvel nerdeydi bu hâl

İster genç ister yaşlı sanki kuma idiler

Geçti evvelki zaman bitti adavet günleri
Çıktı sevgi ziyaları açılıp göz ve kaşlar

Büyükler küçüklere merhametle lütûf eyler
Küçükler ise büyüklerin peşinden giderler

Bazı gönlü karalar yoktur demeyin her yerde vardır
Deniz altında hem sedef hem de taş olur

Yeni millî işlere her yerde çaba gösterip tartışırlar
Birlikte iş, birlikte terakki, birlikte yerler aşlar

Büyükler sizden ümit bırakınız sen-benliği
Peşinizden gidelim bize olunuz rehber

Yeter artık bunca Hicrânlıkta geçti ay yıl
İleriye ilerleyelim bir olup yoldaşlar.

AİLE MÜNÂZARASI (62)

(Baba)
Oğlumuzu okutsak hâtun
Kızımız da okusa olur âtun[868]
İlimsizler kara gün görür
Gençlik vakti gümüş altındır
(Ana)
Oğlumuz okuyup seyit olmaz
Kız okursa ev işlerini bilmez
Okuyanlar olur geveze
Sizi ve bizi beğenip bakmaz
(Baba)
Oğlumuz okusa olur molla
Kızımız da okusa yazar imla
Mektebe girsin ilim öğrensin
Kuyumcu bakırı işleyip altın yapar
(Ana)
Okuyanın biri Ahmetcan
Yemeye evinde bulunmaz ekmek
Benim sözümü dinleyin ey babası
Okuduğuna pişman olurmuş insan
(Baba)
Bu zamanda okumayan kişiler
Ekmek, aş yerine taş çiğner

[868] Kızlara dikiş ve okuyup yazma öğreten kadın.

Anladın mı sözümü ey! Anası
İlimsizler zor işte işler
(Ana)
Oğul okusa sığıra kim bakacak
Kız okusa ateşi kim yakacak
Okuyanlar olur ihlassız
Elâ boncuk muskayı kim takacak
(Baba)
Oğul ve kız okusa olur âlim
Cahil adamlar olur zalim
Baht ve ikbâl ilme bağlıdır
İlim okutmak en güzel ümittir
(Ana)
Okuyup oğlunuz olur mu imam
Molladan değerlidir bugünde cahil
Râzıya, Merziyye ilimsiz ya
Dikiş ve aş, iş biliyor işte
(Baba)
Okumazsa oğul çoban olur
İlimsiz kızın vefası az olur
Mal ve devlet beş günlüktür
Dünya malı mezar ve kefen olur
(Ana)
Evlâdı okutmazsan ne olacak
İlim için çok para kaybedip
Herkes aynı insandır sonuçta
Molladan ilimsizin neresi eksik
(Baba)
Farzdır bir baba için oğul ve kızını okutmak
Yardım etmek lâzım onlara ana
Bunca mânâsız söz söylersin
Söylediğin sözlerin hepsi hata
(Ana)
Oğlunuzu okutacaksanız okutun
İsterseniz kumaş ve elek dokutun
Kız dediğiniz okursa kötü olacak
Bu sözümü aklınızda hep tutun
(Baba)
Bırak, konuşma, yersiz sözü
Okutalım oğul ile kızımızı
İkisi de ilimlere tâliptir
Âlim olsalar dua ederler bize
(Ana)
İlim için bunca “Hicrân” oluyorsunuz
Özgeler de sizin gibi insan
Niçin onlar okutmuyor çocuğunu
Doğrusu çok şaşırdım bu işinize

(Baba)
Sen kendine bak özgeyi bırak
Eğer seviyorsan çocuğunu mektebe gönder
Ahlâk, edep ve ilim öğrensin
Sana da bana da ahlâk rahmettir.

ÇOKTAN UNUTMAK GEREKTİ (63)

Ey gönül etrafa bak şarap kadehini unut
Meclis gününde gül mevsimi güzel boyluyu unut

İçme gaflet şarabını ey âlicenap millet
Yeter ateşli sarhoşluğun bu boş işi unut

O kadar çok oyun, toy ve temaşalar yaptın ki
Şimdi gayret vaktidir artık sıkıştırmayı unut

Şeyh ve sofular sana dünyayı pistir diye gösterir
Maksadı aldatmaktır, sen inzivayı unut

Yerleşmiş cisminde birkaç kötü ameller
Uygun değil bu zamanda ata geleneğini unut

İlim ve sanatla cihan köşkü ayna gibi
Yatarsın gamsız kara evde bu zindanı unut

Marifet pazarında malın satamadan garipsin
Eski çarık, eski çark ve eski dükkânı unut

İlim öğrenme iyi bir süstür kadın ve kızlara
İlim evine adım at muska ve mercanı unut

İsteğine ulaştılar gayrılar sen artta kaldın yazık
Ara derman ve imkân çektiğin ıztırabı unut

Terbiyesizlik sebebiyle açılan güllerin soldu
İmkânı olmayan iş yoktur sen artık abiyi unut

Vakti geçerse her işin sonu Hicrân ve gam olur
Yapma toy, verme şişeye para, bırak, her vefayı unut.

MEZARIMIN LEVHASINDAN (64)

Şâirim ben söylerim size dilim arz eder
Can ve kulakla dinleyin size canım arz eder

Ayrı değil hiçbir zaman cismim yerme cefasından

Size hâlimin durumunu çıkan ruhum arz eder

Ben görünmesem de eserlerim görünmez değil kalır
Kaygılı hâlimi haleflere sırrım arz eder

Her zaman gönlümün içini kalemim size beyan eyler
Âciz olsam söylemekten tercümanım arz eder

Ben yıkılsam ya yok olsam kimseden sormayın beni
Gönlümün kederini yıkılmış evim arz eder

Her zaman mezarımın levhası tercümanım olur
Milletimin ayrılığında sonsuz “Hicrân”ım arz eder.

MEKTEBE TEŞVİK (65)

İlim ve hünerler, güller çimenler
Gençler için açılmış mektep değil mi?

Edep kapısından, ilim ve fenlerden
Talim verip, anlatan mektep değil mi?

Vatanadaşlara, servide ve çimende
Bülbül gibi öten mektep değil mi?

Cennet bahçesi ve bostandan
Millî güller toplayan mektep değil mi?

Zulüm ve cehalete, nadan ve cimriye
Göğüs geren mektep değil mi?

İllete Lokman, zahmete usta
Hikmet dersi veren mektep değil mi?

Bilene derman, bilmeyene yerinme
Cahilleri dürten mektep değil mi?

Mektepte edep, mektepte ahlâk
Hat yazmayı öğreten mektep değil mi?

Üniversiteye, enstitüye
Evlâdını gönderen mektep değil mi?

Gaflet cefasına, cehlin yakasına
Elini ver diye elinden tutan mektep değil mi?

Her kişiye, ticaret işine

Yol gösterip, başı çeken mektep değil mi?

Dünyada sanat, bizlerde bid'at
Bırakın diye yalvaran mektep değil mi?

Gönülde pişmanlık, yüz kara, Hicrân
Millet ruhunu yükselten mektep değil mi?

İSTİKBÂLDEN ARZULARIM (66)

Gerçi ben ümitsiz çok gamlıyım milletimin ahvâlinden
Ümit kesmem istikbâli elde etmekten
İlme istek isterim milletin genç ve yaşlısından
İlim bilmek iyi süstür kız ve kadına malından
İlim alıp şâyet kurtulsa gafletin pençesinden

Gıybet, kin ve adaveti eğer terk eylesek
İlim ve fen tahsiline himmetle girişsek
Bilmeyi, öğrenmeyi âdet edinip kalbimize yerleştirsek
Gaflet uykusunun yerine çaba ve mücadeleyi yaysak
Cilvelense marifet ikbâl aynasından

Her gamın sınırı vardır her elemin sonu
Her kışın baharı her sonbaharın sonu
Değişim tabîîdir her zamanın sonunda
Şadlığa dönmüyor mu? Her figanın sonu
Derdimizin inci çâresi ilmin kullanımında

İlimsiz mümkün müdür necat yolunu bulmamız?
Cehaletle içilir mi hazreti hayat suyundan?
İlim büyüğünün tüfeği kalem, oku divittir
Yeter evladım ayıptır atıl ilme cehaletten
Meyve çıkar mı? Gözüm şu ağacın dalından

Terbiyesiz bağ ve bostandan verim beklemek abes
Çalışmadan gül bahçesinde boş, gül beklemek abes
Tutkun bülbülü tuzak ile ürkütmek abes
Genç gül goncasını açmadan gül suyu yapmak abes
Zehrine dayanan tadar arının balından

Oynamak gülmek midir dünyaya gelmekten murat?
Bilmek, öğrenmekle almak gerekir iyi bir ad
İyi işler yapmak, halk içinde günden gün ziyade
Ger demir işlenirse keskin olur ismi olur polat
Hiç sedâ çıkar mı? Ruhsuz mezarın perdesinin sûretinden

Hangi millet bilmezse ilim ve hüner hor olur

Bin meşakkatlerle yemeğini zar zor bulur
İyi beslenmemiş at yarış ve kökböride[869] koşar mı?
Karnı aç biçareler millete hizmet eder mi?
İyi iş beklenir mi? Ümit edilir mi arabacı ve hammaldan?

İşte ey millet işit bu sözlerimi, sana hitap
Yazdığım bu satırların her biri güya bir kitap
Çık mezarından okuyarak, yakındır hesap günü
İlim alıp işlere bak ey şerefli millet
Kıyamette hicrân olmaz mı erkek ve kadın cahilliğinden?

HAŞHAŞ VE KUMARBAZ (67)

Herkes terakki eyledi, biz uyumayalım
Eski âdet bid'ati sıkıca tutmayalım

İçme haşhaşı, içme bırak aşağılık işleri
Oynama kumar kumarbaz bırak yumruklaşmayı

Sebep nedir bizde ilme rağbet yoktur
Sarhoşluk keyfiyle karnımız hep toktur

Bizim evlâdımız da ilimle hüner öğrensin
İlim ile bütün işler hallolunur

Özgeler yola geldi, biz ise gafiliz
Evlâdımız bilimsiz tamamen cahilleriz

Kötü işten dînimiz bizleri men etmiştir
İşlerimizin tamamı tersine gitmiştir

Gözünüzü açın dostlar sonuçta biz de insanız
İşte budur, milletimizin ahvâli

Var mı dünyada hiç bizim gibi zayıf millet?
Yaptığı küllü zarar, hayatı hep illet

Milletin hâlini gördüğümde gözlerimden yaş akar
Bu kadar aşağılandı diye hicrân olurum

İçme haşhaş, içme, bırak aşağılık işleri
Oynama kumar kumarbaz, bırak yumruklaşmayı.

TOY HAKKINDA (68)

[869] Türkistan'da at spor türlerinden biri.

Oğlunuzu okutmağa olursunuz hilekâr
Toy yapsanız aş vermeye akçanız çok

Fakir birisi toya gelse git, git demek var
Zenginler gelse köşeye alınır, aş ve cüppe hazır

Bid'at için sarf olur altın ve dinar
Mektep için para yok dersiniz bu ne biçim iş?

Türkistan'a yerleşmiş toy denen israf
Zenginler yağlı pilavı, fakirler yer âzâr

Bid'at mi, âdet mi, böyle tef çalmak?
Şevket midir dam üstünde sürney[870] çalmak?

Güler bizim bu işlere başka milletler
Para harcayıp hicvedilmenin ne gereği var?

Dînimizde var mıdır dört gün aş vermek?
Zengini yedirmek, biçarenin göğsüne dürtmek

Hakk bize yardım et der zayıflara
Açı bırakıp toka versek Tanrımız bîzâr

Fakirleri dost edindi peygamberimiz
Ümmet isek sebep nedir biz çevre ediniriz

Bizim toylar tam bir bid'attir
Ne zaman suçumuza oluruz ikrâr

Artık bizi bu hâlde zaman bırakmaz
Başımız duvara çarptığında akıllı olacağız

Gün geçtikçe başka milletler gelişmektedir
Bilmem ne zaman biz uykudan uyanacağız

Toya varıp aşları yiyip karnımızı okşarız
O gün ömür geçiririz tamamen boşuna

Yazıktır toya harcanır akçalar Hicrân
İlim evinden kıskanır paralarını zenginler.

MUHÂREBE MÜNÂSEBETİYLE PADİŞÂH-I AZAM, VATAN VE ASKERLER HAKKINDA DUA (69)

[870] Ağızla üflenerek çalınan bir çalgı aleti.

Rus askerî çağlansın
Almanın bağrı dağlansın

Ay! Benim yârim hây, hây
Dur benim şâhım hây, hây
Gözüne, başına dolanım
Gel buraya şâhım, hây, hây
Dua ediniz dostlar
Düşmanın eli bağlansın

Yaşasın Ruslar, yaşasın asker
Yaşasın ak padişahım, yaşasın vatan

Düşman gemisi batar
Zalim karşılığını çeker
Ne kadar kalsa dünyada
Âdilin adli artar

Vatan için askerler
Göğsünü hedef eyler
Ok ve süngülerle
Düşmanı yere serer

Uyansın hissi vatan
Lâzımdır hıfzı vatan
Düşmanı kırmak için
Hazır olsun ehli vatan

Bu vatanın kadrini bilmek
Lâzımdır yardım etmek
Olsun zengin veya biçare
İster kadın ister erkek

Rus askerî cengâver
Birdir ona deniz ve kara
Bizim devlet ve askere
Hakk'ın kendisi versin zafer

Mecruhlar yatar "Hicrân"
Kan içinde inleyerek
Bu hâline acıyıp
İmdat eyleyin ey canlar

Yaşasın Ruslar, yaşasın asker
Yaşasın ak padişahım, yaşasın vatan.

BİZ NELER YAPARIZ? (70)

Düşünme ki riyasız hayır yaparız
İlimler meydana getirip kendimizi önder yaparız

Hiç hâlis niyetle işe girişmeyiz
Erişse bir ameli hemen arzu ederiz

Her zaman aldanırız aldatmaktı niyetimiz
Anlamayıp işin özünü cenk-macera ederiz

Felek bizi büyütür her zaman kendi mûsikîsinde
Bilerek kendimizi ona fedâ ederiz

Kim ki cahil ve rezil onu överiz
Ayağının tozunu göze süreriz

Kim ki halk menfaati için adım atsa
Gece gündüz ona beddua ederiz

Eğer birisi yaptığı bin iyiliğinin yanında
Herhangi bir suç işlerse ona cefa ederiz

Sevap işleyen azdır dersem hata ederiz
Günah işleri hep istediğimiz gibi yaparız

Eğer de sözümüzü dinlemezse oğul kızımız
Geberesi! Diye evlâtlıktan reddederiz

Kimsenin hizmeti takdir edilmiyor bizde
Hatası varsa zerre kadar gönülde yerleştiririz

Zamaneye yaraşır ilme bizde rağbet yok
Fenler yerine biz keyif ile sefâ ederiz

Başkalar hikmetle kimyagerlik yapsa
Biz ise “kördüğüm” atıp bakırı kimya ederiz

Saâdeti ne zaman bilecektir bilimsizler
Aziz ömrümüzü cehle hep hebâ ederiz

Bu eski dünyada gece gündüz mum gibi yanarız
Yansak da bu defa pervaneden şikâyetçi oluruz

Elden gidip hüner ve ticaretimiz
Ümit, servet ve zenginlik sermayesi toplarız

Gayride var imiş de bizde yok mu istidat?
Ne zamana kadar kendimizi gama müptelâ ederiz

Gayrılar sevgiyi ilimlere bağlasa
Hâlâ genç ve yaşlı gönül çelen eğlence düzenleriz

Okuyup yetişse kemâlâta gayrıların çocukları
Okutmadan başımıza bezer bela ederiz

Geç de olsa gelin girelim ilim evine
Okuyup okutmağa bu günden başlayalım

Yeter şimdiye kadar “Hicrân”lık ey Müslümanlar
Gelin hayatımıza ilmi kılavuz edelim.

İKİ SEDÂ (71)

Bu acayip iş kişiyi eder edâ
İki gün içinde çıktı iki sedâ

Bir gün evvel Hokand ses verdi
Ertesi gün Taşkent ses verdi

Doğdular tek vatan anasından
İki oğul çıktı, eyledi nida

Koru yâ Rabbi! Bela ve âfetten
Çok ömür ver her ikisine Tanrım

Yaşasınlar abi kardeş gibi
Birisini diğerinden etme cüda

Görmesin ayrılık dâğını anası
Oğullarıyla sevinsinler

Senden ümidimiz budur yâ Rab
Arasın Tanrının yolunun özünü milleti için

Söylesin daima şirin dil ile
Sever iyi sözü şâh ve gedâ.

GAZETE SEVENLERE (72)

Döndü bahar mevsimi dikenlikten
Gül açıldı ilkbahar olup
Kondu bülbül çimen açtı bostan
İşitin, size destan okumakta

Çıkmaya başladı Türkistan sedâsı
Okuyunuz şevkle ey dostlar

Tuttuğu yol tarafsız terakki yoludur
Kalemini ilim için tutmuş eli
Sarf eder bütün paralarını
Avukattır mesul müdürü
Çıkmaya başladı Türkistan sedâsı
Okuyunuz şevkle ey dostlar

Sözü doğru, gerçek hakçılık
Maksadı ilimle araştırmadır
Yardım edin, dua eyleyin
Sizden ümit eder güzel yüzlü
Çıkmaya başladı Türkistan sedâsı
Okuyunuz şevkle ey dostlar

Milletin hâlini beyan eder
Hissini ne zaman size belli eder
Sayfasını size tercüman eder
Okumak için dilini akıcı eder
Çıkmaya başladı Türkistan sedâsı
Okuyunuz şevkle ey dostlar

Ulema ehlinin kalbini yırtar
Zenginlerin zihnini saklar
Fukaranın hukûkunu savunur
Milleti cehalet uykusundan aklar
Çıkmaya başladı Türkistan sedâsı
Okuyunuz şevkle ey dostlar

Söz yazar Petersburg ve Londra'dan
Berlin, İstanbul ve Paris'ten
Pekin, Tokyo, Mısır, Kâhire'den
Roma, Kâbil, Tunus, Cezâir'den
Çıkmaya başladı Türkistan sedâsı
Okuyunuz şevkle ey dostlar

Kin, nefret ve adaveti bırakın
Şimdi gerçekten okumaya başlayın
Almak için cebinizi karıştırın
İbret alıp gözünüze yaş alın
Çıkmaya başladı Türkistan sedâsı
Okuyunuz şevkle ey dostlar

Haftada bir iki defa çıkar

Yılda dört somdür[871] fiyatı yaz ve kış
Bir tanesi beş tin[872] alırken
Alıp okumaz mı akıllı kişi?
Çıkmaya başladı Türkistan sedâsı
Okuyunuz şevkle ey dostlar

Bekliyordu gazete halkımız
Gayret eden kişiye dua ederiz
Yıl ve tarihe ününü bırakırız
Emretmiştir okumağı dînimiz
Çıkmaya başladı Türkistan sedâsı
Okuyunuz şevkle ey dostlar.

ŞÂİR İLE PAPAĞAN (73)

Gel ey papağan gel konuşalım milletin hâlinden
İşittim ki haberdarmışsın milletin ahvâlinden

Görüp Mekke, Medine, Mısır, İstanbul ve İran'ı
Neler gördün, işittin söyle canım mal ve servetten

Gezip Fas, Yemen, Afgan, Hindistan ve Cezair'i
Anlat örtüden, hırkadan, tespih ve ibadetten

Kırım, Kafkas, Kazan, Ufa ve Orenburg'u gezmişsin
Müslümanlar arasında ne gördün güzel âdetten

Görmüşsün Avrupa'nın hâlini birer birer beyan eyle
Marifetten, fünûndan, ilimden hükûmet dairelerinden

Araplar, Farslar, Türkler, Tatar ve Hintliler
Terakki ettiler mi, yok mu? Söyle ümmetin kârinden

Bunlar da ilim fenden, marifetten haberdar mı?
Ziraattan, sanatlardan, hünerden hikmet ilminden

Gelmişsin bizim Türkistan'a ey gönül açan kuş
Bu sözlerin cevabını bana ver mürüvvetten.

PAPAĞAN (74)

Suâl verip sorarsan bendeden millet ahvâlini
İşit o zaman ey tatlı sözlü şâir nedâmeti benden

[871] Özbekistan'da resmî para birimi.
[872] Bozuk para birimi.

Bütün İslâm ehli gaflette şahsîlikle mağrur
Hayâline getirmiyor asla saâdet asrını

İstersen bulamazsın marifet fünûndan bir iz
Halk önünde uzun uzun Hakk'a ibadet ederler

Kötülükle, bütün azalarıyla yapışırlar
Riyasız ibadet yok, ibret gözünü açan yok

Bütün İslâm ilinin ümit sahnesi bağlanmış
Aldatmayı ve tembelliği âdet edinmişler

Ziraattan, sanatlardan habersiz Fas ve İranlılar
Esaret asrı oldu bırakmaz kin ve adaveti

Arap'tır, Türk'tür, Tatar, Hintli ve Müslümandır
Horoz her yerde aynı şekilde öter al ibreti

Hüner yok, ilim yok, fen yok, terakkiden iz yok
Müslüman'ın kesesinden yel eser işte serveti.

İFFETLİ INSANLAR (75)

Boynunu eğmez kimseye Hakk'ı bilen nefis için
Malını israf eylemez yüce kalpli nefis için
Yolu ve maksadını satmaz gerçek Müslüman nefis için
Yırtmaz iffet perdesini bilim sahipleri nefis için

Her kişinin gönlünde gizli bir ümitleri var
Birinin baht ve saâdeti, birinin tâlihi var
Bazısının ne kulübesi harcamaya ne malı var
İsmetini bozmaz hiç evi yıkılmış nefis için

Tamah kapısında durmaz himmetli ve gayretli er
Olsa ger bir parça ekmeği fakirlerle birlikte yer
Âciz ve biçareyi gördüğünde onlara der ki
Uzatmaz tamah elini iyi insan nefis için

Bir parça ekmek için kırar mı âdemiyet şânını?
Et yığmak için verir mi nefse minnet ekmeğini?
Minnet içine kapatır mı insan öz sevgilisini?
Çin'de çalışıp getirir gerçek mert nefis için

Satmaz iffet hayâsını düşük fiyata nefis için
Kendinden daha âcizlere hayır ve cömertlik eder
Sözünde sâdık olur ahdine de vefa gösterir
Söylemez asla yalanı vicdan ehli nefis için

Yılan zehrinden daha kötü cimrinin tek kuruşu
Hem çıyanın neşterinden çok acıdır pintinin dili
Yumuşamaz gece gündüz eritirsen rezilin taş kalbi
Pintiye boyun eğmez gevherden anlayanlar nefis için

Bir karın içindeki karın diye şânı düşürmek abes
Irz ve nâmusunu kaybedenler olurlar çalı çırpı
Halka minnettarlık asla gerek değil
Âlet etmez gayretini nâmuslular nefis için

Rızık bulmakta karınca gibi gücüne ağla
Sinek gibi konarak her sofradan kovulma
Gayretini, ırz ve nâmusunu "Hicrân" koru
Insanlık perdesini yırtar mı insan nefis için.

***** (76)**

Gelin insaf edin kin ve adavetten konuşmayın
Mescitlerin önünde gıybet ve şikâyetten konuşmayın

Cömertliği âdet edinin, şefkat ve mürüvvetli olunuz
Cimrinin yanında hayır ve cömertlikten konuşmayın

Yiter gaflet, yiter zillet, yiter ilimsiz canlar
Açın ibret gözünüzü, gaflet uykusundan konuşmayın

Ticarete, zanaata girelim başka milletler gibi
Yok olsun mareke[873], toy ve ziyafetten konuşmayın

İbâdeti ihlasla Allah için yerine getirin
Riya edip halka riyazetten konuşmayın

Cin, dev ve peri diye çocukları korkutmayın
Gelir böcü diye hiç hurafeden konuşmayın

Oğul ve kızları iyi terbiyeyle büyütün
Gazap ve öfkeyle de tokat siyasetinden konuşmayın

Çocuğunu okutmak farzdır her babaya
İş işten geçtikten sonra nedâmetten konuşmayın

Çocukların yanında mânâsız konuşup ahlâkını bozmayın
Genç ve erkek diye göz ve kaş imâdan konuşmayın

[873] Vefat eden kişiye verilen yedi, kırk ve yıllık yemek merasimi.

Tamahtan, kişi malından ve horluktan ihtiyât edip
Kandırmak, düzenbazlık ve hıyanetten konuşmayın

Esrar, afyon, haşhaş ve içkinin adını anmayın
Buna benzeyen ahlâksızlık ve kötülükten konuşmayın

Çocuklara ananıza vurun, babanıza sövün diye öğretmeyin
Dövüşme, yumruklaşma gibi boş cinayetten konuşmayın

Ziyanlı kalbe yerleşen kötü işleri atalım
Atam-babam yapmıştır diye örf ve âdetten konuşmayın

Size arzım budur ey şâirler aşkı nazmetmeyin
Kalem kaş, sümbül zülüflü servi boyludan konuşmayın

Peygamber söyledi şiir hikmet ve nükte söz
Amel eyleyin bu söze hiciv ve bid'atten konuşmayın

Gelin şimdi yazalım, konuşalım eksikliklerden
Yeter artık hicrânlık şimdi işret kadehinden konuşmayın.

BÜLBÜL SEDÂSI (77)

Konup gül dalına bülbül der ey insanlar insanlar
Gafil yatarak ne zamana kadar ıstırapla haykırırsınız

Kalkın, uykuyu bırakın, ilim alın gençlik fırsattır
Yoksa cehalet devrinde kurban olursunuz insanlar

Tükenmiş sizdeki insanlığın dirilik suyu
Adavet deniziniz dalgalı ve tufanlıdır insanlar

Silinmiştir kalbinizden biraderliğin eseri
Görünmez zerre kadar şefkat hissi ve vicdanlar insanlar

Cihan dar oldu sizden ötürü bütün kuşlara
Kafes tuzağında kilitleyip nağme dinleyen insanlar

Karanlık ettiniz dünya yüzünü cahilin kalbi yanlış
Kalbinizi aydınlatmaz ilimle irfanlar insanlar

Fakir ve güçsüzler aynı yerde biz kuşlar gibi inleyen
Nerde Hak'tan gelen yardım denen fermanlar insanlar

Gece gündüz eylesem feryat sizlere zerre kadar tesiri yok
Kalbi dağlar taşı gibi yumuşamaz katılaşmış insanlar

Adaveti bırakın kardeşler gibi dost olunuz
Bu dünyada kaç gün misafir olursunuz insanlar

Mürüvvetli olunuz, kimsenin canını acıtmayın
Garip ve zavallılara ihsan edin insanlar

Sahâvet bostanına gönül kuşunu râm edin
Metheder sizi huriler ve rıdvanlar insanlar

Terakki eyledi dünyada ilimle her millet
Niçin siz aşağılanıp kaldınız Müslüman insanlar

Gücünüz yettiği kadar ömrünüzü ilme sarf edin
Bilimsizler iki dünyada “Hicrânlar” insanlar.

MUHATABIM KALEM (78)

Ey irfan sahibi, vatan bağında feryat et
At, bırak aradan eski âdetleri berbat et

Maarifle fünûn tahsiline kılavuzluk et
Karanlıkta kalan milleti ilim nuruna irşat et

Gönül aldatan sedânla söndür vaat ateşini
Adalet arzusuyla başını eğip şiir oku

Cehalet ve zulmet içinde kaldı vatanın gamlı evlâdı
Nazar eyle, merhamet et, cehil pençesinden azat et

Gerek âkil isen dünyaya artık hırslı olma
Elinden geldiği kadar ilim ehline imdat et

Cömertliğini yaz çeşitli nimetle her ân
Tatlı sözle millet evlâdını gönlünü şâd et

Koyul âcizlere, imdat etmeye başla
Bu millet ailesini temiz tamirinle kur

Geçinmek için Müslümanlar her yerde eziyet çekendir
İlim ziyasına isteklendirmekle zahmet bağını âbât et

Eğer kalmasını istersen dünyada tarih eserlerini
Çalış millet işine bir bina dik, iyi bir ad elde et

Garip milletin fertleri diler senden şu ümidi
Çağır ilme vatan evlâdını gerçek insanoğlu yap

Belini bağla muhkem şeriat hazretlerine hizmet et
Bak, göz yaşı dök sabah akşam öğrenci okut

Vatan sevgisi, aşk sevdâsı eğer varsa kalbinde
Atıl maarif nuruna, kendini misli Ferhat et

Yeter gaflette hicrânlık, adım at eğitim bahçesine
Niçin okumaya çalışmışlar? Geçmiş tarihini yâd et.

TUHAF (79)

Şeyhlik dava edip ilimsiz sözün tuhaf
Şeyh Sa'nan olmasan boynundaki kuşağın tuhaf

Sofuyum diye saf kalple ibadet etmezsen
Sözünle örtüşmüyor bütün işlerin tuhaf

Bilgiliyim diye yalan söyledin böbürlenerek halkın önünde
Elde tespih, içi boş başındaki sarığın tuhaf

Zahit sen zühdünle mağrur olma asla
Tanrı kabul etmezse, ibadetlerin malum tuhaf

Oruçken yumruklaşırsın sokakta herkesle
Ger soru sorulursa sersemim diye ikrarın tuhaf

Hakk'ın emrettiği zekâtı tastamam vermeyip
Hileyle fakir hakkına ettiğin inkârın tuhaf

Hacı desin halk diye Kâbe'yi ziyaret ettin
Akraba ve evlâdına yaptığın eziyetlerin tuhaf

Halkın önünde uzun uzadıya ibadet edersin
Gizlide kulluk edâsı olursa zorlanman tuhaf

Fakirleri bırakıp zenginleri çağırdın oruçta
Hâlisâne yapmadığın hayrât ve iftarın tuhaf

Hâfız tilavet eyledin daima dünyalık için
Ger Tanrı acımazsa gece gündüz tekrarın tuhaf

İlimden yoktur sende bir alâmet duacılık yaparsın
Yazıp ve ezip verdiğin içecek ve muskan tuhaf

Dört adet taş atarak falcılığı meslek edindin
Cin ve şeytan hakkında yalandan verdiğin haberin tuhaf

Seyitlik ve tabiplik bize atadan mîrâstır diye
Safran tohumu ekerek ilaç hazırlaman tuhaf

Eskiyim diye diline her ne gelse söyleyip
Meclis ve ülfetçilikte insanları azarlaman tuhaf

Dâd ve feryat ederek kulağı sağır ettin
İnatçılığı bırakmaz Hicrân bu ihtarın tuhaf.

SIKKINIM (80)

Aramızda sohbet ettiklerine sıkkınım
Müslümanların ahlâkını bittiğine sıkkınım

Onlardan akçayı alır hamurdan kıl çekmiş gibi
Verirken dört tane doğmuş gibi dayattığına sıkkınım

Eğer sofu çağırsa mescide girmez ibadete
Hüdâyı[874] iş desen saf-saf olarak girdiklerine sıkkınım

Eğer ilim ve maarife gidip gelse bir insan
Ona karşı çıkıp halkın kızdığına sıkkınım

Taaccüp bu zamanda doğru söz ananın bile hoşuna gitmez
Demirci gibi yalan sözü çözdüğüne sıkkınım

İçerler aç yüreğe çayı daim şapır şupur
Kişilerin semâvere dikildiklerine sıkkınım

Eğer yedi yerde toy varsa hepsinde aş yerler
Karnı doyup, geğirip çok giriştiklerine sıkkınım

Maarif ve ilim yoluna kıymazlar tek tini[875]
Bezimde oyuncuya somlar[876] verdiklerine sıkkınım

Başkaların çocukları ilim evine atılırken
Bizim evlâdımızın oynayıp dolaştıklarına sıkkınım

Avrupa halkı bir işe ibret nazarıyla bakarlar
Bizim halkın çuval kaybetmiş gibi durduğuna sıkkınım

Okuyup komşularımızın kızları güzel dikiş dikse
Bizim kızların diktiklerinin buruştuğuna sıkkınım

---

[874] Allah rızası için halka verilen aş.
[875] Özbekistan'da en küçük para birimi (bozuk para).
[876] Özbekistan'da en para birimi (kâğıt para).

Başkalar ilim incisini can ipliğine dizerken
Bizimkiler ilimsiz çöp topladıklarına sıkkınım

Bütün çiftçilik işlerini yeni âletlerle yapsalar
Saban ve boyundurukla yer sürmelerine sıkkınım

Havası iyi evleri kurup rahat yaşar yabancılar
Bizimkilerin rutubetli evlerde çürümelerine sıkkınım

Halktan benim Hicrânlığım boşuna değildir ki
Aldatarak yumuşak göründüklerine sıkkınım.

BİZ NE HÂLDEYİZ (81)

Âh cehalet ateşiyle yandı pâk cismimiz
İlimsiz kalarak ayak altında sanki toprağız

Yetiştiler ilim ve marifetle başkalar ardıç ağacı gibi
Terbiyesiz, buruşmuş, pas tutmuş üzüm kütüğü gibi

Cismini, ahlâkını düzeltti insanlar, üreyenler
Kirli cüppe, göğüs açık, gömleğinin yakası yırtığız

Gayrılar cehalet içkisini bırakıp gamdan kurtuldular
Biz ise cehalet sarhoşu, haşhaş tiryâkisiyiz

Yiyip içme konusunda hiçbir zaman bıkmayız
Dinî işlerden, ibadetten kaçan pervasızız

Dünya ilimle pür nur olduğu bir zamanda
Cehil vadisinde yatan kadın ve erkeğiz

Düşünmek lâzım değil mi ey Muhammed ümmeti?
Farz ve sünnetten çıkıp biz nereye gitmişiz

Cahiller bilir mi kâr ve kazancını ey âlimler
Ne zamana kadar iyi ve kötüye yetmez idrâkimiz

İlim mi iyi, cehalet mi? Daha anlamış değiliz
Aklımız yok mu bizim? Mecnun veya deliyiz

İçki kötülüklerin anasıdır dediler peygamberim
Gece gündüz hep içeriz, pis cahiliz

Yeter ey Hicrân! Cehaletten konuşmak bu kadardır
Doğru sözden anne bile hoşlanmaz denilen atasözüne örneğiz.

MÛSİKÎ (82)

Mest olur her kim işitse şevkle sesini
Oynar kıvrılarak dinlese can sâzını

Sesinin dalgası esir eyler hânları
Dinletirsin eğer ses versen insanları

Ruhânî göz bakışın canları cezbeder
Ölmüş gönüller cümbüşünü gözlerine sürerler

Halkı götürür çehrenin zevki temenna eylese
Ki kavuşmak için esir olur eğer temâşâ eylese

Keyiflenmez mi senin gibi gönül çeken sarhoştan
Hangi can ayrılmak ister senin gibi sevgiliden

Söyle biraz ezelî gizli bilgileri ağzından
Nağmen açar halkın fikirlerini, düzenler can telini

Lerze düşer insan cismine terennüm eylesen
Kalpler titremeye başlar sen tekellüm eylesen

Sûretini gördüklerinde ey gönül açan güzel makam
Aşk ateşinle her canın sûreti gençleşir

Terennüm et, söyle şiirimi, ey ruh besleyici sıkılmadan
Bir ses ver, bir nida eyle, göster âhengi cemâl

Kâinata çık evinden eyle bir iltifat
Şeklini gördüğünde senden ruh alır hayat

Mukaddes sözlerinin cisminin sebebi şarkı söylemendir
Ruh bahşeder sedâ eylesen Hicrân gözlerin.

HARÂBELERE BAKIP (83)

Selâm ey harâbe eyvânlar
Ey sefâlete gark olan şânlar

Viran olan kubbe ve yüce saraylar
Taşlar, kubbeler yerle bir olmuş

Niçin ey harâbe sessizsin?
Eski bir şâna tâze hüccetsin

Dar olmuşsun cimrinin gönlü gibi

Bozulmuşsun hasetçinin fikri gibi

Günlerin eski, bir kefen örtüsüsün
Akşamların dar büyük bir mezar

Susup kalmış sesin âh
Çürümüş sesin, nağmen ve sâzın

Göze sanki mahşer günüsün
En eski bir kitaba benzersin

Durumundandır bütün sayfaların
Cenâzeler izsiz yazılarındır

Toprağın her zerresi ayrı bir kitap
Zulmetin cana hitap eder

Der ki ey devlet şânına mağrur
Bu cihan kimi eyledi memnun

Şu perişan dil hâliyle
Der ömrünü geçirme hayâlle

Gök ruh, yer mezar olmuş
Yer ölülerle dolmuş

Yoktur asâlet dönüşü etrafından
Kapkaradır ki üstün altından

Gâh gece gibi sessizlik içinde toprak
Gâh mahşersin ey harap olan cihan

Kes ümidini dünyadan “Hicrân”
Şu fânî âleminde sen hayran.

MİLLET HEYKELİNE HİTAP (84)

Kalk ey millet uykudan hasret giderelim
İlim evine girmek için sohbet edelim

Yatma millet, uyuma, uyanık olalım
Millî işler yapmaya kalk, belimizi bağlayalım

Yatmaksa çok yattın, şimdi kalkma zamanı
Uyku, gaflet, tembellik câhaletin alâmeti

Solmuş gül gibi yüzlerin, yaşlar saçar gözlerin

Kesme ümidini dünyadan, söyle kaygılı sözlerini

Dilsiz, işsiz, bilimsiz, hastadır millet evlâdın
Hiçbir yerine erişmez âh ve figan feryadın

Âlem nurla dolmuşken bizler volkan içinde
Herkes çıktı sâhile bizler tufan içinde

Dünyaya bak dikkatle, yatma gaflette ve hasrette
Âlemdeki sanata, göz kamaşan fırsata

Geçti o geçmiş zaman, şimdide yeni bir zaman
Nadan millet mahvolmuş, okuyan-bilen amân

Solmuş gülün böyle tarihlerinden söyle
Uzun zaman gurbet çektin istikbâlini düşün

Uyudun birkaç yıl şimdi ilme gayret et
Tembelliği terk eyle, fen ilmini iyi bil

Kalk, bizlere yol göster yorganını üstünden at
Bu terakki devrinde yatmak sana ayıptır

Me'yus olma ey millet, olma ümitsiz ve sıkkın
Sevk et ilme evlâdını, gayret et, çekme gurbet

Yabancılar âlim biz nadan, herkes ruhlu biz cansız
Başkasına dünya bostan, bizlere zindan "Hicrân".

BAHAR (85)

Gönlüm hoş erdi bahar mevsiminden
Hoş rüzgâr haber getirdi yâr kavuşmasından

Tabiata döndürmüş etrafı sebzelik
Bu diyarı kıskanıyordu İrem bahçesi

Bir yanda gül çiçekler açıp sallanır çimen
Bir yanda bülbül âh çeker intizârdan

Şevk dolu, hoş letâfetle hafif rüzgâr getirir
Kokuyu bir çimenden ve bir lâlezârdan

Bak dikkatle bir güle, bir nazlı sümbüle
Aç gözlerini, rüzgârdan dolayı güle sırt çevirme

Gayrılar gülün suyunu toplayıp aldılar

Gülşen hazâna döndü düşüp itibârdan

Sende ne yâre meyil var, ne de kavuşmak için heves
Çek ellerini şimdi bu seçme zevkinden

Önceleri sende vardı ilim ve fünûna aşk
Şimdi ise ibaret oldun o eski mezardan

Çok yatma, donma, iste yâr cemâline kavuşmayı
Ağlayanlardan olma bahar sonunda “Hicrân”.

KENDİ HAYATIMIZDAN (86)

Arabamızın tekerleği üç arşın gıcır gıcır
Altı batman yüküyle eder gır gır

Millet evlâdının hepsi arabacı ve hamal
Yüz tasavvuru siyah, giydiği çuldur çuldur

Başkalar ilim ve hüner sâyesinde iyi yaşarlar
İlimsiz fakir yoksulluğa bezer köledir

Rusya’ya tâbi olduğumuza oldu elli yıl
Bilmeden Rus lisânını gözümüz fıldır fıldır

Biz ne zaman ayırt ederiz faydayla zararı
Lâf ve yalan söze durmadan güleriz

Kime oğlunu Rusça okut dersen dinlemiyor
Rusça bilse bozulur der sebebi şudur budur

Oturup överler at ve eşeklerini
Biri der yorga, öbürü der benimki düldür

Evde aç oturur karısı er ise ziyafet yer
Getirirler meclislere oyuncu gider paralar

Kâğıt-kumar oynayıp paraları kaybedip
Ev delip, bohça çalıp, adam öldür öldür

Söz boşsa kişinin kulağına hoş gelmez
Aş verip, cüppe verip koynunu doldur

Bunca boşuna köpürüp kızarsın “Hicrân”
Halka âhının etkisi yoktur, odunun ıslaktır.

HAYATIMIZDAN BİR MANZARA (87)

Uzun zaman yattık şimdi kalkalım
Tan attı, uykudan gözümüzü açalım
Geçmesin vaktimiz ilme yürüyelim
İvediyle ilmin evine girelim
Ey millet uyuma ilim alma zamanı
İlim alan milletin yanar lambası

Tanrımız farz etmiş bize okumayı
Çoğumuz bilmeyiz okuma ve yazmayı
Biz çok severiz uyumayı
Başkalar okutur dilsiz ve körü
Ey millet uyuma ilim alma zamanı
İlim alan milletin yanar lambası

Ömrünü harcamış ilme atalar
İlim çekmişler birçok zorluklar
Biz ise olmayalım bahtı karalar
Bitsin, yok olsun bu keyif ve safalar
Ey millet uyuma ilim alma zamanı
İlim alan milletin yanar lambası

Atalarımız ilme sürat etmişler
Yazmışlar çok hesap ve kitap
Mektep, medrese ve mihrap kurmuşlar
Biz ise yatarız okumadan
Ey millet uyuma ilim alma zamanı
İlim alan milletin yanar lambası

Azdır bizde terbiyeli mektepler
Bizde yoktur ilme ciddi talepler
Babalar ilme para vermez, ziyafet yerler
Toylara nice bin akça harcarlar
Ey millet uyuma ilim alma zamanı
İlim alan milletin yanar lambası

Gayrılar ittifak bizde hıyanet
Gayrılar ilim alır bizde cehalet
Gayrılarda gayret bizde tembellik
Gayrıda iktisat bizde sefâhat
Ey millet uyuma ilim alma zamanı
İlim alan milletin yanar lambası

Dînimiz menetmiş kul hakkı yemeyi
Biz sakınmayız hakkın yoktur demekten
Para söz konusuysa daha sertiz taş ve demirden

Almayı severiz bıkmışız vermekten
Ey millet uyuma ilim alma zamanı
İlim alan milletin yanar lambası

Her yerde ticaret Yahudilere geçti
Biz ise ev ve bahçe satarız
İlimsiz her bir işin sonu vâhtır
Aç gözünü ey “Hicrân” ilme bel bağla
Ey millet uyuma ilim alma zamanı
İlim alan milletin yanar lambası.

CEHALET KURBANI (88)
BİRİNCİ BÖLÜM

Babam zenginlerin en zenginiydi, çoktu su ve tarlası
Evimizde her gün pilav olurdu, dibinden yağı akardı

Vekiller, hizmetçiler, bereketli bir şekilde yürürdü işler
Nice yerde saray, dükkân, nakışlı binalar

Bir tarafta çiftçilik, sahralarda hayvancılık
Bir tarafta bahçe ve bostan, çok güzeldi geçim

Yağlı aşlar yerdim, rahat yaşardım
Annem ve babam iş buyurduklarında boyun tavlayıp kaçardım

Uyurdum gün doğana kadar, oynardım gün batana kadar
Para koyup âşık[877] oynamayı epeyce öğrendim

Sekiz yaşıma geldim, işim gücüm yemek ve oynamaktı
Terbiyesiz büyüdüm, hasretlerim aşardı sınırı

İlim ve edep öğren diye babam verdi beni mektebe
Öğrenciler iyi okurken, ben dikilip bakardım

Hocamın üç dayağı vardı kalınlığı iki parmak kadar
Çobanın dayağı gibi başa iner tak tak

Mektep bana zindan oldu, aklım dondu, ağlardım
Bu tür meşakkatlerle okudum biraz zaman

Büyümüştüm şımarık, gezmiştim oynayıp, gülüp
Mektep dense bezerdim, ağlardım ciğerim dolup

Bir gün babam hâlimi sordu, beyan ettim hâlimi

[877] Âşık oyunu, koyunun arka ayaklarında bulunan kemik parçalarıyla oynan bir oyundur.

Kendi suçumu gizleyip: hocam zalimdir dedim

Babam kolumdan tuttu, başka bir mektebe götürdü
Hocaya beni teslim edip, kendisi eve gitti

Bu mektepte yokmuş dayak ve kötü tâlih
Hocası da iyiymiş, beni öz oğlu gibi gördü

Terbiye etti beni her gün, okusun, bilsin diye
Ama bende nerde kulak, dinlemedim hiç birini

Benim işim yumruk atmak, yaka yırtmak, dövüş ve tartışmaktı
Âşık oynamak, ceviz atmak, bel bağlayıp güreş tutmaktı

Hocam çok nasihat verdi, oynamak yerine yazmayı öğren diye
Hocamın sözünü sevmezdim, çok canım sıkılırdı

Hocam benden bîzâr oldu, çocuklar da çekti âzâr
Kovdu, sürdü mektepten, şimdi ise tamamen boşum.

İKİNCİ BÖLÜM (89)

Her gün çay evine gidip, ülfet oldum kötülerle
Öğrendim kumar oynamayı, arkadaş olup çobanlara

Dünya saâdetinden vazgeçerek, esrar çektim, şarap içtim
Doğru yoldan saptırdılar, meyhânelerde para saçtım

Sakınmayanlara katılıp gizli, sapık sohbet kurdum
Baba nasihati almayıp, hapis ve zindanları gördüm

Geze geze kötü oldum, sevdiklerim kaçtı benden
Kumar ve şaraphânelere her gün giderdim

Müsrifler müsrifi oldum, gece gündüz depozito verirdim
Acıktığımda eve gelip, mümin ve sofu olurdum

Pilav yapmaya uyanıktım, aş vaktinde hazırdım
Nasihat eden kişiden dünyada ben bîzârdım

Dövüş, yumruk atma işimdi, yediğim yemeğim fesattı
Bir başım yarılırdı, bir kırılırdı dişim

İyi bir koşu atım vardı, her gün oğlak yarışı yapardım
Bir gün kaybederdim, bir gün sakatlanırdım

Şefkatli anam ağlardı inleyerek, ona verirdim âzâr
Sütünün hakkını veremedim, sonunda böyle hor oldum

On sekiz oldu yaşım, yoktu başka kardeşim
Babam öldü, kaldı tarla ve su, zengin oldum tek başıma

Dünya beni kudurttu, kötü dostlar saptırdı
Sonunu düşünmedim, mağrurluk yoldan çıkardı

Sefâhate mağrurdum, kötülükten memnundum
Otel ve restoranlara gece gündüz girip çıktım

Dünya elden gitti, tamamen sıkıntılı ve sersem oldum
Arazi satmaya mecbur kaldım, sonunda kedere düçâr oldum

Dünya beni aldattı, devlet elden gidip garip oldum
Saâdetten uzaklaştım, felâkete yaklaştım

Külfet bana kapı açtı, gurbet başa mihnet saçtı
Mal, dünya ve devlet gitti, arkadaşlarım bırakıp kaçtı

Bahçe-bostan elden gitti, cepte paralar bitti
Hepsini berbat ettim, hayatımın farkı yoktur köleninkiden

Hasretlerim hadden fazla, kimse benim gibi zayıf olamaz
Gözlerimden akar kanlı yaş, ciğerlerim pâre, bağrım kan

Hayatım cehennem, yaşantım gece gündüz gam
Son pişmanlık faydasızdır, gözlerim yaşlı

Yemeğe ekmeğe muhtaç oldum, cüppem eski, kendim ise hor
Güç-kuvvet elden gitti, kıpırdamaya yoktur mecal

Okumadım nadan oldum, çekinir benden insan
Sizler benden ibret alın, cehalete kurban oldum

İbret olsun size bu hâl, cehalette yoktur kemâl
İlimsizlik harap eder, “Hicrân” olur doğru yoldan sapanlar.

KENDİ HAYATIMIZDAN (90)

Çok ilginçtir bu dünyanın sevdâsı
Görünür rengi, bezek temâşâsı

Nereye gitse sözü makbûldür
Kimin varsa külçe altını

Ger fakir ölürse açlıktan
Olmaz zenginin zerre pervası

Toy yapıp, aş verir zenginlere
Fakir girerse kovup, iter

Cüppe verir zengin imamlara
Fakir ise bir parça ekmeğe düşkün

Harcar toya parasını bol bol
Yoktur aklında mektep inşâsı

İlim için paralarına gözleri kıymaz
Kim bilir var mı yok mu faydası?

Herkes zenginin sözünü destekler
İster seyit olsun ister mollası

Sorsan ilimden eser yoktur
Başında kazan kadar sarığı vardır

Halk için zerre kadar kıymeti yoktur
Her kimin olsa bilim adamı

Tan atar, gün batar, geçer devran
Yoktur milletin zerre kadar yükselişi

Herkes kendi geçimini ister
Kime lâzım milletin kavgası

Doğru sözü anan bile sevmez
Bu sözüm bu zamanın şartı

Düşündü mü herkes millet menfaatini
Ey, zamanın yüce edibi?

Cemiyet meclisine gitmeseler
Yoktu yağlı pilav ve nişallası[878]

Ey gözüm! Kan ağla, “Hicrân” ol
İşte millet için uygun olan budur.

SEFÂHAT FELÂKETİN AYNISIDIR (91)

Sefâhat dünyada canın âfetidir

[878] Tatlı türü.

Sefâhat bizdedir işbu zamanda

Bulaşıcı bir hastalıktır sefâhat
Bulaşırsa ondan doğar felâket

Sefâhat mahveder ömrünü, hayatını
Ümit etme sefâhattan necatını

Sefâhat malını yağmalar
Sonunda nâmerde muhtaç olursun

Vermiş sana Hak seçme hakkı
Razı olmaz bütün bozuk işlerine

Aziz ömrünü geçirme gaflette
Sefâhat kadehini nefse içirme

Şeriat yolundan git
Sefâhatın sonu hasret ve nedâmet

Düşün aziz canını ve onu koru
Temiz ol, peygamberin peşinden git

Düşünme ki sefâhat gönül rahatlığıdır
Bütün vicdân ile cana ziyandır

Fakirliği parayla satın alırsın
Düşün, düşmana muhtaç kalırsın

Sefâhat nâmusunun düşmanı
Sevgiline büyük bir âfettir

Kabahattir, sefâlettir sefâhat
Ne “Hicrân”lık felâkettir sefâhat.

NE KİMİNDİR? (92)

Hoca hor, söz tamamen cahillerin
Akça ve pullar asker sahiplerinin

Niçin sustun ey akıl
Dünya işi utanmazların oldu

Şirket kurup arabacı bile olmadık
Her gün binlerce som[879] kaybedenindir

[879] Özbekistan’ın para biriminin adı.

Veresiye süt alıp içer bizim halk
Misk ile kaymak fabrika ve bankanındır

Yağı yoksa gıcırdar oku
Bütün işlerin mihveri demir paraların

Ger fakirsen sormaz hâlini
Sevgi altın ve paralarındır

Eski cüppeliysen hor ve zelil olursun
İzzet ve hürmet cüppesi parlayanındır

İlimden zenginlik üstte durur
Sohbet ve meclis düzgün sarıklınındır

İlim için bir akçayı dahi kıyamaz
Restoranda paralar eğlencenin

Gözlerimizi gaflet perdesi bastı
Huzur ve rahat gözleri görenindir

Sâdelik pazarı hep kesât oldu
Fayda etmek sağlam bilginindir

Eksikliği nazım ile takdim eder
İşte bu “Hicrân” denen usta.

HAMD (93)

Hamdolsun sana ey Tanrım sayısız senâ
Âdemi kara topraktan eyledin binâ

Gökte melekler sana kulluk eder
Yerde insanlar sana ibadet eder

Kudretinin hiçbirine akıl eremez
Sanatlarını anlamaktan âcizdir akıl

Yarattığın baharda bağlar içinde çimen çıkar
Reyhân, sümbül, gül, cana can katan ranâ

Bülbülün aklına düşmüş gülün sevgisi
Sabah ve akşam gül aşkında bülbül eder sedâ

Şekerin aşkında dilsiz papağan söyler
Kumruyu tuzağa düşüren paha biçilemeyen tane

Her canlıya nefes verdin yaşaması için
Her yaşayan nefis için canını eder fedâ

Başkalarına ilim ve fünûn aşkı verdin
Biz ise hepimiz cahil, nadan ve mahrum

Seçilmiş sevgili dostun seyyit hürmeti için
Ümmetini uyku hastalığından kurtar

Ya Rab, garip milleti akıllı eyle diye
"Hicrân" kulun ellerini kaldırdı ilticâ için.

HAZRET-İ RESÛL-İ EKREM'E NAAT (94)

Kur'ân-ı Kerîm nâzil etmiş bizlere Yaratan
Vahiy yoluyla onu gönderdi peygambere Yaratan
Emreyledi bizlere amel etmeyi Yaratan
Gönderdi resûlünü bu ümmete Yaratan

KORO

Bir adı "Muhammed" bir adı da 'Ahmet' kurban ona ümmet
O, ilmin kaynağı, dînin cevheri, yumuşaklık sahibidir
En doğru ilim, doğru fen, doğru dîndir
Canlar fedâ olsun ahlâkına, fazilet ve asilliğine

Biz sana ümmetiz ey genç peygamber
Sen peygamberimizsin bizim ey eşsiz gevher
Sen iki cihana sebep olan Tâ Hâ hocasısın
Seninle daha da şereflendi Mekke ve Medine

KORO

Bir adı "Muhammed" bir adı da 'Ahmet' kurban ona ümmet
O, ilmin kaynağı, dînin cevheri, yumuşaklık sahibidir
En doğru ilim, doğru fen, doğru dîndir
Canlar fedâ olsun ahlâkına, fazilet ve asilliğine

Bir şerefli şeriat ihsan eyledin ümmet için
Ta ceza gününe kadar birçok emir devam eder
Ey ümmî lakap, Kur'ân bilgisinin sahibi
Adını zikredenin mükemmel olur imanı

KORO

Bir adı "Muhammed" bir adı da 'Ahmet' kurban ona ümmet

O, ilmin kaynağı, dînin cevheri, yumuşaklık sahibidir
En doğru ilim, doğru fen, doğru dîndir
Canlar fedâ olsun ahlâkına, fazilet ve asilliğine

Dünyada herkes yolunu şaşırmıştı sen rehber oldun
Ayı bir işâretle ikiye böldün
Ümmet gamında sabah akşam kaygıya battın
Lâle gülünü âleme neşe eyledin ve soldun

KORO

Bir adı “Muhammed” bir adı da ‘Ahmet’ kurban ona ümmet
O, ilmin kaynağı, dînin cevheri, yumuşaklık sahibidir
En doğru ilim, doğru fen, doğru dîndir
Canlar fedâ olsun ahlâkına, fazilet ve asilliğine

O gün ki çıkıp en yüce Arş’ı aydınlattın
Levha, Kalem, Kürsü ve süsü aydınlattın
Musaffa Firdevs cennetini aydınlattın
Güneş, ay ve sığınılacak yerin durağını aydınlattın

KORO

Bir adı “Muhammed” bir adı da ‘Ahmet’ kurban ona ümmet
O, ilmin kaynağı, dînin cevheri, yumuşaklık sahibidir
En doğru ilim, doğru fen, doğru dîndir
Canlar fedâ olsun ahlâkına, fazilet ve asilliğine

Hakk sana ayrı bir şerefli yaradılış verdi
Ayağının tozundan gökler güzel koktu
Rıdvân ve melek hüsnüne en güzel dedi ey pâk
Sıfatlarının binden birine bile akıl eremez

KORO

Bir adı “Muhammed” bir adı da ‘Ahmet’ kurban ona ümmet
O, ilmin kaynağı, dînin cevheri, yumuşaklık sahibidir
En doğru ilim, doğru fen, doğru dîndir
Canlar fedâ olsun ahlâkına, fazilet ve asilliğine

Dünya gözü hiç görmemiştir senin gibi üstât
Fakir ehlinin gönlünü şâd ederdin her zaman
Ey tek inci, âleme verdin güzel irşât
Gerçek hürriyet o zamandı herkes azat

KORO

Bir adı “Muhammed” bir adı da ‘Ahmet’ kurban ona ümmet
O, ilmin kaynağı, dînin cevheri, yumuşaklık sahibidir
En doğru ilim, doğru fen, doğru dîndir
Canlar fedâ olsun ahlâkına, fazilet ve asilliğine

Dünyanın kıblesi sendin, Allah’ın rahmeti
Bu açık dîn vücûdunla ortaya çıktı
Sayısız salât olsun ey Ahmet, Muhammed
Hicrânları mahşerde şefaate çabuk çağır

KORO

Bir adı “Muhammed” bir adı da ‘Ahmet’ kurban ona ümmet
O, ilmin kaynağı, dînin cevheri, yumuşaklık sahibidir
En doğru ilim, doğru fen, doğru dîndir
Canlar fedâ olsun ahlâkına, fazilet ve asilliğine

İSMAİL BEY RUHUNA (95)

Ey ümmetin babası çok zariftin
Milletin hâlini düşünen tercümân idin
Kâmil edip, dil sahibiydin
Bütün İslâm âlemine şefkatlıydın
Millet işini hep çalışıp işlemiştin
Hakk’ın rahmetine lâyık cennet mekân idin

Dolsun mezarın Hüdâ’nın rahmetiyle
Dönsün makamın mağfiret sarayına
Değişmedi bu kadar güzel mesleğin
Sevk etti bizi ilme bütün gayretlerin
Aslın Kırımlıydın soylular soylusuydun
Hakk’ın rahmetine lâyık, cennet mekân idin

Her cana saldı hasret yâs ve mâtemin
Kaybetti İslâm âlemi bir şanlı kişisini
Dünyadan uçtu âhirete temiz ruh derdin
Olsun cennette hûr ile rıdvân hemdemin
Millet işinde yaşlanarak yorulmuştun
Hakk’ın rahmetine lâyık, cennet mekân idin

Dünyaya senin kadar dehâ bilgin gelmeyecek
Senin kadar feryat eden bülbül gelmeyecek
Senin gibi zeyreklik ehli metin bende gelmeyecek
Faâlllikte senin gibi fen sahibi gelmeyecek
Bizleri marifet nuruna çağırırdın
Hakk’ın rahmetine lâyık, cennet mekân idin

Ey güzel güzel konuşan, nesli pâk bayrak
Üstattın, muallimdin bize ey edip
Nâtıktın, muharrirdin, en büyük hatiptin
Konuşmandan millet fertleri mahrum oldu
Susamış herkese hayat suyu idin
Hakk'ın rahmetine lâyık, cennet mekân idin

Dünyaya gelen herkes bir gün sefere çıkar
Her cisim ölür, geçer dünya, işte ünlü
Lâkin senin kadar şâna kim sahip olabilir?
Marifet meydanında senin kadar kim zafer elde edebilir?
Müslümanların gayretli Rüstem'i idin
Hakk'ın rahmetine lâyık, cennet mekân idin

Dünyada her kim ki çalışsa hayır nâm alır
Dünyada ne kadar kalırsa halktan selâm alır
Dünyadan göçerse cismi, ismi dillerde dolaşır
Öldüğünde ona herkes fatiha okur
Halkın üstadı, devlete sahip çıkandın
Hakk'ın rahmetine lâyık, cennet mekân idin

Şimdi hasret gider peygamber huzurunda
Çektiğin gamı söyle o büyük rehbere
Gidip bizi şikâyet et o büyük ruha
Bizim hakkımızda bir konuşma yap o yüce şâha
Söz söylemede nâtık, hep kahraman idin
Hakk'ın rahmetine lâyık, cennet mekân idin.

RÜYA (96)

O gece ki karanlık bir gece istilâ etti
Bu sahnede görünür bana bir garip rüya

Cihan yüzünü basıp kırmızı kızıl tufan
Feci kokusu vardır ki tiksinir insan

Vebâ mı, ilâhî kahır mı, bela mı bilmem
Gazap mı, ânî ölüm mü, hiç bilmem

Fakat gönül kararsız, ıstırap dolu mahzun
Bu gece kötü eyler ne zaman sabah olur

Sükût içinde can şevklerine sel olmakta
Halk yatakta sonsuz uykuya çekilmektedir

Nedir bu savaş? Meydandadır hayat belası
Bu sahne fâciasından olur mu kurtuluş zaferi?

İnsan kendini şu denize pervane eder
Oğul ve kızından vazgeçip para ve cana bakmaz

Buna zamanın bilginleri çâre bulamıyor
Bütün dünya bu kiçeniñ sabahıyla âvâredir

Bu zulmet içre birçok kişi ocağından cüda
Bu topal felek utanmaz mı imtihandan?

Sadece bu asır medeniyetmiş güya
Cihan içindeki insaniyet imiş rüya

Sabah ümidiyle sıçradım uykudan “Hicrân”
Rüya mı? Veya gerçek bilmiyorum henüz.

KUMARBAZIN KUMARBAZA NASİHATİ (97)

Benim gibi utturursan arsızım diye ağla
Cebimde bir kuruşum yok muhtacım diye ağla

Vâlideni pamuğunu kumara verip kaybet
Hırsız diye yakalarsa çâresizim diye ağla

Sabahtan akşama kadar oyna rahatça
Akşam aş vaktinde hazırım diye ağla

İyiliğe çağıranları asla dinleme
Ben nasihat ehlinden bîzârım diye ağla

Çalışsan olmaz mı? Gücün kuvvetin var derse
Sağ değilim kuvvetsizim hastayım diye ağla

Göğsünü rutubete koyup, yakanı açıp yat
Kalk yavrum! Dese anan uyuyorum diye ağla

Ger kötüler sohbete çağırırlarsa hazır ol
İyiler ararlarsa murdârım diye ağla

Oynama oğlum kumar diye ağlasa “Hicrân” anan
Alışmışım ne yapayım humarım diye ağla.

TOY HAKKINDA (98)

Toy başında, maslahat aşında
Börek yapıp, kebâp koymak bid’at değil mi?
Okusun gençlerimiz, bid’ati bırakırız

Gitsin gaflet, gelsin himmet yaşasın millet
Toyun aşında, damın başında
Dümbelek çalıp, zurna çalmak hasret değil mi?
Okusun gençlerimiz, bid'ati bırakırız
Gitsin gaflet, gelsin himmet, yaşasın millet
Kazan başında, tavan üstünde
Beli bağlayarak zenginler köşede mihnet değil mi?
Okusun gençlerimiz bid'ati bırakırız
Gitsin gaflet, gelsin himmet, yaşasın millet
Toya girişte, saf duruşta
İçeri girip geri çıkmak külfet değil mi?
Toy günlerinde kapı önünde
Beş yüz kişi safta durmak gaflet değil mi?
Zenginler geldiğinde, aşa girdiğinde
Köşeye alıp izzet etmek zahmet değil mi?
Fakir gelirken, aşa girerken
Git git diye kovup dürtmek ayıp değil mi?
Zenginler geldiğinde porselen tabakta
Aş ve et vermek hayret değil mi?
Fakir geldiğinde, çamur tabakta
Bir porsiyon aşı yiyip gitmek gurbet değil mi?
Zenginler geldiğinde, aş yediklerinde
İpekten kumaş, cüppe, atlas giymek rüşvet değil mi?
Toy günlerinde ve gecelerinde
Uyumadan hizmet etmek zillet değil mi?
Toy bittiğinde, paralar gittiğinde
Borçlanıp, yıkılıp kalmak felâket değil mi?
Toy sahibine, bid'at işine
Binlerce akça israf etmek cinnet değil mi?
Bilen kişiye, toy yapana
Mevlit edip sünnet etmek sünnet değil mi?
Çocuklu kişiye, ilim almasına
Para harcayıp terbiye etmek devlet değil mi?
Her bir kişiye, millet işine
Âlim olup hizmet etmek nîmet değil mi?
Gafil kişiye, dînin işine
"Hicrân" olup gayret etmek hizmet değil mi?

Okusun gençlerimiz bid'ati bırakırız
Gitsin gaflet, gelsin himmet, yaşasın millet.

DEĞMEZ (99)

Ey cahil dünya hayatı bağrının kanına değer mi?
Yazık ömrün cehalet içinde yediğin ekmeğine değer mi?

İlim ve terbiyeden habersizdir evlâdın ey gafil

Yaptığın toy ve eğlenceler hâneviranına değer mi?

Bu dünya hayatı için varını yokunu sarf edersin
Kara toprak altına girdiğinde pişmanlığına değer mi?

Akıl ve fikrinde muhtaçlara mürüvvet yok
Cimrilikte geçen perişan hâline değer mi?

Akraba hısımlarının hepsi senden hoşnut değildir
Bu yanlış şefkatsizlik bağrının yanmasına değer mi?

Sessizce topladığın şeylerin mezar ağzında kalacak
Cimrilik ve mürüvvetsizlikle göçen canına değer mi?

Malın dünyada kalır, sen öbür yurda gideceksin
Cömertler önünde yapacağın pişmanlığına değer mi?

İş işten geçince son pişmanlığın faydası yok ey birader
Pişman olup nedâmet, âh ve figanına değer mi?

Eğer bilirsen sen o pâk İslâm kavmindensin ki
Sayfalarla dünya dolsa Kur'ân'ına değer mi?

Adalet ve dürüstlüğü bize Kur'ân'ımız emreder
Düşün, kin ve adavet iman nuruna değer mi?

Çıkıp **"**Müminler kardeştir" demekten amacın nedir yahu?
Ayıl dostum fena iş pâk vicdanına değer mi?

Nerde ülfet? Nerde kardeşlik, nerde Hak'tan gelen ferman
Nerde bizde yaranın sebebi "Hicrânına" değer mi?

HAKİKAT OLSUN BU HAYAL (100)

Geliniz dostlar keyif ve eğlenceyi bırakalım
Vefasız dünyada merhamet ve vefayı başlayalım

Geçer dünya, gider dünya, kalır gönüldeki arzu
Geçicidir ömrümüz azizim iş yapalım

Aramızda işçi kişinin kıymeti yoktur
İnsafla bakıp, çalışanı alkışlayalım

Bizim de evlâdımız ilim ve irfan öğrensin
Yeter gaflet, yeter zillet, binayı hoş gösterelim

Fünûn ve ilimsiz dünyada ayakta kalmak zordur artık

Bugünden nur ve ziyanın başını tutalım

Bir gün ecel gelir ömrünü hazân rüzgârına çevirir
Canımızdan da sevimli aziz evlâdımızı sevindirelim

Cihan pazarında maalesef değer ve kıymetimizi kaybettik
Cehaletten vazgeçip ilim evini kucaklayalım

Yeter yâhu figan "Hicrân" yeter bu sonsuz uyku
Ayılmak vaktidir gafletin başına yumruk atalım.

İLME TEŞVİK ETME (101)

Ey ilimsiz hâli âciz, gafil ve nadan millet
Maalesef ki, işin gücün gam ve sıkıntı oldu

Âh cehalet, cehalet, cehalet, beladır, beladır[880]
Cahil kişiler derde müptelâdır

Mektepte nur, ziya ve milletin irfanı hâsıl olur
Mektep, cehalet belasının devâsıdır

Âh cehalet, cehalet, cehalet, beladır, beladır
Cahil kişiler derde müptelâdır

Başkalarının yanında tamamen sefil ve perişan millet
Avrupa'ya bak ne eyledi dünyayı ilimle

Âh cehalet, cehalet, cehalet, beladır, beladır
Cahil kişiler derde müptelâdır

Yeter sana böyle gaflet ey fikri viran millet
Şâyet bulunursa bu derdinin devâsı

Âh cehalet, cehalet, cehalet, beladır, beladır
Cahil kişiler derde müptelâdır

Etrafına bak, gözlerin aç, gözleri yaşlı millet
Bak dikkatle ilim ile pür nurdur âlem

Âh cehalet, cehalet, cehalet, beladır, beladır
Cahil kişiler derde müptelâdır

İlim öğrenmeyi bize farz etti Kur'ân âyeti millet
Yüz defa heyhât bizde amel edenler azdır

[880] Bu beyit Kişkök'te yazılmış. Muallim Âsıf Efendi'nin şiirinden alınmıştır.

Âh cehalet, cehalet, cehalet, beladır, beladır
Cahil kişiler derde müptelâdır

Peygamberimiz ilim öğrenmemizi emretti millet
Ta şimdiye kadar bizler cahil ve nadan kalmışız

Âh cehalet, cehalet, cehalet, beladır, beladır
Cahil kişiler derde müptelâdır

Her tâife ilimle, zanaatlarla her yeri eyler bostan
Biz ise tembellikle cehalete kurban

Âh cehalet, cehalet, cehalet, beladır, beladır
Cahil kişiler derde müptelâdır

Bir düşünün âlemde var mı bizim gibi “Hicrân” millet?
Âh tembellik tembellik bizi yıkmakta

Âh cehalet, cehalet, cehalet, beladır, beladır
Cahil kişiler derde müptelâdır.

MİLLETE HİTAP (102)

Gözlerin aç ey millet, uzun zaman gafil yattın
Ömrün geçti yatmakla, kaygıya tamamen battın
Gitti şân ve şerefin, mezar taşı gibi dondun

KORO

Ey ….. şimdiye dek gaflet içinde yatarız
Haydi, gençler cehaleti bırakalım
Bizim bugün ilme girişmemiz gerek
Bizim bugün ilme gayret etmemiz gerek
Ey hasret çeken millet yoktur sende ilme rağbet
Yabancılar ilim öğrenmekte, rahat yaşıyor rahat
Olma ümitsiz ey İslâm, sen de eyle bir gayret

KORO

Ey ….. biz hâlâ okumaktan kaçarız
Haydi, gençler millî mektep açalım
Bizim bugün ilme girişmemiz gerek
Bizim bugün ilme gayret etmemiz gerek
İlim olmazsa ey cânân, sevdâ ve ticaret olmaz
İlim olmazsa ey yârân, güzel ibadet olmaz
İlim olmazsa hiçbir zaman huzur ve zevk olmaz

KORO

Ey ….. şimdiye dek gaflet içinde yatarız
Haydi, gençler cehaleti bırakalım
Bizim bugün ilme girişmemiz gerek
Bizim bugün ilme gayret etmemiz gerek
Cahilliktir kötü iş, başımıza bela oldu
İtibâr ve değer kaybettik, işler çok fena oldu
Nadanlıkla varımız yokumuz edâ oldu

KORO

Ey ….. şimdiye dek biz okumaktan kaçarız
Haydi, gençler millî mektep açalım
Bizim bugün ilme girişmemiz gerek
Bizim bugün ilme gayret etmemiz gerek
İlimle, bilgiyle virane bostan olur
Gayret ve himmetle mutlu olur insan ey millet
Var mı dünyada bizim gibi tembel “Hicrân” millet

KORO

Ey ….. şimdiye dek gaflet içinde yatarız
Haydi, gençler cehaleti bırakalım
Bizim bugün ilme girişmemiz gerek
Bizim bugün ilme gayret etmemiz gerek

MİLLÎ NAĞME (103)

Haberin var mı millet, kırıldı kanatların
İlimsiz yaşamakla nalcı olmuşsun
Fünûnsuz yaşamakla çoban olmuşsun

KORO

Yaşa, yaşa, yaşa millet zekâvetin vardır
Saâdetin ilimledir geçirme zaman
Yaşaman ilimledir olursun aman
İlim öğrenmezsen hiç kalmaz itibarın ve eserin
İlimsiz yaşamakla dilenci olmuşsun
Fünûnsuz yaşamakla yakacı olmuşsun

KORO

Yaşa, yaşa, yaşa millet zekâvetin vardır
Saâdetin ilimledir geçirme zaman

Yaşaman ilimledir olursun aman
Var mı ibret nazarın hiç kalmadı hızın
Tembellikte yaşayıp çekici olmuşsun
İlimsiz yaşamakla çoban olmuşsun

KORO

Artar gamın elemin, yoktur elinde kalemin
Yazma bilmeden yaşamakla rahata alışmışsın
Okumadan yaşayıp yasçı olmuşsun
Yoktur tek bir erin, dilsiz, kulağı sağır
Ahmakça yaşamakla testici olmuşsun
İşsiz yaşamakla bozacı olmuşsun

KORO

Yaşa, yaşa, yaşa millet zekâvetin vardır
Saâdetin ilimledir geçirme zaman
Yaşaman ilimledir olursun aman
Gitti gülün çimeni, virandır vatanın
Çayhânede yaşamakla çocuk bakıcısı olmuşsun
Meyhânede yaşamakla modacı olmuşsun

KORO

Yaşa, yaşa, yaşa millet zekâvetin vardır
Saâdetin ilimledir geçirme zaman
Yaşaman ilimledir olursun aman.

MİLLETE SELÂM (104)

Ey rüzgâr, ulaştırır bu selâmımı
İlim ezgisinde gezen gönül çelen sevgililere
Sabah olmuş, bak, nur olmuş cihan
Bak, gözün açıp azizim aydınlıklara

Bak ziyalara ve komşulara
Bak azizim ilimle uçuyorlar göklere

Bu zamanda ilmisiz zelil
İlim yolunda babalar olmayınız cimri
Cehalet bir beladır sakınınız
Azizim ilimli ulaşır savlarına

Bak ziyalara ve komşulara
Bak azizim ilimle uçuyorlar göklere

Herkes çabayla muradına erer
İlimle kişide akıl ve şuur olur
Gafil uykuda yaslanarak yatar
Bir nazar eyleyin azizim arkadaşlara

Bak ziyalara ve komşulara
Bak azizim ilimle uçuyorlar göklere

Kim bilir ne zaman uyanık oluruz?
Âh cehalet uykusundan ne zaman uzak oluruz
Ne revâ bize gam müptelâsı
Azizim başımız çok cefalar altında kaldı

Bak ziyalara ve komşulara
Bak azizim ilimle uçuyorlar göklere

Söyle ey rüzgâr millete selâm
Bizde hiç avâm olmasın derim
Genç bir köleyim "Hicrân" ey rüzgâr
İlim alan azizim ulaşır hep neşeye

Bak ziyalara ve komşulara
Bak azizim ilimle uçuyorlar göklere.

MEVLİD-İ NEBEVÎ (105)

Ey Kur'ân ehli bugün peygamberin doğduğu gün
Nurlar dolmuş dünyada, dînimizin başladığı gün
Şâd olunuz, şâd olunuz, şâdlık günümüz bugün
Yâd eyleyiniz, yâd eyleyiniz, şânlı günümüz bugün

Peygamberlik nuru doğdu, âlem nur ile doldu
Yere indi melekler, gökten şuûr ile
Şâd olunuz, şâd olunuz, şâdlık günümüz bugün
Yâd eyleyiniz, yâd eyleyiniz, şânlı günümüz bu

Hak gönderdi dünyaya en şânlı peygamberini
Dünya gözü gördü son zaman rehberini
Şâd olunuz, şâd olunuz, şâdlık günümüz bugün
Yâd eyleyiniz, yâd eyleyiniz, şânlı günümüz bugün

Rametin kaynağı geldi, Muhammed'e salât ve selâm olsun
İhsân deryasının incisi efendimiz Muhammed
Şâd olunuz, şâd olunuz, şâdlık günümüz bugün
Yâd eyleyiniz, yâd eyleyiniz, şânlı günümüz bu

Tâ kıyamete kadar onun dîni geçerlidir

En mükemmel dînlerden daha kâmildir onun dîni
Şâd olunuz, şâd olunuz, şâdlık günümüz bugün
Yâd eyleyiniz, yâd eyleyiniz, şânlı günümüz bugün

Kim ki onun ümmetinden ona uyması lâzım
En şânlı peygamberin değerini bilmesi lâzım
Şâd olunuz, şâd olunuz, şâdlık günümüz bugün
Yâd eyleyiniz, yâd eyleyiniz, şânlı günümüz bugün

“Hicrân” sizden şefaat ister ceza gününde
Suç ve günahtan başka yoktur hediyemiz size
Şâd ol millet, şâd ol millet, şâdlık günümüz bugün
Yâd et millet, yâd et millet, şânlı bayramdır bugün
Şânlı bayramdır bugün, şânlı bayramdır bugün.

AKMA GÖZ YAŞIM (106)

Akma göz yaşım akma yeter ağlaman
Nadanlıktan geliyor bağrının kanı
Kadir Allah Kadir Allah bu ne zamandır
İlimsiz milletin hâli çok kötüdür

İbret gözünü açma zamanı
İlim ve sanat nur saçar dünyaya
Kadir Allah Kadir Allah bu ne zamandır
İlimsiz milletin hâli çok kötüdür

Hangi millet rahat yatarsa keyif ve sefâda
Nadan millet her zaman zor eziyette
Kadir Allah Kadir Allah bu ne zamandır
İlimsiz milletin hâli çok kötüdür

Okumazsa insan olur mu insan?
Her bir işte hayran gözleri yaşlı
Kadir Allah Kadir Allah bu ne zamandır
İlimsiz milletin hâli çok kötüdür

İlim edinenlere bak evler yaparlar
Her bir işin özünü iyi bilirler
Kadir Allah Kadir Allah bu ne zamandır
İlimsiz milletin hâli çok kötüdür

Cahil olsa milletin bütün oğlu evlâdı
O millet dünyada mutluluk görmez
Kadir Allah Kadir Allah bu ne zamandır
İlimsiz milletin hâli çok kötüdür

Ağlama gözüm sana canım acıyor
Özge millet gayret edip mektep açıyor
Kadir Allah Kadir Allah bu ne zamandır
İlimsiz milletin hâli çok kötüdür

Akma “Hicrân” ey gözümün yaşı kırma kalbimi
Tâ ölene dek ilim evinden koparma gönlümü
Kadir Allah Kadir Allah bu ne zamandır
İlimsiz milletin hâli çok kötüdür.

GEREK Mİ VEYA GEREKMEZ Mİ? (107)

Sana millet bugünde ilim ile irfan gerekmez mi?
Cehalet illetine çaba ile derman gerekmez mi?

Oğul ve kızını okutmadan dünyadan geçersin gafil
Karanlık mezarda hayır duasıyla Kur’ân gerekmez mi?

Hüdâ emrini bırakıp hep çeşitli isyanlar ediyorsun
Cennet, Kevser, Dîdâr ile Rıdvân gerekmez mi?

Hayatında hevesle güzellik yolunu ararsın
Fakir ve muhtaçlara hayır ile ihsan gerekmez mi?

Elinden gelse öz dindaşlarına âzâr verirsin
Sende yoktur mürüvvet insaf ile vicdan gerekmez mi?

Süratle çalış dünyada senden başkaları hayır alsın
Ki her bir işte canım yol ile gezmek gerekmez mi?

Ziraat işlerine niçin bizlerde heves yoktur?
Bu dünya ziyneti için bâğ ve bostan gerekmez mi?

Cihanda var mı bizim gibi ilimsiz cahil kalmış millet?
Perişan hâlimize âh ile efgan gerekmez mi?

Ey gönül hâlâ gaflet uykusunun yorganının üzerinde yatarsın
Bilimsiz geçmiş ömrün, yara ile “Hicrân” gerekmez mi?

ÂH BAĞIR KANIM (108)

Anlatsam sizlere gamımı dîvâneler gibi
Millet kalabalığı için pervaneler gibi yansam
Yok bir kişi ki sorsa bu zavallı hâlimi
Beyan etsem hâli viraneler gibi
Âh bağrımın kanı çekişti, canım çekti cefa
İnsanlarda yoktur vefa, keyif ve safa

Kısacası cihanda gönlü açık bende görmedim
İnsân gibi kendi ehline yırtıcı görmedim
Bilgin, dilsiz, cahil ve rezil benzerinden üstündür
Maalesef dürüst âdil ve bilgin görmedim
Âh bağrımın kanı çekişti, canım çekti cefa
İnsanlarda yoktur vefa, keyif ve safa

Herkes kendi faydası için canını verir
Başkalarına dünya kadar zarar gelse pervası yoktur
Güçsüzleri dövüp söver huysuzlanıp
Güçlülere tevâzu ile eğilip durur
Âh bağrımın kanı çekişti, canım çekti cefa
İnsanlarda yoktur vefa, keyif ve safa

Yolcuyken sana dost olup gıybetini eder
Dostun imkân bulsa senin derini soyar
Taşını alır şıkır şıkır elde oynatıp
Tedbir, hile ve tuzak kurup kim bilir neler yapar
Âh bağrımın kanı çekişti, canım çekti cefa
İnsanlarda yoktur vefa, keyif ve safa

Takva libası omzunda zahitliğini satar
Halk önünde ibadet için can atar
Tenhada güzel roller yapıp bizim gönül çelen
Gizlide bir görsen istirahat içinde yatar
Âh bağrımın kanı çekişti, canım çekti cefa
İnsanlarda yoktur vefa, keyif ve safa

Biçarelerin hâline acımaz zengin
Bilginlerin sözünü dinlemez alçak
Hak sözü söyleyeni sevmez halk
“Hicrân” konuşma, söyleme itibarin gider
Âh bağrımın kanı çekişti, canım çekti cefa
İnsanlarda yoktur vefa, keyif ve safa.

MÜSTEZAD (109)

Hasretle her akşam görürüm uykudan azat
ya Rab bu ne iş?
Tâ sabaha kadar kıvranırım tıpkı yılan uyuşukluğu gibi
bilmem bu ne sır?
Yanıp, yakılıp gâh kalkıp gâh otururum
gamlara batarım
Tutuşup yanarım her gece pervane gibi zârım
zavallı ve hatırsızım
Gittikçe beni kuşatır o boş hayal

Tanrıma münacat
Bu dert, elemler uykuyu uykusuz eder
çok kaygım var
Kanlar yutarım hayal uykumdan, utandım
canımdan usandım
Yalan ulemalardan çok rahatsız olmuşum
şeytan gibi düzenbaz
İnsaf ile vicdandan uzak gönlü karalar
o sofu görünenler
Kâfir ilân etmek için mührü yanında hazır
tespih sanır hileci
Öz nefsi üçün başkaları kurban ederken
nerde Kur'ân'ın kardeşlik sözü?
Dînden haberi yok, o kendini dindâr sanır
başka mümini cinli
Hazır hayat doğruluğun hediyesi olsun
saptıranlar yok olsun
Biz ne zaman kendi suçumuza oluruz ikrâr
hâlâ inkâr
Kısacası hak ve doğruluk ehli bulunur mu?
Ya da doğar mı?
"Hicrân"ların hâlinden Allah haberdar
Hakk'ın kendisi haberdar.

FELEK BİZE NELER YAPTI? (110)

Yaslı felek göz yaşımızı kana döndürdü
Mürüvvetsizliğiyle bağrımızı kebaba döndürdü

Bu vatan toprağını gam hâne etti bize hep
Başkalara geçinme yolunu kolay kıldı

Fünûn ve ilimden zalim felek bizi döndürüp
Bütün zamanımızı hayır ile ihsana döndürdü

Şikâyet etsem caizdir bu topalın dönmesinden ki
Hayat ömrümüzü sefil ve perişanlığa döndürdü

Neler yaptı bize dünyada pervasız hileci felek
Rahat yaşamımızı âh ile ıstıraba döndürdü

Bizde ne ilme rağbet var ne de fünûne heves
Huzur ve rahatımızı hasret ve özleme döndürdü

Fakirliğe düşürdü aşımızda kalmadı lezzet

Pilav ve nârınlarımız[881] küflenmiş ekmeğe döndürdü

Tembellik derdine gerçekten bizi müptelâ etti
Selâmet ve sağlığımızı devâsı bulunmayan dermana döndürdü

Bize âzâr vermekten sakınmaz mı, acımaz mı?
Umut ve arzumuzu daima “Hicrâna” döndürdü.

GÜL TARİFİ (111)

Dikenin elinden bağrı kan olmuş kana boyanmış gül
Gonca bağrını yırtıp ıstırap ile haykırır efsâne gül

Elin güle olan rağbeti çektiği azâbından gelir
O dikenden dolayı yanmış yakıcı ateşli gül

Yüzdeki beni zalim dikenin yarası değildir
Gece gündüz gam yarasıyla hep kıvranır gül

Güle gül der mi ki kişi gülün dikeni olmazsa?
Onun için lâyık olmuş izzet ve ihsana gül

Sabah vaktinde yüzlerinden dalgalanan şebnem değildir
Diken zulmünden göz yaşı döker kıymetli gül

Kim cahil birisiyle arkadaş olursa zahmet çeker
Mürüvvetsiz dikenin elinden her yandan kıvranır gül

Eğer rüzgâr sallarsa gülün hoş kokusu çıkar
Bağrına batan dikenlerden inlemeye başlar gül

Neylesin biçare gül batmış vücûduna diken
Yarasına merhem üçün yaprağına sarılır gül

Kalbindeki kaygılarını gördünüz mü? Zaferan gibidir
Yırtıp gurbet yakasını gösterir insana gül

Kıymetini bilmez kişiler gül yüzünü soldurur
Düşmesin cahil eline geçmesin nadana gül

Kısacası biçare gül âvâre gül düşkün gül
Sonunda solacak yüzü gam sebebiyle “Hicrâna” gül.

HİCRÂN BÜLBÜL (112)

[881] Etten yapılan bir çeşit yemek.

Bahar olsa hicrân gecesi her zaman zâr olur bülbül
Gülünün aşkında feryâdı hoş sözlü olur bülbül

Can veren nidası goncasının kalbini yırtar
Sevgi sâyesinde canından bıkar bülbül

Tanrıdan başka yoktur biçarenin sırlarını bilen
Ayrılıktan ağlayarak inler, hasta olur bülbül

Yemeyi içmeyi tamamıyla unutur yârdan başka
Tutar orucu ki daim geçer iftar yapmaz bülbül

Sonsuz yasından, kimsesizliğinden âh ağlar
Ondan umudunu kesip, gam umuduna yâr olur bülbül

Niçin gama giriftar oldu bülbül? Bağrı kan oldu?
Cezası gül isteyip, gül bahçesine düşkün olur bülbül

Vatandan, evden yoktur onun zerre kadar pervası
Perişan dîvâne olup sersemler bülbül

Ne zaman gülü koparıp satmak için bent eylese çiçekçi
Avcı eline düşüp bülbül, pazarda talipleri çıkar

Güle arkadaş olurum diye kendini tuzağa düşürür
Çehresini görmek için canını fedâ eder bülbül

Gece gündüz kafeste âh gül diye feryat eder
Aman vermez ona zalim kafes, kırılır bülbül

Taaccüp, acımaz, feryâdına yetişmiyor hiç kimse
Bu “Hicrân”lığda daim gamla tasalanır bülbül.

CÂHİL NE BİLİR? (113)

Cahil bilmez cihanda dünya lezzeti nedir
Belki bilmez anlamaz dünya nedir âhiret nedir

Âh feryat ve inleyişle incitir kendini
Bilmiyor ki dünyada boşuna kavga etmek nedir

Fakir gurbetten şikâyet eder çaba göstermeden
Dilenir başkalarından tokgözlülük nedir bilmez

Tertip nedir bilmez her işi yapar zarar eder
Alıp satış, ticaret, bilmez ticaret nedir

İlimsiz büyüdüğünden ilmin kıymetini bilmez
Hat nedir, yazmak nedir, bilmek nedir, imlâ nedir

Hor, zavallı olur her zaman başkalarına köle olur
Mihnet ve gam alevinde gece gündüz pervanedir

Külfeti günden güne artar hiç rahatı olmaz
Kaygı, hasret aşına yanar, kıvranır

Meclis ve sohbette olursa kafaları şişirir sözleri
Gâye ve maksattan yoksun sözleri efsânedir

Kötü birisi asla iyileşmez nasihat etsen
Cehalet kavgasıyla mağrur, akıldan yoksundur

Can nedir, cânân nedir, bilmez fayda ve zararını
Şaşkınlık vadisinde bilmez gamı, gelecek nedir

Eğer cehalet basit cehalet ise devâsı vardır
Kalırsa eğer katmerli cehalette kalbi dîvânedir

Kısacası cahil gam ve sıkıntıdan kurtulamaz
Bilmez rahat nedir, hasret nedir, “Hicrân” nedir.

SAÂDET ŞUNDADIR (114)

Molla isen tekrar et
Çiftçi isen toprak sür
Her işte gayret lâzım şimdide

KORO

İlme çaba göster, gayret et altınım saâdet bundadır
Bahçen varsa meyve yetiştir
Oğlun varsa molla et
Bütün ilimleri bilmek lâzım şimdide

KORO

İlme çaba göster, gayret et altınım saâdet bundadır
Bahçenin etrafı şeftali
Bilen yazar defterine
Cehaletten kaçmak lâzım şimdide

KORO

İlme çaba göster, gayret et altınım saâdet bundadır

Okuyan hoş baht olur
Cahilin işi zor olur
Okumak, bilmek lâzım şimdide

KORO

İlme çaba göster, gayret et altınım saâdet bundadır
Müslüman'dır ismimiz
Okuma yazma bilmemiz
Bilmek, öğrenmek lâzım şimdide

KORO

İlme çaba göster, gayret et altınım saâdet bundadır
Herkes ulaştı maksûduna
Biz de birlikte gidelim
İyi düşünmek lâzım şimdide

KORO

İlme çaba göster, gayret et altınım saâdet bundadır
İlim ve hüner üstünde
Cahil ayak altında
Cehaleti terk etmek lâzım şimdide

KORO

İlme çaba göster, gayret et altınım saâdet bundadır
Okuyunuz oğlanlarım
Gitsin kalpten gamlarım
İlme girişmek lâzım şimdide

KORO

İlme çaba göster, gayret et altınım saâdet bundadır
Gayrılar âlem, biz nadan
Var mı bizim gibi "Hicrân"?
Himmet ve gayret lâzım şimdide

KORO

İlme çaba göster, gayret et altınım saâdet bundadır.

CEHALET (115)

Sebep nedir ilim evine girmeyiz
Bize ne oldu ilmin kıymetini iyi bilmeyiz

Okusak da yarı bırakırız bitirmeyiz
Nerde yüksek tahsil gören millet bilgini?
Âh bunca cehalet olmaz, olmaz, olmaz
Böyle tembellik olmaz, olmaz, olmaz[882]

Herkesin canından da aziz çocuğu vardır
Sevgilisi, gözünün akı ve karası
Şirin, değerli, ciğerinin parçası
Evlâdını okutmaz anne ve babası
Âh bunca cehalet olmaz, olmaz, olmaz
Böyle tembellik olmaz, olmaz, olmaz

Gönüllerde yerleşmiş kin ve adavet
İlme yoktur bizde çalışmakla gayret
Hor olmuş hakir olmuş biçare millet
Nerde bilgini, yoktur kılavuzu
Âh bunca cehalet olmaz, olmaz, olmaz
Böyle tembellik olmaz, olmaz, olmaz

Bizim işimiz çok kötü oldu
Gönüller perişan, bağır kan oldu
Millet bahçesinin gülleri soldı
Kalmadı dânâsı güzel gülleri
Âh bunca cehalet olmaz, olmaz, olmaz
Böyle tembellik olmaz, olmaz, olmaz

Gaflette yatarız geçer zamanlar
Zaman vermez bize sonra amanlar
Cehalet ateşiyle kavrulur canlar
Nerde ilme rağbet millet evlâdı
Âh bunca cehalet olmaz, olmaz, olmaz
Böyle tembellik olmaz, olmaz, olmaz

Bizde gayret yok, yoktur himmet
Alış veriş, ticaret, hüner ve sanat
Ziraat ve iktisattan mahrûmuz
Bütün milletlerin yoksulu olduk
Âh bunca cehalet olmaz, olmaz, olmaz
Böyle tembellik olmaz, olmaz, olmaz

İşler tamamen âvârelik ve perişanlıktır
Evimizi yıktı nadanlık
İlimsizlik âh hicrânlık Hicrânlık
Kalmadı milletin ruh ve ziyası
Âh bunca cehalet olmaz, olmaz, olmaz

[882] Bu beyit, Keşkük'te "Millet Levhâsı" başlığıyla yazılmış şiirden alınıp yazılmıştır.

Böyle tembellik olmaz, olmaz, olmaz.

CEHLDEN NEFRET (116)

İlim nuruyla cihan güzellleşti bugün
İlim ve sanat elde edenler mutludur cihanda
Cahil ve nadan kurtulmaz dert ve gamdan her zaman
Aman yâ Rab cehalet külfetinden aman

İlimliler önünde ilimsiz olur mahcup
İlimli izzette olur, ilimsizler hor ve hakir
Cahil ve nadanların göz yaşı sel gibi akar
Aman yâ Rab cehalet külfetinden aman

İrfân ehli nerde olursa izzet ve rahattadır
Okuyan bilen kişiler şân ile şevkettedir
Cahil ve nadan her zaman külfet ve mihnettedir
Aman yâ Rab cehalet külfetinden aman

İrfân sahibi dünyada gamsız hayat yaşar
Cehaletten kurtulmak ilimle mümkündür ancak
Cehalet vadisinde yatmak utanç üstüne utanç
Aman yâ Rab cehalet külfetinden aman

İlim her zaman çalışarak kazanmanın ve geçinmenin keseridir
İlim olan yerde kurur gaflet ve cehaletin kökü
İlimsizlerde olur mu milletin endişesi?
Aman yâ Rab cehalet külfetinden aman

Kısacası ilim olmazsa dünyada gün görmek ağır
Milletim ahvâline “Hicrân” olup yanar bağrım
Çaba ve gayret olmazsa ilim gökten mi yağar?
Aman yâ Rab cehalet külfetinden aman.

GAMLI SÖZ (117)

Herkese yabancıysa, bana hep sevgilidir gam
Gam sırları her yerde gece gündüz arkadaşım

Şâdlığını ne yapıyım yoktur vefası hiçbir zaman
Her yerde benimle beraberdir dost ve arkadaştır gam

Öyle âdet edinmiş ki bir an bile ayrılmıyor
Başkaları incitse de, beni incitmez gam

Gamın başına gelse gam kaygılarını söyler bana

Gam evini gam rüzgârı mı aydınlatır?

Dünya bahçesinde kimse gamdan kurtulamaz
Her koyu gülün cisminde dizilmiş gam dikenleri

Âlim ve cahil, fakir, şâh ve gedâ beraberdir
Olana olduğu kadar, olmayana olmadığı kadar vardır gam

Kısacası dünyada gamsız olmaz her canlı
Herkesin başında vardır bin tümen gizli gam

Hiçbir edip ve ferâsetliler gamdan uzak değildir
İstemezsen de gamı o, seni ister

Bir an bile benden ayrılığa rızası yoktur onun
Gitse de hemen tekrar döner yanıma gam

Öyle yakar ki ateşler gibi yakmaz kişiyi
Cehennem ateşi gibi kemiğin içine işler gam

Sözlerim sizi “Hicrân” etmesin diye korkarım
Çünkü sabah akşam kederlenir bana gam.

CİĞER SÖZ (118)

Dertli kalbimden her zaman hicrân yarası çıkar
Canım cismimden çıksa gönlümden hasretim çıkar

Yanmış göğsümü tabip eğer yarıp baksa
Şüphesiz siyah bağrımdan kalemliğim çıkar

İnsanların sövmelerine hedef olmuş hicrân gönlüm
Her cerahat yerinden bir âh ve iniltim çıkar

Yakınlık gösterir yanımda yüz hile ile
Tanıdık zannettiğim biri düşmanım çıkar

Hançerinden kalbimde birçok yara ortaya çıkmış
Hicrân olan gönlümden söz yerine sızarak kanım çıkar

Ey edipler yazdıklarımı iyice araştırın
Satırlarda kara değil ağlayan gözüm çıkar

Sayfalarda hâlimin hattı yazılmış
Her perişan cümleden perişan hâlim çıkar

Eğer daimî hayatım tenimle vedalaşırsa
Kalpteki kaygılarımdan yanmış canım çıkar

Ey zahit senin gibi cennet isteyip tespih çekmem
Kalpten, yüz ve dilimden Rahman'ımın zikri çıkar

İstese herkes benden "Hicrân"lığıma delil
Kalp sayfalarına yazılmış bir yığın ispatım çıkar.

MÜNÂCAT (119)

Ya Rab merhamet et bize, inayet et
Senden başka milletin himayecisi yoktur

Bilimsiz, hasta olup, gam belasına düştük
Derdimiz evlâdımıza bulaşabilir

Fakir, hor, gönül düşünceleri zayıf
Sonunda cahillikle canımızı kaybettik

Her derdin bir devâsı, her gamın bir sonu olsa
Ya Rab bu cehalet derdinin olur mu sonu?

Bize yerleşti akıl almaz hurafeler
Kimden bize erişti yalan hikâyeler?

Yok yerden kusur uydurur bizim allâme ve mollalar
Müslüman'ın küfrüne bulurlar rivâyeti

Ya Rab bu mâcerâlara "Hicrân" olur gönül
Senden başkaya şikâyet eylemek olmaz.

KARS FELÂKETZEDELERİNİN HÂLİ (120)

Ardahan ve Kars başına ansızın geldi bela
Bağrışıp genç ve yaşlı feryat edip der aman
Kimsesiz kalmış yetimler ağlayarak ister aş ve ekmek
Hangi vicdan sahibi takat eder bu hâle bir an?
Hep viran oldu Kars ve Ardahan
Hâne viran, ağlayan çocuk, in yaptı baykuş

Nice anneler canından tatlı çocuğundan cüda
Oğul ayrıldı babadan, kız annesinden cüda
Nice kız ve kadınlar iffet hayâsından cüda
Hepsi aç, çıplak, zevk ve rahatından cüda
Hep viran oldu Kars ve Ardahan
Hâne viran, ağlayan çocuk, in yaptı baykuş

Yetişmedi zalim felek biçareler imdadına
Merhamet etmedi insan ve melek feryadına
Çok Müslümanlar fedâ oldu ecel avcısına
Bize vâciptir yardım etmek bunların evlâdına
Hep viran oldu Kars ve Ardahan
Hâne viran, ağlayan çocuk, in yaptı baykuş

Kaç gün evvel zengin bir aile sefil oldu
Mal, dünya, mülk, eşya hepsi hayrat oldu
Parça ekmek isteyerek eğer boynunu bugün hor ve hakir
İmdât vaktidir ey vatan ehli verin olmayın cimri
Hep viran oldu Kars ve Ardahan
Hâne viran, ağlayan çocuk, in yaptı baykuş

Ey mürüvvet ehli imdat ve ihsan vaktidir
Âh ekmek diye can atanlara iyilik vaktidir
Kimsesiz kız ve delikanlılara mürüvvet vaktidir
Çabuk yetişin feryâdına en son zaruret vaktidir
Hep viran oldu Kars ve Ardahan
Hâne viran, ağlayan çocuk, in yaptı baykuş

Bu yazıklar hâline hangi Müslüman ağlamaz?
Bu belalar sahnesini gördüğünde kim kan ağlamaz?
Bu musibet yarasında hangi Kur'ân ehli ağlamaz?
Bunca iman ehli kurban, hangi Hicrân ağlamaz?
Hep viran oldu Kars ve Ardahan
Hâne viran, ağlayan çocuk, in yaptı baykuş.

KENDİ AHVÂLİMİZDEN (121)

Bu Türkistan'da güzel kır ve dere çok
Bitki dolu toprağı geniş, güzel yer çok
Sığır, koyun, at, deve ve tay çok
Kımız, kaymak, yoğurt, et ve yağ çok
Bizim Taşkent ilinde para çok
Hesabını bilmeyen terbiyesiz zengin çok

Parasını harcar toy ve cenazeye
Varı yoğu gider bedavaya
Okumak isterse çocuğu para vermez
Devâ var mı? Bu devâsız derde
Bizim Taşkent ilinde para çok
Hesabını bilmeyen terbiyesiz zengin çok

Hevâ için borçlanıp hüngür hüngür ağlar
Ekilmemiş tarlası susuz çöl gibi ağlar

Gülistan bağlarında dikenler ağlar
Bilimsizlerin işi müşküldür hep ağlar
Bizim Taşkent ilinde para çok
Hesabını bilmeyen terbiyesiz zengin çok

Kıyamaz maarif yoluna tek kuruşunu
Bu Türkistan ilinin âdeti böyledir
Bu hayat ve yaşayış başına beladır
Bilen bilmeyeni kendine köle yapar
Bizim Taşkent ilinde para çok
Hesabını bilmeyen terbiyesiz zengin çok

Harcamaktan kaçar rüzgâr gibi uğuldayıp
Gelmeye devam etse yığınlar her taraftan şırıldayıp
Kaybolmasın tek kuruşu fırıldayıp
Gider hiç olmasın, hep gelir gelsin vızıldayıp
Bizim Taşkent ilinde para çok
Hesabını bilmeyen terbiyesiz zengin çok

Yetim, dul ve biçareleri
Gönlünü şâd eylemez çâresizleri
Ancak sâde olanları kovun derler
Azarlarlar bilgili insanları
Bizim Taşkent ilinde para çok
Hesabını bilmeyen terbiyesiz zengin çok

Kavak yaprağı gibi titrer bizim halk
Kaçar koyun gibi yeniliklerden bizim halk
İlimsiz, terbiyesiz, cahildir bizim halk
Yüreksizlikle “Hicrân”dır bizim halk
Bizim Taşkent ilinde para çok
Hesabını bilmeyen terbiyesiz zengin çok.

MEKTEP ÇOCUĞU (122)

Bir gün şirin çocuk hareket etmiş
Versin Allah ömrüne bereket

Çantasını boynuna asmış
Mektebine doğru adım atmış

Yolda bir ortağı ona rastlamış
Oynaması için çok ısrar etmiş

Gel bugün gitme mektebine demiş
Aldayarak ekmeğinin birazını yemiş

Gel birader bugünlük oynayalım
Büyük suları boylayalım

Ortağına cevabını vermiş
Söz ile iyice cezasını vermiş

Ben senin gibi ahmak değilim
Aklım oynayıp gülmekte değildir

Oynamak istersem oynarım musait olduğumda
Anneme ve babama hizmet edip

Mektebe gidip ders çalışırım
Okumasam senin gibi çoban kalırım

Yürü sen de gel benimle mektebe
Çok hevesli olma lâfa

Doğru yola çekmiş yoldaşını dil ile
Mektebe mâil eylemiş onu

Ortağının sözüne kulak vermiş
Adım atmışlar onlar eğitim yoluna

İkisi birlikte molla olmuşlar
İkisi de okur yazar olmuşlar

İyililer iyiliğe çekerler
Kötü ortak yakandan yakalar.

VATAN (123)

Senin ismin bu dünyada mukaddestir
Kim ki senin kadrin bilmez aklı yoktur

Senin duygun yüreklere sevdâ salır
Senin derdin başka dertleri çekip alır

Yerin, suyun bizi doyurur
Semiz semiz koyunlarını kestirir

Elma, nar, incir, üzüm meyvelerin
At, öküz, keçi, teke, develerin

Hepsi hizmet eder bizim için
Bunların her biri nimetdir

Senden doğup, büyüyüp, geri dönüp
Yine sana gireceğiz bağrın yarıp

Anamızsın sen bizim müşfik anamız
Gezi dolaşıp yaşayacağımız hânemiz

Seni satmak mümkün müdür bir düşün
Dilin varsa hasretlerin doğru söyle

Biz seni satmadan önce feryat ederdin
Sattıktan sonra niçin bize darılırsın

Suç bizdedir seni sağıp ememedik
Yemiş verip yem yerine yem almadık

Bilemedik kökündeki hazineyi
Biz bilmiyormuşuz terazimizin telini

Sata sata kalacağız gama batıp
Baykuş gibi viranede yatıp yatıp

Seni satıp paraya çevirirız kaybolur
Bir yıldan sonra baharın sahiplenir

Terbiyesiz ilimsizlik cezasıdır
Cehaletin başa salan azadır

Gam seli önce hızla gelmez
Barajını sağlamlaştırmayan Hicrân olur.

HİCRÂN SÖZÜ (124)

Doğup büyüdüm bu vatanda
Vatanınım benzeri yoktur cihanda

Toprakları bitkilidir
Manzarası bolluk ve mülktür

Bir tarafta dağları var
Meyvesi bol bağları var

Dağlarından maden ocakları çıkar
Yerlerinden taneler çıkar

Sularının temeli tatlıdır
Meyvesi şeker ve tatlıdır

Bağlarıdır şirin şerbet
İncir, üzüm, nar, armut

Ağaçları çıkar yaygı gibi
Göğe doğru yükselerek

Havası hoş mutedil
Çölleri var taşlı kumlu

Taşkent değil taştan şekerdir
Taşları parça şekerdir

Çalışana hazinedir
Tembel için sıkıntıdır

Gece gündüz feryat eder
Çalışanı dört gözle bekler

Geçer günler geçer zaman
Ey vatanım olma “Hicrân”

Ben gitsem de sen ol aman
Aman vatan, vatan aman.

NAMAZ (125)

Tanrının fermanıdır bize namaz
Dînimizin temelidir bize namaz

Hem erkek hem kadına
Günde beş vakit farzdır namaz

Kalbimizden kaygıları yok eder
Lokman hikmetidir bize namaz

Cehil, gaflet ateşini söndürür
Hayat suyunun Kevser’idir bize namaz

Farksızdır şâh ve gedâ safta durur
Hürriyet meydanıdır bize namaz

Her koyu müminin kılması lâzım
Kur’ân’ın buyruğudur bize namaz

Terk edenler günahkâr olur
Namazın kılınması lâzımdır

Dünya ve âhirette ululuk ve şereftir
Rahman olan Hakk'ın lütfüdür bize namaz

Namazsızlar rahat yüzünü görmezler
İki dünya için lâzımdır bize namaz.

ORUÇ (126)

İmsak, mübarek münevverdir
Farz etti seni bize Tebârek

İnsana şeref verir gelişin
Sen umûmu şâd edensin

Bütün ayların serverisin
Seninle gönül ve can münevver olur

Tarif eder seni melekler
Tebrik eder yer ve felekler

Ey cömertliği toplayan ihsan lütfüsün
Ey Rahman'ın feyzinin nurunun kaynağı

Sende vardır o ilâhî rahmet
Affolunur bendenin günahı

Hakk, lütfünü sende izhar eyler
İhsanlı keremli bahşişin vardır

Mescitler halâyıkla dolar
Tanrının ibadetine lâyık

Müminler Tanrı'ya secde ederler
Başını eğer bütün bendeler

Her kimde ibadete heves varsa
O gönülde sevinç ve şâdlık çok olur

Şevketinin ünü ayrıcalıktır
Senden güzel dilek istenir

Sevinmeyeyim mi? Oruçlular
Rahmet aşkı bu ayda parlar

Tanrı'nın ihsanısın ey şerefli ay
Biçareyi sende şâd eder zengin

Yüzlerce defa şükür Muhammed ümmetine
Tanrı'nın rahmetine lâyıktır

Eğer bir Müslüman oruç tutmazsa
Günahkâr olur "Hicrân".

ZEKÂT (127)

Hüdâ emrini tutunuz ey ganîler
Kulak salmaz nasihate alçaklar

Vermiş mal ve dünya size Rahman
Elden geleni kadar eyleyin ihsan

Zekâtını verin biçarelere
Garîp, muhtaç ve âvârelere

Bu işi hileye çevirmeyin asla
Hüdâ'yı kandırmaya kalkmayın asla

Biriken malınızı çürükten pâk edin
Yakanız mahşer gününde yırtılmasın

Fakirlerin hissesinden sakının
Kârûn kıssasından âgâh olun

Verenleri Hüdâ sever
Her kes ektiğini biçer

Süleyman'ın yanına giren her insan
Boş elle çıkmak hoşuma gitmez dermiş

Veriniz Hüdâ'nın verdiğinden
Veren el üstün olur alanından

Hüdâ'nın emrine eyleyin itaat
Sahâvet eyleyin gücünüz nispetinde

İyiliğin karşılığı ancak ve ancak iyiliktir
Ceza vaktinde olmayın zâr "Hicrân".

HAC (128)

Bugün Hüdâ'nın evi ümmet topluluğuyla süslenmiştir
Azizdir, mükerremdir, mukaddestir en muazzamdır

Bütün dünya Müslümânlarının kurban bayramı olur

Bütün İslâm halklarının o gün şûrâları olur

Bize hacdan murat Hakk'a ümmeti toplamaktır
"Cemaat feyzin rahmetidir" dediler peygamber

Bugün kurban keserler Hakk'ın rızasını dileyerek İslâm
Hüdâ'nın emrini yerine getirip kulluk eder has isimler

Fakirler ikram edilirler, her yerde hayır ve ihsan cârîdir
Garip, zavallı, miskîn yetimler şâd ile handân

Müslümanların feryâdı gaflet ve cehaletle perişandır
Amel yok, ilim yok, birliktelik yok, isyankârlık

Tuhaf, ihsana muhtaç bir avuç mecruh olmuşuz
Maariften ayrılılarak ruhsuzluğa lâyık olmuşuz

Dilek elini açıp bir dua eyleyin Müslümanlar
Bugün gam sahrasında perişanlığa sürünenler olduk

Garip ümmet, fakir millet, vatan evlâdı gurbette
Yok oldu mayamız, yoktur kesbimiz, mihnet derdindeyiz

Fünûnda toplanmak, ilim tahsili için mîzan açıldı
Hesabını veremeyip biz fakat imâleden[883] "Hicrân"ız.

İLKBAHAR (129)

İlkbahar olursa güler çimenler
Yaprak açar güller gonca ağızlar
Kuşlar uçuşur ötüşür çimende
Bağ, bostan, dağ, sahra ve ormanda

Yaylalarda kuzucuklar meler
Sesleri yürekleri yaralar
Her taraftan şırıldayarak su akar
Şırıldayan sesi kulağa hoş gelir

Rüzgâr sallar gülleri hışır hışır
Gül sallanıp seyreder bülbülleri
Her nefeste şâdlık eseri görülür
Masmavi olan otlar biçilir

Ekinciler çeşit çeşit tohumlar ekerler
Tohumlarını yeri sürüp dikerler

[883] 'İmâle-işçilere ödenen gündelik ücret.

Tembeller bunlar geçer diye yatarlar
Kış gününde at ve cüppesini satarlar

Çok çalışan çok kazanır az çalışan az
Kış gününde rahat olur yazın çalışan
Elbette herkes ektiğini biçecektir
Ekmeyenler özgelere muhtaç olacaktır

Gelin biz de ekmeye başlayalım
İmtihanda ektiğimizi biçelim
Kim ki ilkbaharı boş geçirirse
Yaz geldiğinde, Hicrân olur, Tanrı ondan bîzâr olur.

YAZ (130)

Yazda pişer ekin ve meyveler
Şâd olur inleyen yetim ve dullar
Nereye gidersen herkes şenliktedir
Hendelek[884], karpuz ve kavun dilimlidir

Yer güneşe yakın olup nur alır
Yere muhabbetli ziyasını salır
Herkes kendi nefsi için çalışır
Çalışmayan kışın ne yiyip içer

Bağları bostanları rengârenk
Meyvesi ve güllerine bir bakın
Gülleri, bülbülleri vardır bağların
Koyunları, kuzuları vardır dağların

Süt, kaymak, kımızlar boldur
Sular akar derelerin arasından şarıl şarıl
Bir tarafta ekinci harmancılar
Bir tarafta orakçı çapacılar

Gayretliler zamanında hazırlık yapar
Ter döküp çalışırlar bu kısa günde
Tembeller yazın gezerler gümbür gümbür
Kış geldiğinde gözleri dikilip kalır.

GÜZ (131)

Güz günleri gözlere nâhoş görünür
Yaprağı sanki safran gibi görünür
Meyve yerine bağ ve bostanda

[884] Bir kavun çeşitidir.

Kurumuş hışırtılı güz görünür

Gül yerine diken ile sararmış ot
Bülbül yerine saksağan görünür
Âdem atanın cenneti gibi gider
Irmakları soğuk yılan gibi görünür

Yazı gördün güzü de göreceksin
Şâdlığın ardından feryat görünür
Her insan kâr etmez her zaman
Faydanın ardından ziyan görünür

Ağlayan şâd olur gülen ağlar
Her dakika ayrı bir zaman olarak görünür
Dönüp dolaşıp geçer bu zaman
Evvel giden kötü görünür

Kış gelir başına kılıcını kaldırıp
Kalkanın pamuktan olan cüppen görünür
Yazın çalışmadın sen ey tembel
Toplamadın tahıl, yem ve saman görünür

Gözlerin dikilir yiyene bakıp
İşçinin önünde aş ve ekmek görünür
Yaz gözüm yaz mektubunu tez tez yaz
Yaz aman, güz aman, aman görünür.

KIŞ (132)

Gelse kış soğuk olsa herkeste ölçüsünce var
Yok olana yok kadar var olana oldukça var

Zenginler yağlı pilavı rahatta gamsız yemez
Fakirler aç ve çıplak zahmet çeken nice var

Yerlere düşen kırağı, ağaçlardaki çiğ
Yazın yeşeren nice sebzelik ve gülzâr var

Kış gününde ıslak odunun acısı
Yaz günün birçok hoş kokusu var

Soğuğun şiddetinden donmuş buza bakın
Zenginlerin sırlı aynalı salonu kadar var

Herkes evinde toplanmış, kar yığınlarına bakın
Un satan buğdaycıların depoladığı ambar kadar var

Siz ağaçtaki ak ve karalara bir bakın
Mollaların başını saran sarığı kadar var

Bir tarafta titreyen dilenciye bir bakın
Gözlerinin yaşı ırmakların gizliliğe kadar var

Bu soğuk acımaz dul yetimlerin hâline
Kim koşar feryâdına bu hâlin zorlukları var

Gördünüz mü güzel kuşları kovar kendi mülkünden
Altı ay sürgünde olan canlının bezdiği kadar var

Kısacası kış, varlıklıyı doyurur, yoksulları “Hicrân” eder
Bu soğuğun zulmü zalimlerin işleri kadar var.

ALLAHÜ-TEÂLÂ’NİN KUDRETİ (133)

Kadir Allah kadir Allah dağı yarattı
Dağın içerisi karanlık diye ayı yarattı
Yaylalarda otlar hayvan sürüleri
Boranlardan korunsun diye dereleri yarattı

Koyun, kuzu, deve, sığır otlar dağlarda
Binmek için at ve eşek tayı yarattı
Karlar eriyip akar sular şırıl şırıl
Şelâlesi manzaralı yerleri yarattı

Bahçe ve taşların havası güzel ve musaffadır
Şehirlerin toprağı çok, çamuru yarattı
Fakiri muhtaç etti bir parça ekmeğe
Şatafatlı toylar yapsın diye zengini yarattı

Fakirler sulı çorba içerler
Yağlı pilavı zengin yesin diye zengini yarattı
Biçareler mezar gibi virane dar evlerde yaşarlar
Zenginlerin evleri için manzaralı yerler yarattı

Bu dünyaya gelen herkes “Hicrân” olur
Tanrım her işin sonunda eyvâhı yarattı.

MEKTEB (134)

Firdevs cennetidir mektep, nadanlara candır mektep
Kadrini bilen için sığınılacak bir yerdir mektep
Gönlün ışığı mektep, ruhun fişeğidir mektep
İlim ve edep öğretir, bilgilendiricidir mektep

Cahillere gamdır mektep, tembellere azdır mektep
Hoşbaht kişilere gerçek canlı ruhtur mektep
Kim ki okur mektepte, yoldaşı olsa mektep
Ne büyük saâdettir, ey zaman ehli mektep

Dînin azığı mektep, ruhun azığı mektep
Millet çocuklarına aş ile ekmektir mektep
Kim ki okumaz, girmez, bakmaz mektebe
Bu kişilerden feryat ve figan eder mektep

Cânım okunuz mektepte, var ve yokunuz mekteptir
Sizler için evlâdım bağ ve gülistandır mektep
Fen incisinin kaynağı, en iyi çimendir mektep
Edepsize ahlâk almaya kândır mektep

Güllerin güldestesi, sümbül ve güldür mektep
Bülbül gibi tâlibe dünyanın gül bahçesidir mektep
Mektep millî evimiz, cüppe ve toyumuzdur.
Talim evidir "Hicrân" en güzel mekândır mektep.

DAĞLARDAN BİR MANZARA (135)

Türkistan'ın dağları maden ocağklarıyla doluymuş
İçi ve dışı tamamen aş ve ekmek imiş
Cahillikten bizler bunları taş derdik
Gümüş altın içinde gizliymiş

Zırh, ……[885]
Dağ içinde taş gibi sertleşmiş
Petrol, kömür, pamuk ve sabun
Kurşun, kalay ve demirler bolmuş

Avrupa, madenleri koklayarak bulur
Maalesef biz fen ilmini bir kenara atmışız
Zer kadrini zerger bilir dedikleri gibi
Biz nadan gam çamuruna batmışız

Bize dünya ilmi gerekmez diye
Dünya ve âhireti satmışmışız
Gece gündüz bizler dert ve mihnette
İlimle Avrupalı bahtlı imiş

Ekmeğimizi onlar yapıp verirler
Biz ise çok ferâsetsiz nadanmışız
Onlar fakat ilme gayret ederler

[885] Bu mısradaki kelimeler orijinal metinde okunamamıştır.

Onlar da, bizler de, insanmışız

Her milletin terakkisi ilimledir
Nadan halkın göz yaşı mercanmış
Okumayan millet cahil olur
Şimdiki zamanda “Hicrân” imiş.

BİÇARE İHTİYAR (136)

Bir fakirim günüm geçer güç ile
İşim yoktur et, yağ ve kara biber ile

Odun satıp zar zor azık edinirim
İçimden geçeni kendim bilirim

Kimse âgâh değildir zayıf hâlimden
Pişmanım ben cahilce işimden

Soğuk sahra demeden gece gündüz çalışırım
Mihnet ve meşakkatte sert ekmek dişlerim

Gece gündüz yoktur rahatım
Rahatım az çoktur külfetim

Bilmem bu mihnetler nerden yapıştı
Nereye gitsem kaygı ve gamlar beni buldular

Âlimleri görüyorum daim rahatta
Cahil kalmışım ben çâresiz mihnette

Gençliğimde babam okutmuş olsaydı
Âlim olup kalbim nur ile dolsaydı

Kara günler gelmezdi başıma
Eziyet ve mihnet gelmezdi başıma

Kara bahtım ibret gözümü açtı
“Hicrân” olur kim ki okumaktan kaçarsa

Bunun için okutuyorum Ahmet’i
Ahmet okur ben öldükten sonra rahmeti.

ÇOCUK İLE GÜL (137)

Bir çocuk yaz günlerinin birinde bir bahçede
Gönlü hoş gezip dolaşıyormuş

Bahçede açılmış bir gülü görmüş
Itır gibi kokusu saçılıp çıkıyormuş

Gülü koparmak için elini uzatmış
Koparıp koklamaya kalkışmış

Gül dalını eğmiş o oyuncu bülbül
Gülün dikeninin olmadığını düşünmüşmüş

Nazik eline batmış gül dikeni
Elini kanatmış tıpkı gül rengi gibi

Güle bakmış gülüp tebessümle
Sende yokmuş hiç şefkat ve acıma

Kalbinde gizlemişsin keskin neşteri
Zulüm değimli? Bu işin ey gül

Konmasın mı dalına hiç bülbül?
Korkmuyor musun Allah'ın kahrından

Senden can faydalanmasın mı?
İçin zehir dışın güzel

Yaptığından çeker herkes âzâr
Gönle âzâr verenlerden Hüdâ bîzâr

Yakışır mı sana kötü huyluluk?
Yazık olsun sana o güzellik ey gül

At, çıkar, gönlündeki dikenleri
Öldürücü olma, sıkma canları

Bu işin tamamıyla pişmanlıktır
Zulmün sonu "Hicrân" yarasıdır.

BÜLBÜL (138)

Bahar oldu şimdi bülbül
Açıldı gülistan bülbül
Yüreğin kan oldu bülbül
Oku can rahatı bülbül

Baharın hüsnü güldür gül
Kardelen, lâle ve sümbül
Yüzün aşığı bülbül
Oku her zaman bülbül

Bahar âvâresidirsin
Gülün pervanesidirsin
Cihan efsânesidirsin
İrem tahtının hükümdarı bülbül

Çimen güler eğer yaz gelse
Gülistanlar çok güzel olur
Gülün kadrini bilenler azdır
Ey çok değerli bülbül

Yaz olmazsa gül olmazdı
Çimen ile bülbül olmazdı
Okuyan cahil olmazdı
Oku, ey hoş figan bülbül

Yazı sevmeyen yoktur
Gülü isteyen çoktur
Sonuçta bülbül çoktur
Güle en şefkatli olan bülbüldür

Bahar bayramıdır bu gün
Demiştir şâir Ömer Hayâm
Getir ey sâkî gül renkli kadehi
Bunun için “Hicrân” olur bülbül.

TEMBEL (139)

Uyan gafletten uykudan
Uzanma yatma korkudan
Nasihat dinle hakkı söyleyenden
Kulak ver sözüme tembel

Bırak o büyük dimağını
Kapatma kulağını
Boş geçirme genç çağını
Dedirme kendine tembel

Çalışmak cana rahattır
Çalışmamak hamâkattır
Hem âfettir, kabahattir
Zarardır kendine tembel

Hızlı ol, ilim için gayret et
Murat ve maksadına ulaş
Büyüklerin yolundan git
Bak öz ahvâline tembel

Okuyup ilim ve edep öğren
İlim ateşinde yanıp kavrul
Âvâm insan mıdır ey insan?
Devâ eyle derdine tembel

Her zaman hordur balçıklar
Okuyun ey dost ve ortaklar
Nadanlık kolaydır diye düşünme
Cefadır canına tembel.

TİLKİ İLE TEKE (140)

Tilki çölde zıplaya zıplaya gezerdi
Bir kuyu vardı o yolda

Birdenbire düştü gümbür gümbür
Çukur içinde oturdu mırıldanıp

Kuyu çok dar idi, çıkamazdı
Tilkinin bahtına suyu az idi

Teke otlamaktaydı biraz ötede
Susayıp su aradı o sırada

Teke çukur başına geldi aralayıp
Dikilip baktı tepeden tilkiye

Torba gibi sakalını sallayıp
Tilkinin ahvâlini sordu

Tilki suyu övdü tekeye
Su denildiğinde tekenin nefsi açılırdı

Su istersen in buraya ülfet ol
Su dedikleri bu kuyuda bolmuş

Teke kuyuya doğru kendini attı
Tilkinin hilesi netice verdi

Gümbürdeyerek teke düştü su içine
Sular sıçradı kuyunun dışına

Tilki dedi ey uzun sakal
Cehenneme ulaştın sen besbelli

Suyu doyuncaya kadar içip bitirmiştim

Kalan suyun tamamını sana verdim

Zıplayarak tekenin üstüne çıktı
Oradan da atlayıp yukarı çıktı

Tekenin sahibi uzun bir zaman
Tekesini aramaktan canı sıkıldı

Sonunda onu kuyuda buldu
Tekenin yarı canı kalmıştı

Bin türlü meşakkatlerle çıkardı onu
Teke hem topal hem de kör olmuştu

Tekenin sahibi onun hâlini görüp
Başını sıvazlayarak, yalini tarayarak şöyle dedi

Ey sakalı çok, aklı yok tekem
“Hicrân” eyledi sâdelik seni.

MAYMUN İLE GÖZLÜK (141)

Bir maymun çok yaşlanmış
Gözünün nuru tamamen kaybolmuş

O, bu derdi için bir derman duymuş
Gözlük kullanırmış insan

Para biriktirip gözlük satın almış
Kendini daha da zahmete sokmuş

Gâh tutarmış kuyruğuna gâh gözüne
Fayda vermezmiş gözlük ona

Maymun takamayıp hayran olmuş
İnsanlar çok hilecidir demiş

Kim dedi bana gözlük al diye
Kim buyurdu gözüne tak diye

Batsın gözlük gözümü donuklaştırdı
Artık takmayacağım gözlüğü asla

Tüh! Bu dünyanın itibari yokmuş
Aç olanın hâlini biler mi karnı tok

Sarf eder parayı boşuna insanlar

Kör ve topala etmezler ihsanlar

Kime söyleyeyim bu dert ve hasretimi
Kim işitecek bu kaygı ve külfetimi

Gözlerim âciz kendim yaşlıyım
Bu duruma lâyık, zavallı ve pek âcizim

Kimse sormaz bu ahvâlimi
Gitti kuvvet, medarım, ikbâlim

Gözlük de bana derman olmadı
Kalpte hasret, gönülde çoktur arzu

Gözlüğün miskal kadar hayrı yokmuş
Diye, eğerek derhal taşa çarpmış

Gözlüğünü kendisi parçalamış
Kıvranıp demiş şu sözü

Gözlük almak kolay bir iş imiş
Zor olan onu takmakmış

Kim ki haddini aşarak bir şey yaparsa
Sonunda böyle “Hicrân” olurmuş.

KARGA İLE SAKSAĞAN (142)

Karga bir gün saksağana şöyle demiş
Eğer sana avcı rastlarsa kaç

Kendini koru tüfekten
Pusudan vurursa hemen yıkılıverme

Saksağan kargaya demiş ey nadan
Bizim eti yemez insan

İkimiz için korkmaya gerek yok
Niçin korkarsın ey başı tokmak

Avcı ahmak değil bize ok atsın
Bizi vurmak için bir okunu kaybetsin

Etimiz onlara helâl değildir
Tüfeğini bize doğru doğrultmaz

Karga bu sözü tekrar eylemiş

İnsanoğlunda şefkat mı var? Dersin

Sen çok ilginç bir söz söylüyorsun
Sözümü dinlemezsin ölüp gidersin

Bakmazlar senin sözüne
Et, helâl ve haramına

Kan dökmektir onların işi
Rastlayanı vurup yıkmak

Denk gelirse döver birbirlerini
Ok ve mızrak atmak onların hüneri

Onların feryadınla hiç işi yoktur
Hâne virân olan aziz canınla

Gösterirler sana hünerlerini
Kendilerini yansıtan hünerlerini

Hâsılı insan gördüğünde kaç
Varma yanına aç isen de

Onların işinin tamamı “Hicrân”lık
Hiç yakışmaz onlara insanlık

Diye sözünü daha bitirmemişti
Avcıdan habersiz gönlü rahattı

Tak diye avcı kargayı vurdu
Zavallı karga taş gibi dondu

Saksağan da bir ok ile yıkıldı
Cık cıklayarak öldü ikisi.

KAMIŞ İLE KAVAK (143)

Kavak ile kamış yandaş olmuşlar
İkisi de büyümeye başlamışlar

İkisi bir gün sohbet etmiş
Sözleri kızışmaya başlamış

Kamış kavağı ayıplamaya başlamış
Hayatın senin tamamıyla kavgadır

Uğuldayarak lâf atmaya başlama

Sen boyuna inanma, böbürlenme

Dikleşmişsin belin bükülmüyor
Sarıklı başın boynu eğilmez

Gök cüppenin kolları sallanır
Zenginlerin cüppeleri kadar sallanır

Heybetin şeyh gibi için boştur
Yakılırsın odun gibi sessiz

Kâmetin doğruluk meyven yok
Onun için kalbinde kaygın yok

Doğru söze kamış sükût etmiş
Aradan biraz zaman geçmiş

Birdenbire gümbürdeyip rüzgâr esmiş
Kamışın başını koparıvermiş

Kavak dostundan ayrılıp hayran
Kim eğilmem derse olur “Hicrân”.

KUŞ İLE YILAN (144)

Koca karı iki kuş varmış
Her zaman hoş yaşarlarmış

Gün gelmiş ilk bahar olmuş
Yer yüzü sebze, lâlezâr olmuş

Su kenarında ağaç dalına
Yumurtlamak için in kurmuşlar

Şâd ve mutlu uçup konarlarmış
Ötüşüp nağmeler söylerlermiş

Aradan biraz zaman geçmiş
Yumurtadan yavrular çıkmış

Onlar için geçinmek daha zor olmuş
Yavru büyütmek lâzımdır elbet

Biri azık için gidermiş
Biri ev işlerine bakarmış

Bir gün inde babası kalmış
Bir yılan sarılıp çıkagelmiş

Feryat etmiş biçare
Acımamış ona yüzü kara

Azrâil kuş yavrularını yutmuş
Babası inleyerek yas tutmuş

Anası gelerek feryat etmiş
Vah zalimlerin elinden vâh

Eder bu sözü yakınıp “Hicrân”
Ev bozan olur hâneviran.

VELİ’NİN CUMA BAYRAMI (145)

Ben cumayı severim
Çok mutlu olurum
Bugün cuma akşamı
Yarın bayram ederim
Yarın erkenden kalkıp
Elimi yüzümü yıkarım
Kahvaltımı yapıp
Biraz oynarım
Sonra camiye gidip
Cuma namazını kılarım
Akrabaları görüp
Tekrar eve dönerim
Annem ve babamın hizmeti
Varsa yerine getiririm
Sonra derslerimi
Tekrar edip öğrenirim
Kur’ân tilâvet edip
Yatsıyı kılıp yatarım.

GÜLİSTANDAN BİR MANZARA (146)

Sanatlar yetiştirip elvan rengârenk güller
Kızıl, ak, kara türlü türlü sümbüller

Bunların manzarası canlara zevk verir
Ayrı bir ruh, ayrı bir esinti verir

Yeşilimsi yaprak içinden kızılımsı goncaları
Boynunu uzatıp çıkması uyandırır düşünceleri

Açmış beyaz ufak gül güzel kızın yüzü gibi
Kızılımsı kırmızı gül yaprağı yüzünün ruhu gibi

Sarı gülü görünür âşıklar gibi “Hicrân”
Yüzü visal dileyip ayrılık ateşinde sararmış

Nigâr gül yüzünün üzerinde kaş çekilmiş
Sanki sürme gibi yaprak güle yüklenmiş

Bu manzara, bu temâşa, bu yaratıcının kudretidir
Ancak bize yetişmez bu yâri düşünen.

BAHAR GELDİ (147)

Gafil kalma geldi bahar
Ekinleri ekin yetişir
Bahçıvan gül eker bahçesinde
Bülbül konar gül dalına
Gül açar bülbül öter
Gönülleri mesrûr eder
Gül aşkında öter bülbül
Lâkin bunu bilmez gül
Gece gündüz eyler figan
Gül figanını bilmez cansız
Bülbül gülün kokusun sever
Cemâline her gün doyar
Hiçbir şeye yok pervası
Aklında gülün sevdâsı
Gece gündüz durmadan okur
Mektup yazayım diye gülü gagalar
Bahar öter güller hazan
Bülbül olur yine hicrân
Siz de okuyun genç çağda
Ömrünüzün baharında
Gayret edin zaman geçmesin
Hazanın vakti gelmesin
Son pişmanlık cana düşman
Gayret edin olmayın “Hicrân”.

SÜLÜK İLE YILAN (148)

Bir gün yılan sülüğü görmüş
Bu sözü sülüğe sormuş

Bu işe hayranım demiş
Şekil olarak hep benziyorsun bana

Niçin seni insanlar sever
Beni gördüklerinde canları titrer

Niçin beni kimse sevmez
Sana herkes severek bakar

Sen de sokarsın insanı ben de
Ne sebep var bunda bilmiyorum

Diye sözünü bitirmiş yılan
Gülerek söylemiş sülük hayvan

Sözlerinin hepsi doğrudur
Gerçeği söyleyeyim sana

Ben tabiatta sokarım senin gibi
Neşter vurmakta ikimiz de aynıyız

Sen ne zaman insanı sokarsan
Çıkar onun canı o anda

Ben ise yavaş yavaş sokarım
Şifa bulur ısırsam bütün hasta

Bana değil de sana mı bakar kişi?
Zulüm iyi gelir mi hiç insana?

Zulümden daima kaçar insan
Neşterin canları eder “Hicrân”.

TİLKİ İLE KARGA (149)

Günün birinde bir tilki acıkmış
Açlığından yorgun düşmüş

Birçok hile düşünürmüş
Açlığını kendi kendine söylermiş

Kimse feryâdına gelmezmiş
İlginç bir hile gelmiş aklına

Bir çınarda varmış leylek ini
İçinde üç tane küçük yavrusu

Tilki kurmuş o an oyununu
Kullanmaya koyulmuş hilesini

Testere ve keserini yanına almış
Kesmek için çınar dibine varmış

Demiş leyleğe ey uzun boylu
Bizim bölgede ev mi yaparsın?

Bu ağaç ve toprak bana babamdan miras
Başka bir yerde in kurup yaşamalısın

Git buradan başka bir yerde in yap
Ben şimdi çınarımı keseceğim

Leylek demiş can biraderim
Hâlime acı ey sevgili dostum

Yıkıp evimi beni ağlatma
Ev yıkanlar olur hâneviran

Merhamet et bu küçük yavrularıma
Mâni olma bütün dileklerime

Yavrularımdan birini vereyim yiyip doy
Rahat bırak bizi bozma yuvamızı

Yavrusundan birini atmış tilkiye
Ümitsiz olmuş kaygıya batmış

Tilki karnını doyurup gitmiş
Hile ile muradına ermiş

Karga haberdar imiş bu işlerden
Leyleğe akıl vermek istemiş

Boyun çok uzun ancak aklın az
Kışa yoktur takatin dilersen yaz

Tilki ne diye odun kessin?
Buna da aklın ermez mi ey ahmak?

Yok yere bir yavrunu kurban eyledin
Ferâsetsiz, düşüncesiz, nadan

Karganın sözleri tesir etmiş
Tilkinin sözünün bir oyun olduğunu anlamış

Ertesi gün yine gelmiş hilekâr tilki

Daha önce olduğu gibi ağzının suyu akarmış

Yine yavaşça çınara yaklaşmış
Git buradan diye leylek hitap etmiş

Leylek demiş kaybol ey hain
Hileni başka yerde kullan

Karganın öğüt verdiğini sezmiş tilki
Açlık bağrını yine delmiş

Hilesini kargaya yöneltmiş
Kargayı yakalamak için tuzak kurmuş

Bir yüksek tepede ölmüş gibi yatmış
Gözlerini yummuş cansız gibi

Karga tilkiyi ölü sanıp
Konmuş başına gizlice

Gözünü gagalamak istediğinde
Kargayı ısırmış hilekâr tilki

Gözünün yaşına bakmadan
Tilki kargayı yutmaya başlamış

Karga cidden öleceğini sezmiş
O da iyi bir hile yapmış

Tilkiye ey can biraderim
Sana helâl olsun etim ve kanım

Bu beyti okuyarak ye etimi
Budur sana vasiyetim

Vatansız, mezarsız, kefensiz karga
Leyleğe iyilik eden karga

Tilki bu beyti okumak için
Şevk ile bütün gücünü toplamış

Vatansız, mezarsız, kefensiz karga
Leyleğe iyilik eden karga

Tilki ağzını açıp “karga” dediğinde
Karga ağzından fırlayıp kaçmış

Tilki hayran olup aklı şaşmış
Kasları boşayıp “Hicrân” olmuş

Hilede karga benden geçti diye
İçini çekerek pişman olmuş

Karga muradına ermiş
Hilekâr tilki aç kalmış.

YALANCI ÇOBAN (150)

Bir gün bir çoban feryat etmiş
Kurt geldi diye figan etmiş

Köylüler koşmuşlar hep birden
Koyunları korumak için kurttan

Bunların hâlini gören çoban
Kahkahayla gülüp demiş ey yârân

Sizleri kandırıp çağırmıştım
Sınamak için seslenmiştim

Köylüler aldanıp geri dönmüşler
Ertesi gün yine çağırmış çoban

Kurt geldi deyip feryat etmiş
Kurtlar koyunlara gelip çatmış

İşitenler buna inanmamışlar
Âh, vâh, feryâdına güvenmemişler

Koyunların hepsini kurtlar yemiş
İşte canım yalancılık oyunu

Gördünüz mü yalancılığın zararını?
Tek bir yalan yok etti birçok malı

Bir yalancı çoban olmuştu
Doğru söylediyse de yalan sayıldı

Oğlum! yalan söyleme asla
Dost edinmez yalancıyı Allah

Hem de halk içinde hürmeti olmaz
Halk arasında değer ve yeri olmaz

Yalancının evi yansa demişler
Ona kimse inanmazmış

Doğru söz kurtarır belalardan
“Hicrân” yarasıyla macerâlardan.

İMPARATORUMUZUN HÂNEDÂNINA BİZDEN DUA (151)

Yaşa ak pâdişahım, her zaman yaşa
Hânedânınla amanlıkta ol, yaşa
Çok zaman yaşa, aman ol, yaşa
Âdil ol şahım, şefkatli yaşa

Bizlere bugün şefkat eyledin
Şâd yaşa daim, her zaman yaşa

Yaşa ak pâdişahım, her zaman yaşa
Hânedânınla amanlıkta ol, yaşa
Çok zaman yaşa, aman ol, yaşa
Âdil ol şahım, şefkatli yaşa

Târumâr ola düşmanın senin
Eyledin bizi şâdmân yaşa

Yaşa ak pâdişahım, her zaman yaşa
Hânedânınla amanlıkta ol, yaşa

Pâdişah ferman eyledi biz gideceğiz işe
Pâdişah ferman eyledi biz gideceğiz işe
Düşmanı kovacağız gamdan kurtulacağız
Gamdan kurtulacağız, gamdan kurtulacağız

Ey pâdişahımıza hizmet edeceğiz
Ey pâdişahımıza hizmet edeceğiz

Askerlere hâmi olacağız
Vatan üçün yardımlaşmak lâzım
Askerlere hâmi olacağız
Vatan üçün yardımlaşmak lâzım

Ey Müslüman evlâdı bugün yardım günüdür
Ey Müslüman evlâdı bugün yardım günüdür
Kuvvetlinin karşısında kuvvetsiz berbat olur
Kuvvetsiz berbat olur, kuvvetsiz berbat olur

Ey pâdişahımıza hizmet edeceğiz
Ey pâdişahımıza hizmet edeceğiz

Askerlere hâmi olacağız
Vatan üçün yardımlaşmak lâzım
Askerlere hâmi olacağız
Vatan üçün yardımlaşmak lâzım

Ey yiğit vatandaşlar size bir nasihat var
Ey yiğit vatandaşlar size bir nasihat var

Gayret ile çalışınız pâdişahımız şâd olur
Pâdişahımız şâd olur, pâdişahımız şâd olur

Ey pâdişahımıza hizmet edeceğiz
Ey pâdişahımıza hizmet edeceğiz

Askerlere hâmi olacağız
Vatan üçün yardımlaşmak lâzım
Askerlere hâmi olacağız
Vatan üçün yardımlaşmak lâzım

Ey dost kardeşler asla olmayınız hicrân
Ey dost kardeşler asla olmayınız hicrân
Siz yardım ederseniz düşman feryat eder
Düşman feryat eder, düşman feryat eder

Ey pâdişahımıza hizmet edeceğiz
Ey pâdişahımıza hizmet edeceğiz

Askerlere hâmi olacağız
Vatan üçün yardımlaşmak lâzım
Askerlere hâmi olacağız
Vatan üçün yardımlaşmak lâzım

Ey hizmet için belini bağlayan yârân
Ey hizmet için belini bağlayan yârân

Allah'ın dergâhını düzeltip
Asker işine veriniz revaç
Allah'ın dergâhını düzeltip
Asker işine veriniz revaç

Ey pâdişahımıza hizmet edeceğiz
Ey pâdişahımıza hizmet edeceğiz

Askerlere hâmi olacağız
Vatan üçün yardımlaşmak lâzım
Askerlere hâmi olacağız

Vatan üçün yardımlaşmak lâzım.

YÜCE PÂDİŞAH İMPARATORUMUZA BİZDEN DUA (152)

Yaşa, yaşa imparator adaletin vardır
Yaşa, yaşa imparator adaletin vardır
Senin saâdetin adaletledir geçirme zaman
Senin yaşaman adaletledir olursun aman

Adaletinin merhametinden umûma fayda var
Adaletin sebebiyle şâd oldular fukara
Adaletin sebebiyle şâd oldular fukara
Yaşa, yaşa imparator adaletin vardır
Yaşa, yaşa imparator adaletin vardır

Artar senin amelin bâki kalır eserin
Adaletin sebebiyle şâd oldular fukara
Adaletin sebebiyle şâd oldular fukara
Yaşa, yaşa imparator adaletin vardır
Yaşa, yaşa imparator adaletin vardır

Sen sen bizim şâhımız, bizler senin fukara
Adaletin sebebiyle şâd oldular fukara
Adaletin sebebiyle şâd oldular fukara
Yaşa yaşa imparator adaletin vardır
Yaşa yaşa imparator adaletin vardır

Bizlere saç keremin “Hicrân”lara bak
Adaletin sebebiyle şâd oldular fukara
Adaletin sebebiyle şâd oldular fukara.

VATAN FERYÂDI (153)

Pâdişah bizi yardım için işe çağırdı
Vatanımız etrafında düşman bağırır

Gayret ile, gayret ile ey Müslümanlar
Hizmet edin, hizmet edin şanlı aslanlar

Yardımlaşın düşman kaçar demiş babalar
Doğru söze amel edin aslan çocuklar

Gayret ile, gayret ile ey Müslümanlar
Hizmet edin, hizmet edin şanlı aslanlar

Biz korkmayız gönderse de bizi savaşa
Pâdişah hazretleri çağırır bizleri işe

Gayret ile, gayret ile ey Müslümanlar
Hizmet edin, hizmet edin şanlı aslanlar

İyi bilin ki biz de vatan evlâdıyız
Vatan için yardımlaşmak lâzımdır

Gayret ile, gayret ile ey Müslümanlar
Hizmet edin, hizmet edin şanlı aslanlar

Vatan için canını fedâ etmekte dostlar
Kara günde yardımlaşın Müslüman dostlar

Gayret ile, gayret ile ey Müslümanlar
Hizmet edin, hizmet edin şanlı aslanlar

“Hicrân” olmayın düşmanınız mağlup olacak
Dostlarımız şâd ve handân hürrem olacak

Gayret ile, gayret ile ey Müslümanlar
Hizmet edin, hizmet edin şanlı aslanlar.

AMELELER TÜRKÜSÜ (154)

Hoşça kalın kardeşler esen olun yoldaşlar
Biz gidiyoruz kalacaksınız akıtarak göz yaşı

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Ey babamız, ey anamız akraba hısımlar
Merhametli canlar canı, candan aziz yârânlar

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Bizi siz, sizi biz uzaklarda özleyeceğiz
Nasip olsa tez geleceğiz, dîdârınızı göreceğiz

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Kader böyle yazılmış biz hizmete gideceğiz

Dua edin bizler için ey ana ve babamız

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Felek bizi ayırdı hem sizlerden hem vatandan
Biz gidip kurtaracağız vatanımızı düşmandan

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Biz gidiyoruz siz kalacaksınız gözleriniz yaşlı
Üzülmeyiniz güle güle döneceğiz yakın günlerde

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Kötü günler gidip güzel günler gelir geri döneceğiz merak etmeyin
Allah size sabır versin biz gelinceye kadar sabredin

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Döndüğümüzde kaygıları görmemiş gibi olursunuz
Sevinip, oynayarak, gülerek gelirsek sevinirsiniz

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Bizi bağrınıza basıp büyütmüştünüz
Büyüyünce bize bakar diye sevinmiştiniz

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Maksadınıza ulaşmaya bu felek yol vermedi
Kimleri bir birinden zalim felek ayırmadı

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Siz çimende gül idiniz, biz çimenin bülbülü
Hepimiz Turan ilindeniz tek Allah’ımın kulu

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Hakkınızı helâl edin canınızdan aziz evlâdınızdık
Yakar sizi ayrılık ateşi, gidiyor kalbinizin torunu

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Hazret-i Yakup uzun yıllar Yusuf'undan ayrılıp
Sabır ile şâdlığa erişmişti senelerce dikilip

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Kaygılanmayın, gam yemeyin, bizi Allah'a emanet edin
Hem can hem de rızk veren Rabbenâ'ya emanet edin

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Sizden ümidimiz bizi duanızda unutmayın
Sabredin kader böyleymiş ağlamayınız

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Biz düşmanımızı vatandan kovmaya gideceğiz
Düşmanımız yenilir diye hepimiz âvâremiz

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

Çok geç kalmayız inşaAllah tez geri geliriz
Ey merhametliler biz vatana iyi hizmet ederiz

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın

"Hicrân" olmayınız ayrılıktan sabır versin size
Unutmayınız bizi dua ediniz her zaman

Ey dindaşlar göz ve kaşlar ey sevgili kardeşler
Vatan için, hizmet için, biz gidiyoruz hoşça kalın.

BİR AMELENİN BABASININ OĞLUNA SÖYLEDİKLERİ (155)

Büyük mihnetlerle oğlum sana bakmıştım
Senin için gam ateşinde canımı yakmıştım

Sen gidersin kalırım gözlerimden yaş akıtıp
Bu ayrılık ateşinde kavrulup kebap olup

Yardımcım, arkadaşım, gönlümün rahatı sen idin
Bileğimin kuvveti gönlümün rahatı sen idin

Ne yapayım gittin yanımdan şimdi ayrılıkta kaldım
Sen gidersin ben garibe kim bakacak dönüp

Kolda güç, belde kuvvet, tende derman kalmadı
Gözde nur, başta akıl ve yeterince güç kalmadı

Her gamın pâyânı vardır her elemin sonu
Şâdlığa dönecektir her figanın sonu

Gam yeme oğlum kara günler gidip güzel gün gelir
Korkunç gam bulutları def olup, aydınlık olur

Hak Teâlâ bana sabır sana ömür nasip etsin
Sağ ve selâmet dön vatana yanlış yerde olma

Ey kuzum benden nasihat hizmete hazır ol
Vatan için çalış oğlum salsalar her mihnete

Bilesin oğlum mihnetin sonu rahat olur
Ey kuzum bu mihnetinin faydası sonsuz olur

Git, Hüdâ yârin olsun Allah'a emanet ettim seni
Sağ selim gidip gel, Mevla'ya emanet ettim seni

Merhametlilerden ayrıldın "Hicrân" olma ey yavrum
Vatandan da ayrılmışsın gözleri yaşlı yavrum.

ANNESİNİN OĞLUNA SÖYLEDİKLERİ (156)

Can yavrum, canım yavrum Allah senin yârin olsun
Gece gündüz yolda, çölde, Tanrı yardımcın olsun

Ben seni bağrıma basıp büyütmüştüm yavrum
Ki kara günlerde bana bakarsın demiştim yavrum

Ah neyleyim boşa çıktı benim bu hoş niyetim
Sen gideceksin yanımdan bana kim bakacak

Neyleyim zalim felek ahvâlime acımadı
Bu feleğin devrinde kime ayrılık yetmedi

Ey evlâdım neyleyim ayrılık ateşi bağrım yakar
Merhametlim sen gidersen bana kim bakacak

Kalpte sabrım, gözde yaşım, tende canım kalmadı
Alev alev yandım kıpırdanmaya mecâlim kalmadı

Senden ayrıldığım için hâlim ağlar
Ay ve yılım nasıl geçer ağlayarak senden ayrı

Ayrılıktan daha kötü kaygı yoktur dünyada
Sen gülersin, oynarsın, benim rengim saman

Neyleyim ben gariban, biçare, bahtı karayım
Gece gündüz kendi gamımla kendim âvâreyim

Ne yapayım bu herkesin başına gelen bir toydur
Ben kimim, nedir bu âh vâh ve hazin ağlamam

Dört duvar içinde yatıp seni yâd edeceğim
Hakk'ın kaderi buymuş ben kime feryat edeceğim

Ey evlâdım benden sana duadan başka yardım yoktur
Nerde olursan ol iki satır mektup yaz bana

Güle güle git canım, evlâdım, erkenden dön yanıma
Etmesin Allah gölgeni başımdan ırak

Tez göreyim canım yavrum tezlikle dîdârını
Nerde olursan ol Hak senin yardımcın olsun

Fazla uzağa gitme, müsait olursan gel yanıma
Acı canım evlâdım gözden akan bu yaşıma

Ağlatıp bırakma yoluna muhtaç ve perişan
Çabuk gel yanıma eyleme beni "Hicrân".

OĞLUNUN ANNESİNE SÖYLEDİKLERİ (157)

Vâlidem, Mekke'm, Medine'm, merhametlim sen idin
Gamımı gideren, acıyan, gönlümün rahatı sen idin

Ey vücûda sebep olan benim şefkatli anam
Cismimin ruhu, hayatımın devâmı sen idin

Âh ak sütüne lâyık sana hizmet edemedim
Canımın merhemi ocağımın sevgilisi sen idin

Ey annem başından pervane gibi dönmedim
Kıvranırdın benim için gecelerimin mumuydun

Bu felek ayrılık saldı başımıza ey ana
Kaygılıyken sağlığımın sevinci sen idin

Ben gideceğim kalırsın gözlerinden yaş akıtıp
Ben garibi büyüten gece bekçim sen idin

Elinde terbiye gördüm yaşayıp oynayıp gülüp
Dert ve gamımı bilen sır ve nihânım sen idin

Neyleyim şimdi ayrılık pâre eyler bağrımı
İniltili Hicrânlık gecesinde yuvam sen idin.

KARISINA SÖYLEDİKLERİ (158)

Hoşça kal ey sevimli gamımı paylaşan görsem görmesem
Ey gözümün nuru, pür ziyalı görsem görmesem

Neyleyim saldı ayrılık başımıza eğri medâr
Zülfü sümbül, gözleri humar, görsem görmesem

Hayatımızın gül bahçesine ateş düştü gök şimşeğinden
Özürlüyüm ben ey dikensiz gül görsem görmesem

Yalnız evlerde şefkatli arkadaşım sen idin
Can dostum, yol arkadaşım, tekrar görsem görmesem

Bu değildi ümidim başıma saldı kaza
Sabredersen ey şeker sözlü görsem görmesem

Ayrılıktan daha kötü bir şey olur mu?
Hoş kal imdi tekrar çehreni görsem görmesem

Birbirimize sevgi bağını bağlamıştık
Takatim yok hicrine ey yâr görsem görmesem

Gece gündüz aklım ay gibi yüzüne kavuşmaktır
Gözlerim uykulu ya uykusuz görsem görmesem

Bizi bir birimizden diri zalim felek ayırdı
Senden ayrılmak ölümdür görsem görmesem

Hak Teâlâ bana takat, sana sabır nasip etsin
Gülzârım hoşça kal ben zârım görsem görmesem

Ben gideceğim sen kalırsın ayrılıp “Hicrân” olup
Göz yaşını dökme ey sevgili görsem görmesem.

KURTULDUK (159)

Kurtuldu bütün millet kan saçan zalimin zulmünden,
Romanov hâneviran oldu, kötülüğünün zulmünden,
Esir oldu, hakir oldu hem öldü hor zulmünden,
Kurtuldu birçok canlar dalkavuk Rasputin’in zulmünden,
Bu dünyada zalimler utansınlar yaptıkları zulümlerinden,

Gülistan oldu âlem, her tarafta öttü bülbüller,
Esaretten kurtuldu herkes, istiyor hür bir yol,
Hazandan sakla yâ Rab! İstiyor millet dikensiz bir gül,
Heyhât maksada ilimsiz ulaşmak müşküldür,
Ne mihnetleri gördük, her türlü yabancıların zulmünden.

Sıkardı her taraftan bizi o zalim hükûmetler,
Yolumuzu keserdi hayâsız kötü tabiatlar
Terakki yoluna engel oluyorlardı haysiyetsizler
Hakikat işlemezdi, işliyordu bizde bid’atler,
Ne külfetler çekerdik, birkaç kötünün zulmünden.

Saâdete eriştik, Lâkin bizde istikamet yok,
Semeresiz iş, emelsiz olduk, selâmet yolu yok,
İlim yok, gaye yok, maksada ulaşmaya bir alâmet yok,
Ortamızda adavet, geçerli iyi bir âdet yok,
Nereye varsın bu millet feryat etmeye yâr zulmünden.

Hayatından ümidin varsa neyse, ilme rağbet et,
Siyaset, sanat ve hüner iste, gayret et,
Okumaktan akçayı kıskanma, bırak cüppeyi, gayret et,
Uyan Hicran bu uykundan, sil gözyaşını, gayret et,
Ki şâyet kurtulursun bu akrep ve yılanın zulmünden.

YATMA (160)

Ey necip millet çık artık nikaptan,
Uyan, kalk artık, bir haber al güneşten.

Yatmak zamanı geçti, artık iş zamanıdır,
Bak güneşe, kara zulmet bulutlarının arasından çıktı!

Âlem nur ile dolmuş sen habersizsin hâlâ,
Yatıp lezzet alıyorsun bu hesaptan.

Ey millet, sana bu tembellik reva değildir,
Korkma, artık molla, seyit ve efendilerden.

Evvelki zamanda korkardın han ve beylerden,
Yoktur bugünde sana o kazanımdan.

Âciz başına gelmişti müstebitler,
Külfet ederdi yüzbaşı, âmir ve sucular.

Gitti hepsi, yok oldu, bugün hürriyet olup,

Artık hayatında huzur içinde ol, kanlı göz yaşı yutma,
Gayretle hareket et, oku her türlü kitabı,

Kısacası durmadan koş, uç, zaman için,
Sonunda gama batma, akmasın göz yaşın.

Muhtaç yatmayasın diye Hicran, ey necip millet,
Kalkın! Kanarak için hürriyet şarabından.

KIZIL BAYRAK (161)

Eldeki kırmızı kızıl bayrak
İşçi ve emekçilere candır!
Müstebit canların âfeti,
Zenginlere tam bir ziyandır!

Toplanın bütün dünya işçileri,
Bu mukaddes kızıl bayrağın altında!
Zenginlere dert ve gam, cefa ve elem
Açlara aş ve ekmektir!

Ela bayrak zamanını hatırlayın,
Size neler neler yaparlardı,
Bir avuç insana eşit bir şekilde bakar,
Müttefikliğe bir nişandır bu!

Zalimler gördüğünde takat edemez,
Çünkü onlara acımasız beladır!
Cümle mazlumlara mürüvvet eder
Fakirler için şefkat kaynağıdır!

Bu bayrağı sıkı tutmak lâzım,
Çünkü düşmanlar hâlâ çalışmaktadır,
Yıkamazlar çalışsalar da,
Düşman ahdine kahramandır!

Ehli fakir toplanın altına,
Ne güzeldir bu kırmızı bayrak!
Servet ehli niçin dibinden kaçar?
Onlara zehirli çıyandır bu!

Maksadı iştirakiyün yoludur
Emekçilerin can rahatdadır,
Birleşin, toplanın kaldırmak için,
Bütün âlemin koruyucusudur!

PARTİ İZCİLERİNE (162)

Gelin, girin, koşun fırkamız alaylarına,
Koşun, uçun, öndeki saâdet için!
Hayat için zahmet çekin, evlâdınız rahmet diler.
O neşeli yürüyüşlerle beraber hazır olurlar,
Attığı adımlardan gümbür gümbür ses çıkar.
Bugün atılan adımlar ne sevimli adımdır,
Farkına varmadan yarınını hazırlar bu adımlar!
Siz, ateşli fırkamızın şanlı atlı birliğisiniz,
Gerçi düşmanınız görse de selâm eyler,
Siz görüldüğünüzde kalplerdeki temennalar güler.
Fakir halk sizin arkanızdadır biliniz,
Unutmayınız ki hakikat sizin taraftayken,
Bükemez boynunuzu ne kadar da çalışsa düşman
Merak edin, çalışın, dürüstçe çalışın,
Düşmanlarınız gördüğünde eklemleri kopsun
Her zaman vazifenizi merakla yerine getirin
Tarih sizi unutmaz bu yolda ölürseniz,
Her zaman neşeli satırlarla yâd eder.
Kızıldır bayrağınız, doğrudur, aktır yolunuz,
Kara gürûh sizi gördüğünde gözleri kamaşır,
Ezgiler okurlar sizi gören kuşlar
Çimende, bağda, bostanda, gülşende.
Zamane ders vermiş, hukuk kuvvette,
Hukuk sadece elle olmaz, silâhla da lâzım.
Yeter, yeter! Yüzlerce yıllık esirlik, horluk,
Aziz ömürler çayhanelerde geçirilerek çürütülmüş,
Zaman dalgası girdaptan çıkardı bu gün,
Bütün uyuşmuşların damarları atmakta,
Vazife, çaba ve özen sizindir,
Bu günkü şan ve intizam sizindir,
Bu günkü fayda sizin, hem izin sizindir,
Kısacası gayret edin, bütün her şey sizindir.

SIRA SANA GELDİ (163)

Ey, azalan irfan, maarif açıl artık,
Sıra sana geldi,
Rana yüzünü aç, bahar vaktini unutma
Gaflet yolundan gitme.
Gel goncaların yaşasın etraftaki çimenlerde,
İnsan sana köle,
Etrafında topla perişan bülbüllerini,
Aç gözlerini,
Garaz eyle visalini şu mihnetzedelere,
Bu gamzedelere.
Mihnet halkı hep dîdârının teşnesiydi,
Ey mûnis gönül isteği!
Şebnem gibi gül yüzüne gözyaşı dökülürdü,
Ağyar gülerdi.
Hicrandı, visaline erişemeden zedelenmişti,
İnlerdi yatamayıp,
Acı, mürüvvet göster, bak artık yetişti,
Sana gözü düştü.
Sen düşünme unutur diye ey mukaddes nur,
Kederlenen vardır diye,
Artık maarifin bütün âhı sendendir,
Senden olur ârif.
Dudakları sana teşne olanların hâline bak, şefkatin dola,
Hicranları ola.

HÜNER ZAMANI (164)

Herkes kendi mesleğiyle geçinsin,
Özgeden faydalanmayı bıraksın.
Dünyada yaşamak isterse,
Herkes kendi gücüyle yaşasın.

Emekçiler cihanda hor olmaz,
Yabancılardan bir şey beklemez
Başkaların ekmeğine muhtaç olmaz,
Artık yokluğa duçar olmaz.

Dünyada yaşamak isterse,
Herkes kendi gücüyle yaşasın
Ey hüner ehli artık uyanın,
Gaflet uykusundan kalkın artık.

Hocalar kimdi? Bu köle kimdi?
Elleriniz zincirde, suskundunuz.
Dünyada yaşamak isterse,
Herkes kendi gücüyle yaşasın

Her makamda çalınsa dombra,
Oynamanız lâzımdı o mûsikîde.
Köle gibi çalıştırırdı zenginler sizi,
Tükürmeye, dürtmeye, ne oldu, nerde?

Dünyada yaşamak isterse,
Herkes kendi gücüyle yaşasın
Yeter artık, biliniz hukukunuzu,
Kimse bilmez açlığınızı ve tokluğunuzu,

Okutun, öğretin çocuklarınızı,
Harcayın ilme var ve yoğunuzu.
Dünyada yaşamak isterse,
Herkes kendi gücüyle yaşasın

İlim ve fenden uzaklaştık,
Artık gözler açıldı, hep öğrendik,
Asırlarca uyuyarak hata ettik,
Köle olarak ömrümüzü edâ ettik.

Dünyada yaşamak isterse,
Herkes kendi gücüyle yaşasın
Zaman bambaşka döndü
Devlet işçilere verildi,

Fukara iş başına yerleştirildi,
Burjuvaların dükkânı kapatıldı
Dünyada yaşamak isterse,
Herkes kendi gücüyle yaşasın

Bugün yoksullar meydana çıktı,
Hünerin varsa çalış merdane.
Köleler âzâde, hocalar bigâne,
Çalıştırıp, akça koyma cebine.

Dünyada yaşamak isterse,
Herkes kendi gücüyle yaşasın
Hayat değişti, değişti zaman,
Mesleksizlerin hâli fena oldu,

İş bilen güzel yaşar hâlâ,
Hünersiz kişi olur Hicrân.
Dünyada yaşamak isterse,
Herkes kendi gücüyle yaşasın.

HÜRRİYET MARŞI (165)

Hür olarak yaşa, bir olarak yaşa,
Hamle cevabını sen artık bırak,
Şanlı hürriyet – Türkistan'ındır!
Şanlı Türkistan – çalışanındır!

Bütün işçiler – hürriyet sizin,
Cehalet ve zulümden artık beziniz.
Şanlı hürriyet – Türkistan'ındır!
Şanlı Türkistan – çalışanındır!

Marifetini çabuk kur ey oğul,
İlmin anasından hür olarak doğ.
Şanlı hürriyet – Türkistan'ındır!
Şanlı Türkistan – çalışanındır!

Yattın, uyudun uzun zamandır yeter,
Artık başını uykudan kaldır.
Şanlı hürriyet – Türkistan'ındır!
Şanlı Türkistan – çalışanındır!

Bırak uykuyu, işe hazır ol,
Yoklamaz yârin – sen de hazır ol
Şanlı hürriyet – Türkistan'ındır!
Şanlı Türkistan – çalışanındır!

Gün gelir dünya harekete geçer,
Şişman zenginler yalnız kalır,
Şanlı hürriyet – Türkistan'ındır!
Şanlı Türkistan – çalışanındır!

Padişahlar mahvolur, biter,
Taht ve taçları yok olup gider.
Şanlı hürriyet – Türkistan'ındır!
Şanlı Türkistan – çalışanındır!

İşbu güzel ev – işçi evidir,
Çabuk gerçekleşecek bu evin toyu,
Şanlı hürriyet – Türkistan'ındır!
Şanlı Türkistan – çalışanındır!

Bütün işçiler, tezde birleşin,
El ele verip, birlikte çalışın,
Şanlı hürriyet – Türkistan'ındır!
Şanlı Türkistan – çalışanındır!

Dost şâd olup, düşman ağlasın,

Size karşı olanların bağrı yansın,
Şanlı hürriyet – Türkistan'ındır!
Şanlı Türkistan – çalışanındır!

TOPLUMA KARIŞMAYAN BİR TEMBELİN DİLİNDEN (166)

Kapıdan dışarıya tek adım atmam
Sokağa çıkmam oturduğum odadan.

Anlamıyorum dert nedir, hasret nedir,
Bilmiyorum himmet ve gayret nedir,
Meclis nedir…cemiyet nedir,
Konuşmayla halka nasihat vermek nedir.
Rahat durmak iyidir bin efsâneden,
Susan daha iyidir konuşandan.

Dünyayı sel götürse bana ne?
Halkınız tufanda kalsa, bana ne?
Özgeler âlemi alsalar, bana ne?
Başımıza bukağı geçirse, bana ne?
Başa tokmak düşse acı kaderden
Gelse külfet uyurum her gece,

Sert taş gibi uyurum her gece,
Yiyip içerim gece gündüz,
Kimsenin dünyada bu kadar rahatı yoktur,
Yoktur aklımda cemiyetin gargaşası
Baş kaldırmam bu bozuk viraneden,
Ayıp değildir deli ve divâne için.

Zahit ve mollayla yoktur işim,
Zenginlerden asla hoşlanmam,
Gizleyeni istemez hayatım,
Kısacası dünyada yoktur dostum.
Kıvranırım pervaneden öğrenip,
Koku alırım dosttan, biganeden.

Bence yoktur âlemin işinden anlayan,
Kimi görsen kendi hukûkunu bilmeyen.
Bir kişi yoktur hak sözünü dinleyen,
Zenginler ise akçalarını artırır,
Çıkmıyorlar restoran ve meyhaneden
Hiç elini çekmez matmazel ve güzellerden.

Hâsılı herkesten bîzârım,
Bütün insanoğlundan bıkmışım,

Nasihat edenlerden çekinirim,
Nasihat etmeyenlere öz oğullarından daha yakınım,
Elimi çekmem afyon ve bedaneden[886],
Çok usandım sûret ve efsâneden.

Kimsede doğru niyet görmedim,
Mollada vaaz ve nasihat görmedim,
Zenginlerinde şefkat görmedim,
Ailede istikamet görmedim,
Hayatın bir kıymeti yok Turan'da,
Kimse yoktur cesur erkeklerden.

İŞÇİLERİN KULAĞINA (167)

Yatma işçi, uyuma,
Köle olursun zenginlere.
Gözlerini aç, uyuklama!
Horluktan kurtulursun!

Uyan işçi, ileri bas, ileri bas, ileri!

Öyle zamanlar oldu ki,
Dar idi sana cihan.
Çekip âh ve figanlar,
Renklerin sapsarıydı,

Uyan işçi, ileri bas, ileri bas, ileri!

Durmadan çalışırdın,
Gece gündüz mihnette.
Köle gibi titrerdin,
Kaygı, hasret, külfette.

Uyan işçi, ileri bas, ileri bas, ileri!

Doğdu hürriyet güneşi,
Kurtuldun esaretten.
İşe gir artık işçi,
Kurtuldun hakaretten.

Uyan işçi, ileri bas, ileri bas, ileri!

Nöbet geldi çık artık
Uyuşma birleş işçi!
Eskiliği yık artık!

[886] Bıldırcın kuşu.

Toplan, çalış işçi!

Uyan işçi, ileri bas, ileri bas, ileri!

Hayatı yeniden oluşturur!
Halkın ümidi sendedir!
Zenginlerin evlerini yık!
Şikâyet etmesinler senden!

Uyan işçi, ileri bas, ileri bas, ileri!

Atıl ileriye doğru, atıl!
Bakma sağına soluna!
Çalış halk için, çalış!
Çekicini al eline!

Uyan işçi, ileri bas, ileri bas, ileri!

KİME KÜSECEĞİZ? (168)

Gözünüzü açıp bir düşünün dostlar, etrafa bir bakın,
İlim ve irfan öğrenmekteler, bizim kulaklarımız sağır.

Biz hâlâ uykuda – gaflette oyun ve eğlence içinde,
Bir ağaç ustasını Fransız ustasıdır deriz.

Candan şirin çocuklarımızı okutmak söz konusu olduğunda,
Canından koparıyormuş gibi zar zor veririz yarım tenge[887]

Aklımız başımıza geldiğinde gözlerimiz kapalıdır.
Bilgisiz beyinle her yerde dalgınız biz.

Biraz işten anlayan ortağına yardım etmez,
Birisi yalvardığında suratını gerip asar.

Kendini bilmez birisine söz anlatmak zordur,
Taşa tesir etmez gece gündüz bağırsan da.

Bu bilgisizlikle her zaman yoruluruz,
Hakkınızı bilemeyip çıldırırsanız bana ne?

Bilgiye deniz derler, siz akın akın akın.
Yavaş akmaya kanaat etmezseniz şarıldayarak akın

Maarifin geliştiği bu devirde yatarsanız,

[887] Özbekistan'da madeni para birimi.

Kıyamet kopana kadar sürünün.

GENÇ BİR TÜCCARIN DİLİNDEN (169)

Yersizdir, öğüt vermeyin, işimi çok iyi bilirim
Babamın verdiği nasihati iyice kavramışım
Bütün itirafımı sadece paraya bağışlamışım
Parayı çoğaltmak için bağrımı parçalamışım
Anam-akça, dayım-altın, babam-cebimdeki çervanım[888]

Şaka yapmayın bana, bu paralar benim askerlerimdir
Biri aslan, biri kaplan, öbürü sanki ejderdir
Tek işaretle dünya hayatı önümde hazırdır,
Önümde hûri ve gılmanım, şarabım, Kevser havuzum
Cebim doluyken seyit ve mollalar eğilirler önümde

Sıkıldığımda hep eğlenmeye çıkarım
Semiz at, fayton gümbürler, yanımda bir sevgili
Beli nazik, gözü firuze gibi, kameti güzel
Kimsesiz yerlerde dudaklarından öperim şapır şupur
Tenhâda eğlenirim, içimde hasretlerim

Aids ile hastalanırsam veya yaralanırsam akçalarım tedavi eder
…….[889]
Belayı defeden Bahaveddin'in gözüne çöp sokar akçam
Her kapıya sığınsam beni ararlar, yalvarır akçam
…….
Dostum, sevgilim, can ve tenim, ilaç ve dermanımdır.

OKTYABR' (EKİM) BAYRAMI (170)

Ey işçiler, Ekim, büyük bayram gününüzdür,
Geride kalmayın işlerde, ileriye doğru yürüyünüz!
Yoksullar yatmayın artık, Ekim tanı atmıştır,
Omzunuza binenler yerin dibine batmıştır.
Kızıl, kırmızı bayrak kızıl gül gibi yanar,
Şarktaki mazlumları azatlığa başlar
Ezilmekten kurtuldun, ezersin ezenleri,
Kurtarmaktır vazifen zalimden mazlumları.
Ezilen Şark halkları azatlığı ararlar.
Kadın ve kızlar hukûksuz, yardım dileyerek ağlarlar.
Siz bayram ederken, onlar gözyaşı dökerler,
Güneşin doğmasını dört gözle beklerler,
Siz gülüp oynuyorsunuz Ekim bayramında,

[888] Çar Rusyası döneminde kullanılmış para birimi.
[889] Bu ve bir sonraki mısralar orijinal metinde mevcut değildir.

Onlar ezilmektedir zalimlerin pençesinde.
Onların ümitlerinin kimde olduğunu biliyor musunuz?
Ekim inkılâbında, kızıl bayrak ve sizdedir.

VAKİTSİZ AYRILDIN (171)

Yoksul halkın hâlini soran sen idin,
Niçin böyle vakitsiz gittin aramızdan?
Bütün dünya yoksullarının birliğinin
Kurulduğunu niçin göremeden gittin?
Aklında parlayan düşünceleri
Çar devrinde hapislerde, sürgünde
Tabîî güç her tarafa yaydı
Damarında uçan kaynayan kanları
Yavaş yavaş zayıflatıp durdurdu.
Kılıçtan da keskindir çelik kalemin
Yoksul halkı uykusundan kaldırdı.
“Kıvılcım”ından atılan ateşli alevler
Avrupa’nın taç ve tahtını salladı.
Düşmanlara doğru akan alevlerin,
Hedefini tam olarak vuruyordu.
Bir elinle yoksulların alnını okşardın,
Öbür elinle zenginlerin bağrını ezerdin.
Dâhiliğinin ve rehberliğinin gücüyle
Rusya’yı altını üstüne getirdin.
Alkış tutardı dünya halkları,
Düşmanların da korktuğundan alkışlardı.
Amacına karşı çıkan fırkalar
Teker teker baş eğdiler önünde.
Geleceği düşünerek çizdiğin planın
Haritada altın çizgilerle çizildi.
Tarih boyunca gerçekleştirdiklerin
Yoksulların kanıyla yazıldı.
Sen gitsen de yoksulların yaşıyor,
Kızıl bayrak beş kıtada dalgalanıyor,
Sen görmemişsen de bugünü
Beynelmilel marşını çalar dünyadaki yoksullar!

Dünyadaki yoksullar!

ÖĞÜT (172)

Bilim için yoksul halkın arasından atılarak,
Nazlı, tatlı hayatlarını bırakan cesurlar!

Maksat büyüktür, menzil uzak…[890] engel çok,
Çürümüş hayat, yolunuza derin mezar hazırlar.
Kızıl yıldız kılavuzluk edecektir size,
Kızıl Bayrak İskender'in setlerini parçalar.
Geleceğe kapalı gözle bakmayın, önünüz aydınlıktır!
Şark dünyasının yoksullarının gözleri size dikilmiştir.
Unutmayınız katılmış, incinmiş köleleri,
Dağ delip, zincir kırıp, kurtarmaya çalışırlar!

KIZIL MATBUAT (173)

Özbek halkının körelmiş kızıl kalemi
Altı ayda Altay dağını yerinden oynattı.
Hurafeler kaplamıştı bu halkı,
Yavaş yavaş, dürte dürte fırlattı,
Eski, kara güçlerle güreşip
Birçok yenilikler getirdi.
Gaflet içinde uyuyan genç yüzleri
Yeni hayat suyunu serperek uyandırdı,
Safhasında geniş bir yol vererek gençlere
Halk önünde bülbül gibi öttürdü.
Dört duvar arasında kalan kadın ve kızlara
Söyleye söyleye hukûklarını anlattı.
Kızıl gül gibi kızıl yüzlerini açtırıp
Temiz havada meydan verip eğlendirdi.
Türkistan, Zerefşan ve Fergana
Eskiliğin köklerini mahvetti.
Birçok kişiyi ezdi "Muştum"[891]u
"Cabilğa"da birçok kişiyi oynattı.

PAMUK, PAMUĞU ÖV (174)

Aferin deyin yeni tarzlı çiftçiye,
Pamuk verdi o hlopkoma[892].
Akçaları toplayıp koydu cebine,
Ekmeyenler şaşa kaldılar,
Aş ve yoğurdu ayran takip etti,

Pamuk, fabrikada kaldı çiftçi tok,
Akça çok, kaygı yok, rahatlık,
Evde bolluk, ziyafet ve şarkı,
Meclis ve mektepte öğrenilir talimat ve ilim,
Elin gücü ulaştırdı bu zamana.

---

[890] El yazmada silinmiştir.
[891] Dergi adıdır.
[892] Hlopkom, Rusça terim olup, toplanan pamuğu tek bir merkezde teslim alan anlamına gelmektedir.

Pamuk tohumundan ayıldı,
Moskova'ya gönderildi,
İp oldu, yayılarak kumaş dokundu,
Diklenip, yerleştirilip, sayılarak,
Her tarafa istekle paylaştırıldı.

Binlerce işçi faydalandı
Hükûmetin hazinesi doldu,
Tohum, yağ ve yem oldu,
İşçiler ve çiftçiler buna sevindi,
Zenginlerin bağrı kanla doldu.

Kumaş ve mal kooperatife yerleştirildi,
İşçi ve çiftçiye taksim edildi,
Mihnet ehli giyindi, yağlandı.
Çeşitli şûrâ işlerine seçildi,
Epeyce ucuzladı fiyatlarımız.

Burjuvaların ayakkabısı çamurlandı,
İflâs edip dükkânları kapatıldı.
Gam ve keder gönüllerine yerleşti,
Her şey sıraya konuldu,
Burnunu ve çenesini dükkâna soktu.

Gariplerin gönlünü al uyuz;
"Âh" çekerek bu sözü o söyledi:
"Pamuk, pamuk, gariban pamuk"
Esefle, kalbi dolarak, tıkanarak,
Çuvalı koltuğunda eve doğru gitti.

SES (175)

Ateşli, en dalgalı bir ses,
Sanayinin kaynadığı,
Güçlendiği,
Yükseldiği yerinden,
Proletaryanın birleşmiş,
Kızışan yerinden.
Sosyalizmin ufuklarına nur saçan,
Elektrik akımı dağıtan,
Şimşek çakan yerinden.
Kapitale karşı isyanda kanı coşmuş,
Haddinden aşmış,
Dalgalanmış yerinden.
Kızıl Moskova ak altına bakar –
Hitâben:

Kapitalin hücûmuna,
Geleceğin mücadelesine,
Yenilmek için değil –
Yenmeye
Hazırlan!
Hazır ol!
Kızıl tuğu yukarıya kaldır!
Kızıl yıldızı tak!
Marş!
İleriye doğru marş!

Kapitalizm dünyası yok oluncaya kadar,
Zenginler sınıfı bitinceye kadar
İşçi ve çiftçi çocukları hepiniz ama hepiniz
Haydi, Kızıl ordu safına!
Kremlinden yükselip çıkan
Ateşli,
En dalgalı bir ses!

EKİM (176)

Ekim – tufandır,
Dalgadır!
Kapitale karşı tuğyandır!
Ekim – harekettir,
Cereyandır,
Zenginlere karşıdır,
İsyandır!
Ekim – yığılmadır,
Birleşmektir,
Yoksulların birliği,
Borandır!
Ekim – dehşetli bir ateş,
Yangındır,
Düşmanlar için ateşli bir volkandır!
Ekim – proletarya akımı,
Faşizme karşı kalkandır!
Ekim – komünizmin kapısı,
Sosyalizm yolunda dökülen kandır!
Ekim – maarif,
Medeniyet beşiği,
Milletlerin azatlığı için
Bir mizandır!

KIZIL ORDU ŞARKISI ATLAN (177)

Ata bin ortak,

Mûsikini çal!
Yoksul halk seni
Görüp kıvansın!

Marş! Marş! Hazır ol arkadaş!
Silâhını kuşan, dağları aş!

Korkma düşmanından,
Güç ve kuvvet sendedir!
İşçiler ve çiftçiler –
Seninle birliktedir!

Marş! Marş! Hazır ol arkadaş!
Silâhını kuşan, dağları aş!

Sabah akşam öğren,
Yeni eğitimleri!
Artır ilmini
Düşmana karşı kollar.

Marş! Marş! Hazır ol arkadaş!
Silâhını kuşan, dağları aş!

Her zaman hazır ol,
Ey kızıl asker!
Yoksul halkların
koruyucusu sensin!

Marş! Marş! Hazır ol arkadaş!
Silâhını kuşan, dağları aş!

Yeryüzündeki
İşçi ve çiftçiler,
Gün gelir
Birleşiverirler!

Marş! Marş! Hazır ol arkadaş!
Silâhını kuşan, dağları aş!

Yenilirler zenginler
Ağlar kapital,
Taç ve tahtlar
Mahvolur!

Marş! Marş! Hazır ol arkadaş!
Silâhını kuşan, dağları aş!

KIZIL ASKERLER (178)

Tabiat bunları gördüğünde güler,
Güneş ateşli yüzle bakar.
Havada da bir çeşit sarılık
Dalgalar, değişimler sezilir.
Tabiatın gereği böyledir
Birisi ağlar, öbürü güler.
Birinde şadlık, öbüründe iç çekiş.
Birinde matem, öbüründe oyun.
Tabiat, görünüş – sınıfların aynasıdır,
Bir sınıfta – toy, öteki sınıfta ağlayış,
Bir tarafta “Beynelmilel marşı” çalınır.
İşçi ve çiftçi kızıl orduları
Saf ve sıralar hâlinde dizilmiş…
Silâh ve ayak sesleri
Yeryüzünü dir dir titretir.
Fabrikalar kükrer,
Ortaklar, çekiçler dinlenir.
İşçi ve çiftçiler bayram ederler,
Yoksul denizi dalgalanır.
Kızıl bayraklar altında toplanmış
Halk dalgası yeryüzünü silkiler.
Bu iki güç, iki zaman askerleri
Birbirleriyle çarpışırlar.
Tebrikler, nutuklar, şadlıklar
Yer ve göğü coşturur.
Ezilen yürekler bunları görüp,
Eski hayata lânet ederler.
Taçlar, tahtlar, kerpiçten saraylar
Bu görüntüyü, bu meskenleri hazırlar.
Kapital bankanın penceresinden bakıp,
Bu debdebeli güçleri gördüğü zaman
Titrer, yıpranır, tepe takla atar.
Bunun için ilkbahar bulutları ağlar.
Tabiat ise bu manzara görüntülerini
Görüp güler, sevinir, şöyle der:
Gördün mü? Bu – yer altındaki ezilen gücü!
Şimdi ortaya çıktı! Eskiliği yıktı!
Kızıl Bayrak altında Kızıl Orduyu kurup,
9. yıl dönümü bayramını düzenler.

KURULTAY (179)

Ey, yoksul elin
Bilginleri
- öğretmenleri!

Uzak yerlerden
Akıl için gelerek
Birlikte toplanıp
Görüşmeler yaparlar.
Görüşmeler tertip edip,
Sonuca ulaşırlar.
Çoktan beri
Geri kalmış.
Hanlar devrinde
Ezilmiş,
Halka akıl vermek için
Meclis ederler.
Meclisler oluşturup,
Emek harcarlar.

Arap kölelerini,
Fars tesirini,
Dilini kaybetmiş,
Yabancılaşmış,
Dilsiz dilleri
Düzeltmek için
Konferanslar vererek

Toplantılar yaparlar.
Eskiden kalma,
Arap'tan alma
Yamuk, eğri,
Sağdan yazılan
Harfler üzerinde
Durup, ne derler?
Ne türlü bir çizgi
Çizerler?

Akla sığmaz
Hurafeleri
Beyni yıkayan
Telkinleri
Aradan atmak,
Yok etmek için
Çeşitli çâreler
Ararlar.

Sosyalizmin
Anahtarı
Sabancı ameleler
Makası
Toprak ıslahatını

Gördüklerinde
Kendi fikirlerini
Dile getirirler.

KÖRİK (180)

Elde kızıl alem –
Bayrak, tuğ
Sallanmış.
Sesli bir ayak.
Ağızlardan çıkar buhar.
Alnın üstünde kızıl yıldız –
Parlar – mum çırağ gibi.
Mûsikiler beynelmilel
Hazin, müngli bir marş çalınır.
Genç askerîn gözlerinde kan kaynar.
Omuzlarda tüfek, kılıç, neyzeler.
Şakırdayan silâhlar,
Komandalar sağa, sola dönüş
Düşmanları içini burkar.
Şecaatli dönüşler:
Saf hâlinde ayak diz!
Atlı topçular
Geleceği için atlarını kamçılar.
Kızıl meydan, işçiler ve çiftçiler toplanmış.
Şevketle duran önder – kumandan.
Gösteri. Köprü. “Yaşa!”, “Yaşasın!” haykırış!
Söz. Söz! Yoksulları yaşatış!
Sınfî mücadele! Barış yoktur yaz ve kış!
Cihangirlerin dünyasını yok ediş!
Yeryüzünde yoksulların mefkûresini yaymak!
Yoksul halkın şadlık günü – bayramı.
Her canda, tende, ruhta bir sevinç.
Erken kalkıp hazırlanış, toplanış.
Kaynayan bir hayat, güzel görüntü.
Sallanan bayrak, tuğ, kızıl bayrak,
Gümbürdeyen adım, şakırdayan silâh.
Açık yüz, ateşli gözler
Her biri düşmana bir hikâye anlatır.
Yoksulların mefkûresini yeryüzüne yayış
Sanayiyi yükseltmek, iş saatini azaltmak –
Her tarafta süvari sesi, ateşli sesler.

KIZIL ORDUYA (181)

Kızıl ordu bilim alıp, kılıçlarını bilesin,
Kızıl bayrak sallansın, yeryüzünde dalgalansın!

Avrupa'nın kötü kalpli cellâtları titresin
Dünyanın tüm yoksulları isyanı gördüğünde!
Teker teker taç ve tahtları yıkıp, düşürüp,
Yeryüzünde beynelmilel bir cemiyet yaşasın!
İşçi ve çiftçi çocukları kızıl tuğu kaldırıp,
Beş kıtada beş kenarlı kızıl yıldız taksın!
Kızıl gençler, kızıl bayrağın arkasından "Yaşasın" diye,
Faşistleri yeryüzünden denizlere sürsün!
Bütün dünya kapitalinin kökünü kazıyıp,
Yer küresinde işçi ve çiftçi, kızıl ordu yaşasın!

YER TARİHİ (182)

Ey yer küresi,
Sen binlerce yıl önce,
Hadsiz hesapsız
Asırlar önce.
Güneşten çakarak
Çıkmış ateş parçasına,
Yangın parçasına,
Atılan bir topun
Mermisine benzer
Bir şeydin.

Güneşin bağrından,
Ateş içinden.
Tüfek mermisi gibi
Yuvarlak bir şekilde
Fırlayıp çıktın.
O güneş senden,
Sen o güneşten
Ebediyen ayrıldın.

İkinizin arasına
Ayrılık düştü.
Güneş seni
Tekrar kendine
Çekmek istedi –
Sen naz yaptın
Nazlandın.
Kaçmak istedin
İkinizin arasına
Soğukluk düştü.

Özbek kızı gibi
Ateş denizinden
Kurtulduğuna,

Sevindiğinden,
Kıvandığından,
Oyuncu kız gibi
Oynadın,
Havada uçtun.

Açık havada,
Aydın dünyada,
Kendi hürriyetinle
Sevinip kıvanıp,
Fırıldak gibi
Pır pır döndün!
Sevinip eğlendin!
Durmadan döndün!

O ateşli güneş
Ejderha gibi,
Ağızlarından
Alevler saçıp,
Seni yakmak,
Yandırmak istedi.

Sen teslim olmadın,
Yakalanmadın,
Fırıldayarak kaçtın!
Durmadan kaçtın!
Çünkü o seni
Yandırıp kül
Etmek isterdi.
Kendi maddesine
Döndürmek isterdi.

Sen o sırada
Güle oynaya,
Gönlün soğumuştu
Güneşten.
Yalnız yaşamaya
Alışmıştın.

Senin aşkınla
O ateş denizi
Hâlâ yanar,
Hâlâ kül olur
Asla sönmez,
Devamlı yanar,
Sen asla ona
Aldırış etmezsin,

Acımazsın,
Öz mihverinde
Oynamaya devam edersin.

Güneş ayrılığında
Ağlamaya başlar,
Gözleri yaşlanır.
O ağladıkça,
Sen oynadıkça,
Sel tufanları
Üstüne düşüp,
Tevbe ederler.
Yakıcı bağrına
Su serper,
Yıllar geçer,
Aylar geçer.
Yumuşak gönlün
Buz gibi donar,
Taş gibi sertleşir.

Döndüğün müddetçe,
Oynadığın müddetçe,
Gittikçe soğursun,
Gittikçe sertleşirsin.
Başka bir maddeye
Gittikçe dönüşürsün.
Sonunda vücûdun
Soğuyarak donar.
Üstünde güller
Dalgalanır.
Şimdilerde ise
Sen başka bir âlemsin…

“BAHAR GELDİ” TÜRKÜSÜ (183)

Yazarı usta tokat,
Besteleyicisi uzun kulak,
Notaya koyan ezik topal,
Yayıcısı cüppesi yamalı,
Yayımlatan yuvarlak “Muştum”.
Tarak-tarak, şarak-şarak.

Çenesine vur, moralini boz,
Fikri yanlış olanın ensesine vur,
Kulak altında şavla[893] kaynasın,

[893] Yemek adı.

Bahar geldi, kızlar türkü söylesin.

Çiftçi dayınız sabanını tutar,
Öküzüyle toprağını sürer,
Kaşınan yerin neresi diye,
Öküz paşanın yolunu gözler.
Taralla lala taralla lala.

Çiftçi dayınız sabanı tutar,
Öküzünün ensesine vur.
Kulak altından şavla kaynasın,
Bahar geldi – otlar oynasın.

Bir çiftçi tembel olur,
İşi sevmez, tembellik yapar,
Çalışma vaktini boşa geçirir,
Zamanını geçiriverir.
Atını satar, öküzünü keser.

İşte hengâme, işte hengâme,
Tahta ve oklava toplanmış.
Kanda koruk, osuk hurmacık,
Kazan-tabak, yastık-yorgan –
Bahar geldi, pazarda görün!

Bahar geldi, otlar yeşerir,
Otlat yeşerir, güller açar
Atlar kişner, koyunlar meler.
İnek yan bakar
Boğa ipini koparır.
Kuşlar uçuşup, çah çah öter,
İşçiler ve çiftçiler eğlenerek çalışırlar.
Çekiç, orak şarak şarak.
Taralla lala taralla lala.

Oyun, türkü, şarkı ve bezm,
Yedikleri aş çabuk hazım olur.
Bunlar koşuşup, içlerini çekerler,
Büyük göbekli zengin – molla Azim
Yemek ve içmekte büyük beladır.

Çiftçi ve amele,
Dayanışma içinde yaşarlar,
Üçüncüsü, dördüncüsü
Bunlara düşman bilir ikisi.
Taralla lala taralla lala.
Alnı bağlı, ellerinde çapa,

Gericiler çiğnenerek yavaş çalışırlar

Bahar geldi, çapa oynasın,
Çiftçilerin damarlarındaki kanlar kaynasın,
Kolektife toy yapsınlar,
Topluluk bu toyda eğlensin,
Gözler sevinsin, kuşlar ötsün!

***** (184)**
Kedinin iki kanadı olsaydı,
Dünyada kalır mıydı kuşlardan eser?
Eşek boğa gibi iki boynuzlu olsaydı,
Diğer hayvanlara rahat verir miydi?

***** (185)**

Maalesef, ekin tarlalarını sel basmış,
Çiftçiyi felâket uykuda basmış.

***** (186)**

Fırsat geçtiğinde baykuş oturur Süleyman'ın evine,
Örümcekler in kurar Efrâsiyap'ın evine.

***** (187)**

Kalemimin siyahı agâhtır destanımdan,
Hazin kaygılarımı dinleyin o tercümanımdan.

***** (188)**

İyiyle arkadaş olan herkes maksadına ulaşır,
Cahillerle arkadaş olanlar gün gelir kâtil olur.

***** (189)**

İnsanın şevketi ilim ve edeptir,
Onun için mal ve nesep değersizdir.

EKLER

Ek-1: Abdullah Avlânî

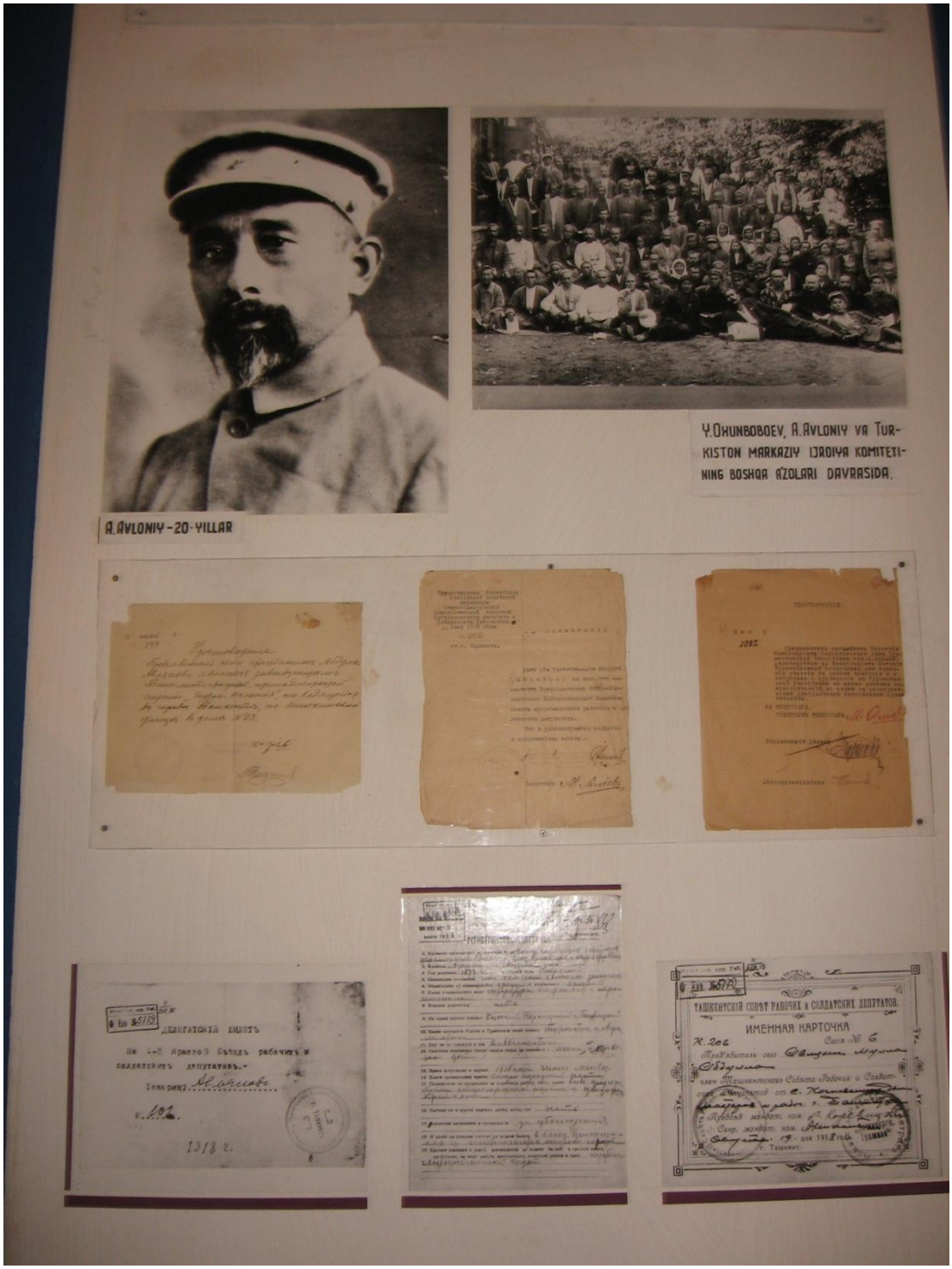

Ek-2: Abdullah Avlânî'nin Faaliyetleriyle İlgili Belgeler

Ek-3: Abdullah Avlânî'nin Orta Asya Komünist Üniversitesindeki, Afganistan'daki Konsolosluk Görevi ve Diğer Faaliyetleri Sırasında Çektirdiği Fotoğrafları

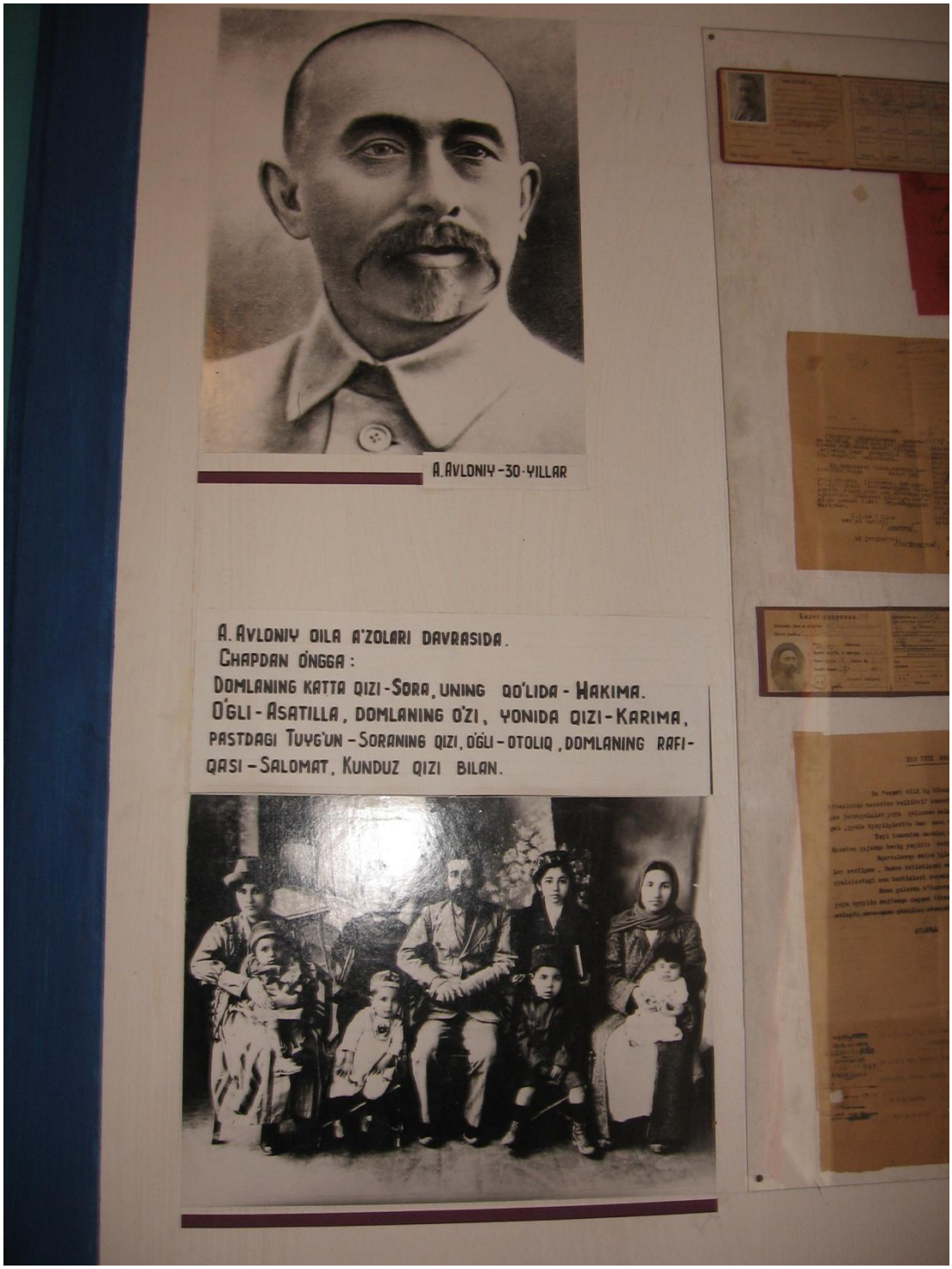

Ek-4: Abdullah Avlânî ve Ailesi (1930'lu Yıllar)

Ek- 5: Abdullah Avlânî ve Çağdaşları